

İZMİR BELEDİYESİ'NİN
150. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNDE
**ULUSLARARASI YEREL YÖNETİMLER
DEMOKRASİ ve İZMİR SEMPOZYUMU**

—
ANNIVERSARY FOR THE 150 YEARS SINCE THE INSTITUTION OF THE İZMİR MUNICIPALITY
INTERNATIONAL SYMPOSIUM: LOCAL GOVERNMENT DEMOCRACY AND İZMİR
—

BİLDİRİLER PROCEEDINGS

İZMİR BELEDİYESİ'NİN
150. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNDE
**ULUSLARARASI YEREL YÖNETİMLER
DEMOKRASİ ve İZMİR SEMPOZYUMU**

—
*ANNIVERSARY FOR THE 150 YEARS
SINCE THE INSTITUTION OF THE IZMIR MUNICIPALITY
**INTERNATIONAL SYMPOSIUM: LOCAL GOVERNMENT,
DEMOCRACY AND IZMIR***

—
**BİLDİRİLER
PROCEEDINGS**

İZMİR BELEDİYESİ'NİN 150. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNDE ULUSLARARASI
YEREL YÖNETİMLER DEMOKRASİ ve İZMİR SEMPOZYUMU kitabı 1500 Adet
basılmış olup, 150 adedi numaralandırılmıştır.

*ON THE 150TH ANNIVERSARY OF THE FORMATION OF IZMIR MUNICIPALITY, 1500
copies of the book titled International Local Governments, Democracy and
Izmir Symposium were printed, 150 of which were numbered.*

**İzmir Belediyesi'nin 150. Kuruluş Yıldönümünde
ULUSLARARASI YEREL YÖNETİMLER, DEMOKRASİ
VE İZMİR SEMPOZYUMU
15-16-17 Kasım 2018
Anniversary for the 150 years since the institution
of the Izmir Municipality INTERNATIONAL SYMPOSIUM:
LOCAL GOVERNMENT, DEMOCRACY AND İZMİR
November 15-16-17, 2018**

YAYINA HAZIRLAYAN *EDITED BY*
Ertekin AKPINAR

YAYIN KOORDİNASYON *PUBLICATION COORDINATOR*
Ece AYTEKİN BÜKER

EDİTÖRLER *EDITORS*
Alp Yücel KAYA
Dilek AKYALÇIN KAYA
Erkan SERÇE
Ertekin AKPINAR
İbrahim ARAP
Mehmet PENPECİOĞLU

İNGİLİZCE EDİSYON *PROOFREADING*
Zafer F. YÖRÜK

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
COVER AND GRAPHIC DESING
Emre DUYGU

AFİŞ/ÇİZİM VE FOTOĞRAFLAR
POSTERS-DRAWINGS AND PHOTOS

Kitap içerisinde isim küyesi belirtilmeyen fotoğraf,
şekil, harita ve tablolar bildiri sahiplerine, diğer
fotoğraflar İzmir Akdeniz Akademisi'ne aittir.

*Photographs, figures, maps and tables that do not have
a name tag in the book belong to the paper owners
and other photographs belong to İzmir Mediterranean
Academy.*

İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi
Izmir Metropolitan Municipality Mediterranean Academy

YÖNETİM YERİ *ADMINISTRATION OFFICE*
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ AKDENİZ AKADEMİSİ
Mehmet Ali Akman Mah. Mithatpaşa Cad. No: 1087,
35290 Konak-İzmir Tel: +90 232 293 46 13 Faks: +90
232 293 46 10 www.izmeda.org info@izmeda.org
Sertifika No Certificate No: 44775

BASIM YERİ *PRINTING*
Diñç Ofset Matbaa-1145/4 Sokak No:11/C
Yenişehir-İZMİR Tel & Fax: +90 232 459 49 61-63
Sertifika No Certificate No: 45147

BİRİNCİ BASKI *FIRST IMPRESSION*
Aralık *December*, 2019
Adet *Number Of Copies*: 1500

ISBN: 978-975-18-0287-3

Bu kitapta yayınlanan bildiriler, yazarların kişisel
görüşünü yansıtır.

Bu kitap, İzmir Akdeniz Akademisi tarafından yayına
hazırlanmış olup, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin
ücretsiz kültür hizmetidir. İzmir Akdeniz Akademisi'nin,
bedelsiz yayınıdır. Bütün hakları saklıdır. Kaynak
gösterilmeden tanıtım için yayımlanacak yazılar
dışında, İzmir Akdeniz Akademisi'nin yazılı izni
alınmadan çoğaltılamaz. Satılamaz.

*The papers published in this book reflect the personal
opinion of the authors.*

*This book was prepared for publication by İzmir
Mediterranean Academy, which is a free cultural service
of İzmir Metropolitan Municipality. It is a free publication
of İzmir Mediterranean Academy. All rights reserved.
Cannot be reproduced without reference and without
the written consent of İzmir Mediterranean Academy,
except for reviews. It cannot be sold.*

Önsöz <i>Preface</i>	6
Açılış Konuşması Erkan SERÇE-[Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi] Osmanlı Döneminde İzmir Belediyesi ve Vilayet Yönetimi	10
AÇILIŞ OTURUMU	23
Alp Yücel KAYA [Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İzmir Akdeniz Akademisi Bilim Kurulu Üyesi ve Tarih Koordinatörü]	24
Aziz KOCAOĞLU-[2004-2018 Dönemi İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanı]	28
I. OTURUM: YEREL SİYASET, AKDENİZ VE DEMOKRASİ	31
Nora LAFLI-[Dr., Leibniz-Zentrum Moderner Orient] Reinterpreting Municipal History: İzmir in the Late-Ottoman Period Through the Mirror of Recent Interpretive Turns About the Tanzimat Era	32
Tülin Selvi ÜNLÜ-[Dr., Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi] Modernleşme ve Doğu Akdeniz Liman Kentlerinde Planlama Pratikleri: İzmir ve Selanik Örnekleri Üzerinden Bir Değerlendirme	40
Sotirios DIMITRIADIS-[Dr., Aristoteles Univesity] Local Authority Between Empire and Nation State: The Municipality of Thessaloniki from Ottoman to Greek Rule	65
Dilek AKYALÇIN KAYA-[Dr.] XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Belediye Başkanı Olmak: Selanik Örneği	71
II. OTURUM: YEREL SİYASET, TARİH VE DEMOKRASİ-1	81
Gülray TULASOĞLU-[Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi] Merkezi Kısıtlamalar Yerel Özgürlükler: İzmir Voyvodası Katipzade Mehmed Efendi	82
Feryal TANSUĞ-[Dr. Öğr. Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi] İzmir'de Belediyenin Kuruluş Öncesinde Şehir Gelişimi ve Sosyal Düzen Anlayışı	92
Stefan KNOST-[Dr., Martin Luther Universty Halle] Urban Development And Local Governance In 19th And 20th Century Aleppo	100
III. OTURUM: YEREL YÖNETİMLER, TARİH VE HİZMETLER	113
Akın ERSOY-[Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi] Sarp ALATEPELİ-[Dr. Öğr. Üyesi, Katip Çelebi Üniversitesi] Dünden Bugüne İzmir Belediyeciliğinin Arkeolojiye Bakışı	114
Adil ÇAMUR-[Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi] İzmir'e Suriyeli Göçü ve Yerel Yönetimlerin Tutumu	136

Özkan YILDIZ-[Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi] İzmir'deki Suriyeli Sığınmacılar Üzerine: Kentsel Uyum ve Politika Önerileri	150
Ali EKŞİ-[Dr., Ege Üniversitesi] Afet Yönetimi Temelli Gönüllülük Uygulamalarının Yerel Demokrasiye Katkısının Değerlendirilmesi	157
IV. OTURUM: YEREL YÖNETİMDE DEĞİŞİM VE YENİ POLİTİKALAR	173
Gülce Olgun SUSTA-[Arş. Gör., Ankara Üniversitesi] Gülşah EREN-[Arş. Gör., Ankara Üniversitesi] Kırsalın Sürdürülebilirliğinde 6360 Sayılı Yasanın Rolü: İzmir İli, Kiraz İlçesi Örneği	174
Nuray ERTÜRK KESKİN-[Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi] Cuma YILDIRIM-[Araş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi] İzmir'de Tarımsal Kalkınma ve Büyükşehir Belediyesi	196
Güldem ÖZATAĞAN-[Dr, Independent Researcher] Emel KARAKAYA-[Assist. Prof. Dr., Izmir Democracy University] Towards a Radically New Agro-Food Regime? Exploring Izmir's Agro-Food Transitions In The Making	214
Gökhan ORHAN-[Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi] Küresel Bir Soruna Yerel Çözümler: İzmir'de Yerel Yönetimler ve İklim Değişikliği Politikaları	234
V. OTURUM: KENTSEL PLANLAMA VE DÖNÜŞÜM-1	249
Ali Kemal ÇINAR-[Dr., Bağımsız Araştırmacı] İzmir'de Kentsel Dönüşüm ve Yerel Siyasete İzdüşümleri	250
Emine YETİŞKUL-[Doç. Dr., Ortadoğu Teknik Üniversitesi] İzmir Örneğiyle Bir Araştırma Projesi: Türkiye'de Değişen Yerleşme Örüntüsünün Yorumlanması	261
Eti AKYÜZ LEVİ-[Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi] İzmir'de Gecekondulaşmanın Tarihi Dokulara Etkisi	281
VI. OTURUM: KENTSEL PLANLAMA VE DÖNÜŞÜM-2	303
Metin ŞENBİL-[Prof. Dr., Gazi Üniversitesi] Izban Effects On Izmir Urban Region	304
Murat OKÇU-[Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi] Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE-[Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi] Nilüfer NEGİZ-[Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi] Hüseyin ÖZGÜR-[Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi] Büyükşehir Belediye Sisteminde Yaşanan Değişime Dair İzmir'de Vatandaş Algısı Araştırması	323

VII. OTURUM: YEREL SİYASET, TARİH VE DEMOKRASİ-2	337
Sezgi DURGUN-[Dr. Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi] 'Kentsel Bilinç' İçin Modernize Edici Bir Unsur Olarak 'Uluslararası İzmir Fuarı'	338
Turgay GÜLPINAR-[Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir MYO Öğretim Görevlisi] Kriminal Bölgeden, Toplumcu Belediyeye: Gültepe Deneyimi	355
Ercan UYANIK-[Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi] 12 Eylül 1980 Darbesi ve İzmir Belediyesi [12 Eylül 1980-25 Mart 1984]	362
Sonay BAYRAMOĞLU ÖZÜĞÜRLÜ-[Doç. Dr., Ankara Üniversitesi] Toplumcu Belediye Yaklaşımına Katkı: Türkiye Deneyimi	376
VIII. OTURUM: YEREL SİYASET, TARİH VE DEMOKRASİ-3	383
Yeliz ŞANLI ATAY-[Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi] Merkez-Yerel İlişkilerinde Güncel Gelişmeler: Yerel Yönetimlerin Organları Üzerindeki Vesayet Yetkisi	384
Mehmet PENBECİOĞLU-[Dr., Bağımsız Araştırmacı] İzmir'de Yerel Demokrasiyi Filizlendirmek: Müşterekler Üzerinden Katılımcı Bir Tartışmaya Davet	401
Lucie DRECHSELOVA-[PhD., Charles University-Prague] Women In Local Politics In Izmir	420
Evin DENİZ-[Doktora Sonrası Araştırmacı, Hong Kong Şehir Üniversitesi] Toplumsal Hareketlerden Barselona Belediyesi'ne Uzanan Demokrasi Arayışı	434
DEĞERLENDİRME OTURUMU	440
İlhan TEKELİ-[Prof. Dr., ODTÜ, İzmir Akdeniz Akademisi Kurucu Onursal Başkanı]	441

Önsöz Preface

1930'larda Almanya'daki Hitler zulmünden kaçarak Türkiye'ye sığınan ve dönemin Siyasal Bilgiler Okulu'nda şehircilik dersleri vermeye başlayan Ernst Reuter, 1940'da derlenen ders notlarının girişinde, derslerini hazırlarken karşılaştığı en büyük zorluğun, Türkiye'nin bu konudaki durumuna ilişkin bilimsel ve güvenilir kaynakların eksik olduğunu vurgulamıştı.¹ Hâlbuki Türkiye'nin başta belediyeler olmak üzere, modern yerel yönetim kurumlarıyla tanışmasının üzerinden seksen yıldan fazla bir zaman geçmişti. Bu süre içinde, Osmanlı döneminde talimatname ve nizamname gibi hukuki metinler dışında, biri İstanbul'a bir de vilayetlere ait olmak üzere iki temel kanuni düzenleme yapılmıştı. Yayınlandıkları tarihten itibaren sürekli değişiklikler geçiren bu kanunlar yerlerini, 1930 yılında çıkarılan ve kimilerine göre "inkılabın en mühim kanunu"² olan 1580 sayılı Belediye Kanunu'na bırakmıştı. Ancak hukuki metin üretmekteki verimlilik, aynı metinlerin bilimsel incelenmesi, Türkiye şehirlerine etkisi veya uygunluğu konularında yerini sessizliğe bırakıyordu. Hazırlanması Osmanlı dönemine uzanan ve daha çok hukuki metinlerin biraya getirilmesini sağlayan Osmanlı Nuri Ergin'in, Mecelle-i Umur-ı Belediyesi'nin dışında şehircilik ve belediyelerle ilgili eserlerin sayısı iki elin parmaklarının sayısına ulaşamıyordu.

1970'li yıllarda, belediye tarihi ve belediyeciliğin bilimsel ilgi alanı içinde daha fazla yer almaya başladı. İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler*³ adıyla yayınlanan doktora tezi çalışmasıyla, Osmanlı dönemi belediyeciliğinin kapısını açmıştı. Türk İdareciler Derneği'nin öncülüğünde gerçekleştirilen Belediyecilik Araştırma Projesi kapsamında, birinci cilt olarak yayınlanan *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*⁴ adlı çalışmada İlhan Tekeli de 1923-1973 arasında Cumhuriyet'in belediyecilik deneyimini kavramsallaştırıyordu. Aynı dönem, 1940'ların sonlarında başlayan iç göçlerin, şehirlerde yarattığı gecekondulaşmanın zirveye ulaştığı yıllardı. 1973 seçimleri sonucunda, özellikle büyük şehirlerde ortaya çıkan tablo, ilerleyen yıllarda belediyelerin merkezi yönetimin uzantısı olduğu anlayışının yıkılmasına yol açmış⁵, 'toplumcu belediyecilik' adıyla belirginleşen anlayış kentle ilgili tasavvurları sorgulatmaya başlamıştı.

Hiç kuşkusuz o yıllardan günümüze vilayet yönetimi, belediyeler ve şehircilik araştırmaları büyük aşama kaydetti; tek tek şehirlerin ele alınmasının ötesinde, ortak paydaları olduğu düşünülen şehirlerin karşılaştırmalı incelemeleri yapılmaya başlandı. Dileğimiz bu tür çalışmaların genişleyerek çoğalması.

¹ Ernst Reuter, *Komün Bilgisi, Şehirciliğe Giriş*, Tercüme edenler: Dr. Niyazi Çitakoğlu-Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Siyasal Bilgiler Okulu Yay., Ankara, 1940, s. 1-2.

² K. Kani [Kıcım], "Türk İnkılabının En Mühim Kanunu", *İdare*, XXV [Nisan 1930], s. 715.

³ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler*, TODAİE Yay., Ankara, 1974.

⁴ İlhan Tekeli-İlber Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Ergun Türkcan [Ed.], Belediyecilik Araştırma Projesi I, Ankara, 1978.

⁵ İlhan Tekeli, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü [1923-1990]*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2009, s. 4.

Bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan uluslararası sempozyum, İzmir Belediyesi'nin kuruluşunun 150. yılı için düzenlenen etkinlikler kapsamında içinde yer aldı. İzmir Belediyesi'nin 150 yıllık tarihinin yazılması, bu 150 yıllık geçmişin bir sergiyle görselleştirilmesi ve gençlerin kent tarihiyle buluşmasını sağlayacak bir yarışma gibi etkinlikleri içinde sempozyumun, içeriğinin genişliğiyle farklılaştığı hemen fark edilecektir. Sempozyum, bir yönüyle İzmir'de kentsel yönetimin köklü geçmişine ışık tutmayı amaçlıyordu; ancak diğer taraftan, İzmir'in yerel yönetimler bağlamında, benzer tarihsel özellikler taşıyan Barselona, Beyrut, İskenderiye, Marsilya, Roma ve Selanik gibi kentlerle birlikte ele alınmasına olanak sunmayı hedefliyordu. İzmir'in kentsel gelişimiye, üç ana başlık etrafında tartışılacaktı:

- 1- Kentsel Planlama
- 2- Yerel Yönetim Politikaları ve Hizmetleri
- 3- Yerel Siyaset ve Demokrasi

15-17 Kasım 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen sempozyumda, üç gün boyunca Yerel Siyaset, Akdeniz ve Demokrasi; Yerel Yönetimler, Tarih ve Hizmetler; Yerel Yönetimde Değişim ve Yeni Politikalar; Kentsel Planlama ve Dönüşüm başlıklı oturumlarda kırka yakın bilim insanı, otuz bildiri etrafında yukarıdaki konuları tartıştı. Yurtdışından gelen araştırmacılar, farklı şehirlerin belediyecilik anlayışlarının, İzmir ile karşılaştırılmasını sağlayacak perspektifler sundular. Merkez-Yerel ilişkileri, tarımsal kalkınma ve belediyeler, çevre sorunları, kentsel dönüşüm, siyaset ve kadınlar ve güncelliğini koruyan bir sorun olarak Suriyeli sığınmacılar, tartışılan konular içinde yer aldı.

Sempozyumun değerlendirme oturumunda konuşmacı Prof. Dr. İlhan Tekeliydi. Türkiye'de sosyal bilimlerin bir bütün halinde yeniden inşa edilmesinde bir akademisyen olarak en ön safta bulunmasının yanı sıra, 1970'lerden itibaren özellikle toplumcu belediyeciliğin evrimleşmesinin her aşamasında bizzat yer almış olan İlhan Tekeli, sempozyumun, özellikle yerel yönetimlerin demokrasiyle kurduğu bağlantıya dikkat çektiğini vurguladı. Belge fetişizminin tuzağına düşmeyen tarih yazımının, belediye ve şehircilik tarihinde önemi üzerinde durdu.

Sempozyumun yukarıda özetlediğimiz amaçlara ne kadar ulaştığı, sunulan bildirilerin bir takım cevapların yanında, yeni sorular üretmesiyle orantılıdır. Umarız bildiriler kitabının değerlendirilmesi, konuyla ilgili yeni çalışmalara bir basamak oluşturur.

Dr. Erkan Serçe

Buca, Ekim 2019

German scholar Ernst Reuter, who, after fleeing Hitler's persecution and seeking asylum in Turkey, taught urban studies at the School of Political Science in the 1930s, points out in the introduction of his lecture notes that the major difficulty that he encountered in the preparation of his lectures was the lack of scientific and reliable sources on the state of Turkey in this area.¹ Whereas, by 1940, when Reuter's lecture notes were compiled, it had been more than eighty years since Turkey's acquaintance with modern local government institutions, including the municipalities. During this time, two essential legislative arrangements were made, except for the Ottoman ordinances and charters: one for Istanbul and the other for the provincial administrations. These laws, which had been constantly amended since their legislation, were replaced in 1930 by the Municipal Law no. 1580, which, for some, was "the most important law of the revolution."² However, the efficiency in production of legal texts would turn into silence when it came to the scientific examination of the same texts and their applicability to Turkey's cities. Except for Osman Nuri Ergin's "Mecelle-i Umur-ı Belediye" [Law Concerning Municipalities], which essentially compiled legal texts and was mostly prepared during the Ottoman reign, the number of works on urbanism and municipalities was no more than a dozen.

In 1970s, municipality studies and history of municipalities began to acquire more space within the field of scientific interests. İlber Ortaylı opened the door of the Ottoman period municipal studies with his doctoral dissertation entitled *Post-Tanzimat Local Governments*.³ İlhan Tekeli conceptualized the experience of republican municipalism from 1923 to 1973 in his study entitled *Evolution of Municipalism in Turkey*,⁴ which was published as the first volume of the Municipal Research Project, which was pioneered by the Turkish Administrators Association. The same period was a time when shantytown settlements resulting from rural-urban migration that began in the late 1940s had reached to a peak. The landscape that emerged from the 1973 elections particularly in the major cities led to the collapse of the conventional mindset that saw the municipalities as mere extensions of the central authority;⁵ the emergent concept of "socialist municipalism" began to question the conventional urban perceptions.

There is no doubt that studies on provincial administrations, municipalities and urbanism have made great progress since then. Beyond research on individual cities, comparative analyses of cities with common denominators have been conducted. We wish that studies of this kind expand and proliferate.

¹ Ernst Reuter, *Komün Bilgisi, Şehirciliğe giriş*, [Communal Knowledge, Introduction to Urbanism], Translators: Dr. Niyazi Çitakoğlu-Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Siyasal Bilgiler Okulu Yay., Ankara, 1940, pp. 1-2.

² K. Kani [Kıcım], "Türk İnkılabının En Mühim Kanunu", [The Most Important Law of the Turkish Revolution] *İdare*, XXV [April 1930], p. 715.

³ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler* [Post-Tanzimat Local Governments], TODAİE Yay., Ankara, 1974.

⁴ İlhan Tekeli-İlber Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, [Evolution of Municipalism in Turkey], in Ergun Türkcan [ed.], *Belediyecilik Araştırma Projesi I*, Ankara, 1978.

⁵ İlhan Tekeli, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü [1923-1990]*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2009, p. 4.

The international symposium, which enabled the creation of this book, was included in the activities organized for the 150th anniversary of the establishment of İzmir Municipality. It will be immediately noticed that the symposium is differentiated with its wide content in activities such as writing the history of İzmir Municipality, visualizing these 150 years with an exhibition and organizing a competition for the youth to meet with the history of the city.

A major aim of the symposium was to illuminate the deep-rooted past of urban administration in İzmir, while it also proposed the consideration of İzmir together with cities that have similar historical features regarding local governance such as Barcelona, Beirut, Alexandria, Marseille, Rome and Thessaloniki. İzmir's urban development would be discussed around three main topics:

- 1- Urban Planning
- 2- Local Government Policies and Services
- 3- Local Politics and Democracy

During the symposium held on 15-17 November 2018, close to forty scientists discussed the above topics around thirty papers. The symposium's sessions had the following titles: Local Politics, Mediterranean and Democracy, Local Governments: History and Services, Change in Local Government and New Policies. Researchers from abroad presented perspectives to compare different cities' comprehensions of municipalism with İzmir. Discussed topics included center-local relations, agricultural development and municipalities, environmental issues, urban transformation, politics and women and, as an issue that maintains its actuality, Syrian refugees.

The speaker of conclusion session was Professor İlhan Tekeli, who, as a scholar, has been at the forefront of the comprehensive rebuilding of the social sciences in Turkey, and especially since the 1970s, has been involved in every stage of the evolution of social municipalism. Tekeli emphasized that the symposium draws attention to the connection established by local governments with democracy and elaborated on the importance of historiography, which does not fall into the trap of document fetishism, in writing the history of municipalism and urbanism.

The extent to which the symposium has achieved the objectives outlined above depends as much on new questions posed by the papers presented as the number of answers that they provided. We hope that the evaluation of the proceedings book will be a stepping stone for new studies on the subject.

Dr. Erkan Serçe

Buca, October 2019

Osmanlı Döneminde İzmir Belediyesi ve Vilayet Yönetimi

Erkan SERÇE

[Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi
Buca Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe
Eğitim Bölümü Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı]

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, en uzun süre Aydın valiliğinde bulunan [1895-1907] Mehmet Kâmil Paşa'nın valilik dönemine ait bir fotoğraf¹, yazımızın başlığına uygun giriş için olanak sağlıyor. Fotoğraf, Aydın Valisi Kâmil Paşa ve oğlu Sait Paşa, Almanların yönettiği bir kazı alanını denetlemesi sırasında çekilmiş. Fotoğrafta ilgi çeken biri daha var; solda öndeki ilk şahıs, Osmanlı dönemi İzmir belediye başkanları arasında kentte en fazla iz bırakanlardan Eşref Paşa. Kazı alanının neresi olduğu konumuz açısından önemli değil. Bergama, Priene, Magnesia veya Milet olabilir. Ama her halükarda, o günkü İzmir şehri sınırlarının dışında bir yer. Günümüze ulaşabilmiş jurnal raporları, İzmir Belediye Başkanı Eşref Paşa'nın, Kâmil Paşa'nın Aydın, Manisa, Denizli, Söke, Akhisar vs. yerlere yaptığı ziyaretlere sık sık eşlik ettiğini gösteriyor. Benzer pek çok haberi, dönemin İzmir gazetelerinden de izlemek mümkün.

1877 Vilâyet Belediye Kanunu, belediye meclislerinin ve dolayısıyla bu meclisin başkanı olan görevlinin, hizmet alanlarını kesin bir şekilde çizmiş: Bunların arasında belediye başkanlarının, kendi sorumluluk alanları dışında valinin ziyaretlerine eşlik etmesi bulunmuyor. Peki, öyleyse Eşref Paşa'nın Kâmil Paşa'ya hemen her şehir dışı ziyaretinde eşlik etmesinin altında yatan nedir? Bu soru, bizi Osmanlı

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi [bundan sonra BOA], FTG. f. 84.

taşrasında kentlerin mülki yöneticileriyle belediyeler ve yöneticileri arasındaki ilişkiyi araştırmaya yöneliyor.

Osmanlı Devleti'nde belediyelerin ilk aşaması, 1854-1871 yılları arasında düzenlenen nizamname ve talimatnamelerle belirlendi. Osmanlı, modern 'Belediye' yapısıyla Kırım Savaşı sırasında, başarısız bir deneyim olan İstanbul Şehremaneti'yle ve 1858 yılında İstanbul'da Galata ve Beyoğlu için kurulan Altıncı Daire-i Belediye ile tanıştı.² Bu tanışıklığın taşraya sirayet etmesi için, 1864 Vilayet Nizamnamesi'ni beklemek gerekti. Gerçi, Fransız örneğinden yola çıkılarak hazırlanan 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne göre, her köy, bir 'daire-i belediye' sayılıyordu ama bundan kasıt daha çok 'köy idaresi'ydi. Bunun dışında nizamnamede, şehir ve kasabalarda belediye kurulması hakkında, herhangi bir hüküm bulunmuyordu. Ancak, bazı vilayet merkezlerinde belediye örgütlenmelerine duyulan ihtiyaç ve istekler artınca, bunları karşılamaya yönelik girişimler de kaçınılmaz oldu.³ 1864-1871 arasındaki düzenlemelerde, belediyelerin kurulmasıyla ilgili sürecin ana hatları şöyleydi: Sancak ve kaza merkezlerinde, belirli şartlara sahip olan kişilerin katılacağı seçimler yapılarak belediye meclisleri oluşturulacaktı. Belediye meclisinin reis, muavin, altı üye; müşavir üye olarak da doktor ve mühendisten oluşturulması emrediliyordu. Belediye meclisine girecek üyeler, "*Memleketin erbab-ı kadr ve haysiyetinden olarak emlak ve arazi sahibi bulunmak*" zorundaydı. Meclis oluştuktan sonra buna riyaset edecek olan kişi yani belediye reisi, vali, mutasarrıf ya da kaymakam tarafından memurlar arasından uygun olanı seçilerek atanacaktı.⁴

Osmanlı vilayetlerinde belediye örgütlenmelerinde örnek oluşturan ilk uygulama, Vilayet Nizamnamesi için model olarak seçilen Midhat Paşa'nın yönetimindeki, Tuna Vilayeti'nde gerçekleştirilmiştir. *Takvim-i Vekayi*'nin 27 Ekim 1865 tarihli nüshasında, Tuna Vilayeti'nde uygulamaya konulan yeni düzenlemelerden biri olarak, kasabalarda birer belediye meclisi teşkil edilmesine, kasabaların temizlik, çevre düzenlemelerinin bu meclis tarafından gerçekleştirilmesine ve bununla ilgili talimatların yayınlanmasına karar verildiği belirtiliyor.⁵ Tuna Vilayeti'nde başarılı görülen Vilayet Nizamnamesi ve belediyeye ilişkin talimatlar, 1867 yılında İmparatorluğu'nun geneline yaygınlaştırıldı.

İzmir Belediyesi'nin Kuruluşu

1867 Haziran ayı başlarında kurulan 13 vilayetten biri de, merkezi İzmir olarak Aydın Vilayeti'ydi.⁶ Vilayetin valiliğine, Tuna Vilayeti'nin önemli sancaklarından biri

² Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti*, Yeditepe Yay., 2011; N. Işık Demirkan, "A Study of the Ottoman Modernization of the City: The Sixth Municipal District of Istanbul", Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2006.

³ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yay., 1985, s. 158.

⁴ "Vilayet dahilinde olan şehir ve kasabalarda teşkil olunacak daire-i belediye meclislerinin suret-i tertibi ve memurlarının vezaifi hakkında talimiyattır", *Düstur*, tertib-i evvel, c. 1 [İstanbul: Matbaa-i Amire, 1290], 491.

⁵ *Takvim-i Vekayi*, No. 819, 6 Cemaziyelahir 1252 [M. 27 Ekim 1865].

⁶ *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, No. 668, 3 Safer 1284 [M. 6 Haziran 1867].

olan Vidin Kaymakamı Sabri Paşa atanmıştı. Vidin Kaymakamlığı'nı Tuna Vilayeti'nin kurulduğu 1864 yılından beri sürdüren Sabri Paşa, Tanzimat döneminin en önemli figürlerinden Midhat Paşa'nın ekibindendi ve onun modernist uygulamalarına yakından tanıklık etmişti. Aslen İzmirli olduğu için, İzmir'in koşulları ve kozmopolit yapısı hakkında da bilgi sahibiydi.⁷

Sabri Paşa'nın İzmir'de kaldığı 10 aylık süre içinde ilk yaptığı işlerden birinin, Belediye Meclisi'nin oluşturulmasına girişmesi şaşırtıcı değildir. Osmanlı şehirlerinde, modern belediye örgütlenmesini gerektiren yeni kentsel ihtiyaçlar, hiç kuşkusuz Batı'yla içli dışlı olan liman şehirlerinde kendisini daha yoğun şekilde hissettiriyordu. Nitekim bu tür şehirlerin başında gelen İzmir, 1851 yılında Aydın Eyaleti'nin merkezi olduktan sonra, modern altyapı kurumlarıyla tanışmaya başlamıştı. Özellikle 1860'lı yıllar, kentin çehresini değiştiren gelişmelere tanık oldu. İmtiyazı Eylül 1856 yılında verilen İzmir-Aydın ve imtiyazı, 1863 yılında verilmiş olan İzmir-Kasaba demiryollarının ve tamamlanan ilk kısımları, 1866 yılında ulaşım açıldı. İzmir şehrinin havagazı fenerleriyle aydınlatılması imtiyazı, İngiliz gazeteci A. Edwards tarafından 1859'da alınmış⁸ daha sonra bir Fransız şirketine geçmiş, aydınlatma hizmeti dar bir alanda da olsa 1864 yılında başlamıştı.⁹ Şehrin ticari konumunu ilgilendiren en önemli gelişme, İzmir sahilinde bir rıhtım inşa edilmesi kararı oldu. Görüşmeleri 1865 yılına dayanan kışladan, Aydın demiryoluna kadar uzanan sahil şeridi üzerinde rıhtım yapılması imtiyazı, 1867 yılında yabancı sermayeyle teşekkül etmiş olan İzmir Rıhtım Şirketi'ne verildi.¹⁰

Liman çevresindeki yoğunlaşma, başta ulaşım olmak üzere altyapı ihtiyacını da beraberinde getirmekteydi. Yerleşim yerleri ve çarşıyla bağlantıları sağlayacak yollar ve diğer sorunlar, gün geçtikçe eksikliğini daha fazla hissettiriyordu. 1866 yılında Karataş taraflarındaki mezbaha ve hanelerin imarı, karantinanın uygun başka bir yere taşınması, kentin ortasında yer alan Ok Kalesi'nin yıkılması, yerine güzel ve muntazam bir çarşının yapılması, eski hükümet konağıyla karakolların yenilenmesi gibi projelerin hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştı. 1868 yılında toplanan Vilayet Umumi Meclisi, Ok Kalesi'nin yıkılması isteğini tekrarladığı gibi, Halkapınar'da bulunan 150-200 dönüm tutarındaki bataklıkta kurutulmasını ve iskâna açılmasını taleplerine eklemişti.¹¹ Doğal olarak şehrin ileri gelenleri, kamu hizmeti vermek amacıyla kurdukları şirketlere imtiyaz talep eden sermayedarlar, başta İngilizler

olmak üzere ecnebi tüccarlar, nüfus kalabalıklaştıkça merkeze daha uzak noktalarda teşekkül eden mahallelere yerleşen kentliler, İzmir'de modern bir belediye örgütü kurulması yönündeki isteklerini dile getirmeye başlamışlardı. 1850'lerin başında, İzmir'in sokaklarının düzenlenmesi ve bir planının hazırlanmasıyla görevlendirilmiş olan İtalyan Mühendis Luigi Storari, İzmir'de modern belediyeciliğin yokluğunu siyemli bir şekilde vurguluyordu.¹² İzmir-Aydın Demiryolu Şirketi'nin mühendisi Hyde Clarke da, 1861 yılında İzmir sakinlerinin Pera'da olduğu gibi bir belediye kurulması yönündeki taleplerinin vazgeçilmez olduğunu kaydetmekteydi.¹³

Tüm bu gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde, Sabri Paşa'nın el attığı ilk işlerden birinin belediye meclisi kurulması olması şaşırtıcı değildir. Sabri Paşa İzmir'de belediye meclisi kurulması için kaleme aldığı yazısında kentin imar, düzen ve temizlik ihtiyacına gereksinim duyduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca unutulmaması gerekir ki, yeni vilayet nizamnamesi, belediye kurulmasını vilayet yönetiminin gerçekleştireceği bir işlem olarak öngörmekteydi. Sabri Paşa'nın yazısında şaşırtıcı olan, vilayetlerde belediye kurulmasına ilişkin mevcut talimatların İzmir için yetersiz kaldığına ilişkin vurgulamalardır. Ona göre İzmir, Rusçuk gibi küçük bir kasaba değildi; nüfusunun yarıya yakını yabancıydı ve üstelik bunların çoğu emlak sahibiydi. Bunları dışarıda bırakarak kurulacak bir belediye meclisi, işlevsel olmayacaktı. Dolayısıyla İzmir'de belediye kurulması için ya özel bir talimatname yapılmalı ya da İstanbul'da Beyoğlu'nda uygulanan yöntem kullanılmalıydı.¹⁴ Nitekim Meclis-i Vala da Sabri Paşa'nın görüşünü uygun bulmuş ve Altıncı Daire-i Belediye talimatnamesinin tadil edilerek, İzmir için uygun bir talimatname hazırlanması kabul etmişti. Meclis-i Vala'nın kararı 19 Kasım 1867 tarihli İrade ile de onaylanmıştı.¹⁵ Bu İrade, vilayet merkezlerinde belediye kurulmasıyla ilgili bilinen tek iradedir ve İzmir Belediyesi'nin kuruluşunun Osmanlı ülkesinin diğer vilayetlerinde belediye kurulmasında farklı yol izlendiğinin göstergesidir.¹⁶

Sabri Paşa'nın, İzmir Belediyesi'nin kurulması konusundaki çalışmayı halefi Mart 1868 yılında Aydın valiliğine atanan Hekim İsmail Paşa tamamladı. Vali Hekim İsmail Paşa, 'hukuk-ı belediyeye' sahip Müslim ve Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından ve yabancılardan 290 kişinin, Haziran 1868'de valilikte toplanmasını sağladı. Toplanan kişilere, İzmir'de belediye meclisi kurulması yönündeki irade tebliğ olunduktan ve ilgili yönetmelik Türkçe ve Fransızca olarak okunduktan sonra, aralarından 24 kişiyi seçmeleri istendi. Daha sonra, seçilen 24 kişiden 8'i

⁷ Sabri Paşa hakkında bkz. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 5. cilt, Yay. Haz. Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996], s. 1412.

⁸ Sadık Kurt, *İzmir'de Kamusal Hizmetler [1850-1950]*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2012, s. 80.

⁹ Sibel Zandi-Sayek, *Ottoman İzmir. The Rise of a Cosmopolitan Port, 1840-1880*, Minneapolis: University of Minnesota Press for Architecture, 2012, p. 88.

¹⁰ Mübahat Kütükoğlu, "İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı", *İÜEF Dergisi*, No. 32 [Mart 1979]: s. 502-503; Cevad Korkut, *Belgelerle İzmir Rıhtım İmtiyazı*, Dağışan Ofset, 1992, s. 26.

¹¹ BOA *İrade – Şura-yı Devlet*, No. 614 [H. 21.12.1285-M. 4 Nisan 1869]; ayrıca bkz. Abdullah Martal, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, Yazıt Yay., 2007, s. 151.

¹² Luigi Storari, *Guide du Voyageur à Smyrne, Aperçu Historique, Topographique et Archéologique*, Paris: Librairie de Castel, 1857, p. 28.

¹³ Hyde Clarke, *The Imperial Ottoman Smyrna & Aidin Railway, Its Position and Prospects*, Constantinople: Koehler Brothers, 1861, p. 10.

¹⁴ BOA, *İ.DUİT*, 56/57 [Sabri Paşa'nın 28 Cemaziye'l-ahir 1284 [27 Ekim 1867] tarihli yazısı].

¹⁵ BOA, *İ.DUİT*, 56/57 [22 Receb 1864 [19 Kasım 1867] tarihli İrade.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Erkan Serçe, *150. Yılında İzmir Belediyesi Tarihi [1867-2017]*, I. Cilt, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018, s. 50 vd.

ayrılarak belediye meclisini oluşturacak, diğerleriyle yedek üye olarak görev yapacaktı. Fakat toplantıya katılanlar, adayları tanımadıkları gerekçesiyle, seçimin bir hafta sonraya ertelenmesini, bu sürede adayların isimlerinin basılı hale getirilerek, kendilerine verilmesini talep ettiler.¹⁷

Bir hafta sonra, 1 Temmuz 1868 tarihinde yapılan ikinci toplantıda da görüş ayrılıklarının giderilemedi. Ancak Vali Hekim İsmail Paşa, kararlı bir tutumla seçimi sonuçlandırdı ve en çok oy alan 6 Müslüman, 5 Rum, 3 Ermeni, 1 Musevi ve 9 yabancı, toplam 24 kişi arasından sekiz kişiyi ayrılarak belediye meclisini oluşturdu.¹⁸ Kandizinoğlu Süleyman Bey'in riyaseti altındaki ilk İzmir Belediye Meclisi, ikisi Müslüman, ikisi Rum, biri Ermeni ve üçü yabancı sekiz üyeden oluşuyordu.¹⁹ Ağustos ayında Belediye'nin seçimlerini, görevlerini, yetki alanını, gelirlerini belirleyen talimatname gazeteler aracılığıyla duyuruldu.²⁰ Sonuçta, Babıali'nin uygun görmesinden yaklaşık bir yıl sonra, Eylül 1868'de İzmir'de belediye kurulmuş oldu.²¹

Ancak İzmir Belediyesi'nin bu ilk aşamasında, belediye meclisi hiçbir varlık gösteremedi; kuruluşunun üzerinden üç ay bile geçmeden, Belediye Başkanı Süleyman Bey istifa etti²² ve bir süre sonra meclis lağvedildi.²³ Buna karşın, kurumsal olarak İzmir Belediyesi'nin başına atanan bir bürokratla çalışmaya devam ettiği anlaşılıyor. Fakat bu çalışmanın gaz şirketi için para toplama, merkezi yerlerde temizlik gibi işler dışında bir varlık gösterebildiğini söylemek zor. 1872 yılında *Devir* gazetesi belediyenin etkisizliğinden yakınıyor, valilerin yabancılarla iyi geçinmek adına belediyeye düzen kazandırmadıklarını ileri sürüyor.²⁴ Bir başka gazete, alaycı bir şekilde, "İzmir'de belediye var mı?" sorusunu sorarken, bir mizah gazetesi yolların darlığını karikatür haline getiriyordu.²⁵

Valilerin raporlarına göre, belediye meclisinin çalışamaz hale gelmesinin nedeni rıhtım inşasıydı. Bilindiği gibi 1867 yılında, İzmir'e bir rıhtım yapılması için bir şirkete imtiyaz verilmiş, şirket de peyderpey denizi doldurmaya başlamıştı. Ancak yabancı tüccarların büyük kısmı, bu uygulamanın işlerini bozacağını ileri sürerek karşı çıkıyorlar ve bu da hukuksal bir sorun olarak rıhtımın inşasını geciktiriyordu.

¹⁷ B0A, *Şura-yı Devlet-Aydn*, 1375/15.

¹⁸ Amaliya, 15 ve 29 Temmuz 1868'den aktaran Pet Mextidis, "Οι απαρχές της δημοτικής αρχής στη Σύμρνη 1867-1874", *Μικρασιατική Σπίθα*, 21, 2019.

¹⁹ Marie-Carmen Smyrnelis, *Une société hors de soi: identités et relations sociales à Smyrne au XVIIIe et XIXe siècles*, Paris: Peeters Publishers, 2005, p. 304.

²⁰ Amaliya, 6 Eylül 1868'den akt. Mextidis.

²¹ B0A, A.MKT.MHM., 421/10 [Hicri 5.6.1285-Miladi 23 Eylül 1868]; İzmir'de belediyenin kurulduğu, teşekkür için İstanbul'a gönderilen yazının alındığına dair 23 Eylül 1868 tarihli belge. B0A, *Ayniyat*, Defter No. 817, s. 45; *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, No. 989, s. 28, Cemaziyelahir 1285 [18 Eylül 1868].

²² Amaliya, 8 Kasım 1868'den akt. Mextidis.

²³ B0A, *Şura-yı Devlet-Aydn*, 1375/31.

²⁴ *Devir*, 21 Eylül 1288 [M. 3 Ekim 1872].

²⁵ *İzmir*, 31 Haziran 1293 [M. 12 Temmuz 1877] ve *Kara Sinan*, 7 Ağustos 1291 [M. 19 Ağustos 1875].

Bu konudaki anlaşmazlık, belediye meclisi çalışmalarına da yansiyordu. Ancak bu sırada, rıhtımda kazıklar üzerinde bulunan kafelerden biri olan Kivoto'nun çökmesiyle pek çok kişinin ölümü²⁶ deniz kıyısındaki kafelerle, Rıhtım Şirketi arasındaki anlaşmazlıkların, bir an önce çözülmesi konusunda uyarıcı oldu. Ağustos 1873'de sonuçlanan yazışmalar sonrasında, deniz üzerindeki kafelerin yıkılması ve bulundukları yerlerin derhal doldurulması kabul edildi.²⁷ 1876 yılı başlarında, gümrük önündeki 100 metrelik bölüm hariç, Kordon inşaatı tamamlanmıştı.²⁸

Belediyedeki ataleti sonlandırmak isteyen İzmir Valisi Ahmet Rasim Paşa, 1875 yılında belediye işine yeniden el attı; İzmir'deki emlakın değerini belirlemek için oluşturulan komisyonu, belediye meclisi haline getirdi ve Yenişehirizade Hacı Ahmet Efendi'yi 2500 kuruş maaşla Belediye reisi olarak atadı. Ancak Hacı Ahmet Efendi bir ay sonra görevden alındı ve yerine Evliyazade Hacı Mehmet Efendi getirildi. O da sekiz ay sonra, yerini bir bürokrat olan Salih Efendi'ye terk etti. Salih Efendi'nin Ocak 1876'da istifa etmesi üzerine, yerine bir bürokrat olan Neşet Bey, aynı yıl onun da ayrılmasıyla, ismi uzun süre belediyeyle birlikte anılan Helvacıade Emin Bey belediye reisi oldu.²⁹

Bu süreçte tüm bu görevden alma ve atamalar sürekli değişen valilerin inisiyatifleriyle gerçekleştiriliyordu. Gazetelere göre, valilerin sık sık değişmesi, devlet otoritesini zedelediği gibi, kentsel hizmetlerin yerine getirilmesini de engelliyordu. Valilerle birlikte değişen belediye başkanlarının, kısa sürede hizmet üretmesi beklenemezdi.³⁰

İzmir Belediyesi'nde yaşanan olumsuzluklar, 1877 yılında açılan ilk Mebusan Meclisi oturumlarına da yansımış ve belediyeler kanununun çıkarılması sırasında tartışma konusu olmuştu. Unutmamalıdır ki İzmir'den mebus olarak gönderilenlerden Yenişehirizade Hacı Ahmet Efendi, Evliyazade Hacı Mehmet Efendi ve Ragıp Bey İzmir'de belli aralıklarla belediye başkanlığı yapmış ya da mecliste görev almışlardı. İzmir mebuslarının açıklamalarına göre, dört ecnebi, iki Müslüman, bir Hristiyan ve bir Yahudi olmak üzere toplam sekiz üyeden oluşan belediye meclisinde, başkan, yabancılarla birlikte hareket ederek görevini suiistimal etmekteydi. Bu nedenle Mebusan Meclisi'ne başvuran belediye meclisinin dört yerli üyesi, belediye ıslah edilinceye kadar toplantılara katılmayacaklarını ifade ediyorlardı. İzmir Belediyesi yolsuzluklar içinde çalkalanan, pek çok fenalığı görülen, halkın sürekli yakındığı bir kurum olarak tanımlanıyordu.³¹ İzmir örneğinin yarattığı sorunları da göz önüne alan Mebusan Meclisi, daha kesin bir çözüm olarak, yeni Vilâyet Belediye Kanunu'nda belediye meclislerine üye olacak kişilerde, Osmanlı tebaasından olmak şartının aranması hükmüne yer vermiş, böylece bu tür sorunların tekrarlanmasını engellemeye çalışmıştı.³²

²⁶ *La Turquie*, 11 Şubat 1873.

²⁷ B0A, *Şura-yı Devlet*, 499/32 [H. 24.5.1290-M. 20 Temmuz 1873].

²⁸ Kütükoğlu, "İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı", s. 510.

²⁹ Bkz. Serçe, 150. *Yılında İzmir Belediyesi Tarihi*, s. 53-57.

³⁰ *La Turquie*, 13 Şubat 1873.

³¹ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Cilt 1, 2 Ocak 1293 tarihli 10. inikat, s.146-147 ve 12 Ocak 1293 tarihli 12. inikat, s. 170.

³² Serçe, 150. *Yılında İzmir Belediyesi Tarihi*, s. 57-58.

Yeni Kanun, Yeni Meclis...

İlk Mebusan Meclisi'nin çıkardığı nadir kanunlardan biri olan ve 1930 yılına kadar geçerliliğini koruyan Vilayat Belediye Kanunu, İstanbul dışındaki yerleşim yerlerinin belediyelerini düzenlemekteydi. Kanuna göre belediye meclisleri üyelerinin seçimleri ve belediye reislerinin belirlenmesi bugünkünden oldukça farklıydı. Belediye meclisinin oluşumu, iki aşamada gerçekleştirilecekti; ilk aşamada yaşadığı şehirde veya kasabada sahip olduğu emlak için devlete, yılda en az 50 kuruş vergi veren ve 25 yaşını doldurmuş Osmanlı erkek vatandaşları, 12 kişiden oluşan belediye meclisi üye adayları arasından seçimini yapıyordu. Adaylar, 30 yaşını dolduran ve emlakı üzerinden, yıllık 100 kuruş vergi veren Osmanlı vatandaşları arasından belirlenmekteydi. 10 gün boyunca devam eden seçimler sonucunda, en fazla oy alan 24 kişi valiliğe bildiriliyordu. İkinci aşamada en fazla oy alan 12 kişi, belediye meclisini oluşturuyor, diğerleriyse yedek oluyordu. İstifa, ölüm veya başka bir nedenle eksilme olursa, meclis bu yedeklerden tamamlanıyordu. Ayrıca belediye meclis üyelerinin yarısı, iki yılda bir kurayla yenileniyordu. Yeni kanunla Osmanlı vatandaşları dışında, yabancı devlet tebaası olanların belediye meclislerine girmesine son veriliyordu. İzmir'deki tüm konsolosluklar, bu hükmü protesto ettiyse de değişen bir şey olmadı.

Başlangıçta belediye reisleri devlet memurları ya da şehir ileri gelenleri arasından, vali tarafından atanmaktaydı. 1877 Kanunu, belediye reisinin yine vali tarafından, ancak belediye meclisi içinden seçilerek atanması hükmünü getirdi. Böylece kent yönetiminde valiyle, belediye reisi uyumlu çalışacaktı. Bu uygulamalar, II. Meşrutiyet döneminde hayli tartışma yarattı.

Son olarak yeni kanunun, belli bir dönem sadece İzmir'de uygulanan hükmü: Büyükşehirlerde 'mekiiinin icap ve vüsatına göre' vilayet idare meclisi kararıyla, her 40,000 kişi için bir belediye kurulmasının öngörülmesi. Bu hüküm, daha Meclis-i Mebusan'da görüşülürken bile eleştiri konusu olmuştur. Konya mebusu Simonaki Bey, "Konya 40,000 nüfusu olduğu halde bir belediyenin masrafını idare edemiyor. İki daire olursa hiç edemez" diyerek itiraz etmişse de, hüküm olduğu gibi kabul edilmişti. Sorun sadece, kentin birden fazla belediye masraflarını kaldıramaması değildi; Osmanlı şehirlerinin yerleşiminin etnik yapıya göre belirlendiği düşünülürse, belediyelerin de bu yapıyı yansıtan kurumlara dönüşebileceği hesaplanmıştı. Unutulmamalı ki bu kanun çıktığı sırada, 93 Harbi daha sonuçlanmamıştı. Mebuslar taşra yönetiminde yapılacak bazı uygulamalarla ülke bütünlüğüne katkı yapılabileceğini düşünüyordu. İleride, bu durumun İzmir'deki gelişimine, yarattığı sorun ve tartışmalara değineceğiz. İlginç olan, bu sistemin pek çok olumsuz yanı olmasına rağmen uzun süre savunulmasıdır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, programında nüfusu kırk bin ila altmış bin arasında olan şehirlerde iki, daha fazla nüfusu olan şehirlerdeyse ikiden fazla belediye kurulmasını öngörüyordu.³³

Belediye kanunun çıkarılması sonrasında, 1879'da İzmir belediye meclisi lağvedildi, mevcut belediye reisi Emin Bey'in başkanlığında geçici bir meclis oluşturuldu. Bir süre

sonra da nüfusunun fazla olmasına bakılarak, İzmir iki belediye dairesine bölündü.³⁴ Birinci Belediye Dairesi, bugünkü Fevzi Paşa Bulvarı sınır oluşturacak şekilde, şehrin daha çok Müslüman ve Musevi mahallelerini içeren güney bölümüyle, İkinci Belediye Dairesi ise Rum, Ermeni ve Frenklerin çoğunlukta olduğu Punta'ya uzanan kuzey bölümüyle ilgilenecekti. İzmir'in iki belediye dairesine ayrılması, İzmir'deki yabancıların belediye meclisi dışında bırakılmasını bir nebze olsun telafi edebilecek bir yöntem olarak görülmüş olmalı. Yabancı kolonilerinin önde gelen temsilcileri, içinde yer almasalar bile kendi yaşam alanlarını kapsayan, daha dar bir sınırdaki hizmet veren belediyenin işleyişini, Hristiyan üyeler üzerinden etkileyebilirdi.

Çok geçmeden İzmir'in iki belediye dairesi arasında paylaştırılmasının, büyük bir hata olduğu ortaya çıktı; Müslüman ve Musevilerin bulunduğu Birinci Belediye Dairesinin bölgesinde gelirler çok azdı ve belediye memurlarının maaşlarını ancak karşılıyordu. Bu durumda kentsel hizmetler daha fazla gelire sahip olan İkinci Belediye Dairesi'nin bölgesinde yoğunlaşıyor bu da şikâyetlere yol açıyordu. Sonuçta, 1890 yılında belediye daireleri Helvacızade Emin Bey'in reislğinde yeniden birleştirildi.³⁵ Ancak kısa süre sonra belediye yeni bir bunalımın içine girdi.

Belediye'de Büyük Tasfiye

Daha 1880'lerin başlarında, Helvacızade Emin Bey'e karşı şehirde bir muhalefetin varlığı dikkat çekmekteydi. Emin Bey 1881 yılında yolsuzluk iddiasıyla görevinden alınmış, ancak yerine atanan Yenişehirizade Hacı Ahmet Bey'in ölümünden sonra tekrar belediye reislğine dönmüştü. Ancak 1892 yılındaki fırtınayı atlatmakta aynı başarıyı gösteremedi, çünkü bu kez İzmir Valisi'ni de karşısına almıştı. Halit Ziya Uşaklıgil'in, "dürüstlüğüyle meşhur" dediği Abdurrahman Paşa³⁶ Valiliğe getirildikten bir süre sonra, belediye seçimlerinin tamamen yenilenmesine karar verdi. Bununla da kalmayarak, eski meclisten hiç kimsenin seçilmemesi için özel bir çaba gösterdi.

Abdurrahman Paşa, İzmir'deki belediye seçimlerine yolsuzluk karıştırdığını düşünüyordu. Gazetede yer alan bir habere göre, "bazı kişiler" adamlarını veya belediye çavuş ve memurlarını muhtarlara gönderiyor, muhtarlara üzerinde seçilecek kişilerin yazılı olduğu oy pusulaları bırakılıyordu. Bu pusulalar, muhtarlar aracılığıyla seçmenlere imzalatırılıyor tekrar aynı yoldan geriye, oy sandığına dönüyordu.³⁷ Sonuçta iddiaları araştırmak için bir komisyon kuruldu ve komisyon incelemelerini gidebildiği kadar geriye götürdü. Bu arada yenilenen seçimlerde, eski üyelerden sadece ikisi -Balyozzade Matyos ve Uşakizade Sadık- meclise girebildi, ancak onlar da istifa etti. Böylece, 1893 yılında oluşan belediye meclisi tamamen yeni isimlerden oluşmuştu.³⁸

³⁴ BOA, Şura-yı Devlet – Aydın, No.1378/18.

³⁵ Hizmet, 12 Ağustos 1890; Serçe, 150. Yılında İzmir Belediyesi Tarihi, s. 65.

³⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İnkılap ve Aka Yayınevi, 1969], s. 304-305.

³⁷ Hizmet, 30 Kanun-ı Sani 1892.

³⁸ Hizmet, 30 Temmuz 1892.

³³ Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, s. 170 vd.

Tasfiye, belediye reisi ve meclis üyeleriyle sınırlı kalmadı; belediye çalışanlarının da %70'i yenilendi. Belediye reisi, meclis üyeleri, belediye çalışanları yargılandı ve bazı çalışanlar mahkûm oldu. Emin Bey beraat ettiyse de bu süreç onun belediyeçilik hayatını bitirdi.³⁹ 16 Mart 1900 tarihinde öldüğünde, gazeteler bu haberi üç satırla duyurdu.⁴⁰ Anlaşıldığı kadarıyla Emin Bey, İzmir kamuoyunda olumlu bir izlenim bırakmamıştı. Günümüzde İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kendi sitesinde verdiği başkanlar listesinde, 15 yıl boyunca İzmir Belediyesi'ne damgasını vurmuş olan Helvacızade Emin Bey'in adının yer almaması da tarihin bir ironisi olsa gerektir.

Belediye'nin bu şekilde bir itibar kaybına uğraması, zaten hukuksal olarak son derece sınırlı olan bağımsız hareket etme gücünü tamamen yok etti. Bu çerçevede Evliyazade Hacı Mehmet Efendi'nin belediye reisliği dönemi, belediyenin vilayetin bir dairesi haline gelmesi süreci olarak değerlendirilebilir. Nitekim Abdurrahman Paşa'dan sonra İzmir Valisi olan, gerek Hasan Fehmi Paşa ve gerekse Kamil Paşa dönemlerinde belediyenin bu durumu çok daha belirginleşmiştir.

Kamil Paşa-Eşref Paşa: Uyumdan Gelen İstikrar

Emin Bey'den sonra, Belediye reisi olan Evliyazade Hacı Mehmet Kasım 1895'de istifa etti. Vali Kamil Paşa, Belediye reisliğine vekâleten Eşref Paşa'yı getirdi. Aslında bu atama, mevcut Belediye kanununa aykırı bir uygulamaydı. Çünkü kanuna göre Belediye reisi ancak seçilmiş meclis üyeleri arasından atanabilirdi. Anlaşıldığı kadarıyla, Belediye Meclisi üzerindeki şüphe bulutları dağılmamıştı ve Kâmil Paşa güvenebileceği biriyle çalışmak istiyordu. Eşref Paşa, Basra mutasarrıflığından emekli olmuş, İzmir'e yerleştikten sonra da bir süre polis müdürlüğü yapmıştı. Bir sonraki seçimlerde meclise seçilen Eşref Paşa, yaklaşık 12 yıl boyunca yürüttüğü reisliği süresince Kâmil Paşa'yı haklı çıkaran bir yönetim uyguladı; Belediye, neredeyse tamamen valiliğin bir bürosu haline geldi. Kent için bütün önemli belediye kararlar, Belediye Meclisi'nde değil, vilayet konağında alınır oldu. Ancak mevcut hukuki yapının da bu işleyişi desteklediği son derece açıktır.⁴¹

II. Meşrutiyet ve İzmir Belediyesi

II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen günler, siyasal hayatın aktörlerinin ve kavramlarının yeniden tanımlanmasına sahne oldu. Bunların içinde yerel temsil ve belediyelerle ilgili olanlar da azımsanmayacak bir yer tutar. Ancak bu konudaki tartışmalar, genel siyasetle ilgili tartışmalar arasında yok olmuş, Osmanlı topraklarındaki çözülme, 31 Mart Olayı, savaşlar ve özellikle de Babıali Baskını koşullarında tedavülden kalkmıştır. Konuyu, İzmir Belediyesi üzerinden yürütülen tartışmalar üzerinden izlemek mümkündür.

Meşrutiyet ilan edildiği sırada, İzmir Belediye Başkanı, Eşref Paşa'nın istifası üzerine bu göreve atanmış olan Sükkerizade Tevfik Paşa'ydı. Meşrutiyet'in ilanı

sonrasında canlanan değişim rüzgârından, Belediye de payını aldı ve geriye dönük olarak her türlü eleştirinin hedefi haline geldi. Bir gazetenin başyazarı şöyle diyor: “*Devr-i istibdat... belediyelerin mevcudiyeti, memleket idaresinin yükselmesinden ziyade rejimin ilerli gelenlerinin haris menfaatleri ve kişisel ihtiraslarına hizmet etmekten başka bir şeye yaramazdı.*”⁴² Ancak siyasi karışıklıklar ve özellikle 31 Mart Olayı, Belediye Meclisi'ni yenileyecek seçimlerin ancak Haziran 1909'da yapılabilmesine yol açtı. Beklenenin tersine, son derece sınırlı katılımı yapılan seçimlerde en fazla oyu alan Uşakizade Muammer Bey, Vali tarafından belediye başkanı olarak atandı.⁴³

Uşakizade Muammer'in, bu ilk dönem Belediye Başkanlığı pek bilinmez [İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin resmi sitesindeki tarihçe bölümünde bile yoktur]. Aktarıldığına göre Muammer Bey, İttihat ve Terakki'nin en etkin üyelerinde biriydi. II. Abdülhamit'e karşı oluşturulan 'Fedakârlar Meclisi'nin en hararetli devrimcilerinden olan Muammer Bey, belediye başkanı olunca köklü bir değişim programıyla işe başladı. Bu programın konumuz açısından en önemli yönü, belediyeyi valilikten bağımsızlaştırmak ve adeta 'yerel parlamento' haline getirmektir.⁴⁴ Ancak bu sırada, İzmir'e Vali olarak atanan Ahmet Muhtar Paşa, Muammer Bey'le aynı fikirde değildi ve bu nedenle kısa sürede çatışma başladı. Tartışma daha çok kentte açılması düşünülen bulvarlar üzerinden yürütülse de, ortada bir yetki çatışması olduğu açıktı. Mevcut hukuksal yapı da Vali'den yanaydı ve sonuçta Muammer Bey görevden alındı; belediyenin bağımsızlaşması başka bahara kalmıştı.⁴⁵ Sonraki seçimler ve Belediye Başkanı belirlemelerinin, II. Abdülhamit döneminden pek farkı olmadı. Örneğin, dönemin Valisi Hüseyin Nazım Paşa, 1913 yılında seçimlerde en fazla oy alan Kantarağasızade Ali Bey'in yerine ikinci sıradaki Evliyazade Refik Bey'i Belediye Başkanlığı'na getirdi. Daha sonra da Refik Bey, aynı yıl Vali olan Rahmi Bey'in 1918 yılına kadar değişmez belediye başkanı oldu.

Sonuç

Türkiye'de belediyeler, merkezi yönetimin vesayetinde, kentsel hizmetlerin bir kısmını karşılayacak kurumlar olarak ortaya çıktı. Tanzimat döneminin merkezi yönetimin etkinliğini artırma hedefi, belediyelerin yerel yönetimlerde bağımsız bir güç merkezi olma hedefiyle çelişki oluşturuyordu. Mali olarak gelir kaynaklarının yetersizliği de, belediyelerin bağımsızlaşması yönünde arzulan adımların atılmasında önemli bir engeldi. İzmir Belediyesi, bu sürecin tipik olarak izlenebileceği önemli örneklerden birisidir. Kuruluşundan itibaren özellikle II. Meşrutiyet'e kadar, Valiliğin bir bürosu olarak görülmüş, belediye reislerinin etkinliği de valilerle ilişkilerine bağlı olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı, bu anlayışın belediyeler lehine

⁴² *Ahenk*, 19 Haziran 1909.

⁴³ *İttihat*, 30 Temmuz 1909.

⁴⁴ *Ahenk*, 15 Eylül 1909.

⁴⁵ Geniş bilgi için bkz. Erkan Serçe, “Belediye Reisi Uşakizade Muammer Bey ile Vali Mahmud Muhtar Paşa Çatışması İzmir'de İktidar Mücadelesi”, *Toplumsal Tarih* XIII, No. 77 [Mayıs 2000], s. 25-35.

³⁹ Geniş bilgi için bkz. Serçe, *150. Yılında İzmir Belediyesi Tarihi*, s. 69-70.

⁴⁰ *Ahenk*, 17 Mart 1900.

⁴¹ Serçe, *150. Yılında İzmir Belediyesi Tarihi*, s. 71.

değişebileceği izlenimini yaratmışsa da merkezi yönetimin vesayet düzeni kırılmamış, belediye reislerinin varlığı, valilerle olan ilişkilere bağlı olma özelliğini devam ettirmiştir. Cumhuriyet yönetiminin miras aldığı bu anlayışın, uzun süre etkisini sürdürdüğünün de altını çizmek gerekir. Ancak bu etkinin boyutları başka bir araştırmanın konusudur.

Kaynakça

Arşivler

BOA [Başbakanlık Osmanlı Arşivi], A.MKT.MHM., 421/10 [Hicri 5.6.1285-Miladi 23 Eylül 1868].
BOA, Ayniyat, Defter No. 817.
BOA, FTG. f 84.
BOA, İ.DUİT, 56/57 [H. 22.7.1284-M. 19 Kasım 1867].
BOA, İ.ŞD., no. 614 [H. 21.12.1285-M. 4 Nisan 1869].
BOA, Şura-yı Devlet-Aydın, 1375/15.
BOA, Şura-yı Devlet-Aydın, 1375/31.
BOA, Şura-yı Devlet -Aydın, No.1378/18.
BOA, Şura-yı Devlet, 499/32 [H. 24.5.1290-M. 20 Temmuz 1873].

Gazeteler

Ahenk, 17 Mart 1900.
Ahenk, 19 Haziran 1909.
Ahenk, 15 Eylül 1909.
Devir, 21 Eylül 1288 [M.3 Ekim 1872].
Hizmet, 12 Ağustos 1890.
Hizmet, 30 Kanun-ı Sani 1892.
Hizmet, 30 Temmuz 1892.
İttihat, 30 Temmuz 1909.
İzmir, 31 Haziran 1293 [M.12 Temmuz 1877].
Kara Sinan, 7 Ağustos 1291 [M.19 Ağustos 1875].
La Turquie, 11 Şubat 1873.
La Turquie, 13 Şubat 1873.
Ruzname-i Ceride-i Havadis, No. 668, 3 Safer 1284 [M.6 Haziran 1867].
Ruzname-i Ceride-i Havadis, No. 989, 28 Cemaziyelahir 1285 [18 Eylül 1868].
Takvim-i Vekayi, No. 819, 6 Cemaziyelahir 1252 [M.27 Ekim 1865].

Basılı Kaynaklar

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Cilt 1, 2 Ocak 1293 tarihli 10. inikat, s. 146-147; 12 Ocak 1293 tarihli 12. inikat, s. 170.
Düstur. “Vilayet dahilinde olan şehir ve kasabalarda teşkil olunacak daire-i belediye meclislerinin suret-i tertibi ve memurlarının vezai fi hakkında talimiyattır”. Tertib-i evvel, C. 1. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1290, s. 491.

Kitap ve Makaleler

Clarke, Hyde. *The Imperial Ottoman Smyrna & Aidin Railway, Its Position and Prospects*. Constantinople: Koehler Brothers, 1861.
Demirakın, N. Işık. “A Study of the Ottoman Modernization of the City: The Sixth Municipal District of Istanbul”. Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2006.
Korkut, Cevad. *Belgelerle İzmir Rıhtım İmtiyazı*, Dağışan Ofset, 1992.
Kurt, Sadık. *İzmir’de Kamusal Hizmetler [1850-1950]*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 2012.
Kütükoğlu, Mübahat. “İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı”, *İÜEF Dergisi*, No. 32 [Mart 1979]: s. 502-503.
Martal, Abdullah. *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, Yazıt Yay., 2007.
Mextidis, Pet. “Οι αρχές της δημοτικής αρχής στη Σύμυρνη 1867-1874”, *Μικρασιατική Σπίθα* 21, 2019.
Oktay, Tarkan. *Osmanlı’da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti*, Yeditepe Yay., 2011.
Ortaylı, İlber. *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yay., 1985.
Serçe, Erkan. “Belediye Reisi Uşakizade Muammer Bey ile Vali Mahmud Muhtar Paşa Çatışması İzmir’de İktidar Mücadelesi”, *Toplumsal Tarih* XIII, No. 77 [Mayıs 2000], s. 25-35.
Serçe, Erkan. *150. Yılında İzmir Belediyesi Tarihi [1867-2017]*, I. Cilt, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018.
Smyrnelis, Marie-Carmen. *Une Société Hors de Soi: Identités et Relations Sociales à Smyrne au XVIIIe et XIXe Siècles*, Paris: Peeters Publishers, 2005.
Süreyya, Mehmet. *Sicill-i Osmanî*. 5. Cilt. Yay. Haz. Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996, 1412.
Storari, Luigi. *Guide du Voyageur à Smyrne, Aperçu Historique, Topographique et Archéologique*, Paris: Libraire de Castel, 1857.
Uşaklıgil, Halit Ziya. *Kırk Yıl*, İnkılap ve Aka Yay., 1969.
Zandi-Sayek, Sibel. *Ottoman Izmir. The Rise of a Cosmopolitan Port, 1840-1880*. Mineapolis: University of Minnesota Press for Architecture, 2012.

İZMİR BELEDİYESİ'NİN 150. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNDE
ULUSLARARASI YEREL YÖNETİMLER DEMOKRASİ ve İZMİR SEMPOZYUMU

Açılış Oturumu

Alp Yücel KAYA

[Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İzmir Akdeniz Akademisi Bilim Kurulu Üyesi
ve Tarih Koordinatörü]

Aziz KOCAOĞLU

[2004-2018 Dönemi İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı]

İzmir Belediyesi'nin 150. kuruluş yıldönümünde, 'Yerel Yönetimler, Demokrasi ve İzmir'i konuşacağız. Burada, modern belediye hizmetlerinin başlamasının 150. yılını kastediyoruz. 1868 tarihine ve günümüze bakacağız. Yerel yönetimleri, demokrasiyi ve İzmir'i, tarihsel perspektifte tartışmaya çalışacağız. Bununla birlikte, Dünya ve Türkiye'deki iktisadi ve toplumsal dönüşümleri siyasi mücadeleler bağlamında ele almaya çalışacağız. XIX. yüzyıldaki belediye idarelerinin kuruluşu ve sonrasında XX. yüzyıldaki gelişmelerin ortaklığını da düşünerek, Akdeniz'deki belediyelere de ayrı bir dikkat kesileceğiz. Burada, üç başlığımız var. Bildirilerin dağılımında da göreceğiniz şekilde, 'kentsel planlama' birinci ana başlık. Bu başlığın anahtar kelimeleri; 'planlama', 'imar', 'ulaşım koruma planları', 'kır-kent ilişkisi', 'göç', 'gecekondulaşma', 'mahalleler ve dönüşümleri'. İkinci başlık, 'yerel yönetim politikaları ve hizmetleri'. Burada; 'ulaşım', 'altyapı' başta olmak üzere, 'tarımsal kalkınma', 'kültür-sanat', 'sağlık sosyal hizmetler', 'toplumcu belediyeçilik' anahtar kelimeler. Üçüncü olarak başlığımız; 'yerel siyaset ve demokrasi'. Bu anlamda; 'yerel-merkezi yönetim ilişkileri', 'seçimler', 'yerel demokrasi', 'katılımcılık', 'belediye meclisleri' ve 'sermaye-emek ilişkileri' konuşulacak başlıklar.

Kısaca, İzmir Belediyeçiliğinin 150. yılının genel çerçevesini çizmek istiyorum. 1868 yılında başlayan bir süreç var. 1868'i İzmir Belediyesi'nin kuruluşunun yani iradesinin ve nizamnamesinin tarihi olarak görüyoruz. Ama bunun öncesi de var ve bunu bir süreklilik içerisindeki, bir yenilik olarak görmek mümkün. Tanzimat Dönemi, bu noktada önemli bir tarih olarak düşünülebilir. Belediye faaliyetleri, zaten şehirlerde mevcuttu. Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan şey hukuki, idari ve belediye hizmetlerinin bir arada olduğu kent yönetimlerinin artık ayrılmaya başlaması, yerel mahkemeler, belediye meclisleri, idari meclislerin doğmasıdır.

Belediye teşkilatının hukuksal düzenlemeleri 1839-1871 arasında tamamlanmış olmakla birlikte, uygulama biraz sarkarak gündeme gelmiştir. Yerel boyutta; idari, hukuki ve belediye iş bölümünün gelişmesi, XIX. yüzyılda gözükmemektedir. Bu anlamda, belediye işlevlerinin ayrışması tartışacağımız konular açısından önemli. Tabii ki şunu da söylemek gerekir; yerel yönetimler açısından Tanzimat'ın getirdiği yeni hukuk, eşitlik temelli bir yeni hukuk inşa etme çabasında, eşitlik temelli bir kamu yararı ve kamusalılık vurgusu önemli. Bu kamu yararı, özel çıkarlara mesafe alan bir kamunun inşası liberal bir perspektifler gündeme geliyor. Tabii bu biraz önce söylediğim idari, hukuki, belediye işbölümünün yerel ölçekteki kesişiminin önemli noktası vergilendirme, Tanzimat politikalarında da kilit konumda. Emlak ve gelir vergilendirmesinde, Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan reform sürecinde, İzmir'in ayrıksı bir konumu oluyor. İzmir, ihracatın önemli olduğu bir kent. Kentte;

yerli ve yabancı tebaa birlikte yaşıyor. Ama yerli ve yabancı tebaa, yalnızca tebaa olarak ayrılmakta. Yabancı tebaa dediğinizde, İzmir'de uzun nesiller boyu önce yaşayan insanlar da var. Tabii burada tebaa farklılıkları, çeşitli iktisadi avantajlar getirdiğinden dolayı böylesine bir ayrıma gidiliyor, bunu unutmamak lazım. Bu çerçevede, canlı bir iktisadi hayatın olduğu İzmir'de vergilendirme çabası, ilginç bir şekilde kendiliğinden 1850-1854 arasında bir kadastroya evriliyor. Bu bir karma komisyon etrafında gerçekleştiriliyor. Bu karma komisyon, İzmir'deki farklı çıkar kesimlerinden, yerli ve yabancı tebaadan, oluşturuluyor. Ama o karma komisyon vergilendirme ve haritalandırmanın dışında, imar, yerleşim, sağlık hizmetlerine de el atmaya başlıyor. Bu, literatürde çok fazla bilinen bir nokta değil. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki belediyelerde, ilk modern belediyeçilik açısından Galata Altıncı Belediye Dairesi örneği verilir. Ama İzmir örneğine baktığımızda, vergilendirme ve belediye hizmetlerini yüklenen karma komisyon ve çalışmasının, Galata Altıncı Belediye Dairesi'nin çalışmasına şekil verdiği görülüyor. Ama İzmir'deki karma komisyon ve sonrasında İstanbul'daki Altıncı Belediye Dairesi'ni düşünecek olursak, bunların bir esin kaynağı olarak da, Paris Belediyesi'nin ön plana çıktığı belirtmek lazım.

Şimdi birbirini besleyen bu süreç, İzmir'de başladı. Ama 1868 yılında İzmir Belediye Nizamnamesi'nin Galata Altıncı Belediye Dairesi'nin nizamnamesi ve düzenlenmesinden esinlenerek ortaya çıktığını görüyoruz. Yani bu anlamda baktığımızda şunu da vurgulamak gerekiyor; bizim de bu sempozyum boyunca konuşacağımız önemli meselelerden birisi, vergilendirmeye siyasi temsil arasındaki bağın somutlaştığı bir dönem; "vergi veriyorum ve söz söyleme hakkım var." Somut olarak kent hakkında yüksek sesle, bir şeyler söylemek, önemli hale geliyor. Tabii ki burada İzmir ve İstanbul'daki Altıncı Belediye Dairesi örneği, çok tekil örnekler değil. Bunun çok benzerleri, özellikle İzmir'deki karma komisyonunun bir örneği, İskenderiye'de Ornato Meclisi olarak yer almakta. Bunların aslında, genel bir gidişatın örnekleri olduğunu ifade etmekte fayda var. Aslında İzmir'deki 1850'lerde yerel siyaset bağlamında, İstanbul'dan görevlendirilen Ali Nihat Efendi'nin çabası oldukça dikkat çekici. Belediyeleşme süreci o kadar da iyi gitmiyor. Bunu, Erkan Serçe'nin, İzmir Belediyesi üzerine yaptığı çalışmalarda da çok net bir şekilde görüyoruz. Ali Nihat Efendi şöyle diyor; "İzmir'deki gaddar ve dik başlı hacı beyler, hacıağalar ve Frenkler bu vergilendirmeye direniyorlar. Vermeleri gerektiği kadar vermiyorlar hatta vergi vermek istemiyorlar." Bunun yanında, birde sesi çok fazla duyulmayan, arşivlere sesi çok fazla yansımayan garibanlar var. Bunlar üzerinden oluşan, yerel bir siyaset olduğunu görüyoruz.

Yine Erkan Serçe'nin araştırması sonucunda ortaya çıkan şey; bütün bu sürecin, bir başka mücadeleyi ve rekabeti de beraberinde getirmesi. Az önce söylediğim gibi, idari meclislerle belediye meclislerinin ayrılması, idarenin ayrı, belediyenin ayrı kurumsallaşmaları, vali, belediye reisi rekabetini doğuruyor. 1868 ile ortaya çıkan bu rekabeti, günümüzde merkezi ve yerel hükümetler arasındaki mücadeleler olarak görmek mümkün. Bu rekabete bir de, kamu-özel rekabetini eklemek gerekir. Belediyenin hizmetlerine baktığımızda, 1929 bunalımına gelene kadar olan

süreçte bu hizmetler, özel şirketler tarafından sağlanıyordu. Su, havagazı, elektrik hizmetlerinin şirketleri vardı ama 1930'larla birlikte 'Büyük Bunalım' sonucunda ortaya çıkan devletçilik politikasıyla birlikte, bütün Dünya'da olduğu gibi İzmir'de de belediye hizmetleri kamusal bir hizmet haline geldiler. ESHOT'un kuruluşu, buna iyi bir örnek.

1980'lerle birlikteyse, artık o kamusallığın törpülenmeye başlanması söz konusu. Burada tekrar özel sektörün ön plana çıktığı, özelleşme sürecine girildiğini görüyoruz. Artık günümüzde belediyeler, Kamu İhale Kanunu'na göre iş yapar durumdadılar. Belki bu özelleştirme bağlamında en son kapatılan Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nü anmak çarpıcı olacaktır. Artık 'amme' diye bir şeyin olmadığı, özellikle rakipsiz hakimiyetini göstermesi açısından çarpıcı.

Diğer taraftan vurgulamak gerekir ki siyasi mücadeleler, krizlerle birlikte hareketleniyor. 1970'lerdeki Dünya genelindeki yaygın ekonomik kriz bağlamında gündeme gelen ve o dönemdeki toplumsal hareketlilikten beslenen İlhan Tekeli hocamızın da önderlerinden olduğu 'toplumcu belediyeçilik' yaklaşım ve uygulamaları, 1970'li yıllara damgasını vurmuştur. Bunun Dünya çerçevesinde de farklı örnekleri vardır, Türkiye'de de büyükşehirleri etkisi altına almıştır. Toplumcu belediyeçilik yaklaşımı, bütün bu özelleştirme furasına rağmen 2008 bunalımı sonrasında tekrar ortaya çıkmıştır. 2008 sonrasında ortaya çıkan toplumsal hareketlilikle birlikte, Dünya'nın farklı yerlerinde kent meydanlarının işgal edilmesi; -Tahrir Meydanı'ndan Wall Street'e, Gezi'ye kadar- kentlerin birer mücadele alanı haline gelmesi, toplumsal mücadelelerin ortaya çıkması, bireye karşı kamusalı savunan hareketlerin ortaya çıkması söz konusu. Bunlar zaten vardı ama krizle birlikte farklı bir çerçevede daha kuvvetli bir şekilde gündeme geldiler. Ortak alanlar, ortaklıklar, dayanışma ağları, toplumcu belediye kavramları tekrar gündeme geldi.

Buradan, İzmir Akdeniz Akademisi'ne geliyorum. Akdeniz Akademisi, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin bu sempozyumu düzenleyen ve organize eden, bir müdürlüğü. İzmir Akdeniz Akademisi fikri, 2009 yılında İzmir Kültür Çalıştay'ında gündeme geliyor. Sonrasında bu fikrin geliştirilmesiyle, 2013 yılında, Akademi'nin açılışı gerçekleşiyor. Daha genel olarak İzmir Büyükşehir Belediyesi ve faaliyetlerini ele alacak şekilde düşünecek olursak, Akdeniz Akademisi aslında İzmir Modeli olarak adlandırılan uygulamaların ve katılımcı süreçlerin bir parçası, önemli bir ögesi. İzmir Modeli 2004 sonrası Aziz Kocaoğlu başkanlığı dönemindeki uygulamalar ve katılımcı süreçlerle inşa olan, inşa olmaya devam eden bir model. İzmir Modeli, aslında dört kavram etrafında tanımlanmakta; 'yenilikçilik', 'sürdürülebilirlik', 'yaşam kalitesi', 'katılımcılık' veya 'yönetişim'. İzmir, Dünya ekonomisinde önde gelen bir şehir olmak istiyor. 'Yenilikçilik', bu anlamda önemli. İzmir'in, iktisadi olarak ön plana çıkması aynı zamanda 'sürdürülebilirlik'le sınırlandırılmak durumunda. Aynı zamanda, İzmirililerin 'yaşam kalitesi'ni bozmayacak şekilde gerçekleştirilmesi gerekiyor. Bütün bunları da, 'katılımcı yöntemler'le gerçekleştirmek yani farklı bir yönetim anlayışıyla gerçekleştirmek gerekiyor. Burada da içe değil, dışa dönük bir

süreçten bahsediyoruz. Bütün bunları, evrensel bir iddiayla yapmak gerekiyor. O anlamda, dışa bakan evrensel iddia taşıyan İzmir Modeli, Akdeniz'e bakıyor ve kendisini Akdeniz'e bakarak yeniden ele alıyor. Bu dört kavramın hayata geçmesinde, İzmir Akdeniz Akademisi bu dört kavramın etrafında, bir think-tank kuruluşu ve aynı zamanda bir platform olarak işliyor. Katılımcılıkla yaşayan bir platform olarak Akdeniz Akademisi'nin, dört birimi var; 'Tasarım', 'Ekoloji', 'Kültür Sanat' ve 'Tarih'. 'Tasarım'ı yenilikçilik ayağı altında, 'Ekoloji'yi sürdürülebilirlik anlamında, 'Kültür Sanat'ı hem yenilikçilik hem de yaşam kalitesi anlamında düşünmemiz mümkün. Evrensel ve Akdeniz perspektifi çerçevesinde de tarihi tekrar ele alıp değerlendirmek, tarihe bakmak açısından da 'Tarih' birimini düşünmek mümkün.

Bu çerçevede baktığımızda, İzmir Akdeniz Akademisi, 150. yılını kutladığımız İzmir Belediyesi'nin ve belediyeçilik tarihinin yaşayan bir parçası olmakta. Sözlerimi daha fazla uzatmayacağım. İzmir Belediye Tarihi üzerine ilk ve en önemli çalışmayı yapmış Erkan Serçe, 1997 yılında, bu çalışmayı kitaplaştırmıştı. Doktora çalışmasında, 1868-1945 dönemini ele almıştı. 150. yıl vesilesiyle, bu çalışma günümüze gelene kadar -yüz elli yılı kapsayacak şekilde- genişletildi. 2000'li yılları da, Ercan Uyanık'la birlikte hazırladılar ve bu çalışma yayına hazır durumda. Başarılı ve keyifli, bol tartışmalı bir sempozyum diliyorum.

İzmir Akdeniz Akademisi'nin düzenlediği, belediyemizin 150. kuruluş yıldönümü etkinliklerinden biri olan 'Uluslararası Yerel Yönetimler Demokrasi ve İzmir Sempozyumu'nun açılışında, hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyor, sağlıklılar, esenlikler diliyorum.

Gerçekten çok özel ve çok güzel bir kentte yaşıyoruz. Sahip olduğumuz; tarihi, ekonomik, sosyal ve kültürel değerleriyle, nüfus açısından ülkenin üçüncü büyük kenti olmasının da ötesinde bir önem taşıyor. Katılırcı mısınız bilmiyorum ama İzmir'i, İzmir yapan en önemli değer, limanı olduğuna inanıyorum. Eğer çağdaşlığımız, aydınlığımız, demokrasi ve uzlaşma kültürümüz, yaşam kalitemiz, kentlilik bilincimiz, empati yeteneğimiz, hoşgörümüz, toplum yapımıza diğer Anadolu kentlerinden daha farklı değerlere ulaşırsak, bunu batı kültürüyle erken tanışmamıza, farklı din, dil ve ırka mensup insanları buluşturup kaynaştırmamıza yani limanımıza borçluyuz. Ne mutlu bize ki, tarihi boyunca önder olmuş bir kentteyiz. İzmirli olarak geçmişimize olduğu kadar, geleceğimize de sahip çıkıyor; çağdaşlığa, cumhuriyet değerlerine olan inancımızı her geçen gün daha güçlü bir şekilde hissediyor ve hissettiriyoruz. Katılımcılık ve yerel demokrasi gibi konularda, çıtayı yukarı daha da yukarıya taşımaya çalışıyoruz.

Bugün Türkiye'de, herkes İzmir'e göç etmek, İzmir'de yaşamak için can atıyorsa, her yer İzmir gibi olmak istiyorsa ve İzmir'in, medeni ve yaşanabilir şehir olduğu konusunda genel bir uzlaşma varsa, bu kentin yerel yönetimi olarak doğru yoldayız demektir. Doğru yoldayız çünkü biz yerel yönetim erkini kullanırken, çağdaş İzmir'in yapısına ve değerlerine uygun projeler geliştirmeye özen gösteriyoruz.

Bir kenti geliştirmenin en iyi yöntemi, o kenti iyi bilmek ve iyi analiz etmekle başladığının bilincindeyiz. İzmir'in varlıklarını ve yokluklarını, geçmişini ve gelecek hedeflerini, hassasiyetlerini, insanlığını ve onların hayata bakışına duygusunu duruşunu, beklentilerini iyi biliyor ve yol haritamızı ona göre belirliyoruz. Demokrasi ve cumhuriyet değerlerine aşık, hayata anlam katmış tüm güzellikleri doyusya yaşayan hoşgörülü ve güler yüzlü ama kutsal değerlerine zarar geleceğini hissettiği andan itibaren gözünü budaktan esirgemeyen, soran sorgulayan, eleştiren ama inanıp güvindikten sonra sonuna kadar sahip çıkan İzmirli biz en büyük motivasyon kaynağımızdır. İzmir'i, İzmir yapan değerleri özümsememiş, sindirememiş, içselleştirememiş zihniyetlerin bu kenti yönetmesi ve İzmirlilerin bu anlayışı kabullenmesi zaten mümkün değildir. İzmirli olmak, kendi geleceğiyle ilgilendiği kadar, geçmişini de bilmek ve ona sahip çıkmaktır.

İzmir'in yerel yönetimi olarak, binlerce yıllık köklü mirasını gelecek kuşaklara taşıırken; imarıyla, ulaşımıyla çevre yatırımlarıyla kentimizin geleceğine yeni

taşlar koymaya devam ediyoruz. Bunu yaparken en büyük gücümüzü, İzmirlilerden alıyoruz. Çağdaş Türkiye'nin sembol ismi İzmir'imizle övünüyor ve üstüne titriyoruz. Son olarak, herkesin imrenerek baktığı İzmir'in 150 yıllık geçmişi olan belediyesinde, on beş yıl süreyle belediye başkanlığı yapmak, yaşamım boyunca taşıyabileceğim en büyük onur, çocuklarıma ve torunlarıma bırakacağım en büyük miras olacak. Huzurlarınızda kentimize ve belediyemize hizmet eden, bütün belediye başkanlarımıza emekleri ve katılımları için sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Ebediyete uğurladıklarımızı Allah'tan rahmet, hayatta olanlara sağlık ve esenlikler diliyorum. İzmir Belediyesi'nin 150. yılını kutluyor, sempozyumumuzun başarılı geçmesi umuduyla tüm katılımcıları bir kez daha selamlıyorum.

İZMİR BELEDİYESİ'NİN 150. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNDE
ULUSLARARASI YEREL YÖNETİMLER DEMOKRASİ ve İZMİR SEMPOZYUMU

I. OTURUM

Yerelde Siyaset, Akdeniz ve Demokrasi-I

MODERATÖR

Serkan ŞAVK [Dr., Öğretim Üyesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi]

KONUŞMACILAR

Nora LAFI [Dr., Leibniz-Zentrum Moderner Orient]

Tülin Selvi ÜNLÜ [Dr., Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi]

Sotirios DIMITRIADIS [Dr., Aristotle University of Thessaloniki]

Dilek AKYALÇIN KAYA [Dr.]

Reinterpreting Municipal History: Izmir In The Late-Ottoman Period Through The Mirror Of Recent Interpretive Turns About The Tanzimat Era

Nora LAFI
[Dr., Leibniz-Zentrum
Moderner Orient, Berlin]*

ABSTRACT ÖZET

Izmir, just like many other cities of the Ottoman Empire has been the object in recent decades of a strong research investment from the part of urban historians, that resulted in major improvements of our knowledge of the municipal history of the city during the last century of the Ottoman era. The role of local forms of governance has been explored extensively, as well as their relationship with forms emating from the sphere of the central government. From infrastructural transformation to administrative and political reforms and from changes in social history as well as in communal balances, many aspects have been researched. The object of this paper, based upon original archives from BOA Istanbul and upon a review of the existing literature, is to propose, capitalizing on these research achievements, reinterpretation hypotheses in the broader context of Ottoman urban history. In the mirror of transformations happening elsewhere in the Empire, from Salonica to Tunis and from Aleppo to Tripoli, the intent is to propose a broader framework of analyze: nature of the relationship between reformed local institutions and old regime forms, nature of the concepts pertaining to modernity and modernization, ambiguities of the reforms of the status of individuals in the context of negotiated communal balances, ambiguities of the late-Ottoman attempts at democratizing local governance, new relationship between individual identities and communal groups, influence of the geopolitical context.

Keywords: Izmir [Smyrne, Smyrna], Ottoman Empire, Municipality, Tanzimat, Urban history

BELEDİYE TARİHİNİ YENİDEN YORUMLAMAK: TANZİMATLA İLGİLİ BUGÜNKÜ YORUMLAMAYICI DÖNÜŞLERİN AYNASINDA GEÇ OSMANLI ZAMANLARINDA İZMİR

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer birçok şehir gibi, İzmir de son yıllarda kent tarihçilerinin kapsamlı araştırmalar yatırımlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum, şehrin Osmanlı'nın son yüz yıllık dönemindeki belediye tarihine yönelik bilgimizi önemli ölçüde yön vermiştir. Yerel yönetim biçimlerinin rolü, merkezi hükümetle ilişkileri kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Altyapısal dönüşümden idari ve siyasi reformlara, sosyal tarihteki değişimden toplumsal dengelerdeki değişimlere kadar birçok açıdan araştırmalar yapılmıştır. Bu makalenin amacı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA] İstanbul'un orijinal arşivlerine dayanarak ve mevcut literatürün gözden geçirilmesiyle, bu araştırmanın çıktılarından yararlanarak, hipotezlerin yeniden yorumlanmasını ve Osmanlı kent tarihinin daha geniş bağlamında değerlendirmeyi teklif etmektir. Selanik'ten Tunus'a ve Halep'ten Trablusgarp'a, imparatorluğun başka yerlerinde meydana gelen dönüşümlerin ışığında amaç, daha geniş bir analiz çerçevesi sunmaktır: İyileştirilmiş yerel kurumlar ve eski rejimdeki biçimlerin arasındaki ilişkinin doğası, modernite ve modernleşmeyle ilgili kavramların doğası, müzakere edilmiş toplumsal dengeler bağlamında bireylerin statüsüne ilişkin reformların belirsizlikleri, yerel yönetimi demokratikleştirmeye yönelik son dönem Osmanlı çabalarındaki belirsizlikler, bireysel kimlikler ve toplumsal gruplar arasındaki yeni ilişki, jeopolitik bağlamın etkisi.

Anahtar Kelimeler: İzmir [Smyrne, Smyrna], Osmanlı İmparatorluğu, Belediye, Tanzimat, Kent Tarihi.

Introduction

The object of this article is to discuss some of the main changes that affected the history of the Izmir municipality under the light of recent interpretive turns in the field of Ottoman history. It focuses on periods of transition that can be used as fertile grounds for such reinterpretations. The aim is to challenge the lasting inertia of some paradigms: the supposed incapacity of Ottoman cities to develop a local civic sphere or even a local form of urban governance and government; the supposed predominantly European origin of the idea and form of administrative and political modernity; the supposed necessity to begin with non-Muslim communities when supposedly importing modern ideas about municipalities in the Ottoman empire. The case of Izmir is a perfect example for such discussions. For historians of Ottoman cities, Izmir constitutes indeed, just like Salonica, Aleppo, Beirut or Tunis, a fascinating case-study. The complexity and diversity of its population in Ottoman times, its importance in both the Ottoman imperial ideology and in imperial commercial trends, as well as the way the city experienced profound changes between the mid-19th century and the early 20th century make it an important element for the testing of any innovative interpretive posture about Ottoman cities in the era of the *Tanzimat*.¹ In Salonica, the main challenges of contemporary interpretive revisions about municipal history are to reassess the consistence of local civic institutions before the *Tanzimat* and to confront the inertia of the Greek nationalist narrative of the transformation of the city, which tended to minimize the transformations applied during the late-Ottoman era.² The challenge as for Salonica is also to reconnect municipal history to its Ottoman roots. In this academic, but also ideological, *aggiornamento*, the focus on the old regime organization of urban governance, on the understudied municipality of the *Tanzimat* era and on the continuities between the late-Ottoman and the Greek periods as for municipal history constitute crucial dimensions. Following the careers of various mayors, notables or engineers, as well as the continuities between the various periods [without minimizing the achievements, but also traumas, of changes] reveals the necessity to challenge Eurocentric and nationalist visions.

¹On Izmir, see Daniel Goffman, "Izmir: From Village to Colonial Port City," in *The Ottoman City Between East and West*, [ed.] Edhem Eldem, Daniel Goffman and Bruce Masters, [Cambridge: Cambridge University Press, 1999], 79-133; Marie-Carmen Smyrnelis, *Une Société Hors de Soi: Identités et Relations Sociales à Smyrne aux 18e et 19e Siècles*, [Paris: CNRS, 2005]; Vangelis Kechriotis, "The Greeks of Izmir at the End of the Empire: A Non-Muslim Community between Autonomy and Patriotism", [PhD diss., Leiden Universiteit, 2005]; Hervé Georgelin, *La Fin de Smyrne, du Cosmopolitisme aux Nationalismes*, [Paris: CNRS, 2005]; Feryal Tansuğ, "Communal Relations in Izmir-Smyrna, 1826-1864 as Seen Through the Prism of Greek-Turkish Relations" [PhD diss., University of Toronto, 2008]; Feryal Tansuğ, "The Greek Community of Izmir/Smyrna in an Age of Transition: The Relationship between Ottoman Centre-Local Governance and the Izmir/Smyrna Greeks, 1840-1866," *British Journal of Middle Eastern Studies* 38, No. 1 [2011]: 41-72; Sibel Zandi-Sayek, *Ottoman Izmir, The Rise of a Cosmopolitan Port, 1840-1880* [Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012]; Malte Fuhrmann and Vangelis Kechriotis, "The Late Ottoman Port-Cities and Their Inhabitants: Subjectivity, Urbanity, and Conflicting Orders," *Mediterranean Historical Review* 24, No. 2 [2009]: 71-78.

²Nora Lafi, "Ο Δήμος Θεσσαλονίκης μεταξύτεου παλαιού καθεστώτος, των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων και της μετάβασης από την αυτοκρατορία στο εθνικό κράτος: Ερωτήσεις και προοπτικές έρευνας" [The Municipality of Salonica between Old Regime, the Ottoman Reforms and the Transition from Empire to Nation State: Questions and Research Perspectives], in *ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΜΙΑ ΠΟΛΗ ΣΕ ΜΕΤΑΒΑΣΗ*, 1912-2012, [ed.] Dimitris Keridis [Thessaloniki: Epikentro, 2015], 99-113.

* This article is dedicated to the memory Vangelis Kechriotis. The author also wishes to thank Rahime Aksa Boyraz and Fatma Nur Özdemir.

In the case of Izmir, due to a partially different historiographic context, the challenges can be summed up as such: reassessing too, the consistence of the local civic institutions, reexamining the chronology, content and actors of the reforms, discussing their implications in terms of governance of diversity and modernization. Previous researches have illustrated how in Ottoman cities throughout the Empire, pre-*Tanzimat* forms of local urban government were present and active.³ Such institutions were important in shaping the very process of the *Tanzimat* era municipal reforms, and the interpretation of these reforms cannot be made without a strong connection to the earlier forms. These elements, I argue, even constituted a local civic sphere of early municipal essence. In the present article, I propose to explore the interpretive consequences of such a change of posture as far as Izmir is concerned.

Questions on the Old Regime Ottoman Municipal Institutions

The first question that should arise when discussing the nature of the reforms of the nineteenth century is the nature of the existing forms that were the object of the reforms.⁴ The general assumed idea, which is rarely challenged, is that there was no municipal power in Ottoman Izmir before the *Tanzimat*. I argue here that these assumptions need to be challenged and that sources provide enough elements for an interpretive turn that would insist on local civic institutions in the Old Regime Ottoman era as forms of early municipal institutions. In existing narratives, urban governance during this phase is often described in quite vague terms. Daily governance at the urban scale is perceived as having to do with the role of notables, guilds, confessional communities, the jurisdiction of the *qâdî* [judge] and some elements from the central power. The general assumption however is that none of this makes system. I argue here that this must be discussed. I suggest calling it an Old Regime municipal system. Of course, anachronisms have to be avoided: system not in the sense of modern bureaucratic systems; municipal not in the sense of modern municipal. Rather: An Old Regime Ottoman municipality. I argue here that the case of Izmir can be inserted into a new interpretive framework about the history of Ottoman urban governance and that in this city, forms of civic institutions and functioning that can be found in other cities were also present. In general, in Ottoman cities, the core of such early municipal institutions was a form of assembly of notables, with competences on property, public order, local fiscality and market regulation. These notables had various and multiple definitions and identities: professional, confessional, by property ownership. They all had a strong spatial and social legitimacy in their respective neighborhoods and their institutional gathering constituted a local assembly. This institution symbolized collectively the city in front of imperial authorities. It was not democratic, an anachronism, it was not representative in the modern meaning of the

³Nora Lafi, *Municipalités Méditerranéennes. Les Réformes Urbaines Ottomanes au Miroir d'une Histoire Comparée [Moyen-Orient, Maghreb, Europe Méridionale]*, [Berlin: K. Schwarz, 2005]; Nora Lafi, *Esprit Civique et Organisation Citadine dans les Villes de l'Empire Ottoman [XVe-XXe s.]*, [Leiden: Brill, 2019].

⁴On the context: Kemal Kaya, "Tanzimat'tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar [Vaivodes and Municipal Services Before Tanzimat]", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 26, No. 41 [2007]: 101-112.

term, but it was the expression of a local civic sphere and represented communities, professions and interests in a certain way. There was a dimension of deliberation in this system. It was not exempt from conflict and tensions. It was rather a sphere of constant negotiation. A chronicle, a form of civic annals, generally transcribed all these dimensions as well as all elements important to the system: list of notables, collective urban privileges negotiated with the empire, governance of diversity. As the concept of old regime suggests, the formula was different in all cities and was constantly renegotiated. Petitions and the institutionalized petitioning dialogue that followed were the main channel for such negotiations.⁵ In the case of Izmir, historians already have a good knowledge of the world of confessional communities and of the world of guilds between the sixteenth and the nineteenth century. In this city, the interaction between various previous systems and cultures of local governance was also very dynamic. From Byzantine heritages to Al-Andalus influences [institutions, families of notables], a strong culture of medieval municipal governance existed in Izmir. It was reinterpreted as part of the process of Ottoman governance-building. Various elements about these dimensions can be interpreted in the direction of the existence of early municipal forms. Historians, reconnecting domains of research that have long been largely separated [studies on the imperial dimension, studies on the Greek community, studies on the Jewish community, studies on guilds, studies on the world of merchants, studies on the Levantine community, studies on Armenians] can also reconnect the dots constituting the municipal system, the idea of the city and the practicalities of its daily governance. Among these elements, of particular relevance is the importance of the *Demogerontia* assembly. It was not only a confessional council of Elders [5 members, 10 since 1767 then 12]; I argue here that it was a form and an element of old regime municipal power. The Jewish communal assembly poses questions as well as on its relationship with the whole system.⁶ Such questions can also be posed for the early forms of a local council of merchants.

Reinterpreting the Reformed Municipality in the Light of Its Old Regime Heritage

All this imposes also a reinterpretation of the era of the *Tanzimat*.⁷ The first point is that this era was one of these numerous periods in Ottoman history of renegotiation of the urban order following changes in local balances. In other words, the European influence cannot be considered as the unique or even dominant key in a process of reform and modernization that also responded to specifically Ottoman determi-

⁵Nora Lafi, "Petitions and Accommodating Urban Change in the Ottoman Empire," in *Istanbul from a Distance. Centre and Provinces in the Ottoman Empire*, [ed.] Elisabeth Özdalga, Sait Özervarlı, and Feryal Tansuğ [Istanbul: Swedish Research Institute, 2011], 73-82.

⁶See Avigdor Levy, ed., *Jews, Turks and Ottomans: A Shared History Through the Twentieth Century*, [Syracuse: Syracuse University Press, 2002]. On the civic dimension of Jewish communal institutions, see Henri Nahum, "Les Juifs à Smyrne: de l'Enfermement à l'Ouverture vers le Monde", *Revue des Mondes Musulmans et de la Méditerranée* 107-110 [2005]: 97-112.

⁷On this period, see İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri [1840-1880]*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000, 31; Ayda Arel, *Bir Şehr-i Ruşenâbâd, Kâr-i Ankabir Bender: Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yönelimler*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2002.

nations and logics. Reforming the Empire, and the very vocabulary of the *Tanzimat* illustrates this dimension, was part of the very definition of the Empire since its inception. At the end of the eighteenth century and the turn of the nineteenth century, the local institutional framework had already been reformed.⁸ This said, the fact that the nineteenth century brought new logics and dynamics remains. In Izmir, changes were massive. Demographically, with the population evolving from 48,000 in 1831 to more than 200,000 in 1893, the very balance of confessional coexistence was challenged, as well as the networks and spatiality of Old Regime municipal governance. Newcomers were not necessarily cut from all social frameworks, as migration itself responded to very precise logics. They were often outside however of the previous elements of social regulation. Geopolitically too, with the traumatic influence of the Greek secession and with the growing influence of Europe in Mediterranean ports, the intrusion of new logics became a decisive factor. It challenged the very identity of the inhabitants of the city, and thus the nature of the institutions regulating local social life. Politically, with the challenge posed to the old system by new definitions of the political self and of collective identities, the definition of the city as a collective body of civic nature came under pressure. The *Tanzimat* era, in other words, was thus also an era of renegotiation of the local order and of its relationship with the broader imperial framework. It was not only a moment of importation of governance solutions taken from Europe. The creation of a modern municipality in Izmir wasn't either a process of testing of such solutions imported from Europe onto Greek populations supposed to be ontologically more able to understand them than the rest of the Ottoman population. Not at all. It was a process of renegotiation.⁹ Hence the necessity of a reassessment of what existed before and of an analysis of the mechanisms of renegotiation of the pact of governance between local elites and the empire. New definitions of what is a notable, new institutions, new property market regulations, new commercial routes were implemented based on an existing sphere. The municipal transition is not between nothing and something European: it is between something deeply Ottoman and already municipal and something deeply Ottoman and representing the accommodation of a form of modernization process.

This effort of reinterpretation also calls for a re-examination of the chronology. The date of the creation of the modern municipality appears to be much before its definitive fixation by imperial laws and decrees. This long process began in the late 1840s. The transitory forms that emerged during the various phases the followed were already of municipal nature, just like the point of departure, i.e. the old regime municipality. What is interesting is to study the object of the conflicts and rivalries

during these phases: role of the confessional communities, modes of representation of the members of the various communities, mode of definition of the notability, role of property and commerce in this definition, position of non-Ottoman subjects, either Greek nationals in the context of the various phases of the creation of the Greek state between 1821 and 1830 or European businessmen and residents, question of the unity of the various municipal districts, question of the imperial approval of the local municipal budget, question of the passage into new institutions of the members and competences of the old ones. The consequences on local balances in Izmir of the Greek national secession were huge: suddenly some local families, in a city with millennia of Greek culture, had a foreign identity in their own city. Some members of Greek cultural and commercial networks became foreigners. Another factor was also instrumental: when European foreign merchants [British, French] asked for a new definition of their local civic rights in the name of an Ottoman governance of diversity that had always granted them a form of participation in local governance. This introduced new ambiguities. The 1864 regulation represented an important phase of this complex municipal history, with a new definition of the assembly of merchants, of the role of landowners and guild members, and with the limitation of the exercise of local civic rights to ottoman subjects. A new form of local representativity, in the context of strong international pressures and appetites, was proposed. The *Tanzimat* reforms cannot be read as just an imperial effort of centralization. In this chronology, the local consequences of the 1867 Law on property ownership by foreigners were also decisive. The municipality of 1868 included non-Ottomans, with huge consequences on the definition of political rights, as well as of notability and the civic sphere. Due to the role of municipal institutions in infrastructural work, investors also wanted to have a say in decision making processes. The history of the new municipality is a complex one, with elements that must be interpreted under a geopolitical light. The evolution of the Greek community in this new institutional framework between the 1860s and the beginning the twentieth century also constitutes a key element.¹⁰ The new municipality served as a chamber of negotiation of local equilibriums just like the former did. Local *salname*, with lists of notables, members of the commissions, precisions on the competences of the institutions, are an echo of such negotiations.¹¹ Modern institutions, and all the ambiguities introduced by the context of their creation, were not as ductile though as Old Regime ones. Negotiations still happened between notables, petitions were still a tool for negotiation, but the context had changed. The regime, embedded into the old, represented in the same time a distortion of it. The strong debates about the personality and role of Mayor Yenişehirizade Ahmed illustrate such tensions. Petitions also show how modernity introduced a gap between the population and the notables.

⁸ See, for example, the evolution of the role of the *Kethuda*: *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri* [BOA], Cevdet Belediye, 721 [H. 1219]. See also, about the confessional conflictuality induced by the reforms: BOA, Cevdet Askeri, 90-4141 [H. 29.S.1214].

⁹ See BOA, Cevdet Adliye, 54-3233; BOA, A.)MKT.UM. 351-83; BOA, MF.MKT. 580-12; BOA, DH.SaİdD. 58-43; BOA, A.)MKT.UM. 351-83; BOA, DH.MKT. 64-19; BOA, ŞD.1377-15; BOA, ŞD.1380-34; BOA, ŞD. 1380-55. Some of these documents contain petitions against new appointees as mayor of Izmir due to their alleged corruption. Such petitions are elements in the negotiation between factions of notables and the empire.

¹⁰ Vangelis Kechriotis, "Protecting the City's Interest: the Greek Orthodox and the Conflict Between Municipal and Vilayet Authorities in Izmir [Smyrna] in the Second Constitutional Period," *Mediterranean Historical Review* 24, no. 2 [2009]: 207-221.

¹¹ See for instance *Salname 1302 Hijri "Aydın Vilayeti Salnamesi"* [details on the *majlis al-baladiye* p. 49]. *Salname 1326 Hijri /1908. Salnâme-i Vilayet-i Aydın* [İzmir Vilayet Salnâmesi], Aydın: İzmir Aydın Vilayeti Matbaası, 1296/1879.

Conclusion

Behind all these phases of transition and behind the even more traumatic events of the twentieth century, the question that is posed is that of the ontology of municipal democracy in the region. What the *Tanzimat* period and its reinterpretation suggest is that reforms happened in the context of a city, where form of civic sphere existed previously. There was in old regime Izmir a local municipal civic sphere emanating from the world of the assembly of notables and merchants, from the world of guilds and from the world of confessional communities. With the reforms, thus, it was not European democracy -a concept itself needing precise historical contextualizations- coming to East. Municipal democracy in Europe was not ontologically tied to modernization. Many modernization efforts there were of authoritarian essence. Municipal democracy, except short and ephemeral phases, emerged later: mostly in the 1880s. All this is important in order to interpret Izmir's municipal history: challenging the implicit European cultural and political model, reassessing the existence of the previous. This does not mean that no questions remain: in what way the *Tanzimat* era municipal reforms were a path towards a democratization of the local political panorama? To which extent was a viable model of representativity invented and tested? What the study of archives and *salname* suggests, but also of petitions sent to Istanbul, is that the old world tried to fit as intact as possible into the new one, on the one side, and that on the other side, some other stakes came to distort the whole process: question of foreign merchants and investors, questions induced by the Greek national independence, question of the cost of infrastructural investments in public works. What is important is both to depart from paradigms that were an obstacle to interpretation and to dare to test innovative interpretations. In the case of a city whose complex memory is the object of constant historical explorations¹² it is important to read the crucial phase of the era of the *Tanzimat* with critical eyes.

Bibliography

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri [BOA], Cevdet Belediye, 721. [H. 1219].

BOA, Cevdet Askeri, 90-4141.[H. 29.S.1214].

BOA, Cevdet Adliye, 54-3233.

BOA, A.}MKT.UM. 351-83.

BOA, MF.MKT. 580-12.

BOA, DH.SAİdd. 58-43.

BOA, A.}MKT.UM. 351-83.

BOA, DH.MKT. 64-19.

BOA, ŞD. 1377-15.

BOA, ŞD. 1380-34.

BOA, ŞD. 1380-55.

Arel, Ayda. *Bir Şehr-i Ruşenâbâd, Kâr-ı Ankabir Bender: Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yönelimler*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2002.

Fuhrmann, Malte and Vangelis Kechriotis. "The Late Ottoman Port-Cities and Their Inhabitants: Subjectivity, Urbanity, and Conflicting Orders." *Mediterranean Historical Review* 24, No. 2 [2009]: 71-78.

Georgelin, Hervé. *La Fin de Smyrne, du Cosmopolitisme aux Nationalismes*. Paris: CNRS, 2005.

Goffman, Daniel. "Izmir: From Village to Colonial Port City", In *The Ottoman City Between East and West*, edited by Edhem Eldem, Daniel Goffman and Bruce Masters, 79-133. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Kaya, Kemal. "Tanzimat'tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar [Vaivodes and Municipal Services Before Tanzimat]." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 26, No. 41[2007]:101-112.

Kechriotis, Vangelis. "The Greeks of Izmir at the End of the Empire: A Non-Muslim Community between Autonomy and Patriotism." Ph.D. diss., Leiden University, 2005.

Kechriotis, Vangelis. "Protecting the City's Interest: The Greek Orthodox and the Conflict Between Municipal and Vilayet Authorities in Izmir [Smyrna] in the Second Constitutional Period." *Mediterranean Historical Review* 24, No. 2 [2009]: 207-221.

Lafi, Nora. *Municipalités Méditerranéennes. Les Réformes Urbaines Ottomanes au Miroir d'une Histoire Comparée [Moyen-Orient, Maghreb, Europe Méridionale]*. Berlin: K. Schwarz, 2005.

Lafi, Nora. "Petitions and Accommodating Urban Change in the Ottoman Empire." In *Istanbul from a Distance. Centre and Provinces in the Ottoman Empire*. Edited by Elisabeth Özdalga, Sait Özervarlı, and Feryal Tansuğ, 73-82. Istanbul: Swedish Research Institute, 2011.

Lafi, Nora. "Ο Δήμος Θεσσαλονίκης μεταξύ του παλαιού καθεστώτος, των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων και της μετάβασης από την αυτοκρατορία στο εθνικό κράτος: Ερωτήσεις και προοπτικές έρευνας" [The Municipality of Salonica between Old Regime, the Ottoman Reforms and the Transition from Empire to Nation State: Questions and Research Perspectives]. In *ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΜΙΑ ΠΟΛΗ ΣΕ ΜΕΤΑΒΑΣΗ*, 1912-2012, edited by Dimitris Keridis, 99-113. Thessaloniki: Epikentro, 2015.

Lafi, Nora. *Esprit Civique et Organisation Citadine dans les Villes de l'Empire Ottoman [XVe-XXe s.]*. Leiden: Brill, 2019.

Levy, Avigdor, ed. *Jews, Turks and Ottomans: A Shared History through the Twentieth Century*. Syracuse: Syracuse University Press, 2002.

Nahum, Henri. "Les Juifs à Smyrne: de l'Enfermement à l'Ouverture vers le Monde." *Revue des Mondes Musulmans et de la Méditerranée* 107-110 [2005]: 97-112.

Neyzi, Leyla. "Remembering Smyrna/Izmir: Shared History, Shared Trauma." *History and Memory* 20, No. 2 [2008]: 106-127.

Ortaylı, İlber. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri [1840-1880]*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

Salname 1302 Hijri "Aydın Vilayeti Salnamesi".

Salname 1326 Hijri /1908.

Salnâme-i Vilayet-i Aydın [İzmir Vilayet Salnâmesi]. Aydın: İzmir Aydın Vilayeti Matbaası, 1296/1879.

Smyrnelis, Marie-Carmen. *Une Société Hors de Soi: Identités et Relations Sociales à Smyrne aux 18e et 19e Siècles*. Paris: CNRS, 2005.

Tansuğ, Feryal. "Communal Relations in Izmir-Smyrna, 1826-1864 as Seen through the Prism of Greek-Turkish Relations", PhD diss., University of Toronto, 2008.

Tansuğ, Feryal. "The Greek Community of Izmir/Smyrna in an Age of Transition: The Relationship between Ottoman Centre-Local Governance and the Izmir/Smyrna Greeks, 1840-1866", *British Journal of Middle Eastern Studies* 38, No. 1[2011]: 41-72.

Zandi-Sayek, Sibel. *Ottoman Izmir. The Rise of a Cosmopolitan Port, 1840-1880*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.

¹² On this topic, see Leyla Neyzi, "Remembering Smyrna/Izmir: Shared History, Shared Trauma," *History and Memory* 20, No. 2 [2008]: 106-127.

Modernleşme ve Doğu Akdeniz Liman Kentlerinde Planlama Pratikleri: İzmir ve Selanik Örnekleri Üzerinden Bir Değerlendirme

Tülin SELVİ ÜNLÜ
[Dr., Mersin Üniversitesi Akdeniz
Kent Araştırmaları Merkezi]

ÖZET

ABSTRACT

Doğu Akdeniz liman kentleri, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, temelde deniz ticaretine dayalı gelişmelerin yanı sıra, Osmanlı'nın modernleşme çabalarının kurumsal yapıda yarattığı değişimin de öncelikli olarak görüldüğü kentler olmuştur. Kapitalist üretim biçim ve ilişkilerinin kendini somut olarak gösterdiği bu kentlerde, başta yabancı tüccarlar ve yereldeki ortaklarının, ticari kazancı ve verimliliği artırmak üzere kentsel altyapıya yönelik talepleri, yerel dinamiklerin etkili olduğu bir yapılanmayı beraberinde getirmiştir.

Osmanlı'daki yeniden yapılanma girişimlerinin de etkili olduğu bu süreçte, özellikle 1860'lı yıllardan itibaren, farklı nüfus gruplarının temsil edildiği belediye meclisleri kurulmuş, kentsel mekânın iyileştirilmesine ilişkin yerel talepler yine yerel dinamiklerin etkili olduğu belediye ve meclislerle bu kentlerde, büyük park ve bahçelerin açılması, kent surlarının yıkılması, yoksul mahallelerin yeniden düzenlenmesi gibi pek çok uygulama gerçekleştirilmiştir. İzmir, Selanik, Beyrut, İskenderiye başta olmak üzere Doğu Akdeniz kıyısındaki pek çok liman kentinde, yirminci yüzyıl başına kadar, yerelin talep ve müdahaleleriyle, anlık ve noktasal olarak şekillenen mekânsal yapı XX. yüzyıl başından itibaren, özellikle Avrupa'da dönemin etkin planlama yaklaşımlarını esas alan bir anlayış doğrultusunda yeniden ele alınmaya başlamıştır.

Dolayısıyla liman kentleri, XX. yüzyıl başına kadar kapitalizmin ulus aşırı beklenti ve talepleri doğrultusunda şekillenirken, kurulan ulus devletlerle birlikte, söz konusu kapitalist ilişkileri sürdüren ancak bu kez ulusal öncelikleri esas alan, planlı ve kapsamlı bir mekânsal organizasyon gündeme gelmiştir. Ancak, farklı ulus devlet sınırları içinde olmalarına karşın bu kentlerin pek çoğu, benzer planlama yaklaşımlarını benimsemiş yabancı uzmanlarca hazırlanan planlarla şekillendirilmeye çalışılmıştır. Doğu Akdeniz liman kentlerinin, XX. yüzyıl başındaki planlama deneyimleri ve birikimleriyle ele alınması, günümüzde söz konusu kentlerin mekânsal yapısının anlaşılması için önemlidir. Bu doğrultuda çalışmada, Doğu Akdeniz'de iki liman kenti olan İzmir ve Selanik kentlerinin, ulus devletlerin modernite projeleri doğrultusunda, XX. yüzyıl başındaki planlama pratikleri değerlendirilecek, söz konusu kentlere ilişkin çalışmalara, planlama deneyimleri üzerinden bir karşılaştırmayla katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Liman Kenti, Doğu Akdeniz Liman Kenti, Planlama Pratikleri, İzmir, Selanik.

PLANNING PRACTICES ON EASTERN MEDITERRANEAN PORT CITIES

Eastern Mediterranean port cities were the salient places, in which the effects of changes on organizational structure due to the Ottoman modernization and economical development that is based on international maritime trade were observed in the nineteenth century. As the capitalist mode of development and production relations flourished in these cities, the demands of the foreign traders and their local partners for increasing their profit and requirements on urban infrastructure brought about

a new spatial and administrative organization, in which local dynamics were taking part actively. Therefore, local institutions progressed rapidly in the port cities than the inner cities.

In this period, Eastern Mediterranean port cities provided a proper environment for implementation of the Ottoman reforms, since they were the places for different cultures. Various groups of different cultures were represented in the local governments and many implementations were realized by local demands and local actors, especially after 1860s, including realization of large-scale parks and gardens, demolition of city walls, and spatial reconfiguration of distinct parts of these cities. Lead by İzmir, Thessaloniki, Beirut and Alexandria, many Eastern Mediterranean port cities experienced spontaneous and piecemeal interventions by the local dynamics. However, by the twentieth century, urban space was begun to be shaped through new ideas and planning practices, originated from developments in European cities. Furthermore, Eastern Mediterranean port cities were seen as the primary spaces for the nation-states to realize their modernization projects and interventions. Despite they are placed in different nation-state, these cities began to be shaped by similar planning ideas of which the plans were prepared by foreign experts.

Accordingly, since they are conceived as significant spaces of change during their development from the nineteenth century until today, it is crucial to discuss the planning experience of the Eastern Mediterranean port cities, to understand and explain their urban structure and to develop sustainable planning decisions for the future. In this vein, this study examines the planning practice of Eastern Mediterranean port cities in the twentieth century discusses their effect on spatial development and urban structure.

Keywords: Modernization, Port City, Eastern Mediterranean Port City, Planning Practices, İzmir, Salonica.

1. Giriş

Sahip oldukları çeşitliliğe paralel olarak her alanda karşımıza çıkan özgünlükleri nedeniyle, yirminci yüzyıl başına kadar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalan liman kentlerine yönelik çalışmalar, genelleştirmelerden çok farklılıkları analiz etmeye yöneliktir.¹ Oysa, Kolluoğlu ve Toksöz'ün de vurguladığı gibi, Akdeniz'i, ekonomik, kültürel ve sosyo-politik bir birlik olarak değerlendirerek, bu birlik üzerine mikro ölçekte kent tarihleri inşa etmek yerine, söz konusu kentlerin kendine özgü yerel koşul ve özellikleri uyarınca farklılıkları ve benzerlikleri ile bunların ardında yatan nedenleri araştırmaya ihtiyaç vardır.²

Bunun için öncelikle, söz konusu kentler arasındaki benzerliklerin, liman kentlerinin bir "Akdenizlilik" özelliğinden mi yoksa yerel ve küresel ekonomik sistemler arasında bir geçit ve kültürel karşılaşma noktaları olarak işlev görmelerinden mi kaynaklandığını sorgulamak gerekir.³ Bu da, Doğu Akdeniz liman kentlerinin belirli karşılaştırma ölçütleri doğrultusunda değerlendirilmesini gerektirir.

Bu doğrultuda çalışmada, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sos-

¹ Filiz Yenişehirlioğlu, "Urban Texture and Architectural Styles After the Tanzimat", *Economy and Society on Both Shores of the Aegean* içinde, der. Lorans Tanatar Baruh ve Vangelis Kechriotis [Atina: Alpha Bank, 2010], 487.

² Biray Kolluoğlu ve Meltem Toksöz "Mapping Out the Eastern Mediterranean: Toward a Cartography of Cities of Commerce", *Cities of the Mediterranean: From the Ottomans to the Present Day* içinde, der. Biray Kolluoğlu ve Meltem Toksöz [Londra, New York: I. B. Tauris, 2010], 3.

³ Victor Azarya, "Hayfa ve İzmir: İki Akdeniz Şehri Arasındaki Çarpıcı Benzerlikler", *Akdeniz Tarihi, Kültürü ve Siyaseti "Çoğulluğu ve Farklılığı İçeren Bir Birlik Özlemi"*, *Sempozyum Bildirileri* içinde, der. Alp Yücel Kaya, Ayşegül Sabuktaç, Dilek Akyalçın Kaya, Ertekin Akpınar [İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi Tarih Kitaplığı, 2016], 91.

yal ve mekânsal olarak önemli yapısal değişimler geçiren Doğu Akdeniz liman kentleri, yirminci yüzyıldaki planlama pratikleri ile ele alınacaktır. Böylece bu kentlerin, yirminci yüzyıl başındaki mekânsal planlama pratiklerinde ne tür benzerlik ve farklılıklar olduğunu tartışmak amaçlanmaktadır. Böyle bir tartışmanın, meta değişiminin olduğu kadar, sosyal ve kültürel karşılaşmaların da mekânı olması nedeniyle, geçmişte olduğu gibi bugün de kapitalist ekonominin birincil mekânı olan liman kentlerinin, mekânsal gelişimlerini anlamaya ve açıklamaya katkı sağlayabilecekleri öngörülmektedir.

Mekânın yeniden düzenlenmesi ve bu kapsamda bir araç olarak beliren planlama pratikleri daima, üretim ilişkilerinin ve bu ilişkilerin ortaya çıkardığı özgül koşullarının bir parçası olmuşlardır. Bu doğrultuda, öncelikle, kurulan iki yeni devlet olarak Türkiye ve Yunanistan'ın, kendi modernite projeleri uyarınca kentsel mekânı ele alış ve müdahaleleri değerlendirilecek ve ardından Doğu Akdeniz'deki iki liman kenti; İzmir ve Selanik, ulus devletlerin kuruluşunun ardından başlayan mekânsal planlama ve uygulama çalışmalarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

2. Türkiye ve Yunanistan'da Mekânsal Pratiklerin Öncül Dinamikleri ve Koşulları

Akdeniz'in doğusunda, XX. yüzyıl başından itibaren, hem savaş sonrası kentlerin yeniden yapılanması gereksinimi hem de kurulan yeni devletlerin ulusal kimliklerini geliştirip vurgulama isteğinden kaynaklanan ideolojik etkenler, kentsel mekâna yönelik çeşitli müdahaleleri beraberinde getirmiştir.⁴ Ulus devletlerin kuruluşuyla birlikte, kentsel mekânın, geçmişten kopuşa işaret eden bir anlayış ve yaklaşımla yeniden düzenlenmesi için öncelikle mevcut durumun tespiti, haritalandırma ve ardından da kent planları hazırlama gibi girişimler kendini göstermiştir.

Ulusal öz ve değerlere dönüş ve ulusun mekânını yaratma hedefiyle mekânın yeniden düzenlenmesine yönelik girişimlerin kendini göstermeye başladığı bu dönem, kent planlama alanında uluslararası pratiklerin yaygınlık kazandığı bir dönemdir. XIX. yüzyıl sonundan itibaren, özellikle Alman ve Fransız mimarlar ve şehirciler, uluslararası yarışmalarda kendini göstermeye başlarken, İngiliz mimar ve şehirciler de, İngiliz emperyalizminin uzandığı geniş bir coğrafyada çeşitli planlama çalışmalarında yer almaya başlamışlardır.⁵ Bu dönem aynı zamanda, ulusal bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerde, bağımlılığın mekândaki yansıması olarak görülen liman kentlerinin terk edilerek yeni başkentlerin kurulduğu dönemdir.⁶ Ancak öte yandan, liman kentleri, liman olanakları ve demiryolu bağlantıları gibi geçmişten gelen görece güçlü ulaşım bağlantıları nedeniyle bu dönemde de önemlerini korumuştur. Üstelik yine geçmişten gelen görece güçlü yerel yönetim deneyim-

leri ve kurumları ile planlama pratiklerinde de öncelikli kentler olmuşlardır. Kuşkusuz bunda, yeni kurulan devletlerin ekonomik öncelikleri ve söz konusu kentlerin savaşımlardan, yangınlardan zarar gören fiziksel koşullarının da etkisi vardır.

XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başından itibaren ulus devletlerin kurulması, ulusal değerler ve öncelikleri esas alan yeni siyasi, ekonomik, toplumsal politika ve uygulamalarıyla, yalnızca liman kentleri için değil, çizilen ulusal sınırlar içindeki bütün kentler için yeni bir dönem anlamına gelmiştir. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti örneğinde modernite projesi, hem siyasal, hem de ideolojik bakımdan reformu, ulusal kimliğin inşası için toplumsal yapının, yeni kurumlar aracılığıyla modernleştirilmesi olarak görmektedir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti modernite projesi, Osmanlı kurumlarını değiştirerek, içinde bulunulan koşulları ve bireylerin davranışlarını şekillendirmek üzerine yoğunlaşmıştır.⁷ Ancak, bu hedefe uygun toplum yapılanması, yalnızca yeni toplumsal kurumlara sağlanmamış, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan kırdan kopuş ve kente yönelişle birlikte kentsel alana ilişkin zorunlu olarak yeni sorunlar ve çözüm arayışları gündeme gelmiştir.

Gerek Türkiye ve gerekse Yunanistan için, kentsel mekâna müdahalenin birincil hedefi, öncelikle verilen bağımsızlık mücadelesi ve savaşımlardan zarar gören yerleşimlerin onarılması olmuştur. Ancak aynı zamanda, gerek Yunanistan gerekse Türkiye Cumhuriyeti için, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllardır sürdürdüğü tarımsal üretime ve ağırlıklı olarak kırsal yaşama dayalı toplumsal ve mekânsal örgütlenmedeki değişimle, kentli bir toplum ve modern ulusun mekânını simgeleyecek yeni kentler yaratmak amaçlanmıştır.

Türkiye örneğinde, modernleştirici iktidarı oluşturan Cumhuriyet yöneticileri, ekonomik ve kültürel yapının dönüşümü için temel olarak üç alanda planlı bir uygulama hayata geçirmeye çalışmıştır. Bunlardan ilki, ülke topraklarının bir ulus devlet mekânına dönüştürülmesi, ikincisi ülkenin sanayileşmesinin gerçekleştirilmesi ve üçüncüsü de çağdaş kentin oluşturulmasıdır. Böylece, 'modernitenin yeri'ni yaratmak hedeflenmektedir.⁸ Dolayısıyla Cumhuriyet modernleşmesi, ülkeyi bir ulus devlet mekânı haline getirebilmek için, kentlerin önemini kavramış ve kentleri çağdaşlığın mekânsallaşacağı yerler olarak görmüştür. Bu nedenle, yeni Cumhuriyet için uygar bir toplumun oluşturulması, kamusal alanın ve toplumsallaşmanın mekânlarının yaratılması, şehircilik etkinliklerinin en önemli hedeflerinden biri olmuştur.⁹ Dolayısıyla, kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde kent planlama, kentlerin çağdaşlaşmanın odağı olarak görüldüğü bir modernleştirme çabasının ürünü olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰

⁷ Bu noktada, Cumhuriyet modernleşmesi eleştirilerine ilişkin olarak Bozdoğan'ın, "öztürleştirici potansiyel taşıyan tarihsel bir durum olarak modernlik" ile "politik bir hegemonya projesi olarak araçsallaştırılmış modernliğin" birbirinden ayrılması gerektiği yönündeki uyarısı önemlidir. Bizce Türkiye Cumhuriyeti modernleşmesi, öztürleştirici, aydınlanmacı ve tarihsel süreklilik içinde daima ilerici roller üstlenen bir momenti temsil etmektedir. Bu konuyla ilgili bkz. Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür* [İstanbul: Metis Yay., 2002], 262.

⁸ İlhan Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi* [İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2009], 143-144.

⁹ Çağatay Keskinok, *Kentleşme Siyasaları*, [Ankara: Kaynak Yay., 2006], 44.

¹⁰ Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, 149.

Bağımsızlık öncesinde Yunanistan da, Türkiye gibi Osmanlı İmparatorluğu' nun bir parçasıdır ve aynı kurumsal yapı ve yönetim geleneklerine sahiptir. Dolayısıyla, ulus devletin kuruluşu ve ardından gelen ulusal modernite projesinin, Türkiye ile önemli benzerlikler taşıması şaşırtıcı olmaktan uzaktır. Bu nedenle, Yunanistan'da ekonomik ve kültürel yapının dönüştürülmesini amaçlayan modernite projesinin, Türkiye örneğinde olduğu gibi şehircilik alanındaki uygulamalar ile el ele gitmesi bir rastlantı değildir. Öyle ki, bu bilinçli bir tercih ve yeni devletin gelişiminin asli öğelerinden biridir.¹¹ Tıpkı Türkiye Cumhuriyeti'nin modernite projesinde olduğu gibi, Yunanistan için de, bir ulus bilinci inşa etmek üzere mekânsal stratejiler ve uygulamalar önemli bir yer tutmaktadır.

Her iki ülke için de, söz konusu mekânsal strateji ve müdahalelerin öncelikli hedefi, savaşımlardan zarar gören yerleşimlerin onarılması olmuştur. Ancak aynı zamanda, kentsel mekâna yüklenen yeni anlamlarla birlikte, yeni başkentler belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara, yeni kurulan siyasi sistemin simgesi ve ülkenin modern yaşam dekoru olarak belirlenmiştir.¹² Benzer biçimde Yunanistan'da da, kentin geçmişten gelen ortak Avrupa kültürünün merkezi ve Yunan ulusunun gururu olması nedeniyle Atina başkent ilan edilmiştir.¹³ Yunanistan, yeni ve modern devleti kurmak üzere tarımsal üretime dayalı yaşam biçimini değiştirerek, kentli bir toplum yaratmayı ve ülkeye bu yönde yeni bir görünüm kazandırmayı hedeflemiştir.¹⁴ Benzer biçimde, Türkiye için de 'muasır medeniyetler' seviyesine çıkabilmenin yolu, kazanılan bağımsızlık zaferini 'taçlandırarak' olan, bayındırlık alanındaki gelişmelerdir.¹⁵

Dolayısıyla, kurulan her iki ulus devlet için de, ilk aşamada mekânsal pratikler, hedeflenen modernleşme idealinin önemli bir parçası olarak belirmiştir. Her iki ulus devlet için de, modernite projesinin en önemli mekânsal hedefi kentlerin yeniden düzenlenmesi ve bu yönde kapsamlı kent planlarının hazırlanması olmuştur. Yunanistan'da 1828 yılında, kurulan Yunan Meclisi'nin başına geçen Kapodistrias, savaşın ardından yıkılan ve yanan alanların imarı yönünde kapsamlı adımlar atmıştır. Kapodistrias, öncelikle yabancı askeri teknisyenlerin yardımıyla, kentlerin onarımı ve planlanmasına başlanması, ardından askeri mühendislik okulunun kurulması ve yeni bir yönetsel mekanizmanın oluşturulması gibi girişimler başlatmıştır. Öncelikle, 1828 yılında yapılan nüfus sayımıyla, kurulan devletin yönetsel sınır-

larının yeniden çizilmesi hedeflenmiştir. 1829 yılında yasal çerçevesi çizilen mekânsal müdahaleler kapsamında, ilk olarak Patras olmak üzere, Volos, Kavala, Dedeoğlu ve Selanik gibi, ülkedeki pek çok kent için planlar hazırlanmaya başlanmıştır.¹⁶

Yunanistan'da olduğu gibi Türkiye'de de süreç, savaştan henüz çıkmış ve dolayısıyla zarar görmüş, yanıp, yıkılmış kentlerin planlanması ve yeniden imarıyla ilerlemiş, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, bütçedeki büyük açıklara karşın, ulaşım altyapısının kurulup geliştirilmesi, bataklıkların kurutulması gibi mekânsal gelişime yönelik önemli girişimler söz konusu olmuştur.¹⁷ Kapodistrias hükümeti döneminde Yunanistan'daki planlama pratikleri de, Türkiye örneğinde olduğu gibi yabancı uzmanlarca yürütülmüştür. Bu dönemde Yunanistan'daki şehircilik uygulamaları temel olarak Fransız ekolü etkisinde şekillenirken¹⁸ Türkiye'de, Fransız ekolünden uzmanların yanı sıra Alman ekolünden uzmanlar da süreçte yer almıştır. 1924 yılında, René Danger'nin İzmir ve Lörcher'in Ankara planı ile başlayan süreç, 1932 yılında Jansen'in Ankara planı ve 1937 yılında Henri Prost'un İstanbul planıyla devam etmiştir.¹⁹ Yunanistan'da Kapodistrias döneminde [1828-1831], kentlerin gelişimi, ulusal bilincin ve kalkınmanın itici gücü olarak görülmüş ve özellikle on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl Fransız planlama geleneğini esas alan bir yaklaşımla, merkezi yönetimin kontrolünde, Mora Yarımadası'ndan başlamak üzere daha çok kırsal alandaki kentlerin yeniden yapılandırılmasına öncelik veren planlama faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Süreç, 1833 yılında Atina ve 1834'te Pire, 1836'da Korint planları dışında, 17 yerleşimin planları ile devam etmiştir.²⁰

Türkiye örneğinde, ülke genelinde gereksinim duyulan mekânsal düzenlemeye yönelik kurumsal yapılanma ve yasal düzenlemeler, deneyimlerin şekillendirdiği bir süreçte gelişmiştir.²¹ Yunanistan'da ise 1829 yılında yürürlüğe giren üç yasal düzenleme ile kentlerin yeniden yapılandırılmasında izlenecek yöntemin çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle, görevlendirilecek memurlarca kentlerin mevcut durumlarının tespiti yapılması, gerekli müdahalenin belirlenmesi ve maliyetinin hesaplanması kararlaştırılmıştır.²²

Türkiye örneğinde, kurumsal yapının geliştirilmesi ve planlama kurumunun güçlendirilmesine yönelik çabalar kapsamında, öncelikle yangın yerlerinin planlanması

¹¹ Vilma Hastaoglou-Martinidis, Kiki Kafkoulas ve Nicos Papamichos, "Urban Modernization and National Renaissance: Town Planning in 19th Century Greece", *Planning Perspectives* 8, No. 4 [1993]: 427.

¹² Gönül Tankut, *Bir Başkentin İmarı [1929-1939]*, [Ankara: ODTÜ, 1990], 38.

¹³ Luna Khirfan, "Understanding the Links Between Inherited Built Forms and Urban Design: Athens and Alexandria as Case Studies", *Urban Morphology* 15, no. 1: 45; Hastaoglou-Martinidis vd., "Urban Modernization and National Renaissance", 438.

¹⁴ Hastaoglou-Martinidis vd., "Urban Modernization and National Renaissance", 427.

¹⁵ Aslanoğlu, Atatürk'ün, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı açılış konuşmasından bir bölümü aktarmak ve bayındırlık konusunun, kurulan yeni devlet için taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Bkz. İnci Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Mimarlığı 1923-1938*, 3. baskı [İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yay., 2010], 26-27.

¹⁶ Hastaoglou-Martinidis vd., "Urban Modernization and National Renaissance".

¹⁷ Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Mimarlığı*, 27.

¹⁸ Hastaoglou-Martinidis vd., "Urban Modernization and National Renaissance".

¹⁹ Bilsel, İzmir'in, başkent Ankara ile eş zamanlı olarak planlanması girişimine dikkat çekerek ve Cumhuriyet yönetiminin ulusal ekonominin en önemli merkezlerinden biri olarak İzmir'e verdiği önemi vurgular. Ali Cengizkan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı* [Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı, Arkadaş Kitabevi, 1990]; Tankut, *Bir Başkentin İmarı*; Tekeli, *Anadolu'da Yerleşme Sistemleri*, 72; Esra Akcan, *Çeviride Modern Olan: Şehir ve Konutta Türk Alman İlişkileri* [İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009], 43-44; Candaş Bilsel, "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Planlaması [1923-1965]: 20. Yüzyıl Kentsel Mirası", *Ege Mimarlık* 4, No. 71 [2009]: 12.

²⁰ Hastaoglou-Martinidis vd., "Urban Modernization and National Renaissance", 429-436.

²¹ Tekeli, *Anadolu'da Yerleşme Sistemleri*, 69.

²² Hastaoglou-Martinidis vd., "Urban Modernization and National Renaissance".

için İstanbul'da İmar Heyeti oluşturulurken, 1928'de 'Ankara Şehri İmar Müdürlüğü' kurulmuştur.²³ Ayrıca, Yunanistan'da olduğu gibi Türkiye'de de, özellikle planlama çalışmaları öncesinde halihazır haritaların yapımı gibi mevcut durumun tespitine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, 1936 yılında İstanbul'a gelen Henri Prost'un, İstanbul'un planlama çalışmaları öncesinde, kentin halihazır haritalarının üretilmesi için hava fotoğrafları çekilmiştir.²⁴

Dolayısıyla, her iki ülke için de mekânsal pratiklerin ardında, ideolojik nedenler kadar, savaştan yeni çıkmış iki ülke olarak içinde bulunulan tarihsel gerçekler ve öncelikli gereksinimler olduğu anlaşılmaktadır. Selanik için 1917 yangını ve İzmir için 1922 yangını yeni mekânsal düzenlemeleri zorunlu kılan önemli bir unsurken, her iki ulus devlet için de, ülke nüfusundaki benzer değişimler bir başka zorunluluk olmuştur. 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması ile kendi ülkelerinin yurttaşlarını din esası uyarınca zorunlu göçe tabi tutması her iki ülke için de, sosyal sorunların yanı sıra önemli mekânsal sorunlara yol açmıştır. Bu durum, Yunanistan'da büyük bir göç nüfusunu iskan etme sorunu²⁵ Türkiye'deyse Müslüman olmayan nüfusun büyük ölçüde Anadolu'yu terk etmesi sonrası ortaya çıkan mülkiyet sorununu beraberinde getirmiştir. Türkiye, 1925 Tarihli ve 642 Sayılı Yasa ile 1882 Tarihli Ebniye Nizamnamesi'nde Değişiklikler Yapan Yasa ile çeşitli düzenlemeler yaparak söz konusu alanların yapılaşması önündeki engellerden biri olan mülkiyet sorununu çözmeye çalışmıştır.²⁶ Yunanistan'da ise göçle gelen nüfusu hızla yerleştirmek üzere kentlere, ızgara dokuyu esas alan yeni alanlar ve göçmen mahalleleri eklenmeye başlamıştır.²⁷

Dolayısıyla, her iki ulus devletin de modernite projesinin kentsel mekâna yönelik geliştirdiği uygulama süreçlerinde, zamanlama ve öncelikleri bazı farklılıklar göstermekle birlikte, yeni bir ulus yaratma idealini gerçekleştirmek için kentli yaşam ve mekânını oluşturmak üzere, mevcut durumun tespitine yönelik çalışmalar yapılması, kentsel mekânın yeniden organizasyonu için yasal ve kurumsal altyapının oluşturulması gibi adımlar atıldığı görülmektedir. Bu süreçte, her iki ülkede de, ulusal liderlerin ve/veya yerel yöneticilerin etkili olduğu, kentlerin mekânsal gelişimi ve yeniden düzenlenmesiyle ekonomik kalkınmanın da gerçekleşeceğini öngören, Avrupa kentlerinde egemen şehircilik ve planlama yaklaşımlarını esas alan bir anlayışın benimsendiği izlenmektedir [Tablo 1].

²³ Tekeli, *Anadolu'da Yerleşme Sistemleri*, 74.

²⁴ F. Candaş Bilsel, "Henri Prost's Planning Works in İstanbul [1936-1951]: Transforming the Structure of a City Through Master Plans and Urban Operations", *From the Imperial Capital to the Republican Modern City: Henri Prost's Planning of İstanbul [1936-1951]* içinde, der. F. Candaş Bilsel ve Pierre Pinon [İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010], 111-112.

²⁵ Hastaoglou-Martinidis Lozan Antlaşması uyarınca, Anadolu'dan 1 200 000 kişinin Yunanistan'a göç ettiğini ve bu nüfusun bir bölümünün Makedonya ve Trakya'da yerleşirken, 112 000 kişinin Selanik'e yerleştiğini ve kentin nüfusunun hızla arttığını ve fiziksel çevresinin ciddi biçimde değiştiğini dile getirmektedir. Bkz. Vilma Hastaoglou-Martinidis, *Volos, Portrait of the City from the 19th Century to Today* [Volos: Municipal Center for Historical Research and Documentation Center, 2007].

²⁶ Tekeli, *Anadolu'da Yerleşme Sistemleri*, 67.

²⁷ Hastaoglou-Martinidis, *Volos, Portrait of the City*, 79.

Tablo 1

	TÜRKİYE	YUNANİSTAN
Ulus-Devletin Kuruluş Tarihi	1923	1821
Modernite Projesi-Kentsel Mekan ilişkisi	İdeolojik	Ulus-Devletin Mekanını Kurma: Uygur bir toplum yaratmak üzere mekanın yeniden kurulması
	Sembolik	Geçmişten Kopuş ve Kentlere Yeni Roller: Geçmiş yapı ve kurumlarını kaldırıp yenilerini kurmak için kentsel mekanın yeniden düzenlenmesi [Ulusal öncelikler doğrultusunda kentlerin değişen rolleri: İstanbul yerine Ankara'nın başkent ilan edilmesi]
	Pragmatik	Zorunluluklar/Gereksinimler: Savaş ve yangınlar nedeniyle yıpranan kentsel mekanın onarımı, değişen nüfus büyüklüğü ve yapısı nedeniyle ortaya çıkan sorunların çözümü
Kentsel Mekana Müdahale	Kentlerin mevcut durumunun tespit edilmesi: Harita ve hava fotoğrafları ile planlama çalışmaları için altlıkların üretilmesi Kent bütününe yönelik, kapsamlı planlama çalışmaları: Kent planlarının hazırlanması için yabancı uzmanların davet edilmesi, yarışmalar düzenlenmesi, ulusal ve yerel düzeyde uzman ve teknisyenlerden oluşan heyetlerin kurulması, kent planlarının hazırlanması [1923-1938 yılları arasında 73 kentin planı hazırlanıyor] Kurumsal ve yasal altyapının oluşturulması: İmar plan ve uygulamalarına yönelik yasaların çıkarılması [1925 tarihli, 642 Sayılı Yasa, 1882 Tarihli Ebniye Nizamnamesi'nde Değişiklikler, İstimlak Yasaları, 1933 Yapı ve Yollar Kanunu, 1938 Mühendislik ve Mimarlık Kanunu gibi kanunların çıkarılması ve 1924'te Ankara Şehremaneti, 1928'de Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'nün, 1935'te Şehircilik Fen Kurumu'nun açılması vb.]	Kentlerin mevcut durumunun tespit edilmesi: 1828 yılında yapılan nüfus sayımı ile kurulan yeni devletin yönetsel sınırlarının yeniden çizilmesi, kentlerin mevcut durumlarının belgelenmesi, tarihi yapıların envanterinin çıkarılması, Kent bütününe yönelik, kapsamlı planlama çalışmaları: Kent planlarının hazırlanması için yabancı uzmanların davet edilmesi, yarışmalar düzenlenmesi, ulusal ve yerel düzeyde uzman ve teknisyenlerden oluşan heyetlerin kurulması, kent planlarının hazırlanması [1833-1843 yılları arasında Atina ve Pire dışında toplam 17 yerleşim için plan hazırlanıyor] Kurumsal ve yasal altyapının oluşturulması: İmar plan ve uygulamalarına yönelik yasaların çıkarılması [13 Nisan 1828'deki yasal düzenleme, 28 Temmuz 1829 Kararnamesi, Teknik Uzmanlar Heyetinin Oluşturulması, Merkezi Planlama Örgütünün Kurulması, yeni kentsel alanların geliştirilmesi için devletin özel mülkiyet üzerindeki yetkilerinin artırılması, 1856'da Mühendisler Birliği'nin kurulması, 1835 tarihli Kasaba ve Köylerdeki Sağlık Yapılarına İlişkin Kraliyet Kararnamesi'nin çıkarılması vb.]
Kentsel Mekanın Biçimlenmesinde Aktörler ve Ekoller	Ulusal liderler etkisi: Atatürk Yabancı Uzmanlar: Alman uzmanlar [1924 Ankara Lörcher Planı, Hermann Jansen Ankara, Adana, Gaziantep, Mersin Planları] Fransız uzmanlar [Henri Prost danışmanlığında 1924 René ve Raymond Danger'nin İzmir Planları, 1936-1951 Hernri Prost İstanbul Planı] Fransız Beaux-Art Ekolü Alman Bahçeşehir Ekolü	Ulusal liderler etkisi: Kapodistrias Yabancı Uzmanlar-Yurtdışında Eğitim Görmüş Yunan Uzmanlar: Fransa'da eğitim görmüş ya da doğrudan Fransız ve İngiliz uzmanlar [Fransız ordusuna katılan ve Paris'te mühendislik eğitimi gören Stamatis Voulgaris'in 1829 Patras Planı, Nauplio ve Tripoli Planları, 1918 Fransız Ernest Hébrard ile İngiliz Thomas Mawson Planı] Fransız Beaux-Art Ekolü

İzmir ve Selanik kentleri, coğrafi, kültürel benzerlikleri ve ortak tarihi geçmişleri nedeniyle pek çok başlıkta karşılaştırmaya konu olmuşlardır. Ancak burada, kurulan iki yeni devlet için de taşıdıkları önem nedeniyle, mekânsal müdahalelerin öncelikli kentleri olmuş bu iki liman kenti, ulus devletlerin kuruluşu sonrası ilk dönem planlama pratikleri ile ele alınacaktır. Her iki ulus devletin, yukarıda çerçevesi çizilen, kentsel mekânı yeniden yapılandırmaya yönelik düzenleme ve uygulamaları, İzmir

kentin modern biçimlenişi büyük ölçüde Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir.³⁵ Öyle ki, İzmir için Cumhuriyet'e kadar henüz kent bütününe yönelik bir planlama çalışması yapılamamıştır. 1922 yılında, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ardından başlayan yangın, kent merkezinde 300 hektar büyüklüğünde bir alanı yok etmiştir. İzmir'in yeniden inşa edilmesi Ankara Hükümeti için birinci derecede öncelikli bir konu olmuş, İzmir Belediye Başkanı Şükrü Kaya tarafından kurulan İzmir'in Yeniden İmar ve İnşasını Tetkik Şirketi aracılığıyla, bir plan hazırlatmak üzere Fransız şehirci Henri Prost ile görüşülmüştür. Prost'un danışmanlığında yine Fransız uzmanlar René Danger ve Raymond Danger ile anlaşma sağlanmıştır. 1924-1925 yıllarında hazırlanan bu plan İzmir için, kenti bir bütün olarak yeniden düzenleyen ilk plandır.³⁶

Öte yandan, savaş yılları ve Cumhuriyet'in kurulmasını izleyen dönemde, İzmir'in sosyo-kültürel yapısı önemli bir dönüşüm göstermiş ve kentsel mekân da bundan etkilenmiştir. Avrupalıların bir bölümü ile Rum ve Ermeni nüfusun azalması ve yangın nedeniyle, kentin yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik olarak da yeniden yapılandırılmasına gereksinim duyulmuştur.³⁷ Dolayısıyla hazırlanan bu ilk kapsamlı planla, İzmir'de yangın alanının imarının yanı sıra kentin ekonomisini de yeniden canlandırmaya yönelik bir mekânsal düzenleme amaçlanmıştır.³⁸ Söz konusu planlama çalışması, kurulan yeni Cumhuriyet için yalnızca bir imar meselesi değil, ulusal bir mesele olarak görülmüştür.³⁹ Göksu ve Altınörs Çırak, söz konusu planın temel olarak, mülkiyet sorunun çözümü, mübadele ve göç nedeniyle artan konut gereksinimin karşılanması, toplumu yaralayan geçmişin izlerinin ortadan kaldırılması ve genç rejim için modern yaşam biçimin mekanını kuracak bir model inşa etmenin amaçlandığını vurgulamaktadır.⁴⁰

Selanik için de benzer bir süreç yaşanmıştır. Ancak, Selanik, Yunan Devleti'nin kuruluşundan oldukça sonra bu topraklara dahil olmuştur. Yerolympos'a göre Selanik, 1912 yılında Yunanistan topraklarına dahil olduğunda, hem Doğulu hem de bir bölümüyle Avrupalı bir kenttir.⁴¹ Kent, XX. yüzyıl başında artık surları aşan bir gelişim göstermektedir. Ancak, I. Dünya Savaşı sırasında, 1917 yılında çıkan

yangınla birlikte tarihi kent merkezinin büyük bir bölümü zarar görmüştür.⁴² Bu yangınla, kent merkezinde 100 hektarı aşkın -İzmir'dekinin üçte biri kadar da olsa- büyük bir alan yanmıştır. Bunun yanı sıra, 1922 yılında kente gelen 117 000 Hristiyan nüfus ve 1917 yangını nedeniyle evsiz kalan 70 000 kişi nedeniyle mülkiyetin ve dolayısıyla mekânsal yapının yeniden düzenlenmesi zorunlu hale gelmiştir.⁴³ İzmir'de olduğu gibi Selanik'te de, kentin yeniden imarı ulusal düzeyde ele alınmış ve Dönemin Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos tarafından, yeni bir mekânsal kurgu ile kentin tamamıyla yenilenmesine karar verilmiştir. Yunan hükümeti, bir plan hazırlanması için hızla, Yunan ve Fransız uzmanlardan oluşan bir komisyon kurmuştur. Kısa bir süre İngiliz mimar Thomas Mawson da bu komisyona katılarak çeşitli öneriler sunmuştur.⁴⁴

Yerolympos'a göre 1917 yangını, Selanik'in modern Yunan Devleti'nin bölgesel bir metropolü olma yönünde gelecekteki rolüne uygun biçimde yeniden biçimlendirilmesi için, geçmişin tüm iz ve engellerini ortadan kaldırmıştır.⁴⁵ Bir anlamda Haussman'ın Paris'teki uygulamaları, Selanik örneğinde savaş ve yangınla kendiliğinden gerçekleşmiştir. 1917 yangınında büyük zarar gören Selanik için, Ernest Hébrard tarafından hazırlanan planla, kentin geçmişten gelen mülkiyet dokusu ve arazi kullanım biçimini tamamen değiştiren ve ulus devleti yeni ve modern mekânını oluşturmayı hedefleyen bir yaklaşım benimsenmiştir.⁴⁶ Lagolopoulos'a göre, Hébrard'ın esas aldığı Fransız ekolünün planlama yaklaşımı, yerelin kendine özgü niteliklerini korumayı hedeflemiş ancak bunu kültürel bir eşitlik sağlamak için değil, Fransız kültürünün üstünlüğünü ortaya koymak için yapmış, bir anlamda Fransa'nın "modernleştirici" misyonunu yerine getirmeyi amaçlamıştır.⁴⁷

Dolayısıyla, her iki kent için de, ulusal düzeyde önem taşıyan bu planlar, her ne kadar kentsel dokuyu ve dolayısıyla geçmişin izlerini ortadan kaldırmış bir yangın nedeniyle acil bir gereksinimden yola çıkmış olsalar da, kent bütününe yönelik bir yeniden yapılandırmayı amaçlamış görünmektedir. Üstelik her iki kent için de planı hazırlayacak uzmanlar, *Beaux Arts* ekolünden gelen ve dolayısıyla benzer planlama ilke ve yaklaşımlarını benimsemiş Fransız uzmanlardır.

3.2. 1924 İzmir ve 1917 Selanik Planının İlke ve Yaklaşımları

Ulus devletlerin kurulması sonrasında, mekânın rasyonel organizasyonu ve yeniden

³⁵ Emel Göksu ve Ayşegül Altınörs Çırak, "İzmir'in Modernite ile İkinci Buluşması: 1951 İzmir İmar Planı Proje Müşavirliği", *Kemal Ahmet Aru Kentsel Planlama ve Tasarım* içinde, der. Nuran Zeren Gülersoy ve Turgay Kerem Koramaz [İstanbul: İTÜ Vakfı Yay., 2016], 186.

³⁶ Bilsel, "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Planlaması", 12.

³⁷ Emel Kayın, "Mekânsal ve Sosyo-Ekonomik Ayırıcılıklar Geriliminde İzmir: Küresel-Yerel Fenomenler", *Değişen İzmir'i Anlamak* içinde, der. Deniz Yıldırım ve Evren Haspolat, [İzmir: Phoenix, 2010], 349.

³⁸ F. Cana Bilsel, "Ideology and Urbanism During the Early Republican Period: Two Master Plans for İzmir and Scenarios of Modernization", *METU JFA* 16, No. 1-2 [1996]: 13-30; Bilsel, "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Planlaması"; Işın Can, "Urban Design and the Planning System in İzmir", *Journal of Landscape Studies* 3 [2010].

³⁹ Tekeli, *Anadolu'da Yerleşme Sistemleri*, 321.

⁴⁰ Göksu ve Altınörs Çırak, "İzmir'in Modernite ile İkinci Buluşması", 188.

⁴¹ Alexandra Yerolympos, "Urbanism As Social Engineering in The Balkans: Reforms Projects and Implementation Problems in Thessaloniki", *Urbanism Imported or Exported? Native Aspirations and Foreign Plans* içinde, der. Joe Nasr ve Mercedes Volait [Londra: Wiley-Academy, 2003], 112.

⁴² Yerolympos, "Urbanism As Social Engineering in the Balkans", 112.

⁴³ Vilma Hastoglou-Martinidis, "A Mediterranean City in Transition: Thessaloniki Between the Two World Wars", *The Scientific Journal FACTA Universitatis Series: Architecture and Civil Engineering* 1, No. 4 [1997], 494.

⁴⁴ Alexandros Ph. Lagopoulos, "Monumental Urban Space and National Identity: The Early Twentieth Century New Plan of Thessaloniki", *Journal of Historical Geography* 31, no. 1 [2005], 65; Yerolympos, "Urbanism As Social Engineering in The Balkans", 112.

⁴⁵ Yerolympos, "Urbanism As Social Engineering in The Balkans", 112.

⁴⁶ Vilma Hastaoglou-Martinidis, "Urban Aesthetics and National Identity: The Refashioning of Eastern Mediterranean Cities Between 1900 and 1940", *Planning Perspectives* 26, No. 2 [2011], 161; Hastaoglou-Martinidis, "A Mediterranean City in Transition", 495.

⁴⁷ Lagopoulos, "Monumental Urban Space and National Identity", 65.

yapılandırılmasını hedefleyen girişimler, liman kentlerinin pek çoğunda, kapsamlı planlama çalışmaları ve mimaride oluşturulmaya çalışılan ulusal-modernist dil ile kendini göstermiştir. Bu süreçte, kentsel mekânın biçimlendirilmesi için davet edilen ya da düzenlenen yarışmaları kazanan uzmanlar genellikle, Fransız Güzel Sanatlar [*Beaux Arts*], Bahçe Şehir ya da Camillo Sitte ekolü gibi dönemin çeşitli şehircilik akımlarını benimsemiş mimar-şehirciler olmuştur. Genç uluslardaki, yetişmiş insan gücü sorunu nedeniyle başvurulmuş yabancı uzmanlar, *Beaux Arts* ekolü kapsamında üretilen planlarda çoğunlukla anıtsallığa yatkın bir üslubu benimsemişlerdir.⁴⁸ Ancak aynı zamanda, söz konusu uzmanların hazırladıkları planlarda, kentlerde geometrik düzenin ön planda tutulduğu, sorunsuz bir dolaşım sisteminin oluşturulduğu, sokaklarda sağlık ve temizliğin sağlanmasının temel ilke olarak benimsendiği görülmektedir. Prost'un danışmanlığında Danger kardeşler tarafından 1924 yılında üretilen İzmir planıyla 1918 yılında Hébrard tarafından üretilen Selanik planı bu dönemin planlama ilke ve yaklaşımları açısından *Beaux Arts* ekolü kapsamında üretilen planların önde gelen örneklerdir.⁴⁹

İzmir için Henri Prost, René ve Raymond Danger kardeşlerin ve Selanik için Ernest Hébrard ile Thomas Mawson'ın, bu iki kentteki yangın alanlarının yeniden tasarlanması için davet edilmesi, bir tesadüf olmaktan uzaktır ve her iki ülkede de, eğitimleri ve benimsedikleri planlama yaklaşımları ile Hébrard, Prost ve Danger, Doğu ve Batı'yı bilen ve bu kentlerin çok kültürlü karakterinin farkında olan isimler olarak, kentsel mekânın ulusal kimliği yansıtacak biçimde modernizasyonu için görevlendirilmişlerdir.⁵⁰

Yalnızca Selanik ve İzmir planlarını hazırlayan Hébrard ve Danger için değil, Fransız *Beaux Arts* ekolünden gelen, 1904-1907 yılları arasında Barselona planını hazırlayan Léon Jaussely ve 1904-1933 yılları arasında uygulanan Lyon kenti planını hazırlayan Tony Garnier için yapı çevrenin kapsamlı bir şekilde düzenlenmesi, kentlerin uygarlaştırılmasında önemli bir role sahiptir. Aynı dönemde farklı kentlerin planlama çalışmalarında görev alan ve aynı okullarda eğitim gören bu uzmanlar tarafından benimsenen yaklaşım, sosyal ve kültürel etkileşimi güçlendirmeyi öngören ve kentin, kapitalist dünya ekonomisine dayalı ekonomik kalkınmasına yönelik bir yaklaşımdır.⁵¹ Peyzaj temelli bir şehircilik ve tasarım anlayışına dayalı Fransız *Beaux Arts* ekolü, ııınsal yollar, büyük kamusal mekânlar ve bu mekânlarda yer alacak anıtsal yapıların silueti, bulvarlar boyunca yer alacak ağaçlar ve bahçelere kadar detaylandırılmış, bütünlüklü bir planlama ve tasarım yaklaşımını benimsemektedir.⁵²

⁴⁸ Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Mimarlığı*.

⁴⁹ Hastaoglu-Martiniidis, "Urban Aesthetics and National Identity"; Candaş Bilse, "Modern bir Akdeniz Metropolüne Doğru", *İzmir 1830-1930: Unutulmuş bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* içinde, der. Marie-Carmen Smyrnelis, çev. Işık Ergüden [İstanbul: İletişim Yay., 2008]; Amygdalou, "Building the Nation at the Crossroads of 'East' and 'West'".

⁵⁰ Amygdalou, "Building the Nation at the Crossroads of 'East' and 'West'", 2.

⁵¹ Bonfante ve Pallini, "The City As A Collective Work of Art".

⁵² Pierre Pinon, "Henri Prost: From Paris and Rome to Morocco and İstanbul", *From the Imperial Capital to the Republican Modern City: Henri Prost's Planning of İstanbul [1936-1951]* içinde, der. F. Candaş Bilse ve Pierre Pinon, [İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010], 25-26.

Yalnızca Danger ve Hébrard değil, Garnier ve Jaussely gibi Fransız ekolünden gelen uzmanlar, planlarını hazırladıkları liman kentlerinde, limanın genişletilmesi ve demiryolu ulaşımıyla erişilebilirliğinin artırılması, liman bölgesinde konsolosluklar, depolar ve ticarethanelerin yerine, yeni iskeleler, rıhtımlar, antrepolar ve sanayi alanları gibi kullanımlara öncelik vermişlerdir.⁵³ Kentte bütünlüklü bir kurgu oluşturmayı öngören yaklaşımlarıyla bu planlar genellikle, Prost'un İstanbul planında olduğu gibi, çevre sağlığı, ulaşım/dolaşım ve estetik ilkelerini esas almıştır.⁵⁴

XIX. yüzyılda, pek çok Doğu Akdeniz liman kentinde olduğu gibi İzmir'de de, mekânsal gelişim herhangi bir kent planına dayanmamaktadır.⁵⁵ Ancak 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen ardından, kentin mekânsal gelişimi için planlı dönem başlamış ve 1925 yılında, kent bütününe kapsayan ilk planlama eylemi başlatılmıştır. Hazırlanan bu plan, Fransız *Beaux Arts* ekolü ilkelerini esas alan, ııınsal yollar ve bunların kesişimindeki kamusal mekânlarıyla, dönemin Avrupa kentlerini örnek alan bir planlama yaklaşımını yansıtmaktadır.⁵⁶ [Şekil 3]

Şekil 3- 1924-25 Danger ve Prost İzmir Planı [Kaynak: A.F., 1927, 122-3].

Hazırlanan bu plan, topoğrafyayı kentin varoluşunun temel nedeni olarak gören ve kentteki liman, kara ve demiryolu bağlantılarını buna göre şekillendiren bir planlama anlayışını esas almıştır. Eski demiryolu hattının sınırlarını çizdiği, liman, yeni şehir ve eski şehir yeniden düzenlenecek alanlar olarak belirlenmiştir. Kente gelen, tarihi yollar, kent içindeki yeni kurguda da devam ettirilmiştir.⁵⁷

Başta yangın alanı olmak üzere, kentsel mekânı hijyen kurallarına uygun biçimde yeniden düzenlemeyi hedefleyen plan aynı zamanda, bölgeme tekniğini [*zoning*] esas alarak, mekânda işlevsel bir sınıflandırma ve ayrışma öngörmüştür. Yeşil alanlar, yeni liman ve sanayi alanlarının yanı sıra yeni iş ve konut alanları öneren plan, yangından zarar görmüş bölge başta olmak üzere, düzgün, geometrik ve simetrik tasarım ilkele-

⁵³ Bonfante ve Pallini, "The City as a Collective Work of Art".

⁵⁴ Bilse, "Henri Prost's Planning Works in İstanbul [1936-1951]", 116.

⁵⁵ Beyru, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, 347.

⁵⁶ Bilse, "Ideology and Urbanism During the Early Republican Period"; Can, "Urban Design and the Planning System in İzmir".

⁵⁷ Bonfante ve Pallini, "The City as a Collective Work of Art".

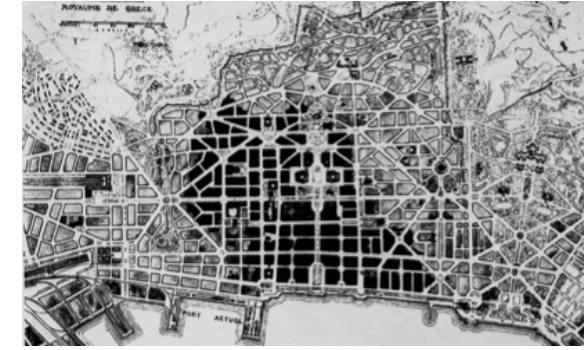
rini esas almıştır. Liman ve sanayi alanları rüzgar yönü dikkate alınarak belirlenmiş, yeşil kuşaklarla kentten ayrılmıştır. Konut alanlarında da insan sağlığı için uygun, “bahçe-kent” modelini esas alan düşük yoğunluklu bir yerleşim düzeni öngörülmüş, liman ve endüstri bölgesinin hemen doğusunda bahçe-kent modelinde bir işçi mahallesi önerilmiştir.⁵⁸ Planla, kentsel mekân, geçmişteki konut ve ticaret kullanımlarının bir aradığı yerine, işlevsel bir bölgeleme ile yeniden düzenlenmiş, bir çevreyolu boyunca gelişecek kentsel alanlar için, topoğrafya sayesinde, limanı çevreleyen doğal bir amfiteyatro manzarası sağlanmaya çalışılmıştır.⁵⁹

Danger planı ile Hükümet Konağı, belediye gibi kamu yapılarının bulunduğu bir idari merkezin [civic center] oluşturulması, kentin çevre yollarla bağlantısının güçlendirilmesi, Konak, Belediye, ticari merkez, demiryolu istasyonları ve liman gibi kentin ana bölümleri arasında ışınsal yollarla gerekli bağlantıların kurulması, istasyonun güneydoğusunda, sanayi alanlarına yakın bölgede işçi konutları için bir alan tasarlanması gibi temel kurguyu oluşturan ana kararlar alınmıştır. Bunun yanı sıra, tütün deposu, İtalyan Kız Okulu gibi yangından kurtulmuş yapılar korunurken, geçmişteki düzensiz sokak dokusunun yerine, geometrik yol sistemi ve yolların kesişim noktalarında anıtların yer aldığı kamusal mekanlar ve açıklıklar tasarlanmıştır.⁶⁰

Benzer biçimde Selanik’te de, 1917’deki yangının ardından, 1918 yılında tamamlanan Hébrard planı ile tıpkı İzmir’de olduğu gibi yine *Beaux Arts* ekolüne uygun biçimde, kentin geometrik formlar ve belirli eksenler doğrultusunda şekillenmesi öngörülmüştür.⁶¹ Yerolympos’a göre, Selanik’in bu planı, kentsel mekânın düzenlenmesi ve kontrol edilmesinde, XX. yüzyıl başında neredeyse Yunanistan’daki bütün diğer kentlerde uygulanan bir model olarak yenilikçi düşünceyi ve kuramları esas alan reformist bir plandır [Şekil 4 ve 5].⁶²

Şekil 4- E. Hébrard'ın Selanik Planı, 1918 [Kaynak: Yerolympos 1996, 96].

Şekil 5- Selanik Planı. Koyu renkli alanlar yangın alanını göstermektedir. [Kaynak: Lavedan 1933, 153]

Geçmişten gelen mülkiyet örüntüleri ve mevcut dokunun ortadan kalkması ve yeni bir arazi kullanım ve mekân organizasyonunun kurgulanmasını öngören Hébrard planına göre Selanik, yeşil bir kuşakla sınırlanan ve eski tarihi merkezin sekiz katı büyüklüğünde tek bir merkezi olan, yaklaşık 350 000 kişilik bir yerleşim olacaktır. Kentsel mekân yeni ve modern kentli yaşama uygun olarak yeniden düzenlenecek ve kentteki sosyo-ekonomik yapıyı düzenleyecek bir yönetsel ve ticari merkez oluşturulacaktır.⁶³

Lagopoulos’a göre planla, neoklasizm ile *Beaux-Arts* ekolünün anıtsal mimari anlayışını sentezleyen bir yaklaşım benimsenmiştir ve plan on temel başlığa dayanmaktadır.⁶⁴ Bunlar, ekonomi, topoğrafya, ekoloji, hijyen, ulaşım, kültür, estetik, sosyal yaşam ve kentsel morfolojidir. Planla, ışınsal bulvarlar öneren, kentsel arsa üretimini ve hijyen koşullarını sağlayacak bir arazi bölümlemesi ve parselasyon düzeni önerilmiştir.⁶⁵ Hébrard’ın, kentlerde temiz hava, gün ışığı ve rekreasyonel

⁵⁸ Bilse, “İzmir’de Cumhuriyet Dönemi Planlaması”, 12-3; Candaş Bilse ve Haluk Zedef, “Fairy Tales: Turkey’s Prospects for World Fairs Projects for İzmir and Istanbul”, *International Symposium, Milan, Dipartimento di Architettura e Pianificazione Facoltà di Architettura e Società, Politecnico di Milano*.

⁵⁹ Pallini, “Architecture and City Reconstruction at Salonica and İzmir”, 636.

⁶⁰ A. F., “Le Plan d’Aménagement de la Ville de Smyrne”, *L’Architecture* 40, No. 4 [1927], 122-6.

⁶¹ Alexandra Yerolympos, “Thessaloniki [Salonica] Before and After 1917. Twentieth Century Planning Versus 20 Centuries of Urban Evolution”, *Planning Perspectives* 3, No. 2 [1998]: 141-66; Hastaoglu-Martinidis, “A Mediterranean City in Transition”; Lagopoulos, “Monumental Urban Space and National Identity”.

⁶² Yerolympos, “Urbanism As Social Engineering in The Balkans”, 111.

⁶³ Yerolympos, “Urbanism As Social Engineering in The Balkans”, 112-4.

⁶⁴ Lagopoulos, “Monumental Urban Space and National Identity”, 66-8.

⁶⁵ Amygdalou, “Building the Nation at the Crossroads of ‘East’ and ‘West’”, 3.

alanların gerekliliği konusundaki yaklaşımı uyarınca, yol ağı, işçi sınıfına ait konut alanlarının kent merkezinin dışında tutulması, bulvarlar boyunca ağaçların öngörülmesi, yeşil alanlar ile diğer kentsel kullanımların ayrıştırılması gibi kararlar da plana yansımıştır.⁶⁶

Kentin ana arteri boyunca devam eden alışveriş bölgesi, orta gelir gruplarının yaşadığı konut alanlarıyla, kıyı boyunca öngörülen üst gelir grubu konut alanlarını ikiye bölmektedir.⁶⁷ Dolayısıyla Hébrard, Yukarı şehir olarak adlandırılan Türk Mahallesi dışındaki alanlarda, geçmişteki etnik ve inanca dayalı mekânsal organizasyonu ortadan kaldırırken, kentsel mekânda sınıfsal bir ayrışmayı öngörmüştür. Bu da planla, 'Avrupalı' yeni bir kent yaratma yaklaşımının somut bir yansımadır.⁶⁸ Kentsel mekân organizasyonunda, üretimin işleyiş mekanizmasını esas alan, sanayi, ticaret, depolama, ulaşım gibi kullanımların yanı sıra orta ve üst gelir gruplarına yönelik konut alanları öngören, bölgelemeyi [*zoning*] getiren bir yaklaşım benimsenmiştir.⁶⁹ Üretim faaliyetlerinin gerçekleşeceği alanlar, farklı tipte konut alanları, sosyal ve kültürel merkezler gibi farklı kullanım alanları ile bunların birbiriyle ilişkilerini kuran bir mekânsal yapı öngörülmüştür.⁷⁰

Planla, bir yandan işlevsel bir mekan organizasyonu getirilirken bir yandan yeni yasal düzenlemeler dikkate alınmış ve bir yandan da, *Beaux-Arts* ekolünün görsel ve estetik yaklaşımlarına uygun bir tasarım benimsenmiştir.⁷¹ Bu doğrultuda Hébrard, özellikle tarihi merkezde, kentin antik dönemden gelen ızgara planlı mekânsal örüntüsünü [*grid system*] esas alan bir tasarımla, geleneksel Fransız yerleşim tipolojisini, yerel gelenek, kültür ve iklimi uyarlamayı hedeflemiştir.⁷² Hébrard, Selanik planı için davet edildiğinde, Fransız Askeri Arkeoloji Servisi'nin şefidir ve kentin mekânsal gelişiminde arkeolojik verileri dikkate almıştır.⁷³ Bu doğrultuda, kentin antik dönem ve Bizans geçmişinden gelen ızgara yol sistemiyle, kentteki tarihi anıt ve yapıları birbirine bağlayan bir ulaşım ağı önermektedir. Buna göre, açılan ana bulvar, belediye, mahkeme vb. yönetim yapılarının yer aldığı yönetim merkezini [*civic center*] deniz kıyısındaki ana meydana bağlamaktadır. Helenistik ve Bizans dönemi anıtsal yapı ve alanlarına açılan yollarla özellikle meydanları çevreleyen yapılarda neo-Bizans cephe elemanlarının kullanımı tercih edilmiştir.⁷⁴

Planla, kent merkezi, belirli mimari özellikleri taşıması öngörülen kamu yapıları, borsa, ticaret odası gibi özellikle finansal ve yönetsel yapılar için ayrılırken,

1890'lı yılların gösterişli burjuva konutlarının yer aldığı kent merkezinin doğu kesiminde, konut ve rekreasyonel amaçlı kullanımlar öngörülmüştür. Bu bölge, kıyı boyunca 8 kilometre daha uzatılarak, üst gelir grubu konutların yer alacağı ve aynı zamanda alış-veriş, spor ve kültürel etkinliklerin gerçekleştirileceği bir alan olarak tasarlanmıştır. Kentin doğusundaki bu yeni gelişim alanı, merkezden geniş bir park alanı, tiyatro, konser salonları, şık lokanta ve kafelerin bulunduğu bölge ve üniversite kampüsü ile ayrılmıştır.⁷⁵

Planla, yalnızca mekânsal organizasyonda değil, aynı zamanda yapı ölçeğinde de önemli değişiklikler öngörülmüştür. Hébrard ve kurulan komisyon tarafından, belli bir mimari program doğrultusunda yapıların cepheleri de düzenlenmiş ve cephelerde, kentin Bizans dönemi geçmişine referans veren mimari eleman ve öğelerin kullanımı benimsenmiştir.⁷⁶ Benzer şekilde, deniz kıyısına dik olarak açılan bir başka bulvarla da, kentin Roma ve Bizans dönemine referans veren bir mekânsal organizasyon öngörülmüş, Roma dönemi Rotunda'sı ve Galerius Kapısı'na [*Arch of Galerius*] erişim sağlanmıştır. Bugün artık bir yaya bölgesi olarak kullanılmakta olan alan, daha sonraki dönemde, 1945-1950 yıllarında bulunan saray kompleksini içeren arkeolojik alandır ve bu da Hébrard'ın öngördüğü bu bağlantının önemini ortaya koymaktadır.⁷⁷

Yerolympos'a göre, kentin geleneksel karakterini korumaya yönelik Hébrard'ın yaklaşımı, 1920'li yılların Fransız planlama düşüncesini tam olarak yansıtmıştır.⁷⁸ Öyle ki Hébrard, kentin yangın görmeyen ve yukarı şehir olarak adlandırılan bölümünde de, kapalı pazar alanının yenilenmesi gibi bazı yenilikler önermesine karşın, bu alandaki eski sokak örüntüsü ve komşuluk ünitelerinden oluşan dokuyu korumayı tercih etmiştir.

3.3. 1924 İzmir ve 1917 Selanik Planının Devindirici Gücü [Gereksinim, Politikalar ve Aktörler]

Türkiye için bağımsızlık savaşının lideri ve Cumhuriyetin kurucusu olarak Mustafa Kemal Atatürk, savaşın ardından, tahrip olmuş kentlerin yeniden inşası, belediyelerin kendi gelişim planlarını yapması ve kadastro çalışmalarının başlatılması gibi mekânsal düzenlemelere ilişkin önemli konulara işaret etmiştir.⁷⁹ Bu doğrultuda İzmir'de, öncelikle yangın alanı ve kentin mevcut durumuna yönelik tespit ve ardından da kapsamlı bir planlama çalışması başlatmak üzere belediye tarafından hızla bir komisyon kurulmuştur.⁸⁰ Doktorlar, mimarlar ve mühendislerden oluşan bu komisyon, alanda yaptıkları çalışmaların sonuçlarını Danger'ye bildirmiş ve kentin yeniden düzenlenmesi için izlenecek yöntemi ve hedefleri birlikte belirlemişlerdir.⁸¹

⁶⁶ Lagopoulos, "Monumental Urban Space and National Identity", 66.

⁶⁷ Yerolympos, "Urbanism As Social Engineering in The Balkans", 114.

⁶⁸ Lagopoulos, "Monumental Urban Space and National Identity", 69.

⁶⁹ Yerolympos, "Urbanism As Social Engineering in The Balkans", 114.

⁷⁰ Bonfante and Pallini, "The City As A Collective Work of Art".

⁷¹ Amygdalou, "Building the Nation at the Crossroads of 'East' and 'West'", 3.

⁷² Lagopoulos, "Monumental Urban Space and National Identity", 69.

⁷³ M. Pierre Lavedan, "L'Oeuvre d'Ernest Hébrard en Grèce", *Urbanisme, Revue Mensuelle De L'Urbanisme Français* 14 [1933], 149.

⁷⁴ Yerolympos, "Urbanism As Social Engineering in The Balkans", 114.

⁷⁵ Yerolympos, "Thessaloniki [Salonica] Before and After 1917"; Yerolympos, *Urban Transformations in the Balkans*, 113.

⁷⁶ Yerolympos, "Urbanism As Social Engineering in The Balkans", 114.

⁷⁷ Yerolympos, "Urbanism As Social Engineering in The Balkans", 114.

⁷⁸ Yerolympos, "Urbanism As Social Engineering in The Balkans", 115.

⁷⁹ A.F., "Le Plan d'Aménagement de la Ville de Smyrne", 117.

⁸⁰ Pallini, "Architecture and City Reconstruction at Salonica and Izmir", 636.

⁸¹ A.F., "Le Plan d'Aménagement de la Ville de Smyrne", 122-123.

İzmir’de olduğu gibi Selanik’te de, yeni bir mekânsal kurgu ile kentin tamamıyla yenilenmesi için bir plan hazırlanması konusunda, modern Yunanistan’ın en önemli siyasetçilerinden biri olan, dönemin başbakanı Elefterios Venizelos ve kentin yeniden planlanmasını sosyal reformun önemli bir aracı olarak gören kabinenin güçlü bakanlarından Alexandros Papanastassiou etkili olmuş, Yunan hükümeti, bir plan hazırlanması için hızla, Yunan ve Fransız uzmanlardan oluşan bir komisyon kurmuştur.⁸² Her ne kadar planı hazırlayacak komisyon yabancı uzmanlardan oluşsa da Selanik’te, kentliler böyle bir girişimin önemli bir parçası olmuştur. Yerolympoş’a göre, yalnızca Yunanistan değil, bağımsızlığını kazanan Balkan ülkeleri de, Avrupa’daki planlama yaklaşımlarını benimseme konusunda en istekli ülkelerdir.⁸³ Avrupa ülkelerini yakalayarak modernleşme isteği, yönetimden, eğitime, kültürel alandan, yaşam biçimine ve hatta giyim kuşama kadar her alanda kendini gösteren ve siyasi bir hedef olmanın ötesinde toplum tarafından da güçlü biçimde destek görmüş bir istek olmuştur.⁸⁴ Dolayısıyla Balkan coğrafyasında, her alanda Batılılaşmayı hedefleyen modernleşme çabasının önemli bir bileşeni olan mekânsal planlama pratiklerinde, ulusal politikalar kadar, toplum da devindirici güç olarak belirmiştir.⁸⁵ Bu doğrultuda gerek İzmir ve gerekse Selanik’in, ulus devletler dönemindeki bu ilk kapsamlı planlama pratikleri, ulusal lider ve etkili yöneticilerin yönlendirmeleri, yerel meclis ve komisyonların çalışmaları ve kentlilerin desteği ile sürmüş görünmektedir.⁸⁶

Her iki kentte de mekânın bu yeniden organizasyonu, mülkiyet ilişkilerinde önemli bir değişimi beraberinde getirdiği ve özellikle yangın alanlarında tamamen yeni bir kurgu önerdiği için kendine özgü bir modelle gerçekleştirilmiştir. İzmir’de, yangın alanındaki mülk sahiplerinin çoğu ülkeden ayrılmış olduğundan, bu alanda nasıl bir mülkiyet düzenlemesi yapılacağı bir sorun olarak belirmiştir.⁸⁷ Tekeli’ye göre, her ne kadar Ebniye Kanunu uyarınca yangın alanlarındaki mülkiyeti yeni parsel düzenine göre uyarlamaya olanak olsa da, eski mülk sahipleri bulunmadığı için bu sorunun çözümünde yeni bir yol aranmıştır.⁸⁸ Planlama öncesinde yangın alanındaki

her mülkiyet biriminin değeri belirlenmiş ve bonolar hazırlanarak mülk sahiplerinin adlarına bankaya yatırılmıştır. Planın tamamlanmasının ardından, ortaya çıkan parseller satışa çıkarılmıştır. Bono sahipleri, bonoların değeri karşılığında bu parseller için alıcı olmuştur.⁸⁹ Aynı uygulama Selanik’te de söz konusu olmuş, her iki kentte de yalnızca mekânsal yapı değil mülkiyet kompozisyonu değişmiştir. Yangın alanındaki mülk sahipleri, artık yangın öncesindeki mülkiyet haklarına sahip değil ancak bu alanda hissedar olmuştur. Bu alandaki mülkiyet, oluşturulan bir kurulla yönetilmiştir.⁹⁰ Bu da, İzmir ve Selanik örneğinde, XX. yüzyıl başındaki planlama pratiklerinde, merkezi hükümetin ve yerelin olduğu kadar sermayenin de etkili bir rol oynadığına işaret etmektedir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Kasaba, İzmir’in XVII. yüzyılda yaşadığı, tarihindeki en büyük depremin ardından başlayan büyük imar faaliyetinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli bir rolü olduğunu ancak, yereldeki kaynak ve destek olmaksızın, kentin aynı hızla gelişmeyeceğini belirtmiştir.⁹¹ XVII. yüzyılda başlayan bu hızlı gelişme İzmir için, daima yerel dinamiklerin etkili olduğu bir dizi mekânsal düzenleme ve uygulama deneyimi sağlamıştır. 1868 yılında kurulan belediyesiyle kent, yerel yönetim alanında önemli bir birikime sahip olmuştur. Benzer bir durum, yalnızca bir yıl sonra, 1869 yılında kurulan belediyesi ile Selanik için de geçerlidir. Her iki kentin yerel yönetim deneyimi, planlama pratiklerine de yansımış, gerek İzmir ve gerekse Selanik planı, benzer modellerle, mekânsal kompozisyonun yanı sıra mülkiyet kompozisyonunu ve elbette sosyo-mekânsal yapıyı da yeniden düzenlemiştir. [Tablo 2]

Her iki kent için de, kentsel mekânı düzenlemeye yönelik planlama pratiklerinde dört temel nokta dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, imparatorluklar sonrası dönemde, kentsel mekânın yeniden düzenlenmesi çabasında, ulusal değerleri oluşturma amacına karşın yabancı uzmanların yer almasıdır. İkincisi, modernite projesinin, geçmişten kopuşu hedefleyen doğasına paralel olarak, söz konusu mekânsal planlama pratiklerinde, geçmişin izleri ve dokusu yerine yeni bir mekânsal düzenlemenin hedeflenmiş olmasıdır. Üçüncüsü ise yalnızca İzmir ve Selanik’te değil, İstanbul’da da, yerelin kendine özgü tarihi, kültürel ve sosyal özelliklerini dikkate almaya çalışan ancak aynı zamanda, söz konusu kendine özgü yapının mekânsal bileşenlerini ortadan kaldıran bir planlama yaklaşımının benimsenmiş olmasıdır. Dördüncü nokta ise geçmişte doğrudan yerelin beklenti ve talepleri ve hatta yerelin girişim ve uygulamalarıyla gerçekleşen mekânsal pratiklerin, kentlerin ulusal öncelik ve hedefler uyarınca belirlenen yeni rolleri doğrultusunda, merkezi hükümetler tarafından gerçekleştirilmeye başlanmasıdır.

Dikkat çeken bir başka nokta ise söz konusu planlama pratiklerinin, beklenen

⁸² Lagopoulos, “Monumental Urban Space and National Identity”, 65; Yerolympoş, *Urban Transformations in the Balkans*, 105; Hastaoglou-Martinidis, “A Mediterranean City in Transition”, 495.

⁸³ Yerolympoş, “Urbanism As Social Engineering in The Balkans”, 109.

⁸⁴ Yerolympoş, “Urbanism As Social Engineering in The Balkans”, 109.

⁸⁵ Yerolympoş, “Urbanism As Social Engineering in The Balkans”, 111.

⁸⁶ Yerolympoş, “Urbanism As Social Engineering in The Balkans”, 111. Balkan coğrafyasındaki kentlerde bu sürecin, merkezi hükümet tarafından, genellikle yabancı uzmanlarla birlikte yürütüldüğünü ve nadiren [varsa] yerel yönetimlerin görüşüne başvurulduğunu dile getirmektedir.

⁸⁷ Aslında yangın alanlarının planlanması İzmir için de Selanik için de yeni değildir. İzmir’de, 1845 yılında şehir merkezinde yer alan bir mahallede çıkan yangın, İmparatorlukta reform yapmak isteyenlerin kentsel planlama politikasını uygulamaları için elverişli bir ortam yaratmış ve yanan mahalle reformist bir anlayışla yeniden inşa edilmiştir. 1847 yılında, merkezi idarenin gönderdiği Osmanlı mühendisleri tarafından, her bir gayrimenkulün bireysel sahiplerini ve kıymetlerini gösteren bir kadastro haritası hazırlanmıştır Bkz. Alp Yücel Kaya, “XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz Liman Şehirlerinde Kadaströ Siyaseti: Genel Çıkarın İnşasında Ya Da Yıkımında Özel Çıkarların Rekabeti”, *Akdeniz Tarihi, Kültürü ve Siyaseti “Çoğulluğu ve Farklılığı İçeren Bir Birlik Özlemi” Sempozyum Bildirileri* içinde, der. Alp Yücel Kaya, Ayşegül Sabuktay, Dilek Akyalçın Kaya, Ertekin Akpınar, 17-38 [İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi, 2016], 17-38.

⁸⁸ Tekeli, *Anadolu’da Yerleşme Sistemleri*, 321.

⁸⁹ Tekeli, *Anadolu’da Yerleşme Sistemleri*, 322.

⁹⁰ Yerolympoş, *Urban Transformations in the Balkans*, 115; Yerolympoş “Thessaloniki [Salonika] Before and After 1917”, 159.

⁹¹ Reşat Kasaba, “İzmir”, *Doğu Akdeniz Liman Kentleri [1800-1914]* içinde, der. Çağlar Keyder, Y. E. Özveren, D. Quataert, [İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994], 6.

sonuca ulaşmada yaşadığı güçlülüdür. Bunun nedenleri arasında, savaşlardan çıkmış ve yeni kurulmuş devletlerin, ekonomik, kurumsal ve yasal altyapısının henüz yeterince güçlü olamaması ve yetişmiş insan gücü eksikliği sayılabilir. Ancak Doğu Akdeniz liman kentlerindeki söz konusu mekânsal pratiklerin, beklenen hedefe ulaşmaktan uzak kalmasındaki en önemli nedenlerden biri, bu kentlerin, özünde değişmeyen kapitalist ekonomik ilişkileridir. Söz konusu planlama pratikleri, bu ilişkileri köklü biçimde değiştiremediği gibi, kentsel mekânda daha da belirginleşmesine zemin hazırlamış, bu kentlerde geçmişte görülmeyen sınıfsal farklılaşma, değişen mülkiyet yapısı ile somut bir hal almıştır. Her iki kentte de, kapitalist ilişkilerin eşitlikçi ve çelişkileri keskinleştiren doğası, liman çevresinde önerilen işçi mahalleleri, alt, orta ve üst gelir gruplarına yönelik ayrıışan konut alanları ile kentsel mekânda daha da görünür hale gelmiştir. [Tablo 2]

XIX. yüzyılda, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi sanayileşmiş ülkelerin, ihraç ettiği sanayi ürünlerine, XX. yüzyıldan itibaren, mekânsal planlama yaklaşım ve uygulamaları da eklenmiş ve Doğu Akdeniz liman kentleri, zaten arzuladıkları modern kente ulaşmak için bu yeni ‘ürün’ün istekli bir alıcısı olmuştur. Her ne kadar imparatorluklar sonrası kurulan yeni devletler, ulusun yeni ve modern mekânını oluşturmayı hedeflemiş olsalar da, en azından Yunanistan ve Türkiye örneği için, bir yandan geçmişten gelen şehircilik gelenek ve birikiminin mevcut sorunlar karşısında yeterli çözümü sunamaması ve bir yandan da savaştan yeni çıkmış ülkeler olarak ekonomik, yönetsel ve yetişmiş uzman açısından güçsüzlükleri nedeniyle, mekânın yeniden düzenlenmesi alanında Batı’nın birikimine başvurmak durumunda kalmışlardır. Böylece, emperyalist ülkeler, ihraç ettikleri ürünlere, şehircilik alanındaki uzmanlık ve birikimi de eklemişlerdir. Bu durum yalnızca, İzmir ve Selanik için değil, Akdeniz coğrafyasında, özellikle Fransa ve İngiltere’nin nüfuz bölgelerindeki pek çok liman kenti için de söz konusu olmuştur.

Ancak, Doğu Akdeniz liman kentlerinin gereksinim ve sorunları elbette kapitalist sanayi ülkelerinininkinden çeşitli farklılıklar göstermektedir. Kapitalizmin yarattığı eşitsizlikler, bu kentlerde henüz Batı’nın sanayi kentindeki kadar keskin değildir. Ancak yine de, kuruldukları ilk dönemde, kırsal üretime dayalı ekonomileri ile her iki ülkenin iç kesimlerdeki kentlere göre liman kentleri, ticaret ve sanayinin daha gelişmiş olduğu ve dolayısıyla sınıfsal eşitsizliklerin de çok daha görünür hale geldiği yerlerdir. Bu nedenle, Batı’nın temelde sanayi kentinin sorunlarına çözüm arayışıyla başlayan planlama yaklaşım ve uygulamaları hızla, Doğu Akdeniz liman kentlerinin kendine özgü sorun ve koşullarına uygun olarak yeniden yorumlanarak girmiştir.⁹² İzmir ve Selanik bu duruma iyi birer örnektir. Örneğin Hébrard Selanik’te, kentin yerel koşullarına uyarladığı tasarımıyla, deniz kıyısında Venedik’teki gibi bazı küçük meydanlar önermiş, ancak yazın yakıcı güneşi ve kışın dondurucu Vardar rüzgarı nedeniyle, Fransa’daki gibi büyük anıtsal alanlar önermekten kaçınmıştır. Hébrard’ın Selanik

⁹² Tekeli, *Türkiye’nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, 47; Hastaoglou-Martiniadis vd., “Urban Modernization and National Renaissance”, 440.

Tablo 2

	1924 İzmir Planı		1917 Selanik Planı
Ulus-Devlet Sınırlarına Dahil olma	1923		1912
Planın Amacı	İdeolojik	Ulusal Refleks: Bir liman kenti olarak, ulusal sınırların uç noktasında bulunması ve uluslararası ilişkileri nedeniyle, ulusun görünen modern yüzü olma	İdeolojik Ulusal Refleks: Osmanlı geçmişinden uzaklaşarak, Batı uygarlığının tarihsel köklerini barındırdığına inanılan ulusal öz ve değerleri, ülkenin ikinci büyük liman kentinde görünür hale getirme isteği
	Sembolik	Yeni Roller: Uluslararası sermayeden ulusal sermaye ve burjuvaziye geçişte, ulusal ve bölgesel kalkınma dinamiklerinde İzmir’e verilen önemli rolü desteklemek üzere kentin ekonomisi canlandırma	Sembolik Yeni Roller: Geçmişten bu yana kentin sahip olduğu sosyal, kültürel ve entellektüel zenginliği güçlendirmek üzere mekanın yeniden düzenlenmesi [planda, kentsel mekandaki doğu ve batı bölümleri arasındaki konumuyla üniversite alanı ve çevresindeki kültürel kullanım önerileri]
	Pragmatik	Zorunluluklar/Gereksinimler: Savaş ve yangınlar nedeniyle yıpranan kentsel mekanın onarımı, değişen nüfus büyüklüğü ve yapısı nedeniyle ortaya çıkan sorunların çözümü [1914 yılında Rusya ve Balkanlar’dan göçle gelen Müslüman nüfus, 1912-1922 kenti terk eden Yahudi göçü ve en önemlisi 1.300 000 Hristiyan’ın ayrılıp yerine 500 000 Müslüman’ın göçüyle sürekli değişen nüfus büyüklük ve sayısı nedeniyle mülkiyetin ve dolayısıyla mekansal yapının yeniden düzenlenmesi gereksinimi]	Pragmatik Zorunluluklar/Gereksinimler: Savaş ve yangınlar nedeniyle yıpranan kentsel mekanın onarımı, değişen nüfus büyüklüğü ve yapısı nedeniyle ortaya çıkan sorunların çözümü [1922 yılında kente gelen 117 000 Hristiyan nüfus ve 1917 yangını nedeniyle evsiz kalan 70 000 kişi nedeniyle mülkiyetin ve dolayısıyla mekansal yapının yeniden düzenlenmesi gereksinimi]
Planlama İlke ve Yaklaşımları	Fransız Beaux-Art Ekolü: İşinsal yollar, bölgeleme [zoning], hijyen koşullarını sağlayacak arazi bölümlemesi, ulaşımda erişilebilirlik, estetik Yerele Uyarlama: Geçmişten gelen organik sokak örüntüsü yerine geometrik yol düzenini öngörürken aynı zamanda, geçmişten gelen kimi nitelikli yapıları korumaya yönelik yaklaşım ve topoğrafyanın sağladığı olanakları olabildiğince kullanan ve bu görsel veriyi tasarımıyla birleştirilerek etkisini güçlendirmeye çalışan yaklaşım, mülkiyet sorununun çözümüne ilişkin model geliştirilmesi		Fransız Beaux-Art Ekolü: İşinsal yollar, bölgeleme [zoning], hijyen koşullarını sağlayacak arazi bölümlemesi, ulaşımda erişilebilirlik, estetik Yerele Uyarlama: Kentin antik dönemden gelen izgara planlı mekansal örüntüsünü [grid system] esas alan bir tasarımı, geleneksel Fransız yerleşim tipolojisini, yerel gelenek, kültür ve iklimi uyarlamayı esas alan planlama yaklaşımı, ulusal öze referans veren mimari dil ve öğelerin kullanımı, mülkiyet sorununun çözümüne ilişkin model geliştirilmesi
Planın Devindirici Gücü	Merkezi İrade: Bağımsızlık savaşının lideri ve Cumhuriyetin kurucusu olarak Mustafa Kemal Atatürk’ün kentlerin yeniden inşası, belediyelerin kendi gelişim planlarını yapması ve kadaströ çalışmalarının başlatılması gibi mekansal düzenlemelere ilişkin yaklaşımı Yerel İrade: İzmir Belediye Başkanı Şükrü Kaya tarafından “İzmir’in Yeniden İmar ve İnşasını Tetkik Şirketi”nin kurulması ve İzmirli doktor, mühendis ve mimarlardan oluşturulan bir komisyonun kurulması Yabancı Uzmanlar: Fransız şehirci Henri Prost ile görüşülerek Prost danışmanlığında yine Fransız uzmanlar René Danger ve Raymond Danger ile anlaşma sağlanmış ve plan hazırlanması talebi]		Merkezi İrade: Dönemin Başbakanı Eleftherios Venizelos ve kabinenin güçlü bakanlarından Alexandros Papanastasiou’nun, yeni bir mekansal kurgu ile kentin tamamıyla yenilenmesine karar verilmesi sürecindeki etkisi Yerel İrade: Toplum tarafından güçlü biçimde destek gören modernleşme girişimlerine paralel olarak, Avrupa’daki planlama yaklaşımlarını benimseme konusunda kentlilerin istekli olması Yabancı Uzmanlar: Ernest Hébrard yönetiminde yabancı uzmanlardan oluşan bir komisyonun kurulması ve plan hazırlaması]

planı, modern kenti kurarken, onun geçmişten gelen karakterini ortadan kaldırmak yerine, onu modern kentli yaşamına uyumlu hale getirmeyi amaçlamıştır.⁹³

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz liman kentlerinin sanayileşmiş merkez ülkeler ile kurmuş olduğu ekonomi temelli ilişkilere benzer bir şekilde, şehircilik alanında planlama pratikleri aracılığıyla merkez ülkelerinin Doğu Akdeniz liman kentlerinde mekânın biçimlendirilmesi sürecinde de etkili olduğu dikkat çekmektedir. Ekonomi temelli ilişkiler, karşılıklı ancak daha çok merkez ülkelerin önceliklerine göre gelişirken, planlama pratiklerinde Doğu Akdeniz liman kentlerinin mekânı yeniden düzenleme gereksinimleri öncelikli olmuştur. Bunun sonucunda, merkez ülkelerden uzmanlar aracılığıyla, Doğu Akdeniz liman kentlerine yönelik kültürel bir aktarım gerçekleşmiştir.

Doğu Akdeniz liman kentlerinde, mekânsal düzenlemeye yönelik önceliğin oluşmasında, yeni kurulan ulus devletlerin üretim ilişkilerini yeniden inşa etmeye çalışmasının etkisi büyüktür. Bu kentlerde, imparatorluklar sonrası yaşanan planlama pratiklerinde, ulusal değerlere referans veren, kurulan yeni ulusun modern kentini oluşturmayı hedefleyen girişimler, her ne kadar geçmişin izlerini silmeyi hedeflese de, söz konusu kentlerin planlama pratiklerinde, liman işlevi ve ticarete dayalı ekonomik yapı ve belli ölçüde ulusallaşmış olmakla birlikte süren kapitalist ilişkilerin belirleyici olduğu görülmektedir. Bu nedenle, planlama pratiklerinde önemli aktörlerden biri olarak yerelin talep ve beklentileri ile ulusal ve uluslararası sermayenin talep ve beklentileri arasındaki çelişkinin keskin biçimde izlendiği liman kentlerinde, mekânın geçirdiği değişimi anlamak ve açıklamak üzere, söz konusu kentlerin her biri için geçmişteki ve bugünkü planlama pratiklerini, yazıda ele alınan ölçütler doğrultusunda karşılaştırmak, bugün liman kentleri için yeni fikirler ve çalışmalara bir yol açabilecektir.

Kaynakça

- A. F. "Le Plan d'Aménagement de la Ville de Smyrne", *L'Architecture* 40, No. 4: [1927]: 116-127.
- Akcan, Esra. *Çeviride Modern Olan: Şehir ve Konutta Türk Alman İlişkileri*, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2009.
- Amygdalou, Kalliopi. "Building the Nation at the Crossroads of 'East' and 'West': Ernest Hébrard and Henri Prost in the Near East", *Opticon* 1826 16, No. 15 [2014]: 1-19. <http://dx.doi.org/10.5334/opt.bv>.
- Aslanoğlu, İnci. *Erken Cumhuriyet Mimarlığı 1923-1938*, 3. Baskı. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yay., 2010.
- Azarya, Victor. "Hayfa ve İzmir: İki Akdeniz Şehri Arasındaki Çarpıcı Benzerlikler", *Akdeniz Tarihi, Kültürü ve Siyaseti*, "Çoğulluğu ve Farklılığı İçeren Bir Birlik Özlemi". *Sempozyum Bildirileri* içinde, derleyen Alp Yücel Kaya, Ayşegül Sabuktay, Dilek Akyalçın Kaya, Ertekin Akpınar, 82-94, İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi Tarih Kitaplığı-3, 2016.
- Beyru, Rauf. *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, İstanbul: Literatür Yay., 2011.
- Bilsel, F. Cana. "Ideology and Urbanism During the Early Republican Period: Two Master Plans for İzmir and Scenarios of Modernization", *METU JFA* 16, No. 1-2 [1996]: 13-30.

⁹³ Lavedan, "L'Oeuvre d'Ernest Hébrard en Grèce", 153-155.

- Bilsel, Cânâ. "Modern bir Akdeniz Metropolüne Doğru", *İzmir 1830-1930: Unutulmuş bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* içinde, derleyen Marie-Carmen Smyrnelis, Çev. Işık Ergüden, 143-160. İstanbul: İletişim Yay., 2008.
- Bilsel, Cânâ. "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Planlaması [1923-1965]: 20. Yüzyıl Kentsel Mirası", *Ege Mimarlık* 4, No. 71 [2009]: 12-17.
- Bilsel, Cânâ and Zelef, Haluk. "Fairy Tales: Turkey's Prospects for World Fairs Projects for İzmir and İstanbul", *International Symposium, Milan, Dipartimento di Architettura e Pianificazione Facolta' di Architettura e Società, Politecnico di Milano*, 2009.
- Bilsel, F. Cânâ. "Henri Prost's Planning Works in İstanbul [1936-1951]: Transforming the Structure of a City Through Master Plans and Urban Operations", *From the Imperial Capital to the Republican Modern City: Henri Prost's Planning of İstanbul [1936-1951]* içinde, [der.] F. Cânâ Bilsel ve Pierre Pinon, 101-165. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul: Metis Yay., 2002.
- Bonfante, Francesca and Cristina Pallini. "The City As A Collective Work of Art: Projects From The École Des Beaux Arts For 'Exchange' Cities", *The 11th International Planning History Conference, Planning Models and the Culture of Cities*, Barcelona, 2004.
- Can, Işın. "Urban Design and the Planning System in İzmir", *Journal of Landscape Studies* 3 [2010]: 181-189.
- Cengizkan, Ali. *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı, Arkadaş Kitabevi, 2004.
- Gençer, Ceylan İrem. "19. Yüzyılda İzmir ve Selanik'te Kentsel Dönüşüm: Rıhtım ve Limanların İnşası", *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi* 1 [2017]: 33-53.
- Gounaris, Basil C. "Selanik". *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri, 1800-1914* içinde, [der.] Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert. Çeviren Gül Çağalı Güven, 103-120. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994.
- Göksu, Emel ve Ayşegül Altınörs Çırak. "İzmir'in Modernite ile İkinci Buluşması: 1951 İzmir İmar Planı Proje Müsabakası", *Kemal Ahmet Arû Kentsel Planlama ve Tasarım* içinde, [der.] Nuran Zeren Gülersoy ve Turgay Kerem Koramaz, 185-208, İstanbul: İTÜ Vakfı Yay., 2016.
- Hastaoglou-Martinidis, Vilma; Kiki Kafkoula ve Nicos Papamichos. "Urban Modernization and National Renaissance: Town Planning in 19th Century Greece", *Planning Perspectives* 8, No. 4 [1993]: 427-469.
- Hastaoglou-Martinidis, Vilma. "A Mediterranean City in Transition: Thessaloniki Between the Two World Wars". *The Scientific Journal FACTA Universitatis Series: Architecture and Civil Engineering* 1, No. 4 [1997]: 493-507.
- Hastaoglou-Martinidis, Vilma. *Volos, Portrait of the City from the 19th Century to Today*. Volos: Municipal Center for Historical Research and Documentation Center, 2007.
- Hastaoglou-Martinidis, Vilma. "Urban Aesthetics and National Identity: The Refashioning of Eastern Mediterranean Cities Between 1900 and 1940", *Planning Perspectives* 26, No. 2 [2011]: 153-182.
- Kaya, Alp Yücel. "XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz Liman Şehirlerinde Kadastro Siyaseti: Genel Çıkarın İnşasında Ya Da Yıkımında Özel Çıkarların Rekabeti". *Akdeniz Tarihi, Kültürü ve Siyaseti* "Çoğulluğu ve Farklılığı İçeren Bir Birlik Özlemi" Sempozyum Bildirileri içinde, der. Alp Yücel Kaya, Ayşegül Sabuktay, Dilek Akyalçın Kaya, Ertekin Akpınar, 17-38. İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi, 2016.
- Kasaba, Reşat. "İzmir". *Doğu Akdeniz Liman Kentleri [1800-1914]* içinde, [der.] Çağlar Keyder, Y. E. Özveren, D. Quataert, 1-22. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994.
- Kayın, Emel. "Mekânsal ve Sosyo-Ekonomik Ayrışlıklar Geriliminde İzmir: Küresel-Yerel Fenomenler". *Değişen İzmir'i Anlamak* içinde, [der.] Deniz Yıldırım ve Evren Haspolat, 337-360. İzmir: Phoenix, 2010.
- Keskinok, Çağatay. *Kentleşme Siyasetleri*, Ankara: Kaynak Yay., 2006.
- Khirfan, Luna. "Understanding the Links Between Inherited Built Forms and Urban Design: Athens and Alexandria as Case Studies", *Urban Morphology* 15, No. 1 [2011]: 39-53.

- Kolluoğlu, Biray ve Meltem Toksöz. "Mapping Out the Eastern Mediterranean: Toward a Cartography of Cities of Commerce", *Cities of the Mediterranean: From the Ottomans to the Present Day* içinde, [der.] Biray Kolluoğlu ve Meltem Toksöz, 1-13. Londra, New York: I. B. Tauris, 2010.
- Lagopoulos, Alexandros Ph. "Monumental Urban Space and National Identity: The Early Twentieth Century New Plan of Thessaloniki", *Journal of Historical Geography* 31, No. 1 [2005]: 61-77.
- Lavedan, M. Pierre. "L'Œuvre d'Ernest Hébrard en Grèce", *Urbanisme, Revue Mensuelle De L'Urbanisme Français* 14 [1933]: 148-162.
- Pallini, Cristina. "Architecture and City Reconstruction at Salonica and Izmir, 1912-1936", *Architecture & Ideology, International Conference Proceedings* içinde, 630-640. Belgrade, Serbia, 2012.
- Pinon, Pierre. "Henri Prost: From Paris and Rome to Morocco and İstanbul", *From the Imperial Capital to the Republican Modern City: Henri Prost's Planning of İstanbul [1936-1951]* içinde, [der.] F. Candaş Bilse ve Pierre Pinon, 15-47, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Tankut, Gönül. *Bir Başkent'in İmarı [1929-1939]*, Ankara: ODTÜ, 1990.
- Tekeli, İlhan. *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2009.
- Tekeli, İlhan. *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., İlhan Tekeli Toplu Eserler-15, 2010.
- Tekeli, İlhan. *Anadolu'da Yerleşme Sistemleri ve Yerleşme Tarihi Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., İlhan Tekeli Toplu Eserler-18, 2011.
- Yerolympos, Alexandra. "Thessaloniki [Salonika] Before and After 1917, Twentieth Century Planning Versus 20 Centuries of Urban Evolution", *Planning Perspectives* 3, No. 2 [1988]: 141-166.
- Yerolympos, Alexandra. *Urban Transformations in the Balkans [1820 - 1920]: Aspects of Balkan Town Planning and the Remaking of Thessaloniki*. Selanik: University Studio Press, 1996.
- Yerolympos, Alexandra. "Urbanism As Social Engineering in The Balkans: Reforms Projects and Implementation Problems in Thessaloniki", *Urbanism Imported or Exported? Native Aspirations and Foreign Plans* içinde, [der.] Joe Nasr ve Mercedes Volait, 109-127, Londra: Wiley-Academy, 2003.
- Yenişehirlioğlu, Filiz. "Urban Texture and Architectural Styles After the Tanzimat". *Economy and Society on Both Shores of the Aegean* içinde, [der.] Lorans Tanatar Baruh ve Vangelis Kechriotis, 487-526. Athens: Alpha Bank, 2010.
- Ward, Stephen. "A Pioneer 'Global Intelligence Corps'? The Internationalisation of Planning Practice, 1890-1939", *Town Planning Review* 76, No. 2 [2005]: 119-141.
- Zandi-Sayek, Sibel. *Ottoman Izmir. The Rise of a Cosmopolitan Port, 1840-1880*. Minneapolis, Londra: University of Minnesota Press, 2012.
- <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55011284.r=izmir?rk=150215;2>, [Erişim Tarihi: Eylül 2018].

Local Authority Between Empire and Nation State: The Municipality of Thessaloniki from Ottoman to Greek Rule

Sotirios DIMITRIADIS
[Dr., Aristotle University of Thessaloniki]

ABSTRACT ÖZET

The introduction of limited elements of representation into local administration was a key component of the reforms initiated by the Ottoman Empire during the nineteenth century. Winning the consent of particular local elite groups was seen as a prerequisite for the success of the empire's reformist policies, and local councils were regarded as the perfect intermediary between such groups and the Ottoman administration. Over time, Ottoman municipalities evolved into a space of consent between urban elites and the Ottoman state, based on a shared agenda of modernization, as both sides aimed at transforming and regulating urban space in accordance with western European models.

Ottoman municipalities functioned as the node of urban elite politics until the 1908 Revolution and the re-introduction of constitutional rule in the empire. While elite groups, both state and non-state, splintered along ethno-religious lines and political affiliations, popular participation, as evidenced in the mass demonstrations and strikes that swept through the Ottoman cities in the summer and autumn of 1908, made the old urban politics and institutions irrelevant. During the Second Constitutional Period, municipal authorities became sites of conflict between various groups of competing actors, as they maneuvered in search of a position of strength in the volatile political environment.

As a major Ottoman urban center, Salonica had been one of the first municipalities in the empire; the mobilization of its elites through the institutions of local administration had been essential in the rapid development the city witnessed in the late nineteenth century. Salonica was also the 'capital' of the 1908 Revolution and served as the seat of the Committee of Union and Progress. The city retained a high level of mass participation in politics, evident in the activities of the socialist Worker's Federation, and the numerous boycotts launched by the militant boatmen's guild. As different groups galvanized in support or opposition to the Committee, the municipality became a site [and the prize] of conflict.

In the aftermath of the Balkan Wars and the collapse of the Ottoman rule in the region, the empire's successor states reshaped municipal administration as a tool for effecting the transition from empire to nation-state. As before, Thessalonikan elites attempted to employ the municipalities as the institution that represented their interests vis-à-vis the Greek state, but in the new conditions they found their influence greatly diminished. Municipal authorities found themselves subservient to Old-Greek administrators, who explicitly aimed to avoid local politics reflect the predominance of non-Greeks in the city. Electoral politics in Thessaloniki were largely prorogued until the early 1920s, when political and demographic changes [Bulgarian defeat in WWI, the population exchange between Greece and the Republic of Turkey] secured the city's incorporation into Greece. Though the municipality became again a site of political struggle between competing political factions of Venizelists, royalists and the nascent communist movement, the context of those struggles had acquired a distinctive Greek character.

Keywords: Thessaloniki, Tanzimat, 1908 Revolution, Balkan Wars, WWI.

İMPARATORLUK VE ULUS DEVLET ARASINDA YEREL OTORİTE: OSMANLI YÖNETİMİNDEN, YUNAN YÖNETİMİNE SELANİK BELEDİYESİ

Yerel yönetime sınırlı temsil unsurlarının getirilmesi, XIX. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu tarafından başlatılan reformların kilit unsurlarından biriydi. Belirli yerel elit grupların onayını kazanmak, imparatorluğun reformcu politikalarının başarısının bir getirisi olarak görülmüş ve yerel meclisler, bu gruplarla Osmanlı yönetimi arasında mükemmel bir aracı olarak algılanmıştır. Zaman içinde Osmanlı belediyeleri, kentsel mekanı Batı Avrupa modelleri uyarınca dönüştürme ve düzenleme hedefinde buluşan şehirli elitlerle, Osmanlı Devleti arasında modernleşme gündemi temelinde bir uzlaşma alanına dönüşmüştür.

Osmanlı Belediyeleri, 1908 Devrimi ile imparatorlukta anayasal sistemin yeniden yürürlüğe girmesine kadar şehirli elit siyasetinin düğüm noktası olarak işlev görmüştür. Devlet içi ve devlet dışı elit gruplar etno-dinsel

çizgiler ve siyasal angajmanlar temelinde ayrışırken, 1908 yılı yaz ve sonbaharında Osmanlı şehirlerini saran toplu gösteriler ve grevlerde ifadesini bulan halk katılımı, eski şehir siyasetini ve kurumlarını geçersiz kılmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi boyunca, değişken siyasal ortam içinde bir iktidar pozisyonu arayışıyla manevra yapmakta olan belediye otoriteleri, birbiriyle rekabet halindeki çeşitli aktörler arasında tırmanan çatışmanın alanı haline gelmiştir.

Osmanlı'nın önemli kentsel merkezlerinden biri olarak Selanik, imparatorlukta kurulan ilk belediyelerden biri olmuştur. Elitlerin yerel yönetim kurumlarında seferber oluşu, kentin XIX. yüzyıl sonlarında yaşadığı hızlı gelişmenin başlıca koşuluysa. Selanik ayrıca, 1908 Devrimi'nin 'başkenti'ydi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ev sahipliği yapıyordu. Sosyalist İşçi Federasyonu'nun eylemlerinde ve militan denizci loncaları önderliğinde gerçekleşen boykotlarda görüldüğü üzere, siyasete kitle katılımı kentte yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Farklı gruplar, Cemiyet'in yanında ya da karşısında hareketlendikçe, belediye bir çatışma [ve bir ödüllendirilme] alanına dönmüştür.

Balkan Savaşları sonrası bölgede Osmanlı yönetiminin sona ermesinin ardından, imparatorluğun ardılı devletlerde belediye yönetimleri, imparatorluktan ulus devlete geçişin araçları olarak yeniden biçimlendirilmiştir. Geçmişte olduğu gibi, Selanik elitleri nezdinde yerel yönetimler, bu kez Yunan devleti karşısında kendi çıkarlarını temsil eden kurumlar olma niteliği kazanmıştı. Ama değişen koşullar altında nüfuzlarının büyük oranda azalmakta olduğunun farkına vardılar. Belediye makamları, kentin çoğunluğunu Yunan olmayan nüfusun oluşturması gerçeğine tekabül edecek bir yerel siyaseti kabullenmeyen Yunan merkezi yönetimine hizmet etme durumunda kalmışlardı. 1920'li yılların başlarına kadar Selanik'te seçim siyaseti büyük ölçüde ertelendi. O tarihe kadar gerçekleşen siyasal ve demografik değişimler [I. Dünya Savaşı'ndaki Bulgar mağlubiyeti ve Yunanistan ile Türkiye Cumhuriyeti arasında nüfus mübadelesi] kentin Yunanistan'la bütünleşmesini güvence altına alıyordu. Belediye yeniden Venizelosçular, kraliyet taraftarları ve oluşum içindeki komünist hareket gibi rekabet içindeki siyasal yapılanmalar arasında siyasal çatışmanın alanı haline gelmesine rağmen, bu çatışmaların bağlamı belirgin bir Yunan karakter kazanmış bulunuyordu.

AnahtarKelimeler: Selanik, Tanzimat, 1908 Devrimi, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı.

I would like to begin by thanking the Izmir Akdeniz Akademisi and the organizing committee for their invitation, and for their work in putting this conference together. Then I'd like to thank my fellow panel participants for their engaging presentations, and all of you for your attendance.

I will cut straight to the chase. My paper will trace the history of the Municipality of Thessaloniki from its inception as an Ottoman institution of local governance, at the height of the Tanzimat reform, to the mid-1920s, when the process of the city's incorporation into the Greek state had been more or less completed. I intend to highlight the initial function of that particular institution as a site of consensus-building that brought together the Ottoman state and Thessaloniki's urban elites, and its eventual transformation, especially after the Young Turk Revolution, into a politicized, contested space between competing elite and non-elite factions of the population. Additionally, I will explore the history of the municipality of Thessaloniki in the aftermath of the Balkan Wars and the role it played in the gradual hellenization of the former Ottoman city.

Let me start by giving some background information on how representative institutions were introduced into the Ottoman Empire. Historians like İlber Ortaylı have traced that development to the founding of the *meclis-i muhassıllar* during the 1840s.¹ These councils were representative of the reformist ideology of the *Tanzimat* period—the reforms seen as a social contract between the central state and local elites that constituted most of the membership. The latter were essentially compensated for the gradual abolition of tax-farming with their inclusion in representative institutions of local governance, which were given authority to administer taxation across their

¹İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler[1840-1878]*, [Ankara, 1974], pp. 39-42, 48-49.

respective districts.² The compromise character of local governance and its goal of facilitating the cooperation of local elites to the empire's reformist project were again evident in the founding of the first Ottoman municipality in Istanbul's *Altıncı Daire* following the Crimean War. The introduction of municipal governance in the districts of Pera and Galata was first and foremost an acceptance of the growing power and influence of Istanbul's bourgeoisie. The new councils were given a budget comprised from the collection of property taxes, and a mission to renovate and beautify the urban fabric. Such developments satisfied the aspirations of reform-minded statesmen and the cosmopolitan urban elites, but also secured the constant rise in value of urban real-estate, providing urban modernization with a material basis.³

The problems that eventually led to the failure of the Altıncı Daire experiment have been widely reported, by Stephen Rosenthal and others. Nonetheless, during the 1860s the Ottoman authorities extended municipal administration across all the empire's major cities. Sibel Zandi-Sayek has written extensively on the municipality of Izmir.⁴

Founded in 1869, the municipality of Thessaloniki was also one of the first institutions of local governance in the Ottoman provinces. The first mayor was a certain Süleyman Sudi Bey, and the first council was comprised of five members, all of them non-Muslim merchants and professionals. Gradually, the number expanded to 10 or 11 members. Half of the members were Muslims, the rest either Orthodox Christians or Jews. I will mention some representative examples:⁵

James Rongottis, a very influential trader of the city, Greek Orthodox but also a British subject. Rongottis served in the council in the first 2-3 years of its operation, despite his lack of Ottoman citizenship.⁶

Mehmed Şefik Paşa served as mayor in the late 1870s. A landowner from the Yenice area and member of the Evrenos family, the paşa was at the same time a member of the vilayet council.

Ahmed and Mehmed Kapancı, two influential dönme moneylenders and merchants.

Abdülkerim Efendi, had owned extensive land to the east of the city, and profited greatly from suburbanization. His son, Tevfik Bey, also served in the council, and would play an important role in events after 1908.

Yako Kazes served in the council for more than 15 years. After 1908, he broke ranks with the Jewish communal elites, and advocated a more assertive position for the community, associating himself with the Zionist movement in the city.

In theory, municipal elections and the functioning of the council were regulated by

²Şevket Pamuk, *The Ottoman Empire and European Capitalism, 1820-1913: Trade, Investment, and Production*, [Cambridge, 1987], p. 89; Stanford Shaw and Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey vol. II: Reform Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey*, [Cambridge, 1977], pp. 95-97.

³Ortaylı, pp. 126-128; for the history of the Altıncı Daire experiment, see Stephen Rosenthal, *The Politics of Dependency: Urban Reform in Istanbul*, [Westport, Ct, 1980].

⁴Sibel Zandi-Sayek, *Ottoman Izmir: The Rise Of A Cosmopolitan Port, 1840-1880* [Minneapolis and London, 2012], pp. 67-73.

⁵Examples drawn from the tables published in the *Salnâme-i Vilayet-i Selânik*

⁶Foreign Office [FO] 295/3, Rasyto Francis, July 19, 1869.

the successive versions of the *Belediye Kannunu*. All male Ottoman subjects over 25 years of age, who paid 50 *куруş* or more in property tax, had the right to vote. Elections took place every two years for half the council seats, and each councilor served for 4 years.⁷

In practice, we don't know how many people were enrolled in the electoral registers in Thessaloniki, how many of them participated in the elections in the Hamidian period, and whether campaigning or even actual elections took place. The only information published every couple of years by local newspapers was a list of new councilors. The controversy that engulfed Thessaloniki's municipality in 1881 sheds more light on the situation. The *vali* dismissed Arif Bey from his post of mayor and appointed former mayor Faik Bey in his place, even if the latter were not a council member at the time. Subsequently, all eleven councilors resigned their posts, and most of those invited to replace them refused.⁸ These events, and the way in which they were described in the press, indicate the make-up of the municipality was not a result of competitive elections. Instead, councilors were selected through negotiation and informal arrangements between the Ottoman administration, local elites, and the leaderships of the city's three main ethnoreligious communities.

Such an institution was representative not of the will of actual, individual voters, but of a hegemonic policy of urban modernization. The local elites, acting through the municipality of Thessaloniki, contributed to the city's economic and demographic take-off that began at the late 1880s, using their connections to the state and their access to European capital, to turn Thessaloniki into a major transportation and infrastructure hub. Consider the career of Namlizade Hamdi Bey, a banker and tobacco trader from the Yakubi sect of the city's *mu'allim*. Hamdi Bey's connections to Istanbul allowed him to secure a number of concessions, including one for the construction of Thessaloniki's tram, the city's provision with running water, and even the operation of a steamer line up the Vardar River—concessions which he swiftly transferred to his Belgian business partners. Elected mayor in 1893, Hamdi Bey managed to occupy the shared space between state and non-state, the ideal intermediary between the Ottoman government and the European investors. His tenure only ended with his death in 1902.⁹

In the years that followed, the political and economic model that had sustained the growth of Thessaloniki was undermined by internal and external development. Increasing levels of ethnic violence in the Macedonian countryside disrupted the city's commerce with its hinterland. The global financial crisis of 1906-1907 had a negative impact on local commercial and financial activities. Responding to the growing crises, armed opposition groups began an armed rebellion against the state in the summer of 1908, demanding the reintroduction of the 1876 constitution. In Thessaloniki, mil-

itary and civil authorities joined the rebels, and huge crowds demonstrated in support of their demands, forcing Sultan Abdülhamid to capitulate. With revolutionary euphoria prevailing in Thessaloniki through the summer and autumn of 1908, the municipality was seen as the institution that could surpass old divisions, bring together all religious groups and classes, and provide solutions to pending problems. The mayor at the time was Osman Adil Bey, Hamdi Bey's son, who had been invited to the post a few months earlier by a number of local notables. Osman Adil Bey had no political experience, and was known mostly for his literary interests, and his service at the boards of most of Thessaloniki's amenities' companies. Nonetheless, he proved a very active mayor. He came out strongly in support of the Young Turk Revolution, and when the strike wave of autumn 1908 paralyzed the local economy, Osman Adil Bey skillfully acted as mediator between workers and employers.¹⁰

Reshaping the old local politics of consensus around a representative and inclusive municipality, however, proved an impossible task. The Committee of Union and Progress moved to fill the gap left by the collapse of Hamidian autocracy; different elite and non-elite groupings, mobilized in support or opposition. A new kind of mass politics emerged that made traditional elite consensus impossible. When Osman Adil Bey left for Europe in December 1908, control of the municipality became a political priority for the Committee and its enemies.¹¹ In February 1910, Thessaloniki's electors voted for six municipal councilors. In the first competitive elections after 1908 in what had so far been a consensual institution, the opposition won all six seats. Nonetheless, after months of lobbying, which involved the resignation of both a councilor and the mayor, Ismail Bey, the Committee managed to get its preferred candidate, Tevfik Bey, elected first as councilor and then as mayor.¹² The Committee and its opponents clashed again in February 1912, with the municipal elections seen as a prelude of the parliamentary elections that would follow in March of that year. In the event, the Committee suffered a humiliation, as none of its candidates was elected. Surprisingly, first in positive votes was the Greek K. Chondrodimos. He received 2512 votes and came out of the elections *bembeyaz* [one infers that the voters were given a vote per candidate and decided whether to vote in favor or against]. The provincial governor appointed him mayor, "as the law stipulated." But Chondrodimos resigned a few days later, referring to reasons beyond his control, and was replaced by Osman Said Bey.¹³

The victory of the opposition, however, proved to be hollow. While the autonomy and influence of the municipal administration steadily diminished, the Committee was taking control over the provincial government, with its leading members securing appointments in the bureaucracy. That control proved crucial in the parliamentary elections that followed, in March 1912, facilitating the massive fraud and open violence that propelled the Committee candidates to victory.

Even as the Committee consolidated its control over the Ottoman government, the empire's rivals saw its instability as an invitation to attack. In May 1912, Italy

⁷ George Young, *Corps de Droit Ottoman: Recueildes codes, lois, règlements, ordonnances et actes les plus importants du droit intérieur, et d' études sur loiscoutumier de l'Empire Ottoman, Vol. I.* [Oxford, 1905], pp. 70-74; see also Nora Lafi, *Une ville du Maghreb entre ancien régime et réformes Ottomans* [Paris, 2002], pp. 212-213.

⁸ *Faras* 605-607, [September 1881].

⁹ On Hamdi Bey's illustrious career, see Alexandra Yerolympos, *Between East and West: Northern Greek cities in the period of Ottoman reforms*, [Athens, 1997], pp. 104-105, 175; Mark Baer, *The Dönme: Jewish Converts, Muslim Revolutionaries, and Secular Turks*, [Stanford, CA, 2010], pp. 88-89.

¹⁰ FO 195/2298, Lambto Lowther, August 31, 1908.

¹¹ *Giannis Megas, The Young Turk Revolution*, [Thessaloniki, 2003], p. 216.

¹² FO 195/2357, Lamb to Lowther, March 3, 1910; FO 195/2358, Lamb to Lowther, June 17, 1910.

¹³ *Makedonia* 185, February 13, 1912; 186, February 14, 1912.

declared war and invaded Ottoman Libya. In October 1912, the Balkan states signed a military alliance against the Ottomans and within a few months had swept through the empire's European possessions. Thessaloniki was captured by the Greek army in early November 1912 and formally became part of Greece with the Treaty of Bucharest in June 1913. The incorporation of the so-called New Lands proceeded through the installment of Greek administrative structures. Conversely, the Greek government kept Thessaloniki's municipal council in place, and Osman Said Bey had his appointment to the position of mayor reconfirmed. In 1916, during WWI, after the allied Army of the Orient had landed in Thessaloniki and Eleftherios Venizelos had installed his pro-Entente government in the city, Osman Said Bey was replaced by Konstantinos Angelakis. After Venizelos electoral defeat in 1920, however, Osman Said Bey was reappointed mayor and retained his post despite growing opposition -since the Greek army was at the time in Anatolia fighting against the Turkish liberation movement- until the end of the war in Autumn 1922.

At a first glance, the municipality of Thessaloniki apparently continued to function as a quasi-Ottoman institution well into the 1920s: The first municipal elections in the city took place only in December 1925, about 13 years after the Greek army had captured the city. Still, that development can and should be seen through the prism of the Greek state's Hellenizing policies. In the immediate aftermath of the Balkan Wars, with the status of Thessaloniki and its hinterland still uncertain, holding municipal elections in a city where ethnic Greeks were a minority could produce surprising and unfavorable results from the Greek government's perspective. Retaining Osman Said Bey and the status quo seemed as the safer choice. During WWI, Thessaloniki's Jewish and Muslim communities were gradually integrated into Greek politics in opposition to Venizelos' policy of joining the war on the side of the Entente, supporting King Constantine in his desire to keep the country neutral. When Venizelos lost the 1920 elections, the royalist faction reappointed Osman Said Bey to the post of mayor as reward for the support it enjoyed from Thessaloniki's non-Greek communities.

In any case, by this point the municipality and all other institutions that had functioned as representatives of the urban elites in the late Ottoman period, like the Chamber of Commerce, had been completely sidelined by the Greek administration. The government agencies that were gradually installed in the Greek New Lands took up many of the responsibilities that had once lain with local authorities; the emergency powers they assumed in the years of continuous war only exacerbated that imbalance.¹⁴ In the event, the municipality of Thessaloniki was left with no say even in decisions and processes that had major implications for the urban fabric, from the implementation of a new plan for Thessaloniki's city center after the fire of 1917, to the destruction of the Muslim graveyards that lay next to the city's iconic White Tower.¹⁵

¹⁴ Paris Papamichos-Chronakis, "Greek, Jewish, *Dönme*, and Muslimmerchants of Thessaloniki, 1882-1919", [unpublished PhD dissertation, University of Crete, 2011], pp. 525 ff.

¹⁵ *Yeni Asır* 1358, January 28, 1921.

XIX. Yüzyıl Sonu- XX. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Belediye Başkanı Olmak: Selanik Örneği

Dilek AKYALÇIN KAYA
[Dr.]

ÖZET ABSTRACT

XIX. yüzyıl sonunda iki defa Selanik belediye başkanlığına seçilen Ahmed Hamdi Efendi, Selanik'in kent dokusunda ve kırsal bölgesinde önemli bir iz bırakmıştır. Kente yakın birkaç çiftliğin, tramvay ya da nehir kurutma imtiyazlarının sahibi olması aynı zamanda girişimci ruhunu da açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bu siyasi ve iktisadi faaliyetler genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda özel olarak da Selanik'de yaşanan iktisadi ve toplumsal dönüşümlerle mümkün olmuştur.

Osmanlı merkezi idaresi XIX yüzyıl ortasından itibaren Tanzimat reformlarıyla birlikte merkezileşme çabalarını yasal bir çerçeveye sokuyordu. Sadece imparatorluğun kontrolü altındaki her bölge-sini değil aynı zamanda toplumsal yaşamın her alanını düzenlemeyi hedefleyen bu reformların bir ayağını taşra idaresindeki yeniden yapılanma oluşturmaktaydı. Taşra idaresi; ilk olarak 1864 yılında 'Vilayet Nizamnamesi' ile düzene sokuluyor, validen başlayarak vilayette görev yapan her idari memurun görev ve yetkileri tanımlanıyordu. Bu nizamnamenin devamı ya da tamamlayıcısı olarak düşünebileceğimiz belediyelerin kurulması kentlerin işleyişini düzene sokuyordu. Böylece belediye meclislerinin yapısı, işleyişi, belediye başkanının seçimi ve görevleri ayrıntılı bir şekilde tanımlanmış oluyordu. Doğrudan merkezi idare tarafından atanan vilayet çalışanlarından farklı olarak belediye başkanı ve meclis üyeleri yerelde seçiliyor ve sonrasında padişahın onayıyla göreve başlıyorlardı. Bütün seçim ve atama süreçleri bahsi geçen nizamnamelerde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Her ne kadar normatif boyutta işler açık olsa da bir de yazılı olmayan 'kanunlar' ya da yerel işleyişler söz konusuydu. Bu yazılı olmayan kuralları özellikle yerelde 'seçilen' belediye başkanları ve meclis üyeleri için geçerliydi. Bu kurallar arasında bir yandan iktisadi güç çok önemli yer tutsa da sadece paranın satın alamayacağı başka kriterler olduğu açıktır.

Bu sunuşta, Osmanlı İmparatorluğu'nda Selanik'e belediye başkanı olmak için gereken bu yazılı olmayan şartları inceleyeceğim. Özellikle Ahmed Hamdi Bey'in ve sonrasında belediye başkanlığı yapan ailenin diğer üyelerinin başkanlık hikayelerini ele alacağım. Bunun için Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri [İstanbul] ve Tarihi Makedonya Arşivlerinde [Selanik] bulunan belgeleri ve dönemin yerel gazetelerini inceleyeceğim. Belediye başkanlığının nasıl bir güç getirdiğini ama bu gücü elde etmek için başka ne tür güçlere ya da ilişkilere sahip olmak gerektiğini, hangi ilişki ağlarının parçası olmanın gerekli olduğunu, yerelde siyasi güç kazanmak ve bu gücü korumak için hangi alanlarda ne tür mücadeleler vermek gerektiğini inceleyeceğim.

AnahtarKelimeler: Belediye Başkanlığı, Selanik, Ahmed Hamdi, Osman Adil, Osman Said.

BECOMING MAYOR IN THE OTTOMAN EMPIRE AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY: EXAMPLE OF SALONICA

Ahmed Hamdi, elected mayor of Salonica twice in the late nineteenth century, had a significant imprint on the urban texture and the rural environment of Salonica. Being the owner of big landed estates near the city and the concessions of building up of the tramway system and of drying up the marshlands around the Vardar River can be considered as reflections of his engagement in entrepreneurial activities. These political and economic activities became possible with the economic and social developments of the second half of the nineteenth century that the Ottoman Empire in general, and Salonica in particular, went through.

Ottoman central administration placed its centralization efforts within a legal framework starting with

the Tanzimat reforms in the mid-nineteenth century. These reforms aimed to control both every corner of the Empire and every aspect of social life, be it economy, society, administration, urban life, etc. As part of this huge project, the provincial administration was reorganized with the "Vilayet Law" issued in 1864, defining duties of each provincial administrative unit. Formation of municipalities can be considered as complementary to the same law, reorganizing the functioning and administration of cities. The structure, functioning, and election of the members of municipal councils, election of the mayor and his duties were clearly defined with the regulation of municipalities. Different from the provincial administrative body, which was directly appointed by the central administration, the mayor and the municipal councils were elected locally and their duties started following the approval of the sultan. All the procedure with regard to the election and appointment of municipal body was stated in the aforementioned regulation. Even if the rules were set clearly on the normative level, we observe local "ways" or non-written codes especially with regard to the election of the members of the municipal councils and the mayor. Even if economic capacity had a significant place with these codes, it seems obvious that there were other criteria that money could not buy.

In this presentation, I will analyze these non-written codes to become a mayor in an Ottoman city in the late 19th century. I will focus on the stories of mayor Ahmed Hamdi and other members of the same family, who followed his path and became mayor at the turn of the century. In order to track their trajectories, I will examine the archival material from Presidency State Archives [Istanbul] and Historical Archives of Macedonia [Thessaloniki] and the journals of the period. I will mainly focus on what was needed to become the mayor of Salonica, the kind of power and/or network it entailed and the kind of struggles to be undertaken to gain and maintain this local political power.

Keywords: Municipality, Thessaloniki, Ahmed Hamdi, Osman Adil, Osman Said.

Bu çalışma, Osmanlı merkezi idaresinin uygulamaya koyduğu reformlar çerçevesinde XIX. yüzyılın ikinci yarısında kurulan belediyelerin işleyişini anlamak için bu dönemde Selanik'te belediye başkanlığı yapmış olan üç kişinin hayat güzergâhlarına odaklanıyor. Amacım bu yeni kurulan yapının hem ne şekilde yereldeki iktisadi, toplumsal ve siyasi gelişmelerle geliştiğini ve şekillendiğini hem de bireylerin bu yeni yapı ile birlikte nasıl dönüştüklerini değerlendirmektir. Bunun için de Osmanlı tarihinde yerel yönetimler ya da belediyeler literatüründe kendilerine pek de yer bulamayan belediye başkanlarının hayatlarını ele alıyorum. Belediye başkanları ne tür insanlardı? Neden belediye meclislerine girmek istiyorlardı? Hangi mekanizmaları kullanarak yerel yönetime giriyorlardı? İktisadi, toplumsal, siyasal ve kişisel ne tür kriterler bir araya gelerek bireylerin bu tür bir yerel politikanın parçası olmaları dürtüsünü harekete geçiriyordu? Ve bu odağın parçası olmak bireylere ne sağlıyordu? Bu soruları da XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında Selanik belediye başkanlığı yapmış üç kişi üzerinden değerlendireceğim: bu kişiler Ahmed Hamdi, Osman Adil ve Osman Said. Bu bireyleri seçmemin birkaç önemli nedeni var: İlk neden arşivler ile ilgili. Belediye başkanları, belediye meclisleri gibi yerel gruplar hakkında bilgilerimiz genel olarak çok sınırlı. Bu üç kişi haklarında en çok bilgi bulabildiğimiz Selanik belediye başkanları arasında yer alıyor. İkinci neden ise bu üç kişi aynı aileye mensup, bu da bireysel ve ailevi hikâyelerinin belediye başkanlığı yapmalarında ne kadar etkili olduğunu görmemizi sağlaması açısından önem taşıyor.

Osmanlı merkezi idaresi XIX. yüzyılın ortasından itibaren giriştiği Tanzimat reformlarıyla birlikte merkezileşme çabalarını yasal bir çerçeveye sokuyordu. İktisadi, toplumsal, idari, hukuki ve kentsel reformlar etkilerini Selanik gibi taşra kentlerinde

yüzyılın ikinci yarısından itibaren hissettirmiş ve kent ve kent sakinlerinin hayatlarını daha önce görülmemiş ve yaşanmamış bir hızda dönüştürmüştü.¹

Bu dönem boyunca Selanik'in nüfusu iktisadi ve siyasi gelişmelere koşut olarak hızlı bir büyüme göstermişti.² Artülkesinde ihracata yönelik dönüşen tarımsal üretim³ ve bu dönüşüme bağlı olarak limanın yenilenmesi ve demiryolunun yapılması⁴ gibi altyapı gelişmeleri iktisadi büyümeye katkı sağlayarak Selanik kentini hem var-sıllar hem de yoksul kesim için bölgesel bir çekim merkezi haline getirmişti. Ticarete bağlı iktisadi büyüme⁵ çeşitli sanayilerde yatırımcı sayısının artmasını beraberinde getirirken bu girişimcilerin kurdukları sanayi işletmeleri kentteki işçi nüfusunun artmasına yol açmıştı.⁶ Bu dönemde özellikle Rusya ile yaşanan savaşlardan Selanik kenti de payını almıştı, savaşlarda Rusya'ya geçen topraklardan pek çok göçmen de Selanik gibi Osmanlı kentlerinde kendilerine yeni bir hayat kurmaya çalışıyorlardı.⁷

Farklı etmenlerin bir araya gelerek Selanik nüfusunun bu şekilde hızla artması hem mekânsal hem de toplumsal yeni düzenlemelere gereksinim olduğunu ortaya çıkarmıştı. Yeni mekânlara duyulan ihtiyaç nedeniyle kentin surlarının yıkılmasına karar verilmişti. Surların yıkılması sadece şehrin topografyasını değil, kent sakinlerinin Selanik'i kullanımlarını da dönüştürmüştü. Yeni gelenlerin, göçmenlerin ve işçilerin, bazıları kentin içine yerleşirken diğerleri de kendilerine kuzeydeki banliyölerde yer bulmuştu. Buna paralel olarak varsıl kesim yıkılan surların doğusunda kalan bölgede yeni kurulmakta olan şık mahalleye yerleşerek merkezin karışıklığından kurtulmaya çalışacaktı. Böylece toplumsal ve iktisadi ayrışma mekâna yansıtacak ve kent dokusuna hakim olacaktı.⁸

¹ Tanzimat reformları ve Selanik hakkında pek çok çalışma yapılmıştır, bkz. Meropi Anastasiadou, *Salonique 1830-1912: une ville ottomane à l'âge des réformes*, [Leiden: Brill, 1997]; Mark Mazower, *Salonica City of Ghosts Christians, Muslims and Jews 1430-1950*, [Londra, 2004]; Alexandra Yerolympos, *Urban Transformations in the Balkans [1820-1920]. Aspects of Balkan Town Planning and the Remaking of Thessaloniki* [Selanik, 1996]; Vassilis Demetriadis, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της τουρκοκρατίας, 1430-1912* [Selanik, 1983] [Yunanca]; Vassilis Gounaris, *Steam over Macedonia. 1870-1912: Socio-economic Change and the Railway Factor* [Boulder, 1993].

² Bu demografik gelişmenin özellikleri için bkz. Anastasiadou, *Salonique*, 109-111.

³ İhracata yönelik tarımsal üretim ve büyük çiftliklerin oluşuma dair geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu literatürün tanıtımı için bkz. Bülent Özdemir, *Ottoman Reforms and Social Life. Reflections From Salonica 1830-1850*, İstanbul: ISIS, 2003.

⁴ Bölgedeki demiryollarının yapımının tarımsal üretim üzerindeki karmaşık etkisinin analizi için bkz. Gounaris, *Steam over Macedonia*, özellikle 5. Bölüm, 87-130.

⁵ Bu dönüşümün Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi yapısına etkisi üzerine teorik bir analiz için bkz. Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren ve Donald Quataert, "Port Cities in the Ottoman Empire. Some Theoretical and Historical Perspectives", *Review. A Journal of Fernand Braudel Center*, "Port-cities of the Eastern Mediterranean 1800-1914", XVI [4] [Güz 1993]: 529-531.

⁶ Donald Quataert, "Industrial Working Class of Salonica, 1850-1912", *Jews, Turks, Ottomans. A Shared History, Fifteenth Through the Twentieth Century* içinde, der. Avigdor Levy [New York: Syracuse University Press, 2002].

⁷ 19. Yüzyıl sonunda Selanik'e gelen göçmenler hakkında bkz. Dilek Akyalçın Kaya, "Immigration to the Ottoman Territory: The Case of Salonica in the Late Nineteenth Century", *The City in the Ottoman Empire: migration and the making of urban modernity* içinde, der. Ulrike Freitag, Malte Fuhrmann, Nora Lafi, Florian Riedler [Londra: Routledge, 2011], 177-189.

⁸ Alexandra Yerolympos, "Formes spatiales d'expansion urbaine et le rôle des communautés non musulmanes à l'époque des réformes. Etudes de cas dans les villes des provinces européennes de l'Empire ottoman [1839-1912]", *REMM*, 107-110 [Eylül 2005]: 127-128.

İşte bütün bu iktisadi ve toplumsal dönüşümleri kontrol altına almak ve düzenlemek amacı taşıyan Tanzimat reformlarının bir ayağını taşra idaresindeki yeniden yapılanma oluşturmaktaydı.⁹ Vilayetin idari yapısı ve işleyişi 1864 yılında ‘Vilayet Nizamnamesi’ ile düzene sokulmuş, validen başlayarak vilayette görev yapan her idari memurun görev ve yetkileri tanımlanmıştı. Bu düzenlemeler ve kanunlar çerçevesinde 1871 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi’nin bir bölümü şehir ve kasabalarda bulunan, belediye dairelerinin ve meclislerinin kuruluşu, yetkileri ve çalışma usullerini düzenlemekteydi.¹⁰ Böylece belediye başkanlığı, belediye meclislerinin yapısı, işleyişi ayrıntılı bir şekilde tanımlanmış oluyordu.¹¹

Bu nizamnameye göre belediye meclisi, reis, reis muavini ve seçilen altı üyeden kurulacaktı. Üyeler iki yılda bir seçimle değişecek ve çeşitli dini cemaatlerden olacaktı. Her yıl üyelerin yarısı kurayla değiştirilecekti. Üyelerin tayini hükümet tarafından onaylanacaktı. Üyelerin seçimlerine gelince, her iki yılda bir o yerin mülki amiri müftü ve ruhani reisleriyle katiplerden kurulu tetkik meclisi üye sayısının üç katı aday saptayacak, bu adayların ismi mahalle ihtiyar meclislerine gönderilip, en çok oy alan üçte ikisinin arasında mutasarrıf altı tanesini ayıracaktı. Vilayet belediye meclisleri için Babıali’nin üyelikleri onaylaması gerekiyordu.¹² Böylece sınırlı bir grubun katılabileceği, hükümetin kontrolü altındaki bir seçimle belediye meclisi oluşuyordu. Üye seçilmek için gereken şartlar arasında cinayetle mahkûm olmamak, medeni haklara sahip ve Osmanlı uyruklu olmak, zabıtan ve memurinden olmamak bulunuyordu.

Bu nizamnamenin 111. maddesine göre belediye meclisi reisi önceden olduğu gibi, memurlar arasında seçilip, mutasarrıfın tayini ve valinin onayı ile bu göreve gelip, fahri olarak çalışacaktı.¹³ Uygulamada bu göreve çoğunlukla eşraftan kimse-lerin getirildiği bilinmektedir.

Her ne kadar normatif boyutta işler açık olsa da bir de yazılı olmayan ‘kanunlar’ ya da yerel işleyişler söz konusuydu. Bu yazılı olmayan kurallar özellikle yerelde ‘seçilen’ belediye başkanları ve meclis üyeleri için geçerliydi. Bu kurallar arasında bir yandan iktisadi güç çok önemli yer tutsa da sadece paranın satın alamayacağı başka kriterler vardı, üstüne üstlük bunlar sabit kriterler olmadıkları gibi farklı tarihsel koşullar içinde yeniden ve sürekli şekillenmekteydi.

Selanik Belediyesi Osmanlı İmparatorluğu’nda kurulan ilk belediyeler arasındadır, İzmir belediyesinin kuruluşundan bir sene sonra 1869 yılında kurulmuştu ve ana amacı kentte yaşanan iktisadi, demografik, toplumsal gelişmeleri düzenlemek

ve altyapı hizmeti sağlamaktı.¹⁴ Belediye meclislerinin görevleri nizamnamenin 124. maddesiyle düzenlenmişti. Bu görevler arasında imar denetimi, yol ve kaldırım yapım ve onarımı, su yollarının bakımı, memleketin düzen ve temizliğine nezaret, ulaşım araçlarının sağlanması, yangın tulumları kurmak gibi yükümlülüklerdi.¹⁵ XIX. yüzyıl sonunda Selanik’te yayınlanan *Journal de Salonique*¹⁶ adlı gazetede belediye ile ilgili çıkan haberlerden de belediyenin çöpleri toplamak, sokakları aydınlatmak, dilencileri engellemekten kent için ulaşımı sağlamadan su ve havagazı dağıtımına kadar pek çok hizmeti sunduğu anlaşıyordu.

Yazının başındaki sorulara dönecek olursak, XIX. yüzyıl sonunda Selanik gibi bir liman kentinde kimler neden belediye başkanı olmak istiyordu? İlber Ortaylı mahalli idareleri incelediği kitabında belediye başkanlarının eşraftan olduğunu belirtir.¹⁷ Bu tamamen doğru bir cevap olsa da eksik olduğunu düşünmekteyim. Bu eksiklik iki noktadan kaynaklanmaktadır: öncelikle ‘eşraf’ teriminin neyi kapsadığı hangi dönemden bahsedildiğine göre farklılık kazanmaktadır. Bu nedenle incelenen dönemde yaşanan iktisadi ve toplumsal gelişmelere bakmamızı ve bu terimi bu kriterler çerçevesinde tanımlamamız gerekir. İkinci olarak belediye başkanı olma arzusunun sadece eşraf olmakla açıklanamayacağı kanaatindeyim. Belediye başkanı olma kriterlerinin farklı dönemlerin iktisadi, toplumsal ve siyasi koşullarıyla şekillendiğini ve tam da bu nedenle sabit ya da genel geçer kriterler bulunmadığını iddia ediyorum.

XIX. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başında Selanik ve İzmir gibi liman kentleri sakinleri sadece merkezi idarenin merkezileşme çabalarının etkilerini değil aynı zamanda -belki daha da yoğun oranda- iktisadi ve toplumsal dönüşümlerin etkilerini yaşamlarında doğrudan hissetmeye başlıyorlardı. Selanik özellikle artülkesindeki hammaddelerin Avrupa’ya taşındığı ve Avrupa’dan mamul ürünlerin iç bölgelere dağıtıldığı bölgesel merkez konumuna geliyordu ve bu tarım ürünleri alışverişine dayalı ticari canlılık kentte sermaye birikimini yavaş yavaş da olsa olanaklı hale getiriyordu. Bu ticaret temelli iktisadi büyüme eskiden ‘eşraf’ olarak adlandırılan kentin ileri gelenlerinin oluşturduğu gruptan farklı bir insan grubunun ortaya çıkmasına vesile oluyordu. İktisadi gücünü topraktan alan eski ‘eşraf’lardan farklı olarak bu yeni grup bir yandan ticaret ve sanayi gibi sektörlerde girişimcilik yoluyla zenginlik elde ederken diğer yandan içinde yaşadıkları kente dair söz söyleme hakkını dile getirir hale geliyorlardı. Hem iktisadi zenginliklerinin kökeni açısından hem de kent yönetimine katılma talepleriyle önceki yerel güç odaklarından ayrıştığını düşünmekle beraber bunun bir kırılma olmadığını altını çizmek gerekir. Çünkü yazının başındaki kimin belediye başkanı olmak istediğine dair sorumuza

⁹ Bu konu hakkında bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye. Ülke Yönetimi* [İstanbul: İmge, 2007]; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri [1840-1880]*, [Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000].

¹⁰ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde*, 175.

¹¹ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde*.

¹² Ortaylı, *Tanzimat Devrinde*, 176.

¹³ 1287 [1871] Vilayet nizamnamesi 118 md. *Düster*, Cilt 1, s. 649, aktaran Ortaylı, *Tanzimat Devrinde*, 176.

¹⁴ Alexandra Yerolympos, “Conscience citadine et intérêt municipal à Salonique à la fin du XIXe siècle”, *Vivre dans l’Empire ottoman. Sociabilité et relations intercommunautaires [XVIII-XIXe siècles]* içinde, der. Paul Dumont ve François Georgeon [Paris: l’Harmattan, 1997], 124.

¹⁵ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde*, 176.

¹⁶ 1895-1911 yılları arasında Selanik’te çıkan bu gazete hakkında bkz. Hélène Guillon, *Le Journal de Salonique. Un périodique juif dans l’Empire ottoman* [Paris: PUPS, 2013].

¹⁷ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde*.

geri dönersek kentin geçirdiği iktisadi ve toplumsal dönüşümü kendi hayatlarında gerçekleştirebilen bireylerin yerel politikada yer edinmek istediklerini görüyoruz. Bu kriterin özellikle de Selanik'te belediyenin kuruluş dönemine ait bir nitelik olduğunu belirtmeliyiz. Diğer bir deyişle belediyenin kuruluş aşamasında eski eşraf arasından yeni elite dönüşebilen bireyler yerel siyasete atılma konusunda daha aktif oluyorlar. Tam da bu nedenle aslında bu süreç bir kırılma değil daha çok bir süreklilik barındırıyor. Bu noktayı Selanik belediye başkanları arasından ilk örneğim Ahmed Hamdi Efendi'nin hayat hikâyesi üzerinden ele alalım.

Ahmed Hamdi, XIX. yüzyılın ikinci yarısı Selanik'ine damgasını vurmuş bir figür. Günümüzde halen Selanikliler kendisini bilir, hatırlar, kent için önemini kabul ederler.¹⁸ Sabetaycıların, Yakubi alt grubuna mensup bir kişi. Babası Osman Efendi XIX. yüzyıl ortasında merkezi idarenin tuttuğu Selanik vergi ve nüfus defterlerinde sur içinde Müslüman mahallesi olarak kaydedilen Şahabeddin Mahallesi'nde yaşıyordu.¹⁹ Defterlere mültezim olarak kaydedilen Osman Efendi'nin mesleki geliri yıllık ortalama 800 gurus olarak belirtilmişti. Kent içinde mahzen ve dükkanlardan oluşan birkaç gayrimenkulü bulunuyordu. Mesleki gelirinin yanında bu gayrimenkullerden elde ettiği kira geliri ile birlikte o dönemde Selanik'in varsıl kişileri arasında yer alıyordu. İltizamdan elde ettiği gelirle yüzyıl ortasından itibaren kırsalda toprağa da yatırım yapmış gibi duruyor. Sahip olduğu gayrimenkuller nedeniyle her ne kadar elimizde buna dair bir belge olmasa da Selanik idare meclisine seçme ve seçilme hakkı olduğunu düşünüyoruz ve aslında döneminin 'eşraf'ı arasında yer aldığını belirtebiliriz.

Ahmed Hamdi Efendi 'hanedanlığı'nı²⁰ babasının işte bu iktisadi ve toplumsal sermayesi üzerine kuracaktı. *Journal de Salonique* gazetesinden takip edebildiğimiz kadarıyla XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyılın başında [1890-1893 ve 1899-1902]²¹ iki kere Selanik belediye başkanlığı yapan Ahmed Hamdi Bey babasından miras kalan hem iktisadi hem de toplumsal sermayeyi dönemin dönüşen koşullarına uygun bir şekilde harekete geçirmeyi bilerek Selanik'in kent dokusunda ve kırsal bölgesinde önemli izler bırakmıştı. Kente yakın birkaç çiftliğin, tramvay ya da nehir kurutma imtiyazlarının sahibi olması aynı zamanda girişimci ruhunu da açık bir şekilde yansı-

maktadır.²² Ahmed Hamdi örneği her ne kadar maddi zenginliğin yerel yönetime girmede önemli bir kriter olduğunu gösterse de dönemin koşullarının ortaya çıkardığı iktisadi ve toplumsal yapının da belirleyici rol oynadığını gösteriyor. Aslında kentin geçirdiği dönüşümü kendi hayatlarında da yaşayabilen/kendi hayatlarını dönüştürebilen insanlar yerel politikanın içinde yer almak istediğini görüyoruz. Bu yeni elitler eski ileri gelenlerin iktisadi ve toplumsal güçleri üzerine kendi güçlerini kuruyorlar, bu yüzden de Nora Lafi'nin bahsettiği kurumsal düzeyde süreklilik bireysel düzeyde de önem kazanıyor. Belediye başkanları geleneksel olarak topraktan gelen zenginliği girişimcilik ruhu ile birleştirerek kentte yaşanan gelişmelerde rol oynamış bireyler arasından çıkıyor.

Ahmed Hamdi Bey'in çocukları ve yeğenleri yine kendi dönemlerinin fırsatlarından en iyi şekilde yararlananlar arasında sayılabilir. Bunların içinde iki kişi farklı dönemlerde belediye başkanlığı yapıyor: Osman Adil ve Osman Said. Bunların kimler olduklarına ve ne tür bir iktisadi, toplumsal ve siyasi bir ortamda ve ne tür saiklerle yerel siyasete atıldıklarına bakalım.

1867/8 yılında Selanik'te doğan Osman Adil'in neslinin önceki nesilden en belirleyici farkı, sınırlı bir şekilde de olsa, yeniden düzenlenmiş eğitim sistemine erişimidir.²³ Sınırlı olmasının nedeni Osman Adil'in babasının kurduğu özel bir okul olan Mekteb-i Osmani'ye, sonrasında ise İstanbul'da Mekteb-i Sultani'ye gitmiş olmakla birlikte yüzyıl sonunda İstanbul'da kurulan üniversitelere gitme şansı olmaması yatmaktadır.

Osman Adil'in eğitim güzergâhı profesyonel kariyerini anlamak ve anlamlandırmak için bir anahtar niteliği taşıyor. İdari reformlar ile birlikte giderek büyüyen bürokrasinin ihtiyacı olan kalifiye işgücünü yetiştirmeyi eğitim reformları aynı hızda gerçekleştiremiyordu, bu nedenle Osman Adil'in yaşadığı dönemi bir "geçiş dönemi" olarak adlandırabiliriz. Bu dönemde Osman Adil gibi diploması olmayan ama yabancı dil bilen bireyler idari yapı içinde kendilerine yüksek bir yer edinme fırsatı yakalayabiliyorlardı. Örneğin Osman Adil 6 Mayıs 1899'da [25.Z.1316] Hariciye nezaretinde umur-ı hukukiye-i muhtelite müdür muavini olarak çalışmaya başlamıştı ve bu büroda 1908 yılının başına kadar çalışacaktı.²⁴

Her ne kadar Osman Adil'in gençlik yılları İstanbul ve Avrupa kentlerinde geçse de doğduğu kentten hiç bir zaman kopmamıştı ve süreç içinde Selanik'te kendisine babasınıninkine benzer bir hayat kuracaktı. İstanbul'da dışişlerinde çalışırken bile Selanik elitleri arasında kendine bir yer edinmişti, o kadar ki Osman Adil'in her Se-

¹⁸ Ahmed Hamdi ve ailesine dair bkz. Dilek Akyalçın Kaya, "Formation of a 'Salonican Lineage': Ahmed Hamdi and His Family in the Nineteenth Century", *Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΟΥ 1912 [THESSALONIKI ON THE EVE OF 1912]* içinde, [der.] Evangelos Hekimoglou [Selanik: Jewish Museum Thessaloniki, 2015].

¹⁹ BOA [Başbakanlık Osmanlı Arşivi], ML.VRD.TMT.d 11487, 1260 [M. 1844-45].

²⁰ Bu 'hanedanlık' meselesi Ahmed Hamdi Bey'in babası döneminde hiç bahsedilmezken kendisi ve oğlu Osman Adil kendilerini bu şekilde tanımlayacaktı ve bu tanımlama Osmanlı merkezi idarenin belgelerine ve Selanik kadı sicillerine yansyacaktı. Bkz. BOA, DH.SAİD 81-277, IAM [Tarihi Makedonya Arşivleri], SŞS [Selanik Şerhiye Sicilleri], 315-384 ve 315-391.

²¹ Belediye seçimleri Şubat 1898 yılında yapılmıştı ve Ahmed Hamdi Bey 462 oy almıştı, bkz. *Journal de Salonique*, no 232, 28 Şubat 1898. Bir yıl sonra Şubat 1899 tarihinde belediye başkanı olmuştu, *Journal de Salonique*, no 332, 23 Şubat 1899. Bu pozisyonu Şubat 1902 tarihinde yapılacak belediye seçimlerine kadar koruyacaktı, bkz. *Journal de Salonique*, No. 622, 20 Ocak 1902.

²² Ahmed Hamdi Bey'in çiftlikleri için bkz. Hamdi, "Letter", *Mütalaa*, No. 30, 21.N.1314 [23 Şubat 1897], 5-6; BOA, BEO 315-23587, 12.CA.1311 [22 Kasım 1893]; Testis, "A Tekelli", *Journal de Salonique*, No. 756, 22 Haziran 1903; Testis, "A Tekelli", *Journal de Salonique*, No. 756, 22 Haziran 1903; "Avis aux gourmets", *Journal de Salonique*, No. 762, 13 Temmuz 1903. Vardar nehri bataklıklarının kurutulması için aldığı imtiyaz hakkında bkz. BOA, ŞD 1189-11, 17.ZA.1306 [15 Temmuz 1889] and İ.MMS 110-4708, 6.C.1307 [28 Ocak 1890]. Selanik tramvayı için aldığı imtiyaz hakkında bkz. E. Pech, *Manuel des sociétés anonymes fonctionnant en Turquie* [Constantinople, 1911], 234.

²³ BOA, HR.SAİD 8-4, 13.L.1317 [14 Şubat 1900]; DH.SAİD 81-277, 29.Z.1284 [22 Nisan 1868]. Osman Adil'in hayat güzergâhı hakkında bkz. Akyalçın Kaya, "Formation of a Salonican lineage".

²⁴ *Journal de Salonique*, No. 1212, 9 Ocak 1908.

lanik ziyareti *Journal de Salonique* kolonlarında kendine yer bulmuştu. 1908 yılında Dışişlerinden ayrılışının nedeni yine aynı gazetede Selanik'teki gayrimenkullerinin idaresini üzerine almak olarak belirtilmişti.²⁵

Tıpkı babası gibi, ailenin çiftliklerinin yönetimini üzerine aldı. Yine babası gibi tarımda Avrupa'daki son gelişmeleri sürekli takip ederek Tekeli çiftliğinde denemeler yapıp yerel gazetelerde bu deneylerin sonuçlarını Selaniklilerle paylaşıyordu.²⁶ Yine tıpkı babası gibi girişimci faaliyetler içinde yer alıyordu. 1889'dan beri babasının Vardar nehri kurutma imtiyazının ortakları arasında yer alıyordu.²⁷ Büyük ihtimalle İstanbul'da Hariciye nezaretindeki pozisyonu bu imtiyaz için çeşitli avantajlar sunmuş olabilir. Örneğin, İstanbul'da olması sayesinde imtiyaz sürecinin bütün gelişmelerini yakından takip edebilmiş ve gelişmelere kendi çıkarları doğrultusunda doğrudan ve hızlı bir şekilde cevap verebilmişti. Selanik tramvay şirketi, Selanik su şirketi gibi kentteki diğer girişimcilik faaliyetlerinin içinde de yer almıştı.²⁸ Bütün bu özellikler tıpkı babası gibi Osman Adil'in de Selanik elitlerinin arasında yer aldığını ve toplumsal hayatın önemli bir üyesi olduğunu gösteriyor. Kentte yeni yeni gelişmekte olan bu yeni toplumsal hayata katılımını *Journal de Salonique* gazetesinin kolonlarından takip edebiliyoruz.²⁹

Osman Adil'in 1908 devrimi sırasında Selanik belediye başkanlığı yaptığını görüyoruz. Bu görevinden Kasım 1908 tarihinde görevini kötüye kullanma suçlamaları nedeniyle istifa etmek zorunda kalıyor.³⁰

Osman Adil de döneminin ona sunduğu fırsatlardan geniş ölçüde yararlanıyor. Öncelikle Hariciye nezaretindeki pozisyonu nedeniyle merkezi idare ile önemli sayılabilecek ilişkileri bulunuyor. 1907'de belki de 1906'da babasının vefatı nedeniyle nezaretten istifa edip işlerin başına geçmek için Selanik'e geliyor, mason locası Veritas'a giriyor ve büyük ihtimalle Abdülhamid'e karşı İttihad ve Terakki içinde yerini alıyor.³¹ Osman Adil'in ikinci özelliği Selanik ile bağını hiç bir zaman kesmemiş olmasıdır, İstanbul'da nezarete görev yaptığı zaman bile sık sık Selanik'e ziyaretlerini dönemin gazetelerinden takip edebiliyoruz. Selanik kentine yaptığı ziyaretler hem kentteki yaşam hakkındaki bilgilerinin hem de insanlarla ilişkilerinin güncellenmesini sağladığı söylenebilir. XX. yüzyıl başında belediye başkanlığı yapan Osman Adil özelinde bakacak olursak gelişmekte olan burjuvazinin üyesi olmak ha-

len önemlidir. Ancak merkezi idare ve yerel burjuvazi ile ilişkiler birleştirildiğinde Osman Adil'i babasından farklılaştıran nokta ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü örnek olarak seçtiğim Osman Said ise 1912-1916 yılları arası ve 1920-1922 yılları arası belediye başkanlığı yapıyor.³² Osman Said, Ahmed Hamdi'nin en büyük yeğeni, tam da bu yüzden diğer çocuklar gibi yurtdışına gitme ve eğitim alıp kendilerine mesleki kariyer çizmeleri söz konusu olmamış, her zaman Selanik'te kalıp ailenin çiftlik işleriyle ilgilenmiş. Ahmed Hamdi'nin hem yeğeni olduğu için hem de sürekli Selanik'te bulunduğu için ailenin işlerini yürütmekte en güvenilir birey olarak ön plana çıkıyor, bu nedenle yüzyıl sonunda ailenin gayrimenkul satış işlemleri için vekalet verilen kişi konumundaydı.³³ Ancak Osman Said ne amcası Ahmed Hamdi ne de kuzeni Osman Adil gibi şehrin burjuvaları arasında girmemiş, her zaman zenginliğini geleneksel olarak topraktan alan kentin ileri gelenleri arasında yerini korumuştur. Hatta 1905 tarihli Esas Emlak kayıtlarından Osman Said'in ne amcası Ahmed Hamdi Bey ne de kuzeni Osman Adil gibi bu dönemde kurulan şık Hamidiye mahallesine taşınmadığını, suriçi Selanik'teki geleneksel bir mahallede oturmaya devam ettiğini öğreniyoruz.³⁴ Diğer bir deyişle Osman Said hiç bir zaman bu dönemde gelişmekte olan Selanik burjuvazisinin bir parçası olmamıştı.

Osman Said'in her belediye başkanlığı yaptığı iki dönemde de amcası Ahmed Hamdi ya da kuzeni Osman Adil'in belediye başkanlığı yaptıkları dönemden bambaşka bir siyasi ortam söz konusuydu. Selanik 1912 yılı sonbaharında Yunanistan'a geçmişti. Hem bu dönemde hem de 1920'lerde yaşanan siyasi çalkantıların bireylerin hayatlarına yansımaları oldukça karmaşık olmalıdır. Canını malını koruduğunu reformlarla ilan eden bir imparatorluktan ulus devlete geçişin getirdiği siyasi ve iktisadi belirsizlikler ve sonrasında yaşanan savaş belki de kısa vadede kendi kaderlerini ellerine almalarını getirmiştir. Özellikle de kendilerini toprak sahipliği üzerinden tanımlayan bireyler bir yandan memleketlerini bırakmak istememişler diğer yandan da mülklerini korumak için ellerinden geleni yapmışlardı. Osman Said'in belediye başkanlığını da bu çerçevede ele almak gerekir.

Elimizde genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda belediye başkanlığı yapan bireyler hakkında özel olarak Selanik belediye başkanları hakkında çok sınırlı bilgi ve belge bulunmaktadır. Öyleyse eldeki belgeler izin verdiği ölçüde mikro düzeyde başkanlık yapan bireylerin hayat güzergahı üzerinden değerlendirmek bize neler sunabilir? Öncelikle kimlerin neden belediye başkanı olmak istediği sorusunun kendisinin tarihsel olarak farklılık gösterdiğini anlamak zaman içinde yaşanan iktisadi, toplumsal ve siyasi gelişmeleri analizin içine katmayı gerekli kılmaktadır. Ayrıca bireylerin belediye gibi bir yerel idari yapının bir mücadele ve hak talep alanı

²⁵ Kente yaptığı ziyaretlere örnek olarak bkz. *Journal de Salonique*, No. 503, 15 Kasım 1900; *Journal de Salonique*, No. 712, 5 Ocak 1903. Kente kalıcı olarak yerleştiğine dair haber için bkz. *Journal de Salonique*, No. 1212, 9 Ocak 1908.

²⁶ Osman Adil, "Cemre hastalığı", *Mütalaa*, No. 20, 10.B.1314 [15 Aralık 1896], 5-6.

²⁷ BOA, MV 50-8, 2.CA.1307 [24 Aralık 1889].

²⁸ E. Pech, *Manuel des sociétés anonymes*, 234-237 ve 214-215.

²⁹ *Journal de Salonique*, No. 754, 15 Haziran 1903. Elitlerin sportif faaliyetlere katılımı hakkında bkz. Meropi Anastassiadou, "Sports d'élite et élites sportive à Salonique au tournant du siècle", *Vivre dans l'Empire ottoman. Sociabilités et relations intercommunautaires [XVIIIe-XXe siècles]* içinde, [der.] F. Georgeon and P. Dumont [Paris, 1997], 145-160.

³⁰ Ne yazık ki bu görevini kötüye kullanmanın tam olarak ne tür bir faaliyeti içerdiğini bilemiyoruz.

³¹ Bkz. Paul Dumont, "20. yüzyıl başında Selanik'te Fransız obediyanına bağlı masonluk", *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, [İstanbul, 2000], 68.

³² Osman Said hakkında bkz. Akyalçın Kaya, "Formation of a Salonican Lienage".

³³ Örnek olarak bkz. IAM, ŞŞS 315-461, 7.S.1308 [22 Eylül 1890]; 317-639, 4.CA.1310 [24 Kasım 1892], 319-471, 7.L.1312 [3 Nisan 1895].

³⁴ IAM, Esas Emlak defterleri, 1, 133. Bu kayıttan anladığımız kadarıyla 1905 yılında Osman Said Sarı Hatib Mahallesi, Hasan Bey Fırını Sokağı, No. 22'de bir konakta oturuyordu.

olarak şekillenmesine vesile olduğunu kavramamız açısından önem taşıyor, bunu da ancak belediyelerin parçası olan bireylerin belediye başkanı olmalarıyla anlayarak gerçekleştirebiliriz. Son olarak da bütün bu kriterler merkezi idarenin yerel siyasete müdahale arzusu ile birleşerek belediye kurumunun şekillenmesinde ve dolayısıyla kent hayatının işleyişinde önemli rol oynuyorlar. Ancak hali hazırda belediye başkanlarının ve meclislerinin bu dönemde kentin işleyişini nasıl etkilediklerine dair sistematik bir analiz yapabilmek için belediye meclisi toplantı tutanaklarının bir gün ortaya çıkmasını umabiliriz.

İZMİR BELEDİYESİ'NİN 150. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNDE
ULUSLARARASI YEREL YÖNETİMLER DEMOKRASİ ve İZMİR SEMPOZYUMU

II. OTURUM

Yerel Siyaset, Tarih ve Demokrasi-I

MODERATÖR

Ercan UYANIK [Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi]

KONUŞMACILAR

Gülşay TULASOĞLU [Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi]

Feryal TANSUĞ [Dr. Öğr. Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi]

Stefan KNOST [Dr., Martin Luther University Halle]

Merkezi Kısıtlamalar Yerel Özgürlükler: İzmir Voyvodası Katipzade Mehmed Efendi

Gülşay TULASOĞLU
[Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe
Üniversitesi Tarih Bölümü]

ÖZET

ABSTRACT

XIX. yüzyılla beraber hızlanan kapitalist dünya sisteminin inşasını, "Avrupa'nın Yükselişi" tezi çerçevesinde ele alanlar Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki güç dengesinin değişmesini, birincinin ikinciyeye sızması olarak değerlendirir. Bu zaviyeden hareketle Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'nu kendisinin merkezinde olduğu bu yeni sistemin içine almıştır. Bu gelişmeden etkilenen yerler, Avrupalıların sistematik olarak yüksek ticaret hacmine ulaşmayı başardıkları Akdeniz liman kentleri olmuştur. Bunların başında, İzmir gelmektedir.

Bu bağlamda, Ege ve Akdeniz'in büyük ticaret merkezlerinden olan İzmir'de yerel yönetimin ve yöneticilerin Avrupalı tüccarların hareket alanlarının limitlerini daraltma ve genişletme kabiliyetlerinin sınırlarını araştırmak ve bunun İzmir'in küçük bir liman kentinden enternasyonal bir ticaret merkezine yükselişinde ve ticaret merkezi olarak kalmasında oynadığı rolü incelemektir. Özellikle 1807-1809 Osmanlı-İngiliz savaşının, İzmir ticaretini nasıl etkilediğini merkeze alan bu çalışma bu esnada, İzmir voyvodası Katipzade Mehmed Efendi'nin yerel yönetim adına savaş koşullarında nasıl hareket ettiğinin izlerini sürerken yerel yöneticilerin Avrupalı tüccar ve ticaret ağlarıyla iç içe geçmiş ilişkiler ağını devlet, devlet merkezleri ve merkezi otorite gibi siyasi entitelerin ötesinde anlamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetim, Katipzade Mehmed Efendi, Ticaret, İzmir Limanı, Savaş Yılları.

LOCAL FREEDOMS CENTRAL RESTRICTIONS: THE CASE OF İZMİR AS TRADE

The shift of power between the Ottoman Empire and Europe, regarded in the framework of the so called "rise of Europe", is seen as the "infiltration" of the western powers in the Ottoman Empire through which the Ottoman world was incorporated in the European-centred capitalist world system. This infiltration and incorporation of the Ottoman Empire begins de facto in areas where European traders had access to. The incorporation of the European world system took place in port cities because the trade was carried out on the sea [most of all on Mediterranean]. One of the biggest trade centres of the Ottoman Empire was İzmir.

The aim of the present paper is to examine the extend of local government's capability to enlarge and to tighten the limits of the foreign traders' freedom of action in İzmir and how this contributed to not only its elevation from a small port to an international trade centre but also remained as such. Focusing on how the Anglo-Ottoman War [1807-1809] impacted the trade in İzmir and how the governor [voyvoda] Katipzade Mehmet Efendi on behalf of the local government reacted to it, this presentation seeks to understand the entanglements and interconnections beyond the boundaries of political entities such as states or imperial centres.

Keywords: Local Government, Katipzade Mehmed Efendi, Trade, Port of İzmir, Wartime Interconnections.

XIX. yüzyılla beraber, hızlanan kapitalist dünya sisteminin inşasını "Avrupa'nın Yükselişi" tezi çerçevesinde ele alanlar, Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki güç dengesinin değişmesini, birincinin ikinciyeye sızması olarak değerlendirir. Bu zaviyeden hareketle Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'nu kendisinin merkezinde olduğu bu yeni sistemin içine almıştır. Bu gelişmeden etkilenen yerler Avrupalıların sistematik olarak yüksek ticaret hacmine ulaşmayı başardıkları Akdeniz liman kentleri olmuştur. Bunların başında İzmir gelmektedir.

Bu sunumun amacı, bu bağlamda, Ege ve Akdeniz'in büyük ticaret merkezlerinden olan İzmir'de yerel yönetimin ve yöneticilerin Avrupalı tüccarların hareket alanlarının limitlerini daraltma ve genişletme kabiliyetlerinin sınırlarını araştırmak ve bunun İzmir'in küçük bir liman kentinden 'enternasyonal' bir ticaret merkezine yükselişinde ve ticaret merkezi olarak kalmasında oynadığı rolü incelemektir. Özellikle 1807-1809 Osmanlı-İngiliz savaşının, İzmir ticaretini nasıl etkilediğini merkeze alan bu çalışma bu esnada İzmir voyvodası Katipzade Mehmed Efendi'nin yerel yönetim adına savaş koşullarında nasıl hareket ettiğinin izlerini sürerken yerel yöneticilerin Avrupalı tüccar ve ticaret ağlarıyla iç içe geçmiş ilişkiler ağını devlet, devlet merkezleri ve merkezi otorite gibi siyasi entitelerin ötesinde anlamaya çalışmaktadır.

Bunun için dönüşü olmayan bir noktadan, İzmir ayanı ve İzmir voyvodasının kelimenin gerçek anlamıyla 'kellesinin' alınmasından başlamak istiyorum. Ayanlar, XVII. yüzyılın sonu itibarıyla Anadolu ve Balkanlarda ortaya çıkan yerel güç sahipleri olup, Osmanlı merkezi bunlara idari işleri yerine getirme sorumluluğunu peyderpey verip karşılığındaysa, devlet gücünü paylaşmaktaydı.¹ Bir ayanın idamı, aynı zamanda yönetim sistemi içerisinde yer alan bir siyasi güç sahibinin elimine edilmesidir. Bu durum zaman zaman Osmanlı yönetim eliti üyelerinin kaderi olmuştur. Ancak devrimler çağında, özellikle II. Mahmud döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda bir yerel yöneticinin idamı Louis Maren'in XIV. Louis'in portresinde gücün vücuda gelmiş hali² olarak tanımlamasına atfen kralın başının kesilmesinin portresini bir çalıştay sunumunda yorumlayan Marchart'ın³ altını çizdiği gibi artık siyasi temsiliyetin geri döndürülemez bir şekilde değiştiğini ifade ediyordu.

Balkanlardan Anadolu'ya, Halep'ten Karadeniz sahillerine geniş bir coğrafyaya yayılmış birçok ayan tipi mevcuttu. Ayanların idam edilebilmeleri için bir suç işlemiş olmaları gerekemekteydi. Dolayısıyla bu yerel güçlerin, gerek kriminalize edilmelerinin içerik ve formu gerekse elimine edilmelerinin değişik şekilleri mevcut. Ancak özünde yerel güç sahiplerinin elimine edilmesinin arkasında birleştirici bir nokta vardı: Osmanlı İmparatorluğu, devlet olarak kendisini gittikçe 'teritoryal' bir devlet olarak kavrama yoluna girmiş ve artık merkezde tek elde toplamak istediği gücü hiçbir aracı güçle ki bununla devletin de yaşayan tebaa ile arasında yönetim, finans ve vergi işlerini devlet adına üstlenmiş olan kişi ve kurumlar kastedilmektedir- paylaşmak istememekte ve

¹ Bkz. Ali Yaycıoğlu, *Partners Of Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford, California: Stanford University Press 2016, s. 65.

² Louis Marin, *Portrait of the King*, [İngilizceye çev. Martha M. Houle], Minneapolis: University of Minnesota Press 1988

³ Sunumun özeti için bkz. Oliver Marchart, "Davidsch'e Moment der Revolution in Frankreich", *Das Politische Imaginäre* [Çalıştay], 21.10.2011-22.10.2011 Frankfurt am Main. <http://hsozkult.geschichte.huberlin.de/index.asp?id=3951&view=pdf&pn=tagungsberichte>.

buna yönelik politikaları hayata geçirmeye başlamıştır. III. Selim zamanında Osmanlı Devleti'nin yerel güçlere karşı uyguladığı politika, bu güçler devlete sorun çıkarmadıkları sürece onlara müsaade etmektir.⁴ II. Mahmud dönemindeyse, tüm aracı güçleri elimine etme politikası güdülmüştür.⁵

II. Mahmud dönemindeki bir ayanın idamı birçok yerel ayanın idamından yalnızca birisiydi. Bu haliyle, İzmir ayanı Katipzade Mehmed Efendi'nin 1816 yılında idamı birçok ayanın ve yerel güç sahibinin idamından yalnızca birisi olmasıyla sıradandır. Tarih yazımı içerisinde de bu idam o kadar sıradandır ki Katipzade Mehmed Efendi'nin ne ölümü ne kendisi herhangi bir ciddi araştırmanın müstakil konusu dahi olmamıştır.⁶ Nitekim Katipzade Mehmed Efendi'nin ölümünü diğer ayan kökenli yöneticilerin ölümünden ayıran ve incelemeye değer kılan şey içinde bulunduğu zaman değildir. Ancak yaşadığı yerdir. Ayanlığı diğer ayanlık aileleri gibi ailesinden alan Katipzade, enternasyonal ticaret merkezi olan İzmir'in ayan kökenli voyvodasıydı.

Girişte de belirttiğim gibi, "Avrupa'nın yükselişi" tezi çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki güç dengelerinin ikincisinin lehine değişmesi batılı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'na sızması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa merkezli kapitalist dünya sisteminin bir parçası olmasıyla açıklanmaktadır. Bu gelişmeden etkilenen yerler Avrupalıların sistematik olarak yüksek ticaret hacmine ulaşmayı başardıkları Akdeniz liman kentleri olmuştur. Bunların başında İzmir gelmektedir. Bu ticaret kapitülasyonlar çerçevesinde yapılmaktadır.⁷ Kapitülasyonlar merkezi anlaşmalar olup bağlayıcı niteliktedirler, ancak bunların pratikteki uygulamaları yerel yöneticilerin, ayanların eline bırakılmıştır.⁸ Bütün bu sistem içerisinde tüm kıyı ve liman kentleri değil ama geniş bir üretim ve pazarlama hinterlandına ve depolama kapasitesi sahip yerler ticaretin gelişmesi için önemlidir. XVII. yüzyıldan itibaren İzmir bu açıdan bölgelerarası ve bölge içi, imparatorluk düzeyi, imparatorluklar arası ve 'transnasyonal' ticarete önemli bir rol oynamaya başladı. Bu yüzden

"Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa merkezli dünya sistemine" girişi tezinin İzmir üzerinden işlenmesi tesadüf değildir.⁹

Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupalı devletlerarasındaki ticaretin şekillenmesinde ayanların, yerel güç sahiplerinin oynadıkları rol Veinstein'in *Ayan durement d'Izmir* adlı çalışmasının konusu olmuştur. Bu çalışmada Veinstein başta Fransızların olmak üzere, Konsolosluk raporlarından yola çıkarak özellikle Manisa'da Karaosmanoğulları gibi ayanların İzmir bölgesinde Osmanlı-Fransız ticaretine ket vurdıkları sonucuna varmaktadır.¹⁰ Kapitülasyonlar bir yana Avrupalı güçler yukarıda da değindiğim gibi ticareti İstanbul merkezi üzerinden değil doğrudan yerelde oradaki yerel güçlerle yüz yüze gelerek yapıyorlardı.¹¹

İzmir Doğu Akdeniz'in önemli ticaret merkezlerinden birisiydi ve İngiltere Birleşik Krallığı'nın Levant'taki ticaretinde merkezi bir rol oynamaktaydı.¹² Bunun bilincinde olan Osmanlı Devleti Osmanlı-İngiliz 1807-1809 savaşı resmi olarak ilan edildikten hemen sonra tüm Osmanlı limanlarında topraklarındaki İngiliz konsolos ve tüccar faaliyetlerini yasaklamıştır. Bunun üstüne III. Selim, İzmir voyvodasına bir fermanla İzmir'de bulunan tüm İngiliz mal ve mülküne el konularak, müsadere edilmesini emretmiş ve ayrıca 'düşmanla' tüm ticareti yasaklamıştır. Sultan III. Selim'in, İzmir voyvodası Katipzade Mehmed Efendi'den aldığı cevap onu şaşırtmış olmalı. Şöyle ki, İzmir Voyvodası cevaben İzmir'de İngilizlere ait ne mal ne de mülk tespit edemediğini belirtmiştir.¹³ İzmir, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki en önemli ticaret merkezlerinden birisiyken, burada oldukça yüklü ticari mala sahip olmaları gerekiyordu. Bu durumda nasıl olmuştu da birincisi, kimsenin savaşa dönüşeceğini tahmin etmediği ve birdenbire çıkan savaşta, İngiliz tüccarları hızlıca kenti terk edebilmişlerdi. İkincisi de nasıl olmuştu da, tüm mal varlıklarını beraberlerinde götürecek bir organizasyon yapabilmişlerdi? Çünkü İzmir gibi bir ticaret merkezinde, yüklü

⁴ Stanford Shaw, *Between Old and New, The Ottoman Empire under Selim III. 1789-1807*, Cambridge, Mass. 1971, s. 11.

⁵ Stanford Shaw, "The Transition from Traditionalist to Modern Reform in the Ottoman Empire: The Reigns of Selim III [1789-1807] and Mahmud II. [1808-1839]", Hasan Celal Güzel, C. Cem Oğuz ve Osman Karatay [der.] *The Turks*, 4. Cilt, Ankara 2002, s. 130-149, burada s. 13 vd. Aynı şekilde *agy.*, "Some Aspects and of the Aims and Achievements of the Nineteenth Century Ottoman Reformers", William R. Polk ve Richard L. Chambers [der.], *Beginnings of the Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century*, Chicago, London 1968, s. 29-39, burada özellikle s. 29-32.

⁶ Mevcut bilgiler ise kısaca şu şekilde sıralanabilir: Elena Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century [1700-1820]*, Athens: Centre for Asia Minor Studies 1992, s. 65, 70; Despina Vlami, *Trading with the Ottomans. The Levant Company in the Middle East*, London ve New York: I. B. Tauris 2015, s. 186-189; Baykara, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1974, s. 83; Raif Nezihi, *İzmir Tarihi*, Erol Üyepazarıcı [çev.], İzmir: İzmir Yayıncılık 2002, s. 12, 3-4.

⁷ Halil İnalçık, "İmtiyazat", Cilt 22, *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 245-252.

⁸ Daniel Goffman, "İzmir: From Villa Getocolonial Port City", Eldem E., Goffman, D., and Masters, B. [haz.], *The Ottoman City Between East and West: Aleppo*, İzmir, and İstanbul, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 79-134.

⁹ Reşat Kasaba, "Incorporation of the Ottoman Empire, 1750-1820", *Review* 10, s. 805-847; Reşat Kasaba, *The Ottoman Empire and the World Economy: The Nineteenth Century*, Albany: State University of New York Press. Genel bir çerçeve için bkz. Immanuel Wallerstein, "The Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research", *Review* [Fernand Braudel Center], Vol. 2, No. 3 [Winter, 1979], ss. 389-398.

¹⁰ Gilles Veinstein, "Ayan de la région d'Izmir et le commerce du Levant [deuxième moitié du XVIIIe siècle]", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, Vol. 20 [1975], ss. 131-147.

¹¹ Daniel Goffman, Suraiya Faruqi, "Venetian Presence in the Ottoman Empire, 1600-30", Huri İslamoğlu [haz.], *The Ottoman Empire and the World Economy*, Cambridge 1987, s. 311-344, burada s. 343; Gülay Tulasoğlu, "Tarihin Tarihleştirilmesine Örnek Olarak Kapitülasyonlar", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 [Aralık 2015].

¹² Elena Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century [1700-1820]*, Athens: Center for Asia Minor Studies, 1992, s. 25-27; *agy.*, "The Ottoman city-port of İzmir in the eighteenth and early nineteenth centuries, 1695-1820", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée* 39, 1 [1985], ss. 149-62; Necmi Ülker, "The emergence of İzmir as a Mediterranean commercial center for French and English interests, 1695-1740", *International Journal of Turkish Studies* 4, 1 [1987], ss. 1-37.

¹³ Vlami, *Trading with the Ottomans*, s. 187.

bir İngiliz mal varlığının olmaması pek mümkün görünmemektedir. Acaba İngiliz tüccar ve mallarının, şehirden bu kadar hızlı çıkmış olmalarında yerel yönetim bir rol oynuyor muydu? Ya da mallar İzmir'den çıkarılmayıp, yerel yöneticilerin korumasına mı bırakılmıştı? Eğer öyleyse, bir tek merkezi iktidarın emrine karşı geliş değil, aynı zamanda düşmanı İmparatorluğun hâkimiyet alanı içerisinde koruyan ve onunla işbirliği yapan bir aktör ve yerel yönetimin inisiyatifleriyle, enternasyonal boyutları olan bir işbirliği söz konusudur.

Bu olayın çok fazla detayına girmeden başka bir olaya, bu sefer transnasyonal boyutları olan bir olaya dikkat çekmek istiyorum.

Batılı devletlerin, Osmanlı İmparatorluğu'yla ticaret yapmasının hukuki çerçevesini kapitülasyonlar oluşturmaktaydı. Bunlar tek taraflı olarak, Osmanlı hükümdarları tarafından Sultan'ın ihsanı olarak verilmekte idilerse de, XV. yüzyıldan itibaren tek tek artan imtiyazlarla batılı devletlere verilmiş ve neredeyse her Avrupa devleti, Osmanlı Devleti'nden kapitülasyonlar almış ve kendi bayrağıyla, Osmanlı sularında ticaret yapma hakkına mazhar olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin, XIX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile ve özellikle İzmir'le ticaret hacmi büyümekte olduğu halde, 1829 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndan kapitülasyonlar talebinde bulunmamıştır. Kurutulmuş incir gibi tarım ürünlerinin yanında, ABD'li tüccarlar; İzmir'den Afyon alarak Çin'e satıyordu. Afyon ticareti İzmir'i, 'transnasyonal' ve dolayısıyla global mal hareketleri bağlamına koyan önemli ticari emtiadan biriydi.¹⁴ Çin'in aldığı önlemler ve afyon yasağına rağmen, İzmir'den alınan Türk afyonuyla ticaret risk almaya değecek kadar kârlıydı. Amerikan tüccarları ancak İngiliz konsoloslarına dragoman ve konsolosluk payı ödeyerek İngiliz bayrağıyla Osmanlı sularında ticaret yapıyorlardı.¹⁵

ABD İngiltere'den bağımsızlığını kazandıktan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler gergindi. Yine de tüccarlar Levant Company konsoloslarına ticaret bedellerini ödeyerek ticaret yapmaya devam ediyorlar ve sıklıkla tüccarların şikâyetlerine rağmen bu durum idare ediliyordu. Ancak ikinci Amerikan Bağımsızlık Savaşı olarak adlandırılan 1812-1815 ABD-İngiltere savaşında bu durum da tamamen değişti. İngiltere dolayısıyla Levant Company tüm Amerikan tüccarına İngiltere Birleşik Krallığı bayrağı ile Akdeniz'de dolaşma ve ticaret yapma hakkını men etti.¹⁶ Bu dönemde de ABD Osmanlı İmparatorluğu'ndan

kapitülasyon istemedi. Ta ki Navarin'de Mısır-Osmanlı filosu tamamen yok olup da Osmanlılar Amerika'dan yeni filonun yapılmasında yardım alacakları umuduyla kendileri Amerika'ya kapitülasyonlar teklif edene kadar.

Amerika'nın, kapitülasyonlara sahip olması konusundaki pasifliğinin değişik sebepleri var. İlk olarak, bir anlaşmayı haklı gösterecek yüksek ticaret hacmi söz konusu olmadığı ifade edilebilir. Ancak daha da önemlisi, Osmanlı Devlet yöneticilerinin perspektifinden Amerika'ya kapitülasyonların verilmesi Avrupa'daki güç dengelerini bozabilirdi. Dolayısıyla, Amerika'yla ticaret İngiltere'nin canını sıkmayacak şekilde düzenlenmeliydi. Amerika açınsındansa, ilk olarak savaş çıkana kadar tüccarların, İngilizlerin oyunlarına ve manipülasyonlarına maruz kaldıkları şikâyetlerine rağmen ticaret yapabiliyorlardı. İkinci olarak da bir kapitülasyon anlaşması yapmak, Amerika'nın buna karşılık ödemekle yükümlü olduğu maddi bedel anlamına da geliyordu. Bunlar düşünüldüğünde, Amerika açısından müstakil kapitülasyonlara sahip olmak çok da acil bir durum teşkil etmiyordu. ABD ile İngiltere arasında savaş patlak verince, Osmanlı topraklarında ticaret yapan tüccarların durumu nevi şahsına münhasır bir hal aldı. İngiltere, Amerikalıların İngiliz bayrağıyla Osmanlı sularında ticaret yapmalarını yasakladı. Bu durum, savaş bittikten ve Ghent anlaşmasından sonra da devam etti.¹⁷

Amerikalı tüccarlar için bu durum, ne kapitülasyonlara sahip ne de İngiliz koruması olmadan ticaret yapmak, dolayısıyla ticaret yapamamak anlamına geliyordu. En azından bu koşullar altında böyle bir sonuç beklenir. Ancak ilginç bir şekilde Amerikan tüccarlarıyla, Osmanlı İzmir'i arasında ticaretin savaştan sonra daha iyi bir şekilde devam ettiğine tanık olmaktadır. Ne kapitülasyon anlaşması ne de İngiliz koruması olmadan vuku bulan sorunsuz ticaret imkânının, İzmir voyvodası Katipzade Mehmed Efendi ve İzmir'de yaşayan David Offley adındaki bir Amerikalı tüccar arasında vuku bulan bir fikir alışverişi ve varılan bir mutabakat sonucu olduğunu Offley'in kaleminden öğreniyoruz.

Buna göre, Offley İzmir'de can ve mal güvenliği için İzmir voyvodası Katipzade'den koruma talep edecekti. Başta Offley olmak üzere, Amerikan tüccarlarının ticaret yaptıkları Osmanlı topraklarının İzmir'le sınırlı olduğunu belirtmekte fayda var.¹⁸ İzmir voyvodasının bu anlaşmaya onay vermesinden sonra, Offley limanda bekleyen gemilere haber salarak, herhangi bir resmi devlet/Osmanlı ve korumacı devletin/İngiltere'nin müdahalesi olmadan, mallarını İzmir'e indirmiştir. Offley diğer Amerikalıların da kendi örneğini takip etmelerini ve aynı şekilde kapitülasyon ya da İngiltere koruması yerine, direkt Osmanlı yöneticisi İzmir voyvodasının kişisel korumasını almalarını tavsiye etmiştir. Bunlardan kaç tanesinin, aynı şekilde koruma talep ettiği, şimdilik ne mevcut

¹⁴ Ayşegül Avcı Amerikan'ın afyon ticaretinde, Türk afyonunun Osmanlı-Amerika diplomatic ilişkilerinin gelişmesinde oynadığı rolü etrafında bir şekilde, "Yankee Levantin: David Offley and Ottoman-American Relations in the Early Nineteenth Century" [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi 2016] inelemiştir; Ayrıca bkz. Turgay Üner, "The 19th-Century Golden Triangle: Chinese Consumption, Ottoman Production and the American Connection, II", *International Journal of Turkish Studies* 3 [Winter 1984], s. 105.

¹⁵ Avcı, *age.*, s. 104vd.

¹⁶ Avcı, *age.*, s. 124.

¹⁷ Bkz. *age.*, s. 125.

¹⁸ Avcı, *age.*, s. 104

literatürden çıkarabildim ne de çalışmamın bu aşamasında ilgili arşivleri incelemem mümkün olmadığı için oradan takip edebildim. Daha da önemlisi, bu koruma karşılığında voyvodanın bir şey alıp almadığını tespit edebilmiş değilim. Offley'in yazdıklarından eğer Amerikalı tüccarlar, Mayıs 1815'ten sonraki sekiz yıl içerisinde İngiliz bayrağıyla İzmir'de ticaret yapsalardı yalnızca konsolosluk payı ve dragoman payı için 55.839 Amerikan doları ödemek zorunda kalacaklarını öğreniyoruz.¹⁹

Katipzade Mehmed Efendi'nin idamından sonra da Offley, onu öldüren Kapudan Koca Hüsrev Paşa'nın huzuruna çıkmış, İzmir Voyvodası ile aralarındaki anlaşmayı bildirmiş ve bu anlaşma, resmi ya da yazılı olmadığından bunun devam etmesi için ricada bulunmuştur. Bu rica, Koca Hüsrev Paşa tarafından da kabul edilmiştir.²⁰ Koca Hüsrev Paşa'nın, 'hediyesi seven' bir paşa olması göz önünde bulundurulduğunda, bunun karşılığında bir şey talep ettiği düşünülebilir. Ancak Koca Hüsrev Paşa'nın, Amerika'nın gemi ve deniz teknolojisinin faydalanmak amacıyla Amerikalıları hoş tutmuş olduğunun daha gerçekçi bir politik hamle olduğu kanaatindeyim. Her halükarda, merkezi otoritenin temsilcisi olan Koca Hüsrev Paşa'nın devamını onayladığı gayri resmi 'kapitülasyonlar' olarak da yorumlanabilecek Amerikan tüccarlarının Osmanlı hâkimiyeti içerisinde ticaret yaparken, can ve mal güvenliklerinin sağlanması İzmir'de yerel inisiyatifle mümkün olmuştur. Özellikle Amerikan tüccarlarının İzmir'den alıp, Çin'e sattıkları afyonla bu ticaret 'transnasyonal' dolanıklığa sahip küresel mal hareketlerini mümkün kılmıştır.

Yeniden, 1807-1809 İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu savaşı çıkar çıkmaz, İngilizlerin ve mallarının İzmir'den el konulmadan ve engellenmeden çıkarılmasına değinmek istiyorum.

Burada, yerinde olduğunu düşündüğüm bir hatırlatma yapmak istiyorum. İdari teşkilat içerisinde İzmir vilayet olmayıp, Valide Sultan'ın hassı olarak Manisa'ya bağlıydı ve merkezden atanan bir yönetici yerine yerel bir Voyvoda tarafından yönetiliyordu. XIX. yüzyılın başı ayanların güçlerinin doruğunda olduğu bir zamandı ve buna ek olarak Katipzade Mehmed Efendi'nin ayan olarak, Voyvodalığına yükseldiği İzmir, uluslararası bir ticaret merkeziydi. Bu haliyle buranın yöneticisi olmak, İzmir ayanının gücüne ayrıca güç katmaktaydı.

Önceden belirttiğim gibi, Osmanlı-İngiliz savaşı çıkar çıkmaz İngilizlerle ticaret yasaklanmış ve tüm İngiliz mallarına el konulması emredilmişti.

¹⁹ Bu yazışmanın dolaşımını Avcı, *age.*, s. 125 şu şekilde tespit etmiştir. David Offleyto John Quincy Adams, January 24, 1824, T 238, Roll 1, NARA. Katipzade Mehmed Efendi ile Offley'in yaptığı sözlü anlaşmanın 5 Mayıs 1815 tarihinde yapıldığı bilgisiye, şu yazışmada bulunmaktadır: Folsomto William Bainbridge, December 18, 1820. Bainbridge Folsom'un raporunu Smith Thompson'a ileterek burada da Secretary of the Navy'ye iletilmiştir: January 10, 1821, M125, Roll 70, NARA.

²⁰ Bkz. Avcı, *age.*, s. 128.

Osmanlı-İngiliz Savaşı boyunca Malta, Akdeniz ticaretinin merkezi haline gelmişti.²¹ Her iki ülkenin karşılıklı ambargolarına rağmen, ilginç bir şekilde savaş zamanında da Malta ile Ege Adaları ve İzmir arasında ticaret devam etmiştir.²² Peki, bu nasıl mümkün olmuştu?

İngiliz arşivlerinde bulunan yazışmalar, bu soruya cevap olabilecek ipuçları barındırmaktadır ve bu aynı zamanda bu konuya dikkatimi çeken bilgileri ihtiva etmektedir. Nitekim burada yazılanlara göre İzmir Voyvodasının bu durumda önemli bir payı olduğu görülmektedir.

İzmir'in o zamanki voyvodası olan Katipzade Mehmed Efendi, bu savaş zamanı vuku bulan ticarete merkezi bir rol oynadığı belli olmaktadır. Bu ticari aktivitenin, savaş ve yasağa rağmen nasıl vuku bulduğuna dair önemli ipuçlarını Katipzade'nin, General Court of the Levant Company'e İzmir'den Trieste'ye güvenli bir şekilde pamuk göndermek için özel bir izin belgesi [patente] almak için Levant Company'e başvurmasının görüşüldüğü bir mektuptan anlaşılmaktadır. Bu mektupta Katipzade'nin gerek savaş öncesi gerekse savaş esnasında İzmir'de İngiliz tüccarlarına nasıl faydalar sağladığının ifadesi bulunmaktadır. Onun anlatısından anlıyoruz ki, Osmanlı merkezi İngiltere'yle ticareti yasaklayıp ayrıca İzmir'de bulunan tüm İngiliz mallarının tespit edilmesi ve el konulmasını emrettiğinde kendisi merkeze yanlış bilgi vererek, İzmir'de hiçbir İngiliz malı ve benzeri şey tespit edemediğini bildirdiğini Levant Company yöneticilerine hatırlatmaktadır. Böylece, İzmir'i tüm mallarını geride bırakarak terk etmek zorunda kalan İngiliz tüccarların mallarını korumaya almış bulunmaktadır. Korumaya aldığı malları da İzmir'de bekletmek yerine kendi parasıyla gemi kiralarak malların sahiplerinin bulunduğu yerlere göndermiştir. Üçüncü olarak, Katipzade İstanbul'un Malta ile İngiliz ticareti kesin olarak yasaklamasına rağmen İngiliz tüccarların Malta'dan İzmir'e mal getirip satmalarını sağlamış olduğunu da belirtmektedir. Hala savaşta oldukları 'düşman' ülkenin vatandaşı ve üstelik resmi bir yöneticinin istediği resmi bir izin belgesini [patente] hazırlayıp sunmak gerek politik gerekse diplomatik açıdan oldukça hassas bir konuydu. Bu durum Levant Company açısından her an düşman ülkeyle işbirliği yapmakla suçlanmaya sebep gösterilebilirdi. Ticarete liberalleşme rüzgârının sertleşerek esmeye ve yapısının artık zamanın gereklerine uymadığının ortaya çıkmaya başladığı bir zamanda Katipzade'nin bu talebi savaşılan düşman ülkenin yöneticisinin kendilerine sağladığı tüm faydalara rağmen Levant Company'nin kendi başına karara bağlayabileceği bir şey değildi. Bu yüzden Katipzade olayını tüm açıklığı ve ayrıntılarıyla bildirilerek karar sorumluluğu hükümete bırakılmıştır. İngiliz hükümetiye

²¹ Vlami, *age.*, s. 171.

²² Vlami, *age.*, s. 187.

kendilerine sunulan vakayı inceledikten sonra Katipzade'nin savaş zamanında yaptığı ticari işbirliğini göz önünde bulundurarak kendisinin İzmir'den Triest'e göndereceği pamuk için izin belgesinin verilmesini kararlaştırmıştır.²³

Katipzade Mehmed Efendi savaş zamanındaki risklere rağmen, Triest'e İzmir pamuğu ihraç etmekten imtina etmemiştir. Aynı yıllarda kendisine Osmanlı merkezi tarafından, Bodrum'da bir kalyon inşa ettirmesi görevi verilmiştir. Katipzade bu finansal yükü bertaraf etmek için, İstanbul'a bir yazı gönderip kendisinin son birkaç dönemde 'penberüsumatı'ndan zarar ettiğini bildirerek, kendisini Bodrum'da yapılmakta olan kalyonun inşa edilmesi masraflarından azade etmelerini talep etmiştir.²⁴ Söz konusu vergi, pamuk satışları üzerinden alınan bir vergiydi.²⁵ Aynı zamanda başka bir belgeden biliyoruz ki Katipzade Mehmed Efendi, kardeşi Katipzade Ahmet Ağa ile beraber [1812 yılından itibaren] İzmir'in meyveter gümrükçüsü²⁶ ve yine diğer bir belgeden de kardeşi Ahmet Ağa'nın, İzmir gümrükçüsü olduğunu anlıyoruz.²⁷

Bu durumda akla gelen soru, gümrük kontrolü de elinde bulunan Katipzadeler neden savaş koşullarında, yani ticaret zaten yasaklı iken ve pamuk ihracı kayıt altında yapılamıyorken pamuk satıp, resmi olarak beklenmeyen bir işten "satılmadığı için vergi alamıyorum" diyerek, merkezin kendisine yüklemiş olduğu finansal yükten feragat etme talebinde bulunmasın? Bundan daha önemlisi, kendisi İzmir voyvodası ve İzmir gümrükçüsünün kardeşi ve Levant Company gibi tüccar ağlarıyla ilişkili biri olarak birincisi merkezi kararlardan bağımsız olarak gümrük hareketlerini manipüle edebilecek ve ikincisi de tüm koşullar göz önünde bulundurulduğunda, ticaret yapabilecek koşullara sahip biri olarak karşımıza çıkıyor.

Hâlihazırda, konsolosluk raporlarına detaylı bir şekilde bakabilmiş değiliz. Ancak Osmanlı Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla, 1807-1809 İngiltere-Osmanlı savaşı esnasında, Nisan 1808'den Temmuz ayına kadar gerek İzmir ayanlarından İsmail Fahreddin, gerekse bizzat İzmir Voyvodası Katipzade Mehmed Efendi'nin kendi emlaklarında depoladıkları mahsulatları, Amerikan gemilerine gizlice yükleyip Avrupa'ya sattıklarına dair Fransız konsolosunun İstanbul'a intikal eden bir ihbar ve şikâyeti üzerine, İzmir mahkemesine ulaşan fermana cevaben, Katipzade Mehmed Efendi'nin bu iddiaların iftira olduğunu 'ispat eden' bir yazı bulunmaktadır.²⁸ Buradan İzmir voyvodası Katipzade Mehmed Efendi'nin, devlet sınırları ve sınırlandırmalarının ötesinde bir ticaret ağı

oluşturmuş olduğunu görmekteyiz. Nitekim yine Şubat 1808 tarihinde, İngiliz malları yüklü bir Amerikan gemisinin İzmir'e geldiği ve bu gemiye Mora'dan İngiltere'ye zahire verildiğine dair başka bir kayıt da yine Osmanlı arşivlerinde yer almaktadır.²⁹ Anlaşılan savaş esnasında Amerikan gemileri, İngiltere'yle olan ticarete merkezi bir rol oynamışlardır.

Sonuç Yerine

XIX. yüzyılın başında artık birçok şehrin idare masrafı, şehirde hükümet edenlerin yerel halka yükledikleri ek vergilerle karşılanmaktaydı. İdarecilerin, merkezden maaş almadan evvel Osmanlı taşrasındaki önemli gelir kaynakları yapılmakta olan merkezi, yeniden yapılanma için [askeriye gibi] merkezi hazineye yönlendirilmiştir. Taşra idaresi için elde merkezi idareye devredilenlerden, arta kalan mukataalar bulunmaktaydı. Katipzade Mehmed Efendi'nin, gerek İngiliz Levant Company ile gerekse Amerikan tüccarlarıyla kurduğu ilişki bize İzmir'in İstanbul merkezi dışında, gerek kendi hinterlandlarıyla [Akdeniz, Ege ve Anadolu ve ötesi] nasıl bir dinamik geliştirme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bununla beraber İzmir gibi bir ticaret merkezinde, klasik idareci gelirlerine ayrıca ayan ve yöneticilerin aktif bir şekilde Akdeniz ve Dünya ticaret ağında aktif olarak katılmalarıyla da, gelirlerinde ciddi bir artış olup olmadığı, sistematik olarak araştırılması gereken sorulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. XIX. yüzyılın başı İzmir'inde, merkezi otoriteden bağımsız olarak ve ona rağmen İzmir yerel yönetimi/yöneticilerinin Akdeniz ticaretinde nasıl bir rol oynadıkları, onu nasıl etkiledikleri gerek İzmir yerel yönetim tarihinin daha iyi anlaşılması gerekse Akdeniz dünyasında Müslüman Osmanlı yöneticilerinin oyladıkları rolün daha iyi anlaşılması için sistematik araştırmalarının konusu olması gerekmektedir.

²³ Bu bilgileri ihtiva eden yazışma için bkz. Vlami, *age.*, s. 187.

²⁴ OA. HAT. 01338/52212.

²⁵ Pamuk vergisine dair bkz. Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi. [XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih]*, İstanbul: Alan Yay., 1986, s. 186-189.

²⁶ OA. HAT. 01320/51458.

²⁷ OA. HAT. 01259/48707.

²⁸ OA. C.ML. 567/23198

²⁹ OA. HAT. 275/16169.

İzmir’de Belediyenin Kuruluşu Öncesinde Şehir Gelişimi ve Sosyal Düzen Anlayışı

Feryal TANSUĞ
[Dr. Öğretim Üyesi,
Bahçeşehir Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

Çok dinli ve etnisiteli İzmir’in sosyal dokusunun oluşumunda, cemaatler arası ilişkiler önemli bir rol oynamıştır. Bu bildirinin dayanağı olan 1840 ve 1860 arası dönem için incelenen İzmir’de basılmış Yunanca gazeteler [Amaltheia, Melesigenes ve Smyrne], İzmir’in yerel yöneticilerinin belediye örgütü kurulmadan önce de bir şehir algısına sahip olduklarını göstermiştir. Belediyenin kuruluşu öncesi, bu dönemde İzmir’in yerel yönetiminin şehir gelişimi ve sosyal düzen anlayışına odaklanan bu bildiri, Yunanca gazeteleri inceleyerek yerel yöneticilerin şehrin fizikî yapısı, sosyal düzen ve kamu hizmetleri konusunda yaptıklarına dair somut örnekler sunmaktadır.

Dönemin Yunanca gazetelerinin incelenmesi, yerel yönetimin, şehrin gelişimine ve çok kültürlü İzmir toplumunda sosyal huzura ve cemaatler arası uyuma azami önem verdiğini ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki, yöneticiler salgın hastalık ve yangın gibi felaketlerin üstesinden gelmeye çalışırken şehrin insanlarını Müslüman ve Gayrimüslim olarak ayırt etmeden onlara eşit muamele yapmışlar ve İzmirli Rumlar buna teşekküllerini döneme ait Yunanca gazetelerde açık mektuplarla ifade etmişlerdir. Bu dönemde İzmir’in Rumları gazeteleri aracılığıyla yerel yönetime sadece teşekküllerini değil, şehirleri hakkındaki eleştirilerini de iletmışlerdir. Yunanca gazeteler yerel yöneticilerden bahsederken, “bizim yöneticimiz” ve “bizim şehrimiz” ifadelerini kullanmışlardır. Gazete yazılarının içeriği ve retorığı, İzmirli Rumların şehre aidiyetlerine ve şehrin yerel yönetimine duydukları güvene işaret etmektedir.

Yerel yöneticiler, doğal afetlerden kaynaklanan problemlerle baş edebilmeleri için kısa vadede strateji geliştirmeleri gerektiğinin farkındadırlar. Yıkıcı 1845 yangını sonrasında şehrin fizikî durumunu iyileştirmek için, yönetimin aldığı önlemler buna iyi bir örnektir. Bu dönemde şehrin ilk detaylı haritaları yapılmış, yanan yerler işaretlenmiş, yeniden inşa edilecek ev, dükkânlar için yeni düzenlemeler yapılmış, İzmir’in zengin ailelerinden evlerini ve işyerlerini yeniden yaparken bunlara uymaları, ekonomik durumu uygun olmayanlarsa uygun krediler sağlanarak hemen harekete geçmeleri istenmiştir. Doğal afetler sonrası cemaatlerin dayanışması şehirde iç içe geçmiş sosyal ilişkileri göstermektedir. Modern bir örgütlenme biçimi olan belediyenin yokluğunda, İzmir’in yerel yöneticileri şehrin problemleriyle ilgilenmek için kendilerine has yöntemler geliştirmişlerdir ki, bu da onları belediye olarak örgütlenmeye hazırlamış ve belediye dönemine hızla adapte olmalarını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Yerel Yönetim, Çok Kültürlülük, Kentsel, Toplumsal Düzen.

URBAN DEVELOPMENT AND PUBLIC SERVICES IN İZMİR ON THE EVE OF THE FOUNDATION OF THE MUNICIPALITY OF İZMİR

Intercommunal relations in İzmir over the centuries played a crucial role in forming social fabric of the city. Local administration of the multi-religious and multi-ethnic İzmir was already ready and well-prepared for the formation of municipality in the first half of the nineteenth century. Local governors of the city developed an urban understanding in the absence of municipality.

This paper gives tangible insights into the local administrators' attitude for urban development and public services in ruling of multicultural İzmir society through analyzing some Greek newspapers of the

period, namely, Amaltheia, Melesigenes and Smyrne. It deals with understanding of the local administration towards urban development and social order of the city from 1840s to 1860s.

The analysis of the Greek Newspapers of the period in İzmir reveals that local administration of the city paid special attention to the urban development of the city and desired social tranquility and harmony among İzmir's multicultural residents in the absence of municipality. In the case of disasters, such as epidemics and fires, the local authority of the city treated its Muslim and non-Muslim subjects equally, so much so that the non-Muslim residents expressed their thanks to the local authorities for the efforts to improve the well-being of the city with open letters in the newspapers.

The local administration of İzmir were aware of the fact that they needed short-term strategies to deal with immediate problems such as fires, which required quick action and new planning. For instance, local governance attempted to take necessary precautions regarding the city plan as a result of the fire of 1845. During this period, the first ever maps for the city's development plan were drawn. The burned areas were mapped, and the affluent families of the city were urged to begin constructing their new houses immediately according to the new regulations, while loans were given to the poor so they too could begin construction. The Greek newspapers in İzmir at the time openly expressed their thanks and gratitude to the local authorities for their positive efforts and did not hesitate to criticize them on the matters related to the conditions of their cities. Moreover, the letters from the non-Muslim communities, praising the efforts of local authorities and their attitudes toward people during such disasters, show a sense of belonging to the city and political allegiance to the local authority. When the Greek newspapers of İzmir mentioned the local governor, they used the words “our governor” and “our city.” The rhetoric of the newspaper articles shows that they did not differentiate themselves from their Muslim neighbors or the Muslim-Turkish community of the city. The cooperation of the different community leaders and members, in the case of these fires and epidemics, is a sign of the interwoven social relationships among İzmir's ethnic and religious groups. In the absence of the municipality as a modern institution, İzmir's local governance formed its own ways of dealing with municipal problems which made them ready to be organized in a municipality in the modern sense.

Keywords: Greek, Local Governance, Multicultural, Urban, Social Order.

İç İçe Geçmiş Şehir Mekânı

İzmir, bir kasaba olarak XVI. yüzyıldan itibaren büyümeye başlamış ve XVIII. yüzyıla gelindiğinde, Akdeniz’de önemli bir liman kenti olmaya doğru evrilmeye başlamıştır. Bu süreçte merkezî yönetim, resmen devreye girerek İzmir’in bölgede tek etkili liman olması için deniz ticaretini; Çeşme, Kuşadası ve Sakız limanlarından İzmir’e kaydırmıştır. İzmir, XVII. yüzyılın ortalarında merkezden aldığı bu destekle kısa bir sürede büyümüştür. XIX. yüzyıla gelindiğinde, İzmir Limanı, ihracatta İmparatorluk’taki en önemli liman olurken, ithalatta başkentten sonra ikinci önemli liman olma özelliğine sahip olmuştur.¹

İzmir’in çok dinli ve etnisiteli toplumunun insanları, yüzyıllar boyunca beraber yaşayarak şehrin doğal dokusunu oluşturmuşlardır. Osmanlı kayıtlarında şehirlerin mahalleleri isimlendirilirken, dinî ayırımın esas alınması -Ermeni, Fransız, Müslüman, Rum ve Yahudi Mahallesi gibi- Osmanlı şehirleri hakkında gerçeği yansıtmama

¹ Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century, 1700-1820*, Athens: Centre for Asia Minor Studies, 1992, 26-29.

yan intibalara yol açarak şehirdeki farklı dinden insanlar arasında sosyal etkileşim olmadığının kanısını uyandırmıştır.² Bununla beraber, bazı akademik çalışmalar Osmanlı şehirlerindeki mahallelerin dinî ayrımına göre isimlendirilmelerinin mutlaka birbirinden kopuk hayatlar olduğu anlamına gelmediğini göstermiştir.³ İzmir’de de benzer bir durum vardır. İzmir Şer’iyye Sicilleri kayıtları⁴ -Ermeni, Frank, Rum, Türk ve Yahudi mahalleri terimleri kullanılmasına rağmen- farklı dinlerden insanların aynı mahallede yaşamış olduklarını göstermektedir. Şer’iyye sicillerinden, Müslüman Mahallesi Kasap Hızır Mahallesi’nden yapılan aşağıdaki alıntı buna iyi bir örnektir.

Medine-yi İzmir’de Kassab Hızır Mahallesi’nde sakın bakkal oğlu Andoryaki ve led-i Angili... mülk ve hakkım olan mahalle-i mezburede koltuklar sokağında kain emlak defterinde otuz üç numeroda mukayyed bir tarafı Sipahi Bazergan Angili menzili ve bir tarafı Mihalaki bağçesi ve bir tarafı Andon kahvesi ve taraf-ı rabi’i tarik-i ‘amm ile mahdud...⁵

Bu gibi örneklerin binlercesi, 1845-1865 arası Şer’iyye Sicilleri kayıtlarında mevcuttur. Bu kayıtlar, İzmir’deki mahallelerin sanıldığı kadar homojen bir yapıya sahip olmadığını göstermektedir. Yunanca gazeteler, yerel yöneticilerin belediye öncesi dönemde -1868 öncesinde- insanların yaşam ve ticari faaliyet mekânlarının iç içe geçtiği İzmir şehrinin nasıl idare ettikleri hakkında bilgi verirken, kent gelişimini nasıl algıladıklarına dair ipuçları da sunmaktadır. Bu bildiride, Yunanca gazetelerin şehrin fiziksel gelişimine nasıl baktıkları incelenecektir.

Yerel Yönetim ve İzmir Rumları

Dönemin Yunanca gazeteleri, yerel yöneticilere şehirlerinin gelişmesi için gösterdikleri çabalar hakkında, minnettarlıklarını ifade ederek teşekkür yazıları yayınlamışlar ancak şehirdeki olumsuz koşulları da eleştirmekten geri kalmamışlardır. *Melisiyenis* [Μελισιηνής] gazetesi, İzmir’de hayat pahalılığının çok fazla olduğunu ve yerel yöneticilerin bu duruma çözüm aradıklarını yazmış. Gazete, Şubat 1845’te yayınladığı yazıda yiyecek fiyatlarını düşürmeye çalışıp fiyat kontrolünü sağlamaya

çalışan yerel makamlara şu şekilde teşekkür etmiş: “Haşmetli yöneticimiz, yiyecek fiyatlarını düşürmeye çalışmaktadır. Kasaplar, fırıncılar ve özellikle balık satıcıları, saygısızca davranmakta ve halka çok yüksek fiyatlarla satış yapmaktadırlar. Saygıdeğer yöneticimiz [Reşid Bey] bu durumu engellemeye çalıştığından insanların beğenisini ve sevgisini kazanmıştır, şöyle ki insanlar kendisini bir yöneticiden daha çok baba gibi görmektedirler.”⁶

Reşid Bey İzmir’e yerel yönetici olarak atandığında, *Melisiyenis* gazetesi sultana hitaben böyle bir yönetici atadığı için teşekkür mektubu yayınlayıp Reşid Bey’e saygılarını ifade etmiş.⁷

İzmir’de en uzun süre -1838’den 1923’e kadar- basılan, en etkili Yunanca gazete *Amaltheia/Amalthia*⁸ [Αμάλθεια] 1852 yılında⁹ Kâmil Paşa ve ekibine düzen ve fiyat kontrolünü sağladığı için teşekkür mektubu yayınlamıştır.¹⁰ Aynı gazete, Kâmil Paşa’ya 1856 yılında hapishanede olanlara gösterdiği şefkatli tutum ve hapishanelerin genel durumunun düzeltilmesi için yaptıkları için teşekkür yazısı yazmıştır.¹¹

Yunanca gazetelerin yangın, deprem ve salgın hastalık gibi doğal felaketleri takiben yazdıkları, yerel yönetimin belediye öncesi dönemde, belediyenin yetki kapsamına giren problemlerle nasıl ilgilendiğini göstermektedir.

Bunlardan birisine, *Amalthia*’nın 9 Temmuz 1865 tarihinde şehirdeki kolera salgını esnasında yazdığı yazıda rastlanıyor. Gazete, şehirdeki konsolosları ve doktorları toplayarak salgının yayılmasını önlemek için çözüm arayan İzmir’in yöneticisi, Raşid Paşa’yı övmüştür. Toplantılarda fakir ailelere yardım yapılacağı, yolların temizlenmesi ve merkezden uzak semtlere yardım gönderileceğine dair kararlar alındığını da duyurmuştur. Gazete, bundan başka, Raşid Paşa’nın Fransız Konsolosu Ventivolio ile beraber Yahudi mahallesine gidip durumu şahsen yerinde gördüğünü ve mahallede bulunanların başka yerlere nakledilmesini, yolların temizlenmesini, hastaların tedavisinin sağlanmasını ve ölenlerin hastalığın yayılmasını önleyecek şekilde defnedilmesini organize ettiğini belirtmiştir. Koleradan ölenlerin bedenlerinin, şehrin

² Gibb, H. A. R. and Harold Bowen. *Islamic Society and the West: A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East: Islamic Society in the Eighteenth Century*, London: Oxford University Press, 1950-1957; Michaud and Paujoulat, “Correspondance d’Orient” Ten akt. Beyru, 19. Yüzyıl’da İzmir’de Yaşam, Literatür Yayınları, 2000, 142-143; Francis Hervé, *A Residence in Greece and Turkey, 1837*’den akt. Beyru, 19. Yüzyıl’da İzmir’de, 143; Olaf Yaranga, 19. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kent Kitaplığı Dizisi, 2. baskı, 2002, 32.

³ Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı*, 16. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995, 142, Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006; Hasibe Tuna, *Socio-Cultural and Economic Situation of Jews in Bursa During the Tanzimat Period*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: ODTÜ, Ankara, 2010, 22, 32; Sibel Zandi-Sayek, “Orchestrating Difference, Performing Identity: Urban Space and Public Rituals Nineteenth-Century İzmir” *Hybrid Urbanism: On the Identity Discourse and the Built Environment*, ed. Nezar Alsayyad, Westport, Conn: Praeger, 2001; Suraiya Faruqi, *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth-Century Ankara and Kayseri*, Cambridge University Press, 1977.

⁴ İzmir Şer’iyye Sicilleri’nin büyük yangında yok olduğu bilinmekle beraber, 1845-1865 arası sicil kayıtları Milli Kütüphanede [Ankara] bulunmaktadır.

⁵ *İzmir Şer’iyye Sicilleri*, n. 9, 2 Zilkade 1273, 24 Haziran 1857, 1.

⁶ *Melesiyeisgenes*, 3 February 1845, 1.

⁷ *Melesiyeisgenes*, 3 February 1845, 1.

⁸ Yunanca ‘Αμάλθεια’, ‘Amaltheia’ olarak transkribe edilmektedir. Bu bildiride okuyucunun dikkatini dağıtmamak için Yunancada telaffuz edildiği şekliyle, ‘Amalthia’ olarak yazılırken sadece dipnotlarda transkribe edildiği şekliyle, ‘Amaltheia’, olarak kullanılmıştır.

⁹ Yunanca gazetelerde, İzmir’in yerel yönetimindeki en yüksek mercideki idareci için ‘yönetici/idareci’ anlamına gelen διοικητής [diikitis] terimi kullanılmıştır. Bu bildiriye konu olan dönemde, İzmir, Aydın Eyaleti’nin merkez sancığıdır. Sancak, idari ve askerî idari birliğe verilen isim, sancakbeyi de onun yöneticisi olduğundan, İzmir’de askerî rütbeye sahip olan paşanın şehrin en yüksek onumdaki idarecisi olması doğaldır. Ancak, bu bildiride, İzmir için yaygın bir kullanım olmadığından, gazetelerdeki yönetici terimi ‘sancak beyi’ olarak çevrilmemiştir. Osmanlı zamanında eyalet sistemi uygulanırken -vilayet sistemine geçilmeden önce [1868]- şehirdeki en yüksek mercideki yönetici için vali terimi kullanılmıştır. DİA, cilt: 42, 494. Bu nedenle bu bildiride, Yunanca gazetelerde şehrin yöneticisi terimi Türkçede yaygın bir kullanım olmadığından ‘İzmir Valisi’ teriminin kullanımı tercih edilmiştir. İzmir’de vali terimi yaygın olarak, 1868 Vilayet Nizamnamesi’nden sonra gelen yöneticiler için kullanılmıştır.

¹⁰ *Amaltheia*, 7 Mart 1852, 2.

¹¹ *Amaltheia*, 22 Kasım 1856, 4.

merkezin taşınmasını yasaklayan Raşid Paşa, özellikle Yahudi cemaat için İstanbul'dan yeterli sayıda çadır gönderilmesini istemiştir.¹²

Amalthia aynı zamanda, bu gibi kriz zamanlarında yaptıkları yardımlardan ötürü şehrin zenginlerine, polise ve köylülere, teşekkür etmiş. Şehirde garnizon komutanı ve diğer askerî liderlerin doktorlar Halit Bey ve Mustafa Bey ile beraber fakir hastalara ilaç dağıttıkları haberini de vermiş. Raşid Paşa cemaatlerin dinî liderlerinden ve önde gelenlerinden bulundukları yerlerde kalmalarını, şehirde hareket halinde bulunmamalarını istemiştir. Bundan başka, gazete, Raşid Paşa'nın salgını önlemek için omoepatik ilaçlar öneren Rum Doktor Krikas ile görüşüğünü duyurmuştur. Raşid Bey, Doktor Krikas ile buluşarak gösterdiği çaba için teşekkür etmiş ve doktorun önerdiği ilaçlardan yeteri sayıda sipariş edildiğini bildirmiştir.¹³

Şehrin Ermeni cemaati, İzmir'in yerel yöneticilerine hitaben *Amalthia*'da yayınladığı açık mektupta; Raşid Paşa'ya minnettarlıklarını bildirmiş ve İstanbul Ermeni Patriği'ne gönderdikleri mektupta, Raşid Paşa'nın üstün insanî ve babacan karakterinden övgüyle söz ettiklerini de duyurmuştur.¹⁴ Aynı yılın Ağustos ayında, gazetede sitemli bir yaklaşımla "Tüm cemaatlerden sonra nihayet Osmanlı cemaati de şehirdeki salgının zor günlerinde yaptıklarından ötürü Raşid Paşa'ya minnettarlıklarını ifade eden teşekkür mektubu yazdılar" ifadesi yer alır.¹⁵ Bornova ahalisi de, *Amalthia*'ya açık mektup göndererek polis teşkilatından Komiser Hüseyin Ağa'ya sıhhi temizlikle yakından ilgilendiği ve semtte güvenliği sağladığı için teşekkür etmiş.¹⁶

1865 yılında, şehir merkezindeki bir fırında sabaha karşı saat 2'de çıkan yangına, zamanında müdahale edilmiş ve sonuçta fırın ve yakınındaki iki kasap dükkânı yanmıştı. *Amalthia*, çok az hasarla atlatılan bu yangında Raşid Paşa ve polis teşkilatı başkanı Yasin Ağa'nın işlerinin başında olarak duruma hemen müdahale ettiğini yazmış. Yeni kurulan polis teşkilatının da övgüyü hak ettiğini belirtmiş.¹⁷ Küçük yangınların, şehirde yüzyıllarca büyük felaketlere yol açtığı düşünüldüğünde, gazetenin üç dükkânın yanmasının az zaiyatla atlatıldı diye duyurması şaşırtıcı değildir.

Aynı yıl, iki ay sonra, Temmuz'da başka bir yangın çıkmış, rüzgâr nedeniyle tehlikeli hâl alan yangın, Kestane Pazarı'nda 36 dükkânın yok olmasına yol açmıştır. Şehrin yerel yöneticileri ve polis teşkilatı üyeleri, askerler, Ermeni, Rum ve Türk itfaiyeciler ve sigorta şirketlerinin itfaiyecileri, yabancı gemilerdeki mürettebat bu yangını söndürmek için beraber çalışmışlardır. *Amalthia*, şehrin tüm insanların bu gibi krizler sırasında bir araya gelmelerini ve şehirleri için mücadele etmelerini överek duyurmuştur.¹⁸

¹² *Amalthia*, 9 Temmuz 1865, 3.

¹³ *Amalthia*, 9 Temmuz 1865, 4.

¹⁴ *Amalthia*, 28 Ağustos 1865, 4.

¹⁵ *Amalthia*, 24 Ağustos 1865, 3.

¹⁶ *Amalthia*, 28 Ağustos 1865, 3.

¹⁷ *Amalthia*, 28 Mayıs 1865, 3.

¹⁸ *Amalthia*, 30 Temmuz 1865, 4.

Yerel yöneticilerin, farklı cemaat liderlerinin ve şehir halkının bu gibi afet durumlarında götserdiği yakın iş birliği, sadece çok dinli ve etnisiteli İzmir toplumu için değil, aynı zamanda belediye öncesi dönemde yerel yönetimin etkili çalışmasına işaret etmektedir. Bunun da ötesinde, gayrimüslim cemaatlerin şehrin yerel yöneticileri hakkında Yunanca gazetelere gönderdikleri açık mektuplardaki yorumlar, şehre ve yerel yönetime duydukları politik bağlılığa da işaret etmektedir. Yunanca gazete de kullanılan retorik, gazetelerin yerel yöneticilerden bahsederken; "bizim yöneticimiz" ve "bizim şehrimiz" gibi ifadeler kullanması bunu göstermektedir. Bu tip ifadeler, ayrıca şehrin gayrimüslim cemaatlerinin kendilerini İzmir'in doğal sakinleri olarak algıladıklarına da işaret etmektedir.

Şehir Gelişimi ve Sosyal Düzen

Dönemin Yunanca gazeteleri, sık sık şehirlerinin kentsel gelişim ve sosyal düzeni hakkında görüş bildiren yazılar yayınlamışlardır. *Amalthia*, 1857 yılında, polis ve zabitanın etkili işleyişinden bahsettiği yazısında şehrin sokakları hakkında duyduğu endişeyi bildirmiştir: "Raşid Paşa zamanında çalışmaya başlayan zabita ve polis kuvvetleri şehrimiz için çok iyi olmuştur. Bununla beraber, bu teşkilatların görev alanlarının sadece şehir merkeziyle sınırlı kalmayıp her tarafa ulaşmasını temenni etmekteyiz. Bu görevliler, şehirdeki her şeyi büyük bir dikkatle kontrol etmekte ve insanların yararına çalışmaktadırlar. Şehir sakinlerini evlerinin önünü temiz tutmaları için teşvik edip uyarmakta ve de sokaklarda hareketi zorlaştıran levhaların kaldırılmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Adaletsizlikleri önlemek için özellikle fiyat cetvellerini dikkatle incelemektedirler. Sadece kurallara uymayanlara resmî cezalar vermektedirler, başka bir şey için değil. Özellikle ekmek ve et fiyatlarımız makuldür. Bu nedenle, insanlarımız mutlu olmalıdır. Fakat maalesef şehrimizin sokaklarının durumu henüz iyileşmemiştir, sadece bazı sokaklarda kaldırım yapılmaktadır, tüm şehrin sokaklarına kaldırım inşa etme işi gelecekte bir zamana bırakılmıştır."¹⁹

Tanzimat'ın ilk yıllarında, *Melisiyenis* gazetesinin 1845 yılında yayınladığı ve İzmir'in kentsel gelişimini önemsendiği anlaşılan yazıda, şehirde eğlence kulüplerinde yapılan balolar ve oynanan kumar oyunlarını eleştirilmiş. Örnek olarak da yazının yayınlandığı tarihten bir hafta önce, Avrupa Kulübü'nde ve takip eden hafta Rum Kulübü'nde yapılan baloları örnek vermiştir. Bu kulüplerdeki aktivitelerden bahsederken kumarın, hırsızlık, umutsuzluk ve intihar gibi olumsuz sonuçlarını hatırlatan gazete şunu sormuştur: "Bu para, hayırsever ve eğitim faaliyetleriyle uğraşan kurumlara ve şehrimizi güzelleştirmeye ve aydınlatmaya harcansa daha iyi olmaz mı?"²⁰ Şehre ilk aydınlatma, *Melisiyenis*'in bu eleştirisinden 20 yıl sonra Şubat 1865'te gelmiştir.²¹ Bu örneklerden, İzmir'in Yunanca gazetelerinin İzmir'de belediye teşkilatı kurulmadan önce, şehirlerinin modernleşmesi ve fiziksel özellikleriyle yakından ilgilendikleri anlaşılmaktadır.

¹⁹ *Amalthia*, 14 Mayıs 1865, 3.

²⁰ *Melisiyenis*, 6 Ocak 1845, 1.

²¹ Zandi-Sayek, *Public Space*, 101.

Melisiyenis, şehirdeki kutlamalar sırasında sosyal düzenin korunması gerektiğine de dikkat çekmiştir. Gazete, Ocak 1845'te yayınladığı yazıda dinî bayramların barışçıl ve güvenli bir şekilde kutlandığını, Osmanlı askerlerinin kutlamalarda hazır bulunmasının düzeni ve huzuru bozabilecek kişilere bir uyarı niteliğinde olduğunu ve etkinliklerin sorunsuz geçtiğini bildirmiştir.²² İzmir'in 1845 yılında yöneticisi değiştiğinde, *Melisiyenis*, şehirde huzur ve sosyal düzenin devam etmesini arzuladıklarını yazmış: "Gümrük Müdürü Reşit Efendi, İzmir'in yeni yöneticisi, herkes tarafından bilinen Hacı Bey de kâhyabey olmuştur. İki tecrübeli yöneticinin şehrimize atanması, huzurlu ve sakin hayatın devamı için umut verici bir olaydır."²³

Gazetelerde, İzmir Rumlarının Paskalya bayramlarını silah kullanarak kutlaması, XIX. yüzyılın ortalarında şehirde sosyal düzeni bozan olaylardan birisi olarak yazılmış. Bu meselenin, 1800'lerden önce şehirde bir sorun olduğu bilinmektedir. Şöyle ki, XIX. yüzyıldan önce de kutlamalarda silah kullanılması yaralanmalara, ölümlere yol açarak sosyal düzeni bozmuş. 1749 yılında Yakın ve Orta Doğu'da seyahata çıkan bir İsveçli doğa bilimcisi, İzmir'den geçerken şunları yazmış: "İzmir Rumları, Paskalya bayramlarını istedikleri gibi kutlamak için şehrin müsellimine 500 para vermektedirler. Bayramlarını özgürce yiyerek, dans ederek ve hatta yollarda kavga ederek kutlamaktaydılar. Bayramın ikinci ve üçüncü günleri, şarkıların sesleri Rumların evlerinden duyuluyordu. Rumlar Fransız Mahallesi'nde dans ettiler ve geleneksel olarak havaya silah atıldılar. Bununla beraber, bu yıl İzmir metropolidi Paskalya kutlamalarında silah kullanılmasını yasaklamış. Şöyle ki, metropolid silah kullanan olursa onları aforoz edeceğini söylemiş, bu nedenle bu yıl silah atan olmamış."²⁴

Bununla beraber, Rumların silah atma alışkanlığı sürmüş ve 1852 yılının Paskalya bayramında yerel yönetim, kutlamalarda silah kullanılmasının güvenlik ve sosyal düzenin devamı için yasaklandığını duyurmuş. Kilise ve diğer yerel makamlar da bu kararı desteklemişler. *Amalthia*, bu yasağı duyururken şöyle yazmıştır: "Havaya silah atmak ve patlayıcı maddeler kullanarak kutlama yapmak Rumların geleneği olmasına rağmen, İzmir Metropolidi Anthimos, şehirdeki bütün kiliselere mektup göndererek, bu tehlikeli alışkanlıktan vazgeçilmesini istemiştir."²⁵

Sonuç

İzmir'in yerel yönetimi, yazının en başında belirtilen farklı dinî cemaatlerin mensuplarından oluşan iç içe geçmiş şehir mekânını, yüzyıllar boyunca çok dinli ve etnisiteli şehrin ürettiği sosyo-ekonomik dinamiklere uygun olarak yönetmiş. Bu bildiride; kısıtlı olarak alıntı yapılan Yunanca gazeteler, yerel yöneticilerin şehrin fiziksel durumu ve sosyal düzeniyle yakinen ilgilendiklerini göstermektedir. Yunanca gazetelerin üzerinde durdukları konular, yerel yöneticilerin şehir algısıyla

ilgili ipuçları sunmaktadır. İncelenen Yunanca gazeteler, İzmir'in yerel yönetiminin belediye öncesi dönemde, belediyeyi ilgilendiren problemlere etkili bir şekilde müdahale edebildiğini, şehrin gelişimini önemseydiğini ve buna yönelik uygulamalar yaptığını ortaya koymaktadır. Bu anlayış ve uygulamalar, belediye dönemine zemin hazırlamış ve İzmir'in yerel yönetiminin belediye kurumuna hızla adapte olmasını sağlamıştır.

²² *Melisiyenis*, 6 Ocak 1845, 1.

²³ *Melisiyenis*, 6 Ocak 1845, 1.

²⁴ Solomoniades, Σμυρναϊκο Τρίπτυχο: η Σμύρνη στην εθνεγερσία, Πάσχα αλύτρωτων, η Σμύρνη Ελευθερη [İzmir Üçlemesi: Uyanışta İzmir, Hakimiyet Altındaki İzmir'de Paskalya, Bağımsız İzmir], Athens: n.p., 1970, 57.

²⁵ *Amalthia*, 21 Mart 1852, 2.

Urban Development and Local Governance in 19th and 20th Century Aleppo

Stefan KNOST
[Dr., Martin Luther
University Hale]

ABSTRACT ÖZET

The year 2018 marks the 150th anniversary of the foundation of the Izmir municipality, fixing a turning point in the history of this important Mediterranean port-city. Equally, for Aleppo, this year marks a remarkable anniversary: the foundation of the Aziziyya neighborhood [named after Sultan Abdülaziz] in 1868, generally considered to be the first 'modern' extension outside the 'old' traditional city. This new urban project followed the 'garden-suburb' model en vogue in Europe. Constructed on state land, sold to a group of wealthy Christian inhabitants of the city, the early buildings in Aziziyya followed the traditional layout of the courtyard house. It took a few decades to change this appearance: around 1910, visitors arriving at the new train station could observe -a little disappointed- a 'modern' suburb dominated by European style villas and apartment buildings, "alien to the oriental city", as one traveler noted.

The foundation of this new quarter coincides with a return of prosperity to the Empire's old center of long-distance caravan trade that Aleppo had been after the Ottoman conquest in 1516. The first half of the 19th century was still marked by a series of calamities [civil unrest, epidemics, and natural disasters] that it did inherit from the 18th century. Economic and social conditions, demographic growth or decline had always had its impact on the city, as disasters could trigger important reshuffling within the urban space. One example from Aleppo: the foundation of the Bustan al-Kittab neighborhood after the earthquake of 1822 as an initiative of a group of 'Franks' residing in the city and their associates. Their initial cause was -like the native inhabitants of the city- to seek shelter in a suburban garden, property of a large 18th century waqf [religious endowment]. This new extra muros neighborhood followed similar 'modern' patterns as the foundation of Aziziyya almost half a century later. These two examples show that in the context of 'modern' 19th and early 20th century urbanism, pre-existing large plots of land [as waqf, state land, or even in private ownership] shaped the layout of the urban extensions in Aleppo.

Based on the multi-facetted history of urban development in Aleppo during the last two centuries, this paper will focus on two main aspects: first, we will work out the different forms of agency, individual, as well as institutional, in creating the urban extensions, as well as the social and confessional structure of these new neighborhoods. Second, we will analyze forms of urban governance and pattern of urban development to determine, if the designations 'old, traditional' and 'modern' are appropriate and -in case- to what extent.

Finally, we will follow up these developments into French mandatory times and the first decades of independent Syria

Keywords: Aleppo-19th and 20th Century Urban Development-Waqf-Disasters-Garden-City.

XIX. ve XX. YÜZYILDA HALEP'TE İMAR VE YEREL YÖNETİŞİM

2018 yılı İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin 150. yıldönümüne işaret etmekle kalmıyor, bu önemli Akdeniz liman kentinin tarihinde de bir dönüm noktasını işaret ediyor. Halep için de 2018 önemli bir yıl dönümüne işaret etmektedir: 1868 yılında 'eski' geleneksel kentin dışında ki, ilk 'modern' uzantı olarak Aziziye Mahallesi'nin [adını Sultan Abdülaziz'den almıştır] inşası Bu yeni kentsel proje, Avrupa'da en vogue 'bahçekent' modelini izliyordu. Kamu arazisine inşa edilerek kentin varlıklı Hristiyan nüfusuna mensup bir gruba satılan Aziziye'nin ilk binaları, geleneksel avlulu ev modelindeydi. Bu görünümün değişmesi, onlarca yıl sürdü. 1910 yılı civarında yeni tren istasyonuna gelen ziyaretçiler, biraz hayal kırıklığı içinde Avrupa tarzı villaların ve apartmanların baskın olduğu, bir gezginin tabiriyle "oryantal kente yabancı", "modern" bir banliyö ile karşılaşılıyorlardı.

Bu yeni yerleşimin kuruluşu, 1516'da Osmanlılar tarafından fethedilişinden itibaren İmparatorluğun uzun mesafeli kervan ticaretinin merkezi olan Halep'e refahın geri gelişi ile eşzamanlıdır. XIX. yüzyılın ilk yarısı, XVIII. yüzyıldan devralınan felaketlere (sivil kargaşa, salgın ve doğal afetler) sahne olmuş-

tu. Afetler, kentsel mekanda önemli yer değiştirmelere yol açarken, ekonomik ve toplumsal koşullar, demografik büyüme veya düşüş, kentler üzerinde daima etkili olmuştur. Halep'ten bir örnek: 1822 depreminden sonra kentte ikamet eden bir grup "Frenk" ve ortakları tarafından Bustan el-Kittab Mahallesi'nin kuruluşu. Başlangıçtaki amaçları, şehrin yerli sakinleri gibi büyük bir XVIII. Yüzyıl vakfının kent dışındaki arazisine sığınmaktı. Kent duvarları dışındaki bu yeni mahalle, yarım yüzyıl kadar sonra kurulacak Aziziye'nin "modern" kalıbı ile benzerlik gösteriyordu. Bu iki örnek, XIX. ve XX. yüzyıl şehirciliği bağlamında, büyük boş arazilerin varlığının (vakıf, kamu arazisi, hatta bazen özel mülk) Halep'te kentsel uzantıların düzenlenmesine biçim vermiş olduğunu gösteriyor.

Son iki yüzyıl boyunca Halep'teki kentsel gelişimin çok yönlü tarihi temelinde, bu tebliği iki ana konu üzerinde duracaktır. Birincisi, kent uzantılarının yaratılmasında gerek bireysel gerekse de kurumsal anlamda farklı özne formlarını, bu yeni mahallelerin sosyal ve dinsel yapısı ile birlikte ele alacağız. İkincisi, 'eski, geleneksel' ve 'modern' kavramlarının hangi ölçüde geçerli olduğunu veya olmadığını saptamak amacıyla, kentsel yönetim biçimlerini ve kentsel gelişim kalıbını analiz edeceğiz.

Son olarak, bu gelişmeleri Fransız mandası zamanlarına ve bağımsız Suriye'nin ilk yıllarına kadar takip edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Halep, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Kentsel Gelişme, Vakıf, Afetler, Bahçe-Kent.

Introduction

In 1868, the year when the Izmir Municipality was founded, Aleppo saw the establishment of a new neighborhood outside the 'old' city. It is generally considered to be the start of 'modern' urban development in Aleppo.¹ In this paper, I will examine the urban renewal in late 19th century Aleppo, as well as its continuation into the 20th century. This study is based on different sources: on the one hand, I studied documents from the local Sharia Court Records [*sijillât al-mahâkim al-shariyya*] pertaining to the rental of waqf-property [property belonging to religious endowments], more precisely pieces of land that were needed for the development of the new neighborhoods. In addition, description of Aleppo from travelogues and the works of local historians from the late 19th / early 20th century were consulted.

However, before going into detail, let us have a look at the initial situation around the middle of the 19th century out of which Aleppo's modernity was born.

The Ottoman period was-for Aleppo- mostly a time of prosperity. After its integration into the growing Empire, the city resumed its central role in the long-distance caravan trade with the 'East', particularly Iran and Central Asia. Aleppo's central market district still bears witness to this role with the impressing number of markets and khans that were constructed during the first centuries of Ottoman rule.

¹ The foundation of the 'Aziziyya neighborhood [see below] is identified with the introduction of 'western' architecture and a rectangular street pattern, see Jean-Claude David and Thierry Boissière, *Alep et ses territoires. Fabrique et politique d'une ville. 1868-2011* [Beirut, Damascus: Presses de l'IFPO, 2014], 27 and 'Abd al-Rahmân Hamida, *Muhâfazat Halab* [Damascus: Ministry of Education, 1992], 187. However, 'Aziziyya was, strictly speaking, not the first 'new' neighbourhood established outside the old city in the nineteenth century. The earthquake of 1822 [see below] led to the establishment of a first temporary, then permanent settlement of a group of foreigners and some Arab Christian families in a garden -Bustân al-Kittâb- outside the city walls. This case has already been discussed and will not be in the focus of this study, see my: "Shaping the city: Aleppo's Foreigner Community and the Earthquake of 1822," in *Historical Disasters in Context: Science, Religion, and Politics*, ed. Andrea Janku, Gerrit J. Schenk and Franz Mauelshagen [London: Routledge, 2012], 153-173 and "Urbanism in *fin de siècle* Aleppo: Creating the Modern City," in *Human Mobility and Multiethnic Coexistence in Middle Eastern Urban Societies II*, ed. Hidemitsu Kuroki [Tokyo: Tokyo University of Foreign Studies 2018], 163-182.

However, by the end of the eighteenth century, this trade had been diverted from Aleppo and the city was stricken by a series of calamities that shall dominate city life well until the middle of the 19th century.

Central Ottoman power and control declined in that time, giving more opportunities for local individuals and groups to assert and defend their interests within the political and economic system of the Empire. In Aleppo around 1800, this turned more and more violent; the Ottoman governor was reduced to just one player among others in the local fight over control of the cities resources. This resulted in prolonged unrest, almost into civil war, between different urban parties, like the Janissaries and Ashraf.² Another conflict inside the city's Christian communities confronted the recently converted Catholics and the adherents of the orthodox churches.³ In addition to frequent outbreaks of the plague, the disastrous earthquake of 1822 left huge parts of the city in ruins and resulted in a temporary halt of almost all economic activity and social life.⁴ Finally, the popular protest against general conscription and new taxes turned into riots in 1850, finally attacking the rich Christian neighborhoods in the northwestern suburb, creating a feeling of insecurity among the Christians and caused many to leave.⁵ These events left Aleppo by the middle of the century partly in ruins and its population reduced. The French foreign ministry even contemplated, after the destruction of their khan by the earthquake of 1822, moving their consulate-general from Aleppo to another Syrian city.⁶

After 1850, things slowly began to improve; many of the Christians who left after the 1850 turmoil returned to the city and rebuilt their churches and houses larger than they had been. Aleppo strengthened its role in regional economy as the dominant marketplace for a large area in the eastern parts of the Empire. Aleppo's merchant elite, both foreigners and locals, began to invest heavily in the development of export-oriented agriculture in Northern Syria.⁷

Mainly older historical and geographical research has often identified the 'neighborhood' as a basic unit of the 'Islamic' city dotted with important institutions, like mosque, public bath [hammam] and market. These neighborhoods were often claimed to be autonomous unities assembling people of the same religious

denomination or ethnic origin, like particular 'Christian' or 'Jewish' neighborhoods.⁸ For Ottoman Aleppo this ghettoization rarely took place, almost all neighborhoods in the 'Christian' dominated area outside the Bab al-Nasr were mixed, as were some of the neighborhoods *intra muros*. During the Ottoman period, when comparing the available sources, we learn that the neighborhood was a rather stable unit, some *intra muros* did exist already in the 13th century. On the other hand, their number was constantly rising by splitting up older ones. Thus, the number of neighborhoods in the 'old' part of Aleppo rose to 97 by 1900.⁹ Nevertheless, by which mechanisms a neighborhood was established and maintained for centuries, and what dynamics were in place in creating new ones in the 'old' city, is still poorly understood.

Luckily, for the urban extensions initiated in the second half of the 19th century, we are generally better informed.

Urban development and the first 'modern' neighborhoods

This paper does not pretend to retrace the history of modern urbanism in Aleppo in detail, but will shed light on some important cases that shall illustrate the general trends.

1. 'Azīziyya neighborhood'¹⁰

In 1868, the Ottoman government established an *işlāh-hāne* [an institution targeting orphans, destitute and poor children, where inmates would engage in vocational training in tailoring, shoe making, and other fields] in Aleppo. Ottoman reformer Midhat Pasha founded the first such institution in the Ottoman Empire in 1861 as governor in Niš, and several others in the Balkan region followed. In 1867, provincial governors were ordered to establish such institutions and within two years, seventeen opened all over the Empire. This institution obviously responded to the Tanzimat's major demands of establishing public order and safety for the Ottoman subjects.¹¹ To finance that institution in Aleppo, the land of the future 'Azīziyya was sold to a group of Christian merchants.¹² It soon developed into a mainly upper-class neighborhood, where affluent, mostly catholic, Christian families constructed new spacious houses.¹³

² Herbert L. Bodman Jr., *Political Factions in Aleppo, 1760-1826*, [Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1963].

³ Bruce Masters, *Christians and Jews in the Ottoman Arab World: The Roots of Sectarianism*, [Cambridge: Cambridge University Press, 2001], mainly chapter 4.

⁴ Stefan Knost, "Living with disaster: Aleppo and the earthquake of 1822," in *Historical Disaster Experiences. Towards a Comparative and Transcultural History of Disasters Across Asia and Europe*, ed. Gerrit J. Schenk [Cham: Springer, 2017], 295-305.

⁵ Feras Krimsti, *Die Unruhen von 1850 in Aleppo. Gewalt im urbanen Raum*, ZMO Studien 33, [Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2014].

⁶ Knost, "Shaping the city," 167. The French consulate was housed in the Khān al-Hibal in the centre of Aleppo's central market district [*sūq*] not far from the Umayyad Mosque. A report by the French consul-general stressing, among others, the still important role of Aleppo in regional economy and trade caused the ministry to abandon this idea.

⁷ Heinz Gaube and Eugen Wirth, *Aleppo. Historische und geographische Beiträge zur baulichen Gestaltung, zur sozialen Organisation und zur wirtschaftlichen Dynamik einer vorderasiatischen Fernhandelsmetropole*, Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, B 58, [Wiesbaden: Dr. L. Reichert, 1984], 262-266.

⁸ For a critical overview of the Islamic city concept, see: Masashi Haneda, "Introduction-An interpretation of the concept of the 'Islamic City,'" in *Islamic Urban Studies. Historical Review and Perspectives*, ed. Masashi Haneda and Toru Miura, [London, New York: Kegan Paul International, 1994], 1-10.

⁹ Kāmil b. Muhammad al-Ghazzī, *Nahr al-dhahab fī ta'rīkh Halab*, ed. by Mahmūd Fākhūrī and Shawqī Shā'ih, 3 vols., 2nd ed. [Aleppo: Dār al-Qalam al-'Arabī, 1991-1993], volume 2.

¹⁰ This and the following two examples discussed in this study – 'Azīziyya and Jamīliyya neighbourhoods, as well as the street outline – have been treated in more detail in: Knost, "Urbanism."

¹¹ Hans-Jürgen Kornrumpf, "Islahhaneler," in *Économie et sociétés dans l'Empire ottoman [fin du XVIIIe—début XXe siècle]*. Actes du colloque de Strasbourg [1er—5 juillet 1980], ed. Jean-Louis Bacqué-Grammont and Paul Dumont, [Paris: Éditions du CNRS, 1983], 153f. and Nazan Maksudyan, "Orphans, Cities, and the State: Vocational Orphanages [*Islahhanes*] and Reform in the Late Ottoman Urban Space," *International Journal of Middle Eastern Studies* 43 [2011]: 493-511.

¹² al-Ghazzī, *Nahr*, 2:396.

¹³ Khayr al-Dīn al-Asadī, *Mawsū'at Halab al-muqārana*, 7 vols. [Aleppo: Jāmi'at Halab, 1984-1988], 5:386. Hamīda, *Muhāfazat Halab*, 208.

Azīziyya followed the garden-suburb model that was prevalent in Europe, in particular in England and Germany, in the 19th century. In some other Arab-Ottoman cities, garden-suburbs were established, like in Beirut around 1840¹⁴ at some distance from the old city, hosting more privileged inhabitants. Unlike many similar projects in Europe or the Jewish garden city Tel Aviv, such new suburbs in Beirut, Jerusalem, and Aleppo were established with less central planning involved.¹⁵ In `Azīziyya, as we have seen, a certain degree of planning was involved, since a group of future inhabitants bought the land in a common initiative, uniting Christian merchant families who were mainly Catholic. Foreign visitors like the Jesuit Pierre Mazoyer in 1880 note this Catholic aspect.¹⁶

Interestingly, although ‘modern’ in its concept as a ‘garden-suburb’, this new neighborhood in Aleppo did not display ‘modern’ architecture at the beginning. Henry Swainson Cowper relates in 1891: “Jedeida and Azizia are principally inhabited by Christians. The former suburb existed in Russell’s time, but is increasing in size at the present day. Azizia is quite new, and is separated from the town by the belt of cemeteries which surround the town. It is built of excellent masonry, with wide streets. The houses are built in two stories, and are in no case European in style. Like the town houses, they surround a court, but being nearly all built for Christians they have also large windows facing on to the streets. These are generally large projections, like the mushrabiehs of Cairo, but of course without the elegance.”¹⁷

He stayed in a hotel whose description fits with the rather traditional layout of the buildings in that new quarter: “The co-called Azizia Hotel, at which I took my quarters, is situated in a new suburb of that name on the west of the town. It was kept by an Armenian, and, although it hardly merited the European name of hotel, was very comfortable. From the street one entered straight into a little courtyard, in which was a well, and having to the right and left a building of two stories. The upper stories, which had only just been added, were occupied by about four bedrooms each, all of which opened straight on to a balcony which ran in front of them, and to which access was gained by a staircase from the courtyard. Beneath were the offices of the house, and the only public room, the dining apartment.”¹⁸

Thus, the early buildings in `Azīziyya followed the traditional layout of the courtyard house, which, isolated from its surrounding urban fabric, achieved a very different and almost fortified appearance [cf. ill. 1].

¹⁴ Samir Kassir, *Histoire de Beyrouth* [Paris: Fayard, 2003], 187.

¹⁵ Yossi Katz, “Ideology and Urban Development: Zionism and the Origins of Tel-Aviv, 1906-1914,” *Journal of Historical Geography* 12 [1986], 418.

¹⁶ Olivier Salmon, *Alep dans la littérature de voyage européen pendant la période ottomane [1516-1918]*, 3 vols. [Aleppo: Dar Al-Mudarris, 2011], 3:1921, cited after: Pierre Mazoyer, “Excursions dans les missions des RR. PP. Jésuites en Syrie et en Égypte par le R. P. Mazoyer, s.j., Procureur général des missions d’Arménie, de Syrie et d’Égypte,” *Les missions catholiques. Bulletin hebdomadaire illustré de l’œuvre de la Propagation de la foi* 629, 24 [June 1881], 293-296.

¹⁷ Salmon, *Alep*, 3:1964, cited after Henry Swainson Cowper, *Through Turkish Arabia. A Journey from the Mediterranean to Bombay by the Euphrates and Tigris Valleys, and the Persian Gulf*, by H. Swainson Cowper, F.S.A. [London: W. H. Allen & Co., 1894].

¹⁸ Salmon, *Alep*, 3:1951. The first hotel, or one of the first hotels, in Damascus, Hotel Dimitri Karah, was equally traditional in design, it resembled the houses of the wealthier Damascenes, cf. Stefan Weber, *Damascus: Ottoman Modernity and Urban Transformation [1808-1918]*, 2 vols. [Aarhus: Aarhus University Press, 2009], 1:118f.

This appearance changed in the following decades. Twenty years after Cowper, the German geographer Max Holzmann, arriving by train, remarked, with some disappointment, on the loosely built-up suburbs, with their clean wide streets, that he crossed on his way to his hotel and their distinctly modern character, which he considered alien to the “Oriental” city.¹⁹

`Azīziyya has, until today, preserved some of the older type of architecture, mainly the residences of rich catholic families, as well as a number of ‘western’ style villas and apartment buildings.

2. Jamīliyya

The second example is also situated outside the west of the ‘old’ city, but its foundation and development implied provincial and municipal institutions, as well as small local endowments owning property in the area.

The development of the vast area labeled as Jamīliyya, to the west of Bāb al-Faraj, began around 1300/1883-84. Officially called Salīmiyya [cf. ill. 2], after a son of Sultan `Abd al-hamīd II, the name Jamīliyya was attached to it later in memory of its main promoter, governor Jamīl Pasha [in office from 1297/1880-1302/1884]²⁰, who supported construction there.²¹

In distinction from most other parts of intramural and suburban Aleppo, local historian al-Ghazzī does not call this area a “neighborhood” [*mahalla*] and does not mention precise borders for what he named the “*hutta*” [project], implying that it was still in the making during his time. The eastern edge was not yet definitely urbanized but, according to al-Ghazzī’s description, extended up to the Damascus train station.²² Early maps, as the one published in the Baedeker guide in 1910, showed a projected rectangular street grid in this area [cf. ill. 2].²³

Part of the area was used as terrain for horse racing [*ard al-halaba*]. There was an elementary school among the first buildings, which was known as *al-maktab al-sultānī*; in

¹⁹ Salmon, *Alep*, 3:2042, cited after: Max Holzmann, “Syrische Städtebilder [Beirut, Damaskus, Aleppo],” *Deutsche Rundschau für Geographie und Statistik* 33 [1911], 353-359: “Im günstigsten Fall hält diese Stimmung an, bis der Zug in den Bahnhof einfährt. Da ist man zu seiner Überraschung plötzlich mitten in der Zivilisation. Gepäckträger und Hotelagenten umdrängen den Abkömmling, vor dem Bahnhofsgelände wartet seiner die landesübliche Arabije, und im nächsten Augenblick rollt er schon durch breite, saubere Straßen und wundert sich über sich über die großen, prächtigen Häuser. Den Staub nimmt er da gern in den Kauf; und noch bevor er in seinem Hotel angekommen ist, korrigiert er schleunig seinen ersten Eindruck und nennt Aleppo eine moderne Stadt. Aber das ist eine Täuschung. Was er da durchfahren und gesehen hat, sind die Vorstädte Azizje und El Kittab, das Frankenviertel, das eine kleine Welt für sich bildet. Konsulate, Hotels, Schulen, die Wohnhäuser der europäischen Kolonie und einige Restaurants—das ist im Grunde alles. Falsche Vorstellungen erweckt es im Grunde nur dadurch, dass es räumlich sehr ausgedehnt ist. Das machen die zahlreichen breiten Straßen, die großen unbebauten Plätze zwischen den Häusergruppen und der lange Weg vom weit draußen liegenden Bahnhof nach dem Hotel. Im Grunde ist es nur eine größere Villengruppe vor den Toren des alten Haleb, in Bauweise und Charakter ganz von ihm verschieden, ein Fremdkörper am Organismus der orientalischen Stadt.”

²⁰ Muhammad Rāghib al-Tabbākh, *l’lām al-nubalā’ bi-ta’rīkh Halab al-shahbā’*, ed. by Muhammad Kamāl, 7 vols. and index, 2nd ed. [Aleppo: Dār al-Qalam al-‘Arabī, 1988-1992], 3:374-75.

²¹ al-Tabbākh, *l’lām*, 3:377.

²² al-Ghazzī, *Nahr*, 2:242f.

²³ Karl Baedeker, *Palästina und Syrien. Die Haupttruten Mesopotamiens und Babyloniens und die Insel Cypern. Handbuch für Reisende*, 7th ed. [Leipzig: Verlag Karl Baedeker, 1910], 347, map nr. 52.

1300/1882–83, governor Jamīl Nāmiq Pasha began to construct his palace there, and he was followed by `Abd al-Qādir al-Jizāmī, from one of Aleppo's notable Sunni families.²⁴

III. 1: `Azīziyya neighborhood: traditional style mansion, [Photo: Knost 2007]

Considering that Jamīliyya would in the future become the host of a number of public institutions [schools, offices], it comes to no surprise to find the municipality [*baladiyya*] involved in the planning process. The case of a plot of land belonging to the Zuhrawī family *waqf*²⁵ is revealing: here, the *ra'īs al-baladiyya* [head of the municipality] Šādiq Bey Shurayyif Zādah rented the land on behalf of the *baladiyya*, in conformity with the a decision dated Shawwāl 4, 1313 [March 19, 1896] and made by the *baladiyya* on the appropriation of land [*nizām istimlāk al-amlāk*]. The exact location of the rather large plot [14,465 square cubits or 11,210 m²], with a yearly rent of 440 piasters,

III. 2: Map of Aleppo, [Baedeker, Palästina und Syrien, map nr. 52]

is not easy to determine. It was specified as having formerly been land in agricultural use [a farm called Mazra`at al-'alaba], bordered to the south by the street leading to Bāb al-Faraj and adjacent to another property of the *baladiyya*.²⁶

²⁴ al-Asadī, *Mawsū'a*, 3:85.

²⁵ Concerning this *waqf*, see: Marco Salati, *Ascesa e caduta di una famiglia di ašrāf sciiti di Aleppo: I Zuhrawī o Zuhra-Zāda*, Pubblicazioni dell'Istituto per l'Oriente [Rome: Nallino, 1992].

²⁶ Law Court Records [LCR] Aleppo 451/76/157, document dated 01.07.1315 [26.11.1897].

III. 3: Apartment building in Jamīliyya, [Photo: Knost 2009]

The Jamīliyya case stands out, because of the involvement of provincial and municipal institutions as well as notables of a mainly Sunni background, at least in the initial stages. It later became the privileged living quarters of the city's middle- and upper-class Jewish population.²⁷

3. Street outline in the new neighborhoods

In addition to the foundation of new neighborhoods, urban planning involved new streets connecting the different -old and new-parts of the city that would fulfill the requirements of 'modern' traffic. This was the second focus, although maybe the first in importance, of late 19th century Ottoman urbanism.

The Bāb al-Faraj area to the west outside the walled city was a major hub already before the urbanization projects of the 19th century began. Several streets converged in that place, and trade roads that led to the south and west started there. Several bridges across the Quwayq River also already existed west of Bāb al-Faraj. In the late 19th century, it developed into a major junction for traffic between the old and the new city and a new hub for commercial activities and transport [which it remains until the present day].

In 1316/1898–99, a clock tower was erected outside the Bāb al-Faraj underlining further its central position in modern Aleppo [cf. ill. 4].²⁸ Most of the new neighborhoods that developed in the forty years before the First World War therefore sprang up to the west and northwest of the Bāb al-Faraj. Moreover, there was construction beyond the northern edge of the old city as well as up to the Shaykh Yabraq Barracks

²⁷ The population of Jamīliyya was rather diverse. The census mentioned by al-Ghazzī counts 2788 inhabitants, with Jews being the largest group [1332], 534 Muslims, 450 foreigners [*ajānib*] and 340 'refugees from Mardin'. [al-Ghazzī, *Nahr*, 2:241].

²⁸ al-Ghazzī, *Nahr*, 3:344.

that are located on a hill at the north-eastern corner of the old city. Construction activity continued with increasing speed until war-related reasons temporarily stopped it. In the last years before the First World War, about 300 buildings were constructed each year, reaching a total of 4,000 in all new neighborhoods together.²⁹

III. 4: Clock tower outside the Bāb al-Faraj, [Photo: Knost 2006]

The newly built up areas to the west of the old city required streets to connect the new neighborhoods to one another and to the old city. To develop the new neighborhoods, in conformity with Tanzimat regulations and building rules, the planners provided a new rectangular street outline for most neighborhoods. The *qānūn al-abniya* set the rules for the layout and the width of these streets. Local authorities [like the *majālis al-idāra*] had the explicit right to enact rules for their particular cities.³⁰

One important project, possibly the most important of such projects in Aleppo, began in Muharram 1309 [August–September 1891]: the street called Khandaq. A *khandaq* [moat] separated the walled city from the old northern suburbs. Aleppo's fortifications, constructed mostly in Ayyubid and Mamluk times, had long since lost their strategic relevance and were no longer maintained. Fields and small gardens occupied most of the *khandaq* itself.³¹ The first measures were to cover the sewer in the *khandaq*, cut trees, and fill up the land. The development of a new thoroughfare here was obviously to create the most convenient connection between the two major development areas in Aleppo: the area around the citadel and the new suburb to the west of the old city.

Around the citadel, a number of important public projects were initiated. In

1300/1882–83, construction began of the reformed elementary school [Rüşdiyye] next to the entrance of the central *sūq* on several plots bought for that purpose.³² The following year, in 1301/1883–84, on the other side of the *sūq*'s entrance, the construction of a new modern hospital, the Mustashfā al-Ghurabā [hospital of the foreigners and the poor], began, and it finally opened in 1309/1891–92.³³

To the north of the citadel, a number of Tanzimat provincial and municipal institutions, such as the land registry, the new law courts, the post and telegraph office, as well as a prison and the governor's residence, were established, beginning in 1291/1874–75, in an extended building with several courtyards. This building had previously served as the residence of Ottoman governors and was probably purchased by Ibrāhīm Pasha during the Egyptian occupation of Bilād al-Shām in the 1830s.³⁴

The historians al-Ghazzī and al-Tabbākh note the agency of the provincial administration in outlining the new street grid. The new streets –as well as other projects– are usually attributed to the governors in office, like the already mentioned particular active Jamīl Pasha. The actual planning and supervision of work likely fell on the *baladiyya* instead. One example from the court records may serve as illustration, namely the project to link the area around the citadel with the new *khandaq* street, which involved the widening and straightening of a street. The Takīyat Qarqalār, a sufi convent situated in the Shahīn Bek neighborhood, stood in the way of the new street. The *takiya* used an open courtyard [*samāwiyya*] for *dhikr* celebrations during the summer season. The *baladiyya* acquired the parts of the courtyard that it needed for the widening of the street. The *takiya* received compensation of 10,500 piasters.³⁵

The new neighborhoods established in Ottoman times set the direction for the later project during Mandate times. After the end of the First World War, Aleppo remained under French control as a League of Nations Mandate territory until Syria became independent in 1946. As to our current knowledge, the further urban development took a more centrally planned and organized form, but the principal directions remained the same that were already developed in the last Ottoman decades: Urban extension grew towards the west and north, and the road network aimed mainly to establish links between the old city and the new parts to the west of it.

During the first decades of the 20th century, the still rather loosely developed space between the western city walls and the railway track with its two stations in the west continued to be filled with constructions. On early maps, like the already mentioned one published in the Baedeker guide in 1910[cf. ill. 2],³⁶ this area, particular al-Jamīliyya, is characterized by a rectangular grid that reflected more of a future project than the actual state of urban development. Nevertheless how hypothetical this map was, the direction of urban development continued in this direction in the following century.

²⁹ al-Tabbākh, *I' lām*, 3:378.

³⁰ Amīn 'Abd al-Nūr, *Tarjama wa-Sharh Qānūn al-Abniya wa-Qarār al-Istimlak* [Beirut: al-Matba'a al-Adabiyya, 1896], 6–8, for example twenty cubits wide for the most important streets.

³¹ Quarrels about such a fields were brought to court, for example LCR Aleppo, 141-1/114/275, document dated 20.12.1210 [26.06.1796].

³² al-Tabbākh, *I' lām*, 3:374.

³³ al-Tabbākh, *I' lām*, 3:376, al-Ghazzī, *Nahr*, 3:321.

³⁴ al-Ghazzī, *Nahr*, 2:309.

³⁵ LCR Aleppo 451/184-185/441b document dated 10.11.1316 [22.03.1899], and later addition 16.02.1317 [22.06.1899].

³⁶ Baedeker, *Palästina und Syrien*, 347, map nr. 52.

A focus of mandate time urbanism, particularly in the first Master Plan by French urban planner Danger in 1931, was the street network. It defined roads of different categories and width, for the different categories of traffic. The different gates of the old city were connected with modern streets, to open the old city for the traffic, without penetrating it directly. The only exception was the citadel that was to be connected to the 'ring' street.³⁷ However, the southern connection between citadel and 'ring' was not executed, the northern one -as we have mentioned- was already part of the urban landscape in Ottoman times.

In the decades after World War II and Syria's independence, the conflict between the necessities of modern traffic and the preservation of architectural heritage became increasingly sensible. The Plan by André Gutton [1954] emphasized the penetration of the old city, particularly the area around the central market, for modern traffic. This endeavor took into consideration the continuous economic importance of Aleppo's central market district. On the other hand, the Aleppo Master Plan of 1974 with the cooperation of the Japanese urban planner Banshoya reduced the intervention in the 'old' city and renounced to cut additional streets through its fabric.³⁸

Conclusion

Only in the late 1860s, urban growth went substantially beyond the limits of the old city in Aleppo. These developments were likely triggered by demographic pressures on the one hand and the "prosperity" of Aleppo's Christian upper class on the other. In 'Azīziyya, residents motivated by the latter factor formed a socially – and to a large degree confessional as well – 'distinguished' society, similar to those found in garden suburbs of European towns. Most of the earlier buildings in 'Azīziyya followed versions of local domestic architecture, mainly the courtyard-house model, and only later did European style villas and apartment blocks appear.

In some cases, pre-existing structures played a role in shaping the new neighborhoods. The important role of religious endowments [*waqf*, pl. *awqāf*] in the process of urban development has already been highlighted for all periods of Ottoman history. Their role in late 19th century urban renewal is even more interesting. A number of endowments possessing land in to the west and north of the old city managed to rent it out with long-term contracts [*ijāra awīla* or *ijāratayn*] and in at least two cases [Umayyad mosque and Madrasa al-Halawiyya] the additional revenue were spend in substantial renovations of the religious buildings.³⁹ In other cases, the *waqf* asset determined the shape of the future neighborhood, like the case of Tilal next to the 'old' Salība neighborhood.⁴⁰

Maps and descriptions bear evidence that it took several decades for the new ar-

eas to be densely built. The process of urbanization has continued since this period, accommodating a growing population that had probably reached two million around the turn of the 21st century. It has been stopped only by the considerable destruction and depopulation brought by the currently ongoing conflict, which has halted one and a half centuries of urban growth.

Bibliography

- 'Abd al-Nūr, Amīn. *Tarjama wa-Sharh Qānūn al-Abniya wa-Qarār al-Istīmālāk*. Beirut: al-Matba'a al-Adabiyya, 1896.
- al-Asadī, Khayr al-Dīn. *Mawsū'at Halab al-muqārana*. 7 vols. Aleppo: Jāmi'at Halab, 1984-1988.
- Baedeker, Karl. *Palästina und Syrien. Die Haupttrouten Mesopotamiens und Babylonien und die Insel Cypern. Handbuch für Reisende*. 7th ed. Leipzig: Verlag Karl Baedeker, 1910.
- Bodman Jr., Herbert L. *Political Factions in Aleppo, 1760-1826*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1963.
- David, Jean-Claude and Thierry Boissière. *Alep et ses territoires. Fabrique et politique d'une ville. 1868-2011*. Beirut, Damascus: Presses de l'IFPO, 2014.
- Gaube, Heinz and Eugen Wirth. *Aleppo. Historische und geographische Beiträge zur baulichen Gestaltung, zur sozialen Organisation und zur wirtschaftlichen Dynamik einer vorderasiatischen Fernhandelsmetropole*. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, B 58. Wiesbaden: Dr. L. Reichert, 1984.
- al-Ghazzī, Kāmil b. Muhammad. *Nahr al-dhahab fī ta'rīkh Halab*. Ed. by Mahmūd Fākhūrī and Shawqī Sha'th, 3 vols., 2nd ed. Aleppo: Dār al-Qalam al-'Arabī, 1991-1993.
- Hamīda, 'Abd al-Rahmān. *Muhāfazat Halab*. Damascus: Ministry of Education, 1992.
- Haneda, Masashi. "Introduction — An interpretation of the concept of the "Islamic City." In *Islamic Urban Studies. Historical Review and Perspectives*, ed. Masashi Haneda and Toru Miura [London, New York: Kegan Paul International, 1994], 1-10
- Kassir, Samir. *Histoire de Beyrouth*. Paris: Fayard, 2003.
- Katz, Yossi. "Ideology and Urban Development: Zionism and the Origins of Tel-Aviv, 1906-1914." *Journal of Historical Geography* 12 [1986], 402-424.
- Knost, Stefan. "Shaping the city: Aleppo's Foreigner Community and the Earthquake of 1822." In *Historical Disasters in Context: Science, Religion, and Politics*, ed. Andrea Janku, Gerrit J. Schenk and Franz Mauelshagen [London: Routledge, 2012], 153-173.
- Knost, Stefan. "Living with disaster: Aleppo and the earthquake of 1822." In *Historical Disaster Experiences. Towards a Comparative and Transcultural History of Disasters Across Asia and Europe*, ed. Gerrit J. Schenk [Cham: Springer, 2017], 295-305.
- Knost, Stefan. "Urbanism in *fin de siècle* Aleppo: Creating the Modern City." In *Human Mobility and Multiethnic Coexistence in Middle Eastern Urban Societies II*, ed. Hidemitsu Kuroki [Tokyo: Tokyo University of Foreign Studies 2018], 163-182.
- Kornumpf, Hans-Jürgen. "Islahhaneler." In *Économie et sociétés dans l'Empire ottoman [fin du XVIIIe — début XXe siècle]*. Actes du colloque de Strasbourg [1er—5 juillet 1980]. Ed. Jean-Louis Bacqué-Grammont and Paul Dumont [Paris: Éditions du CNRS, 1983], 149-156.

³⁷ Kosuke Matsubara, "Genealogy of Haussmannization in Aleppo: A Case Study on the Overseas Deployment of French Urbanism," in *Human Mobility and Multiethnic Coexistence in Middle Eastern Urban Societies II*, ed. Hidemitsu Kuroki [Tokyo: Tokyo University of Foreign Studies 2018], 186-187.

³⁸ Matsubara, "Genealogy", 191-196.

³⁹ Knost, "Urbanism," 173f.

⁴⁰ Knost, "Urbanism," 171f.

Krimsti, Feras. *Die Unruhen von 1850 in Aleppo. Gewalt im urbanen Raum*. ZMO Studien 33. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2014.

Maksudyan, Nazan. "Orphans, Cities, and the State: Vocational Orphanages [*Islahhanes*] and Reform in the Late Ottoman Urban Space." *International Journal of Middle Eastern Studies* 43 [2011]: 493-511.

Masters, Bruce. *Christians and Jews in the Ottoman Arab World: The Roots of Sectarianism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Matsubara, Kosuke. "Genealogy of Haussmannization in Aleppo: A Case Study on the Overseas Deployment of French Urbanism." In *Human Mobility and Multiethnic Coexistence in Middle Eastern Urban Societies II*, ed. Hidemitsu Kuroki [Tokyo: Tokyo University of Foreign Studies 2018], 183-198.

Salati, Marco. *Ascesa e caduta di una famiglia di ašrâf sciiti di Aleppo: I Zuhrawî o Zuhâr-Zâda*. Pubblicazioni dell'Istituto per l'Oriente. Rome: Nallino, 1992.

Salmon, Olivier. *Alep dans la littérature de voyage européen pendant la période ottomane [1516-1918]*. 3 vols. Aleppo: Dar Al-Mudarris, 2011.

al-Tabbâkh, Muhammad Râghib. *I 'lâm al-nubalâ' bi-ta'rîkh Halab al-shahbâ'*. Ed. by Muhammad Kamâl. 7 vols. and index, 2nd ed. Aleppo: Dâr al-Qalam al-'Arabî, 1988-1992.

İZMİR BELEDİYESİ'NİN 150. KURULUŞ YILDÖNÖMÖNDE
ULUSLARARASI YEREL YÖNETİMLER DEMOKRASİ ve İZMİR SEMPOZYUMU

III. OTURUM

Yerel Yönetimler, Tarih ve Hizmetler

MODERATÖR

İrfan KOKDAŞ [Dr. Öğr. Üyesi, Katip Çelebi Üniversitesi]

KONUŞMACILAR

Akın ERSOY [Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi]

Sarp ALATEPELİ [Dr. Öğr. Üyesi, Katip Çelebi Üniversitesi]

Adil ÇAMUR [Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi]

Özkan YILDIZ [Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi]

Ali EKŞİ [Dr., Ege Üniversitesi]

Dünden Bugüne İzmir Belediyeciliğinin Arkeolojiye Bakışı

Akın ERSOY

[Doç. Dr., Dokuz Eylül
Üniversitesi]

Sarp ALATEPELİ

[Dr. Öğr. Üyesi, Katip Çelebi
Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

XVII. yüzyıldan itibaren Anadolu, antik yazarların eserlerinin etkisindeki Avrupalı seyyah ve araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Smyrna/İzmir ise bu Anadolu serüveninin başlangıç noktasını temsil etmektedir. Smyrna XVII. yüzyılın sonlarında Doğu Akdeniz'in en önemli liman kentlerinden biri haline gelmiştir. İngiliz, Fransız ve Hollandalı pek çok tüccarın kente yerleşmesiyle kozmopolit bir görüntüye kavuşan kentte ilgi yalnızca Osmanlı topraklarında üretilen metallerle sınırlı kalmamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren topraklarımızda kazı ve araştırma iznine sahip olan yabancılar her ne kadar 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi ile yurt dışına çıkarılması yasak olsa da diplomatik hüviyetleriyle bazı eserlere sahip çıkmışlardır. Bugün Avrupa'nın önde gelen müzelerinde Smyrna'dan geldiği belirtilen eserler bulunmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı İzmir kentinin yakın çevresindeki antik kentlere bir kısmı da bizzat Smyrna'ya aittir.

1922'de sona eren Kurtuluş Savaşı sonrasında İzmir yanmış, yıkılmış ve önemli bir bölümü yok olmuş bir görüntüye sahiptir. Cumhuriyetin kurulmasının ardından kentin yeniden ayağa kaldırılması için imar çalışmalarına başlanmıştır. Bu çerçevede bir yandan kamu ve sivil yapılar ayağa kaldırılırken, diğer yandan kentli yaşam için park ve pazar yerlerinin düzenlenmesi, eski mezarlıkların kent dışına çıkarılması gibi çalışmalar da sürdürülmüştür.

İzmir Belediyesi, kentin mezarlık alanlarından olan Namazgah ve Mezarlıkbashi mevkileri arasında yer alan Smyrna Agorası'nda bulunan mezarlığı düzenleyerek park haline getirme çalışmalarına başlamıştır. Düzenleme çalışmaları sırasında bu mezarlık boyunca uzanan Dikilitaş Sokağı'na adını veren, bugün Agora Bazilikası'nın zemin katına ait bilinen sütunlar yeniden keşfedilmiştir. Yaklaşık bin yıldır defin yapılan bu alanda mezar taşları, serviler, kokarcılar ve menengiç ağaçları arasında arkeolojik buluntuların ortaya çıkması, derine indikçe yeni buluntu ve kalıntılara ulaşılması Cumhuriyetin kurucularının ve yerel yöneticilerin dikkatini arkeolojik mirasın ortaya çıkarılmasına yönlendirmiştir.

1932'de kamu kurumlarının ve yöneticilerinin desteğine ek olarak İzmir Belediye Başkanı Behçet Salih Bey'in katkılarıyla önce alanda araştırmalar ve ardından 1933 yılında kapsamlı kazılar başlatılmıştır. Böylece bu çalışma, modern Cumhuriyetin ilk Arkeolojik projelerinden biri olmuştur. Bu sayede "İzmir Agorası" adı ile bilinen Smyrna Antik Kentinin Agorası'nın ortaya çıkarılmasındaki ilk çalışmalara başlanmıştır.

Geldiğimiz noktada İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin, özellikle 2002 yılından itibaren, son 16 yılda, kent merkezinde Agora çevresinde ve Smyrna Tiyatrosu'nda yaptığı istisnaların yanı sıra maddi ve manevi desteği, İzmir ve Türkiye arkeolojisine büyük katkılar sağlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Arkeoloji, Belediye, İzmir, Agora, Kadifekale.

FROM PAST TO PRESENT, İZMİR'S MUNICIPAL AUTHORITIES' VISION ABOUT THE ARCHAEOLOGY

Since the 17th century Anatolia has been at the centre of attention of the European travellers and researchers, who had been influenced by the works of ancient writers. Smyrna/Izmir represented the Anatolian adventure's point of departure. During late 17th Century, Smyrna/Izmir had become the most important port city of Eastern Mediterranean. English, French and Dutch merchant settlers gave the city its cosmopolitan character. The interest towards İzmir was not solely related to commodities produced in the Ottoman land. From the second half of the 19th century onwards foreigners, who held diplomatic passports and archaeological excavation permits, could lay claim to some artefacts. Although the transfer to overseas of historical artefacts was outlawed by the 1884 Asar-ı Atika Regulations, artefacts from Smyrna and from the ancient cities in İzmir's periphery are currently exhibited in the leading European museums.

Following the conclusion of the Liberation War in 1922, İzmir was left with burned down buildings, as half

of the city had vanished. The development of the city started immediately after the proclamation of the republic. A series of projects implemented to re-establish public buildings, parks and market places as well as the removal of the old cemeteries out of the city centre.

In this context, İzmir Municipality commenced works to convert the old cemeteries of Namazgah and Mezarlıkbashi into a park. These graveyards were located above the Agora of the ancient Smyrna. During these works, two columns were discovered and identified to be located on the ground level of Agora Basilica. Discovery of artefacts in this site, which had been used over a thousand years as a graveyard, drew attention from local government and the republican leadership, who initiated further excavation to reveal this archaeological heritage.

In 1932, with the support of public institutions and governors, and with remarkable efforts of the then İzmir Mayor, Behçet Salih, field research and subsequently in 1933 comprehensive excavations were carried out in the Agora site. This was one of the first archaeological projects of the modern republic. This initial attempt would lead in time to the unearthing of the Agora of the Ancient Smyrna.

Contemporarily, particularly since 2002, İzmir Metropolitan Municipality has contributed greatly to regional and national archaeology, through sponsorship and encouragement, including the expropriation of land around Agora and Smyrna's ancient theatre.

Keywords: Archeology, Municipality, İzmir, Agora, Kadifekale.

Antik dönemden başlayarak geçmişe dönük eserlerin ve ganimetlerin toplanması, 'Arkeolojinin ve Müzeciliğin' ilk adımlarını oluşturmuştur. Nitekim bu adımları, Osmanlı Dönemi'nde de görmek mümkün olmaktadır. Örneğin Aya İrini Kilisesi, XIX. yüzyılın ortalarında savaşlarda ele geçen ganimet niteliğindeki silahların toplandığı bir mekân olmuştur. Burada Osmanlı'nın kullanım özelliğini kaybeden silahlarının yanında, önceki uygarlıkların silahlarına da yer verilmiştir.

XVIII. ve XIX. yüzyıllar Anadolu'da veya diğer Osmanlı topraklarında, Batılıların izinsiz ya da kolayca izin alarak kazılar yaptıkları ve buldukları eserleri zorluk çekmeden ülkelerine götürdükleri yıllardır. Anadolu'dan, Batı'ya eserlerin aktarılması daha da erken tarihlere gitmektedir. Nitekim İzmir'de, Osmanlı vatandaşlarının amatör kazı çalışmalarıyla ortaya çıkardıkları birçok eserin [içlerinde İzmir Tiyatrosu'ndan ele geçen heykellerinde olduğu], XVIII. yüzyılda, Fransa'nın İzmir Konsolosluğu mektuplarında da konu edildiği gibi, yabancılar tarafından Batı'ya aktarıldığı öğrenilmektedir.¹ Antik Dönem yapıtlarının aktarılmasından, sadece yabancılar sorumlu değillerdi. Anıtsal yapıların yapı malzemesi, sıklıkla bu dönem inşaatlarında da kullanılmaktaydı. XVII. yüzyıldan itibaren İzmir'deki güncel yapıların inşasında, örneğin Sarıkışla'da antik yapıların malzemesi kullanıldı [Fotoğraf 1]. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Tanzimat ikliminde Padişahların ve idarecilerin bu durum ilgisini çekinceye kadar, değerli eserlerin yurtdışına kaçırılmasındaki kolaylığı engelleyecek ne bir düzenleme ne bir irade bulunmaktaydı.

Batı'daki emsalleri gibi, Osmanlı padişahlarının da eski eserlerle ilgilendiklerine kaynaklar işaret etmektedir. Örneğin Fatih Sultan Mehmed, Topkapı Sarayı bahçesindeki lahitlerin, sütun başlıklarının, döşeme taşlarının ve mimari parçaların toplanmasını emretmiştir. Yine Sultan Abdülmecid [1839-1861], 1845 yılında Yalova'da yaptığı bir gezi sırasında, gördüğü bazı yazıtların İstanbul'a getirilerek

¹ Rauf Beyru, 19. Yüzyılda İzmir Kenti, Literatür Yay., 2011, s. 3 vd.

Fotoğraf 1. Sarı Kışla [Smyrna Kazı arşivi]

korunmalarını istemiştir. Bunlar, Harbiye Nezareti Cebehanesi'ne konmuştur. Osmanlıların kadim kültürlere ait eski eserlerden bihaber olmadığı, yakından takip ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin 1784 yılında, Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Kont Choiseul-Gouffier Atina'daki eserlerin çizimlerini yapmak için izin istediğinde verilmiştir. Ancak Kont, temsilcisine Atina'da alabildiğin her şeyi satın al diyerek amacının sadece bir belgeleme olmadığını göstermiş, Osmanlı topraklarından Batı koleksiyonlarına eser devşirme derdinde olduğu anlaşılmıştır.

Aynı şekilde İngiltere'nin İstanbul Konsolosu Vekili Lord Elgin, Atina Akropolü'ndeki mimarlık ve heykeltıraşlık eserlerinin belgelenmesi talebini ilettiğinde, gerekli izin verilmiş ancak kendisi ve ekibi akropole sokulmamıştır. Bunun üzerine, Padişah'tan yeni bir izin almayı da başarması Osmanlı'nın Batılıların antikalara olan ilgisini bildiklerini ancak izin almaları halinde belgelenmelerine izin verdikleri şekilde yorumlanmaktadır.² Osmanlı'nın eserlere değer verdiğinin bir göstergesi, II. Mahmud'un Assos'tan çıkarılan bir grup kabartmayı, Fransa Kralı Louis-Philippe'e dostluk işareti olarak hediye etmesinde de görülmektedir. Lord Elgin olarak bilinen Thomas Bruce, on ay gibi kısa bir sürede Parthenon'un frizlerini ağırlık olmasının diyerek sadece ön yüzlerini kesmek suretiyle Londra'ya götürmeyi başarmıştır. Bu anlamda Osmanlı İmparatorluğu, eski eserlerin değer taşıdığını kabul etmemiş olsaydı eserlerin sökülüp götürülmesi, sıradan bir kayanın götürülmesinden başka bir anlam taşımayacaktı. Lord Elgin, Padişah'ın belgeleme izninin ötesinde, yerel yöneticilere rüşvet vererek, Parthenon'un frizlerini Osmanlı topraklarından çıkarmıştır. İzinsiz yapılan işlemlerle ilgili olarak özellikle Sadrazam Kır Yusuf Ziyaüddin Paşa'ya rüşvet verildiği iddia edilir. Bu sırada Kahire'nin, devlet tarafından Fransızların elinden alınmasında İngilizlerin yardımının bir karşılığı olarak da bu nakliyenin gerçekleştiği kabul edilmektedir.

Bir başka örnekse yine bir İngiliz olan Charles K. Cockerell'in, bu kez Padişah'tan izin almaksızın, 1810-1814 yıllarında, Aigina Adası'ndaki eserleri gece karanlığında

her gece çalışarak ve hemen kıyıda bekleyen gemilere yükleyerek Osmanlı topraklarından çıkarmayı başarmasıdır.³ Osmanlı kanunlarında bir karşılığı olmasa da yaptıkları işin onaylanmadığını bilmekle birlikte, dönemin Avrupalı güçleri eski eserlere sahip olmayı bölgedeki nüfuzlarının fiziksel göstergesi olarak görmekteydiler.

Tanzimat Döneminde [1839-1876]

Tanzimat Döneminde [1839-1876] devlet eserlerin önemini giderek keşfederek ve Batı'da eğitim gören Osmanlı Aydınlarının da etkisiyle eski eser tespit ve toplama çalışmalarına başlamış, bazı vilayetlerde eski eser depoları kurulmuştur. Vilayetlerden gelen eserler ile XVI. yüzyıldan beri Aya İrini Kilisesi'nde olan silahlar birleştirilerek bir müze yaratılması için 200.000 kuruş ödenek ayrılmıştır. Tophane Müşiri Fethi Ahmet Bey tarafından düzenlenerek 1846'da İstanbul Arkeoloji Müzelerinin temelini oluşturan *Mecmua-i Asar-ı Atika* [Eski Eser Koleksiyonu] adlı bir müze açılmış olup bu müze Türk Müzeciliğinin başlangıcı sayılacaktır.⁴ Aya İrini'de toplanan eserler Eski Silahlar Koleksiyonu ve Eski Eserler Koleksiyonu adı altında batılı seyyah ve araştırmacılara göre kötü şartlar altında sergilenmekteydiler. Sonrasındaki yıllarda Vilayetlere gönderilen genelgelerde antika eserlerin değerli görülenlerinin veya çizimlerinin İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.⁵

Bu süreçte Batılıların eski eser iştahının devam ettiği de görülmektedir. Öncülleri gibi davranılan bir başka izinsiz kazı örneği 1852'de Halikarnassos Mozolesi'nde kazı yapmak isteyen ancak izni gelmeden kazılara başlayan ve ayrıca asıl hedefi olan Bodrum Kalesi duvarlarına yerleştirilmiş aslan heykellerini, Avrupa'ya nakletme düşüncesindeki Newton'a aittir [Fotoğraf 2]. Osmanlı, Newton'a çalışma izni vererek bir anlamda antikaların Padişah'ın kendi mülkü olduğunun ve padişahın istediği gibi kullanabileceğinin mesajını vermek istemiştir. Heykeller, bu olayın hemen ardından *Müze-i Hümayun*'a nakledilmiştir.

Avrupalıların, Bodrum ve Aigina örneklerinde olduğu gibi Anadolu ve diğer Osmanlı topraklarında da eski eserleri ortaya çıkarmak üzere izinsiz kazılar yaparak yurtdışına kaçırdıkları gündeme gelmiş, rahatsızlık yarattığı anlaşılan bu durum izne bağlanmaya çalışılsa da kesin kurallar konulmadığı için kaçakçılık engellenememiştir. 1856 yılında Newton yeniden izin alıp bu kez 12 heykeli Britanya Müzesi'ne gönderirken, 1863 yılında da Aydın-İzmir Demiryolu Mühendisi J. T. Wood önce izinsiz sonrasında da izinli olarak Ephesos'dan pek çok eseri İngiltere'ye götürmeyi başarmıştır. İngilizler, 1856 yılında imtiyaz hakkı elde ederek⁶ inşasına başlanan, 15

³ Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s. 80.

⁴ Emre Madran, "Cumhuriyet'in ilk Otuz Yılında [1920-1950] Koruma Alanının Örgütlemesi", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1-2, 1996, s. 61.

⁵ Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s. 82.

⁶ A. Nedim Atilla, *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 2002, s. 56 vd.

² Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği, Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, Çev., Esin Soğancılar, İletişim Yay., 2004, s. 78 vd.

Fotoğraf 2. C. Thomas Newton [Shaw, 2004]

Eylül 1862 tarihinde Ayasuluğ'a ulaşan⁷ 1866'da tümüyle işletmeye açılan⁸ İzmir-Aydın Demiryolu'nun altyapısının inşası sırasında, demiryolu hattına paralel olan 30 mil [yaklaşık 48 km] derinliğindeki arazide demiryolu inşasında ve işletilmesinde kömür gibi gerekli malzemenin ve altyapıya dönük servis yolları, telgraf hatları ve hizmet binalarının tesis edilmesine dönük sözleşme şartları gereğince çalışmalar yapılması izni almıştır.⁹ Ancak diğer yandan bu sözleşmede adı geçmeyen kalem-lerden biri olan arkeolojik alanların keşfi ve araştırılması da mümkün olmuştur. Bunun sonucunda, Ephesos'da tarihi eserlere ulaşmak ve Artemis Tapınağı'nı bulmak için J. T. Wood 1863'de¹⁰ izin almıştır. Wood'un kazılarıyla ortaya çıkan eserler, İzmir ve Kuşadası [Scala Nova] limanı üzerinden, Britanya Müzesi'ne nakledilecektir. Wood'un anılarından, 1874 yılına kadar süren kazılar boyunca toplam 16.000 sterlin harcadığı, başlangıçta kendisi tarafından finanse edilen kazıların sonraki yıllarda, Britanya Müzesi tarafından karşılandığı öğrenilmektedir.¹¹ Her yıl izin almak¹² zorunda kalan Wood'un, Ferman yoluyla aldığı izinde ortaya çıkan antikalar içerisinde ikiz olanlardan birinin hafire ait olup yurtdışına çıkarılması serbestken, Wood bunun tam tersini yorumlayarak, ikiz olanlar dışında tüm eserleri yurtdışına çıkarma hakkı olduğu şeklinde yorumlamıştır. Şikayetler üzerine, 1864 yılında İzmir Valisi Ali Paşa ve sonrasındaki yılda Kabuli Paşa, 1868'de toprak sahiplerinin şikayetleri kazı çalışmalarını kısa sürelerle engellemişlerdi.¹³ İlk yıllarda kazı çukurları ve çıkan toprağın dökülmesi için arazi kiraladığı anlaşılan Wood, sonrasında ara-

ziyi satın almanın işleri daha kolaylaştırdığını aktaracaktır.¹⁴ Buca ve 40 lira ödeyerek Ayasuluğ'da 5 odalı bir evde¹⁵ ikamet eden Wood, İzmir'de oturduğu zaman demiryolunu kullanarak Ayasuluğ'a ulaşıyordu ve buluntular da yine aynı demiryolu kullanılarak İzmir Limanı'na ulaştırılıyordu.¹⁶ Ephesos'dan başlayarak eserlerin taşınmasına, onları Britanya'ya götürecek gemilerin personeli de destek vermektedir. Wood, farklı yıllarda eserleri nakleden gemilerin isimlerini de aktaracaktır; 1868'de Terrible, 1872'de Caledonia, 1873'de Ariadne. 30 Ekim 1872 tarihli *La Turquie* gazetesinde kaçırılmakta olan eserlerin fazlalığı nedeniyle kaleme alınan bir yazıda, bu durum şikayet edilmekte ve idarecilerden bunun engellenmesi istenmektedir.¹⁷ Bu döneme ilişkin gezi notlarında, Efes kazılarında bulunan ve kaçırılan bazı küçük çapta eski yapıtların İzmir'de çarşılarda satılmakta olduğuna ilişkin bilgilere de rastlanılmaktadır. Özellikle 1878 yılında Londra'da basılan bir rehberde, İzmir eski sikkelerin alınıp satıldığı bir yer olarak tanımlanacaktır.¹⁸

Bu tarihlerde, Asar-ı Atika'dan dolaylı olarak da olsa bahseden ilk yasal düzenleme 1858 tarihli *Arazi Kanunnamesi*'dir. Kanunun 107. maddesinde taşınır eserlerin, bulana ait olduğuna yer verilmiştir.¹⁹

1869 Asar-ı Atika Nizamnamesi

Arkeolojik mirasa dönük doğrudan ilk düzenlemeyse, 7 maddeden ibaret olan 1869'daki *Asar-ı Atika Nizamnamesi* olmuş ve bu nizamnameye göre, kazı yapacakların izin almaları ve buldukları eserleri yurtdışına çıkarmamaları istenmiştir.

Bununla birlikte Osmanlı topraklarının her yerinden eserler, İstanbul'a ulaştırılmaya başlanınca Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın emriyle Mecmua-i Asar-ı Atika adı değiştirilerek, 1869 yılında Müze-i Hümayun [İmparatorluk Müzesi] açılmıştır. Müzenin müdürlüğüne, Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapan E. Goold getirilmiştir. Tüm Osmanlı topraklarından çıkarılan eserlerin deniz yoluyla kolayca Avrupa'ya taşındığını gören Sadrazam Ali Paşa Maarif Nezareti'nden eski eser yağmasını önleyecek bir tüzük hazırlanmasını isteyecektir. Ancak onun ölümünün ardından Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, Müze-i Hümayun'u anlaşılamayan ama belki müzenin olumsuz şartlarının Batı'da sıkça gündeme gelmesi nedeniyle kapatmıştır. Kendileriyle, Avrupalı Krallar arasında tarihsel ve kültürel paralellik kuran Padişahlar, bu paralellığe dönük olarak koleksiyon ve müze düşüncesini desteklediler. Örneğin Sultan Abdülaziz, Batılı tarzda giysileriyle Abras Galerisi'nde Yunan-Bizans Eserleri koleksiyonunu ziyaret etmiştir ki, bu ziyaretin Müze-i Hümayun'un açılmasında ve koleksiyonların oluşmasında etkili olup olmadığı tartışmalı görülebilir.²⁰ Müzenin,

⁷ Atilla, *İzmir Demiryolları*, s. 67.

⁸ Mehmet Özdemir, *Mütareke ve Kurtuluş Savaşı Başlangıç Dönemlerinde Türk Demiryolları*, Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s. 11.

⁹ Atilla, *İzmir Demiryolları*, s. 57.

¹⁰ Atilla, *İzmir Demiryolları*, s. 149 vd.

¹¹ John Turtle Wood, *John Turtle Wood'un Anıları Efes Kazıları*, Çev. Ali Tamer Ürüm, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2014, s. 33,53,147.

¹² Wood, *John Turtle*, s. 212.

¹³ Wood, *John Turtle*, s. 69, 94, 129 vd.

¹⁴ Wood, *John Turtle*, s. 174 vd., 186.

¹⁵ Wood, *John Turtle*, s. 175.

¹⁶ Wood, *John Turtle*, s. 76.

¹⁷ Beyru, *19. Yüzyılda*, s. 5.

¹⁸ Beyru, *19. Yüzyılda*, s. 6.

¹⁹ Madran, "Cumhuriyet", s. 60 vd.

²⁰ Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s. 102 vd.

Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkan eşitlikçi ve ilerici düşüncenin hem tarih hem de devletle yeni bir ilişki kurarak, yeni bir yurttaş sınıfına hizmet vermek üzere mi tasarlandığı tartışılabilir.

Ancak Ahmed Vefik Paşa'nın, Maarif Nezareti'ne atanmasının ardından müze yeniden açılmış ve müdürlüğe Philipp Anton Dethier atanmıştır. Yaptığı en önemli işlerden biri, Anadolu'da süre giden kültür varlıklarının yağmalanmasını engellemeye çalışmak olmuştur. Bu tarihlerde Henrich Schliemann, Troia'da 1870 yılında kazılara başlamış 1873 veya 1874 yılında bulduğu ve Kral Priamos'un hazinesi olarak ünlenen arkeolojik bulguları Atina'ya kaçırmıştı. Öyle ki Müze-i Humayun'un yeni Müdürü Dethier, Atina'ya kadar gidip orada dava açarak Troia buluntularını geri almaya çalışmışsa da, İstanbul'un içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durum nedeniyle yüklü bir tazminat alınmasının ardından konu kapanmıştır. Schliemann ardından yeni izinler aldıysa da, bu kez devlet silahlı bekçilerle iznin dışında hareket edilmesini engellemek durumunda kalmıştır. Schliemann örneği tek değildi ve yabancılar Anadolu'nun tarihsel zenginliğine göz dikmiş, kazı izni almaya çalışıyorlardı. İstanbul izni vermek zorunda kaldığında, "taş çıkarsa sizin, altın çıkarsa bizim" gibi sözlerin bu dönemde ortaya çıktığı iddia edilir. Henüz kazı izinleri kağıt üzerinde olmamasına rağmen, uygulamada kazı giderlerinin kazı yapanlarca karşılanması ve ortaya çıkan eserlerin de devletle kazıcısı arasında paylaşılması pratiğine dayanıyordu.²¹ Eğer Osmanlı vatandaşı tarafından bulunmuşsa, 1/3'ü kadar değerini alabiliyordu.

İzmir-Aydın Demiryolu'nun inşası sırasında, demiryolu müdürü olan Mösyö Delarke, Selçuk'ta ortaya çıkarılan arkeolojik bulguların çalındığını, bunun önlenmesi için bir müze kurulması gerekliliğini İstanbul'a bildirmiştir. İstanbul gerekli desteğin gösterilmesi için İzmir Valisi'ne ve Ticaret Bakanlığı'na emir vermiştir. Bu sıralarda Aydın'da sürekli devletten kazı izni alıp, eserleri yurtdışına çıkaran John Portle adında bir kişinin kayıtlara geçtiği görülmektedir. Bu kişi gibi diğer kişilerin de Asar-ı Atika'yı yurtdışına çıkarmasını engellemek için 1868'de yasak getirilmiş, çıkan eserlerin ancak yurtiçinde satılabilmesi kararı alınmakla birlikte, mal sahibi olduğu topraklarda atika bulunanlar bu tasarrufun dışında bırakılmıştır. Ancak Padişah emrinin yeterince uygulanmadığı görülmektedir. Örneğin 24 Nisan 1872 tarihli *La Turquie* gazetesi, İzmir'de yayınlanan *L'Impartial*'den alıntı yaparak Ephesos'daki kazıların son hızla sürdüğünü çok sayıda antik parça çıktığını ve bunların da yabancı müzelere aktarıldığını yazacaktır. Türk kazı komiserinin olmaması eleştirilmekte, beğenilen her şeyin British Museum'a gönderildiği not edilmektedir.

İzmir Belediyesi'nin Kuruluşu

1866 yılında İstanbul'un iradesiyle, İzmir'de Belediye tesis edilmiştir. Belediye'nin vali tarafından atanan başkan ve bir meclisten ibaret olduğu görülmektedir. İstanbul bir komite kurmakta ve bu komite, İstanbul'un istediği şekilde, meclis üye-

lerini kentin etnik nüfus oranlarına göre ve [sorunlu olan] mülkiyet büyüklüğüne sahip Levantenlerden seçmekteydi. 1872 yılında İzmir'de tesis edilen 20 kişilik bir komitenin, kentteki sorunlarla ilişkili bir rapor düzenleyerek Valiliğe arz ettiği bilinmekte olup, bu raporda Belediye'nin bir bürodan ibaret olduğu ve bu haliyle yarıdan çok zarar verdiği yazılmakta ve hatta lağvedilmesinin daha iyi olabileceği belirtilmekte, bu kuruluşun yeniden organize edilmesi önerilmektedir.²² Anlaşılan o ki bilinen görevleri, kuruluşundan sonra yerine getiremeyen bir kurumla karşı karşıya bulunmaktadır. Aynı tarihteki bir gazete haberindeyse [*La Turquie* gazetesi] mevcut Belediye Başkanı Şerif Efendi'nin aslında altyapı için büyük çaba sarf etmekle birlikte, tek başına olması nedeniyle boy hedefi olduğu yazılmaktadır. Bu durum, bugün de karşılaştığımız gibi halkla Belediye'nin karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Vali Sabri Paşa'nın bu dilek ve şikayetler üzerine, Belediye teşkilatını yeniden organize etmeye çalıştığı, onun ardından gelen Hüseyin Avni Paşa'nın bu düzenlemeyi devam ettirerek, bir komisyon kurduğu bilinmektedir. İzmir Belediyesi hakkında şikayetler, 1877 yılında da gazetelere [*Stamboul* gazetesi] konu olmuş, belediyenin varlığıyla yokluğunun pek belli olmadığı belirtilerek, Belediye'nin yeter hizmet vermesi için Valilik iradesinden ayrılması, belediyeye mali destek verilmesi gibi öneriler yazılı basına yansımıştır. 1877 yılında Belediye Başkanı Neşet Bey, görevden alındığında belediye kasasının bomboş olduğu yazılacaktır.

1879'da İzmir'in, iki belediye bölgesine ayrıldığı görülecektir.²³ Seçimle gelen Başkan ve Meclis üyeleri belirlenmiş, Türk ve Yahudi Mahalleleri yukarı bölge, kıyı mahalleleri aşağı bölge olmak üzere, iki belediyeden ibaret hale gelecektir. Bu ayrılık, 1890 yılına kadar sürecektir.²⁴

1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi

İzmir'de Belediyesi'nin tesis edildiği ama şikayetlerin arttığı bir dönemde, Müze-i Hümayun Müdürü Dethier tüm bu yaşananlar çerçevesinde, 1874'te ilk olduğu kabul edilen *Asar-ı Atika Nizamnamesi*'nin yürürlüğe girmesini sağladı. Buna göre yabancıların yapmış olduğu kazılarda çıkan eserler hafir, arazi sahibi ve devlet arasında üçe paylaştırılacaktı. Bu nizamname, eserlerin devletin belirlediği şekilde ve özellikleri, değerleri esas alınarak paylaşımına izin vermekteyse de kazıyı yapan hafire istediğini yurtdışına çıkarma hakkı verdiği ve bu çıkışı da yasalaştırdığı için eleştirilir. Örneğin Sadrazam Fuad Paşa'ya, demiryolu inşaatı ve güzergahları için danışmanlık yapan Alman Demiryolu Mühendisi Carl Humann 1867 yılında, Bergama'da araştırmalara ve ardından 1877'de izin alınarak kazılara başladığında²⁵ 1880 yılına kadar kazı yaptığı alanları satın alarak çıkardığı eserlerin 2/3'üne sahip olduğu gibi, diğer 1/3'ü de 20.000 Frank karşılığında satın aldı. Bu durum, 1881-1886 yılları arasında içinde Zeus Altarı'nın da bulunduğu yüzlerce ton ağırlığınca

²² Beyru, 19. Yüzyılda, s. 326.

²³ Beyru, 19. Yüzyılda, s. 327.

²⁴ Beyru, 19. Yüzyılda, s. 329.

²⁵ Atilla, *İzmir Demiryolları*, s. 151.

²¹ Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s. 84 vd.

eserin Berlin'e aktarılmasını sağlamıştı.²⁶ Öyle ki, 27 Aralık 1881 tarihli *Stamboul* gazetesi, 120 kasa değerli eserin Berlin Müzesi'ne gönderildiğini ve 140 kasanın da gönderilmeyi beklediğini yazacaktır.

Görüldüğü gibi, Demiryolu projelerinin tasarlanması bir yandan haritacılığın geliştirdiği gibi bu haritalar üzerinde stratejik noktaların yanı sıra arkeolojik alanların işaretlenmesini ve de kazı çalışmalarının hızlanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu arada, Demiryolları turistik amaçlı gezilerin artmasına da neden olmuştu. Wood, Ephesos hakkında 1877'de yazdığı anılarında, yerel rehberlerin yalan yanlış şeyler anlattıklarından bahsedecektir.²⁷ Wood'un anıları, İzmir'de ilk turizm hareketinin başlangıcını aktarması bakımından önemliydi ve birkaç yıl sonra Ephesos ve Troia gezi kitaplarında yer alacak, artarak turistlerin, maceraperestlerin bu alanlara gelmesine yardımcı olacaktı. Wood, kazıları sürdürdüğü yıllarda önemli misafirlere ev sahipliği de yapmıştı. Sutherland Dükü ve Stafford Markisi²⁸ ve 1865'de, Prens Arthur Ephesos'ta konuk edilecekti.²⁹ Mütareke ve Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında, 1918-1920 tarihleri arasında, İzmir-Aydın Demiryolu'nun İngilizlerce kontrol edilmesi eski eserlerin de diğer ürün ve madenler gibi yurtdışına çıkışında büyük rahatlık yaratmaktaydı.³⁰ İzmir merkezli demiryolları aynı zamanda, özellikle 1866 yılında Babıalı'nın sağladığı olanaklarla ve 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından başta İngilizler olmak üzere yabancıların önemli büyüklüklerde toprak satın almasına da yol açmıştı. Örneğin İzmirli Baltazzilerin Menemen Aliğa arasında sahip oldukları topraklar, İzmir'in o dönem 150.000 olan nüfusunun, 6 aylık buğday ihtiyacını karşılayabilecek büyüklüğe ulaşmıştı.³¹

Levanten bir kökene sahip, tarih ve arkeoloji meraklısı olan Baltazzi Ailesi ve özellikle Demosthenes Baltazzi³² kendi toprakları içinde bulunan; Kyme, Myrina ve Pitane'de kazılar yapmış, Atina Fransız Okulu üyelerini çalışmaları için davet etmiştir. Lubnan'ın Sayda kentinde, Osman Hamdi Bey'in yaptığı kazı çalışmalarına katılmış, İstanbul'da Müze-i Humayun'un kurulmasında çalışmış ve hatta Bey unvanıyla Aydın vilayetinin eski eser müfettişi olarak atanmıştır.³³ Baltazzilerin davet ettiği Fransız araştırmacıların, Myrina Nekropolü'nde yaptıkları kazılar sırasında ortaya çıkan heykelcikler, Louvre Müzesi'ne aktarılacaktır. Aynı süreçte Almanlar da Alman Arkeolog Theodore Wiegand başkanlığında, Osmanlı'ya olan destekleri nedeniyle Bergama'da ele geçen eserlerin, ülkelerine nakledilmesi için ayrıcalık peşinde koşmuşlar, Osmanlı Bürokrasisi ile Osmanlı elitlerinin tepkisinden kaçınmak için ancak

kamuya açık olmayan bir anlaşmayla, yarısını götürme hakkına sahip olmuşlardır. Osmanlının içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik iklimin, Britanya İmparatorluğu'nu da bu anlamda harekete geçirdiği bilinmektedir.

Osman Hamdi Bey ve 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi

Dethier'den sonra bilinen bir isim Osman Hamdi Bey, 1881 yılında Müze-i Hümayun'un başına atanmış ve bu ilk Türk Müze Müdürü 1910 yılına kadar görevini sürdürmüştür [Fotoğraf 3]. Osman Hamdi Bey zamanında da, XIX. yüzyılın genelinde olduğu gibi tüm Osmanlı topraklarında yabancıların kazıları sürmüş ve eserlerin önemli bölümü bugün bilinen büyük müzelere aktarılabilmektedir. Mısır'da, Irak'ta, Suriye'de ve Anadolu'da bilinen birçok antik kent, ilk kez bu dönemde gün yüzüne çıkarılmıştır. Miletos, Priene, Pergamon, Ephesos bu dönemde gün ışığına kavuşan antik kentler arasında olup, günümüzde de hemen hemen aynı milliyetlerdeki meslektaşlarımız tarafından arkeolojik kazılar sürdürülmektedir.

1884'te Osman Hamdi Bey'in hazırladığı ve Türk eski eserler hukukunun temeli sayılan *Asar-ı Atika Nizamnamesi* yürürlüğe girmiş ve 1973 yılına kadar genel olarak kabul görmüştür. Artık ülke topraklarında kazı yapmak isteyen yabancılara, buldukları eserlerin bir kopyasının verilmesi ve asılların Müze-i Hümayun'a konması koşuluyla ruhsat verilecekti. Nizamname taşınmaz veya taşınabilir objelerin devletin malı olduğunu ve devletin kendinden önceki uygarlıklarla ilişkilendirmesine aracı oldukları fikrini taşıyordu. Artık eserlerin bulunduğu arazinin altındaki her şey devletindi ve özel mülk sahipleri bunları tahrip edip karıştıramaz, gerektiğinde arazi kamulaştırılabilir düşüncesini taşıyordu. Kazılacak yerlerin haritasını, devlet istemekte ve çıkarılan eserler hem yabancı, hem de devletin temsilcisi tarafından iki ayrı deftere kaydedilecektir.

Osmanlının Batılılaşma sürecinin ruhuna uygun olarak, Nizamname'nin yanı sıra ve buna paralel olarak, örneğin *Servet-i Fünun* gibi yazılı basın üzerinden en azından halkın bir bölümüne de eski eserler hakkında bilgiler ulaşıyordu. 1891 yılında, bu gazetede çıkan bir makalede arkeoloji, eski ve ortaçağlara ait her türlü "*Yadigâr-ı Asar-ı inceleyen Asar-ı Atika Fenni*" olarak açıklanarak, mevcut bilimler arasında birinci derecede önemli olduğu vurgulanacaktır.

Buna rağmen, Nizamname'nin dışına çıkan durumlarla sık sık karşılaşılmıştır. Wood'un ardından Ephesos'daki kazılar, devletin verdiği izinlerle onu takiben Britanya Müzesi adına David George Hogarth, 1895 tarihinden sonra da Viyana Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Başkanı ve ardından 1898'de Avusturya Arkeoloji Enstitüsü kurulduğunda ilk müdürü olan Otto Bendorf, Carl Humann ile ortaklaşa olarak kazıları I. Dünya Savaşı'na kadar sürdürdüler.³⁴ Efes'deki kazılar, tasarruf hakkını elinde bulunduran devletin izniyle sürdürülmüş ve Artemis Tapınağı'na ait birçok önemli eser, Viyana Müzesi'ne nakledebilmiştir.

²⁶ Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s. 142

²⁷ Wood, *John Turtle*, s. 103.

²⁸ Wood, *John Turtle*, s. 188

²⁹ Wood, *John Turtle*, s. 82.

³⁰ Özdemir, *Mütareke*, s. 113 vd.

³¹ Beyru, *19. Yüzyılda*, s. 142 vd.

³² Beyru, *19. Yüzyılda*, s. 6.

³³ Ersin Doğer, *Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi*, 2017, s. 188 vd.

³⁴ Wood, *John Turtle*, s. 294.

Siyasetin, arkeolojiye dokunduğunu bu tarihlerde de görmek mümkün olmaktadır. Sultan II. Abdülhamit, Avusturya İmparatoru ile olan stratejik ilişkisini sergilemek için ortaya çıkarılan buluntular arasından beğenilenlerin alınabileceğine ilişkin, 1896 tarihli bir ferman yayınlamıştır. Bendorf hemen her şeyi İzmir Limanı üzerinden göndermeye kalktığı anda, Maarif Nezareti bunu engellemeye çalışmış ancak başarılı olamamış, 1896 ile 1906 yılları arasında, Ephesos’da ele geçen eserler 7 parti halinde Viyana Müzesi’ne taşınmıştır. Bir başka örnekteyse, 1909-1910 tarihlerinde Avusturya Macaristan İmparatorluğu’nun, Bosna Hersek’i ilhak etmesi üzerine Avusturyalıları kazı izni verilmediği görülmektedir.³⁵ Ephesos kazıları, I. Dünya Savaşı’nın ardından 1926 yılında yeni Türkiye Cumhuriyeti yetkililerinden tekrar izin alan Josef Keil Başkanlığındaki Avusturyalıları tarafından bugüne kadar sürdürülecektir.

Osman Hamdi Bey Nizamname’nin yayınlanması için çalışmakla kalmamış, Müze-i Hümayun’a eserler kazandırmak için Myrina ve Kyme’de kazılar yapmıştır. Bugün, İstanbul Arkeoloji müzeleri olarak bilinen ve Mimar Valaury tarafından projelendirilerek antik yapılardan ve bir görüşe göre de Ağlayan Kadınlar Lahdi’nden ilham alınan yapının inşası da tamamlanarak, Asar-ı Atika Müzesi adını almıştır.

Osman Hamdi Bey zamanında yapılan kazılarda, devletin desteğine ihtiyaç duyulduğunda sık sık sorunla karşılaşıldığı görülmektedir ki, İmparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik durum nedeniyle ne yazık ki, arkeolojik kazılar ve eserlerin sağlıklı sevkياتına yeterince ilgi gösterilememekteydi.³⁶

Fotoğraf 3. Osman Hamdi Bey [Smyrna Kazı arşivi]

1906 Asar-ı Atika Nizamnamesi

1906 yılında daha kavramsal temele dayanan ancak bir önceki nizamnameyi

³⁵ Peter Scherrer, ed., *Efes Rehberi*, Ege Yay., 2000, s. 36.

³⁶ Erdem Yücel, *Türkiye’de Müzecilik*, Arkeoloji ve Sanat Yay., 1999, s. 56.

devam ettiren, 23 Nisan 1906 Tarihli *Asar-ı Atika Nizamnamesi* çıkarıldı. Söz konusu tüzük, müzeler kurulması öngörüliyordu. Arkeolojik Mirası korumaya yönelik, İmparatorluğun son düzenlemesiyse *Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi* olup, bu nizamname kimi kararları yerel yöneticilerin almasına dayanmaktadır.³⁷ 1908 tarihinden itibaren İzmir’de de böyle bir müzenin kurulması çalışmalarına başlandıysa da, I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla ertelenmek zorunda kalınmıştır.³⁸

1910 yılında Osman Hamdi’nin ölümünün ardından, Müze’nin başına onun yardımcılığını da yapmış olan Halil Edhem Eldem Bey müdür olarak geçmiştir. Bu sırada Sardis’de, Amerikalılar tarafından 1909 yılında başlanan ve I. Dünya Savaşı’na, 1914’e kadar sürdürülen kazılarda ortaya çıkan eserlerin bir kısmı, Asar-ı Atika Müzesi’ne taşınmış olmakla birlikte bir kısmı kazı alanındaki depoda bırakılmıştır. Halil Edhem Bey, savunmasız kalan bu eserlerin İzmir’e taşınmasını istemiş ve Amerikalıların özel eşyalarıyla birlikte, İzmir Mekteb-i Sultani olarak bilinen İzmir Atatürk Lisesi’nde koruma altına alınmıştır. Yunan işgali sırasında yeniden kazılara başlayan Amerikalılar, işgal yıllarında ortaya çıkan eserleri ülkelerine nakletmişlerdir. Amerikalılar, 1926 yılında kendilerine bırakılan eserlerin değersiz ve teşhire layık olmadıklarını söyleyerek, İstanbul Arkeoloji Müzesi’ndeki bazı Sardis buluntularını geri istemişler, Halil Edhem Bey bunu, zaten çok değerli eserleri ellerinde bulundurdıklarını söyleyerek reddetmiştir.

Cumhuriyet Dönemi: Atatürk Dönemi

TBMM Hükümeti’nin tesis edilmesinin ardından, Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey Maarif Vekilliği’ne getirilmiş ve Maarif Vekaleti’ne bağlı olarak, 9 Mayıs 1920 tarihli Milli Hükümet programında “Milli eski eserlerimizi, bir an önce derleyerek korumanın amaçlandığı” ilkesiyle aynı yıl, *Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü* tesis edilmiştir.³⁹ 1921 yılında bu müdürlük, Hars [Kültür] Müdürlüğü adını almıştır.⁴⁰ Atatürk’ün buyruğuyla, Maarif Vekili İsmail Safa tarafından 5 Kasım 1922 tarihli, *Müzeler ve Asar-ı Atika Hakkında Talimat* başlığı altında bir genelge yayınlanmış ve Valiliklere gönderilerek Anadolu’nun çeşitli illerinde müze depolarının, müzelerin düzenlenmesi ve müzesi olmayan yerlerde yeni müzelerin açılması istenmiştir.⁴¹ Cumhuriyet’in ilanından hemen sonra 1924 yılında, *Asar-ı Atika Encümeninin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kararname* ile müze teşkilatı tesis edilmiştir. 1925 yılında, *Kıymetli Eserlerin Harice İhracının Mennine Dair Kanunname* çıkarılarak, eski eserlerimizin yurtdışına çıkışları engellenmek istenmiştir. Yeni Cumhuriyet böylece müzecilik ve arkeoloji alanında, kanuni alt yapısını güçlendirmeye çalışmıştır. Birçok ilde müzeler oluşturulması gayesiyle, aslen bir depo niteliğindeki Bergama Müzesi 1924 yılında açılmıştır. İz-

³⁷ Madran, “Cumhuriyet”, s. 60 vd.

³⁸ Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s. 235 vd.

³⁹ Ertuğrul Danık, “Unutulan Bir Cumhuriyet Aydını: Ali Rıza Yalın”, *Kebikeç*, 16, 2003, s. 323-340.

⁴⁰ Yusuf Çetin, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde [1920-1938] Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar”, *Sanat Dergisi*, 12, 2007, s. 117.

⁴¹ Madran, “Cumhuriyet”, s. 63 vd.

mir'deki Cumhuriyet Dönemine miras kalan Asar-ı Atika Deposu, Müze-i Hümayun'un Şubesi olarak hizmet vermekteydi ve bu depo/şube 1926 yılında, Müdürlük haline getirilerek İzmir Müzesi olarak 1926'da açılmıştır [Fotoğraf 4].⁴² Ankara'daki Hars Müdürlüğü, 1933'de Asar-ı Atika ve Müzeler Müdürlüğü, 1944'te de Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü adını almıştır.

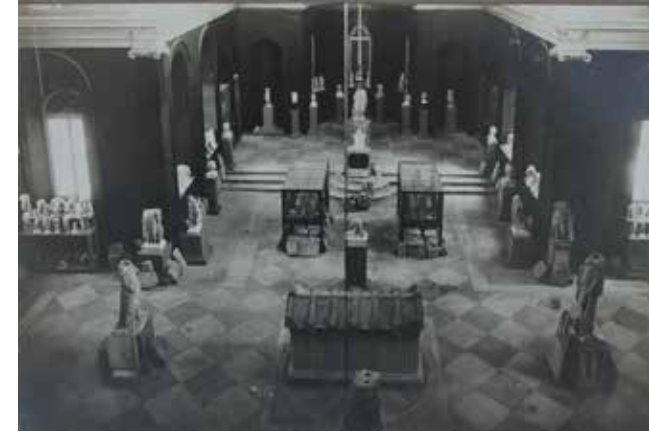
17 Kasım 1931 tarihinde üç ay sürecek yurt gezisine çıkan Atatürk, 3 Şubat 1931'de İzmir Müzesi'ni ziyaret edecek, müzedeki Frig ve Lydia eserleriyle yakından ilgilenmiş ve İzmir Müzesi Anı Defteri'ne, "İzmir Asar-ı Atika Müzesi'ni gezdim. Büyük himmet ve gayretle istifadeli bir hale getirilmiş, memnun oldum" sözlerini yazarak, memnuniyetini dile getirmiştir.⁴³ Bu gezisi sırasında, 21.02.1931 tarihinde Konya'ya ziyaretinde Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği iki paragraflık yazıda, "İstanbul'dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin, ileride tarafımızdan meydana çıkarılacak olanların ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmalî yüzünden pek harap hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat illerine kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat-i lüzum vardır. Bunun için Maarifçe tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisinin muvafık olacağı kanaatindeyim" diyerek görüşünü dile getirmiştir.⁴⁴ Atatürk'ün isteğiyle, 15 Nisan 1931 tarihinde, Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti kurulmuş [kurum 1935 yılında, Türk Tarih Kurumu adını alacaktır] ve kurumun, 1932 tarihindeki 1. Kongresi'nde Türkiye'de Milli Kazılar yapılmasını istemesiyle Avrupa'ya Arkeoloji Eğitimi için öğrenciler gönderilmiştir.⁴⁵ Atatürk'ün bu tarihten sonra Arkeoloji Eğitimi için Ekrem Akurgal, Sedat Alp, Arif Müfit Mansel ve Halet Çambel gibi Türk öğrencileri yurtdışına gönderdiği ve bu öğrencilerin dönmesiyle sadece yabancılarca sürdürülen arkeolojik çalışmalarda artık Türk arkeologların da ağırlıklarını hissettirmeye başladıkları görülecektir. Cumhuriyet Dönemi kazılarında ilk çalışma, Atatürk'ün emriyle Cumhuriyetin 10. Yılında, Atatürk Orman Çiftliği içinde bulunan Frig Tümülüsü'nde yapılacaktır.

Atatürk, ilk Türk kazı alanı ziyaretini 5 Mayıs 1933 tarihinde Ankara-Yalınca Köy-Ahlatlıbel'e yapmıştır. Aynı tarihlerde; Alacahöyük [1934], Güllüdağ [1934], Trakya Tümülüsleri [1936], Ankara Çankırıkapı [1937], Ankara Kalesi Sondajları [1937], Etiyokuşu [1937], Kuştepe [1937], Pazarlı [1937], İstanbul Üniversitesi Sarayburnu [1937-1938] kazılarına başlanmıştır. TTK ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın işbirliğiyle, arkeolojik kazılar artarken TBMM kürsüsünden Atatürk, "Yurt içindeki kazılar ve ortaya çıkarılan eserler bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya başlamıştır" diyecektir.

Atatürk'ün verdiği önemle, müzecilik alanında hızla gelişmeler olurken diğer yandan da arkeolojik kazılara önem verilecektir. 9 Şubat 1934 tarihinde, Söke Türk

Ocağı'nın açılışına gittiğinde Ephesos'a da uğrayacak ve birkaç saat kaldığında, Avusturyalıların burada yıllardan beri kazılar yaptığını Türklerin arkeolojik kazıları yürütecek uzmanları olmadığını burada bir kez daha öğrenecektir. 13 Nisan 1934 tarihindeyse, Bergama'ya ziyarette bulunacaktır.

Yukarıdaki telgrafın ardından, 01.04.1931 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Müsteşarı, Vakıflar Umum Müdürü, Antikite ve Müzeler Müdürü ve Etnografya Müzesi Müdürü'nden oluşan bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon temel tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitlerden birisi de, belediyelerin anıtların değeri ve korumanın önemine ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadıkları için, yol açmak, eski eserlerin arsasını satmak gibi nedenlerle bunları yıkmak istedikleri yönündedir. Komisyonun raporu üzerine Maarif Vekaleti, uygulamaya yönelik olarak bir iş programı hazırlamıştır. Buna göre; "Vekâletin 1933 yılı bütçesine 50.000 lira ödenek konması, İstanbul, Ankara ve Elazığ ile birlikte İzmir'de örgütlenme için merkez kurulması, her bölgede 1 Arkeolog, 2 Mimar, 1 ressam ve 1 Fotoğrafçıdan oluşan bilimsel ve teknik bir komisyonun bulunması ve bu komisyonun yerel müzelerle ortak görev alması [bugünkü Anıtlar ve Rölöve Müdürlükleri anlamında] Anıtlar Koruma Komisyonu kurulması [Bugünkü Anıtlar Kurulu anlamında] ülkenin arkeolojik haritalarının yapılması için üniversite veya yerel eğitim kurumlarında görev yapan coğrafya uzmanlarından yararlanılması".

Fotoğraf 4. İzmir Müzesi [Smyrna Kazı arşivi]

Maarif Vekaleti bu temel girişimlerin yanı sıra, 19.12.1931 tarihinde tüm valiliklere bir genelge göndererek tarihi abideleri kurtaracak ivedi önlemlerin alınmasını, müzelerin gelişmesinin temini ve "toprak üstünde sürünen asar-ı atika" için İl Özel İdaresi ve Belediye bütçelerine ödenek konmasını isteyecektir.⁴⁶ Diğer yandan Anıtlar Koruma Komisyonu, "Tarihi Abidelerin Bakım ve Korunması Hakkında Kanun" hazırlığı yapmış ve bu metinde belediyelerin ayıracığı para ile abidelerin tescili, tasnifi, plan ve rölövelerinin alınması, abidelerin ivedi tamiri, mühim olanların heyeti asiyeleri üzerine tamir ve restora edilmeleri, tarihi abidelerin etrafının temizlenerek ziyaret edilebilecek bir hale getirilmesi amaçlanmaktaydı.

⁴² Danık, "Unutulan Bir Cumhuriyet", s. 326 vd.

⁴³ Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1923-1938*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 2003], s. 327.

⁴⁴ Madran, "Cumhuriyet", s. 69.

⁴⁵ Çetin, "Mustafa Kemal", s. 119.

⁴⁶ Madran, "Cumhuriyet", s. 69.

1930 yılına kadar hayrat, dini yapılar, vakıf eserleri, müze teşkilatlarının giderleri dışında devletin bütçe ayıramadığı izlenmektedir.⁴⁷ 1930-1940 döneminde Maarif Vekâletine ayrılan bütçeden, koruma projelerinin yanı sıra kamulaştırmaya da ödenek ayrıldığı ve bu sayede Kızıllavlu'nun da içinde bulunduğu bazı yapıların çevrelerinin de kamulaştırıldığı görülmektedir. Yine Nafia Vekâleti bütçesine, 1937 yılından 1940 yılına kadar TTK'nın yapacağı kazı çalışmalarına destek olmak ve çıkan eski eserlerin mahallinde tanzim ve umumi müzelerle nakli için 18.750 lira bütçe konulmuştur.⁴⁸

İzmir'de Arkeolojik Mirasın Durumu

Osmanlı Dönemi'nden devreden ama çıkarılan yangın sonucu, kentin bir bölümü harabe haline gelen İzmir'de, İzmir Belediyesi imar çalışmalarına başladığında 14.06.1930 tarih ve 1580 sayılı *Belediyeler Kanunu*'nun 159. Maddesiyle, “*kale ve kulelerin metruk arsaları ve enkazının*” ve varsa *gelirleri* belediyelere devredilirken, bizim için asıl önemli olan ise bu kanun ile Bakanlar Kurulu'nun *Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname'nin Mer'iyete Vaz'ına* [Yürürlüğe Girmesine] *Dair 1410 sayılı Kararnamesi* ile 01.07.1931'de yürürlüğe giren *Mezarlıklar Nizamnamesi*'nin 1. Maddesine göre “*metruk ve sahipsiz mezarlıklar*” belediyelere devredilmiştir. Ancak 6. Maddede bu mezarlıklardan, tarihi değeri olanlar için Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi hükümlerinin geçerli olduğu belirtilmiştir.⁴⁹ Bu mezarlıklar nizamnamesinin çıkarılmasında, mezarlıkların belediyelere devri, yerel yönetimlerce satılmaya başlanması ve böylece yok olmaya bırakılan alanlar haline dönüşmesi üzerine yeni bir düzenlemeye gidilmesi zorunluluğunun etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün ziyaretinin ardından, 23 Nisan 1931 tarihli *Yeni Asır* gazetesinde İzmir'e “hayatını geceli gündüzlü ona vakfedecek kadar fedakâr ve çalışkan bir reis istiyor. Bunu ona çok görmemek vicdan borcudur” yazılarak⁵⁰ sadece eski eserler anlamında değil, Belediye hizmetlerinin de yeterince yapılamadığı dile getirilecektir.

Yerel Yönetimlerin yeterince eski anıtlara ilgi göstermemeleri nedeniyle, merkezi hükümetin sürekli müdahale amaçlı yönerge ve talimatlar hazırladığı görülmektedir ki bunlardan biri de Evkaf Umum Müdürlüğü'nün taşra teşkilatına gönderdiği ve yukarıda bahsettiğimiz genelgeyi esas alan, 24.02.1932 tarihli yönergedir. Yönergede, cami ve hayratların bahçesinde önemli mezar taşlarının olabileceği bu nedenle bu mezar taşlarının, uzmanlarca incelenmesi istenecektir. Ardından benzer bir şekilde Maarif Vekâleti'nin, 26.06.1933 tarih ve 171 sayılı genelgesiyle belediyelere tahsis edilen mezarlıklardaki mezar taşlarının tarihsel, artistik ve etnografik değerlerine değinilerek park ve yeşil sahalar içinde kalanların açık müze olarak korunması, kaldırılması gereken mezarlıklardaki değerli mezar taşlarının incelenerek müzelerde koruma altına alınması istenmiştir.⁵¹ Anlaşılan o ki, İzmir'de bugün

Agora'nın bulunduğu Namazgah Mezarlığı'nda keşfedilen arkeolojik mirasla birlikte, çok sayıda nitelikli mezar taşına rastlanması sonucunda, burada ele geçen mezar taşları İzmir Müzesi'nin ilk envanterlik eserlerini oluşturmuş olmalıdır. Bu mezar taşlarını, İzmir'in değişik mezarlıklarından gelenler izleyecek ve bunların bir kısmı da Smyrna Agorası Örenyeri'nde sergilenecektir.

Bu aşamada, İzmir Belediyesi'nin mülkiyetine geçen 1932 yılında kayıtlardaki adıyla, Namazgah ama bugün bildiğimiz adıyla Smyrna Agorası üzerindeki Osmanlı Dönemi mezarlığında, belediyenin yapmak istediği düzenlemeler sırasında ciddi bir arkeolojik mirasa rastlanması üzerine, İzmir Müze Müdürlüğü'nün devreye girdiği görülmektedir. Başlangıç tarihi itibarıyla yeni Cumhuriyet'in başkenti Ankara'daki kazı çalışmalarından hemen sonra, İzmir'de arkeolojik kazılara başlanmış olması dikkat çekicidir. Bu çalışmalarda; Türk Tarih Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve İzmir Valiliği'nin varlığı ve önceliği görülmektedir [Fotoğraf 5].

Namazgah Mevkii'nde öteden beri bilinen ve o tarihlerde bazı sütunları ayakta olan mezarlık alanında, antik döneme ait bir agoranın olduğu XVII. yüzyılda Evliya Çelebi gibi seyyahlardan bilinmektedir. İzmir Müzesi ve onun 1926 yılında müdürlüğüne getirilmiş olan Selahattin Kantar başkanlığındaki [1932-1942] bir ekibin, 1931 yılında başlanan araştırmaların ardından kısa sürede bazı önemli yazıtlara ulaşılması üzerine, fiili kazı çalışmalarına 1933 yılında başlanmıştır. 1926 yılından, 1935 yılına kadar İzmir Valiliğine Kazım Dirik Paşa'nın getirildiği görülecektir ki, hem İzmir'in imarında hem de bayındır hale gelmesinde önemli rol oynayacaktır. Kantar'ın araştırmalarına, İzmir Valisi Kazım Dirik'in 100 ‘pound’luk bir bütçe sağlamış olduğu ve çalışmaların devamlılığının sağlanması bakımından destek arayışına girildiğinde Eğitim Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu, İzmir Arkeoloji Topluluğu, Vilayet Halkevi, İzmir Turizm Bürosu'nun da destek verdiği öğrenilmektedir. 1934 ve 1936 yılları hariç, 1941 yılına kadar kazılara destek sağlanabilmiştir. Kazıların desteklenmesinde, Vali ve General Kazım Paşa'nın ve onun ardından Fazıl Güleç'in ve Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in, aynı zamanda Prof. Dr. Afet İnan'ın ve Asar-ı Atika ve Müzeler Genel Müdürlüğü Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın büyük katkıları olmuştur. Kazılar sürecinde, dönemin birçok Arkeoloji kökenli önemli insanları İzmir'e gelip Selahattin Kantar'a destek olmuşlardı.

Özellikle Theodor Wiegand, M. Schede, Prof. Dr. F. Miltner, Prof. J. Keil, Prof. K. Bittel, Dr. B. Mayer, Dr. O. Deubner bunlardan birkaçı olmuştur.⁵²

Aynı süreçte, 1932 yılında, Arapzade Cevdet Bey'in Vali Kazım Dirik himayesinde, 1817 yılında Konstantinos Oikonomos'un, 1868 yılında da Oikonomos'un eserine yeni eklemeler yaparak Fransızcaya çeviren Bonaventure F. Slaars'ın İzmir Tarihi Araştırmalarını [Etude sur Smyrne], Türkçeye çevirdiği dikkat çekmektedir. Kitabın basılıp yayınlanmasında, İzmir Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti sivil bir toplum ku-

⁴⁷ Madran, “Cumhuriyet”, s. 67 vd.

⁴⁸ Madran, “Cumhuriyet”, s. 85.

⁴⁹ Madran, “Cumhuriyet”, s. 66 vd.

⁵⁰ Arıkan, *İzmir Basınından*, s. 327 vd.

⁵¹ Madran, “Cumhuriyet”, s. 77.

⁵² Rudolf Naumann-Selahattin Kantar, “Die Agora von Smyrna. Bericht über die in den Jahren 1932-1941 auf dem Friedhof Namazgâh zu Izmir von der Museumsleitung in Verbindung mit der türkischen Geschichts- kommission durchgeführten Ausgrabungen”, *Istanbuler Forschungen* 17, 1950, s. 69.

ruluşu olarak rol almıştı. Kazım Dirik bu kitabın yayınlanmasına ön ayak olurken, aynı zamanda 1934 tarihli *İzmir Rehberi*'ni, *Guide D'Izmir* adlı kitabın yayınlanmasını sağlamıştır. Bu kitapta, İzmir ve Çevresi Eski Eserleri Sevenler Derneği Başkanı ve vali unvanlarıyla, *President de l'Association des Amis des Antiquites D'Izmir et ses environs*'un ön-sözünü yazmıştır.

Yukarıda değindiğimiz Anıtlar Koruma Komisyonu, 1933 yılında Anadolu-Türk Sanatı'na ilişkin anıtsal yapılar için Mimar Macit Kural'a ve arkeolojik anıtlar için Avusturya Arkeoloji Enstitüsü Üyesi Prof. Dr. F. Miltner'e rapor hazırlatmıştır. Bu komisyonun yanı sıra, 1924 yılında kurulan İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni 1935 yılında Bakanlığa, İstanbul'daki anıtların korunmasına yönelik sunduğu raporda, "Bu topraklardaki varlığımızın taş kesilmiş ve yıkılmaz birer ispatı" olarak daha ziyade siyasi bir değerlendirmede de bulunmak zorunda kalmıştır. Aynı Encümen 1939 yılında sunduğu bir rapordaysa, "arkeoloji alanında çağdaş yaklaşım, bir milletin varlığından kalan her eserin korunmasını gerektirir" ve "yıkıldıktan sonra imar yerine yıkılmadan geliştirilerek ve düzenleyerek imar" ilkesini benimsediği görülecektir. Encümen bu nedenle, 'köhneperest' olarak suçlanacaktır.⁵³

Smyrna [İzmir] kenti, kuruluşundan günümüze aralıksız yerleşim gören yapısıyla, arkeolojik anlamda büyük değer ve zorlukları aynı anda barındırmaktadır. Antik kent, genç cumhuriyetin mimari anlamda yeniden yapılanmaya gittiği, gözde yerleşim alanının merkezini oluşturmaktadır. Bu yönüyle, modern kent içerisinde günün ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen her müdahale, tarihi değer taşıyan taşınmaz kültür varlıklarına da müdahale anlamı taşımaktadır. Bu durum, 1930'lu yıllarda yeni İzmir'i yaratmak için başlayan kent planlaması ve altyapı çalışmaları sırasında sıklıkla gündeme gelmiştir. Kamu yararı gözetilen çalışmaların genelinde İzmir Belediyelerinin arkeolojik kalıntılarla karşılaştığı ve müze teşkilatı ile sıklıkla çalışmak mecburiyetinde kaldığı anlaşılmaktadır.

Arşivlerde, dönemin İzmir ve Efes Müzesi müdürlüğüne ulaşan ihbar ve tebligatların bir kısmının, doğrudan İzmir Belediyesi ile ilgili oldukları görülmektedir. Yazışmalara konu olan en eski olaylardan biri, İzmir Belediyesi tarafından 1931 yılında İkiçeşmelik'ten Eşrefpaşa'ya giden ve bugün Eşrefpaşa Caddesi olarak bilinen yolun tesviyesi adına yürütülen çalışmalarla ilgilidir. Çalışmalar sırasında, antik döneme ait olduğu anlaşılan mimari blokaja rastlanılmış ve müze müdürlüğü durumdan haberdar edilmiştir.⁵⁴ Dönemin Müze Müdürü Selahattin Kantar ve Arkeolog Haland, Mal Deresi mevkiine bizzat giderek, yerinde incelemelerde bulunmuşlardır. 1931 yılının Mart ayı içerisinde, alanda belediyeye ait çalışmalar durdurularak müze müdürlüğü tarafından sondaj çalışmaları yapıldığı anlaşılmaktadır.

İzmir'in arkeolojik haritasının oluşturulmasının gerekliliği, 1934 yılında Maarif

⁵³ Madran, "Cumhuriyet", s. 80.

⁵⁴ Sarp Alatepeli, "Antik Kaynaklar ve Kalıntılar Işığında Coğrafi Bilgi Sistemine Dayalı Smyrna Kenti Arkeolojik Haritasının Hazırlanması", [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009], s. 48.

Vekaleti [dönemin Milli Eğitim Bakanlığı] ve Müzeler Dairesi tarafından görülmüştür. Şehrin hemen her yerindeki antik döneme ilişkin eserlerin mevcudiyeti göz önünde bulundurularak, Belediye tarafından yaptırılan planlardan bir örneğin İzmir Müzesi'ne verilmesi suretiyle, tespiti gerçekleştirilen kalıntıların kayıt altına alınması kararlaştırılmıştır [14/1/1934 tarih ve 470 numaralı yazıyla Müze Müdürlüğü'nün ve İzmir Asar-ı Atika Komisyonunun raporları doğrultusunda alınan kararla].⁵⁵ Bugün dijital ortamda, sayısal haritalar üzerinde oluşturulan detaylı arkeolojik haritalar, yetmiş üç yıl önce dönemin şartları ve imkânları dâhilinde oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, dönemin İzmir Belediyesi'nin kentin arkeolojik değerlerinin tespiti ve antik silüetinin belgelenmesi adına katkısı dikkate alınmalıdır.

Fotoğraf 5. Smyrna Agorası [Smyrna Kazı arşivi]

Yukarıda sözü edilen çalışmanın başlatılmasında, hiç şüphesiz kent içerisinde yoğunluk kazanan imar faaliyetleri ve bu konuda sıklıkla Müzeler Dairesi'nin ve İzmir Belediyesi'nin karşı karşıya gelmesi etkili olmuştur. 1934 yılına ait düzenlemenin, Müzeler Dairesi'nin şehrin, Mezarlıkbaşı ile Fuar alanı arasında kalan bölgesinde karşılaşılan taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili Maarif Vekaleti'ne yaptığı tebliğlerin bir sonucu olarak oluşturulduğu aşikardır. Maarif Vekaleti, İzmir'de Selahattin Kantar ile çalışmalarda bulunan Prof. Dr. Miltner'in de bilgisine başvurarak, bir taslak düzenleme oluşturmuştur. Sözü edilen düzenleme sonrasında, İzmir'de tespiti sağlanan taşınmaz kültür varlıklarının ölçekli bir şekilde kayıt altına alınıp, belediyeden temin edilen kent planı üzerine tüm detaylarıyla işlenmesine ve mezkur mevkilerde gün ışığına çıkarılan değerli parçaların müzeye nakledilmesine karar verilmiştir. Söz konusu kararların alınmasının ardından, İzmir'de tespit edilen ve gerekli şartları sağlayan bazı parsellerde karara bağlanan önlemlerin alınması koşuluyla inşaat izni verildiği anlaşılmaktadır.

⁵⁵ Sarp Alatepeli, "Smyrna Su Yapıları", [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016], s. 156.

İzmir Asariatika [Arkeoloji] Müzesi Müdürlüğü yapmış oldukları çalışmaları kayıt altına almak için gerekli görüldüğü durumlarda şehir planlarına dayalı krokiler yerine, sokak isimlerine ve şahıslara ait mülklerin tasvir ve betimlemesine dayalı raporlar da tutmuştur. 1937 yılında Belediye Meclisi'nde gündeme getirilip kabul edilen mazbatayla, 1938 yılından itibaren sokak isimlerinin yerine numara verilmesinden ve ikinci mazbatayla mevcut mahallelerin adlarının değiştirilmeye başlanmasından⁵⁶ dolayı, sokaklar ve mahaller üstünden tanımlanan yapıların konumlandırılması güçleşmiştir. Dönemin İzmir Belediye'si, 1937 yılında sokak isimlerinden numerik sisteme geçerken, eski mahalle isimlerinin kaybolmaması adına 'İzmir Şehri Mahalle İsimleri ve Sokak Numaraları Rehberi' isimli bir rehber-kitap yayımlamıştır. İzmir Belediyesi'nin sergilediği tutum, şehrin geçmiş belleğiyle ilgili detayların kaybolmasını önlerken, İzmir Asar-ı Atika Komisyonunun kentin kültür envanteriyle ilgili kıymetli arkeolojik çalışmasının işlevini yitirmemesini sağlamıştır.

1938 yılında, İzmir ve Efes Müzeleri ile İzmir Belediyesi'nin yolları yeniden kesişmiştir. Bugün Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesine dönüştürülmüş olan itfaiye binasının kuzeyine tekabül eden alanda [İsmet Kaptan Mahallesi], taş blokların bulunduğu ifade edilmiştir [İzmir & Efes Müzeleri 29/1/1938 tarihli raporu].⁵⁷ 1938 yılında müze, Smyrna'nın eski limanına ait mermer döşemelerin Belediye tarafından kırıldığını ve mermerlerin oturduğu büyük blokların bir kısmının yerlerinden söküldüğünü rapor etmiştir.

1940 yılının Temmuz ayında İnkılap Mektebi önünde, söz konusu tarihlerde Tayyare Şehitliği Caddesi olarak anılan, günümüzde Rakım Erkutlu Caddesi olarak tanımlanan sokakta, İzmir Belediyesi bir kanalizasyon çalışması başlatmıştır. Kanalizasyon çalışmaları sırasında, arkeolojik eserlere rastlanıldığı Müze Müdürü Selahattin Kantar tarafından, 'Vilayet Yüksek Makamına' bildirilmiştir. Belediyenin çalışmaları geçici olarak durdurulurken, günümüzde Aziziye Mahallesi'ne tekabül eden alanda, müze tarafından bir sondaj çalışması yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar neticesinde hazırlanan raporda, büyük çoğunluğu zarar gördüğü anlaşılan eserler, "çoğu kırık ve harap, 158 kadar Itır hokkası, gözyani hokkası, minimini heykelçeler..." şeklinde tanımlanmışlardır.⁵⁸ Günümüz arkeoloji terminolojisinde, *unguentarium* ve *figürin* olarak tanımlanan eserlerin, tespit edilerek müzeye taşınmasının ardından taşınmaz bir kültür varlığına rastlanılmaması sebebiyle⁵⁹ belediyenin kanalizasyon çalışmalarını sürdürmesi konusunda olumlu görüş bildirilmiştir.

⁵⁶ Erkan Serçe, "İzmir'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması ve İzmir Mahalleleri", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7-8, 1999, s. 165.

⁵⁷ Alatepeli, "Antik Kaynaklar", s. 56.

⁵⁸ Gözde Şakar, "Smyrna Antik Kenti'nde Bulunan Pişmiş Toprak Figürinler" [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009], s. 16.

⁵⁹ Kantar söz konusu raporunda, kazı alanının kentin eski *nekropolü* olarak tanımladığı alan içerisinde kaldığından ve İ.S. 3. yüzyılda 'putperestler' tarafından gömüldüğünü dile getirdiği Hristiyan cemaatinin lideri konumundaki bir azizin mezarından söz etmektedir. Kanalizasyon çalışmasının durdurulup, sondaj çalışmalarının başlatılması sebeptendir. Her ne kadar *nekropol* alanının günümüzde kent surlarının dışında olduğu düşünülse de ve öldürülen aziz için verilen tarih, yine kendisine yüklenen liderlik vasfı nedeniyle aklı İ.S. 2. yüzyılı getirip Aziz Polykarpos'u işaret etse de, rapor Müze'nin ve belediyenin konuya yaklaşımı açısından değerli bir kesit sunmaktadır.

İzmir Vilayeti Maarif Müdürlüğü, İzmir Müzesi ve İzmir Belediyesi'nin taraf olduğu bir başka olaysa, 1942 yılında vuku bulmuştur. Büyük bir yazışma trafiğinin yaşanmasına neden olan alan, Altınyol'dur. Günümüzde Namık Kemal Mahallesi sınırları içerisinde kalan Altınyol, Hasan Sağlam Öğretmen Evi önünde, İzmir kentinin en iyi korunmuş Roma Caddesi'dir. 10 metre genişliğindeki Roma caddesinin güneyinden geçen İkiçeşmelik Caddesi bu caddenin, modern dönem uzantısı olarak tanımlanabilir.⁶⁰ 1933 yılında Selahattin Kantar, Asariatika ve Müzeler Müdürlüğü makamıyla, Miltner'inde üzerinde durduğu 'cadde' için bir yazışmada bulunmuştur [5.5.1933 tarih ve 84985 numaralı yazışma]. Buna göre söz konusu tarihlerde, yaklaşık bir metre toprak altında olduğu dile getirilen ve iki yüz metre olduğu belirtilen cadde için, dört yüz lira ödenek rica edilmiştir. Alanın kazısı için istekli olan Alman ve Avusturyalı arkeologlardan ödenek sağlamak yerine Kantar çalışmaların, Asariatika ve Müzeler Müdürlüğü'nün finansmanıya, İzmir müzesi tarafından yapılmasını arzu etmiştir.

Büyük bir kısmı korunarak 1942 yılına ulaşan cadde, bu tarihlerde bir takım şikayetlerin öznesi haline gelmiştir. 2 Nisan 1942 tarihinde Maarif Müdürü T. Tarakcioğlu Altınyol'un tahrip edildiği yönündeki şikayetler üzerine, İzmir Müzesi'nden kapsamlı bir rapor istemiştir [2.04.1942 tarih 4715 sayılı yazı]. 9 Nisan tarihinde Altınyol'da yapılan tahribata ilişkin fotoğraf ve rapor, Maarif Müdürlüğüne sunulmuştur. Söz konusu raporda, ancak Haziran ayında eserlerin müzeye taşınabileceği üzerinde durulmuş ve bu tarihe kadar eserlerin belediye ve zabıta tarafından korunmasının gerekliliği belirtilmiştir. 14 Nisan 1942 tarihinde Selahattin Kantar'ın, Antikiteker ve Müzeler Müdürlüğü'ne gönderdiği yazıda Altınyol'daki tahribatın müsebbibinin dönemin İzmir Belediyesi olduğu anlaşılmaktadır. İzmir ve Efes Müzeleri Müdür Kantar'ın çok sert bir şekilde belediyeyi, Ankara'ya şikayet ettiği anlaşılmaktadır. Kantar, dönemin İzmir Belediyesi'ni ağır sözlerle eleştirmiştir.

Smyrna Agorası'ndaki kazılar, 1943-1944 yıllarında Müze Müdürü Rüstem Duyuran tarafından sürdürülmüştür. 1950'lerde temizlik ve bazı onarım ve ayağa kaldırma çalışmalarının ardından, 1990'larda kısa sürelerle çalışmalar yapılmıştır. İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Piriştina'nın büyük çabalarıyla, 2001 yılında hazırlanan *Agora ve Çevresi Koruma Geliştirme ve Yaşatma Projesi* çerçevesinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da desteğiyle yapılan kamulaştırmalarla birlikte, İzmir Müze Müdürü Mehmet Taşlıalan tarafından yeniden başlatılan kazılar, 2005 yılına kadar sürdürülmüştür.⁶¹ 2007 yılında *Bakanlar Kurulu Kararlı Kazı* niteliği kazanan kazılar, Dokuz Eylül Üniversitesi adına günümüze kadar sürdürülmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, bugün sadece 4 hektara ulaşan alanın kamulaştırılmasını sağlamış aynı zamanda Smyrna Tiyatrosu üzerinde bulunan niteliksiz modern yapıların da kamulaştırmasını yaparak, hem Agora hem de tiyatronun bilimsel çalışmalara açılmasına ön ayak olmuştur. İzmir Büyükşehir Belediyesi hem bu proje hem de bu

⁶⁰ Akın Ersoy, *Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna [İzmir]*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 2015, s. 67.

⁶¹ Mehmet Taşlıalan, "Geçmişten Günümüze Smyrna Agorası", *İzmir Life*, Sayı: 100, 2009, s. 75.

projeye altlık oluşturan, 2005 tarihli '5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 75. maddesi gereğince desteğini sürdürmektedir.

Bununla birlikte, Büyükşehir içindeki ve diğer yerel belediyeler, '2863 Sayılı Kanunun 12. Maddesi' kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla emlak vergilerinin %10'unu taşınmaz kültür varlıklarının korunması için kullanılabılır hale gelmiştir. Aynı zamanda kamulaştırmayı konu alan 15. Maddesi [1987 tarih ve 3386 Sayılı ve de 2004 tarih 5226 Sayılı kanunlarla değişik] gereğince, belediyelerin tescilli taşınmaz kültür varlıklarını, koruma bölge kurullarının belirlediği fonksiyonda kullanılmak kaydıyla kamulaştırabilmektedirler. Yine 17. Madde, koruma amaçlı imar planı yapabilmesi hakkını da vermektedir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, günümüzde 'İzmir Tarih' programı çerçevesinde kent dokusunun yok olmaya yüz tutan değerlerini ve tarihi mirasın modern kent içerisinde kaybolarak bir silüet haline gelen strüktürünü, farklı disiplinlerin ortak çalışmalarıyla tadil etmektedir. Büyükşehir Belediyesi, 11 arkeolojik kazıya 5 milyon lira değerinde katkıda bulunarak Türk ve Dünya Arkeolojisine büyük bir destek sağlarken, tarihsel mirasın korunmasına yardımcı olmaktadır [Fotoğraf 6].

Fotoğraf 6. Smyrna Agorası [Smyrna Kazı arşivi]

Kaynakça

- Atilla, A. Nedim, *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 2002.
- Arıkan, Zeki, *İzmir Basınından Seçmeler 1923-1938*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 2003.
- Alatepeli, Sarp, "Antik Kaynaklar ve Kalıntılar Işığında Coğrafi Bilgi Sistemine Dayalı Smyrna Kenti Arkeolojik Haritasının Hazırlanması", [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü], İzmir, 2009.
- Alatepeli, Sarp, "Smyrna Su Yapıları", [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü], İzmir, 2016.
- Beyru, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, Literatür Yay., 2011.

- Çetin, Yusuf, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde [1920-1938] Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar", *Sanat Dergisi* 12, 2007.
- Danık, Ertuğrul, "Unutulan Bir Cumhuriyet Aydını: Ali Rıza Yalçın", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 16, 2003.
- Doğar, Ersin, *Aliağa Tarihi*, Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi/4, 2017.
- Ersoy, Akın, *Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna [İzmir]*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 2015.
- Madran, Emre, "Cumhuriyet'in ilk Otuz Yılında [1920-1950] Koruma Alanının Örgütlemesi", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:1-2, 1996.
- Naumann, Rudolf-Selahattin Kantar, "Die Agora von Smyrna. Bericht über die in den Jahren 1932-1941 auf dem Friedhof Namazgâh zu Izmir von der Museumsleitung in Verbindung mit der türkischen Geschichts- kommission durchgeführten Ausgrabungen", *Istanbuler Forschungen* 17, 1950.
- Özdemir, Mehmet, *Mütareke ve Kurtuluş Savaşı Başlangıç Dönemlerinde Türk Demiryolları*, Kültür Bakanlığı Yay., 2001.
- Serçe, Erkan, "İzmir'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması ve İzmir Mahalleleri", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7-8, 1999.
- Scherrer, Peter, [ed.], *Efes Rehberi*, Ege Yay., 2000.
- Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği, Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, Çev. Esin Soğancılar, İletişim Yayınları, 2004,
- Şakar, Gözde, "Smyrna Antik Kenti'nde Bulunan Pısmış Toprak Figürinler", [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü], İzmir, 2009.
- Taşlıhan, Mehmet, "Geçmişten Günümüze Smyrna Agorası", *İzmir Life*, Sayı: 100, 2009.
- Wood, John Turtle, *John Turtle Wood'un Anıları Efes Kazıları*, Çev. Ali Tamer Ürüm, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 2014.
- Yücel, Erdem, *Türkiye'de Müzecilik*, Arkeoloji ve Sanat Yay., 1999.

İzmir'e Suriyeli Göçü ve Yerel Yönetimlerin Tutumu*

Adil ÇAMUR
[Araştırma Görevlisi,
Doktora Öğrencisi,
Dokuz Eylül Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

Göç, basit anlamda insanların yer değişikliği, toplumları etkileyen bir olgudur. Göçler bölgelerin, ülkelerin ve şehirlerin nüfus yapılarını değiştirir, ekonomik durumlarını ve toplumsal yapılarını etkiler. Göçlerle ülkeler ve şehirler kurulur. Bu bağlamda göç sosyal bilimlerin çeşitli alanları için inceleme konusudur. Disiplinler arası araştırma alanıdır. Göç çalışmaları sosyolojiden, iktisada, şehir planlamadan tıbaa birçok disiplini içerir. Tarih boyunca kentler göçlerden etkilenmiştir. Yerel yönetimler, mahalli müşterek ihtiyaçların giderilmesinde en küçük birim olarak toplumların göçlerden kaynaklı ihtiyaçlarının giderilmesi için önemli birimlerdir. Yerel yönetim birimleri bir arada yaşam pratiklerinin geliştirilmesi ve uyum için sorumluluklar üstlenir. Hizmet sunumunda göçle gelenlere yönelik programlar uygulayabilirler. Merkezi idarenin Göç İdaresi Başkanlığı ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı gibi kurumları eliyle yürüttüğü hizmetler yanında yerel yönetimlerin de başta 5393 sayılı Belediye Kanununun Hemşehri Hukuku başlıklı 13. maddesi olmak üzere çeşitli düzenlemelerden hareketle mültecilere hizmet sunumu açısından sorumluluğu bulunmaktadır.

Türkiye'de yerel yönetimlerin göç kaynaklı hizmetlerine ilişkin tartışmalar Suriyeli göçü nedeniyle yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin tüm kentlerini etkileyen kitlesel göç ulusal düzeyde hizmet sunumu açısından bir tartışma konusu olduğu gibi yerel yönetimler açısından da benzer durum karşımıza çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin Suriyeli mültecilere ilişkin sorumluluğunun tanımı ve yerel yönetim mevzuatının sorumluluğu açıklamada yeterli olup olmadığı tartışma konularından bazılarıdır. Bu tartışmalar yerel yönetimlerin mültecilere yönelik farklı uygulamalar geliştirmesini beraberinde getirmektedir.

İzmir tarih boyunca göçlerden etkilenmiştir. Mübadele, tarımda makineleşme, Balkan göçü ve zorunlu yerinden edilme İzmir'in yakın tarihinin önemli göç olaylarıdır. Suriyeli göçünün etkilediği şehirlerden biri de İzmir olmuştur. İzmir, Suriyeli mülteciler için yaşama ve Avrupa'ya geçiş noktası olarak tercih edilen illerden biridir. Geri kabul anlaşması öncesinde Yunanistan'a geçişlerin fazla olduğu dönemlerde yoğun Suriyeli nüfusu barındıran İzmir halen en fazla sayıda Suriyeli barındıran illerdir. Göç İdaresi'nin verilerine göre İzmir'de geçici koruma kapsamında 135.769¹ Suriyeli yaşamaktadır. İzmir'in tüm ilçelerinde Suriyeli mülteci bulunmaktadır.²

Mart 2017'de İzmir'deki belediyelere Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında yöneltilen soruların yanıtlarına dayanan çalışmada belediyelerin yarısının herhangi bir hizmet sunmadığı görülmüştü. Hizmet sunmama gerekçeleri mevzuat ve Suriyeli mülteci bulunmaması olarak belirtilmiştir. Sunulan hizmetlerin ise yardım faaliyetlerinde yoğunlaştığı görülmüştür.³

Suriyeli mültecilerin Türkiye'de yedi yılı aşan varlıkları merkezi düzeyde politika değişikliklerine sebep olmuştur. Çalışma yaşamına katılımlarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Vatandaşlığa ilişkin tartışmalar sürmektedir. Mültecilerin geçiciliğinden hareketle yapılan tartışmalarda kalıcılık üzerine öngörüler dillendirilmektedir. Bu çalışmada yerel yönetimlerin yaklaşımlarında farklılık yaşanıp yaşanmadığı ve mültecilere yönelik hizmetlerin yeniden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada, bir yıldan fazla sürenin ardından Suriyeli mültecilere yönelik hizmetlere ilişkin belediyelerle yüz yüze görüşmeler yapılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde göç ve yerel yönetimler ilişkisi tartışılarak Türkiye yerel yönetim sisteminin göç konusundaki sorumluluğu ve uygulama örnekleri ele alınacaktır. Ardından İzmir'in göç tarihi ve Suriyeli göçüne ilişkin veriler paylaşılabilecektir. Daha sonra İzmir'deki büyükşehir dâhil otuz bir belediyenin Suriyeli mültecilere yönelik hizmetlerine ilişkin araştırmanın verileri değerlendirilecektir. Son olarak Bilgi Edinme Kanunu kapsamında 2017'de yapılan araştırma ile yüz yüze görüşmelerden elde edilen veriler karşılaştırılarak analiz edilecektir.

SYRIAN MIGRATION TO İZMİR AND THE ATTITUDE OF LOCAL ADMINISTRATIONS

Migration is basically a phenomenon describing the change of people's location that affects the society. Mass migration changes the population of cities and countries and affects the economic and social structures. In this sense, migration becomes an interdisciplinary area of interest including sociology, economics, politics, medicine and urban planning.

Local administrations as the smallest units in providing services for common needs of local areas are crucial in solving problems generating from mass migration. Local administrative units take responsibility to improve co-existence and integration and provide special services for refugees. Besides the Directory of Migration and Kızılay of central government, local administrations have responsibilities through various regulations including Municipal Law's Hemşehri Law article in providing services for refugees. The debates over migration-related local services concentrated since the Syrian influx started in 2011. The definition of the responsibilities of local administrations to Syrian refugees and the adequacy of local administrations' regulations in describing these responsibilities are some of the controversial issues. In this respect, municipalities developed different approaches to cope with refugee services.

Izmir as a harbour city has been the subject of migration through the Ottoman and Republic period. Levantine entrepreneurs, population exchange, agricultural mechanisation, Balkan and forced migration are some of the major examples of migration to Izmir. After the Syrian influx started, Izmir has been a major city that attracts refugees to settle or travel to Europe illegally due to its proximity to Greece especially before the readmission agreement. According to the data of Migration Directory, there are 138.742⁴ Syrian Refugees in Izmir under the temporary protection scheme. Currently, there are Syrian refugees in every province of Izmir.⁵

According to the previous study conducted in March 2017 which is based on the responds received from Izmir municipalities via the right to information act, only half of the municipalities provide services to Syrian refugees. The reasons of not providing services were the absence of regulations and Syrian refugees. Services were generally regarded as charity activities.⁶

The seven years of existence of Syrian refugees in Turkey has led some policy changes in central level, especially over participation in labour life. The debates over the temporariness of refugees are transformed into the permanence of the refugees. In this study, policy changes over refugees since 2011 will be explained, along with the re-assessment of different approaches adopted by the municipalities comparing to the study conducted in 2017. This study is based on face to face interviews conducted with the responsible members of the municipalities.

The relation between migration and the local administrations is discussed in first part. The role of migration in Turkey's local administration regulations and the role of local administrations in the migration regulation will also be explained in the first part. Second, legal status of Syrians will be elucidated and the data related to the Syrian migration will be shared. Later, the data over the services provided by 31 municipalities including metropolitan municipality will be scrutinised. Finally, the data from study conducted in 2017 will be analysed comparatively with the outcomes of this study.

*Bu çalışma, Büyükşehirmece Belediyesi 1. Uluslararası Yerel Yönetimler Kongresi'nde sunulan bildirinin ve Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde yayınlanan makalenin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

¹ 29.03.2018, Göç İdaresi Başkanlığı.

² Adil Çamur, "Mülteciler ve Yerel Yönetimlerin Sorumluluğu: İzmir Örneği", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2017, Cilt: 6, Sayı: 2, s. 113-129.

³ Adı geçen çalışma.

⁴ 09.08.2018, Directory of Migration.

⁵ Adil Çamur, "Refugees and Responsibilities of Local Administration: Izmir Case", *Bitlis Eren University, Journal of Social Science Institute*, [2017] 6: 2; 113-129.

⁶ ibid.

Giriş

Suriyeli mülteciler, İzmir’de yoğun olarak kent merkezlerinde ve tarıma dayalı işgücü ihtiyacı bulunan ilçelerde ikamet etmektedirler. Bu alanların ortak özelliği yoksulluk alanları olmalarıdır. Eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişmekte güçlük çeken Suriyeliler, beslenme ve barınma gibi en temel ihtiyaçların giderilmesinde dahi sorunlar yaşamaktadırlar.

Merkezi idareye bağlı İl Göç İdaresi, Kızılay ve Kaymakamlıklar sosyal yardım vb. hizmetleri sunan birimler olarak Suriyelilerin yaşamlarını sürdürmelerinde görev almaktadırlar. Ancak mültecilere hizmet sunumunda merkezi çabaların yeterli olmaması nedeniyle yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları devreye girmektedir.

Bu noktada yerel yönetimlerin mültecilere hizmet sunumundaki rolleri ve sorumlulukları gündeme gelmektedir. Belediyelerin, il ve ilçelerinde ikamet eden Suriyelilere yönelik uygulamaları hakkında bilimsel araştırmalar karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda dört çalışmaya değinmek yerinde olacaktır. İlk olarak Erdoğan, “Kopuştan Uyuma Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği” isimli çalışmasında İstanbul’daki belediyelerin Suriyeli mültecilere yönelik hizmetlerini detaylı olarak analiz etmiştir. İkincisi, İstanbul Politikalar Merkezi’nden Woods ve Kayalı’nın “Engaging Syrian Communities: The Role of Local Governments in Istanbul” başlıklı raporlarında belediyeler yanında kaymakamlıkların da süreçte aldıkları rol değerlendirilmiştir. Benzer bir üçüncü çalışma olan Marmara Belediyeler Birliği’nin, “Kent Mültecilerine Hizmette Belediyelerin Rolü” çalıştay raporunda, yerel yönetimlerin bu alana ilişkin durumunu tespit edilerek çözüm önerileri geliştirilmiştir. Son olarak Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi’nin hazırladığı, “Kent Mülteciliği ve Planlama Açısından Yerel Sorumluluklar Değerlendirme Raporu” Suriyeli mültecilerin İstanbul’daki durumunu belediyelerin hizmet sunumu çerçevesinde detaylıca ele almaktadır. İzmir’deki belediyelerin tutumunu değerlendiren bu çalışmanın araştırma soruları da Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi’nin sorularından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıda değinilen örneklerden de esinlenen bu çalışmada İzmir’de binden fazla geçici koruma kapsamında Suriyeli bulunan belediyelerle [Menemen Belediyesi ile görüşülememiştir] yapılan yüz yüze görüşmelerle belediyelerin tutumu analiz edilecektir. Çalışmanın ilk bölümünde göç ve yerel yönetimler ilişkisi Türkiye mevzuatı açısından tartışılacaktır. Bu bağlamda Türkiye yerel yönetim mevzuatında göçün, göç mevzuatında ise yerel yönetimlerin konumlanışı ele alınacaktır. Ardından Suriyelilerin yasal statüsü değerlendirilerek İzmir’e Suriyeli göçüne ilişkin veriler paylaşılabilecektir. Son olarak, İzmir’deki büyükşehir dâhil otuz bir belediyenin Suriyeli mültecilere yönelik hizmetleriyle bu konudaki tutumları değerlendirilecektir.

Göç Mevzuatında Yerel Yönetimler

Türkiye’nin göç mevzuatı 2011’de başlayan Suriyeli göçünün etkisiyle değişikliğe uğramıştır. Temel mevzuat olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nu, Türkiye’deki yabancıların statülerini, kurumların yetki ve sorumluluklarını, kayıt vb. işlemleri düzenlemektedir.

Göç konusundaki sorumluluğu merkezi idare ile sınırlayan kanunun, bu çalışmanın konusu olan yerel yönetimlere ilişkin hükümleri ise oldukça sınırlıdır. Yerel yönetimler, ‘Uyum’ başlıklı maddede, uyum faaliyeti yapabilecek kurumlar arasında sayılmıştır. Ayrıca Göç İdaresi Başkanlığı’nın başta kayıt altına alma olmak üzere çalışmalarında yerel yönetimlerle koordinasyon ve bilgi alışverişi gerçekleştirebileceği belirtilmiştir.

Göç mevzuatında, bu alandaki tüm yetki ve sorumluluk merkezi idare etrafında toplanırken, yerel yönetimlerin kapasitelerinden ve olanaklarından yararlanmaya yönelik düzenlemeler yapılmamıştır.

Madde 96/1: Uyum

Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir.

Madde 104/2: Genel Müdürlük, görevleriyle ilgili konularda kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği ve koordinasyonu sağlamakla yetkilidir

Yerel Yönetimler Mevzuatında Göç ve Mülteciler

Yerel yönetimlere ilişkin temel düzenlemeler olan Belediye Kanunu’nda ve İl Özel İdaresi Kanunu’nda göçe ilişkin bir düzenleme yer almazken, yerel yönetimlere göçle ilgili yetki ve sorumluluk tanınmamıştır.

Göçten kaynaklanan sorunların çözümü ve hizmet sunumunda, yerel yönetimlerin sorumluluğuna ilişkin yapılan değerlendirmelerde, Belediye Kanunu’nun Hemşehri Hukuku başlıklı maddesiyle, belediye başkanının görevlerini düzenleyen madde karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, yerel yönetimlerin göç konusundaki sorumluluğunun dolaylı bir değerlendirmeyle ele alındığı görülmektedir. Göçe ilişkin bir yaptırım bulunmadığından, kanunda konuyla ilgili olabilecek maddelerden hareketle değerlendirme yapılmaktadır.

Mültecilere yönelik hizmetlere ilişkin yapılan değerlendirmelerde, mültecilerin de ‘hemşehri’ oldukları ve yerel yönetimlerin hizmet sunumuyla görevli oldukları belirtilmektedir. 14. Madde bağlamında ele alındığındaysa, mültecilerin yaşam koşulları ‘düşkün ve dar gelirli’ ifadesiyle tanımlanarak yerel yönetimlere sorumluluk atfedilmektedir.

Mevzuattaki bu eksiklik, uygulamada karşımıza belirsizlik olarak çıkmaktadır. Bu belirsizlik, belediyelerin göç ve göçten kaynaklı problemlere yaklaşımlarında farklılıklara yol açmaktadır.

5393-Md.13: “Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve

hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar.”

5393-Md.14: “Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler uygulanır.”

Suriyelilerin Türkiye’deki Statüsü

Türkiye’nin Cenevre Sözleşmesi’ne koyduğu çekince nedeniyle, Avrupa dışından gelenler yasal olarak ‘mülteci’ şeklinde tanımlanmamaktadır. Bu durumdakiler için ‘sığınmacı’ kavramı mevzuatta yer almaktaydı. 2013 yılında çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu [YUKK] çerçevesinde, 22 Ekim 2014’te yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği’yle ‘sığınmacı’ kavramı kaldırılarak, ‘şartlı mülteci’, ‘ikincil koruma’ ve ‘geçici koruma’ kavramları getirilmiştir.

Yukarıda ifade edilen yeni durum nedeniyle, iltica ve göç yönetimine ilişkin kurumsal yapılanmanın da yenilenmesi ihtiyacı doğrultusunda, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Müdürlük, öncesinde emniyet birimlerinin yürüttüğü işleri üstlenerek, göç yönetimi alanında merkezi bir kurum olarak tasarlanmıştır. Sorumluluk paylaşımı çerçevesinde illerdeki müdürlükler hizmetlerin sunumuyla görevlendirilmiştir.

YUKK ve ilgili yönetmelik, Türkiye’ye başka ülkelerden gelen göç hareketlerini sınıflandırmaktadır. Suriyeliler, tanımında kitlesel göç hareketlerine yer veren ‘geçici koruma’ statüsünde değerlendirilmektedir. Geçici koruma, uluslararası hukuk bağlamında uygulanan, çeşitli sebeplerle sınırlara ulaşan insanların ölüm vb. tehditler karşısında ülkeye alınması ve belli bir süre sonunda mülteci, sığınmacı ve vatandaş gibi statüye kavuşmalarını içeren koruma biçimidir. Türkiye, yasa değişikliği öncesinde de uyguladığı geçici koruma rejimini Suriyeli göçünün ardından yasal hale getirmiştir. Fakat Türkiye uygulamasında ‘geçicilik’ geçici olmaktan uzaklaşmış sekiz yıla ulaşmıştır. Suriyeli mültecilerin, Türkiye’de eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yararlanmaları ve çalışma izinleri geçici korumaya ilişkin düzenlemelerle ele alındığından haklardan yararlanmaları ve hizmetlere erişmelerinde sıkıntılar yaşanmaktadır.

Bu çalışmada, sık kullanılan bir terim olması, evrensel bir tanım olması ve haklara referans vermesi nedeniyle Suriyeliler için ‘mülteci’ kavramı kullanılmaktadır.

Geçici Koruma: 1- Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. 2- Bu kişilerin, Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınabilecek tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

İzmir’e Suriyeli Göçü

İzmir, tarihsel olarak göçlerden etkilenmiş bir şehirdir. Levantenlerin yerleş-

mi, Balkanlarda ulus devletlerin kurulmasıyla İzmir’e yönelik göçler, mübadeleyle Rum nüfusun Türk nüfusla yer değiştirmesi, Cumhuriyet dönemi sonrası balkan göçleri ve 1990’larda Güneydoğu’dan gelen göçler [Peker, 2015] İzmir’i günümüze kadar şekillendirmiştir. Son yıllardaysa İstanbul’dan alınan göç gündemdedir.

Aşağıdaki tabloyla, Suriyeli göçü eğilimini karşılaştırdığımızda, 09.08.2018 tarihinde resmi rakamlara göre 138.742 Suriyeli mülteciyi barındıran İzmir’in, [geçtiğimiz yıllarda Suriye’den Türkiye’ye ve Türkiye’den Avrupa’ya göçün yoğun olduğu dönemleri de dikkate aldığımızda] ne derece yüksek göç hareketliliği yaşadığı ortadadır

Tablo 1: İzmir’in Göç Seyri

	Toplam nüfus	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı [%o]
2016-2017	4 279 677	127 394	102 776	24 618	5,8
2015-2016	4 223 545	122 668	98 902	23 766	5,6
2014-2015	4 168 415	126 238	105 389	20 849	5,0
2013-2014	4 113 072	124 439	101 447	22 992	5,6
2012-2013	4 061 074	113 673	99 681	13 992	3,5
2011-2012	4 005 459	105 804	95 954	9 850	2,5
2010-2011	3 965 232	110 364	101 420	8 944	2,3
2009-2010	3 948 848	111 255	99 775	11 480	2,9
2008-2009	3 868 308	116 390	89 517	26 873	7,0
2007-2008	3 795 978	117 067	89 819	27 248	7,2
1995-2000	3 078 981	306 387	186 012	120 375	39,9
1985-1990	2 366 343	276 378	130 170	146 208	63,8
1980-1985	2 000 733	194 245	112 072	82 173	41,9
1975-1980	1 685 725	203 777	83 881	119 896	73,7

Kaynak TÜİK, 05.05.2017

Türkiye’nin tüm şehirlerine dağılmış olan Suriyelilerin, İzmir’i seçme sebepleri çeşitlidir. İzmir’in, Yunanistan’a yakınlığı nedeniyle kaçak geçişlerin merkezi olması, bu sebeplerden biridir. Geri kabul anlaşması öncesinde geçişlerin yoğun olduğu dönemde, Basmane bölgesi ve çevresi yoğun Suriyeli nüfusu barındırmıştır. Bugün en fazla Suriyeli barındıran dokuzuncu şehir olan ve yıllar içerisinde Suriyeli nüfusu artan İzmir’in tercih edilme nedenlerinden birisi de istihdam olanaklarıdır. Tekstil ve ayakkabıcılık başta olmak üzere, atölyelerde Suriyeliler iş bulma imkânına sahiptir. Ayrıca, özellikle kent merkezindeki hizmet sektörü istihdam için olanak sağlamaktadır. Son olarak, İzmir çevresindeki tarımsal alanlarda çalışmak üzere mevsimlik işçi ihtiyacı, Suriyelileri İzmir’e çeken sebeplerdendir.

İl Göç İdaresi'nden elde edilen veriler, İzmir'in tüm ilçelerinde Suriyeli bulunduğunu göstermektedir. Yoğun olarak tercih edilen ilçelerin kent merkezinde olduğu görülmektedir [Konak, Karabağlar, Bornova ve Buca]. Bu ilçelerdeki istihdam olanakları, ucuz barınma imkânları ve Kürtlerin ile Arapların yoğun yaşadığı mahallelerin varlığı tercih sebepleridir. Torbalı, Menderes ve Menemen gibi ilçelerdeyse tarımdan kaynaklı işgücü ihtiyacı Suriyelileri çekmektedir.

Tablo 2: Yıllara Göre İzmir'de Geçici Koruma Kaydı

İzmir İlinde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriyeliler		
2016 Yılı Sonu İtibariyle	2017 Yılı Sonu İtibariyle	09.08.2018 Tarihi İtibariyle
99.701	129.841	138.742

Kaynak: İl Göç İdaresi Müdürlüğü

Tablo 3: İzmir'de Geçici Koruma Kaydı Yaptıran Suriyelilerin İlçelere Göre Dağılımı

	Geçici Koruma Kaydı**	Nüfus***
İzmir	138.742	4.279.677
Konak	32.718	363.181
Karabağlar	28.131	480.790
Bornova	24.716	442.839
Buca	13.250	492.252
Torbalı	9.314	172.359
Bayraklı	7.754	314.402
Menemen	2.049	170.090
Menderes	1.803	89.777
Gazimur	1.555	136.273
Kemalpaşa	1.482	105.506
Çiğli	1.344	190.607
Karşıyaka	971	342.062
Bayındır	624	40.258
Seferihisar	616	40.785
Foça	544	31.061
Tire	445	83.829
Ödemiş	328	132.241
Çeşme	315	41.278
Aliağa	307	94.070

** İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü, 09.08.2018 tarihi itibariyle.

*** İzmir Valiliği İnternet Sitesi, İstatistiklerle İzmir, [Erişim Tarihi: 16.08.2018].

Karaburun	252	9.812
Dikili	189	41.697
Urla	151	64.895
Bergama	143	102.961
Selçuk	143	35.991
Narlıdere	140	66.269
Kınık	72	28.271
Bağcıva	65	78.442
Kiraz	48	43.859
Beydağ	30	12.391
Güzelbahçe	15	31.429
Bilinmiyor	9.228	

Kaynak: İl Göç İdaresi Müdürlüğü

İzmir Belediyeleri ve Suriyeli Mültecilere Yönelik Hizmetler

Çalışmada, belediyelerin tutumuna ilişkin değerlendirme iki farklı veri analiz edilerek paylaşılmaktadır. Bu verilerden ilki belediyelerin Suriyeli mültecilere yönelik hizmetlerine ilişkindir. Tutuma dair değerlendirmeye katkı sağlayacak diğer veriyse, belediyelerle yapılan yüz yüze görüşmelerdir.

Belediyelerin, Suriyelilere sunduğu hizmetlerin niteliği, niceliği, hangi birimler tarafından sunulduğu ve sürekliliği Suriyelilere yönelik tutumlarının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Aşağıdaki tablo, 'Bilgi Edinme Kanunu' kapsamında belediyelere sorulan sorulara alınan yanıtlara dayanan ve Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde, "Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Sorumluluğu: İzmir Örneği" başlığıyla yayınlanan çalışma verileriyle, bu çalışma kapsamında yüz yüze görüşmelerden elde edilen veriler bir araya getirilerek oluşturulmuştur. Aşağıda, İzmir'deki belediyelerin Suriyelilere yönelik hizmetler listelenmektedir.

Belediyelerin hizmetleri ve hizmet sunmama gerekçelerini değerlendirdiğimizde,

•Hizmetler 'yardım'lardan oluşmaktadır.

• Acil müdahale gerektiren alanlarda hizmet sunulmuştur.

• Nitelik ve nicelik olarak sınırlıdır.

•Sistematik değildir.

•Uyuma yönelik çalışmalar görülmemektedir. Varsa bile 'hizmet' olarak değerlendirilmeyerek iletilmemiştir.

•Hizmet olmadığını belirten belediyelerin büyük çoğunluğu hizmet sunmama gerekçelerini belirtmemişlerdir.

İzmir Belediyelerinin Suriyelilere Yönelik Tutumu

İzmir Belediyelerinin, Suriyelilere yönelik tutumunu değerlendirmek için geçici

koruma kapsamında, binden fazla Suriyeli bulunan belediyelerle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Büyükşehir ve 11 ilçe belediyesiyle yapılan görüşmelerin analizine katkı sağlaması amacıyla, İzmir İl Göç İdaresi Müdürü ile de görüşülmüştür. Belediyelerin tutumunu analiz etmeye yönelik görüşmeler, belediye başkan yardımcıları [9 Kişi] ve sosyal işler/hizmetler daireleri başkanları [2 kişi] ile yapılmıştır.

Bilgi, Bilgiye Erişim ve Merkezi İdare ile İlişkiler

Belediyelerin tamamı, merkezi idareden bilgi almadıklarını ve ilçelerinde kayıtlı Suriyeli sayısını bilmediklerini belirtmiştir. Bir görüşmeci, Suriyelilerin merkezi idare tarafından ilçelere yerleştirildiğini ifade etmiştir. Bu ve benzeri cevaplar, belediyelerin bu konuyla ilgili bilgilerinin olmadığını ve bilgilendirilmediklerini göstermektedir. İl Göç İdaresi Müdürü ile yapılan görüşmede de, yerel yönetimlerle herhangi bir iletişim kurulmadığı teyit edilmiştir.

Karabağlar Belediyesi'nde muhtarlardan elde edilen verilerle, ilçede kayıtlı Suriyeli sayısının tespitine yönelik çalışma yapılmıştır. Buna göre, 55 mahallenin 54'ünde Suriyeli yaşadığı tespit edilmiştir. İlçedeki muhtarlara bilgilendirme toplantısı yapıldığı ve toplantıya, 43 muhtarın katıldığı paylaşılmıştır.

İlçenin Tercih Edilme Sebebi ve İlçede Yaşam

İlçelerde Suriyelilerin yoğunlukla yaşadıkları mahalleler değerlendirildiğinde, karşıma yoksul ve göçle oluşan mahalleler çıkmaktadır. En fazla Suriyeli yaşayan ilçelerde Suriyelilerin, Kürtlerin ve Arapların yaşadıkları mahallelere yerleştikleri görülmektedir. Dayanışmanın güçlü olması, dil ve yoksulluk bu mahallelerin tercih sebebi olarak değerlendirilebilir. Mültecilerin, inşaat, tekstil, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam edildikleri görülmektedir. Yoğun olarak yaşadıkları ilçeler de, bu iş kollarının ağırlıkta olduğu bölgelerdir.

İlk Müdahale, Hizmetler, Faaliyetler ve Projeler

Belediyelerin, Suriyelilere ilgili ilk müdahaleleri genellikle bir problemin çözümüne yöneliktir. Bir belediyede ilk olarak Ramazanda yemek verildiği, bir başka belediyede ilaçlama çalışması yapıldığı ifade edilmiştir.

Büyükşehir Belediyesi'nde, ilk müdahalenin dilenci çocuklarla ilgili yapıldığı belirtilmiştir. Dilencilik yapan çocuklar, zabıta ve İl Emniyet Müdürlüğü işbirliğiyle toplanıp ailelerine teslim edilmiştir.

Bazı belediyelerin, 'Semt Evi' vb. kurumlarındaki kurs ve eğitimlere Suriyelilerin katılabileceği belirtilmiştir. Katılım olup olmadığına dair, bir kayıt tutulmadığı görülmüştür. Suriyelilerin, bu hizmetlerden yararlanmasına yönelik çalışmaların yapılmadığı belirtilmiştir.

Suriyelilere yönelik hizmet faaliyetlerin, sınırlı yardımlarla devam ettiği görülmektedir. Sınırlı sayıda kurs, eğitim vb. uyuma yönelik faaliyetler gözlenmiştir. Karabağlar Belediyesi'nde, üniversiteyle birlikte, ihtiyaç belirlemeye yönelik bir proje planlandığı ifade edilmiştir.

Tablo 4: İzmir'deki Belediyelerin Suriyelilere Sundukları Hizmetler

	Sunulan Hizmet / Sunulmama Nedeni	Kaç Kişiye Ulaştı?
İzmir Büyükşehir	Kukla ve fotoğraf atölyesi Kök Basmane Buluşmaları Kent Körfez Turu Kadın Sağlığı Eğitimi Psiko-drama Valilik koordinasyon toplantısına katılım Süt kuzusu [Süt Dağıtımı] Basmane'de yemek dağıtımı, Suriyeliler de faydalaniyor	45 Çocuk 16 kişilik kadın grupları 50 kadın + çocuk 14 kadın 12 kadın 7.500 çocuk****
Konak	Türkçe kursu Çeşitli kuruluşlara yol göstericilik [gıda, temizlik, yakacak yardımı dağıtımına destek] Budanan ağaçlardan yakacak yardımı Siroz hastası takibi Her gün çorba dağıtımı Kent Konseyi'nin mülteci meclisi var fakat mülakatta söz edilmedi.	147 kişi
Karabağlar	Sayıştay ile yapılan şifahi görüşme neticesinde ilçe nüfusuna kayıtlı olmadıklarından maddi karşılığı olan yardım yapılamaz. Mahallelerdeki Suriyelilerin sayısının tespiti yönelik araştırma yapılmıştır. ASAM ile birlikte ihtiyaç tespiti çalışması yapılmıştır. Suriyelilere eğitim verilmiştir.	
Bornova	Sorumlu valilik ve kaymakamlık	
Buca	Eşya ve gıda yardımı	
Bayraklı	-	
Torbalı	Kaymakamlıkla birlikte çadır alanlarında gıda ve kıyafet yardımı	
Menemen	-	
Gazimir	İhtiyaç sahiplerine yapılan yardımlar talepte bulunan ya da tespit edilen Suriyeli mültecilere de ulaştırılmaktadır. Mülteci hayatlar fotoğraf sergisi. Ev ihtiyaçlarının karşılanması. Yanında Suriyeli barındıran ailelere destek Okuma yazma kursuna destek. Sağlık semineri	
Menderes	-	
Kemalpaşa	Sosyal Market	67 kişi
Karşıyaka	Belediye Kanunu 13. Maddesi gereği ilçe dışında ikamet eden vatandaşlara ya da misafirlere herhangi bir yardım yapılması mümkün değil	
Çiğli	Geri gönderme merkezinin çöpleri alınıyor, çevre düzenlemesine katkı	
Bayındır	Giyecek yardımı	1 kişi
Foça	-	

**** İzmir Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Daire Başkanı ile görüşme, 26.09.2018.

Çeşme	-	
Seferihisar	Fizibilite ve projelendirme çalışması Giyim ve eşya yardımı	20 hane
Tire	-	
Karaburun	Kamp veya barınma yeri yok Talep yok.	
Dikili	Sıcak yemek Giyecek Yardımı Battaniye Elektrikli soba Bebek bezi ve maması Ulaşım desteği	600 kişi 270 kişi 60 adet 15 adet 250 adet 10204 kişi
Ödemiş	Ev eşyası ve kıyafet	139 kişi
Aliağa	-	
Bergama	-	
Selçuk	Erzak, yakacak, giyecek yardımı ve ekmek dağıtımı	55 kişi
Urla	Kıyafet, Gıda-Erzak Kolisi, Bebek ve Kadın Ürünleri	26 kişi
Narlıdere	Talep olmadığından	
Kınık	İlçede yaşayan Suriyeli vatandaş olmadığından	
Bağcıova	Sıcak yemek, yakacak ve okul ihtiyacı	5 kişi
Kiraz	Suriyeli mülteci bulunmadığından	
Beydağ	Suriyeli mülteci bulunmadığından	
Güzelbahçe	Suriyeli mülteci bulunmadığından	

Kaynak: Çamur, A. [2017] Belediyeler ile yapılan görüşmeler.

İşbirliği

Görüşülen belediyelerin, Suriyelilere yönelik kapsamlı ve programlı bir faaliyeti olmadığından, işbirliği deneyimleri yardım dağıtmaya ilişkindir. İşbirliği yapılan kurum genellikle Kaymakamlıklardır. ASAM [Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, SGDD], yerelde işbirliği yapılan kurumlar arasında sayılmıştır. Gaziemir Belediyesi'nde başkanın eşinin başkanı olduğu Gıda Bankası Yardımlaşma Derneği'yle işbirliği yapıldığı belirtilmiştir.

Zorluklar ve Kısıtlar

Mevzuatın göç konusundaki uygulamalara ilişkin muğlaklığı, zorlukların başında gelmekle birlikte en çok dillendirilen sıkıntı bütçe ve personel yetersizliğidir.

Suriyelilere yönelik, Türkiye'deki olumsuz yaklaşımların da zorluk olarak değerlendirildiği görülmüştür. Belediyeler seçmenlerinden tepki alacağını düşündüklerinden, politika tercihlerini hizmet sunmama ve görmezden gelme şeklinde yapmaktadırlar.

Önceki Göç Deneyimlerinin Etkisi

Önceki göç deneyimlerinin, belediyelerin uygulamalarına etkisi görülmemiştir.

Suriyelilerin yerleştikleri mahallelerin 1990'lardaki Kürt göçüyle oluşması, önceki göç deneyiminin etkisi olarak değerlendirilebilir. Önceki göç deneyimi, dayanışmanın artmasını ve bir arada yaşamı kolaylaştıran bir unsurdur. Fakat bu durumun aksine eski göçmenlerin, Suriyeli göçüne olumsuz yaklaştığı örnekler de paylaşılmıştır.

Konak Belediyesi, geçmiş yıllarda Somalililerin Suriyelilere benzer şekilde Basmane bölgesine geldiklerini, onlara gıda, sağlık ve barınma desteği sağladıklarını fakat Suriyelilere benzer destek vermediklerini belirtti. Somalilerin gelişi, belediyeye deneyim kazandırmış olmasına rağmen Suriyelilerde bu deneyim kullanılmamıştır.

İzmir ve ilçelerinin aldığı önceki göçlerden farklı olarak, Suriyeli göçü tamamen farklı kültürden insanların gelişi olarak değerlendirilmiştir. Balkan göçleri ya da Kürt göçünden bu noktada farklılaştığı belirtilmiştir.

Bir Arada Yaşama Dair Tespitler

Görüşmeciler, Suriyelilerin ilçelerde kendi aralarında bir yaşam kurduklarını ve çevreyle iletişimlerinin kısıtlı olduğunu belirtmişlerdir. Hemşehriler arasındaki iletişime, belediyelerin katkısı sorulduğundaysa iletişimi geliştirmeye yönelik bir çalışma yapılmadığı görülmüştür.

Belediyeler, Suriyelilere yönelik bir çalışma yapmaları durumunda tepki alacaklarını düşünmektedirler. Bu yüzden yapılan hizmetler, sistematik ve görünür değildir.

Yerel Yönetimlerin Rolü Ne Olmalı?

Torbalı Belediyesi, mevcut mevzuat ve uygulamada yerel yönetimlerin rolü olmadığını belirtmiştir. Diğer görüşmeciler, yerel yönetimlerin uyuma yönelik çalışmalar yapması gerektiğini belirtmiştir.

Konak Belediyesi'ndeki görüşmeci, il düzeyinde merkezi idarenin İzmir'i çekim merkezi haline getirmemek için belediyelerin bu konuda çalışma yapmama kararı aldığını belirtti. Konak Belediyesi'nin bu karara uyarak çalışmalarını derinleştirmedini ifade etti.

Değerlendirme ve Sonuç

Mart 2017'de yapılan çalışmanın verileriyle, yüz yüze görüşmeleri birlikte değerlendirildiğinde, aradan geçen yaklaşık bir buçuk yıllık sürede, çalışmaya dâhil edilen belediyeler açısından Suriyelilere yönelik hizmetlerde bir değişiklik olmamıştır.

AK Parti'li ve CHP'li belediyeler, Suriyelilere sunulan hizmetlerde ve tutumda birbirlerinden farklı yaklaşımlara sahip değildir. Belediye başkanlarının politik ai-diyetleri, Suriyeli mültecilere yönelik tutumlarını etkilememiştir.

Belediyelerin, Suriyelilere özgü, göç ve etkilerinden kaynaklı çalışmaları bulunmamaktadır. İzmir'deki belediyeler, Türkiye'deki çeşitli belediyelerde yürütülen proje vb. çalışmalar planlamamıştır.

Görüşmelerin çoğunda, uyum ve bir arada yaşam için yerel yönetimlerin

sorumluluğu olduğu kabul edilmektedir. Buna rağmen, bu yönde bir çalışma yoktur. Benzer şekilde, görüşmeciler çocuk ve kadınlara yönelik çalışmaların önemi vurgulamış ancak bu konuda da planlı bir uygulama hayata geçirilmemiştir.

Yerel yönetimler; İl Göç İdaresi'nden, İl Göç İdaresi ise yerel yönetimlerden iş birliği için adım beklemektedir. Valilik koordinasyonundaki bilgilendirme toplantılarına Büyükşehir Belediyesi'nin davet edilirken, ilçe belediyeleri davet edilmemektedir. Merkezi idare yerel yönetimleri, sürece dâhil edecek mekanizmalar oluşturmamıştır.

Hizmetlerde öne çıkan iki örneğe rastlanmıştır. En sistematik çalışma, Süt Kuzusu projesidir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, her gün 7.500 Suriyeli çocuğa süt teslim etmektedir. Karabağlar Belediyesi'nin aynı yardım yapmama yaklaşımına karşın, uyuma yönelik çalışmaları dikkat çekmektedir. Mahallelerde yapılan ikamet tespiti, sağlık-hukuk bilgilendirmeleri ve semt merkezlerinin faaliyetleri diğer belediyelerden farklılaşmaktadır.

Görüşmelerde, Suriyeliler sorunlarla birlikte anılmıştır. Göçe dair olumlu ve avantaja yönelik söylem gözlenmemiştir. Belediyeler, Suriyelilere yönelik çalışmalar yaptıklarında çekim merkezi olabileceklerini ve mülteci nüfusunun artacağını düşünmektedir.

Belediyeler arasında iletişim ve işbirliği görülmemektedir. Belediyeler, bu konuda birbirlerinin ne yaptığını bilmemektedir. Tüm şehri etkileyen meselede koordinasyon kurulmamıştır.

Karşılaşma mekânları, potansiyel çatışma alanları olarak değerlendirilmektedir. Alışveriş alanları, yeşil alanlar ve çocuk parklarının yoğun kullanımından kaynaklanan deneyimler paylaşılmıştır. Mahallelerdeki yaşamlardan, çevreye doğru genişleyen karşılaşmalara ilişkin kaygılar dile getirilmiştir.

Kaynakça

- Çamur, Adil, [2017], Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Sorumluluğu İzmir Örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 [2], 113-129. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/bitlissos/issue/32431/353775>
- Erdoğan, Murat, [2017], *Kopuştan Uyuma Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği*, http://marmara.gov.tr/UserFiles/Attachments/Publication/Publication_2526_Goc_Raporu.pdf.
- Peker, Mümtaz, [2015], *Sahil Kasabası'ndan Büyükşehir Evrimleşme Sürecinde İzmir'e Göç*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir.
- Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi, *Kent Mülteciliği ve Planlama Açısından Yerel Sorumluluklar Değerlendirme Raporu*.
- Woods, Auveen ve Kayalı, Nihal [2017], *Engaging Syrian Communities: The Role of Local Governments in Istanbul*, http://ipc.sabanciuniv.edu/wpcontent/uploads/2017/01/Engaging-Syrian-Communities-The-Role-of-LocalGovernment-in-Istanbul_Auveen-Woods-Nihal-Kayali%C4%B1.pdf [Erişim Tarihi: 05.05.2017]

Ek 1: Görüşme Soruları

1. İlçenizde kayıtlı Suriyeli sayısını biliyor musunuz? Hangi mahallelerde yaşıyorlar?
2. Suriyeli mültecilerle ilgili bilgiye nasıl erişiyorsunuz? Merkezi idare sizinle bilgi paylaşıyor mu?
3. İlçenizi tercih etmelerinin nedeni ne? İş imkanı var mı? Bu süreçte geçici sürelerde mi sürekli mi ilçenizde yaşadılar?
4. Suriyeli mültecilere yönelik hizmetlere hangi çalışma ile başladınız? İlk ne yaptınız? Neye nasıl müdahale ettiniz?
5. Ne tür faaliyetler yürütüyorsunuz? Ayrı bir biriminiz var mı? Bu konuda proje yaptınız mı?
6. Hangi kurumlarla işbirliği içerisindesiniz? Birlikte neler yapıyorsunuz?
7. Sıkıntılar neler? Mevzuat, kapasite, kaynak, işgücü, uygulama...
8. Hangi faaliyette başarılısınız? İsteyip yapmadığınız çalışma var mı?
9. Suriyeli mültecilere yönelik yardım vb. hizmet sunduğunuzda yasal sıkıntı yaşayacağınızı düşünüyor musunuz?
10. Önceki göç deneyimlerinin sizin faaliyetlerinizde etkisi var mı?
11. Hemşehriler arasındaki iletişim nasıl? Birlikte yaşama iradeleri var mı? Sizin etkiniz oldu mu?
12. 2011'den beri bu alandaki faaliyetlerinizde değişim oldu mu? Miktar olarak ve algı olarak?
13. Sizce nasıl bir politika izlenmeli? Yerel yönetimler ne yapmalı?
14. Neden sizle görüştük?

Ek 2: Görüşme Listesi

Büyükşehir Belediyesi, Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanı Serpil Keskin
Konak Belediyesi, Başkan Yardımcısı Mehmet Yunak
Buca Belediyesi, Başkan Yardımcısı Murat Işık
Karabağlar Belediyesi, Sosyal Yardım İşleri Müdürü Pelin Erda
Gaziemir Belediyesi, Başkan Yardımcısı Barış Çağlar Çelik
Çiğli Belediyesi, Başkan Yardımcısı Derviş Engin
Bayraklı Belediyesi, Başkan Yardımcısı Gamze Eraslan
Menderes Belediyesi, Başkan Yardımcısı Ayşegül Duran Türker
Torbalı Belediyesi, Başkan Yardımcısı Yener Ülker
Bornova Belediyesi, Başkan Yardımcısı Belgüzar Başer Köpüklü
Kemalpaşa Belediyesi Başkan Yardımcısı Serdar Bulut
İl Göç İdaresi Müdürü Hüseyin Yavuz

İzmir'deki Suriyeli Sığınmacılar Üzerine: Kentsel Uyum ve Politika Önerileri

Özkan YILDIZ
[Prof. Dr. Sosyolog, Dokuz Eylül Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı yüz binlerce insanın yaralanmasına, binlerce insanın ölümüne ve milyonlarca insanın ülke dışına kaçmasına neden oldu. Birleşmiş Milletler, Suriye'yi "Dünya üzerinde en fazla sayıda insanı etkileyen, en hızlı ilerleyen yerinden edilme krizinin yaşandığı ülke" olarak tarif etmiştir. Savaşın kaçan insanlar, başta Türkiye olmak üzere komşu ülkelere sığınmak zorunda kaldılar. Türkiye de 'açık kapı' politikası çerçevesinde, sınır illerinde ilk önce 'çadırkent' ve 'konteynir kent'lerde, "geçici koruma statüsü altındaki kişiler" olarak, Suriyelileri kabul etmeye başladı. Savaşın derinleşmesi ve karmaşıklaşması göç dalgasını da tetikledi. Suriye'den gelen sığınmacılar artık kendi imkânlarıyla sınırdaki il ve ilçelerde yaşamaya başladı. Türkiye'ye yönelik sığınmacı akını devam ederken, 2011 yılından beri ülkemizde yaşayanların geri dönüşüne ilişkin söylemler de toplumda ve siyasi mahfillerde, önemli bir kutuplaşmaya yol açtı. Zaman zaman medya ve kamuoyuna yansıyan haberlerde de Suriyelilerin barındıkları illerde karışıklı olaylar sebebiyle, yerel halkta korku nesnesi haline geldikleri de gözlenmektedir. Dolayısıyla Dünya'nın ve de Türkiye'nin gördüğü en ciddi insani krizi olarak görülen bu durumun yönetilmesi de o derece önemlidir.

Son yıllarda, Türkiye'nin neredeyse her iline yayılan Suriyeliler, İzmir'de de ciddi bir sayıya ulaşmıştır. T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) 2017 kayıtlarına göre, Türkiye'deki Suriyeli sayısı 3.250.734'dür. Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin en yüksek sayılarda bulunduğu 10 il arasında, 120.695 kişiyle İzmir de bulunmaktadır. Bu bildiride, İzmir'de ikamet eden Suriyeliler kentsel uyum ve toplumsal kabul açısından sosyolojik bir analize tabi tutulacak ve ardından 'kalıcılık' ve geleceğin planlaması açısından alınması gereken politika önerileri üzerinde durulacaktır. Söz konusu politika önerileri gerek Gaziantep'te tarafımdan yapılan, gerekse de İzmir'de yapılmakta olan alan araştırmasının bulgularıyla desteklenecektir.

Anahtar Sözcükler: Suriyeli Sığınmacılar, Toplumsal Kabul, Toplumsal Bütünlüşme.

SYRIAN REFUGEES IN İZMİR: URBAN INTEGRATION AND POLITICAL MEASURES

The Syrian conflict began in 2011. Many people were killed or wounded in the fighting or Millions of people have fled Syria. The United Nations [UN] described Syria as a country that witnessed unprecedented devastation and displacement, this also affects many people in the world. People who fled Syria had to take refuge in neighboring countries for their safety. Among those countries that host Syrian refugees, Turkey has the highest number of refugees. Turkey has hosted Syrians refugees in border towns in container cities or tent cities. As crisis deepens, people in Syria are forced to flee. Syrian refugees struggle to survive in border towns of Turkey by their own opportunities. Some talks that are related with the return of Syrian refugees brought about polarization in both society and political dissent.

Occasionally media presents that Turkish people who are living in the same cities with Syrian refugees fear some of the refugees get involved in crimes. So it is crucial to run this situation defined as human crisis according to both Turkey and the world. İzmir is also home to Syrian refugees as the other cities of Turkey. The number of Syrians who have fled war to seek refuge in Turkey has reached 3.250.734 in 2017 according to AFAD [Turkey's Disaster and Emergency Management Authority]. İzmir is among the 10 cities which has the highest number of Syrian refugees. Currently, it hosts 120.695 Syrians.

It is absolute that Syrians currently living in Turkey particularly in İzmir will not return to their home

country. Because Turkish government's policy on Syrian refugees has been built on "temporary protection", Turkish government could not develop a wide institutional strategy and balance policy. Complication in terms of process management is going on.

In this existing report, Syrians residing in İzmir will be sociologically analyzed with the research findings collected from the field in terms of urban cohesion and social acceptance. Then, political measures that must be taken in terms of "permanency" and "prudential planning" will be pointed.

Keywords: Syrian Refugees, Social Acceptance, Social Integration.

Giriş

"Günümüz; sığınmacı, yerinden edilmişler ve kitlesel göç çağıdır."

Edward Said

Suriye, 1946 yılında elde ettiği siyasi bağımsızlığı ve sonrasında iç ve dış politika alanında karşılaştığı sorunlara her zaman diplomatik denge içinde cevaplar üreten bir Ortadoğu ülkesi olmuştur. 'Baas rejiminin' askeri kanadının sözcüsü Hafız Esad'ın 1970'de iktidara gelmesi, Suriye siyasi tarihinde önemli bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. Esad, içerde rejimin güvenliği ve istikrarını esas alırken, dış politika da diplomasi ve denge siyaseti güttü. 2000 yılında ölümünün ardından yerine geçen oğlu Beşşar Esad, rejimin devamlılığının yanı sıra, toplumsal ve siyasal yapıda bir takım reform girişimlerini başlattı. Ancak bu girişimler, ülkede derinleşmiş iktisadi ve toplumsal eşitsizliği gideremedi. Ülkenin kırsal bölgelerinde yaşanan yoksulluğa kalıcı çözümler üretmedi.

Arap Baharı ve Sonrası

Afrika ve Ortadoğu'nun kimi ülkelerini kapsayan ve literatüre 'Arap Baharı' olarak giren, mevcut iktidarlara isyan şeklinde gerçekleşen kitlesel hareketler, ülkelerin siyasal gündemini uzun süre meşgul etti. Bir süre sonra şiddet eylemlerine dönüşen bu isyanlar bazı ülkelere [Tunus, Libya ve Mısır] iktidarların el değiştirmesine yol açarken, Suriye'de uzun süren kanlı bir iç savaşa sahne oldu. Savaşta, binlerce insan vahşice öldürüldü, yaralandı ve esir düştü. Uluslararası güçlerin vesayet savaşlarına dönüşen Suriye iç savaşı, gelinen noktada, tüm tarafların ibretle izlediği vahim bir insanlık trajedisine dönüştü. Ülkede yorucu ve bıkkınlık verici savaşın ortaya çıkardığı boşlukta, kimi selevi örgütlerin nüfus ve toprak kazanma mücadelesi eşlik etmeye başladı. Bu süreçte Dünya kamuoyu, bilhassa internet ve sosyal medyada, cihadi örgütlerin yapmış olduğu şiddet ve öldürme eylemlerine tanık oldu. Radikal İslami grupların, düşman gördüğü insanları ve grupları cezalandırıp öldürürken başvurdukları yöntemler insanlığın kolektif hafızasından kolaylıkla silinmesi mümkün değildir.

Birleşmiş Milletler [BM] Suriye'yi, Dünya üzerinde en fazla sayıda insanı etkileyen ve en hızlı ilerleyen 'yerinden edilme' krizinin yaşandığı ülke olarak tarif etmiştir. Suriye iç savaşından kaçan insanlar başta Türkiye olmak üzere Irak, Lübnan, Ürdün, Mısır gibi komşu ülkelere sığınmak zorunda kaldı. Türkiye, Suriyeli sığınmacıları daha önceki uygulamalarından farklı olarak 'açık kapı' politikası uygulamasıyla kabul etti. Bu uygulama kapsamında gelen sığınmacılar için Suriye sınırına yakın olan illerde, kamplar kuruldu. Kurulan kamplara alınan Suriyelileri, "geçici

ci koruma statüsü altındaki kişiler” olarak kabul etti. Savaşın ülkenin her sathına yayılması, kitlesel göç dalgasını daha da kontrolsüz hale getirdi. Kurulan kamplar yetersiz kalmaya başladı. Suriyeliler, kendi imkanlarıyla ülkenin her yanında dağıldı. Büyük bir çoğunluk da transit geçiş yapmak suretiyle, deniz yollarını kullanıp Avrupa ülkelerine gittiler.

Bugün, Türkiye 4 milyona yaklaşan Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Göç İdaresinin [Şubat 2019] verilerine göre Suriyelilerin sayısı, Türkiye toplam nüfusunun %4,5’una denk düşmektedir. Bu nüfusun büyük bir oranı, faal çalışma yaşındadır. Ülkemizde bulunan Suriyelilerin kayıt altına alınması, eğitim ve çalışma durumlarına ilişkin sağlıklı bilgiler bulunmamaktadır. Özellikle kayıt dışı çalışmanın çok yaygın oluşu dikkat çekmektedir. Türkiye’nin tüm illerine yayılan Suriyeliler, bulundukları yerlerde toplumla bütünleşme çabasında önemli güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Dünya’nın ve de Türkiye’nin gördüğü en ciddi insani kriz olarak görülen Suriyeli sığınmacılar konusunun yönetilmesi ve sürdürülebilir kılınması, Türk hükümetinin önümüzdeki dönemde yoğun uğraş vermesi gereken bir mesele olduğu aşîkârdır. Suriye’de savaş ilk dönemlere nazaran büyük güçlerin kontrolünde ve düşük yoğunluklu olarak devam etse de rejim, Rusya, İran ve Hizbullah gibi güçlerin desteğiyle ülkenin büyük bölümünde yeniden kontrolü ele geçirmiş durumdadır. Ülkemizde bulunan Suriyelilerin savaş sona erse de, büyük çoğunluğunun kalma yönünde irade gösterdiği bir vakıadır. Bu açıdan bu nüfusun toplumla bütünleşmesi sürecinde ortaya çıkan sorunların çözümü ancak ‘geçicilikten kalıcılığa’ dönük ulusal politikanın yapılandırılmasıyla mümkün görünmektedir. Her ne kadar, bu konuda Türk hükümeti önemli adımlar atmış olsa da, uzun dönemde resmi ve kurumsal kapasiteyi geliştirecek düzenlemeleri yapması kaçınılmaz görünmektedir.

Türkiye’nin neredeyse her iline yayılan Suriyeliler, İzmir’de de ciddi bir sayıya ulaşmıştır. Göç İdaresi Başkanlığı’nın istatistiğine göre İzmir’de 142.824 Suriyeli bulunmaktadır. Bu sayı kent nüfusunun %3,3’üne tekabül etmektedir.

Mülteci Hukuku: Sorunlar ve Küresel Arayışlar

Küreselleşme çağında ‘mülteci’, ‘sığınmacı’, ‘ilticacı’, ‘göçmen’ kavram ve konularının politize olması sebebiyle, uluslararası mülteci rejiminin geleceği hususunda tartışmanın alevlendiğini söylemek mümkündür. Tartışmanın odağında kullanımda olan sözleşmelerin ve taahhütlerin mülteci ve sığınmacı hareketliliğini ne ölçüde kapsadığı ve çözüm ürettiğidir. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 14. maddesi, “Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır” hükmü evrensel bir çerçeve ilke niteliği taşımaktadır. Mülteciler konusunda uluslararası hukuk çerçevesinde, bütün devletlerin mültecilere uluslararası koruma sağlama ve sorunlarına çözüm bulma konusunda genel yükümlülükleri bulunmakta ve sorumluluk uluslararası toplum adına, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [BMMYK] tarafından yerine getirilmektedir. Mülteciler konusunda, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’yle 1967 tarihli protokol uluslararası hukuk belgeleridir. 1967 protokolü esasında Cenevre Sözleşmesi’nin, yeni mülteci ortamlarının ortaya çıkmasıyla yaşanması muhtemel sınırlılıkları gidermek amacıyla oluşturduğu söylenebilir. Mültecileri korumak ve sorunlarını uluslararası

düzeyde çözebilmek için, 14 Aralık 1950 tarihinde kurulan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [BMMYK] sığınmacı ve mülteci terimlerini tanımlamıştır. Komiserliğin tanımına göre ‘sığınmacı’, “kendi ülkesini terk ederek, ikinci bir ülkeye gidip uluslararası koruma talep eden ancak mülteci statüsü kazanmaya henüz uygun bulunmayan kişiye verilen ad”dır. ‘Mülteci’, “etnik kökeninden, dinsel aidiyetinden, milliyetinden, siyasi kimliğinden ya da sosyal bir gruba üyeliğinden ötürü kendi vatanında işkence görme korkusuna sahip olduğu için, vatanından koruma talep etmediği ya da edemediği için kendi ülkesinin sınırları dışında olan kişidir.” Günümüzde bu terimlerin kapsama alanına girmeyen küresel dönüşümlerin sonucu ortaya çıkan yeni süreçler söz konusudur. Bunlar yukarıda zikredilen mülteci statüsü tanımını zorlamaktadır.

1951 Cenevre Sözleşmesi’ni imzalayan ülkeler mülteci statüsü kazanmış olan bireylere oturma izni, çalışma izni, hatta vatandaşlığa kadar varan geniş haklar tanımaktadır. Bilhassa Kuzey Avrupa ülkeleri [ABD ve Kanada] bu konuda yetkin bir mevzuat çerçevesinde, mülteci kabul etmektedir. Ancak son yıllarda sığınma talebinde bulunanlara yönelik sınırlamaların da giderek arttığı görülmektedir. Bu, iki nedenle yapılmaktadır. Birinci sebep, sığınma talebinde bulunanların siyasi zulümden çok, ekonomik refah seviyesi ve yaşam standartları yüksek söz konusu ülkelere giriş yapabilmeleri için sığınmacılığı bir araç olarak kullanmak istemeleridir. İkincisi de, gelişmiş ülkelerde sosyal refah politikalarında gözlemlenen çözülmüştür. Bu politikaların bir gereği olarak mülteci ve göçmen kabulünde kural ve ilkeler alabildiğince zorlaştırılmaktadır. O nedenle de Almanya ve İsveç’in dışında gelişmiş Avrupa ülkeleri mülteci alma konusunda çok çekingen davranmaktadır.

Suriye İç Savaşı’ndan kaçıp Türkiye’ye gelen sığınmacılar, ‘kitlesel sığınma’ kategorisinde ele alınmakta ve “geçici koruma ilkesiyle” konaklama birimlerinde sığınmacı statüsünde misafir edilmektedir. Bu grupta yer alanlar, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’nin öngördüğü uluslararası koruma mevzuatının dışında kalmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu sözleşmeden kaynaklanan hukuki haklardan yararlanmamaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de Türkiye’nin Cenevre Sözleşmesi’ne koyduğu şerhtir. Bu şerh nedeniyle kamplarda ya da kamp dışında kalan Suriyeli vatandaşlar mülteci statüsü kazanamamaktadır.

Genellikle ülkeler ve özelde de Avrupa ülkeleri, ‘geçici koruma’ sistemine pek sıcak bakmamaktadır. Geçici koruma sistemini gündeme getiren en önemli husussa, ülkelerde yaşanan olağanüstü durumlardan kaynaklı göç ve kitlesel sığınma talebinin ortaya çıkmasıdır. “Geçici koruma, mültecilerin uluslararası korunma ihtiyacının karşılanmasında, pragmatik ve tamamlayıcı bir araç olarak değerlendirilmektedir. Geçici koruma bu bağlamda, kitlesel sığınma akınlarında bireysel statü belirleme usullerine başvurmaksızın varışta ya da grup temelinde mülteci statüsünü vermek suretiyle, ‘acil koruma’ ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ayrıca geçici koruma kavramı, ülkeye kabul, temel insan hakları ve geri gönderilmeme ilkesine riayet gibi temel koruma unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. Geçici korumada, menşei ülkeye geri dönüş alternatifi en uygun çözüm yolu olarak görülmektedir. Geçici koruma çerçevesinde ‘sığınma’, kalıcı bir çözüm yolu olmaktan ziyade ‘geçici bir

koruma aracı' olmaktadır. 'Geçici koruma' önlemleri kapsamlı uluslararası koruma ihtiyacının parçası olarak görülmekte ve zımni olarak 'geçici koruma' ihtiyacının karşılanmasında, yük paylaşımını ve uluslararası dayanışmayı gerektirmektedir." [Çiçekli, 2009: 119].

Geçicilik Politikasının İflası

2013 yılında, Türkiye'nin sınır illerinde [Gaziantep ve Şanlıurfa] bulunan kamplarda kalan Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma yürütmüştüm. Gaziantep Üniversitesi ve İpekyolu Kalkınma Ajansı işbirliğinde yürütülen bu çalışmada amacım, Suriye'den gelen ilk sığınmacı grubun kampta yaşadığı sorunları, beklentileri, Türkiye ve geleceklerine ilişkin düşüncelerini öğrenmekti. Çalışma esasında kamp memnuniyetini çeşitli demografik değişkenler açısından sorgulamayı hedefliyordum. İç Savaş nedeniyle yerinden edilen bu insanların toplumsal imgeleminde ne tür etkilere yol açtığını ölçmeye imkan veren sorulara da yer vermiştim. Araştırmamın bulgularına bugün yapılmış olan kimi araştırmaların bulgularıyla karşılaştırmak, sanırım sorunun değişken boyutlarını anlamak ve yönetmek açısından önem kazanmaktadır.

İç Savaş'tan kaçıp Türkiye kamplarına yerleşenler içinde görüşmeye katılanlar, savaşın erken sonuçlanacağı tahmin ediyordu. Beşşar Esad hükümetinin yani BAAS rejiminin kısa süre içinde yıkılacağını ön görüyordu. Savaşın çok uzun yıllara dayanaacağı beklenmiyordu. Ancak kısa sürede, Suriye'de barış ortamı sağlanamadı tersine milyonlar akın akın komşu ülkelere sığınmak zorunda kaldı. Esad hükümeti [BAAS rejimi] Rusya, İran ve diğer güçlerin desteğinde ülkede kontrolü yeniden ele geçirdiği somut vakıdır.

Suriyeliler bugün, Türkiye'nin tüm illerine yayılmış durumdadırlar. Bir yanda yaşama tutunma çabası içindeyken bu nüfusun toplumsal uyum ve kabulü noktasında da önemli sorunlar yaşanmaktadır. İstanbul, Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay, Mersin gibi iller Suriyeli sığınmacının en çok yaşadığı iller arasında ilk sırada gelmektedir. İzmir de 100 binin çok üstünde Suriyeliyi misafir etmektedir. İzmir'de kent merkezinde, sanayi kuruluşlarının bulunduğu semtlerde yoğunlaşma yaşanırken, kentin dış ilçelerindeyse özellikle tarım, sanayi ve turizmin yoğunlaştığı ilçelerde hatırı sayılır oranda Suriyelinin yaşadığı ve çalıştığı görülmektedir. Suriyeli sığınmacıların bulundukları yerlerde yerel halkla bütünleşmesi üzerine çok sayıda çalışma yürütülmektedir. Resmi devlet kurumlarının yanında sivil toplum örgütleri, meslek odaları, uluslararası kurumlar, üniversiteler gibi yapılar, farklı açılardan bu grubun yerel nüfusla uyumunun sağlanması yönünde destekleyici çalışmalar yapmaktadır.

Türkiye sadece Avrupa Konseyi üyesi ülke vatandaşlarına mülteci statüsü verebilmekte diğer ülkelerden gelen göçmenler için geçici koruma sağlamaktadır. 2011 yılından bu yana ülkemizde kalan Suriyelilerin ülkeye maliyeti göz önünde bulundurulduğunda yukarıda bahsi geçen uluslararası dayanışmanın gereği olarak yük paylaşımının gerçekleşmediği ortadadır. Yük paylaşımının tamamı, Türkiye'nin omzundadır. Bu yükün azaltılması için, görünür gelecekte bir stratejik planlamanın yapılmıyor olması da düşündürücüdür. Bu nedenle, Türkiye'nin geçicilik üzerine inşa ettiği ulusal politikasını yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir. Yeni bir ulusal politikanın reel durumu, göz önüne alınarak inşası kaçınılmazdır.

Suriyelilerin Geleceği

Türkiye, on yıla yaklaşan süre zarfında Suriyeliler konusunda hala kapsamlı siyasi politika oluşturamamıştır. Açık kapı politikası ve geçici koruma statüsünün ötesine geçemeyen bir politika tercihi, bu nüfusun uzun vadede ortaya çıkması muhtemel ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlarını çözüme kavuşturamayacaktır. Başlangıçta hesap edilmeyen siyasi öngörüsüzlük [Suriye'deki savaş ve rejim] sorunun, Türkiye'ye sosyal ve ekonomik maliyetini arttırmıştır. Bugüne dek resmi görevliler, Suriyelilere 38 milyar dolar kaynak harcadığını bildirmektedir.

Öte yandan Türkiye'deki Suriyeliler cephesinden bakıldığında da eğitim, sağlık, istihdam toplumsal/kültürel uyum ve kabul noktasında önemli sorunların yaşandığı görülmektedir. Özellikle çocuk ve genç nüfus oranının yüksek oluşu düşünüldüğünde, kayıt dışı ekonominin yeniden dirildiğini söylemek abartı sayılmayacaktır. Bu yaş grubunun, mesleki eğitimden yoksun ve kalifiye olmaması hesaba katıldığında, işgücü piyasası içinde yer alma ihtimali düşük olan bu nüfusun kayıt dışı sektöre yöneleceği ortadadır. Türkiye'de yüksek işsizlik oranları, ekonomideki resesyon göz önüne alındığında, Suriyelilerin çalışma koşulları zorlaşmakta, düzensiz işlerde sosyal güvenceden yoksun ve düşük ücretlerle çalışmaları kaçınılmaz görünmektedir. Merdiven altı ve ucuz işgücü rezervi olarak görülen Suriyeliler, genellikle çalışma yaşamında haksız rekabetti de körüklemektedir.

Suriyeliler konusunda süreç ve politika yönetimi konusundaki dağınıklık, eğitim alanında da kendini göstermektedir. 2013 yılında yapmış olduğum araştırmada [Türkiye Kamplarında Suriyeli Sığınmacılar], Türkiye'ye gelen nüfusun eğitim seviyesinin düşük olması dikkat çekmişti. Türkiye'deki Suriyelilerle, Lübnan'daki Suriyelilerin eğitim durumları karşılaştırıldığında, okuryazar olmayan Suriyelilerin Türkiye'deki oranı %33, Lübnan'dakilerin oranıysa %14'dür. Bunun nedeniyse, ülkemize gelenlerin büyük bir kısmı kırsal eğitimsiz nüfusun yoğun olduğu Kuzey Suriye şehirlerinden [İdlip, Halep, Deyri Zor, Rakka vb.] gelmiş olmasıdır [Erdoğan, 2018: 24]. Bu nüfusun, ülkemizde okul sisteminin dışında kaldığı görülmektedir. 5-17 yaş eğitim çağındaki çocukların okul sistemine dahil edilememesi salt teknik nedenlerden ötürü değil, süreç ve politika yönetiminin 'geçicilik' üzerine inşa edilmesinden de kaynaklanmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, huzurlu ortak bir geleceğin yaratılması için acilen kaos görüntüsü içinde bulunan eğitim programını tek çatı altında toplamalı ve entegrasyonun sağlaması için sistemini proaktif hale getirmelidir.

Yerleşme ve barınma, Suriyelilerin yaşadığı bir başka sorun alanıdır. Kamp dışında kendi imkânlarıyla yaşayan Suriyeliler genellikle kötü şartlarda, hijyenden yoksun, küçük konutlarda kalabalık haneler şeklinde ikamet etmektedir. Ağırlıklı olarak dil bilmemelerinden ötürü 'gettolar' şeklinde, toplumdan izole yaşamaktadır. Bu durum, mekan-konut ekseninde dahi uyum sağlanamadığını ortaya koymaktadır. Barınma sorunu da diğer sorun alanlarında olduğu gibi geçici yerleşme algısından ötürü kısa ve orta sürede çözüme kavuşturulması mümkün görünmemektedir.

Türkiye'de ve uluslararası medya haberlerinde en önemli konuların başında, mülteciler gelmektedir. Haberlerde Suriyelilerin geleceği, vatandaşlık hakları,

geri gönderilme ve benzeri konular gündeme gelmektedir. Hükümet ve muhalefet taraftarları, bu konulara politik açıdan değerlendirme içine girmektedir. Yerel basındaysa Suriyeliler, 'haber-olay' eksenli bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Suriyelilerin, yerel halkla yaşadığı olaylar sıkça gündeme gelmektedir. Olumsuz haberlerde Türk halkının, Suriyelilerle arasında çok derin bir kültürel farklılık olduğuna vurgu yapılmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar, Suriyelilerin suç ve şiddet olaylarıyla sıkça anılır olması, yerel halkta bu grubun korku nesnesi haline geldiğini göstermektedir. Suriyelilerin ileride sosyal patlamaya yol açacağını düşünenler ekseri bu grubun dilencilik, hırsızlık, gasp, fuhuş, çocuk çalıştırma, gürültü ve görüntü kirliliğine sebebiyet verme davranışlarında bulunduklarını ileri sürmektedir.

Bütün bu süreçler bir arada değerlendirildiğinde, Suriyelilerin toplumsal kabul ve entegrasyon sürecinin arzu edilir düzeyde olmadığını ortaya koymaktadır. Dolaşısıyla ileriye dönük kabul ve uyum sürecinin sürdürülebilir olmasının azami koşulu, sorunun çok boyutlu yönlerinin dinamik bir yaklaşımla ele alınması ve stratejik planlanmasıyla mümkün görünmektedir. 4 milyona yaklaşan, büyük şehirlerde ve Suriye'ye sınır illerde büyük bir orana ulaşan hemen hemen her ile yayılmış durumda bulunan Suriyelilerin durumu/geleceği, duygusallık ve geçicilik temelinde ele alınması artık mümkün görünmemektedir. AB ile dayanışma ve yük paylaşımı konusunda da beklentiler yerine gelmemiştir. Bu nedenle önümüzdeki dönemde çok boyutlu politika tedbirlerinin hayata geçirilmesi, her iki toplumun uyum içinde yaşaması için elzem görünmektedir. Bu tedbirlerin yaşama geçirilmesinde, uluslararası kurumların ve sivil toplum örgütlerinin desteği mutlaka alınmalıdır. AB'nin ekonomik açıdan desteğinin alınması, diplomatik ilişkilerinin aralıksız sürmesini gerektirmektedir. Suriyelilere dağıtılan sosyal yardım yerine, ekonomik yaşamın içine dahil edilmesi suretiyle kalıcı destek verilmelidir. Bu bağlamda dil sorununun çözülerek işgücü piyasasının öngördüğü işlere dönük yönlendirme ve planlanmanın yapılması sağlanmalıdır. Gerek ulusal gerekse yerelde medya alanında, Suriyelilerin haberleştirilmesinde kullanılan dile ve üsluba özen gösterilmelidir. Suçlayıcı, hedef gösterici ve ayrıştırıcı dilden uzak durulması, toplumsal kabul ve uyum açısından da önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Çiçekli, B. [2009], *Uluslararası Hukukta Mülteciler*, İstanbul: Seçkin Yay.
- Erdoğan, M. [2018], *Türkiye'de Suriyeliler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Yıldız, Ö. [2013], "Türkiye Kamplarında Suriyeli Sığınmacılar", Gaziantep Üniversitesi İpekyolu Kalkınma Ajansı Yay.

Afet Yönetimi Temelli Gönüllülük Uygulamalarının Yerel Demokrasiye Katkısının Değerlendirilmesi

Ali Ekşi
[Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

Güçlü demokrasilerde, demokratik araçlara halkın katılımı belirleyici olmakta, kamu politikalarına etkin katılımın sağlanabilmesi için de vatandaşın katılım araçlarına ilgi ve isteğinin olması gerekmektedir. Yönetime vatandaş katılımı için yaygın gönüllülük sağlam bir zemin sağlamakta, gönüllülük için de toplumsal motivasyon ön plana çıkmaktadır. Yerel halkla güçlü etkileşim ve iletişim, yerel yönetimlere gönüllülük sektörünün geliştirilmesi adına önemli fırsatlar sunmaktadır. Bugünün insan davranışlarında, korku ve umutların belirleyici olması, gönüllülük adına afet yönetimini önemli bir pratik alanına dönüştürmektedir. Bu çalışmada, yerel siyasette katılımcı demokrasi pratiklerinin artırılmasında, afet yönetimi temelli gönüllülük uygulamalarının katkısının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Afet temelli gönüllülükle, "Afetlere karşı, toplumsal direnç artırılabilir mi?" ve "Bu pratikle, katılımcı demokrasinin güçlenmesine katkı sunulabilir mi?" sorularına yanıt aranacaktır. Çalışma, afetselliği son derece yüksek olan Türkiye'de, afet yönetiminde toplumsal direncin düşük olması ve toplumla idare arasında ki güven ilişkisinin yetersiz olması gibi yapısal olmayan sorunlara çözüm önerisi geliştirebilecek olması adına önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Afet Yönetimi, Katılımcılık, Yerel Siyaset, Gönüllülük, Toplumsal Direnç.

EVALUATION OF LOCAL DEMOCRACY CONTRIBUTION OF DISASTER MANAGEMENT BASED VOLUNTEERIZATION PRACTICES

In a strong democracy, participation of public in democratic mediums is decisive. For an effective participation in public policies, it is obvious that the citizens should have interest in mediums. Widespread volunteerism for citizens' participation in management provides a solid foundation, social motivation is at the forefront for volunteering. Strong interaction and communication with local people offers significant opportunities for the development of the voluntary sector. In today's human behavior, fear and hope are the determining factors that make disaster management an important practical area for volunteerism. In this study, it is aimed to assess the contribution of disaster management based on volunteering practices to increase participatory democratic practices in local politics. With disability-based volunteerism, answers will be sought to determine whether social resistance to disasters can be increased and can this practice contribute to the strengthening of participatory democracy. The study is important due to the fact that it offers a solution for non-structural problems at high natural disaster risk in Turkey, for example the low social resistance in disaster management, and the lack of trust between society and administration.

Keywords: Disaster Management, Participation, Local Politics, Volunteering, Social Resistance.

Giriş

Günümüzün demokrasi anlayışında, tek başına temsili demokrasi araçları yetersiz kalmakta, temsil sorunuyla ortaya çıkan demokrasi açığı için katılımcı demokrasi araçları ön plana çıkmaktadır. Birçok sorunun çözümünde adres gösterilen katılımcı demokrasinin gelişiminde, güçlü birey ve gönüllülük ön plana çıkmakta, etkin gönüllülükte temel faktör güçlü motivasyon olmaktadır. Yerel siyasette, hem sorunların belirlenmesi ve çözümünde hem de ortak iyinin belirlenmesi ve gelecek

planlamasının yapılmasında yönetimlerle halkın etkileşimi daha sıkı olmakta, sosyal adalet ve dayanışma gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin elindeki en önemli kaynak olan yerel halk, günümüzde yerel yönetimleri tarafından, sorunların belirlenmesi ve çözümünde başta olmak üzere, temel paydaş olarak kabul edilmektedir. Yerel aktörler arası etkileşimin yüksekliği, sorunlar karşısında kurulabilen etkin iletişim ve işbirlikleriyle oluşturulan yerel demokrasi pratikleri, demokrasi açığı ve temsil sorunu gibi sorunların çözümünde farklı fırsatlar sunmakta, yerel demokrasinin gelişimi genel olarak bir ülkedeki demokrasinin gelişimi için belirleyici olmaktadır.

Son yıllarda temsili demokrasi araçlarına katılıma benzer bir şekilde, katılımcı demokrasi araçlarına katılımı da vatandaş ilgisi giderek azalmaktadır. Gelişmiş demokrasilerde bu açığın giderilebilmesi için yeni motivasyon araçları aranmakta ve bu araçların içerisinde gönüllülük ön plana çıkmaktadır. İsveç ve Norveç gibi ülkelerde sosyal sektör en önemli sektör olarak değerlendirilmekte, Fransa'da nüfusun dörtte birinden daha fazlası gönüllü organizasyonlarda görev yapmaktadır. Bununla birlikte, özellikle gelişmekte olan demokrasilerde, gönüllülükle ilgili ciddi motivasyon kaybı yaşanmaktadır. Gönüllüğün motivasyonunda, başkalarına yardım etmek, bilgi ve deneyim paylaşmak, toplumsal rol ve sorumlulukları yerine getirmek gibi sosyal faktörler önemli yer tutmakta olup, afet yönetimi temelli gönüllülük uygulamalarıyla bu faktörlerin çoğunu karşılanabilmektedir. Ayrıca bu yolla sağlanacak olan toplum tabanlı afet yönetimi çalışmalarıyla, afetlere karşı toplumsal direncin artırılması ve afet yönetimi kapasitesinin geliştirilmesi de mümkün olmaktadır.

Toplum içerisinde etkileşim ve empatinin geliştirilmesinde, toplumların karşı karşıya oldukları riskler ve geleceğe yönelik umutlar ön plana çıkmaktadır. Afet temelli risklerin yönetimine katkı sunma arzusu, bireylerde gönüllülük için önemli bir motivasyon kaynağı oluşturmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde afetler, gönüllülük için önemli bir pratik alanı olmasıyla birlikte, toplumsal açıdan gönüllüğün yükselmesi ve ortak iyiye hizmet adına, katılımcı demokrasi pratiklerinde de önemli bir alan oluşturmaktadır. Bu çalışmada, yerel siyasette katılımcı demokrasi pratiklerinin artırılması adına, afet yönetimi temelli gönüllülük uygulamalarının katkısının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. “Afet temelli gönüllülükle, afetlere karşı toplumsal direnç artırılabilir mi?” ve “Bu pratikle katılımcı demokrasinin güçlenmesine katkı sunulabilir mi?” sorularına yanıt aranacaktır. Çalışma, afetselliği son derece yüksek olan Türkiye’de, afet yönetiminde toplumsal direncin düşük olması ve toplumla, idare arasında ki güven ilişkisinin yetersiz olması gibi yapısal olmayan sorunlara çözüm önerisi geliştirebilecek olması adına önemlidir.

Gönüllülük

Sosyal bilimlerde farklı anlam ve boyutlarıyla birçok alanda kullanılan ‘gönüllülük’ tanımı, “bireyin özgür iradesi ile herhangi bir maddi çıkar beklentisi olmaksızın, başka bireylere de katkısı olan; toplumun kendi kendine yetme ve sivil katılım sağlama, ulaşılamayan kesimlere kamusal hizmet götürme, toplum içerisinde

karşılıklı yardımlaşma gibi faaliyetlere destek olma” şeklinde yapılmaktadır [UNV, 2011:7]. Gönüllü ise, “toplumun iyiliği için çalışan kişi” olarak tanımlanmaktadır. Gönüllülük, bir görev olarak değerlendirilmeyip, insanların seçimiyle gerçekleşmekte, ücretli çalışmaya bir alternatif olarak görülmeyip, çalışanlarında yapabileceği toplumsal ortak iyiye hizmet etme olarak görülmektedir. [Akatay ve Harman, 2014:9]. Gönüllülerin yaptıkları iş karşılığı para almıyor olmaları, yaptıkları işlerde profesyonellere göre daha fazla tatmin olmalarını sağlamakla birlikte, gönüllerin yaptıkları ya da yapacakları işler için bir motivasyona ihtiyaçları bulunmaktadır. [Drucker, 2014:29]. Gönüllülük için bir eğitim ve gelir birikimi ya da geniş zamanların ayrılması, bir meslek sahibi olunması veya deneyim gerekmekte, yaş ya da cinsiyet sınırlaması bulunmamaktadır.

Gönüllülük, birey ya da kurumsal kimliklerin, herhangi bir zorunluluk ya da tanımlanmış görev bulunmaksızın sorumluluk alarak, toplumsal ortak iyiye katkı sunma ve sorunlara çözüm üretme cabasıdır. Bugünün büyük sorunları karşısında bireyin sorumlulukları, kendisi ya da yakın çevresi üzerine sorumluluklarla sınırlandırılmakta, toplumsal sorunların çözümüne yönelik caba harcamaları gerekmekte, sorunların tespiti kadar çözümünde de toplumların sorumluluk almaları beklenmektedir. [Başkaya, 2010:27]. Bu beklentiyle gönüllülük tanımı, “herhangi bir çıkar beklentisi olmadan toplumsal sorumluluk alma bilinciyle, bireyin ailesi ve yakın çevresi dışındakilerin de yaşam kalitesini arttırmak ve toplumun ortak iyiye katkı sağlamak için bilgi, beceri ve deneyim gibi kişisel özelliklerden oluşan kaynaklarını, özgür iradeleri ile kullanmaları” şeklinde de yapılabilmektedir. [Akatay ve Harman, 2014:175]. Gönüllülük faaliyetleri, bireyleri içinde yaşadıkları toplumun ve bireysel olarak hayatlarının üzerinde kontrollerinin olduğu duygusunu sağlamakta, kendilerini güçlü hissetmelerini ve toplumda temsiliyet sorunu gibi sorunlara çözüm geliştirmeyi kolaylaştırmaktadır.

Son çeyrek yüzyılda sosyal sektörün, en hızlı büyüyen alan olmasıyla birlikte, gönüllülük devletler tarafından ayrı bir sektör olarak keşfedilmiş olup, kamu hizmeti sunumunun etkin ve ucuz yolu olarak değerlendirilmektedir. Gönüllülüğün bir sektör olarak görülmeye başlanmış olmasıyla birlikte, devletler tarafından gönüllülüğün yaygınlaştırılması için destekler oluşturulmaktadır. Bu destekler olumlu olmakla birlikte, yönetimlerin zaman zaman gönüllüleri ucuz hizmet aracı olarak yani ucuz işgücü olarak görmeleri, gönüllülüğün kurumsal yapısını da aşındıran durumlar ortaya çıkarmakta, gönüllülük sektörünü olumsuz etkileyerek, bireylerin yaptıkları işe yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Gönüllülük, gönüllüler tarafından sosyal sorumluluk ve toplumsal sorunların çözümüne katkı sunabilecek bireylerin; toplumun ortak iyiye ulaşması amacıyla bir fedakarlık ve farklı aktörlerle etkileşim alanı olarak görülürken; yönetimler tarafında da, yönetimde esneklik ve proaktifliğin sağlanması adına önemli paydaşlar ve demokrasinin devamlılığını sağlayacak motivasyon aracı olarak görülmelidir. Gönüllülüğün yerel motivasyonunun daha yüksek olacağının düşünülmesiyle birlikte, evrensel boyuta ulaşmış ve Dünya’nın her yerinden olumlu tepkiler almış, küresel gönüllülük örnekleri son yıllarda gönüllülüğün evrensel boyutunu ön plana çıkarmaktadır. [UNV, 2011:2].

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 2001 yılında kabul edilen tanıma göre, bir faaliyetin gönüllü kabul edilebilmesi için, üç temel koşul bulunmalıdır. Gönüllü bir faaliyet, öncelikle herhangi bir yasal düzenlemeyle gönüllüye dayatılmış olmamalı, kişinin özgür iradesiyle yerine getirilmeli; ikinci olarak gönüllü faaliyet, herhangi bir maddi çıkar karşılığı yapılmamalı ve son olarak da bu faaliyet, kamu-sal yarar sağlamalıdır [Balaban ve İnce, 2015:152]. Gönüllülük, üç şekilde faaliyete geçirilebilmektedir. Bunlardan birincisi, herhangi bir dezavantajlılık nedeniyle bir hizmete ulaşamayan üçüncü bir şahsa hizmetin ulaştırılmasıdır. İkincisiyse; toplumun ortak sorun, çıkar veya ihtiyaçlar için bireylerin bilgi ve becerilerini birleştirerek, kolektif bir caba içerisinde karşılıklı yardımda bulunma ve kendi kendilerine yetebilme durumlarıdır. Üçüncü gönüllülük şekliyse, sivil katılımıdır. Bu yöntemde, bireyler belli konularda değişimi tetiklemek ya da değişimi engellemek adına kampanya ya da lobi çalışmalarına katılmaktadırlar. [Ekşi, 2017:92-95].

Gönüllülük; barış, kalkınma için bilgi, beceri birikimi sağlamakta ve enerji oluşturmaktadır. Gönüllülük her toplum için bir can damarı olup, gönüllülüğün yaygın olduğu toplumlarda sosyal bağlılık ve güven canlandırılmaktadır. Bir ülkede gönüllülük doğru yönlendirilebilir ve organize edilebilirse, sosyal sermayenin hem oluşmasına hem de gelişmesine katkı sağlanmaktadır. [UNV, 2011:41]. İnsanların gönüllü olması ve gönüllü organizasyonlara katılım sağlamaları için, bir takım motivasyon araçlarına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu motivasyonun oluşmasına katkı sağlayacak faktörler içerisinde, herhangi bir konuda bir şeyler öğrenmek, ekip çalışmalarında yer almak, kendini kanıtlamak gibi bireysel faktörlerle birlikte, toplumsal ağ alanını genişletmek, başkalarına yardım etmek, bilgi ve deneyimini paylaşmak, toplumsal rol ve sorumluluklarını yerine getirmekle birlikte, toplumsal ortak iyiye hizmet etmek gibi sosyal faktörler yer almaktadır. [Akatay ve Harman, 2014:194].

Türkiye’de Gönüllülük

Osmanlı’da genel olarak diğer İslam toplumlarında da olduğu gibi eşraf, tarikatlarla esnaf ve zanaatkar birlikleri sivil alanı oluşturmakla birlikte, bu yapıların çeşitli nedenlerle gerçek anlamda sivil toplum kuruluşlarının özelliklerini taşıdığını söylemek mümkün değildir. Osmanlı’da sivil toplum özelliğini daha fazla taşıyan yapılar, vakıf sistemidir. Vakıfların devletle olan ilişkisine rağmen, vakıfların kendilerine ait bütçeleri, gönüllülük esasına göre kurulup, faaliyet göstermeleri ve toplumsal hizmetlerin sunumuna sağladığı katkılar, vakıfları sivil toplum kuruluşu tanımına yaklaştırmaktadır. [Buluş, 2009:24]. Bununla birlikte Osmanlı da var olan güçlü devlet ve bürokratik yapı, hem gerçek anlamda bir sivil toplumun, hem de gönüllülük faaliyetlerinin oluşmasını ve gelişmesini engellemiştir. Bu yapının cumhuriyetin ilanından sonra, çok partili hayata geçinceye kadar devam ettiğini söylemek mümkündür. 1960’lardan sonra, kentleşmenin hızlı artışı sivil hayatta hareketlik oluşmasını sağlamış, ancak siyasetin, dinin ve hemşericiliğin etkisiyle modern anlamda, vesayetten arınmış sivil toplumun oluşması mümkün olmamıştır.

Türkiye’de halkın büyük bir kesiminin iş güvencesiz ağır çalışma koşulları, sosyal

güvenceden eksik olma, sosyal dışlanma ve yoksulluk gibi faktörlerle bireyin kendisini tam olarak gerçekleştirememesi, sivil hareketliliği ve gönüllülüğü olumsuz etkilemektedir. Kendini gerçekleştirememiş bireylerden, gönüllülük başta olmak üzere, sivil toplum içerisinde ki rol ve sorumluluklarını yeterince yerine getirmesini beklemek mümkün olmamaktadır. [Boyras, 2009:136]. Türkiye’de toplumda gönüllü faaliyetlere katılma oranı %5’in altında olup, toplumun sadece üçte birinden daha azı yabancı bir kişiye yardım edebileceğini belirtmektedir. Birleşmiş Milletler Gönüllüleri [UNV] programı verilerine göre, Türkiye 145 ülkenin bulunduğu gönüllülük indeksinde 137. sırada bulunmaktadır. [UNV, 2013:12].

Gönüllülüğün etkin olarak hayata geçirilebilmesinin en yaygın alanı olan sivil toplumla ilgili alanlar, Türkiye’de daha çok 1980’lerin ikinci yarısında gelişmeye başlamış, küresel değişiminde etkisiyle toplum yapısında ki değişim, Türkiye’de sivil toplumun gelişimi açısından dönüm noktası oluşturmuştur. 1980 darbesiyle, neredeyse tüm sivil toplum kuruluşlarının kapatılmasından sonra 1985 yılına kadar olan dönemde, darbenin izlerinin silinmesi adına sivil toplum canlandırılmaya çalışılmış ancak bu süreçte çeşitli gerekçelerle örgütlenme özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar, sivil hareketliliği engellemiştir. 1985 sonrası, özellikle çevre, kadın ve insan hakları alanlarında sivil toplum kuruluşlarının sayısı artmıştır. 1996 yılında İstanbul’da düzenlenen, ‘Habitat II Toplantısı’nda, toplumsal sorunların çözümünde tek yetkili gücün hükümetler olamayacağına, sivil toplum kuruluşlarının ve toplumun bizzat kendisinin gönüllü olarak sorumluluk almasına yapılan vurgu dikkat çekmiştir. [Akatay ve Harman, 2014:245].

Türkiye’deki siyasal ve toplumsal yapı, aktif katılımcı bireylerin oluşmasına imkan sağlamamaktadır. Sosyal politikaların yetersiz olması, işsizlik başta olmak üzere, ciddi ekonomik sorunlarla boğuşan gençleri, aileye uzun yıllar sığınmak, bağımlı kalmak zorunda bırakmakta, gençler sosyal alanda aktif ve özgür bireyler olamamaktadır. [Semerci, 2009:187]. Bu durum, ülkenin en verimli ve eğitimli kesimi olan günün gençlerini, toplumsal sorunların çözümünde yeterince sorumluluk almamaktan uzaklaştırmaktadır. Türkiye’de son yıllarda sivil toplumu geliştirmeye yönelik iyi niyetli çalışmalarında bulunmasına rağmen, sivil hareketlilik alanında kronikleşmiş bir takım sorunlarda bulunmaktadır. Mevcut siyasal yapının parti siyaseti merkezli olması, siyasal ve toplumsal sorunların çözümü için tek adresin siyasal partiler olmasına neden olmaktadır. Bu durum toplumsal sorunların çözümünde yer alabilecek aktörleri kısıtlamakla birlikte, daha çok toplumu edilgen bir yapıya itmektedir. Siyasete başvurmak, sanki her sorunun tek çözüm yolu olarak algılanmakta, toplum içerisindeki sinerjinin kaybolmasına neden olmaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında da, çözüm beklentisine siyasal partilerden yeterli yanıtı almayan toplum kesimleriyle, devlet arasındaki güven algısı, olumsuz etkilenmektedir [Ekşi, 2017:116].

Türkiye’de siyasal tartışmalar, genelde yüksek siyaset konuları üzerinden yapılmaktadır. Neredeyse her tartışma; ülkenin bekasına, bölünmesine, milli güvenliğe

bağlanmaktadır. Bu durum, siyaseti gerçek anlamda toplumsal sorunlardan uzaklaştırırken, hem siyasi konuları hem de katılımcıları kısıtlamaktadır. Dolayısıyla hem siyaset topluma, hem de toplum siyasete uzaklaşmakta, yabancılaşmaktadır. Bu durum aktörleri giderek birbirine benzeştirmekte ve eleştirel akıl kullanılmamakta, siyasi bilinç taşıyanlar aşırılaşmakta, kemikleşmiş görüşler etrafında kutuplaşmaktadır. Bu da, hem toplumsal sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmesini zorlaştırmakta hem de toplumun ortak iyisine hizmet edecek ya da toplumu bir adım daha ileri taşıyabilecek yeni fikirlerin ortaya çıkmasını engellemektedir. [Boyras, 2009:153].

Türkiye’de, Eylül 2018 itibarıyla 113.712 faal dernek bulunmaktadır. İzmir ili sınırları içerisinde faaliyet gösteren dernek sayısıysa, 6250’dir. Ülke genelindeki derneklerin yaklaşık %30’u mesleki dayanışma, %20’si spor faaliyetleri ve yaklaşık %16’sı da dini hizmetlerle ilgilidir. [Dernekler Daire Başkanlığı, 2018]. Türkiye’de merkezi yönetsel paradigmaların güçlü yapısı, gerçek anlamda sivil toplum hareketliliğinin oluşmasını engel olmaktadır. Sayı ve yapabilirlik açısından yetersiz olan sivil toplum kuruluşlarının önemli bir kısmı; sportif faaliyetler, hemşehrlik ve camii yaptırma başta olmak üzere, dini işlerle ilgili faaliyet göstermektedir. Türkiye’de sivil toplum yapılanmasında, akrabalık, torpil, hemşehrlik ve partizanlık gibi faktörlerin etkin olması, gerçek anlamda bireysel özerkliği sağlayan sivil toplum yapılanması gelişimini engellemektedir. Sivil toplum ve gönüllülükle ilgili araştırmalarda, sivil toplum yapılanması açısından motivasyonu en yüksek ve en eğitimli olan gençlerde, bir sivil toplum kuruluşuna üye olanların oranı %5’in altında bulgulanmaktadır. [Ekşi ve Özer, 2015:109].

Kuşkusuz, Türkiye’de sivil toplum, eskiye göre daha hareketlidir. Ancak hala güçlü devlet, zayıf sivil toplum geleneği devam etmektedir. Özellikle gelişmiş demokrasilerle karşılaştırıldığında, Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olduğu ve sivil toplum kuruluşlarının, kurumsallaşma sorunlarının olduğu görülmektedir. Sivil toplumun yetersizliği gibi, Türkiye’de gönüllü sayısı da son derece yetersizdir. İnsanların özellikle, toplumsal sorunların çözümüne yönelik sorumluluk alma ve görev yapma bilinçlerinde eksiklikler bulunmaktadır. İnsanlar büyük çoğunlukta gönüllülüğü, sadece maddi yardım yapma olarak anlamaktadır. Oysa gerçek anlamda gönüllülük, bilgi ve deneyim birikimiyle ortak iyi adına aktif iş yapmaktır. Genel olarak insanların gönüllü olarak görev yapmaları adına, ciddi bir motivasyon eksikliği söz konusudur. Bu motivasyon birçok ülkede, son yıllarda çevre sorunları ya da acil yardım hizmetleri olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak ülkemizde son yıllarda, çevrecilik hiç hak etmediği bir şekilde marjinalleştirilmiş olup, çevre sorunları her geçen gün daha fazla gözle görünür olmasına rağmen, bu alanda bir sivil toplum motivasyonu sağlayabilmek zorlaşmıştır. [Ekşi, 2017:118].

Türkiye’de, gönüllülük; ‘katılım’, ‘çoğulculuk’, ‘hoşgörü’ gibi normatif unsurların gelişimi için kuşkusuz daha canlı bir sivil toplum gerekmektedir. Demokrasiyle ilgili genel sorunlara bakıldığında, birçok sorunun çözümünün güçlü bir sivil toplum yapısında olduğu görülmektedir. Siyasetten ve vesayetten ayrılmış, çağdaş sivil

toplum kuruluşlarının oluşması, yapabilirlik ve etkinlikleriyle katılım süreçlerinde rol oynamaları, katılımcı demokrasinin gelişimine, mutlak katkı sağlayacaktır. [Ekşi ve Özer, 2015:113]. Türkiye’de gerçek anlamda demokrasinin gelişebilmesi için, sivil toplumun prangalarından kurtulması gerekmektedir. Bunu sağlamanın yolu da, gerçek anlamda gönüllülüğe motivasyon oluşturmaktan geçmektedir. [Akatay ve Harman, 2014:249].

Yerel Demokrasi

‘Demokrasi’ tanımı, “Toplumsal farklılıkları ve çeşitlilikleri zenginlik kabul edip, siyasi hayata katmaya imkân sağlayan bir yönetim biçimi olarak, meşru zeminlerde sorun alanlarına çözüm üretilebilmesini sağlayan bir sistemdir.” [Eryılmaz, 2014:128]. ‘Yerel demokrasi’ ise, “Belirli bir yaşam alanında, gündelik yaşamda önemsenen, halkı doğrudan ilgilendiren toplumsal sorunların tartışıldığı ve sorunlara demokratik usullerle çözüm önerilerinin oluşturulması ve uygulanmasıdır.” [Gürses, 2015:55]. ‘Yerel demokrasi’, demokratik sistemin en uç noktasında yer almakta olup, yerel yönetimlerde demokratik sistemin vazgeçilmez unsuru olmaktadır. Yerel ölçekte demokrasi pratiklerinde, demokratik sistem açısından önemsenen yönetimlerle vatandaş arasındaki iletişim ve etkileşim daha kolay olmakta, karar alma ve uygulama süreçlerine katılım kolaylaşmakta, çoğulculuk daha kolay sağlanabilmekte ve hesap verebilirlik etkinleşmektedir. Yerel yönetimlerin vatandaşın en yakın yönetim kademesi olması, vatandaşın sorunlarına çözüm üretmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için öncelikli kurumsal yapılar olarak ön plana çıkmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimlerle vatandaş etkileşiminde iyi uygulama örnekleri, demokrasiyi geliştiren faktör olarak çıkarken, antidemokratik uygulamalarda yönetimle vatandaş arasındaki güven ilişkisinin bozulmasına neden olmaktadır. [Çelik vd., 2008:90].

Yerel demokrasinin gelişiminde, yönetenlerle yerel vatandaş etkileşimi ve vatandaşın yerel yönetimlerin politika ve uygulamalarına yüksek düzeyde katılımı belirleyici olmaktadır. Yerel yönetimlerde demokratik yöntemlerin işlerlik kazanması ve demokrasinin sürdürülebilmesi etkin halk katılımına bağlı olup, günümüz demokrasisinin en önemli unsuru olarak katılımı ön plana çıkarmaktadır. Bu katılım siyasal anlamda katılımı içermekle birlikte, asıl kastedilen doğrudan demokrasi araçlarına etkin katılımıdır. Bilindiği gibi doğrudan demokrasi araçlarına katılım, temsili demokrasi araçlarına katılıma göre vatandaşta daha fazla bilgiyi ve daha fazla zaman ayırmayı gerekli kılmaktadır. Yerel sorunların ve politikaların genelde vatandaşın yakından ilgilendirmesi, yerel yönetim politika ve uygulamalarına yerel halkta bir ilgi oluşturmaktadır. Ancak etkin katılım için, son yıllarda geleceğe dair umutları da içeren farklı motivasyon araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Afet yönetimi çalışmaları, büyük sorunlar ve ortak kaygı gibi toplumsal duygular üzerine kurgulansa da, toplumların geleceğe dair umut aktarabilmeleri adına karşı karşıya bulundukları riskleri yönetebilir olmalarının gerekliliği, toplumsal motivasyonu arttırıcı bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Kamu politikaları ve uygulamalarına etkin katılım, toplumlarda tercihlerinin kamusal alana aktarılabilmesiyle kendi

geleceklerinde belirleyici olma, bireyi devlet karşısında güçlü kılmakla birlikte, büyük sorunlar karşısında direnç sağlamaktadır. [Ekşi, 2017:191].

Afet Yönetiminde Gönüllülük

Bir insanı herhangi bir menfaat sağlamadan ya da beklenti içerisinde olmadan harekete geçirebilmek yani gönüllü yapabilmek için, önemli bir motivasyon aracına ihtiyaç bulunmaktadır. Dünya örneklerine bakıldığında, afetlerle ilgili çalışmalara katılım konusunda genellikle halkın motivasyonu yüksek olmaktadır. Gönüllüğün motivasyonunda yer alan bir şey öğrenmek, ekip çalışmasına katılmak, kendini kanıtlamak gibi bireysel faktörlerle birlikte, toplumsal ağ alanını genişletmek, başkalarına yardım etmek, bilgi ve deneyimini paylaşmak, toplumsal rol ve sorumluluklarını yerine getirmek ve bunlarla birlikte toplumsal ortak iyiye hizmet etmek gibi sosyal faktörlerin tamamı afet çalışmalarına gönüllü olmayla sağlanabilmektedir. [Akatay ve Harman, 2014:194]. Afet gönüllüsü, afetlerle ilgili eğitimlerde hem Dünya'nın fiziki yapısı, hem de toplumların kültürel yapısı adına çok şey öğrenebilmekte, afet çalışmaları baştan sona ortak çalışma alanlarında, ekip çalışmasıyla gerçekleşmekte, afet gönüllüleri çok farklı toplumsal ağlara eklemlenebilmektedir. Afetlerde alınan görevler, insanlara ve toplumlara yardım yapmanın en basit ve en görünen yolu olabilmekte, alınan görevlerle hem deneyimler paylaşılabilen, hem de alınan rol ve sorumluluklarla kişisel tatmin gerçekleştirilebilmektedir.

Gönüllülük, zaman, enerji ve becerilerin karşılık beklemezsizin, özgürce kullanıldığı faaliyetlerden oluşmaktadır. Gönüllülükle, afet yönetiminde en önemli sorunlardan birisi olan kıt kaynak sorununda, formel devlet kaynaklarının dışında yeni kaynakların oluşturulmasına olanak sağlanabilmektedir. Doğal afet ve acil durumlarda gönüllülük çalışmaları, rutinde yani olağan dönemde gerçekleştirilen faaliyetlerden farklıdır. Büyük kitlesel olaylarda, gönüllülük faaliyetleri spontane olarak, örgütsüz bir şekilde gelişen bireysel faaliyetlerin birleşiminden, önemli bir kapasite oluşturulabilmektedir. Afetlerde gönüllülük, zor durumda olan başka insanlara yardım etme güdüsünü en fazla harekete geçiren ve insani değerlerin ön plana çıktığı durumlardan biridir. Bununla birlikte, gönüllü kişinin emeklerinin en gözle görünür olduğu ve katılımcının verdiği emeğin reaksiyonunu hemen aldığı bir durumdur. Afet sırasında yardım etme, zor durumda olan insanlara yardımcı olma, başka birçok önyargının yerine de geçebilen bir durum olup, toplumsal kutuplaşmanın önüne geçebilen bir faktöre dönüşebilmektedir. [UNV, 2011:74].

Tüm afetlerden sonra, afetin büyüklüğüyle de ilişkili olarak bir kurumsal boşluk oluşmaktadır Bu boşluğun oluşması, çoğu zaman ülkenin imkan ve kaynaklarından da bağımsız olup, ekonomisi ve idari yapılanması çok güçlü olan ülkelerde de kurumsal boşluklar oluşabilmektedir. Toplumun en fazla ihtiyacı olduğu zamanda, arama-kurtarma çalışmaları başta olmak üzere, koruyucu sağlık hizmetlerinin sürdürülmesi, güvenli su ve gıdanın sağlanması gibi temel hizmetler aksayabilmektedir. Bugüne kadar olmuş afet deneyimleri, hasarın etkisiyle bozulmuş bir yönetim kapasitesinin tekrar işlevsel hale getirilmesi, güçlü

devlet yapılarının olduğu ülkelerde bile 48-72 saatlik bir zamanı gerektirmektedir. Büyük afetlerden sonra hem yönetsel, hem de organizasyonel açığın oluşması kaçınılmaz olup, genellikle büyük afetlerin ilk saatlerinde olaya müdahale edenler, profesyonel ekiplerden ziyade olay bölgesinde yaşayan yerel halk olmaktadır. Özellikle gelişmiş ve demokrasi kültürünün olgunlaştığı ülkelerde organizasyon ve yönetim açığı sosyal sermayeyle kapatılmakta yani toplumun içerisinde çıkan gönüllüler, açığın kapatılması için büyük katkı sağlamaktadır.

Afetlerle gönüllülük ilişkisini farklılaştıran bir başka konuda, afet yönetimi çalışmalarında toplumun tamamının potansiyel gönüllü olmasıdır. Yönetimlerin yapması gereken bu potansiyel gönüllülerden, aktif gönüllülük mekanizmasını oluşturmaktır. Dünya genelinde birçok ülkede uygulanan gönüllü itfaiyecilik; olağan dönemlerde yangınlara erken müdahale, halkta yangın riski konusunda temel bir altyapı oluşturması gibi önemli fonksiyonları görmekle birlikte, olağan dönem kapasitesinin olağandışı koşullara aktarılmasının da en temel araçlarından birisi olmaktadır. Kendisi, ailesi, evi, işyeri başta olmak üzere sevdiklerini korumak adına, birçok kişi son derece saygın ve güvenilir bir iş olarak da görülen gönüllü itfaiyecilik için motivasyon bulabilmekte ve zaman ayırabilmektedir. Farklı ülkelerde yapılmış birçok çalışmada gönüllü itfaiyeciler, güvenilir, çevresindeki insanlarla geniş ağlar oluşturabilen ve aktif insanlar olarak tanımlanmaktadır. Gönüllü itfaiyecilik olağan dönemlerde, insanların daha çok kendi ve çevresinin can ve malını korumak adına görevli olup, olağandışı durumlarda bu kişiler müdahalenin en önemli kapasitesini oluşturmaktadır. Olağan dönemde acil yardım ve kurtarma işi yapan kurumlarla ve personelle iletişimi ve işbirliği olan bu kişiler, afetler gibi olağan dışı durumlarda resmi makamların en fazla güvenebileceği kişiler olmaktadır.

Genellikle gönüllülerin daha çok afetlerin müdahale ve iyileştirme çalışmalarına katkı sunabileceği yönündedir. Hayat kurtarmaya yardımcı olmak, rehabilitasyon çalışmalarında etkin rol oynamak, gönüllüler için daha gözle görülür motivasyon kaynakları olabilir. Ancak en az onlar kadar önemli olan bir başka gönüllülük eylemi de, risk yönetimi çalışmalarına katılmaktır. Risklerin tespit edilmesinde ve risklere karşı önlemlerin geliştirilmesinde, gönüllüler sanılandan çok daha fazla katkı sunabilmektedir. Risk yönetimiyle ilgili son yıllarda yayınlanan uluslararası belgelerin neredeyse tamamı, risk yönetiminde gönüllülerin önemine dikkat çekmektedir. Çünkü risk yönetimi politikalarının etkinliği, kamusal alanda yapılan işlerin sıkı denetimine bağlıdır. Güvenli yapılaşmanın denetimi, endüstriyel etkinliklerin çevreye oluşturabileceği zararların denetimi gibi konularda başarı, yaygın halk denetimiyle mümkündür. 2005 yılında Japonya'nın Kobe kentinde düzenlenen '2. Afetlerin Azaltılması Dünya Konferansı'nda, afetlerin neden olduğu zararların azaltılmasını amaçlayan ve 2005-2015 yılları arasını kapsayan, 'Hyogo Çerçeve Eylem Planı'nda "risk azaltma planlaması ve aktivitelerine toplumun ve gönüllülerin katılımının sağlanması ve güçlendirilmesi" önerilmektedir. Uluslararası Afet Zararlarının Önlenmesi 10. yılının devamında ki çalışmaları yürütmek ve koordinasyon sağlamak üzere kurulmuş olan 'Birleşmiş Milletler Uluslararası Afet Zararlarının

Azaltılması Stratejisi [UNISDR]' çalışmalarında da, afetlerde risk yönetiminde toplumsal duyarlılığın önemine sık sık yer verilmektedir. [Kuterdem vd., 2009].

Afetlere yönelik gönüllü organizasyonlar, gelişmiş ülkelerde yıllardır dikkat çeken bir konu olmakla birlikte, sürekli iyileştirilmeye ve geliştirilmeye çalışılan bir alan olarak görülmektedir. ABD, gönüllü itfaiyecilik ve ilk müdahalecilik tarihi yarım yüzyılı geçmiş olmasına rağmen, afetlere yönelik gönüllülüğü geliştirmeye yönelik çalışmalar sürekli devam etmektedir. 2006 yılında Amerikan Kızılhaç Cemiyeti tarafından, 'Zamanı Geldiğinde Hazır Olmak' adlı bir işyeri gönüllülük programı başlatılmıştır. ABD genelinde 300'den fazla özel şirketten, 10.000'in üzerinde çalışan, toplum temelli gönüllü müdahale gücü olarak eğitilmiş ve sisteme kazandırılmıştır. 2008 Katrina Kasırgası'nın ardından ABD'nde, gönüllü kapasitesini daha iyi kullanabilmek için, Acil Durum Topluluk Müdahale Ekipleri [CERT] oluşturulmuştur. Bu ekiplerde afetlere hazırlık ve müdahale eğitimi almış, yerel halktan oluşan gönüllüler bulunmaktadır. Bu yapılanmanın temel gönüllü yapısını; mahalle bekçileri, okul personelleri, resmi kurum çalışanları, izci grupları, inanç toplulukları oluşturmakta, toplumun içerisinde gönüllü havuzu da bu aktörlerin etrafına şekillendirilmektedir. Yapılan çalışmalarla ABD'de afetlere yerel gönüllü müdahale kapasitesi, 2006 ila 2010 yılları arasında %40 arttırılmıştır. Bugün Çin'de, Kızıl Haç ve diğer sivil toplum kuruluşlarına kayıtlı 100 milyon eğitimli afet gönüllüsü olduğu tahmin edilmektedir. [UNV, 2011:77-78].

1999 Marmara Depremi gerek yıkıcılığı gerekse afet sonrası yönetimde yaşanan koordinasyon bozuklukları nedeniyle, afet yönetimi alanında birçok konuda milat olmuştur. Marmara Depremi, deprem sonrası özellikle ilk birkaç günde hayat kurtarma adına yerel kapasite ve AKUT iyi örneği çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının önemi anlaşılmıştır. Bugün için afet yönetimi alanında gönüllülük çalışmalarında en dikkat çeken yapılanmalardan biri olan 'Mahalle Afet Gönüllüleri Vakfı [MAG]', gönüllü yerel örgütlenme kapasitesinin arttırılması amacıyla, 2000 yılında kurulmuştur. Vakfın çalışmaları, bireysel ve toplumsal direncin arttırılması amacıyla, ilk müdahalede yerel kapasitenin önemine dikkat çekerek, kişinin kendisi ve yakınlarının hayatta kalmalarına yardımcı olabilecek konularda eğitilmesi hedeflenmektedir. MAG yapılanması, yerel örgütlenme prensipleriyle mahalle düzeyinde başlamaktadır. Ağırlıklı olarak çalışmalarını İstanbul'da yürüten vakıf, 2015 yılında 120 mahallede yapılanmasını oluşturmuştur. Vakfın çalışmaları İstanbul dışında, Kocaeli, Yalova, İzmir ve Bursa illerinde de sürmektedir. [MAG, 2018].

İzmir il sınırları içerisinde ilkyardım, arama ve kurtarma faaliyet alanında kurulmuş 18 dernek bulunmakla birlikte, bu deneklerin önemli bir kesimi Türk Kızılay'ının il merkezi ve büyük ilçelerdeki yapılanmasından oluşmakta, gerçek anlamda toplumun afetlerde gönüllülüğünü sağlayacak dernek olarak, sadece üç dernek ön plana çıkmaktadır. İzmir ili içerisinde afetlerde gönüllülükle ilgili önemli çalışmalar bulunmaktadır. Balçova Belediyesi tarafından yürütülen çalışmalarla ilçeye

bağlı 8 mahalleden 5'inde mahalle afet gönüllüsü örgütlenmesi tamamlanmış, diğer mahallelerde de çalışmalar devam etmektedir. Karşıyaka Belediyesi kendi bünyesinde ki Doğal Afet Merkezi'nde, yaklaşık 100 bin kişiye temel afet bilinci eğitimi verilmiş, ilk ve ortaöğretim okullarında belediyenin deprem simülatör tırıyla, onlarca öğretmene ve binlerce öğrenciye temel afet eğitimi verilmiş ve halk katılımının sağlandığı tatbikatlar yapılmıştır. [Karşıyaka Belediyesi, 2018].

Türkiye'de afet gönüllülüğü değerlendirildiğinde, toplumdan büyük bir katılım motivasyonu olduğu ancak bu motivasyonun aktif gönüllülüğe dönüştürülemediği görülmektedir. Mahalle afet gönüllüleri ve benzeri oluşumlarda ya da kamu kurumlarının topluma afetlerle ilgili yaptığı eğitimlerde, topluma yapabilirlik kazandıracak bir aktif misyon yüklenememektedir. Yüklenildiği düşünülen misyonlarsa, olağan sistem işleyişine entegre edilemediği için olağandışı durumlarda işlerlik kazanamamaktadır. Afetlerle ilgili gönüllülük eğitimleri ülkemizde daha çok yapabilirlik sağlanmadan, süreklilik sağlanmadan, en önemlisi de olağan dönemlerde işlerliği olan sistemlere gönüllülerin entegrasyonu sağlanmadan, gönüllü insanlardan afetler sırasında yönetim kapasitesine katkı sağlamaları beklenmemelidir.

Afet Temelli Gönüllülüğün Yerel Demokrasiye Katkısı

Güçlü demokraside, demokratik araçlara halkın katılımı belirleyici olmakta, etkin katılımın sağlanabilmesi için de vatandaşın katılım araçlarına ilgi ve isteğinin olması gerekmektedir. Katılım konusunda, her bireyin her zaman çok istekli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte, doğrudan katılım mekanizmalarına temsili demokrasi katılım mekanizmalarına göre halkın ilgisinin daha yüksek olduğu söylenmekle birlikte, çoğu zaman ikisi arasında anlamlı bir ilişkide kurulamamaktadır. Temsili demokrasinin önemli araçlarından olan seçimlere halkın ilgisi, özellikle batı toplumlarında azalmakla birlikte, benzer bir durumun doğrudan katılım mekanizmaları içinde geçerli olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, doğrudan demokrasi katılım araçlarına, seçimler gibi temsili demokrasi araçlarına göre çok daha fazla zaman ayırmayı, ilgi duymayı ve bilgi edinme cabasını gerekli kılmaktadır. [Kapucu, 2012:41-42]. Günümüz demokrasilerini, tek başına temsili demokrasi araçlarıyla sınırlamak mümkün olmayıp, temsil sorunuyla ortaya çıkan demokrasi açığı için doğrudan demokrasi araçlarının desteklenmesi zorunluluk olarak görülmektedir.

Doğrudan yani katılımcı demokrasinin gelişiminde ve etkinliğinde güçlü birey ve gönüllülük önemli hale gelmekte, gönüllülük mekanizmasının etkinleştirilmesi içinde toplumsal motivasyon ön plana çıkmaktadır. Siyaset kavramı toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, birbirlerine karşılıklı bağlarla bağlı olan insanların, birlikte yaşama amacıyla içinde bulundukları gruba ya da topluma uyum sağlama ve sorun alanlarına çözüm üretme çabası olarak değerlendirilmektedir. Yerel siyasette, hem sorunların belirlenmesi ve çözümünde hem de ortak iyinin belirlenmesi ve gelecek planlamasının yapılmasında yönetimlerle halkın etkileşimi daha sıkı olmakta, sosyal adalet ve dayanışma gibi kavramlar daha belirgin ortaya çıkmakta-

dır. Yerel yönetimlerin, sorunların çözümü için elinde bulunan en önemli kaynak-sa kuşkusuz yerel halktır. Yerel halk, yerel yönetimler tarafından salt oy kullanan insanlar olarak değerlendirilmemelidir. Sorunların belirlenmesi ve çözümü başta olmak üzere, yerel yönetimler tarafından halk, temel paydaş olarak kabul edilmeli, kamu politikalarının olgunlaştırma, karar alma ve uygulama aşamalarına katılım için mekanizmalar oluşturulmalıdır. Yerel demokrasinin güçlenmesi adına gönüllülük uygulamaları çok farklı açılardan değerlendirilmektedir. Yerel halkla güçlü etkileşim ve iletişim, yerel yönetimlere gönüllülük sektörünün geliştirilmesi adına önemli fırsatlar sunmaktadır. Özellikle kamu hizmetlerinin sunumunda oluşabilecek eksiklik ve yetersizliklerin giderilmesi, sorunlara karşı bireysel ve toplumsal direncin artırılması adına, yaygın ve etkin gönüllülük son derece önemli hale gelmiştir.

Ancak gönüllülükten, tek başına hizmet üretme ya da bir amaca yönelik çalışma anlaşılmamalıdır. Gönüllülüğün yaygınlaştırılabilmesi ve etkinliğinin sağlanabilmesi için, gönüllülerin kamu politikaları karar alma mekanizmalarının içerisinde de olması gerekmektedir. Gönüllülük mekanizması doğru kullanıldığında, bireyin kendisini gerçekleştirmesini sağlamak ve katılımı etkinleştirerek, demokrasiyi güçlendirmektedir. Gönüllüler, farklı grupların talep ve görüşlerini görünür yaparak, çoğulculuğun gelişmesine katkı sağlamakta, karar alma süreçlerine dahil olarak alınan kararların etkinliğinin sağlanmasına da katkıda bulunabilmektedirler. Özellikle katılımcı demokrasinin gelişiminde son derece önemli olan, toplumun içerisinde içsel denetim mekanizmalarının gelişmesi ve bunun bir kültür olarak yönetim kademelerine aktarılabilmesi için gelişmiş ve vesayetten ayrılmış sivil toplum ile yaygın gönüllülük son derece önemli hale gelmektedir. [Akatay ve Harman, 2014:8].

Gönüllülük, yönetime vatandaş katılımı için sağlam bir zemin sağlamakta, bireye kendi öncelik ve görüşlerini belirtebilmelerine, toplumdaki değişime katkı sunabilmelerine imkan vererek, özgüven sağlamaktadır. Gönüllü katılım, vatandaşlık değerlerinin farkına varılmasını sağlamakta, sosyal bağlılığı güçlendirerek uzlaşa temelli müzakere ortamları oluşturmakta, kutuplaşma ve çatışmaları azaltmaktadır. Gönüllülük yoluyla aktif katılım ve işbirliği temelli müzakere, farklılıkların daha iyi anlaşılmasını ve çatışmaların azalmasını sağlamaktadır. Gönüllülük faaliyetleri, aynı zamanda hem toplum içerisinde insanların birbirine güveninin ve yurttaşla devlet arasındaki güven algısının artmasına olanak sağlamaktadır. Gündelik yaşamda gönüllü örgütlenmesinin yüksek olduğu toplumlarda, demokrasinin gelişimi sağlam temeller üzerinde daha hızlı gelişmektedir. Gönüllülüğün topluma en önemli katkılarından biriside, özellikle zor durumlarda toplum içerisinde tutkal görevi oluşturması ve toplumsal direnci arttırmasıdır. [UNV, 2011:41].

Gönüllülüğün demokrasilere tüm bu katkıları bilinmekle birlikte, özellikle gelişmekte olan demokrasilerde, gönüllülükle ilgili ciddi bir motivasyon kaybı yaşanmaktadır. İnsanlar en fazla orta yaşlarda çocuklarının gereksinim duyduğu, eğitim

alanı başta olmak üzere kamu hizmetlerine gönüllü olarak katılmaktadırlar. İnsanları gönüllü hizmetlere katılıma iten bir başka faktörde, özellikle kırsal alanda yaşayanların, zor ulaştıkları kamu hizmetlerinin sunumudur. Gönüllü hizmetlere katılım konusunda motivasyon sağlayan üçüncü faktörse; özellikle eğitilmiş, bilgi ve birikimi olan insanların yönetim ya da kamu hizmetinde kaliteyi arttırmak adına toplumsal gelişimi sağlamak için yapmış oldukları çalışmalarıdır. [Brodie vd., 2011:42]. Son yıllarda toplumlarda gönüllülük motivasyonunu arttıran faktörler içerisinde, toplumsal korkuların umuda dönüştürülebilmesi ve ortak iyiye hizmet edilebilmesi adına, toplumların karşı karşıya oldukları risklere karşı yürütülecek olan hizmetlere katılım ön plana çıkmaktadır. Etkileşim alanlarında toplumun bir araya gelmesinde, karşı karşıya oldukları toplumsal riskler ve geleceğe yönelik umutlar ön plana çıkmaktadır. Afet temelli risklerin yönetimine katkı sunma arzusu, bireylerde gönüllülük için önemli bir motivasyon kaynağı oluşturmaktadır.

Afetler, gerek yıkıcılığı gerekse de oluşma sıklığıyla son yıllarda Dünya'nın gündemini çok daha fazla meşgul etmektedir. Afetler kuşkusuz oluşturduğu birçok hasarla birlikte, yerel ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimin sürdürülebilirliğinde önündeki en önemli engellerdendir. Bununla birlikte, özellikle afetlerin ilk 24 saatinde, bölgesel ya da ulusal yardım afet bölgesine ulaştırılamamakta ve afetin olağandışı koşullarından çıkış için yerel kapasite ön plana çıkmaktadır. Yine afet sonrası geç dönem rehabilitasyon çalışmaları sırasında, dış yardımlar ve aktörler afet bölgesinden çekilmekte, fiziksel, ekonomik ve sosyo-kültürel altyapının oluşturulmasında yerel aktörler baş başa kalmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, afet yönetimi çalışmalarında yerelde yapılacak, özellikle yerel yönetimler koordinasyonunda yapılacak çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmaların içerisinde, yerel yönetimlerin elindeki en önemli kaynak olan yerel halkta oluşturulacak olan motivasyonla gönüllülük çalışmaları ön plana çıkmaktadır.

Son yıllarda toplum tabanlı afet yönetimi çalışmalarında, afetlere karşı toplumsal direncin artırılması ve afet yönetimi kapasitesinin geliştirilmesinde gönüllülük uygulamalarına büyük önem verilmektedir. Gönüllülüğün motivasyonunda, başkalarına yardım etmek, bilgi ve deneyim paylaşmak, toplumsal rol ve sorumlulukları yerine getirmek ve bunlarla birlikte toplumsal ortak iyiye hizmet etmek gibi sosyal faktörler önemli yer tutmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, afet yönetimi temelli gönüllülük uygulamalarına, toplumlarda kolay motivasyon sağlanabilmektedir. Dünya örnekleri değerlendirildiğinde de, bu konuda elimizde önemli veriler bulunmaktadır. Özellikle Batı ülkeleri değerlendirildiğinde, gönüllü itfaiyecilik ve ilk müdahalecilik temelinde oluşturulan afet ve acil durumlara yönelik gönüllülük uygulamalarına, önemli toplumsal motivasyonun sağlanabildiği, iletişim ve etkileşimin kolaylaştığı görülmektedir.

1999 Marmara depremleri, devletin yetersizliğini göstermekle birlikte, aslında gönüllü örgütlenmesinin önemini ve Türkiye'deki eksikliğini de göstermiştir. Devletin bugün risklerle mücadele için topluma, her zamankinden daha fazla ihtiyacı

bulunmaktadır. Bir fabrikanın tehlikeli atıklarının denetiminden, büyük kitlesel olayların yönetimine kadar, devletin paydaş olarak toplumu kabullenmesi, erk ve sorumluluk paylaşması gerekmektedir. Bu paydaşlığın temelini de demokratik toplum oluşturmaktadır. Demokratik toplumun temelinde de katılım ve çatışma yönetimi, güçlü sivil toplum ve yaygın gönüllülük yatmaktadır. Büyük afetlerden sonra oluşan ve yönetim kapasitesine katkı sunan oluşumlar, çoğunlukla kendiliğinden örgütlenen yapılardır. Bu nedenle toplumların büyük afetlerle başa çıkabilmesi için toplumun içerisinde yer alan, yapabilirlik kazanmış gönüllülere büyük ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye’de sivil toplum ve gönüllülüğün eksikliği, toplumda doğrudan katılım mekanizmalarıyla ilgili bir talebin oluşmasına engel olmuş ve toplumun karar alma süreçlerine olabilecek olumlu katkısı sınırlanmıştır. [Yılmaz, 2009:220]. Özellikle 1990’lardan bugüne yaşanan büyük ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklarda, yolsuzlukların artmasında, gelir dağılımının iyiden iyiye bozulmasında; sivil toplumun demokrasinin gelişimi için talep ve itici güç mekanizması oluşturulamamış olmasının da etkisi bulunmaktadır. [Boyraz, 2009:139]. Afetlerle mücadele için yürütülecek olan çalışmalar, güçlü sivil toplumun oluşumuna ve katılımcı demokrasinin gelişimine katkı sunulabilir. İnsanların, ortak iyiye çalışma kültürleriyle demokrasinin güçlenmesine katkı vermelerini sağlayabilir. Özellikle kutuplaşmanın ve toplumsal çatışmaların yüksek olduğu toplumlarda, afet gibi önemli sorunlarla mücadelede, etkileşim ve empati büyük önem taşımaktadır. Afetler, gönüllülük için önemli bir pratik alanı olmasıyla birlikte, toplumsal açıdan gönüllülüğün yükselmesi ve ortak iyiye hizmet adına, katılımcı demokrasi pratiklerinde de önemli bir alan oluşturmaktadır. Savaşlar ve günümüzün eşdeğer yıkımlarına neden olan afetler, toplumsal açıdan gönüllülüğün yükselmesi ve ortak iyiyi kolay bulması adına, toplumun doğrudan demokrasi pratiklerine katılımında önemli bir alan oluşturmaktadır.

İzmir; sel, deprem, heyelan ve büyük endüstriyel kazalar gibi önemli afet risklerini barındırmaktadır. Son yıllarda, Dünya genelinde yaşanan çevresel bozulmalar, iklim değişikliği ve tehlikeli maddelerin mobilasyonunun artması gibi durumlar, afet risklerinin hem büyüklüklerini, hem de gerçekleşme olasılıklarını arttırmaktadır. Artan riske karşı hazırlık olarak, İzmir’deki yerel yönetim kuruluşlarında önemli çalışmalarda bulunmaktadır. Güçlü bir sivil toplum yapısı bulunan İzmir’de afet yönetimine hazırlık çalışmalarında, gönüllüler merkeze alınarak yapılan çalışmalar dikkat çekicidir. İzmir Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Daire Başkanlığı bünyesinde, Türkiye’de bir ilk olarak kurulan AKS [Arama, Kurtarma, Sağlık]-110 sisteminin kurumsal işbirlikleriyle yaptığı çalışmalar, Karşıyaka Belediyesi’nin ilk ve ortaöğretim kurumlarında yapmış olduğu afetlerle ilgili farkındalık eğitimleri, Balçova Belediyesi’nin mahalle afet gönüllüleri çalışmaları dikkat çekicidir. Ancak bu çalışmaların afet yönetimi açısından özellikle risk yönetimiyle bütünleştirilmesi ve bu yolla sağlanacak etkileşimin, katılımcı demokrasi pratiklerine aktarılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç

Yerel yönetimlerin, son yıllarda yıkıcılığı ve oluşma olasılığı artmış afetlerle baş etmek adına yerel halka ihtiyacı bulunmaktadır. Afetler gibi büyük sorunlarla mücadele için yerel kapasitenin etkin kullanılabilmesi adına, sivil toplum ve gönüllülük mekanizmalarının etkin kullanılması gerekmektedir. Afetlerle mücadele çalışmalarında yer alma, insanlarda kendi geleceklerinde belirleyici olma, bilgi ve birikimlerini toplumsal sorunların çözümü adına kullanabilme, yakın çevresi de dahil olmak üzere diğer insanlara yardımcı olabilme gibi gönüllülüğün motivasyonunda var olan birçok faktörü sağlamaktadır. Toplumlarda karşı karşıya olunan risklerin yönetimi ve geleceğe yönelik umudun taşınabilmesi adına, afetlerin yönetimi için olan güçlü motivasyondan faydalanıp, bireylerin afet yönetimi konusunda bilgi, becerisinin arttırılması, yapabilirlik sağlanması ve bu yolla büyük sorunlara karşı bireysel ve toplumsal direncin sağlanması mümkün görünmektedir.

Afet yönetimiyle ilgili gönüllülük faaliyetlerinin en önemli pratik alanları, kuşkusuz yerel yönetimlerdir. Afetler her ne kadar küresel etkileri olabilse de, sorunun temeli yerel olmakla birlikte, geliştirilebilecek çözümlerde ilk kullanılacak kaynaklarda yereldir. Afet yönetimi çalışmalarına gönüllü olarak katılımla, asıl sağlanabilecek olan katkiysa demokrasinin gelişiminedir. Afet yönetiminde yaygın ve etkin gönüllülük, Türkiye gibi gelişmekte olan demokrasilerdeki çok ihtiyaç duyulan sivil toplum ve gönüllülüğün yaygınlaştırılması, yönetimle toplum arasındaki etkileşimi sağlayıp güven algısının arttırılması, toplumsal etkileşimle, kutuplaşma gibi önemli sorunların çözümüne katkı sunulabilmesi için önemli bir pratik alandır. Tüm bunlarla birlikte, afet yönetimi alanında yapılacak olan gönüllülük pratiklerinin, doğrudan demokrasi pratiklerine katılım için motivasyon aracına dönüştürülmesi mümkün görünmektedir. Yerel yönetimler tarafından etkin kullanılması durumunda afet yönetimi temelli gönüllülük uygulamaları, yerel demokrasideki katılım araçlarına ilginin arttırılması ve yerel etkileşimin sağlanması adına kullanılabilir.

Kaynakça

- Akatay A. ve Harman, S. [2014], *Sivil Toplum Kuruluşları Yönetim, Yönetişim ve Gönüllülük*, Ekin Kitabevi Yay. 356 s., Bursa.
- Balaban, AY. ve İnce, İ. [2015], “Gençlerin Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Gönüllülük Faaliyetleri ve Gönüllülük Algısı: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı [TEGV] Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 30 [2]: 149-169.
- Başkaya, F. [2010], *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, Ankara.
- Boyraz, C. [2009], *Siyasi Partilerin Gençlik Kolları: Politikleşme Öyküleri ve İdolojik Yönelimler Üzerinden Bir Değerlendirme*, “Gençler Tartışıyor Siyasete Katılım, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, [Düzenleyen: Cemil Boyraz], TÜSES, İstanbul. ss: 129-162.
- Brodie, E., Cowling, E., Nissen, N. [2011], Katılımı Anlamak: Bir literatür taraması, Stratejik Planlama ve Politika Geliştirmede Katılımcılık Projesi, <http://www.sp.gov.tr/upload/Sayfa/47/files/katilimi-anlamak-web.pdf>, [Erişim: 06.09.2018].

Buluş, A. [2009], "Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, 20-36.

Çelik V., Çelik, F. ve Usta, S. [2008], "Yerel Demokrasi ve Yerel Özerklik İlişkisi", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 [2], 87-104.

Drucker, P. F. [2014], *21. Yüzyıl için Yönetim Tartışmaları*, Epsilon, İstanbul, 2014.

Ekşi, A. [2017], *Demokrasinin Temsil Krizi Bütünleşik Afet Yönetimi Çözümleyici Mi?*, Kitapana Yay., İzmir.

Ekşi, A. ve Özer, Y. E. [2015], "Çevre İle İlgili Kamusal Kararlarda Sosyal Kabulü Etkileyen Durumların Değerlendirilmesi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11[1]:107-116.

Eryılmaz, Bilal [2014], *Kamu Yönetimi*, Umutepe Yay., Kocaeli.

Gürses, F. [2015], "Yerel Demokrasi ve Siyasal Katılım Kent Konseyleri Üzerine Ampirik Bir

Araştırma", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11 [2], 48-62.

Kapucu, N. [2012], *Sivil Toplumun Kamu Politikalarına Etkin Katılımı: Yeni Kamu İşletmeciliğinden Yönetişime Geçiş ve Devlet-Birey İlişkileri. Yönetişim ve Yönetim Ekseninde Kamu Yönetimi* [Ed. Genç, F. N.], Ekin Basın Yayım Dağıtım, Bursa, ss: 31-46.

Karşıyaka Belediyesi [2018], Karşıyaka'da 100 Bin Kişiye Afet Eğitimi <http://karsiyaka.bel.tr/tr/haberler/karsiyakada-100-bin-kisiye-afet-egitimi>, [Erişim: 13.09.2018].

Kuterdem, K., Akın, D., Nurlu., M. [2009], Afet Zararlarının Azaltılmasında Birleşmiş Milletler Kaynaklı Çalışmalar Ve 2005-2015 Yılları Arasında Bir Yol Haritası Olarak Hyogo Çerçeve Eylem Planı, Türkiye'nin Afet Yönetimi 11. Yuvarlak Masa Toplantısı, ODTÜ, Ankara, 16 Ocak 2009.

MAG [2018], MAG Vakfı, <http://www.magvakfi.org.tr/tanitim.asp>, Erişim Tarihi, 06.09.2018.

UNV [Birleşmiş Milletler Gönüllüleri] [2011], "Dünya'da Gönüllülüğün Durumu Raporu 2011, Küresel Refah için Evrensel Değerler", Birleşmiş Milletler Gönüllüleri.

UNV [2013]. Türkiye'de Gönüllülük <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/mdgs/Turkiyedegonulluluk.pdf>, [Erişim: 06.09.2018].

Yılmaz, V. [2009], *Siyasi Örgütlenmelerde Genç Olmak: Kurtarmaya Giderken Yakalandıklarımız. Gençler Tartışıyor Siyasete Katılım, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, [Düz. Cemil Boyraz], TÜSES, İstanbul, ss: 217-232.

İZMİR BELEDİYESİ'NİN 150. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNDE

ULUSLARARASI YEREL YÖNETİMLER DEMOKRASİ ve İZMİR SEMPOZYUMU

IV. OTURUM

Yerel Yönetimde Değişim ve Yeni Politikalar

MODERATÖR

Ümit ERDEM [Prof. Dr., Ege Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi]

KONUŞMACILAR

Gülce Olgun SUSTA [Arş. Gör., Ankara Üniversitesi]

Gülşah EREN [Arş. Gör., Ankara Üniversitesi]

Nuray ERTÜRK KESKİN [Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi]

Cuma YILDIRIM [Araş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi]

Güldem ÖZATAĞAN [Dr., Independent Researcher]

Emel KARAKAYA [Assist. Prof. Dr., İzmir Democracy University, Department of City and Regional Planning]

Gökhan ORHAN [Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi]

Kırsalın Sürdürülebilirliğinde 6360 Sayılı Yasanın Rolü: İzmir İli, Kiraz İlçesi Örneği

Gülce Olgun SUSTA
[Arş. Gör., Ankara Üniversitesi]

Gülşah EREN
[Arş. Gör., Ankara Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

2012 yılında çıkarılan ve başta 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu olmak üzere, birçok kanunda değişiklik yapan 6360 Sayılı Yasa ile büyükşehir sisteminde idari, mali ve hizmet sunumu bakımından önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Yasayla birlikte, 14 yeni Büyükşehir kurulmuş, BŞB [Büyükşehir Belediyesi] sınırları il mülki sınırları olmuş, BŞB kurulan illerde il özel idarelerinin ve köylerin, kasabaların tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. 6360 Sayılı Yasa, Türkiye'nin yerel yönetim sisteminde reform niteliğinde bir değişim ortaya koymakla birlikte, sadece kenti, kentliyi değil, köyü ve köylüyü de doğrudan etkileyen birçok değişime neden olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Ayrıca bu süreç, kent ve kır temelinde yer alan gerek mekânsal gerek de toplumsal ayırışma durumunun yeniden nasıl yapılacağı sorularını da gündeme taşımıştır.

Yasadan sonra Türkiye'de kırsal alan, kırsal nüfus gibi kavramların nicel ve nitel olarak içeriği değişmiş ve kaotik bir ortam doğmuştur. Geline nokta nüfusun yaklaşık %77'lik bir kısmı, yaşamlarını büyükşehir belediyesi sınırlarında sürdürmektedir. 2012 yılında belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %22,7 iken, 2013 yılında %8,6'ya düşmüştür. Kent nüfusu da %77,3'ten, %91,4'e çıkmıştır. Türkiye'de demografik anlamda gerçekleşen bu değişimlerin etkisi, sadece rakamlarla ölçülebilecek boyutta değildir. Değişimlerin sosyolojik, ekonomik, politik etkileri de söz konusudur. Bununla birlikte mevcut 30 büyükşehir belediyesi sınırlarının kapsadığı alanların yarısından fazlasının tarım, orman, çayır ve mera alanları olduğu ve kırsal nüfusun yoğun olarak bulunduğu göz önüne alındığında, yapılan değişikliklerin kırsal alanlarda çevresel anlamda ciddi sonuçlar doğuracağı tahmin edilmektedir. Yasaya rağmen kır nüfusu halen bulundukları yerde yaşamlarına ve üretimlerine devam ederken, sadece idari anlamda kentleşmeleri [1] birçok belirsizliği ve sorunu beraberinde getirmiştir. Büyükşehir belediyelerinin hizmet alanının genişlemesi, önceden alışkın olmadıkları bir kesimin [kırsal alanların] hizmet sınırları dâhiline girmesi, mevcut mahalle [köy] sayısı, göz önüne alındığında, kırsal hizmetlerin BŞB'ler tarafından yerinde ve zamanında ihtiyaçları giderecek biçimde nasıl sunulacağı endişelere neden olmaktadır.

Çalışmada 6360 Sayılı Yasa'dan sonra daha da muğlaklaşan kır-kent kavramları irdelenmiş, yasanın kırsalın, çiftçinin, tarımın geleceğini ilgilendiren ve biçimlendiren çıktılarıyla kırsal kesimin karşılaştığı/karşılaşabileceği avantajlar ve dezavantajlar tartışılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Büyükşehir Belediyesine bağlanarak, köyleri mahalleye dönüşen İzmir ili Kiraz ilçesi çalışma alanı olarak seçilmiş, yasa sonrası yeni düzenin kırsal alana yansımaları, yasadaki doğrudan etkilenen kesim olan köy muhtarlarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin tablolştırılması ve analiziyle saptanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, 6360 Sayılı Yasa'nın kırsal alanlar için bir fırsat mı, yoksa tehdit mi olacağı İzmir, Kiraz ilçesi örneği üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Büyükşehir Yasası, Kırsal Alan, Yerel Yönetimler, Köy Kanunu, Kentleşme.

THE ROLE OF THE LAW NO. 6360 IN SUSTAINABILITY OF RURAL AREAS: RESEARCH OF İZMİR PROVINCE, KIRAZ DISTRICT

Many significant reforms have been made in metropolitan system including administrative, fiscal changes and municipal service delivery with the Law No. 6360, which was introduced in 2012 and it amended many laws especially the Metropolitan Municipality Law No. 5216. In fact 14 new metropolitan municipalities were established, metropolitan municipal service area boundaries were extended over provincial administrative boundaries. Villages, towns and provincial special administrations in all metropolises have lost their legal entities and turned into neighborhoods and become part of urban areas. The Law

No. 6360 made such reforms, that they concern not only urban areas, but also rural areas. In addition, this process raised the question of how to reshape both the spatial and social divide on the urban and rural foundations.

After the law, descriptions of rural area and rural population were changed quantitatively and qualitatively which leads to a chaotic situation. At this point 77 % of total population have been living in boundaries of Metropolitan Municipalities since then. While share of the people living in towns and villages was 22,7 % in 2012, it decreased to 8,6 % in 2013. Urban population increased from 77,3 % to 91,4 % as well. The effect of these changes in demographic structure in Turkey has a meaning beyond just numbers. They have also many sociologic, economic and political impacts. Considering that most of the areas existed in Metropolitan Municipalities' boundaries are also the areas which consist of agricultural fields, forests, meadows and pastures and also these areas host dense rural population, it is obvious that all these reforms will have significant impacts in economic, social and environmental context. Despite the law, while rural population keep their lives and agricultural production where they have been, urbanization in only administrative conception [1] brought many vagueness and problems. Extending of Metropolitan Municipalities' ministration area boundaries and including some new unusual parts [rural areas] they never had before, raises concerns about how to provide rural services on time, in place by Metropolitan Municipalities considering total number of neighbourhoods and villages.

The rural-urban concepts that have become even more vague due to the law will be examined in this study. Outputs of the Law No. 6360 involving and forming future of rural areas, agriculture and farmers besides that, advantages and disadvantages rural people have been facing / may face with, will be handled. The reflections of the new system to the rural area after the law will be tried to be determined by the tabulation and analysis of the data obtained from interviews with the village headmen, who were directly affected by the legislation. Consequently it will be assessed through a case study of İzmir-Kiraz district whether the Law No. 6360 would be an opportunity or a threat to rural areas.

Keywords: Metropolitan law, Countryside, Local Governments, Village Law, Urbanization.

Giriş

Osmanlı'dan bu yana, Türk idare tarihi aslında bir reformlar tarihi olarak da nitelendirilebilir. Ülkemizde her üç yerel yönetim birimiyle [belediyeler, il özel idareleri ve köyler], bir yerel yönetim birimi olmamasına karşın, mahalle muhtarlığının tarihsel kökenleri Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır [İzci ve Turan 2013]. 1960'lı yıllarda iç göçle başlayan Türkiye'deki kentleşme süreci, günümüzde büyük ölçüde tamamlanmış bulunmaktadır. 1960 yılında %32 olan toplam nüfus içindeki kentli nüfusun oranı, 1980 yılında %44'e, 2011 yılında %77'e ve 6360 sayılı 'On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la birlikte, 2014 yılı itibarıyla, yaklaşık %92 seviyesine ulaşmıştır. Fakat ulaşılan bu son nokta, diğer kentleşme aşamalarından farklı olarak, doğal bir süreç içinde gerçekleşmemiş, sadece idari bir tanımlamadan doğan bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

6360 Sayılı Yasa ile birlikte, yerel yönetimlerde köklü bir değişim yaşandığı genel olarak kabul görmektedir. Yasanın yürürlüğe girmesi ile birlikte büyükşehir belediyesi sayısının artmasının yanında, yerel yönetimlerin yapısında da değişiklikler gidilmiştir. Yasa ile birlikte büyükşehir sınırları içerisinde yer alan köy yönetimleri fazlasıyla etkilenmiştir; köyler tüzel kişiliği olmayan mahallelere dönüşmüşlerdir. Ayrıca bu durum köylerin yerel özerkliklerinin ellerinden alınması anlamına gelmektedir. Yaşanan bu dönüşüm sonrası bu yerleşim yerlerine hizmetler, bağlı bulundukları ilçe belediyesi ve büyükşehir belediyesi tarafından sunulmaya baş-

lanmıştır. Yasanın genel gerekçesinde hizmet sunumu bakımından etkili bir yapı oluşturmak amacı yer alsada, getirilen eleştirilerden birisi de bu yerlere hizmet sunumunun istenilen etkinlikte olamayacağına yönelik olmuştur. Büyükşehir belediyelerinin sayısını artıran 6360 Sayılı Yasa ile il mücavir alanının kapsamı büyükşehir hizmet sınırıyla eşleştirilmiş, büyükşehir belediyelerinin hizmet alanları genişletilip merkezi yönetimin hizmet sınırları daraltılmıştır [Şahin vd, 2015: 1348].

Sonuç olarak ülkemizde 34.337 olan köy sayısı, 6360 Sayılı Yasa'nın uygulanmasıyla birlikte 18.217'ye düşmüş, 16.120 köy mahalleye dönüşmüştür. Bu mahallelerde yaşayan mahallelinin ortak ihtiyaçlarının bir kısmının bağlı olduğu ilçe belediyesince, bir kısmının da büyükşehir belediyesince gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Bu çalışmada 6360 Sayılı Yasa'nın uygulanmasıyla birlikte, köyden mahalleye dönüşen yerleşim yerlerinde, ilgili belediye yönetimlerinde etkin hizmet sunumu yapıp yapılmadığı ve kırsalın sürdürülebilirliğinde yasanın rolü araştırılmak istenilmiştir. Bu amaçla İzmir ili Kiraz ilçesine bağlı köyden mahalleye dönüşen, mahallelerin durumu incelenmiştir.

1. Türkiye’de Yerel Yönetimlere Tarihsel Bakış

1.1. Köy Yönetimleri

Köy yönetimleri, yerel yönetim dizgesi içerisinde en eski yönetim birimleri olmakla birlikte, en fazla ihmal edilmiş olanıdır. Köy yönetimlerinin tüzel kişiliğe kavuşmaları, Cumhuriyetle birlikte gerçekleşmiştir. Köylerin yerel yönetim birimi olarak örgütlenmelerine ilişkin düzenlemeler, 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 1870 tarihli bir Nizamname ile bir takım değişiklikler yapılmışsa da, köylere tüzel bir kişilik verilmemiştir. Köy yönetimleri, Cumhuriyet döneminde, 1924 tarihli 442 sayılı Köy Yasası ile yeniden düzenlenerek, yasal dayanağa kavuşturulmuştur [Keleş, 1994: 113,114].

442 sayılı Köy Yasası'nın 1. Maddesi, “Nüfusu 2000’den aşağı olan yurtlara, köy denir” diyerek, köyü nüfus ölçütüne göre tanımlarken; aynı yasanın 2. Maddesi, “Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlaları ile birlikte bir köy teşkil ederler” cümlesiyle köyü ortak kullanım alanları, yerleşim özelliği ve coğrafi yönlerden tanımlamıştır.

442 sayılı Köy Yasası'nın yürürlüğe girmesinden bu yana olan uygulamalarından, maalesef istenilen sonuçlar alınamamıştır. Köy yönetimleri ve köylü açısından, kendilerine sunulan hizmetin köy yönetimleri ya da merkezi yönetim kuruluşlarından hangisi tarafından yapılmış olması değil, köye hizmetin getirilmesi çok daha fazla önemsenmiştir.

Merkezi yönetim tarafından ele alınan köy ve köylü sorunları, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminden başlayarak kalkınma planlarında da değerlendirilmiş, ancak sunulan çözüm önerileri arasında, “köy yönetimlerini birer yerel yönetim birimi olarak güçlendirme” öneri ve hedeflerine yer verilmediği görülmüştür. Günümüzde

köylere götürülen hizmetlerin çoğu, merkezi yönetin birimleri tarafından üstlenilmektedir. Süreç içerisinde zaman zaman köy yönetimlerinin güçlendirilmesi ve yeniden düzenlenmesi konusu gündeme getirilmişse de Cumhuriyetin kuruluş dönemlerinin toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel ortamı içerisinde çıkarılmış olan 442 Sayılı Köy Yasası, günümüze kadar uygulanmamıştır. 6360 sayılı Yasa'nın yürürlüğe girmesiyle de Büyükşehir Belediyesi, kurulan illerdeki tüm köy yönetimlerinin tüzel yapıları sona erdirilmiş ve en yakın ilçenin birer mahallesine dönüştürülmüşlerdir [Adıgüzel, 2012:155-156].

1.2. İl Özel Yönetimleri

Yerel yönetim birimlerinden bir başkası olan İl Özel Yönetimleri de, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlamıştır. 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile eyalet örgütünün yerini vilayet örgütü almıştır. Bu yeni düzenlemeyle, illerde, genel yönetimin yanında bir de ‘il özel yönetimi’nin bulunması öngörü-lüyordu. 1913 yılında çıkarılmış olan yasa niteliğindeki ‘İdare-i Umumiye-i Vilayet’ adlı geçici yasanın özel yönetimlerle ilgili bölümü, o tarihten itibaren il özel yönetimlerini düzenlemişti. Bu kararnamenin ilin genel yönetimi ile ilgili ilk bölümü, 1929 yılında yürürlükten kaldırılmış ve illerin genel yönetimi baştan sona yeniden yapılandırılmış, oysa il özel yönetimlerine ilişkin düzenlemeler için böyle bir yola başvurulmamıştır. İl özel yönetimleri dizgesinde, Cumhuriyet döneminde otuzdan fazla küçük değişiklik yapılmışsa da en kapsamlı değişiklik 1987 yılında metnin adını, ‘İl Özel İdaresi Yasası’ olarak değiştiren 3360 sayılı Yasa’yla gerçekleşmiştir. 3360 Sayılı Yasa, bir takım yeni hükümler getirmiş, bazı maddelerde değişiklikler yapmışsa da eski yasanın çoğu hükümlerine dokunmamıştır [Keleş, 1994: 113].

Güler [2006: 219], il özel yönetimlerinin tarihsel gelişimiyle ilgili yapmış olduğu değerlendirmesinde, 1930-1945 arasında kalan dönemde il özel yönetimlerinin belediyelere göre daha ağırlıklı olduğu ve belediyelerin ikinci planda kaldığına vurgu yaparken, 1946-1960 dönemindeyse tersine bir sürecin yaşandığını, il özel yönetimlerinin önemli görevlerinin merkeze devredildiğini, bundan dolayı da bu birimlerin hızla küçüldüğü ve belediyelerin daha fazla önem kazandığını belirtir.

1980’li yıllara gelindiğindeyse Türkiye’de yaşanmaya başlayan toplumsal değişimler, kentsel alanların yönetimi dizgelerinde de değişim ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu dönem içerisinde gündeme gelen düzeltim çalışmalarında, il özel yönetimlerinin yapısal ve işlevsel yönlerden ele alınmaya çalışıldığı gözlenmiştir. 2000’li yıllarla birlikte daha da hız kazanan yerel yönetimlerde düzeltim çabalarına paralel olarak, 2005 yılında 5302 sayılı İl Özel İdaresi Yasası yürürlüğe girmiştir. 5302 Sayılı Yasa ile il özel yönetimi organlarının geleneksel üçlü yapısı korunmuş, ancak il encümeninin karar organı değil, yürütme organı olması öngörülmüş tür. Bu çerçevede il özel yönetimleri için, ikili bir görev yapısı oluşturulmuştur. Bu görevlerden sağlık, tarım, sanayi ve ticaret, bayındırlık ve iskan hizmetlerini belediye ve köyler dahil olmak üzere il çapında yerine getirirken; imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor, orman köylerinin

desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleriyse, belediye sınırları dışında yerine getirmiştir [Ulusoy ve Akdemir, 2008:162,163].

2012 sonunda yürürlüğe giren 6360 Sayılı Yasa, il özel yönetimlerinin yürütme organı olan il encümeninin oluşumu konusunda bir değişikliğe giderken, yasanın il özel yönetimleri konusunda asıl önemli düzenlemesi, Büyükşehir Belediyesi bulunan illerde il özel yönetimleri statüsüne son vermesidir.

1.3. Belediye Yönetimleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Batı ile girilen ilişkiler sonucunda toplumsal yapıda ortaya çıkan önemli değişiklikler, kentsel yapıda da dönüşümlere neden olmuştur. Kent içi ulaşımındaki değişimler, kent nüfusunun artması ve yeni bir toplumsal tabakalaşmanın oluşması süreci kentlerin yayılması ve banliyöleşmeyi de beraberinde getirmiştir [Tekeli, 1998: 3]. Bu gelişmeler sonrasında, 1855 yılında İstanbul'da ilk belediye örgütü kurulmuştur.

1869'da çıkarılan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ile belediye örgütü tüm İstanbul'a yaygınlaştırılmış, 1870 tarihli Nizamname ile de vilayet, sancak ve kaza özeklerinde birer belediye örgütü kurulması zorunlu kılınmıştır [Ortaylı, 2000].

Yerel yönetimlerle ilgili yasal düzenlemelere ise 1930'lu yıllarda başlanmış, bu kapsamda öncelikle 1580 sayılı "Belediye Yasası" çıkarılmıştır. Belediye Yasası ile belediye meclislerinin seçimle oluşturulmasına karşın, belediye başkanlarının özeksel yönetimce atanması, ayrıca Ankara ve İstanbul belediye başkanlarının aynı zamanda kentin valisi olması, özeğin belediyeler üzerindeki sıkı vesayetinin en somut göstergeleridir. Bu dönemde yerel yönetimlere, özellikle de belediyelere finansman sağlamak amacıyla 1933 yılında Belediyeler Bankası kurulmuştur. Ayrıca yine 1933 yılında, 1580 sayılı Yasayı destekleyici nitelikte "Umumi Hıfzıssıhha Yasası", 1933 yılında "Belediye Yapı Yollar Yasası" çıkarılmıştır [Güler, 2004: 23].

1930 yılında çıkarılan ve yaklaşık 75 yıl yürürlükte kalan 1580 sayılı yasa belediyelere oldukça geniş bir faaliyet alanı tanımaktaydı. Öyle ki, 1580 sayılı yasa ve diğer düzenlemelerdeki yasal yetkiler bağlamında değerlendirildiğinde, ülkemiz belediyeleri batılı ülkelerdeki partnerlerinden aşağı kalmayacak sayı, çeşit ve nitelikte göreve sahipti [Ersöz, 2007: 138]. İlhan Tekeli, belediye başkanlarının kentlerde her ne tür farklı bir uygulamaya yönelseler, yasal temellerini 1580 sayılı yasa da bulabildiklerini söylemektedir [Tekeli, 1983, 14-15].

Ülkemizdeki belediyelerin kamu hizmetleri ve sosyal politikaların sağlanmasındaki etkinlikleri, bu kurumların zaman içinde görevlerinde meydana gelen değişim ise üç döneme ayrılarak incelenebilir. Birincisi, Cumhuriyetin ilk yıllarından II. Dünya Savaşı sonrasına kadar olan ve mahalli nitelikli hizmetlerin karşılanması belediyelerin aktif olduğu dönem, ikincisi 1990'lı yılların başlarına kadar devam eden ve sosyal politikaların sağlanmasında merkezi idarenin baskın hale geldiği dönem ve sonuncusu 1990'lı yıllardan itibaren belediyelerin etkinliğinin özellikle büyükşehirlerde yeniden artmaya başladığı dönemdir [Ersöz, 2007:138].

Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1923-1945 döneminde belediyelerin geniş yetkilerle donatılmasında ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar belirleyici olmuştur. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde uzun savaşların tahribatı üzerine kurulan genç Cumhuriyetin kurucularının yeni ve çağdaş bir kentsel yaşam meydana getirme isteği ve böyle bir misyonu kendilerinde görmeleri, güçlü bir merkezi devlet geleneğine sahip olan ve bunu sürdüren ülkemizde, belediyelere merkezi vesayet altında da olsa bu kadar geniş görevler verilmesini sağlamıştır [Tekeli, 1990, 51]

Bu dönemde çıkarılan 1580 sayılı yasa ile verilen görevlerin yanı sıra, belediyelerin etkinliği II. Dünya Savaşı sonuna kadar yeni görevlerin eklenmesiyle sürekli artmıştır. Belediyelerin görevlerindeki genişleme, bu kurumların taleplerinden dolayı değil, toplumdaki artan ve çeşitlenen hizmet beklentisini karşılamakta güçlü çeken devletin sorumluluklarını devretmesinden kaynaklanmıştır [Tekeli, 1990, 51].

Ancak, 1923-1945 döneminde, bugüne kadar süregeldiği gibi, gerek devletin ve gerekse belediyelerin gelir ve giderleri arasında denge sağlamak mümkün olamamış ve belediyeler, kendilerine bırakılan hizmetlerin sağlanmasında yetersiz olmuşlardır [Aytaç, 1990, 98]. İkinci Dünya savaşının sona ermesinden sonra, bu savaş sebebiyle ötelenen reformlar hızla uygulamaya konulmuş ve belediye ve il özel idareleri tarafından yerine getirilen görevler merkezileştirilmeye başlanmıştır. Belediyelerin 1930'lar sonrasında oldukça etkin oldukları sağlık hizmetleri ve özellikle kent hastaneleri konusundaki görev alanları büyük ölçüde azalmıştır. İl özel idareleri 1950'li yıllara kadar sürdürdüğü hastanelerin işletilmesi, ilkokul öğretmenlerinin maaşlarının ödenmesi ve hatta ücretleri hizmetten faydalananlar tarafından verilen çarşı ve mahalle bekçilerinin yönetimi ve denetimi görevlerini merkezi idareye bırakmıştır [Türk Belediyecilik Derneği-Konrad Adenauer Vakfı, 1993a, 20].

1950'li yıllarda başlayan bu süreç içinde belediyelerin temel kentsel hizmetler alanındaki görevleri de merkezileştirilmekle birlikte, asıl azalma eğitim, sağlık, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi sosyo-kültürel nitelikli işlevlerinde meydana gelmiştir. Özellikle bu azalma gelirin karşılanmasında sıkıntı yaşanan konularda olmuştur [Tekeli, 1983, 15-17].

II. Dünya Savaşı sonrası, hem toplumsal hem de kurumsal devingenliğin hızla arttığı ve kentleşmenin yoğunlaştığı bir dönemdir. 1961 Anayasası ile birlikte yerel yönetimlerin demokratikleştirilmeleri ve güçlü kurumlar olmaları yönünde adımlar atılmıştır. Örneğin, 1963 yılında çıkarılan 307 sayılı Yasayla birlikte, daha önce bakanlar kurulunda olan belediye meclislerini fesih etme yetkisi, Danıştay'a bırakılmış ve belediye başkanları tek dereceli çoğunluk usulüyle doğrudan halk tarafından seçilmeye başlanmıştır [Koçak ve Ekşi, 2010: 301].

1980'lere gelindiğinde 12 Eylül Askeri Müdahalesi yerel yönetimlerde demokrasiyi askıya almış ve 1984 yılında yapılmış olan yerel seçimlerde ANAP, merkezi yönetimde olduğu gibi yerel yönetimlerde de önemli başarılar elde etmiştir. ANAP iktidarı döneminde, ekonomik yaşamda egemen kılmaya çalışılan liberal ilkeler, yerel yönetimlerde de egemen kılınmaya ve sonraki dönemlerde "yeni liberal belediyecilik

anlayışı” olarak kavramlaşacak olan, yeni belediyeçilik anlayışının yerleşik hale getirilmesine çalışılmıştır. Seksenli yılların sonlarına doğru ANAP yerel yönetimlerdeki gücünü kaybetmiş, 1989 yılında yapılmış olan yerel seçimlerde basta büyükşehirler olmak üzere, birçok belediyenin yönetimi muhalefet partilerine geçmiştir. Bu seçimlerde önemli başarılar elde etmiş olan SHP, bu başarısını sürdürememiş ve doksanlı yılların ortalarından itibaren başlayan yeni dönem, yerel siyasette Refah Partisi’nin, sonrasında AKP’nin öncülüğünü yapmış olduğu yeni liberal-muhafazakâr belediyeçilik anlayışının yükselişine sahne olmuştur [Adıgüzel, 2008].

1990’lı yılların ortalarına kadar ülkemizde birkaç büyükşehir belediyesi dışındaki belediyeler genellikle yol, asfalt, temiz su, çöplerin toplanması, atık sistemi ve yasaların denetlenmesi vb. hizmetleri yerine getirmeye çalışmışlar, sosyal-kültürel alanda çok fazla etkinlik gösterememişlerdir. Ancak, 1990’lı yılların ortalarından itibaren özellikle büyükşehir belediyelerinin görev ve fonksiyonlarında büyük bir artış meydana gelmeye başlamıştır. Bu dönemde temelleri atılan belediyeçilik anlayışı, 2000’li yılların başlarında yeni bir ivme kazanmış ve belediyeler tarafından sunulan hizmet paketi daha da genişlemiştir. Büyük kentlerde sosyal yardımlarla başlayan topluma duyarlı belediyeçilik anlayışı, yerel ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziki kalkınmadan sorumlu belediyeçilik anlayışına doğru bir dönüşüm geçirmiştir [Ersöz, 2007].

2000’li yılların ilk dönemlerinde yerel yönetimler alanında önemli düzeltim çalışmaları gerçekleştirilmiş, bir yandan yeni liberal belediyeçilik anlayışını daha yerleşik hale getirme isteği, öte yandan da Avrupa Birliği ile başlatılmış müzakerelede ilerleme arzusu, bu düzeltim çalışmalarına neden olmuştur. 2004’te çıkarılan 5216 sayılı ‘Büyükşehir Belediyesi Yasası’ ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı ‘Belediye Yasası’ ile 2008 yılında çıkarılan 5747 Sayılı ‘Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması Hakkında Yasa’ bu kapsamda çıkarılan yasalardır.

1.4. Büyükşehir Belediyesi Yönetimleri

Türkiye’de, ‘büyükşehir belediyeleri’ 1982 Anayasasının 127. maddesindeki ‘büyük yerleşim yerlerinde özel yönetim biçimleri oluşturulabilir’ hükmüne dayanılarak, 1984 yılından itibaren kurulmaya başlanmıştır [Keleş, 2016:321; Çınar, Ciner ve Zengin, 2009].

Türkiye’nin büyükşehir belediyeçiliği konusunda ilk adım ise 1984 yılında atılmış, önce 195 sayılı “Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Yasa Hükmünde Kararname” çıkarılmış, 9 Temmuz 1984 tarihinde de 3030 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Yasası” yürürlüğe girmiştir. 3030 sayılı Yasa, belediye sınırları içerisinde birden fazla ilçe bulunan kentleri büyük kent olarak tanımlamış, Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyesi olmak üzere iki düzeyli bir anakent yapısı öngörmüştür. 1984 yılında yapılmış olan yerel seçimler ile bu düzenlemelere paralel uygulamalar İstanbul, Ankara ve İzmir’de başlatılmıştır. Daha sonra büyükşehir dizgesinde ikinci kuşakı oluşturan Adana 1986 yılında, Bursa, Gaziantep ve Konya 1987 yılında, Kayseri ise 1988 yılında bu düzenleme kapsamına alınmıştır. Böylece Türkiye’deki Büyükşehir Belediyesi sayısı sekize yükselmiştir [Özgür vd., 2007].

Nüfus artış hızı, iç-göç gibi etkenlerle, kent nüfusları hızla artıyordu. Bu gelişmelerle birlikte 1993 yılına gelindiğinde, Antalya, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Mersin, İzmit ve Samsun olmak üzere yedi büyükşehir belediyesi daha kuruldu [Keleş, 2016: 321]. Büyükşehir 505 sayılı Yasa Hükmünde Kararname ile kurulan büyükşehirlerde ilçe belediyesi yerine, birinci kademe belediyeler oluşturuldu. Böyle olunca, bu kademelerde ilçe örgütlenmesi oluşmamış oldu. Bu şekilde kurulan büyükşehir içindeki ilk kademe belediyelerinin sayısı; Antalya, Diyarbakır, Mersin ve İzmir’te üçer iken, Eskişehir, Erzurum ve Samsun’daysa ikişer oldu. 2000 yılında çıkarılan 593 sayılı KHK ile kurulan Sakarya da Büyükşehir statüsüne geçti. Sakarya’nın üç birinci kademe belediyesi vardı [Çapar ve Demir, 2017: 47]. Bu kapsamda Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sayısı da 16’ya yükselmiştir.

2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Belediye Yasası, büyükşehir ve onun altında ilçe ve alt kademe belediyelerinden oluşan mevcut iki düzeyli yönetim yapısını korumuştur. Bu yasa, yeni Büyükşehir Belediyesi kuruluşunu oldukça zorlaştırmıştır. Yasaya göre, Büyükşehir Belediyesi kurulabilmesi için bir il merkezi belediyede ve o belediyenin sınırlarına 10 kilometrelik bir mesafe içerisinde yaşayan nüfusun 750.000’den fazla olması ölçütü asgari şartlardan en önemlisidir. Ayrıca yasada, bu nüfus büyüklüğünün yanı sıra, o yerin fiziki yerleşim durumu ve ekonomik gelişmişlik düzeyinin de Büyükşehir Belediyesi kurulması için uygun olması koşulu öngörülmüştür [Özgür vd., 2007].

3030 sayılı yasaya göre daha nesnel ölçütler getiren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası, mevcut büyükşehir belediyelerinin alanını Kocaeli ve İstanbul’da mülki sınırlara genişletirken, diğerlerinde ise 20, 30 ve 50 km. yarıçap formülleri uygulamak suretiyle elde edilecek sınırların daha gerçekçi olması hedeflenmiştir. Ayrıca 2008 yılında çıkarılan 5747 sayılı Yasa ile Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde bulunan ilk kademe belediye statüsüne son verilmiş, bu belediyeler ilçe belediye sınırları içine dâhil edilmiş ve ilçe belediyelerinin sayısı arttırılmıştır [Karakaya, 2012: 43].

2012 yılının Kasım ayında çıkarılan 6360 sayılı Yasa, Büyükşehir Belediyesi yapısında çok önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu yasa, büyükşehir tanımını değiştirmiştir. Yeni tanımlamaya göre Büyükşehir sınırları ilin mülki sınırları ile örtüştürülmüş ve toplam nüfusu 750.000’den fazla olan illerin il belediyeleri Büyükşehir Belediyesi’ne dönüştürülmüştür.

2. 6360 Sayılı Yasa Ve Kırsal Alanın Sürdürülebilirliğine Etkilerinin İncelenmesi

2.1. 6360 Sayılı Yasa’ya Genel Bakış

2012 tarihinde, ‘On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Yasa ve Yasa Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa’ başlığıyla, 6360 sayılı yasa yasalaşmıştır. Bu yasayla, büyükşehir belediyelerinin sayısı 16’dan 29’a çıkarılmış, 26 tane de yeni ilçe kurulmuştur. 2013 tarihinde yayımlanan 6447 sayılı yasayla Ordu ilinin de eklenmesiyle büyükşehir belediye sayısı 30

olarak tespit edilmiş ve yeni kurulan ilçe sayısı da 27 olmuştur. Bu yasayla, Büyükşehir sisteminde idari, mali ve hizmet sunumu bakımından önemli değişiklikler gerçekleşmiştir.

Büyükşehirlerin tamamında, köylerin ve belde belediyelerinin tüzel kişiliklerine son verilerek söz konusu yönetim birimleri mahalleye çevrilmiştir. 2012 yılında belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %22,7 iken, yasanın yürürlüğe girdiği 2014 yılında bu oran %8,2'ye düşmüştür. Kent nüfusu da %77,3'ten %91,8'e çıkmıştır. Yeni düzenlemeyle birlikte, 1580 belde belediyesiyle 16140 köyün tüzel kişiliği ortadan kaldırılmıştır [TÜİK, 2015]. Ancak köy nüfusu bulundukları yerlerine devam etmekte, sadece idari anlamda kentleşme söz konusu olmuştur.

Yasa ile eskiden köy olan mahallelere hizmetlerin ilçe ve büyükşehir belediyelerince götürülecek olması, köy ortak kullanım alanlarının mülkiyetinin değişimi gibi birçok yeni uygulama söz konusudur [Gün, 2014].

Yasanın yürürlüğe girmesiyle, illerdeki Özel İdareler kaldırılmış yerine valiye bağlı 'Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı' kurulmuştur. Daha önceden il genel meclisleri aracılığıyla seçilmiş yerel karar mekanizmaları tarafından, yerel yatırımlara yönelik alınan karar ve tercihler, doğrudan merkezi idarenin atamış olduğu yetkili personele bırakılmıştır [Susta ve Gülçubuk, 2016]. Köy yönetimleri sahip oldukları tüzel kişiliklerinden ötürü farklı hak ve ayrıcalıklara sahip, kendilerine ait malvarlıkları olan, orman ve meraları kullanma hakkı bulunan yerel yönetim birimleri yasayla birlikte gelenek ve tarihsel geçmiş üzerine kurulmuş, tüzel kişiliği olan köy yönetim birimi ortadan kaldırılmış, hiçbir yetkisi olmayan mahalleye dönüştürülmüştür [İzci ve Turan, 2013].

3. 6360 Sayılı Yasa'nın Kırsal Alana Yansımaları: İzmir İli, Kiraz İlçesi Örneği

3.1. İzmir Büyükşehir Belediyesinin Yönetimsel Sınırlarındaki Dönemsel Değişim

İzmir ilinin nüfusu, 2017 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 4 milyon 279.677 kişidir. İl ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin oranı 2012 yılında % 91 iken bu oran Türkiye [%77,3] ve Ege bölgesi [%73,7] ortalamasının oldukça üzerindedir. Büyükşehir statüsündeki 30 ilde, belde ve köylerin ilçe belediyelerine mahalle olarak katılmasının önemli etkisiyle bu oran, 2013 yılı itibarıyla %100 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus yoğunluğu olarak ifade edilen, 'bir kilometrekareye düşen kişi sayısı' km² başına 356 kişidir. Nüfus bakımından en büyük ilçeleri sırasıyla Karabağlar, Buca, Bornova, Konak, Karşıyaka ve Bayraklı'dır. Nüfus bakımından en küçük ilçeyse Karaburun'dur. İzmir'deki ilçe sayısı 30, büyükşehir belediyesi hariç belediye sayısı 30'dur.

Türkiye'de 1984 yılından itibaren büyükşehir belediye yönetim sistemine geçilmesiyle birlikte, İstanbul ve Ankara ile birlikte İzmir'de büyükşehir belediyesi kurulmuştur. 3030 sayılı Yasa ile 'Büyükşehir Belediyesi' tanımı, merkez ilçe belediyesinin etrafındaki birden fazla ilçe belediyelerinin yerleşmelerini içerecek şekilde yapılmıştır. 3030 sayılı Yasa'ya göre İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin ilk sınırları;

Karşıyaka, Konak, Narlıdere, Güzelbahçe, Gaziemir, Bornova, Çiğli, Balçova, Buca ilçelerini kapsayan 9 ilçeden oluşmuştur. Ancak, 23.07.2004 tarihli 5216 sayılı 'Büyükşehir Yasası' ile büyükşehir sınırları yeniden belirlenmiştir. Yasaya göre, valilik binası merkez alınmak üzere 50 kilometre yarıçapındaki alanı kapsayan bölge, 'Büyükşehir Belediyesi' yetki ve sorumluluğu altına alınmıştır. 5216 sayılı Yasa'nın devreye girmesiyle 'Büyükşehir Belediyesi' [BŞB] sınırları 19 ilçe, 38 ilk kademe belediyesi ve 166 köyü içine alacak şekilde genişlemiştir. Selçuk ilçesi 11.09.2007 tarihli Bakanlık onayıyla, İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları dışına çıkartılmış, 11.03.2008 tarihinde mahkeme kararıyla, Bakanlık onayı iptal edilmiştir.

2008 yılında yürürlüğe giren, 5747 sayılı 'Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Yasalarda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa' ile birlikte, Bayraklı ve Karabağlar ilçeleri kurulmuş, daha önceden Karşıyaka ve Konak ilçelerine bağlı mahalleler, söz konusu yeni ilçelere bağlanmıştır. Böylece BŞB hizmet alanı, 21 ilçeye çıkmıştır. 37 adet ilk kademe belediyesi kapatılmış olup, yasada belirtilen ilçelere bağlanmıştır. Aynı zamanda Mordoğan Belediyesi tüzel kişiliğini korumak suretiyle, büyükşehir belediye sınırları dışına çıkarılmıştır. 6360 sayılı Yasa yürürlüğe girdikten sonra, büyükşehir belediye yetki ve hizmet sınırı il mülki sınırlarına çekilmiş, belde ve köyler kapatılarak mahalleye dönüştürülmüştür.

İzmir Büyükşehir Belediyesi hizmet alanında bulunan mevcut 21 ilçeye [Aliağa, Balçova, Bayındır, Bayraklı, Bornova, Buca, Çiğli, Foça, Gaziemir, Güzelbahçe, Karabağlar, Karşıyaka, Kemalpaşa, Konak, Menderes [Cumaovası], Menemen, Narlıdere, Ödemiş, Seferihisar, Selçuk, Torbalı, Tire] 9 ilçe [Bergama, Beydağ, Çeşme, Karaburun, Kiraz, Kınık, Ödemiş, Tire] daha eklenerek Büyükşehir belediyesi sınırlarıyla, İzmir ili mülki sınırları çakıştırılmıştır.

Aşağıdaki şekilde İzmir ilinin büyükşehir olduktan sonra, belediye sınırlarının genişleme süreci görülmektedir. 1984 yılında yürürlüğe giren '3030 Sayılı Yasa', büyükşehir ve ilçe belediyesi olmak üzere iki düzeyli ve merkezi bir anakent yönetim yapısı oluşturmuştur. Belediye sınırları içinde birden çok ilçesi olan il merkez belediyelerinin, büyükşehir belediyesi olarak adlandırılması öngörülmüştür.

Buna göre; İzmir'in Konak, Karşıyaka, Bornova, Bayraklı, Buca, Çiğli, Balçova, Narlıdere, Güzelbahçe, Gaziemir, Karabağlar ilçelerini kapsayan ilk büyükşehir belediyesi sınırları çizilmiştir. Daha sonra 2004 yılında, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle 50 kilometrelik yarıçaplı alan içerisinde yer alan, 10 yeni ilçe [Aliağa, Foça, Menemen, Kemalpaşa, Bayındır, Torbalı, Menderes, Seferihisar, Urla, Selçuk] daha İzmir Büyükşehir Belediyesi sorumluluk alanına dâhil olmuştur. '6360 Sayılı Yasa' ile gelen düzenlemeler sonucu, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin sınırları yeniden belirlenmiş, sınırlar il mülki sınırlarına kadar genişletilmiştir. Böylece belediye hizmet alanı, yaklaşık %83 oranında genişlemiştir.

'Pergel Sistemi' olarak anılan eski sistemde, 2013 yılındaki büyükşehir belediye nüfusu 3.584.428 kişiyken, yasanın uygulamaya konulmasıyla beraber %13 oranında artış göstererek, 4.061.074 kişiye yükselmiştir [https://biruni.tuik.gov.tr 2016a].

Şekil 3.1. 3030, 5216 ve 6360 sayılı yasalar gereğince genişleyen İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları.

Daha önce büyükşehir belediye sınırlarında 167 adet köy bulunmaktayken, 2013 yılı itibariyle hukuki anlamda hiç köy kalmamıştır. Fakat başka bir bakış açısıyla, büyükşehir belediye sınırları içindeki 167 köye, sınırların 95 genişlemesiyle 430 köy daha eklenmiş, büyükşehir belediye sınırları dâhilindeki köy sayısı pratikte 597'ye yükselmiştir. Fakat '6360 Sayılı Yasa' gereği, bu köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürüldükleri için hukuki anlamda İzmir Büyükşehir Belediye sınırları dâhilinde köy kalmamıştır. Daha önce 577 olan büyükşehir belediye sınırlarındaki mahalle sayısı da 1293'e yükselmiştir. Her ne kadar hukuki anlamda köyler ortadan kalkmış gibi görünse de, aslında büyükşehir belediye sınırlarına dâhil olan köy sayısının, '6360 Sayılı Yasa' öncesine oranla neredeyse 3 kat arttığı, üstelik bu köylerin altyapı, üstyapı ve bazı tarımsal hizmetlerinin büyükşehir belediyesi tarafından karşılanacağı gerçeği, aslında büyükşehir belediye hizmet alan ve kapsamında ne derece önemli bir reforma imza atıldığını gözler önüne sermektedir.

Çizelge 3.1. '6360 Sayılı Yasa' sonrası İzmir Büyükşehir Belediyesi hizmet alanı ve kapsamı değişimi.

	Büyükşehir Nüfusu [Önceki]	Büyükşehir Yüzölçümü [Önceki]	Toplam İl Nüfusu [Sonraki]	İl Yüzölçümü [Sonraki]	Nüfus Değişim [%]	Hizmet Alanı Değişimi [%]	BŞB Sınırlarında Köy Sayısı Değişim	BŞB Sınırlarında Mahalle Sayısı Değişim
2013	3.584.428	6565	4.061.074	12.012	13	83	-167 [597-167] +430	[1293-577] +716

Kaynak: TÜİK ve İzmir Büyükşehir Belediyesi verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çizelgeden anlaşılacağı üzere, '6360 Sayılı Yasa' gereğince, 2013 yılı itibariyle, İzmir il mülki sınırları içinde, 23 belde ve 597 köyün tüzel kişiliği kaldırılarak kapatılmıştır. 2012 yılında 747 olan mahalle sayısı 2013 yılında 1293'e, 2016 yılındaysa ilçe belediyeleri tarafından kurulan Bayraklı ilçesinde 'Körfez', Karabağlar ilçesinde de 'Yaşar Kemal' mahallelerinin eklenmesiyle, toplam mahalle sayısı 1295'e yükselmiştir.

Çizelge 3.2. '6360 Sayılı Yasa' öncesi ve sonrası İzmir'de idari durum.

Yıllar	İlçe sayısı	Belde Belediyesi sayısı	Köy sayısı	Köy nüfusu	Mahalle sayısı
2011	30	23	597	277.534	746
2012	30	23	597	280.299	747
2013	30	-	-	-	1293
2014	30	-	-	-	1293
2015	30	-	-	-	1293
2016	30	-	-	-	1295

Kaynak: TÜİK ve İzmir Büyükşehir Belediyesi verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

3.2. Kırsalın Sürdürülebilirliğine Kiraz İlçesi Örneği Üzerinden Bakış

'6360 Sayılı Yasa' ile Çeşme, Karaburun, Dikili, Bergama, Kiraz, Kınık, Beydağ, Tire ve Ödemiş olmak üzere toplam 9 ilçe; 800 mahalle, 430 köy İzmir Büyükşehir Belediye sınırlarına dâhil olmuştur. Genişleyen sorumluluk alanıyla birlikte Büyükşehir ve İlçe Belediyelerinin kırsal kesimin tüm gereksinimlerini yeterli bir biçimde karşılayıp karşılayamayacağı, tartışmalara neden olmuştur. Bu endişelerin ve soru işaretlerini açıklığa kavuşturmak ve yasanın kırsala yansımalarını birinci ağızdan öğrenmek amacıyla, 2016 yılında Kiraz ilçesindeki mahalleye dönüşen köylerin muhtarlarıyla yüz yüze anket çalışmaları gerçekleştirilmiştir [Olgun, 2018].

Kiraz ilçesi tarım sektörünün yoğunlaştığı ilçeler arasında yer almaktadır. İlçede nüfusun büyük bir kısmı bitkisel üretim ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Toplamda 18.332 hektar alanda tarımsal üretimde bulunmaktadır. Kiraz'da toplam alan içerisindeki tarımsal alanların oranı %32 ile İzmir ortalamasının [%28,4] üzerinde yer almaktadır. Kiraz ilçesindeki tarım alanlarının %62,6'sının tarla bitkileri alanlarından, %15,9'unun meyve alanlarından, %9,6'sının zeytin alanlarından, %7,1'inin tarıma elverişli fakat ekilmeyen alanlardan, %3,7'sinin sebze alanlarından ve %1'den az bir bölümünün süs bitkileri ve kavaklıklardan oluşmaktadır.

İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında, Devlet Planlama Teşkilatının [mülga] 2004 yılı verilerine göre Kiraz ilçesi, ülke genelinde 872 ilçe arasında 644. sırada olup, bu konumuyla Kiraz, dördüncü derece gelişmiş ilçeler arasında yer almaktadır. Eksi değerlere düşen sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksiyle İzmir açısından bakıldığında Kiraz, ilde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması bakımından en geride kalan ilçelerdendir. Aynı zamanda Kiraz ilçesi '6360 Sayılı Yasa' öncesinde,

il kapsamında nüfusu en çok kırsalda yaşayan ilçedir. 2012 yılından önce ilçe merkezi dışında yaşayan %81 oranındaki nüfus, '6360 Sayılı Yasa'nın kabulüyle birlikte büyükşehir sınırları içinde yaşamlarını sürdürmektedirler.

'6360 Sayılı Yasa' ile İzmir Büyükşehir Belediyesi hizmet alanına dâhil olan İzmir ili, Kiraz ilçesinde 52 köy mahalle statüsü kazanarak, ilçedeki toplam mahalle sayısı 56'ya yükselmiştir. 2016 yılında yapılan çalışmada Kiraz ilçesinde mahalleye dönüşen muhtarlarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Çalışma sonucunda, muhtarların köy tüzel kişiliklerinin kaldırılarak köylerin mahalleye dönüşmesinin kendileri için büyük ölçüde yetki kaybı olarak gördükleri, hatta demokratik haklarının ellerinden alınmış olduğu görüşünde birleştikleri anlaşılmaktadır. Özellikle köyleriyle ilgili kararların alınmasında ve sorunların çözümünde söz sahibi olmadıklarını belirten muhtarlar, ivedi ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda deyim yerindeyse, kendilerini elleri kolları bağlanmış hissettiklerini aktarmışlardır.

O dönemde köylerin mahalleye dönüşmesi ve büyükşehir belediyesine bağlanması kararına karşı olan pek çok muhtarın bu görüşe gerekçe olarak; ilk sırada hizmetlere ve yetkili mercilere ulaşmanın zorluklarını göstermişlerdir. Çalışmanın yapıldığı dönemin, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kiraz Yerel Hizmet Merkezi'nin henüz yeni kurulmuş olduğu ve ilçe belediyesinin maddi yetersizlikleri dolayısıyla yerelde tam kapasite bir teşkilatlanma düzeyinin sağlanamadığı bir döneme denk geldiğine dikkati çekmekte fayda vardır. Nitekim yasa fiilen 2014 yılında uygulamaya girmesine rağmen, belediyelerin görev ve sorumluluk alanlarının netleşerek, yerelde teşkilatlanmanın kurulmasına kadar olan 2-3 yıllık süre zarfında kırsal mahallere sunulan bir takım hizmetlerde aksamalar olduğu görülmüştür. Yasadan sonra su, yol, kanalizasyon, ana arterler ve 17 metre üstü yol ve caddeler, ulaştırma hizmetleri, camii ve mezarlık hizmetleri, büyükşehir belediyesi tarafından sunulmaktadır. İstisnalar olsa da muhtarların önemli bir bölümü, büyükşehir belediyesinin sorumlu olduğu İZSU ve mezarlık hizmetlerinden memnun olmakla birlikte, diğer altyapı, kanalizasyon ve yol yapımı gibi konularda mağduriyetlerini dile getirmişlerdir.

Büyükşehir belediyelerinin daha önce görev ve sorumluluk alanında olmayıp da yeni yasayla görev tanımı kapsamına giren bir diğer konu, tarımsal hizmet konusudur. İstisnai durumlar olsa da çoğunluk, büyükşehir belediyesi tarafından sunulan tarımsal hizmetlerden memnun olduklarını belirtmişlerdir.

'6360 Sayılı Yasa'nın bir geçiş sürecine tabi olmadan yürürlüğe girmesi, büyükşehir belediyelerinin sınırlarına yeni dâhil olan ilçelere tam kapasite hizmet vermelerinin önünde sorun teşkil etmiş, İzmir'in merkeze 142 kilometre uzaklığında bulunan Kiraz ilçesi kırsalının da bu süreçte hizmetlere ulaşmakta mağduriyetler yaşadığı görülmüştür. Üstelik İzmir özelinde büyükşehir belediyesinin, diğer büyükşehir belediyelerine nispeten daha dezavantajlı konumda olduğunu belirtmekte fayda vardır. O dönemde yetkililer, il özel idarelerinin şantiyeleri belediyeye devredilmediği için mağduriyetlerini dile getirmişlerdir. Bunun haricinde Büyükşehir

Belediyesi, mahalleye dönüşen köylerde sulama altyapısıyla ilgili herhangi bir çalışma yapmadığını çünkü özel idare zamanında yapılan sulama göletleri, hayvan içme suyu göletleri gibi damlama sulama tesisleri dâhil tarımsal altyapı tesislerinin belediyeye devredilmediğini, belli bir kısmının Devlet Su İşleri'ne devredildiğini, bir kısmının da atıl durumda olduğunu ifade etmiştir. Tüm bu koşulların da etkisiyle daha önceden kendi işini kendisi halletmeye alışmış, kendi kendini idare etme yeteneğinde olan bir topluluğa hizmetlerin eksik ya da eskiye oranla çok daha yavaş sunulduğunu hissettirmesi tesadüf değildir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne son dâhil olan 9 ilçeye götürülen hizmetlerin bir standartta kavuşması ve tam anlamıyla teşkilatlanma sağlanması zaman almış olsa da, yerel demokrasinin ve sorunların yerinde tespitinin sağlanmasının ilk ve en önemli adımı olarak İzmir Büyükşehir Belediyesi ilçelerde yerel hizmet merkezleri kurmuştur. Bu anlamda İzmir kırsalının, Türkiye genelinde büyükşehir sınırlarına dâhil olan pek çok kırsal mahalleye oranla daha şanslı olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Nitekim günümüzde halen pek çok büyükşehir belediyesi kırsala sunduğu hizmetleri tepeden bakan bir gözle yürütmeye devam etmektedirler.

5216 Sayılı Büyükşehir Yasası'nın getirmiş olduğu sınır genişlemesinden sonra İzmir Büyükşehir Belediyesi, Türkiye'de ilk kez bünyesinde 2007 yılında Tarım, Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı'nı kurmuş daha sonra Tarımsal Hizmetler Daire Başkanlığı adını alan bu örgüt, belediyelerin alışılmış park ve bahçe işlevlerinin ötesinde sorumluluklar üstlenmiştir. O tarihten itibaren; fidan, mevsimlik çiçek, zeytinyağı, süt, yoğurt ve peynir gibi ihtiyaçlarını kooperatiflerden sağlayarak üreticiye destek veren İzmir Büyükşehir Belediyesi 'sözleşmeli üretim modeli'ni uygulayan ilk yerel yönetim birimi olarak diğer belediyeler için rol model teşkil etmektedir. İlk sınır genişlemesinden sonra harekete geçerek, Tarımsal Hizmetler Dairesi'ni kuran İzmir Büyükşehir Belediyesi, '6360 Sayılı Yasa'nın getirdiği ikinci sınır genişlemesinden sonra da Yerel Hizmet Müdürlükleri'ni kurarak halka en yakın birimden hizmet verme anlayışını sürdürmüştür.

Bugüne gelindiğinde aradan geçen süre zarfında, Kiraz ilçesi kırsalında üretici lehine pek çok gelişme kaydedildiğini söylemek mümkündür. İlin kuzeyine hitap eden Bergama'daki Bakırçay şantiyesi ve güneye hitap eden Bayındır'daki Küçük Menderes Bölge şantiyesi sayesinde sorunlara daha hızlı bir şekilde müdahale etme ve hizmet kalitesini geliştirme imkânı arttırılmıştır. Kiraz ilçesinde de muhtarların çoğu Bayındır'da bulunan şantiyeden faydalanmaya başladıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca Kiraz ve diğer 17 ilçenin ziraat odalarıyla yapılan protokol sonucu, ortak makine parkları oluşturularak üreticinin kullanımına sunulmuştur. Tüm bu gelişmelerden sonra istisnalar olsa da muhtarlar, özellikle alt ve üst yapı yatırımları konusunda yasa öncesi döneme kıyasla daha iyi hizmet almaya başladıklarını belirtmişlerdir. İlçe belediyesinin de kaynaklarının el verdiği ölçüde, kırsal mahallelere destek olduğunu da ekleyen muhtarlar yeri geldiğinde İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin, ilçe belediyesine destek çıktığını da dile getirmişlerdir.

‘6360 Sayılı Yasa’ gereği, tarımı ve kırsal kalkınmayı destekleme sorumluluğunu üstlenen İzmir Büyükşehir Belediyesi, küçükbaş hayvan, fidan desteği, ücretsiz toprak analizi desteği, arıcılık eğitimi gibi uzun yıllardır devam eden tarımsal desteklerinin yanında son dönemde, Kiraz ilçesindeki kooperatiflere sabit süt soğutma tankı ve nakil tankları kurmuştur. Dolu felaketinden etkilenen üreticilere tohum desteği verilerek, kestane kanseriyle mücadele kapsamındaysa üreticilere gerekli malzeme ve teçhizat sağlanmıştır. Belediyenin verdiği eğitim ve desteklerle evlerinin bir bölümünde, istiridye mantarı üretimine başlayan Kirazlı üretici kadınlar kurdukları kooperatife yurtdışından bile talep gelmeye başlayınca hedeflerini büyüterek mantar tesisi kurma yoluna gitmişlerdir. Bunun üzerine, büyükşehir belediyesinin desteğiyle üretim miktarı ve kaliteyi artırmak için ‘İstiridye Mantarı Yetiştiriciliği ve Uygulama Merkezi’ kurularak ilçe ekonomisinin çeşitlendirilmesine katkıda sağlanmıştır. Benzer şekilde, üretimde kaliteyi artırmak için tarım sektörüne İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından, ‘Kuru İncir De Kaliteyi Artırma Projesi’ kapsamında Küçük Menderes Havzası’nda yer alan Beydağ, Ödemiş, Kiraz ve Tire ilçelerindeki incir üreticilerine 8 bin adet kerevet [incir kurutma kasası] dağıtımı yapılmıştır.

Çizelge 4.3. İzmir Büyükşehir Belediyesi ve İZSU Tarafından Kiraz İlçesi İçin Yapılan Harcama Kalemleri

İzmir Büyükşehir Belediyesi ve İZSU Tarafından Kiraz İlçesi İçin Yapılan Harcama Kalemleri	Harcamalar [TL]
Muhtelif caddelerin yenilenmesi çalışmalarında, 87.516 ton sıcak asfalt, 102 km üretim yolu yapılmıştır. 42.332 m ² parke, 9.674 metre bordür verilmiştir.	33.575.989
Kamyon Garaj Alanı’nda kamulaştırma çalışmaları yürütülmüştür	1.503.490
13 Adet Süt Soğutma Tankı Kooperatiflere alınmıştır. [Yeniköy, Haliller, Karaman, Çömlekçi, Karaburç, Yenışehir, İğdeli, Emenler, Aydoğdu, Saçlı, Suludere TKK]	576.540
Muhtarlar 54 adet bilgisayar ve yazıcı dağıtılmıştır	162.000
Muhtarlıklara, okullara ve diğer devlet kurumlarına yapılan bank, çöp kovası, ağaç ve bitki yardımları.	451.300
İğdeli Tarımsal Kooperatifi’nden 2 milyon 134 bin liralık süt ürünleri alımı gerçekleştirildi.	2.134.000
Kiraz Parkı’nda açık alan internet hizmeti verilmektedir.	
Kiraz ilçesinin de yer aldığı 8 ilçeye yönelik olarak, Küçük Menderes Havzası Sürdürülebilir Kalkınma ve Yaşam Stratejisi çalışmaları yapıldı.	
486 üreticiye 1915 ad. küçükbaş hayvan dağıtımı yapılmıştır.	2.650.000
Hisar, Kırköy, Umurlu, Karabağ, Yenışehir, Avunduruk, Taşlı, Yatak, Suludere, Umurcalı mahallelerinde 18 üreticiye aralı kovan ve ekipmanları dağıtılmıştır.	9.540
Kaleköy, Karabağ, Gedik, Sırmalı, İğdeli, Akpınar, Haliller, Saçlı, Tekbıçaklar mahallelerinde üreticilere dolu zararı için tohum verilmiştir.	
Kiraz Ziraat Odasına ortak tarım makineleri parkı kapsamında 75 Hp 1 adet traktör, 1 adet hayvan gübre serpme makinesi, 1 adet mısır silaj makinesi, 2 adet zeytin hasat makinesi tüm köy ve mahallelerin hizmetine verilmiştir. 502 üreticiye 5020 adet kerevet [incir kurutma kasası] dağıtılmıştır.	210.000
‘Ağaçlandırma Projesi’ kapsamında, 354.845 adet meyve fidanı dağıtılmıştır.	3.274.128

Alternatif ürün ve yerel çeşitlerin korunması projesi kapsamında üreticilere 72.000 adet Kekik fidesi dağıtımı	19.634
Ortak Proje kapsamında Kiraz Belediyesi Hizmet Binası Kaba İnşaatı ve Hizmet Binası İkmal İnşaatı İşi [Ek protokol] yapım işi devam etmektedir.	6.524.163
Kiraz Mezbahası, Modüler Mezbaha yapılması için 16 Mart tarihinde ihalesi yapılacaktır.	
Ödemiş, Beydağ, Kiraz, Tire, Bayındır İlçelerinin evsel atıklarının yönetimi için “Entegre Katı Atık Değerlendirme ve Bertaraf ” [Mekanik Biyolojik İşlem+Anaerobik Çürütme] Tesisi” Projesinin ÇED süreci devam etmektedir.	
2018 yılına kadar toplam 28,2 kilometre içme suyu hattı imalatı yapılmıştır.	1.822.798
2018 yılına kadar toplam 1,1 kilometre yağmur suyu hattı imalatı yapılmıştır.	
2018 yılına kadar toplam 4,5 kilometre kanalizasyon şebekesi imalatı yapılmıştır.	
27,2 kilometre dere temizlik çalışması yapılmıştır.	
10 adet sondaj kuyusu açılmıştır. 7 adet sondaj kuyusu daha yapılması planlanmaktadır.	676.856
Kiraz 2. Etap Çevre Mahalleleri [Akpınar Polat Mevkii, Bahçearası, Çayağzı, Mersinlidere, Tumbullar, Ayılarbeli Mevkii ve Yeşildere Mahalleleri] İçmesuyu Projelerinin Hazırlanması	137.506
Kiraz İlçesi Merkez ve Çevre Mahallelerinin [Hisarköy, Ceritler, Arkacılar, Şemsiler, Kırköy] İçmesuyu Projelerinin Hazırlanması	181.755
1 adet içme suyu Kuyusuna Elektrik Temini imalatı	31.860
Yeni biratıksu arıtma tesisi yapılmasına yönelik çalışmalara başlanmış olup imar planı sürecinde zemin etüdüleri tamamlanmıştır.	
Çanakçı ve Kaleköy İçmesuyu kuyuları devreye alınmıştır. [2017]	94.860
Dere Islah Projelerinin Hazırlanması işi proje ihalesi yapılmış ve bu kapsamda muhtelif yerlerde 1.5 km uzunluğunda dere ıslah proje güzergahının yer teslimi yapılmış olup arazi harita, hidroloji ve jeoteknik çalışmalar yapılmıştır.	
Kiraz Atıksu Arıtma Tesisi Projesi kapsamında gerekli çalışmalar yürütülmüştür.	
Kiraz İlçesi Merkez ve Muhtelif Mahallelerinde Atıksu ve Yağmursuyu Şebeke Uygulama Projeleri işi ihale edilmek üzere ilgili Daire Başkanlığına gönderilmiştir.	
TOPLAM	54.036.419 ₺

Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

Bütün bu olumlu gelişmelerin yanında, özellikle su ve kanalizasyon çalışmalarında henüz eksiklerin olduğu muhtarlar tarafından dile getirilmiştir. Kiraz ilçesinin dağınık ve engebeli arazisi nedeniyle bazı köylere ulaşmanın ve hizmet götürmenin zor olduğu muhtarlar tarafından kabul edilmekte ve yaşanan bir takım aksaklıklara iyimser yaklaşılmakta fakat özellikle su konusundaki sıkıntıların en kısa sürede çözüme kavuşturulması beklenmektedir.

Her ne kadar muhtarların önemli bir bölümü Özel İdare dönemine kıyasla daha iyi hizmet aldıklarını, büyükşehir belediyesinin geniş imkânları sayesinde daha yüksek bütçeli yatırımlardan faydalanabildiklerini kabul ediyor olsalar da, yasa öncesi dönem ile bugünkü şartlar arasında bir tercih yapmaları söz konusu olduğunda yasa öncesi dönemi tercih edeceklerini açıkça ifade etmişlerdir. Türkiye’nin yerel yönetim

geleneğinde, önemli bir yere sahip köylerin mahalleye dönüşmesinin en büyük etkisi hiç şüphesiz köy yönetiminin yapısal değişikliği üzerine olmuştur. Köy muhtarlıklarının tüzel kişiliği sona ermiş, bütçe yapma, gelir elde etme, harcama yapma ve gayrimenkul edinme başta olmak üzere kurulduklarından beri var olan yetkileri kalmamıştır. Önceden bu yetkileri kullanan ve köyün tüm idari işlerinden sorumlu muhtarların yetkileriyle birlikte sorumlulukları azalmıştır. Daha önceden kendi kendilerini yönetme yetkisi ve becerisinde olan muhtarlıklar yasa sonrası dönemde çiftçi belgesi, ikametgâh belgesi vs. veren birimler haline gelerek, muhtarların deyim yerindeyse kendilerini 'yetkisiz yetkili' olarak görmelerine sebebiyet vermiştir. Kendi yöreleriyle ilgili sorunları en iyi kendilerinin bileceğini ve çözeceğini savunan muhtarlar kırsal kesimin sesi olarak kendilerini ilgilendiren kararların kendilerine danışılarak alınmasını, sadece proje bazında değil; belli aralıklarla belediye yetkililerince toplantılar düzenlenmesini, sorunlarının dinlenmesini talep etmektedirler.

Muhtarlar, özellikle aciliyet gerektiren konularda gerekli kurumlardan izin ve onay alma prosedürünün kimi zaman aylarca sürebildiğini, bu durumda belediyenin de deyim yerindeyse elinin kolunun bağlı kaldığını, oysaki özel idare zamanında mağduriyetlerini aktardıklarında kaymakamlıklarla ivedilikle çözüme ulaşılabilirdiğini aktarmışlardır.

Tüzel kişilik kaybının yol açtığı diğer bir endişe verici konuya, köylerden belediyelere devir olan köy ortak alanları, tarla, bahçe, mera alanlarının akıbetinin ne olacağıdır. İlçe belediyesinin elinde bulundurduğu bu alanlar kimi zaman kiralanmakta, satışa çıkarılmakta veya atıl durumda bekletilip, heba olup gitmektedir. Bu araziler alıcı çıkmadığında kimi zaman yok pahasına satılmakta, talep çok yüksek olduğundaysa değerinin üzerinde bir fiyat üzerinden satışa tabi olmaktadır. Muhtarlar, bu arazilerin ilçe dışından alıcılara satılmaması konusundaki hassasiyetlerini dile getirmişlerdir. Bu alanlarla ilgili endişe duyulan bir başka konu da kırsal arazilerin imara açılarak arsalarla dönüştürülebileceğidir. Bu takdirde tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının önü açılmış olacaktır. Fakat İzmir Kiraz ilçesi özelinde, Belediye yetkililerinden alınan bilgiler çerçevesinde Kiraz'a bağlı köyler için henüz bir uygulama imar planı yapılmadığını ve ileride de yapılmayacağını, bu bağlamda da yasa öncesi köy tüzel kişiliğine ait olan araziler üzerindeki tasarruf yetkisi her ne kadar yasa sonrası İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin yetkisine girmiş olsa da tarım arazilerini koruma odaklı yaklaşımın benimseneceği yönünde bir görüş ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu gelişmeler ışığında, Kiraz ilçesi kırsalının son yıllarda aldıkları hizmet kalitesinin ve sürekliliğinin arttığını söylemek mümkünse de yerel temsiliyet bakımından daha fazla çaba harcanması gerektiği anlaşılmaktadır.

'6360 Sayılı Yasa'nın geçici maddesinde geçen tüzel kişiliği kaldırılan köylerde, içme ve kullanma suları için alınacak ücret, 5 yıl süreyle en düşük tarifenin %25'ini geçmeyecek şekilde belirlenir ifadesi, bu beş yıllık sürenin sonuna gelinirken değiştirilmiş, indirimli tarife uygulama süresi 6 yıla çıkarılmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin [İZSU] kırsal mahalleler içme ve kullanma

suyu için bu güne kadar uyguladığı tarife, en düşük konut tipi tarifenin %25'ini geçmeyecek şekilde ve kademesiz olarak ücretlendirilmiştir. 2019 yılı itibarıyla indirimli tarifelendirme süreci sona erdiğinde kırsal mahallelerdeki su kullanımına yönelik ücret politikası belediyelerin inisiyatifinde olacaktır. Benzer şekilde yasa gereği köyden dönüşen mahallelerde, 1319 sayılı Emlak Vergisi Yasası'na göre alınması gereken emlak vergisi için muafiyet süresi de 5 yıldan 6 yıla çıkarılmıştır. Dolayısıyla kırsal mahallelerde değişen yaşam maliyetini daha net analiz etmek, '6360 Sayılı Yasa'nın kırsal alanlar için bir fırsat mı, yoksa bir tehdit mi olacağını anlamak için biraz daha zamana ihtiyaç olduğu görülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

'6360 Sayılı Yasa'nın kırsal alanların sürdürülebilirliğine olan etkisini elbette sadece İzmir örneği üzerinden genellemek sağlıklı bir çıkarım olmayacaktır. Zira İzmir'de köyden mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesinin yetki alanına giren kırsal mahalleler, büyükşehir belediyesi ve valiliği karşı karşıya getiren il özel idaresine ait pek çok tesis, bina, araç ve gereçlerin devir konusuyla ilgili yaşanan sıkıntılar -büyükşehir belediyesinin özellikle uzak ilçelere götürdüğü hizmetlerde kesintilere ve aksaklıklara yol açmıştır. Yasanın zaten bir geçiş sürecine tabi olmadan devreye girmesi, belediyelerin uzak ilçelerde yapılanıp organize olmasına fırsat verilmeden, köylerin tüzel kişiliklerinin ellerinden alınarak hizmetlerin neredeyse durma noktasına gelmesi, doğal olarak en çok kırsal kesimi mağdur etmiştir.

Sancılı olsa da bu süreci atlatan İzmir Kiraz ilçesi ve kırsal alanların yoğun olduğu pek çok ilçe, büyükşehir belediyesinin açtığı davaların meyvesini vermesi sonucunda belediyenin uzak ilçelerde teşkilatlanma düzeyi ve hizmet kapasitesi geliştikçe daha etkin hizmet almaya başlamışlardır. Yasanın uygulamaya geçtiği ilk yıllarda, özellikle altyapı ve yol yapımı konusunda mağduriyetlerini dile getiren pek çok muhtar, şantiyeler ve makine parklarının da işlev kazanmasıyla hizmet kalitesinin büyük ölçüde arttığını hatta özel idare dönemindeki seviyeyi aştığını dile getirmişlerdir. Eksiklikler olsa da zaman içinde giderileceğine olan inançlarının arttığını da belirtmişlerdir.

Tarımsal hizmet alımında muhtarlar; büyükşehir belediyesi tarafından günden güne geliştirilerek, çeşitlendirilen desteklerden memnun olmakla birlikte ürünün değerlendirmesi ve pazarlamaya yönelik desteklerin artırılması gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir.

İzmir, verimli toprakları, her ürünü yetiştirmeye uygun iklimi ve yenilikleri benimseyen üreticileriyle, yılda 2-3 ürün yetiştirirken, birçok üründe de verim ve kalite yönünden Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Meyve ve sebzeden süs bitkilerine, et ve sütün balığa, organik üretimden sanayi bitkilerine kadar pek çok alanda söz sahibi olmaktadır. Son 14 yılda tarımsal üretim değerini %344 oranında artırarak, 2.2 milyar liradan 10 milyar 140 milyon liraya ulaştırmıştır. Bu tarımsal ekonomik büyüklükle Türkiye genelinde İzmir, ikinci sırada yer almaktadır. Tarımsal ekonomik büyüklüğün bir başka göstergesi de tarımsal ürün ihracatıdır.

2002 yılında 874 milyon 934 bin dolar olan tarımsal ihracatı, 2016 yılına gelindiğinde %174 oranında artarak, 2.4 milyar dolara yükselmiş ve toplam tarımsal ihracatın %14.7'sine karşılık gelmektedir.

Kabul etmek gerekir ki; İzmir sahip olduğu bitki örtüsü, iklim ve zengin tarımsal ürün çeşitliliğiyle doğal olarak avantajlıdır, fakat '6360 Sayılı Yasa'nın kırsal alanlar üzerindeki etkileri tartışıldığında, konunun doğrudan o bölgede faaliyet gösteren yerel yönetim birimleri ve kırsala bakış açılarıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Bugün, 'Tarımda İzmir Modeli' olarak nitelendirilen model, literatürümüze yenice giren ve zamanla daha da zenginleşecek olan kırsal alan belediyeçiliği için örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla tüm gelişmeler sonucu İzmir kırsalı, bu dönüşüm sürecini asgari düzeyde bir hasarla geride bırakmış gibi görünmektedir. Elbette ki 30 büyükşehir kırsalı için aynı kaniya varmak, mümkün değildir.

'6360 Sayılı Yasa'nın en önemli eksiklerinden biri ancak siyasetten arındırılmış bir yapı içerisinde etkin bir şekilde işleyeceğidir. Muhtarlar halen hizmet alan ve hizmet veren kesimler arasında köprü görevini görmektedir. Kırsal mahallelere sunulan hizmetlerde adil dağıtım sağlanmadığı takdirde muhtar, vatandaşa karşı mahcup duruma düşmekte, kendi yetkisi olmadığı halde mahalle sakinleri tarafından, diğer mahalle muhtarlarıyla karşılaştırmaya tabi tutularak eleştirilmektedir. Hizmetlerin sorunsuz bir şekilde ilerlemesinin, muhtarların kurumlardaki yetkililerle olan ikili ilişkilerine ya da kendi özel çabalarına bırakılmaması gerekmektedir. Muhtar performansının hizmet getirdiği bir düzen, birçok mahalle sakinin mağdur durumda kalmasına, aynı zamanda da muhtarların seçildikleri mahalle halkına karşı mahcup duruma düşmelerine yol açmaktadır.

Merkezi yönetimin ve yerel yönetimlerin farklı farklı siyasi görüşlerde olduğu ilçelerde hizmetlerin bürokrasi engeline takılması tesadüf olmayacaktır. Yasa, büyükşehir belediyelerinin yetkilerini genişletmiş, fakat ilçe belediyelerinkini daraltmıştır. Yasanın yerel yönetimler açısından, merkezileşmeyi arttırdığı görülmektedir. Gelirleri büyük ölçüde ellerinden alınan ilçe belediyeleri, masraflarının ve hizmet ölçeklerinin genişlediğini iddia ederek deyim yerindeyse isyan bayrağını çekmiş durumdadırlar. Bu gibi sıkıntılarla karşı karşıya gelen ilçe belediyelerinin öncelikle, zaten bakmakta zorlandığı arazilerden [köylerden devralınan] vazgeçmesi olasılığı hiç de uzak ihtimal gibi görünmemektedir. Verimli topraklar, elindeki araziye nasıl işleyeceğini bilmeyen belediyelerce heba olmakta en iyi ihtimalle ihaleye çıkartılmaktadır. Satılan arazilerin ne tür amaçlarla kullanılacağı tamamen belediyenin insafına kalmış bir durumdur. Nitekim daha önce köy tüzel kişiliği köy ortak mallarını ihaleyle satışa çıkarsa bile, dışarıdan kimsenin alım yapamayacağı yasalarca belirlenmişken, belediyelerin bu malları ihaleye çıkarmasıyla ilgili böyle bir şart yoktur. Ayrıca daha önceden köy tüzel kişiliğine ait olan mera, harman yeri, yol ve sulak gibi taşınmaz malların işgal edilmeleri hakkındaki yasa da devre dışı kalmış olup, taşınmazların korunması kapsamında uygulanan cezalar ancak ikinci bir müdahale sonrası işlev kazanmaktadır.

Bitkisel üretim ve hayvancılıkla uğraşan, suyu ücretsiz kullanan, emlak vergisinden muaf olan köyler, belediye sınırlarına alınmakla bu hak ve muafiyetlerini kaybettiklerinden, bir köylü için hayat daha pahalı hale gelecektir. Ayrıca belediye olmanın getirdiği sınırlamalar nedeniyle hayvancılık yapmak zorlaşacak, kırsalda yaşamının çekiciliği ortadan kalkmış olacaktır. Tarım kesimi, '6360 Sayılı Yasa' çıkarılana kadar, doğal olarak belediyelerin yetki ve görev tanımında/alanında bulunmayan bir kesimdir. Bu yasayla, büyükşehir belediyeleri bir yandan köyleri ve kırsal alanı ortadan kaldırmakta diğer yandan tarım topraklarının koruyuculuğunu ve tarımın desteklenmesini üstlenmektedirler. Fakat konuyla ilgili herhangi bir uygulama yönetmeliği bulunmadığı için, haklı olarak belediyeler de kendi hizmet sınırlarının nerde başlayıp nerde bittiğini tayin edememektedirler.

Köylerin mahalleye dönüşmesinin her ne kadar hukuki bir değişim gibi görünse de bu durumun kırsal kesimin yaşam şekline, sosyo-ekonomik yapısına da yansımaları kaçınılmaz görünmektedir. Asıl tehdit şudur ki, buradaki üreticilerin kafasında, üretimden vazgeçmelerini ve kente göç etmelerini kolaylaştıracak haklı gerekçelerin oluşmaya başlaması, böyle bir algı yaratılmasıdır. Örneğin; kentsel mahalleden, kırsal mahalleye taşınan bir vatandaş yanındaki komşusunun hayvan beslemesinden rahatsız olup, durum hakkında belediyeye şikâyet edebilme hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Nitekim İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne bu konuda pek çok şikâyet dilekçesi gönderildiği bilinmektedir. Böyle bir durumda vatandaşın köy yumurtası için tavuk besleyemeyecekse, kırsalda kalmasının da anlamı kalmayacaktır. Köylerin tüzel kişiliklerinin alınmış olması ve mahalleye dönüşmüş olması insanların yaşam şekillerini, kültürlerini, alışkanlıklarını hatta işlerini belki de bir süre sonra yaşadıkları yerleri değiştirmelerine mi sebep olacaktır? Aslında bu konu büyük ölçüde yerel yönetimlerin bu zamana kadar pek de aşına olmadığı kırsal alan belediyeçiliği anlayışıyla yakından ilişkilidir. Öyle ki bundan böyle yerel yönetim birimleri, kırsalın kalkındırılması ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinde en az merkezdeki politika yapıcılar kadar önemli sorumluluklar üstlenmektedirler. Bunun bilincinde olan yöneticilerin, kırsal alan gereksinimlerini iyi analiz etmesi, bu alanlara özgü politikalar belirlemesi, kırsalla kentsel alan bazında denge gözeterek hizmetleri sunması gerekmektedir. Aksi takdirde yasanın, farklı belediyelerce yönetilen kırsal alanlar arasındaki gelişmişlik uçurumunu daha da arttıracığı tahmin edilmektedir.

Politik bir tercih olarak kentlileştirilen bu mahallelerde, henüz altyapı sorunları çözülebilmemiş değildir. Bugün hala kanalizasyonu bağlanmayan, asfalt ya da taş parke yolu olmayan mahalleler bulunmaktadır. Buradaki insanlar kentsel alanlara özgü olan eğlence olanakları, sosyal etkinlikler, sağlık hizmetleri veya teknoloji kullanım düzeyine sahip değildirler. Fakat 2019 yılından itibaren kentsel mahallelerinkine yakın bir mali vergi yüküyle karşılaşacaklardır. Tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğinin, mevcut ekonomik koşullar altında ne denli zor olduğu da göz önüne alındığında, bu insanları kendi kimliklerini kaybettirmeden, bulundukları yerde tutmanın yolları aranmalıdır. Kırsal kesimi kapsayan yasal düzenlemeler gerçekleştirilirken unutulmamalıdır ki, burada yaşayan insanlar yıllardır olduğu gibi

tarımsal faaliyetleri sürdürme bilgi ve becerisindedirler. Politika yapıcı ve yürütücü birimler; emeğin, yerel bilginin değerini göz ardı etmemeli, bu insanların yaşam şekillerine müdahale etmeden, günü kurtarmaya yönelik değil, sonuç odaklı, sürdürülebilir stratejiler geliştirmelilerdir.

Dünya genelinde olduğu gibi, Türkiye’de en yoksul ve dezavantajlı kesim, tarımla uğraşan kesimdir. Fakat ülkemizin tarımsal nüfus oranı düşüş hızı, Dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. Dünya’da, kişi başına düşen tarımsal alan hızla azalmakta olup, ülkemiz için de tehlike çanları çalmaktadır.

Tarımsal ve kırsal kalkınma konusu sadece belediye hizmetlerine indirgenecek kadar basit bir konu olmayıp, ülkesel düzeyde planlanması gereken, ülke ekonomisi için stratejik bir öneme sahiptir. Her ne kadar köyler hukuki anlamda, kentsel yaşama özgü olduğu düşünülen mahalle statüsüne dönüştürülmüş olsalar da, yeni mahalle sakinleri, aslında köylülerdir. Kırsal alanlar var olduğu sürece, hangi yönetsel birimin çatısı altında bulunursa bulunsun, bu alanlarda, tarımsal faaliyet sürecektir. ‘6360 Sayılı Yasa’nın kırsal alanlar için bir tehdit mi, yoksa bir fırsat mı olacağı, yerel yönetimlerin insafına kalmış gibi görünmekte fakat kırsal mahalleler için tanınan muafiyet süresi dolmadan bu konuda kesin bir yargıda bulunmak, erken bir değerlendirme olacaktır.

Kaynaklar

- Adıgüzel, Şenol. *Toplumcu Anlayıştan Neo-Liberal Anlayışa Türkiye’de Yerel yönetimlerin Dönüşümü*, 18. Yılıyıldan 21. Yüzyıla Kamu Yönetiminde Reform, Ed. Necati Akyıldız v.d. Ankara: TODAİE, 2009, s. 411-425.
- Adıgüzel, Şenol. “6360 Sayılı Yasa’nın Türkiye’nin Yerel Yönetim Dizgesi Üzerine Etkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Toplum ve Demokrasi* 13-14, [2012]: 153-176.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. “İzmir Büyükşehir Belediyesi ve İZSU Tarafından Kiraz İlçesi İçin Yapılan Harcama Kalemleri”. [Erişim Tarihi: 10 Eylül 2018]. https://www.izmir.bel.tr/CKYuklenen/eskisine/file/MALI_HIZMETLER/2015_19StratejikPlan_web.pdf.
- Aytaç, Fethi. “Belediye Kanunu’nun Oluşumu, Uygulanması ve Değişiklikler”. *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyumu Bildiri ve Tartışmalar Kitabı*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1990.
- Çapar, Selim ve R. Demir. “Türkiye’de Büyükşehir Yapılanması ve 6360 Sayılı Kanuna Uygulayıcıların Bakışı”. *Türk İdare Dergisi* 485, [2017]: 47.
- Çınar, Tayfun, Can Umut Çiner, Ozan Zengin. *Büyükşehir Yönetimi Bütünleştirme Süreci*, Ankara: TODAİE Yayını, 2009.
- Ersöz, Halis Yunus. “5272 Sayılı Yasa Öncesinde Türkiye’de Belediyelerin Sosyal Politika Alanındaki Deneyimleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 50, [2005]: 133-151.
- Güler, Mahmut. “Türkiye’de Toplumcu Belediyecilik Anlayışının Evrimi”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004.
- Güler, B. A. 2006, *Yerel Yönetimler-Liberal Açılımlara Eleştirel Yaklaşım*, İmge Yayınevi, 383 sy. 2006, Ankara.
- Gün, Sema. “Köylerin ve Kırsal Alanın Yeniden Tanımlanması Sürecinde Tarım Topraklarının Kullanımı ve Korunması”, *11.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Kitabı*, 473-478, Samsun, 2014.

İzci, Ferit ve Menaf Turan. “Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa ile Büyükşehir Belediye Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1 [2013]: 117-152.

Karakaya, Sedat. “Büyükşehir Belediyelerinin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, 2012.

Keleş, Ruşen. *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar [1975-1992]*, İstanbul: IULA-EMME, 1994.

Keleş, Ruşen. *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2016.

Koçak, Süleyman Yaman ve Ali Ekşi. “Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21, [2010]: 295-307.

Ortaylı, İlber. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri [1840-1880]*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

Yavuzçehre, Özgür Hüseyin, Pınar Savaş Cigeroğlu, Mısra. “Türkiye’de Kentsel Alanların Yönetimi Sorunu”, *KAYFOR IV Kuramdan Uygulamaya Bildiriler Kitabı*, Der.: Göktürk, Atilla, Özfidaner, Mahmut, Ünlü, Güler Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları, 2007.

Ulusoy, Ahmet ve Tekin Akdemir. *Mahalli İdareler, Teori-Uygulama-Maliye*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2008.

Tekeli, İlhan. “Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi”, *Amme İdaresi Dergisi* 2 [1983]: 3-22.

Tekeli, İlhan. “Cumhuriyetin Altmış Yıllık Belediyecilik Deneyiminin Değerlendirilmesi Üzerine”, *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyumu Bildiri ve Tartışmalar Kitabı*, Ankara: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1990.

Tekeli, İlhan. “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, *75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Der.: Yıldız Sey, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınevi, 1998.

Susta Olgun, Gülce ve Bülent Gülcubuk. “Kırsalın Dönüşümünde Fırsat ve Tehditleriyle Yeni Büyükşehir Yasası’nın Analizi”, *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Kitabı*, 1059-1068, Isparta, 2016.

Susta Olgun, Gülce. “6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası’nın Kırsal Alanda Hizmet Etkinliği Açısından İncelenmesi: İzmir Kiraz İlçesi Araştırması”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2018.

Şahin, Ali, Adnan Söylemez, Ömer Faruk Tekin, Yasın Taşpınar. “Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Kurumsal Kabiliyet ve Kapasitesi”, *13. KAYFOR [Kamu Yönetimi Kongresi] Kitabı: Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri*, Der.: Mehmet Akif Çukurçayır, Hacer Tuğba Eroğlu, Hayriye Sağır, Mücahit Navruz, 1348-1357, Konya, 2015.

TÜİK. Türkiye İstatistik Kurumu. “İstatistiklerle Türkiye 2018”, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Türk Belediyecilik Derneği-Konrad Adenauer Vakfı, [1993a], 21. Yüzyıla Girerken Belediyelerimiz, Ankara, Mahalli İdareler Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi.

İzmir’de Tarımsal Kalkınma ve Büyükşehir Belediyesi

Nuray ERTÜRK KESKİN
[Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi]

Cuma YILDIRIM
[Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi]

ÖZET ABSTRACT

Türkiye’de, 2008 yılından itibaren ivme kazanan büyükşehir yönetim modelindeki dönüşüm, merkezi devlet yapılanması, uluslararası sermaye ve piyasalarla ilişkilerindeki farklılaşmalarla yakından ilgilidir. Belediyelerin birleştirilmesi ve büyükşehir yönetim modelindeki dönüşüm, genellikle ekonomik açıdan daha optimal bir ölçek yaratma çabası olarak kabul edilmektedir. Konuyla ilgili çalışmalarda, hakim anlayış, büyükşehir belediye ölçeğiyle, hizmet etkinliği arasında pozitif bir ilişkinin varlığını kabul etmektedir. Dönüşüm sürecinin önemli bileşenlerinden biri, büyükşehir belediyelerinin tarımsal hizmetlerle görevlendirilmiş olmasıdır. Bu çalışma, Türkiye’deki büyükşehir yönetim modelinin 2008 yılından sonraki dönüşüm sürecine, İzmir örneğinde odaklanmaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin tarımsal kalkınma hedefi doğrultusunda geliştirdiği politika ve hizmetler, Türkiye tarımının sorunları ve uluslararası karşılaştırmalarla birlikte değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Tarım, Kırsal Hizmetler, Kalkınma, Büyükşehir, İzmir.

AGRICULTURAL DEVELOPMENT AND METROPOLITAN MUNICIPALITY IN İZMİR

The transformation in the model of metropolitan city administration that gained momentum in Turkey after 2008 is closely associated with the restructuring of the central state and modifications in relations with international capital and markets. The amalgamation of municipalities and transformation in metropolitan city administration is often taken as an effort to create an economically more optimal scale. The dominant approach in related studies assumes a positive correlation between metropolitan city scale and service efficiency. The provision added to the article on the “Duties and Responsibilities of Metropolitan and District Municipalities” reads as follows: “Metropolitan and district municipalities can engage in all kind of activities and services geared to supporting crop farming and animal husbandry.” The present study focuses on the process of transformation in metropolitan city administration model after 2008 in the case of İzmir. The policies and services developed by the İzmir Metropolitan Municipality in line with its agricultural development target will be evaluated together with the problems of Turkish agriculture and international comparisons.

Keywords: Agriculture, Rural Services, Development, Metropolitan, İzmir

Türkiye’de Tarım Sektörünün Dönüşümü

1980 yılından önce devletin tarım sektörü yönetimini, üç dayanak üzerinde inşa ettiği görülür: Üreticiye tarımsal girdi sağlamak, tarımsal kredi açmak, tarımsal ürün alımlarında bulunmak. Bu işlevlerin üçü de, 1980’li yıllara kadar kamu yönetiminin önemli ağırlığa sahip olduğu alanlar olmuştur. Tarım sektörünü yöneten kamu kurumları, “devletin birçok hususlarda çiftçiye yardımcı olmasına ve çalışmalara yön vermesine” [BBYKP, 1963] dayalı olarak faaliyet göstermiştir. Tarımsal girdiler [tohumluk, gübre, yem, tarımsal ilaç, traktör, tarımsal makine, tarımsal kredi, eğitim] kamu kuruluşları tarafından üretilmiş ve bu kuruluşlar tarafından dağıtılmıştır. Tarımsal ürünlere ilişkin fiyat ve destekleme politikası, tarım yönetimini piyasayı oluşturma ve yönetme işleviyle donatmıştır. Devlet, sektörde yalnızca girdi ve çıktıyla değil, bunların yanı sıra sanayi boyutuyla da ilgilenmiştir.

Türkiye’de 1980’den sonra tarım sektörünün yönetimi, uluslararası sermaye ve uluslararası kurumların talepleri doğrultusunda değiştirilmiştir. Temel tarımsal

girdilerin sağlanması ve dağıtılmasında kamu sektörünün tekel konumuna son verilmiş; kamu yönetimi tarım sektöründe fiyat ve destekleme alımı işlevini büyük ölçüde terk etmiş; tarımsal sanayi tümüyle özel sektöre transfer edilmiş; tarımsal kredi sistemi destekleme niteliğinden sıyrılmıştır. Devlet, tarımsal üretime sağladığı temel destekleme araçlarını 1980’ler ve 90’lar boyunca yavaş yavaş kaldırmış; tarımsal ticareti düzenleme alanından geri çekilmiştir. Tarım ürünleriyle ilgili, önemli KİT’ler özelleştirilmiştir. Bu süreçte devlet-köylü doğrudan ilişkisi kırılmış, özel sektör-köylü doğrudan ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Siyasal nedenlerle, hükümetler zaman zaman destekleme politikalarını sürdürseler de, 2000’lere gelindiğinde tarım sektöründe devletin bıraktığı düzenleyici rol özel sektör tarafından doldurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde tarımsal üretim azalmış, tarımsal istihdam daralmış, köylü yoksullaşmıştır. Tarım sektöründe devlet, ‘yasal-genel düzenleme ve gözetim işlevi’ ile sınırlanan bir görev tanımına doğru geri çekilmiştir. Öte yandan şehirleşme, sanayileşme, turizmdeki gelişmeler, nüfus artış hızının azalması ve kente göç olgusu, tarım alanlarının boş kalmasında etkili olmuştur. Türkiye’de, 2001-2010 yılları arasında tarım dışına çıkarılan arazi miktarı, resmi rakamlara göre 827.007 hektardır [Toprak Atlası, 2015]. Bu, Yırca köyündeki zeytinlik alanından, 9 yıl boyunca her gün 5 tane kaybettiğimiz anlamına geliyor. Ve bu alanlar, başlıca iki sektöre aktarılıyor: Tarım arazilerinin, tarım dışı kullanıldığı alanların başında sanayi ve inşaat sektörü geliyor. Kırsal alanı boşalan, kırsal nüfusu yaşlanan Türkiye, tarım ve gıda ithalatına, yılda 18 milyar dolar ödeyen bir ülkedir [Gediz-Bakırçay, 2015].

Türkiye’de tarım sektörü ve politikaları, 1970’li yılların sonundan bu yana Türkiye’nin Dünya Bankası’ndan aldığı koşullu yapısal uyum-proje kredileri, IMF’yle imzalandığı stand-by anlaşmaları, Avrupa Gümrük Birliği-Avrupa Birliği müktesebatına uyum ve Türkiye’nin imza koyduğu uluslararası anlaşmalar çerçevesinde biçimlenmiştir.

Dünya Bankası’nın, 1980-2000 döneminde, Dünya genelinde açtığı krediler arasında ilk sıra, tarım sektörüne aittir; bu özellik Türkiye için de geçerlidir. Dünya Bankası kredilerinin %20’lik bölümü, hem Dünya genelinde hem de Türkiye’de tarım sektörü için açılmıştır. Dünya Bankası, Mart 1980’de Türkiye gündemine ilk yapısal uyarılama kredisi [structural adjustment loan-SAL] ile girdiğinde, elinde 1978 yılında hazırlanmış Türkiye için tarım stratejisi geliştirmeyi amaçlayan bir raporla, 1979-1980 yılında hazırlanmış makro-ekonomik politikalar ve kamu yatırımlarıyla ilgili, iki hazır rapor bulunmaktadır. Dünya Bankası’nın, Mart 1980 yılında başlayan SAL düzenlemeleri, Haziran 1984’de imzalanan beşinci SAL ile etki dönemini, 1986 başlarında tamamlamıştır. Bu dönemde, Dünya Bankası’yla imzalanan beş adet SAL, Türkiye’de tarım sektöründe; gübre, tohum, ilaç, makine gibi girdilerde devlet tekelinin kırılması ve KİT’lerin özel sektöre transferi sürecini başlatan temel dinamik olmuştur. Dünya Bankası’nın, Türkiye’deki ikinci kademe anlaşmaları, bir sektörü dönüştürmeyi hedefleyen anlaşmalardır [sectoral adjustment loan-SECAL]. 1985-1988 döneminde açılan dört sektörel uyarılama kredisinden biri, doğrudan tarım sektörüne yöneliktir. Tarım SECAL kredisinin kesilmemesi için banka, üç konuda tatmin-kar gelişme sağlanması koşulu getirmiştir: Zirai Donatım’daki yönetimi geliştirme çalışmalarında, gübre dağıtımının özel sektöre açılmasında ve perakende gübre fi-

yatlarında serbestleşme sağlanmasında. Bir başka koşul, tarımsal finansmanda uygulanan enflasyon oranı altında düşük faizli kredi sistemine son verilmesi; tarım sektörü kredilerinde pozitif reel faiz oranları uygulamasının sağlanmasıdır. Koşulların tümü, bankayı tatmin edici biçimde yerine getirilmiştir. Yönetimi geliştirme faaliyet programları, tarım sektöründeki başlıca kamu kurum ve kuruluşlarının tasfiyesiyle sonuçlanırken, 1985 yılında tohum dışalımında yasaklama sona ermiş, 1986 ortalarında Türkiye Ziraat Donatım Kurumu eliyle kullanılan gübrede kamu tekeline son verilmiş aynı yıl Türkiye Gübre Sanayi ile birlikte Ziraat Donatım Kurumu da özelleştirme kapsamına alınmıştır. Dünya Bankası'nın tarımın dönüştürülmesi amacıyla açtığı sektörel kredinin derinleştirilmesi işini, alanla ilgili proje kredileri yerine getirmiştir. 2000'li yıllara kadar, tarım yönetimindeki değişimin ilgili kısmı için bir program niteliği taşıyan, ondan fazla proje kredisi anlaşması imzalanmıştır: "Dünya Bankası anlaşmaları girdi, kredi ve sulama sisteminde kamusal örgütlenmenin çözülmesi ve tarım sektörünün, doğrudan küresel piyasa dengelerine bağımlı kılınması için gerekli zemini hazırlamıştır." Dünya Bankası'nın politika önerileri doğrultusunda biçimlenen Türkiye tarımında değişim süreci, 2000 yılında imzalanan Ekonomik Reform Kredisi ve bunu izleyen 2001 tarihli Tarımsal Reform Uygulamaları Kredisi'yle yeni bir evreye girmiştir. Genel olarak kamu maliyesi yönetimiyle, kamu yönetimi reformunu içeren 2000 tarihli Ekonomik Reform Kredisi'nde tarım, enerji, sosyal güvenlik ve telekomünikasyon sektörlerine de yer verilmiştir. Dünya Bankası, Türkiye'den tarım sektörü için şunları talep etmiştir; devlet her türlü desteklemeden geri çekilecek, tarımsal üretimle tarımsal sanayi alanında hiçbir etkinlik göstermeyecek, Türkiye Ziraat Donatım Kurumu [TZDK], ÇAYKUR, Tekel, Şeker fabrikalarından geriye kalanların özelleştirmesi ya da tasfiyesi tümüyle gerçekleştirilecek; tarım satış kooperatifleri yasası bankanın uygun bulduğu biçimde yeniden düzenlenecek. Nitekim Türkiye'de, 2001 yılında çıkarılan Şeker Kanunu, 2002'de çıkarılan Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün Yeniden Yapılandırılması ile Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına, 4046 Sayılı Kanun'da ve 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunu, 2006 yılında çıkarılan Tohumculuk ve Tarım Kanunu; bir yandan küresel tarım şirketlerinin istediği ürünlerin üretiminin temel koşullarını sağlarken, diğer taraftan da üreticileri sertifikalı tohum kullanmaya zorlayarak tarım üreticilerini küresel şirketlere bağımlı kılmıştır [Aydın, 2018].

Dünya Bankası, Türkiye programını IMF ile sistematik bir şekilde eşgüdümlü götürmüştür. Öte yandan ülke tarım ürünü fiyatlarının, Dünya fiyatları tarafından belirleneceği küresel serbest piyasa sistemine geçilmesi amacıyla, Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması [GATT-1995 yılından sonra, Dünya Ticaret Örgütü] ve Avrupa Gümrük Birliği, tarıma yönelik desteklemenin sınırlandırılmasını talep etmiştir. Dünya Bankası anlaşmaları; IMF, Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü ve OECD odaklarının desteğiyle, Türkiye tarımı üzerinde belirleyici egemen güce dönüşmüştür.

Nitekim IMF'yle imzalanan 1999 stand-by anlaşması, Türkiye'de tarımın yeniden yapılandırılması ve tarımsal yapıların dönüşümü bakımından kritik öneme

sahiptir. Korkut Boratav bu anlaşmanın hükümlerini şöyle özetlemektedir: "[1999] programının ... 'istikrar' hedeflerinin dışındaki 'yapısal' ögelerini sıralayalım: Tarımsal destekleme politikasının tamamen tasfiye tarihinin 2002 sonu olarak belirlenmesi; bu çerçevedeki yasal düzenlemenin parlamentodan hangi tarihte geçirileceği; 2000 ve 2001 yılları için hububat ve pancar destek fiyatlarının, girdi ve kredi sübvansiyonlarının üst sınırları; TEKEK ve Şeker Fabrikaları'nın özelleştirilmesi ve tütünde desteklemenin tasfiyesine dönük yasaların TBMM'de kabulü için kesin tarihler; özel emeklilik fonlarına yönelik hukuki çerçevenin oluşturulması; ayrıntılı bir özelleştirme takvimi, bu çerçevede enerji sektörünün, Telekom, THY, MKEK ve ETİ Holding için özelleştirme tarihleri ve kuralları ile ilgili kesin bağlantılar; sosyal güvenlik sistemi için öngörülen yasal düzenlemelerin ana çerçevesi..."

1995 yılında sağlanan Gümrük Birliği'nden sonra, Avrupa Birliği'nin Türk kamu yönetimi üzerindeki kapsamlı etkisi, 1999 yılında aday ülke statüsünün kabul edilmesiyle birlikte ortaya çıkmış ve 2000'li yıllarda derinleşmiştir. Katılım müzakereleri kapsamında Avrupa Birliği müktesebatı, 35 başlık [fasıl] altında ele alınmaktadır; "Tarım ve Kırsal Kalkınma" 11. başlığı oluşturmaktadır. Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan politikaların Türkiye'de hangi kurumlar tarafından, hangi vadelere, nasıl bir kurumsal yapılanma çerçevesinde ve hangi mali kaynaklar kullanılarak gerçekleştirileceği, Ulusal Program'da detaylı olarak verilmektedir. İlerleme raporlarıysa, bu politika ve öncelikleri temel alarak, bunları ülkenin aldığı kararlar, kabul ettiği mevzuat, onayladığı sözleşmeler ve uygulamada aldığı önlemler üzerinden değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Tarım sektörü için Avrupa Birliği kaynağından gelen politika önerileri, Dünya Bankası ve IMF anlaşmaları çerçevesinde ortaya konulmuş olan programı desteklemektedir.

Türkiye'nin 2001 yılı Kasım ayında, Avrupa Birliği Komisyonu'na sunduğu, İlk Katılım Öncesi Ekonomik Program'da, tarımsal KİT'lerin her türlü bütçe desteğinden yoksun bırakıldığı, kurumların özelleştirileceği yahut tasfiye edileceği belirtilmiştir. Program'da, Tütün Yasası'nın 2002'den önce yeniden çıkarılacağı taahhüt edilirken, Tekel ve Şeker Fabrikaları'nın gelecek yıl özelleştirileceği, Türkiye Ziraat Donatım Kurumu'nun [TZDK] Özelleştirme İdaresi'nce tasfiye edileceği, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'nin [TSKB] özelleştirileceği ve kapatılacağı belirtilmiştir [Cumhuriyet, 11 Kasım 2001].

Bu sürecin sonunda bir zamanların gıda ihtiyacını karşılamada kendine yeter yedi ülkesinden biri olarak anılan Türkiye, buğdaydan mısıra, cevizden samana başlıca ürünleri ithal eder bir ülke haline gelmiştir. 2000'lerin başlarından itibaren, Türkiye'de tarım üreticileri zor günler yaşamaya başlamıştır. Maliyetler ve girdi fiyatları yükselirken, üretici ürününü yok pahasına satmak zorunda kalmıştır. Tarımda gelinen durum, 2002 baharında Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir haberde rakamlarla ortaya konmaktadır [Cumhuriyet, 14 Mart 2002]. "Buğday, pamuk, fındık, mısır, ayçiçeği, pancar ve çaydan sonra en büyük darbeyi, tütün üreticileri yedi. Çiftçi, 85 liraya mal ettiği buğdayını 60 bin liraya, 350 bin liraya mal ettiği pamuğunu 150 bin liraya, 900 bin liraya mal ettiği fındığını 600 bin liraya, 2 milyon 800 bin liraya mal ettiği tütününü 800 bin ile 1 milyon 600 bin lira arasında satabildi."

2000'li yıllar, tarımın yeniden yapılanmasında önemli bir dönemdir. Tarım, Türkiye'de olduğu kadar, tüm Dünya'da kritik bir süreçten geçmektedir. Gıda fiyatlarının radikal yükselişi ve yükselişin yarattığı gıda kriziyle 2008 küresel krizi,

sürecin başlıca belirleyicileridir. Dünya Bankası otuz yıl sonra, 2008 yılında Dünya Kalkınma Raporu'nun başlığını, 'Kalkınma İçin Tarım' koymuştur.

Tarım Sektöründe Yaşanan Değişiklikler

Tarım sektöründe 1980-2012 döneminde yaşanan değişiklikleri sıraladığımızda, tabloyu daha net bir şekilde görebiliyoruz:

Destekleme Alımlarının Sona Ermesi: Tarımsal ürün fiyatlarına devlet müdahalesi ve dolayısıyla destekleme alımları, neo-liberal politikalara göre ivedilikle son verilmesi gereken uygulamalardı. 1970'lerden 1980'e uzanan dönemde, devlet 24 tarımsal ürüne alım desteği veriyordu. 1960 yılında destekleme alımı kapsamında altı ürün vardı; buğday, arpa, çavdar, tütün, çay ve şekerpancarı. 1970'lerde 18 ürün daha kapsama alınmıştı; böylece buğday, arpa, çavdar, tütün, çay, şekerpancarının yanı sıra, soya, ayçiçeği, antepfıstığı, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, çekirdekli kuru üzüm, yulaf, fındık, zeytin, haşhaş, gülçiçeği, yerfıstığı, pamuk, kolza, zeytinyağı, tiftik, yapağı, yaş ipek kozasına destekleme alımı yapılıyordu. 1980 sonrasında ürün sayısı tedrici biçimde azaltılmış, 1990 yılında 10'a düşmüştür. Artık sadece; buğday, arpa, çavdar, mısır, çeltik, yulaf, tütün, şeker pancarı, haşhaş ve nohut desteklenmektedir. Bir yıl sonra, 1991 yılında da, destekleme alımı yapılan ürün sayısı tekrar 26'ya çıkartılmış, ancak 5 Nisan 1994 kararlarıyla 9'la sınırlandırılmıştır: hububat ürünleri, şeker pancarı, haşhaş ve tütün. 2000'lere kadar, bu ürün sayısı pek değişmeden devam etmiştir.

1990'lar boyunca, 1994 kriz yılı hariç tutulursa, 1999 yılında uygulamaya konan IMF istikrar programına kadar, genel olarak yüksek tarımsal destek verilmiştir. Bu dönem, tarım kesimi için 1980'lere göre daha rahat geçmiştir. Ancak, yoksul köylülük bu desteklerden yararlanamamış, aksine zarar görmüştür denilebilir. 1999 yılında yapılan bir araştırmaya göre, tarımsal işletmelerin %24'ünü oluşturan en yoksul toprak sahipleri [0-20 dönüm toprağa sahip olanlar] tüm toprakların sadece %4'ünü elinde bulunduruyordu. Bu kesimin buğday destekleme alımlarından yararlanma oranı, %1,8 gelir kaybı şeklindeydi. 50 dekarın üzerinde toprak sahibi kesim, tüm işletmelerin %42'sini oluşturunuyordu ve tüm toprakların %80'ine sahipti. Bu kesim, buğday destekleme alımlarından %93 yararlanmıştı.

Girdi ve Kredi Desteğinin Kaldırılması: Devletin tarıma sağladığı bir diğer önemli destek, girdi desteğiydi; devlet üreticiye gübre, tohum, su ve tarımsal mücadale ilaçlarının yanı sıra, uygun koşullarda tarımsal kredi sağlıyordu. Ne var ki istikrar programları çerçevesinde, tüm girdi destekleri de kaldırılmıştır. Düşük faiz oranları nedeniyle, bir destekleme aracı olarak kullanılan tarımsal kredi sistemi de, yeni politikaların başlıca hedeflerinden biri olmuştur.

Devletin Tekel Yetkisinin Kaldırılması: Bir diğer değişiklik, kimi alanlarda devlet tekelinin kaldırılıp, bu alanların özel sektöre açılmasıdır. Tarımın metalaşmasını hedefleyen bu uygulamayla, 1982 yılında yabancı ortaklı tohumluk sanayi kurulmasına ilişkin kararlar özel sektörün bu alana girmesi mümkün kılınmış, 1983 yılında özel tohum şirketlerine ürettikleri tohumluğun fiyatlarını saptama serbestliği tanınmıştır. 1984 yılında tohum ithalatı serbest bırakılırken, 1985 yılında ürün çeşidi bakımından

genişlemeye gidilmiştir. Süreç çeşitli kamusal desteklerle hızlandırılmıştır: Ziraat Bankası, bu yatırım ve işletmeler için kredi açmaya yetkili kılınmış; ek olarak ithal tohum için büyük ölçüde sübvansiyon verilmiş, ithalat bedelinin %40'ına varan oranlarda geri ödemeler yapılmıştır. 1988 yılında gübre ticareti serbest bırakılarak, çiftçiye verilecek gübre desteğinin kapsamı, özel sektörden yapılacak gübre alımlarını içerecek biçimde genişletilmiştir.

Bu sürece, kritik tarımsal ürünlerde devletin elinde bulunan tekel yetkilerinin birer birer kaldırılması eşlik etmiştir. 1980 yılında, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin hububat ihracatı tekeli kaldırılmıştır. Bunun devamında, tarım alanındaki büyük KİT'lerin özelleştirileceğinin sinyalleri, 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda duyurulmuştur. Planda sıralanan 'ilkeler', Türkiye'nin başlıca ihracat ürünleri tütün ve çay ürünlerinin piyasalarının serbestleşmesinin ve büyük tarımsal tekellerinden Tekel ve ÇAYKUR'un özelleşmesinin yolunu açmıştır.

1984 yılında ÇAYKUR'un çay alım tekeli kaldırılarak, özel sektöre yaş çay alma ve işleme hakkı verilmiştir. Benzer bir durum, gübre tekelinde de yaşanmıştır. 1986 yılında da, Türkiye Ziraat Kurumu'nun gübre dağıtım tekeli kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren gübre dağıtımını, Tarım Satış Kooperatifleri Birliği ile Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'nce yapılmaya başlanmıştır. 1988 yılında gübre ticareti, bütünüyle serbest bırakılmıştır; ancak ne var ki çiftçiye verilen gübre desteği, özel sektörden alınan gübreleri de kapsayacak biçimde genişletilerek, sermaye kesimine yüksek bir kârlılık olanağı sunulmuştur. Sermayeye sağlanan bu destekle, Türkiye Ziraat Kurumu'nun gübre piyasasındaki payı hızla düşmüştür; 1983 yılında piyasanın %95'ine hakimken, piyasa payı 1985'te %85'e, 1990'da %17'ye, 1993'teyse %9,7'ye gerilemiştir. Bu yıllar boyunca, gübre piyasasında payı giderek yükselerek %90'lara varan özel sektör, devlet tarafından desteklenmiştir. 1997 sonunda gübre desteği nominal 1 kg. di-amanyum fosfat eşdeğeri gübre için 30 bin lira düzeyinde sabitlenmiş ve enflasyon karşısında giderek aşınmıştır. Zamanla anlamsız hale gelen bu destek, 2001 krizinin ardından tümüyle kaldırılmıştır.

Tarımsal KİT'lerin Özelleştirilmesi: Bu çerçevede tarımı ilgilendiren bir başka müdahale, tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesidir. 1985 yılında, Dünya Bankası desteğiyle hazırlanan 'Özelleştirme Ana Planı', Türkiye'de özelleştirilecek KİT'leri belirleyecek bir öncelik sıralaması yapmıştır. Bu planda geçerli tarımsal KİT'lerden, Yem Sanayi A.Ş. ve Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü birinci; Et ve Balık Kurumu, Çay-Kur, Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ikinci; Toprak Mahsulleri Ofisi ve Türkiye Ziraat Kurumu'ysa üçüncü derecede öncelikli özelleştirilecek KİT'ler grubundadır.

Tarım Bakanlığı'nda Reform: Tarım sektöründe serbestleştirme ve özelleştirmeyle eş zamanlı yürütülen bir diğer düzenlemeyse, Tarım Bakanlığı'nın yeniden örgütlenmesidir. 1985 yılında, Bakanlığın Ziraat İşleri, Toprak Su ve Ziraat Mücadale, Hayvancılığı Geliştirme, Gıda İşleri, Veteriner İşleri, Su Ürünleri genel müdürlükleri kaldırılmıştır. Yeni yapılanma ana hizmet, danışma ve denetim, yardımcı hizmet, ilgili ve bağlı birimlerin bulunduğu merkez teşkilatıyla taşra teşkilatından oluşmaktadır.

Uzman birimler kapatılınca yönetim gücü aşınmış, bu aşınmaya koşutlukla kamu örgütlenmesindeki diğer birimler, tarım yönetiminde söz sahibi olmuştur. Görev ve yetkiler; Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Para Kredi Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Bakanlıkları, Devlet Planlama Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Merkez Bankası ve T.C. Ziraat Bankası'nın da içinde bulunduğu çeşitli kuruluşlar arasında dağıtılmıştır. Tarım sektörü yönetiminde var olan kurumlarda personel hacmi de daralmıştır. 2000'li yılların başından itibaren 'yönetişim' ilkesi doğrultusunda bakanlık; tütün, şeker ve tarım satış kooperatifleri alanında elinde bulunan yetkileri, bu alanlarda oluşturulan kurullara devretmiştir. Bu kurullar; Tütün ve Tütün Mamullerini ve Alkollü İçkiler Piyasasını Düzenleme Kurulu, Şeker Kurulu ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'ni Yeniden Yapılandırma Kurulu'dur. Bu kurullar kamu alanını özel sektöre devretme, 'işletici' özelliğinden sıyrılan kamunun özel sektörle alanı düzenleme ve denetleme işlevine yönelmektedir.

İstihdamın Daralması: Türkiye'de, 2000 sonrası dönemde tarımsal istihdam yaklaşık %12 daralmıştır. 2000 yılında 7.7 milyon, 2001 yılında 8 milyon kişi tarımda çalışırken, 2007'de tarım çalışanı 4.8 milyona gerilemiştir. Demek ki 6 yılda, 3 milyondan fazla kişi tarımdan kopmuştur. 2009 yılında, küresel krizin Türkiye'ye etkilerinin artmasıyla birlikte, tarımsal istihdam da artmış, 2009 yılının üçüncü döneminde 5.8 milyona yükselmiştir. Yine 1990'lı yılların başında toplam istihdamda yaklaşık %50 olan tarımın payı, 2017 yılında %20'nin altına düşmüştür.

Ziraat Mühendisleri Odası Bildirisi [2013]

2-3 Mayıs 2013 tarihinde, Rize'de Ziraat Mühendisleri Odası'nın 43. Dönem 2. Danışma Kurulu toplantısı gerçekleştirilmiştir. Tarım sektöründeki gelişmelerin bütün yönleriyle ele alınıp, çözüm önerilerinin tartışıldığı toplantının sonunda bir sonuç bildirisi kaleme alınarak, kamuoyuna duyurulmuştur. Tarım sektörünü, ziraat mühendislerinin gözüyle değerlendiren sonuç bildirisinde, Türkiye tarımının üretim yerine, ithalata dayalı bir yapıya evrildiğine ve 2000 yılından bu yana 1.7 milyon tarım emekçisinin, üretimden koparak kentlerin varoşlarına sığındıklarına dikkat çekilmektedir. Bildirinin ayrıntıları şöyledir: "2000'li yılların başında, uygulanmaya başlanan IMF ve Dünya Bankası patentli politikalar sonucu, tarımdaki büyüme hızı, gayrisafi yurtiçi hasıladaki [GSYH] büyüme hızının altında kalmıştır. Bu dönemde ekonominin genelinde yıllık ortalama büyüme oranının %4.5 olarak gerçekleşmesine karşılık, tarımdaki büyüme hızı %2.4'te kalmıştır. Buna karşılık son 10 yılın 8'inde, tarım ürünleri dış ticareti açık vermiştir. Kısaca belirtmek gerekirse tarım, üretim yerine ithalata dayalı bir yapıya evrilmiş bulunmaktadır. Üreticimizin cebine girmesi gereken ulusal kaynaklarımız, ithalat yoluyla yabancı ülke halklarının refahına aktarılmaktadır.

...Yeterli ölçüde desteklenmeyen çiftçiler, 2000 yılından bu yana 3 milyon hektardan fazla araziye işlemeden vazgeçmişler, 1.7 milyon tarım emekçisi üretimden koparak kentlerin varoşlarına sığınmışlardır. Ülkemizde kişi başına milli gelir, 10 bin 500 dolarken, bu rakam tarım kesiminde 3500 dolar civarında, yani ülke ortalamasının 1/3 ü kadardır. Ülkemizdeki her 4 kişiden birini oluşturan tarım kesimi, yoksulluk girdabında yaşamaktadır. Meslek alanımızın uygulama alanında yaşanan bu sorun, meslektaşlarımıza da doğrudan yansımaktadır. ... Çiftçi başına düşen milli gelir; Kanada'da 43, Fransa'da 41, Hollanda'da

33, ABD'de 31, Malezya'da 7 bin dolarken, Türkiye'de 3500 dolar civarındadır. Bu bağlamda, Türkiye kişi başına çiftçi geliri açısından Dünya'da 22. sıradadır. Diğer yandan ABD'nin 120 milyar dolar, Hollanda'nın 77 milyar dolar, Almanya'nın 67 milyar dolar tarım ürünleri ihracatı varken, ülkemiz uygulanan tarım politikaları sonucu 15 milyar dolarlık tarım ürünleri ihracatıyla 23. sıraya gerilemiştir.

2001 yılında uygulamaya konan 'Şeker Kanunu' ile şeker üretimine getirilen kota uygulaması sonucu pancardan şeker üretimi kısıtlanmış, mısırdan üretilen Nişasta Bazlı Şeker [NBS] üretiminin önü açılmıştır. Buna göre, Türkiye tek başına Avrupa Birliği ülkeleri toplamının yarısına yakın NBS üretmektedir. Nisan ayı başında Meclis gündemine sunulan 'Şeker Kanunu' tasarısıyla, NBS kotası doğrudan %15 olarak uygulanmakta, kurak dönemlerde sadece NBS üretimine olanak sağlanmaktadır. Pancar üreticileri ve şeker işçileri için yıkım anlamına gelen bu yasa değişikliği geri çekilmeli, şeker fabrikaları özelleştirilmemelidir.

Son 3 yıldır yapılan ithalat çerçevesinde. 2.7 milyon baş civarında canlı hayvanla kırmızı ete 3 milyar doları aşkın döviz ödenmiştir. Bu olumsuzluğa 2012 yılında kaba yem sıkıntısı da eklenmiş, milyonlarca dolar döviz ödenerek, sap-saman ithalatına gidilmiştir. Bir zamanlar hayvancılıkta ihracatçı ülke olan Türkiye, canlı hayvan ve et ithalatı yanında, yem de ithal eder duruma düşmüştür...

Son günlerde kamuoyunu yakından ilgilendiren Genetiği Değiştirilmiş [GDO] pirinçler konusunda, Oda'mızın tavrı geçmişten beri bellidir. Ülkemizin GDO'lara değil, kendine yeterliliği hedefleyen doğru tarım politikalarına ihtiyaç vardır... Ziraat Mühendisleri Odası, halk sağlığının korunması ve gıda güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak çabalarını en üst seviyede devam ettirecektir."

Tarım ve hayvancılıkta, yurtiçi üretimin yetersiz kalması, gıda fiyatlarında artışa ve kimi gıda ürünlerinin ihracatının ithalata dayalı ürünlerle yapılmasına neden olmaktadır. 1990 yılında çalışan nüfusun %50'si tarım sektöründeysen, günümüzde bu oran %19'a düşmüştür. 1995-2014 yılları arasında, toplam tarım alanı %11 azalmıştır. Öte yandan Dünya'da gıda fiyatları sürekli düşerken, Türkiye'de artmaktadır. Onuncu Kalkınma Planı'nda da belirtildiği üzere; "Gıda fiyatlarındaki artışlar, gelirinin büyük bölümünü gıdaya harcayan kesimler açısından olumsuz etkiler doğuracaktır. Ekilebilir arazilerin giderek azalması, gıda güvenliği konusunda kritik riskler barındırmaktadır." [OKP, 2014-2018: 13]. Tüm bu sorunlar, tarım ve hayvancılık politikalarının bilimsel analizinin gereğini gösterir. Hürriyet gazetesinin 20 Ocak 2014 tarihli haberine göre; "Makarna Bulgur Bakliyat ve Bitkisel Yağ Tanıtım Grubu Başkanı Ahmet Tiryakioğlu sektörlerinde ihracatın, ithalata dayalı ürünlerle yapıldığını belirtti. Bunun temel nedeninin, yurtiçi üretimin yetersizliği olduğunu belirten Tiryakioğlu, "Tarım ürünleri, yurtiçi üretimimiz bazı ürünlerde iç talebi karşılamaktan dahi uzak. Bu nedenle yurtiçinden hammadde tedarik edemeyen ihracatçılar, ithalata yönelmek zorunda kalmakta. Kurlardaki yükseliş de, hammadde maliyetlerini doğal olarak artırıyor. Bu durum, gıda temini sürekliliğinin [gıda güvencesi] tehlike altında olması anlamına geliyor" diye konuştu."

Ülkemizde gıda güvencesinin sağlanamamasının başlıca nedenleri arasında; tarım sektörünün yönetiminde ve örgütlenmesinde uygulanan politikalar, gıda fiyatlarındaki artışlar; tarımsal girdi fiyatlarının artması, tarım arazilerinin azalması, artan piyasa rekabeti, küçük çiftçilerin pazara girişinin sınırlı olması ve tarım sektörüne yapılan yatırımların eşitsiz dağılımı gelmektedir. Dünya'daki durum ve Türkiye koşulları incelendiğinde, gıda güvencesinin ve güvenliğinin sürdürülebilir

bir şekilde iyileştirilebilmesi için en öncelikli konulardan biri, Türkiye’de tarımsal yapıda etkinliğin artırılması ve kapasitenin geliştirilmesidir. Bu çerçevede, kendine yeterliliğini koruyabilen bir tarım sektörü, sürdürülebilir bir gıda güvenliğini sağlamanın en önemli ön koşuludur. Bu amaca yönelik olarak, tarımsal politikalar da, kısa dönemli etkileri olan geçici politikalardan çok, kaynakların tarımda etkin kullanımının sağlanması ve böylece yapısal sorunlarını aşmış, güçlü bir yapıya sahip istikrarlı üretim ve arz sağlayan ve gelişen bir kırsal yönetim anlayışına ihtiyaç olduğu açıktır ki, bu noktada da belediyelere çeşitli görevler verilmiştir.

Belediyelere Yeni Görev: Tarım ve Hayvancılığı Desteklemek

Kentsel yönetim modeli olarak belediyeler, bir yandan su, kanalizasyon, yol-meydan yapımı gibi temel altyapımı yatırımları ve işletilmesinde öte yandan kentsel toprağı yönetme işinde, tek yetkili kurum olarak bu alanların tümünde politika geliştirmek durumundadır. Belediyelerin diğer görevleri; yönetme yetkisine sahip oldukları yerleşmenin yangına, salgına, ekonomik istismara karşı korunmasını amaçlayan itfa-iye, temizlik/mezarlık, zabıta gibi esenlik sağlama görevleriyle yerleşmenin planlanıp bayındırlığının sağlanması üzerine odaklanmıştır.

Türkiye’de bazı kentlerde gerek nüfus oranının fazla oluşu, gerekse de ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeylerinin farklılık göstermesi, özel yönetim biçimlerinin kurulmasını zorunlu kılmıştır. 1982 Anayasası’nın, 127. maddesinde yer alan; “Büyük yerleşim merkezleri için, özel yönetim biçimleri getirebilir” şeklindeki ifadeyse, büyükşehir yönetiminin kurulması için hukuki zemini hazırlamıştır. Türkiye, büyükşehir belediyesi yönetim biçimiyle 1984 yılında çıkarılan, ‘195 Sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ ile tanışmış, yine aynı yıl çıkarılan ‘3030 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’ ise yeni sistemin kurumsal, yönetsel ve hukuksal temellerini ortaya koymuştur. Büyükşehir belediyelerinin yetki, görev ve çalışma usullerini düzenleyen ‘3030 Sayılı Kanun’ ise, 2004 yılında çıkarılan ‘5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’ ile yürürlükten kaldırılmıştır. 2008 yılında çıkarılan, ‘5447 Sayılı Kanun’ ile 2012 yılında çıkarılan ‘6360 Sayılı Kanun’, büyükşehir sisteminde önemli değişiklikler getirmiştir. Güncel büyükşehir yönetim modeline yönelik olarak, şu basit gözlemleri yapmak olasıdır:

a. Ölçek ekonomisi, büyükşehir yönetim modelinin temel gerekçesini oluşturmaktadır.

1. 2004 yılında kabul edilen, ‘5216 Sayılı Kanun’un gerekçesinde; büyükşehirlerin, nüfus artışı ve nüfusun kentsel alanlara kaymasıyla ortaya çıkan sorunların, yerel yönetimlerce çözülemeyecek boyutlara varması nedeniyle kurulduğu belirtilir. Kentleşmeyle; çevre, ulaşım ve teknoloji gibi kapsam ve ölçeği büyüyen sorunların; “çözümü, anakent alanı içinde kurulan ve koordinasyon içinde olmayan çok sayıda mahalli idarenin teşkilat yapısı, hizmet üretme kapasitesi ve yetersiz mali kaynaklarıyla... imkansız hale gelmekte... [y]önetimde etkinliği ve verimliliği ortadan kaldırmaktadır. Anakent düzeyinde yürütülmesi gereken hizmetlerin yapılmasında çok sayıda birimin yetkili olması nedeniyle planlama ve koordinasyon ile ölçek etkinliği ortadan kalkmakta, kaynak israfına yol açılmaktadır” [5216 Sayılı Yasa, Genel Gerekeçe].

2. 2008 yılında, ‘5747 Sayılı Yasa’ ile büyükşehir yönetimi yeniden düzenlenmiştir; 862 belediye kapatılmış ve büyükşehir ölçeği yeniden tanımlanmıştır. “Çok düşük nüfusa sahip yerleşimlerde nüfus ile orantılı bir idari teşkilatın oluşturulması gerekmektedir. Aksi halde hizmet sunumu için ayrılan kaynakla, hizmet sunacak idari yapının giderlerinin karşılanması mümkün olmayacaktır.” [5747 Sayılı Yasa, Genel Gerekeçe].

3. 2012 tarihli, ‘6360 Sayılı Yasa’ ile büyükşehir yönetim modeli, il sınırlarını kapsayacak şekilde değiştirilmiş ve on üç yeni büyükşehir kurulmuştur. “Büyükşehirleri zorunlu kılan temel hususlardan bir başkası, belli bir coğrafi alanda çok sayıda yerel yönetimin yetkili olması halinde planlama ve koordinasyonun sağlanamayışı ve ölçek ekonomisinden yeterince yararlanılamaması nedeniyle kaynak israfına yol açılmasıdır...”

Bu çerçevede yönetim, planlama ve koordinasyon açısından belediye sınırı mülki sınır olacak biçimde, optimal ölçekte hizmet üretebilecek güçlü yerel yönetim yapılarının varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Büyükşehir alanında sunulan hizmetlerin tek merkezden yürütülmesi ile ortaya çıkan ölçek ekonomileri sayesinde hizmetlerde etkinlik, koordinasyon ve kalite yükselecek, daha az kaynak ile daha çok ve daha kaliteli hizmet sunulması mümkün hale gelebilecektir...” [6360 Sayılı Yasa, Genel Gerekeçe’den].

Büyükşehir sınırlarının il sınırlarına genişletilmesiyle birlikte, metropol kentlerde kırsal alanlar da kentsel yönetim modeli içine alınmıştır. ‘6360 Sayılı Yasa’ kapsamında, Büyükşehir Belediye Kanunu’nun “Büyükşehir ve İlçe Belediyelerinin Görev ve Sorumlulukları başlıklı maddesine eklenen hüküm şöyledir: “Büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmette bulunabilirler.” Böylelikle tarım politikası ve hayvancılık politikasının geliştirilmesinde, belediyelere de görev verilmiştir. Büyükşehir belediyeleri, bir yandan il genelinde su, kanalizasyon, yol-meydan yapımı gibi temel altyapımı yatırımları ve işletilmesinde, öte yandan imar görevlerinin tek elde toplanmasıyla kentsel ve kırsal toprağı yönetme işinde tek yetkili kurum haline gelmiştir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tarımsal Kalkınma Politikaları

2004 yılında kabul edilen, ‘5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’ ve daha sonra çıkarılan ve bir önceki yasayı tamamlayıcı nitelikte olan 2008 tarih ve ‘5447 Sayılı Kanun’ ile 2012 tarihli, ‘6360 Sayılı Kanun’un belediyelerin hizmet alanlarına giren yerleşim yerlerinin etkinliği ve verimliliği artırma adına, birleştirilmesi ya da kaldırılması süreci yaşanmıştır. Bu süreçte, nitekim kırsal ve kentsel alanların yönetiminin

de önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Özellikle ‘6360 Sayılı Yasa’, yerel yönetimlerde köklü bir değişim ortaya koyarak; sadece kent yaşamını ve kentliyi değil, kır yaşamını ve köylüyü de doğrudan etkilemiştir. Ayrıca yasadan sonra, kent ve kır arasında idari anlamda bir fark kalmamış; kırsal nüfus, kırsal alan gibi kavramların nitel ve nicel olarak içeriği değişmiştir. Bu durum, kır-kent karşıtlığının doğasını ve yaşantısını ihmal ederken; kırsal kesimleri ve özellikle tarım sektörünü etkiler duruma gelmiştir. Bu değişikliklerle birlikte, büyükşehir belediyesi olan illerde kırsal alanlara hizmet götürme görevi, büyükşehir belediyelerine aktarılmıştır. Yasayla birlikte, büyükşehir belediyeleri sadece kente yönelik hizmetleri değil, tarım sektörüne ilişkin farklılaşan yeni görevlerini aynı altyapıyla götürmek durumunda kalmışlardır.

Bu konuda yapılan araştırmalarda, genel olarak büyükşehir yönetim modelinde yaşanan değişikliklerle birlikte, köyde yaşayanların idari anlamda kentli olmasının, köy yaşamını sekteye uğratacağı, tarım topraklarının arsa olarak kullanılacağı, kültürel değerlerin kaybolacağı, tarımsal sulama yatırımlarının azalacağı, kırdan kente göçün artacağı, büyükşehir belediyelerinin uzakta olan köylere hizmet götüreceğinin hizmetleri aksatacağı vurgulanmaktadır [Zengin, 2014:13; Keleş, 2014; Genç ve Korkın, 2017: 90; Göküş ve Alptürker, 2016; Gün, 2014: 473; Yaman ve Kutlar, 2017: 1300]. Bu doğrultuda, büyükşehir belediyelerinin kentte olduğu gibi, kırsal alanlarda da etkili bir şekilde yeniden yapılanarak, kırsala hizmet götürmesi gerektiğinin artık bir zorunluluk olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu çerçevede, büyükşehir belediyelerinin öncelikle tarım sektörünü koruma ve geliştirmeyi hedefleyerek, kırsal alanlara yönelik politika üretmesi gerekmektedir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, yerelde kalkınma yoluyla köyden kente göçün önlenmesi ve kırsal kesimin ekonomik anlamda kendine yeter hale gelmesi hedefi doğrultusunda, 2007 yılından bu yana kırsal kesim ve tarım sektörü için etkili politikalar hayata geçirmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin, yerelde kalkınma modeli geliştirerek birçok belediyeye örnek bir model olmayı başarmıştır. Bu modelle, özellikle dışa bağımlılık azalırken, yerel üretim artırılmakta ve çiftçinin ürünü de değerlendirilmektedir. Bu durum aynı zamanda, kentte yaşayan nüfus için de sağlıklı ve güvenilir gıdaya ulaşmanın bir aracı haline gelmektedir. Yerelde kalkınma modeliyle, çiftçilere kooperatifler üzerinden ulaşılmakta ve kentin ve belediyenin ihtiyacı olduğu tarımsal ürünler, bu kooperatiflerden sağlanmaktadır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin, diğer büyükşehir belediyelerinden farklı olarak, tarım sektörüne ilişkin daha çok aktif bir tutum sergilemektedir. 2007 yılında Türkiye’de ilk kez; ‘Tarım, Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı’ İzmir Büyükşehir Belediyesi’nde kurulmuş ve kurumsal kapasitesini her geçen gün daha da geliştirmiştir. Özellikle İzmir kırsalında yaşayan, küçük aile üreticilerinin güçlendirilmesini sağlamak için küçük üreticilerin, kooperatifler halinde örgütlenmelerini desteklemiştir. Nitekim 2007 yılından bu yana İzmir Büyükşehir Belediyesi, fidan, mevsimlik çiçek, zeytinyağı, süt, yoğurt ve peynir gibi ihtiyaçlarını kooperatiflerden sağlayarak, küçük üreticilerin kalkınmasında büyük bir rol oynamıştır [Tekeli, 2017: 163].

Yerel Kalkınma Stratejisi Belgeleri

İzmir Büyükşehir Belediyesi için, İzmir İleri Teknoloji Enstitüsü ve Ege Üniversitesi işbirliğiyle hazırlanan, *Gediz-Bakırçay Havzası Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi* Ağustos 2015’te yayımlanmıştır. Aliağa, Bergama, Dikili, Foça, Kınık, Kemalpaşa ve Mene-men ilçeleriyle, Gediz Deltası’nın Çiğli ilçesi içindeki bölümlerini kapsayan alan, çalışma alanı olarak tanımlanmıştır. Gediz ve Bakırçay havzaları, tarım ve sanayi sektörlerinde, İzmir metropolünün itici gücüdür. Çalışmanın çıkış noktası, bir yerin eksiklikleri yerine sahip olduğu güçlü yanlara ve varlıklara odaklanması anlamına gelen ‘varlık odaklı yaklaşım’dır. Yereli güçlendirerek gelişen tarım havzası ve sağlıklı tarım-sağlıklı nesiller, stratejik gelişmenin tarım eksenini oluşturmaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi için İzmir İleri Teknoloji Enstitüsü, Ege Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi işbirliğiyle hazırlanan, *Küçük Menderes Havzası Sürdürülebilir Kalkınma ve Stratejisi*, Aralık 2016’da yayımlanmıştır. Çalışma; Bayındır, Beydağ, Kiraz, Menderes, Ödemiş, Selçuk, Tire ve Torbalı ilçelerini kapsayan alanda gerçekleştirilmiştir. Bütünleşik planlı tarımsal üretimiyle, temiz havza-güvenilir gıda stratejik gelişmenin tarım eksenini oluşturmaktadır. Her iki belge de; çevre, tarım, enerji, kültür, yenilik, turizm, girişim, su kaynakları ve yerleşim yapısı başlıkları çerçevesinde hazırlanmıştır. Kalkınma stratejisi belgelerinin tarıma ilişkin gelişme senaryosu, tarım ve hayvancılığın desteklenerek geliştirilmesine yönelik kırk bileşenden oluşmaktadır. *İzmir İli/Kenti İçin Bir Tarımsal Gelişme ve Yerleşme Stratejisi* ise Ağustos 2017 tarihinde yayımlanmıştır. Bu kitap, İzmir Büyükşehir Belediyesi Tarımsal Hizmetler Daire Başkanlığının, Ali Ekber Yıldırım ile işbirliği içinde, İzmir’in tarım ekonomisinde ağırlığı olan on konuda gerçekleştirdiği odak grup çalışmalarının [On Odak Grup Çalışması] sonuçlarından yararlanarak, Prof. Dr. İlhan Tekeli tarafından yazılmıştır.

Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı

İzmir Büyükşehir Belediyesi’nde tarım ve kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetler; Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı altında yürütülmektedir. Bu daire başkanlığı altında; Kırsal Kalkınma Şube Müdürlüğü ve Tarımsal Projeler Şube Müdürlüğü olmak üzere iki ayrı birim bulunmaktadır. Tarımsal Hizmetler Daire Başkanlığı’nın, kırsal kesime ve tarım sektörüne ilişkin uyguladığı politikalar genel olarak dört başlık altında toplanabilir [Tekeli, 2017: 161];

1. İzmir’de organik tarımın gelişmesinin ve yaygınlaşmasının desteklenmesi,
2. İzmir kırsalındaki ova yolları sisteminin asfaltlanmasını gerçekleştirmek,
3. Küçük üreticilerin, kooperatifler halinde örgütlenmesini sağlamak,
4. İzmir’de tarımda rastlanılan pazarlama darboğazlarının aşılmasının, İzmir-lilerin sağlıklı ve güvenli gıdaya ulaşmasının yollarını geliştirmek.

İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin, 2017 yılı içerisinde tarım sektörüne ilişkin uygulamış olduğu politika çıktıları, 2017 Faaliyet Raporu’na göre şöyle özetlenebilir: 2017 yılı içerisinde İzmir Büyükşehir Belediyesi, üretici birliklerinden yaptığı alımlarla, üreticilere dağıtılan küçükbaş hayvan, arı, fidan desteğiyle, ücretsiz toprak analizleriyle, tarım ve hayvancılıkla ilgili verdiği eğitimlerde ön plana çıkmıştır.

Şöyle ki; üreticilere 2.204 küçükbaş hayvan, 1.250 ana arı, 631.000 fidan, 104 üretici tezgâhı desteği verilirken, 1.971 toprak-yaprak analizi ve 15.600 ağaç aşılama faaliyeti gerçekleştirilmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kırsal kesime götürdükleri hizmetlerin detaylarına bakacak olursak;

- **Tarımsal Projeler ve Laboratuvar Hizmetlerinin Geliştirilmesi** başlığı altında; 268 köyde, 1.196 üreticiyle toprak verimliliği belirleme projesi kapsamında 1.971 toprak analiziyle, 1.971 gübreleme gerçekleştirilmiş ve toplam 3.589 ha. alanda çalışma yapılmıştır. Ayrıca 1.749 üreticiyle, 229 köyde toprak ve yaprak analizi eğitimleri yapılmıştır.

- **Kırsal Kesimde Gelir Getirici Faaliyetlerin Desteklenmesi** başlığı altında; meyveciliğin yaygınlaştırılması, alternatif üretim imkânlarının artırılması, erozyonun önlenmesi ve boş alanların ağaçlandırılmasına yönelik bütün şehir sınırları içerisinde ve 704 mahallede 19 cins meyve ve zeytin fidanından oluşan toplam 630.964 adet fidan 28.848 üreticiye dağıtılmıştır.

- **Tarımsal Hizmetlerin Geliştirilmesi** başlığı altında; toprak analizleri yapılarak, organik tarımla ilgili eğitim çalışmaları yapılmıştır.

- **Arıcılık ve Küçükbaş Hayvancılığın Islahı ve Yaygınlaştırılması** başlığı altında; dört ilçede küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve hayvansal ürünler hakkında eğitimler verilmiş ve eğitime katılan 558 üreticiye 2.204 adet küçükbaş hayvan dağıtımı yapılmıştır. Arıcılıkla ilgili; 10 ayrı bölgede, 573 üreticiye eğitimler verilerek 488 üreticiye arıcılık malzeme setleri verilmiş ve 512 üreticiye 2.484 adet arılı ve boş kovan dağıtımı yapılmıştır.

- **Kırsal Kesimde Üreticinin Üretim Koşullarının İyileştirilmesi Projesi** ile toplamda, 32 eğitim verilmiş ve eğitime 2.905 üretici katılmıştır.

- **Kooperatiflerin Desteklenmesi ve Kooperatiflerin Yaygınlaştırılması Projesi** ile de kooperatifçilik konusunda, 697 üreticiye eğitim verilmiştir.

- **Toprak ve Yaprak Analiz Laboratuvarı**, Türkiye'nin belediye öz kaynaklarıyla faaliyete geçen, ilk ve tek laboratuvarı olma özelliğine sahiptir. Buca'daki Büyükşehir Belediyesi Fidanlığı içinde yer alan laboratuvar; toprakta bünne tayini, toprak reaksiyonu değeri [pH], kireç oranları ve organik madde miktarıyla birlikte; azot, fosfor, potasyum, kalsiyum, magnezyum başta olmak üzere birçok elementin miktarları belirleniyor. Bu analiz sonrasında, toprağın yapısı ortaya çıkarılarak, üreticinin doğru zamanda doğru gübreleme yapılması sağlanabildiği gibi; aşırı ve yanlış gübre uygulamasının önüne geçilerek bu sayede toprak ve su kaynakları korunuyor ve üreticiler doğru yönlendiriliyor. Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl ve İlçe Müdürlükleri çiftçi kayıt sistemi [ÇKS], kayıt belgesi veya Ziraat Odaları tarafından düzenlenen çiftçi belgesiyle birlikte, mülk veya kullanım hakkı gösterir belge veya kullanım hakkı olduklarını gösterir belgelerle başvuran üreticiler analizlerini yaptırabiliyor. Üreticiler, kendi üretim alanlarından almış oldukları toprak örneklerini, İzmir Büyükşehir Belediyesi Toprak ve Yaprak Analiz Laboratuvarı'nda analiz ettirerek, yetiştirilen bitkiye uygun yapılan gübre tavsiyeleriyle, sağlıklı üretim yapıyor.

Çiftçilere, toprak örneğinin elde edilmesine yönelik broşür destekli bilgilendirme ve eğitimler devam ediyor.

- **Organik Tarım İçin Köylere Destek** kapsamında; Tahtalı Havzası başta olmak üzere, Küçük Menderes, Nif, Gediz, Bakırçay Havzaları'nda ve İzmir Büyükşehir Belediyesi il sınırlarında, yarımada bölgesinde [Çamlı Baraj Havzası], Kemalpaşa, Menderes, Bayındır, Menemen, Torbalı, Urla, Seferihisar, Aliağa, Güzelbahçe, Kınık ilçelerine bağlı orman köylerinde, çiftçi eğitim toplantıları ve danışmanlık hizmetleri, İzmir Büyükşehir Belediyesi teknik personeli tarafından gerçekleştirilmektedir. Eğitimler için; Ege Üniversitesi, Araştırma Enstitüleri ve Tarım İl Müdürlüğü'yle işbirliği yapılmaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin uyguladığı organik tarım çalışmaları kapsamında bugüne kadar; Yağcılar, Kuşçular, Orhanlı, Ovacık, Zeytinler, Nohutalan, Bademler, Kadiovacık, Efemçukuru, Yeni Bulgurca, Yeniköy, Payamlı, Gödençe ve Kavacık köylerinde organik tarıma geçiş çalışmaları yapılmıştır. Organik tarım üreticilerinin yetiştirmiş olduğu organik ürünler, tarım fuarlarında İzmir Büyükşehir Belediyesi standartlarında tanıtılıyor, tüketiciyle buluşma olanağı buluyor.

- **Sözleşmeli Üretim Modeli** kapsamında; kırsalda üretim yapan küçük ölçekli aile işletmelerinin üretime devam etmesini sağlamak amacıyla, tarımsal kalkınma kooperatiflerini ve üretici birliklerini destekleyen İzmir Büyükşehir Belediyesi, bu anlamda da önemli bir başarı sağladı. İzmir'in yerel yönetimi, 'Süt Kuzusu' projesiyle dağıttığı sütü, ihtiyaçlı ailelere dağıtılan gıda paketlerine konulan ürünleri [peynir, lor, kaşar, zeytinyağı, bal vb.], park ve bahçeler için fidan, fide, çiçek ihtiyacını ve kırsalda üreticiye dağıttığı meyve fidanlarını, 2007 yılından beri üretici kooperatiflerinden karşılıyor. İlk kez İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin uyguladığı 'Sözleşmeli Üretim Modeli', üreticinin ürününe alım garantisi sağlarken, kooperatiflerin altyapılarını ve üretim tekniklerini geliştirip, üretim kapasitelerini de arttırdı.

- **Topraksız Tarım Projesi**; ilçeler arası gelişmişlik farkının azaltılmasını amaçlıyor. Topraksız tarım eğitimi uygulaması edinen çiftçiler, gönüllüler klasik tarıma göre iş gücünden, toprak hazırlığı ve nadastan tasarruf ediyor, toprak kökenli hastalıklardan kurtuluyor. Topraksız tarımda, daha az maliyetle yüksek verim elde ediliyor aynı zamanda istihdam da yaratılıyor. Topraksız tarım eğitiminin ilk başladığı 2012 yılından bu yana, 1000'den fazla kişi eğitim aldı. Topraksız tarım yöntemiyle, toprakta yetişen her türlü ürün üretilebiliyor. Eğitimlerde çilek, marul, sarımsak, bamya yetiştirildi.

- **Kırsalda Küçükbaş Hayvancılığa Destek**; Büyükşehir Belediyesi, 2015 yılında hayata geçirdiği projeyle; Karaburun, Urla, Kınık, Beydağ, Bergama, Kiraz, Seferihisar, Selçuk, Menderes ve Ödemiş ilçeleriyle birlikte toplam 1772 üreticiye, 6895 adet hayvan dağıttı. Yavrulayan küçükbaş hayvanlarla birlikte bu sayı, 9203'e ulaştı. 2017 Mart ayında da Ödemiş'te, 170 üreticiye 688 küçükbaş hayvan dağıtmıştı.

- **Arıcılık ve Bal Üretimi Yeniden Hayat Buldu**; İzmir Büyükşehir Belediyesi, Türkiye'de ilk kez hayata geçirilen 'mobil eğitim aracı' uygulamasıyla, kırsaldaki üreticilere arıcılık eğitimi veriyor. Kırsaldaki vatandaşların hem meslek ve gelir elde

etmesine, hem de arıcılık ve bal üretiminin artmasına katkı sağlayan projenin öncelikli hedef kitlesiyse kadınlar. Arıcılık eğitiminden yararlanan kadınların meslek ve gelir sahibi olabilme olanağı yaratıldığı gibi bal üretimi de destekliyor. Köylerinden çıkamayan kadınlar için özel olarak hazırlanan, 'Mobil Arı Aracı' ile arıcılık eğitimi alan kadın sayısında önemli bir artış var. Eğitimlerde polen, propolis, arı sütü ve arı larvası üretimini aktarıyor.

• **Fıstık Çamı Üreticilerine Yardım Eli:** Bergama'nın, Kozak Yaylası'ndaki çam fıstığı üretimini bitme noktasına getiren ve yıllardır sebebi tespit edilemeyen hastalığın çözümü için İzmir Büyükşehir Belediyesi devreye girdi. Üniversite, Bergama Belediyesi ve üretici kooperatifiyle protokol yaparak; hastalığın sebebi, mücadele yönteminin tespiti konusunda arazideki tüm çalışmalara destek olunacak. Bergama'da; Aşağıbey, Aşağıcuma, Yukarıbey, Yukarıcuma, Karaveliler, Kıranlı ve Çamavlu'yu ziyaretlerinde çamfıstığı üreticisinin sorunlarıyla karşılaşan İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoğlu* konunun çözümü için, tüm çalışmalara destek olunacağını sözünü verdi. Bölgedeki 700 -800 ton olan fıstık rekoltesi, hastalık nedeniyle 50 tona düşmüştür.

• **Ekopazar İzmir/Karşıyaka Organik Pazarı:** İzmir Büyükşehir Belediyesi önderliğinde, Karşıyaka Belediyesi ve Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği [ETO] işbirliğiyle, Bostanlı'da sürdürülen organik pazar Ekopazar İzmir'de ürünler önce denetimden geçiriliyor. Organik ürünlerin, alana girmesine izin veriliyor. Ürünler bez, kâğıt ya da doğada yok olan ambalajlarda, hiçbir kimyasal etkiye maruz kalmamış, sağlıklı tezgâh örtüleri üzerinde tüketiciye ulaşıyor. Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu tarafından yapılan denetimlerle Ekopazar İzmir, ürünlerin yanı sıra pazar alanı da organik belgesine sahiptir.

• **Ekopazar Urla Organik Pazarı:** İzmir Büyükşehir Belediyesi önderliğinde, Urla Belediyesi ve Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği [ETO] işbirliğiyle, Urla eski tamirhane binasında açılan organik pazar Ekopazar, Urla'da 26 Haziran'dan itibaren hizmet vermeye başladı. Kimyasal işlemde geçmemiş ahşap tezgâhlarda satılan organik ürünler, tüketicilere bez, kâğıt ambalajlar ya da dönüşümlü poşetlerle ulaştırılıyor.

• **Ekopazar Balçova Organik Pazarı:** İzmir Büyükşehir Belediyesi önderliğinde, Balçova Belediyesi ve Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği [ETO] işbirliğiyle hizmet veriyor.

Sonuç olarak, tarımda ithalata alternatif bir model ortaya koyan İzmir Büyükşehir Belediyesi, özellikle gıda sektöründe uluslararası ticaret rejimine karşı daha dirençli olmanın yolunun, yeniden yerelleşmekten geçtiğini bizlere göstermektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi bu sonuca ulaşmanın en önemli yolunsa, küçük aile çiftçilerinin gıda üretimlerinin ve refah seviyelerinin geliştirilmesini, samimi ve sürdürülebilir bir şekilde desteklemekten geçtiğini göstermektedir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, kırsal kalkınma politikalarıyla kırsal nüfusun tarım sektöründen kopmasını önlemiş, tarımsal istihdamı artırmış ve kırdan kente göçü azaltmıştır. Küçük aile üreticilerini destekleyerek, üreticinin ürününe alım garantisi sağlamış ve kooperatiflerin kapasitelerinin geliştirilmesini sağlamıştır.

Belediyenin günümüze kadar sözleşmeli üretimle alım yaptığı, Tire Süt Kooperatifi, Bayındır Çiçekçilik Kooperatifi, Bademli Fidancılık Kooperatifi, İğdeli Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Bademler Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'ne toplamda, 263 milyon 400 bin lira ödeme yapmıştır. Bu politikalar sonucunda, son yıllarda İzmir'deki üretici kooperatiflerinin üye sayılarında %161 oranında artış yaşanmıştır.

"Yerelde Tarımsal Kalkınma Modeli"

- Türkiye'de tarım sektörü, 2002-2014 yılları arasında %2,1 oranında büyürken, İzmir'de bu büyüme %5,3 olarak gerçekleşti.

- Son 10 yılda İzmir'deki üretici kooperatiflerinin üye sayılarında %161 oranında artış yaşanırken, kooperatiflerdeki çalışan sayısıysa %616 oranında arttı.

- Son 10 yılda Türkiye'deki süt üretimi %150 artarken, bu rakam İzmir'de %240'a, sadece Tire ilçesi özelindeyse %440'a ulaştı.

- İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin desteklediği kooperatiflerin toplam ürün yelpazesinde, %225 büyüme sağlandı.

- Sözleşmeli alım yapılan kooperatiflerin 2007 yılı toplam cirouyla, 2016 yılı toplam ciro su arasındaki artış oranıysa %658 olarak gerçekleşti.

- Bayındır'da süs bitkileri üretimine başlayan işletme sayılarına baktığımızda, 1990 öncesiyse, 2010 yılları arasında 20 yıldan fazla sürede, 419 işletme faaliyete geçti. 2010-2015 yılları arasındaki 5 yılda, 314 yeni işletme kuruldu.

- İzmir'de 'köyden kente göç' durduruldu; kırsal nüfusun artışı, kent merkezindeki nüfus artışını geçti. Temel hedeflerinden biri, "köyden kente göçün önlenmesi" olan "Yerelde Tarımsal Kalkınma Modeli" sayesinde, İzmir'in "kırsal" olarak tanımlanan 19 ilçesindeki nüfus, 2016 yılında önceki yıla göre %1.59 oranında arttı. Aynı dönemde İzmir'deki genel nüfus artış oranı %1.32, Türkiye'deki nüfus artış oranıysa %1.35'de kaldı. Kısaca İzmir'de 'köyden kente göç' durduruldu; 10 yıl önce İzmir nüfusunun %29,14'ü kırsalda yaşıyorken, 2016 yılında bu oran %30,70'e yükseldi.

Yerelde kalkınma modelinin diğer belediyelerde de uygulanması ve bu doğrultuda kırsala hizmet sunum kapasitelerinin geliştirilmesi, tarım sektörünün geleceğini yakından ilgilendirmektedir. Nitekim 'Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi II'de, ilçe belediyelerinin, beldelerin ve köy muhtarlıklarının hizmet sunum kapasitelerinin ve kamusal hizmetlerin sunumunda, yenilikçi modellerin geliştirilmesi, yerel kalkınmaya yönelik girişimlerin güçlendirilmesi, kamu ve kamu dışı paydaşların ortaklığında yerel kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması, yerel kalkınmaya yönelik sivil inisiyatiflerin teknik kapasitesinin geliştirilmesi ve ulusal kırsal kalkınma işbirliği ağının oluşturulmasına dikkat çekilmiştir. Yine aynı strateji planında, üretici örgütlerinin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, tarım-gıda ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, üreticilere yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi, tarım ve gıda işletmelerinin modernize edilmesi ve gıda güvenilirliğinin artırılması gerektiği de belirtilmiştir.

* Yayınlayanın Notu: Uluslararası Yerel Yönetimler, Demokrasi ve İzmir Sempozyumu 15-16-17 Kasım 2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Kaynaklar

13 İlde Büyükşehir Belediyesi ve 26 İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG: 6.12.2012, 28489.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı [1963], Ankara.

Bayramoğlu, Sonay ve Nuray E. Keskin [2013], "Analysis of Metropolitan City Administration Model in the Context of Scale and Service: Turkey", *Political Economy, Activism and Alternative Economic Strategies*, Fourth Annual Conference in Political Economy, Erasmus University of Rotterdam, 9-11 Temmuz, Lahey-Hollanda.

Bayramoğlu, Sonay ve Nuray E. Keskin [2012], "Decentralisation Process In Turkey: A Case For Unstable Passionate", *Political Economy and the Outlook for Capitalism*, Joint Conference AHE, IIPPE, FAPE, Sorbonne Universite Paris, 5-7 Temmuz, Paris-Fransa.

Gediz-Bakırçay Havzası Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi, Ağustos 2015, <https://www.izmir.bel.tr/tr/Yayin/177/4>

Genç, Fatma Neval ve Korkin, Erhan [2017], "6360 Sayılı Kanun'la Tüzel Kişiliği Kaldırılan Belde Belediyelerinde Halkın Uygulamaya İlişkin Algısı: Atça [Sultanhisar-Aydın] Örneği", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.19[32], ss.84-95.

Göküş, Mehmet ve Alptürker, Hakan [2016], "6360 Sayılı Yasa ile Köy Yönetiminden Mahalle Yönetimine Geçiş Sonrası Etkin Hizmet Sunumuna İlişkin Muhtarların Görüşü: Silifke Köyleri Örneği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, S.11, ss.67-86.

Gün, Sema [2014], "Köylerin ve Kırsal Alanın Yeniden Tanımlanması Sürecinde Tarım Topraklarının Kullanımı ve Korunması", *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiriler Kitabı*, ss.473-478.

Hürriyet, 20 Ocak 2014.

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2017 faaliyet raporu,

http://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/43_24042018_032740_2017-yili-faaliyet-raporu.pdf

Keleş, Ruşen [2014], "Anakent Yönetimlerini Yeniden Düzenleyen Yasa Ne Getirdi, Ne Götürdü?", Elektronik Makale, <https://www.cekulvakfi.org.tr/makale/anakent-yonetimlerini-yeniden-duzenleyen-yasa-ne-getirdi-ne-goturdu> [Erişim Tarihi: 05.08.2018].

Keskin, Nuray Ertürk, Melda Yaman [2013], *Türkiye'de Tütün: Reji'den Tekel'e Tekel'den Bugüne*, Nota Bene Yayınevi, Ankara.

Köşker Yaman, Ayşe ve Kutlar, İlkey [2017], "6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının Kırsal Yaşama Olası Etkileri: Kocaeli Örneği", *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, S. 5 [11], ss.1295-1300.

Onuncu Kalkınma Planı [2014-2018], Ankara.

Tekeli, İlhan [2017], *İzmir İli/Kenti İçin Bir Tarımsal Gelişme ve Yerleşme Stratejisi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi, İzmir, s. 216.

Zengin, Ozan [2014], "Büyükşehir Belediyesi Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirmesi", *Ankara Barosu Dergisi*, S. 2, ss. 93-116.

<http://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/tarima-izmir-recetesi/34359/156>

http://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/47_18052018_092927_tarimsal_hizmet.pdf

<http://www.milliyet.com.tr/izmir-tarimda-ornek-ege-2609688/> [Erişim Tarihi: 01.10.2019]

<http://www.tarimdunyasi.net/2018/02/12/izmir-buyuksehir-tarimda-ithalata-alternatif-model-uyguluyor/> [Erişim Tarihi: 01.10.2019]

<https://www.birgun.net/haber-detay/turkiye-tarimda-izmir-modeli-ni-ornek-almali-222357.html> [Erişim Tarihi: 01.10.2019]

<https://www.tarimdanhaber.com/haber/ciftci/izmirli-ciftcilere-buyuk-destek/> [Erişim Tarihi: 01.10.2019]

<https://www.gidahatti.com/izmirli-bal-ureticilerine-buyuksehir-destegi-88498/> [Erişim Tarihi: 01.10.2019]

Towards A Radically New Agro-Food Regime? Exploring Izmir's Agro-Food Transitions in the Making

Dr. GÜLDEM ÖZATAĞAN
[Dr., Independent Researcher]

Emel KARAKAYA
[Assist. Prof. Dr. Izmir Democracy
University, Department of City and
Regional Planning]

ABSTRACT

ÖZET

It is widely recognised that the world is facing significant challenges that necessitate transitions of unsustainable configurations of systems of energy, housing, transportation and agriculture. However, in approaching sustainability transitions cities are perceived as receivers of national transitions. Hence, whether fundamental transformations might emerge from cities has been given insufficient consideration. This paper aims to address this issue in the area of agro-food and exploring the situated case of Izmir's agro-food transitions in the making. It examines the challenges and opportunities exerted on agro-food production in the situated case of Izmir and detailing the ways in which purposive and grass-roots niche initiatives are specifically constituted. Based on this empirical study, the paper challenges the assumption that transitions to sustainability take place at the national scale and argues that there is room for manoeuvre for cities to bring about new regime structures in their own local contexts, potentially stimulate sustainability transitions at the urban scale, and trigger broader sustainability transitions.

Keywords: Cities, Agro-Food, Sustainable Transitions, Transitions in the making, Grassroots Niches.

TAMAMIYLA YENİ BİR TARIMSAL GIDA REJİMİNE DOĞRU? İZMİR'İN SÜREĞİDEN TARIMSAL-GIDA DÖNÜŞÜMÜNÜ KEŞFETMEK

Dünya'nın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de kritik öneme sahip neoliberal politikalarıyla ihracata yönelik üretim tarımın dönüşümünde ve küresel tarımsal-gıda rejimine entegrasyonunda 1980'li yıllardan bu yana esas alanı oluşturdu. 1980 sonrası dışlayıcı sonuçlarının görülmüş olmasına rağmen, 2000 sonrası Türkiye tarımının neoliberal dönüşümü daha da şiddetlendi ve geriletici bir biçim olarak devam etti. Yakın zamana dek tarımsal-gıda rejimi ya sorunlaştırılmadı ya da sorunları görmezden gelindi. Ancak, yakın zamanda doğal maddelerin işlenmesine dayalı sanayiye yönelik yatırımların desteklenmesine ve küçük üreticileri oligopol, şirketleşmiş girdi piyasasına entegre etmeye dönük ve ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilen ortak eylemlerin sonucu olarak kitlesel köylü protestoları; proleterleşmeye, neoliberal politikaların ürettiği ekolojik yıkımın sonuçlarına bir karşı duruş oluşturmaya ve köylülere tarımsal-gıda sisteminin üretim ve dağıtım mekanizmaları içerisinde yeni yollar aramaya sürükleyici biçimde ortaya çıktı. Bunun yanı sıra, mevcut tarımsal-gıda sisteminin işleyişi tüketiciler açısından gıda ürünlerinin niteliğine ve güvenilirliğine dair görüşlerin zayıflamasına neden olarak, tüketiciler yurttaşların gıda üretimine ve gıda tüketimine yönelik alternatif pratiklerin arayışına girmesine yol açtı. Bunun sonucunda çok sayıda topluluk temelli gıda inisiyatifi Türkiye'de, İzmir'in de içlerinde olduğu, çeşitli metropoliten kentlerde ana akım tarımsal-gıda sistemine koşut ve belirli ölçüde de karşıt sürdürülebilir biçimde gelişen alternatifler olma iddiasıyla ortaya çıkmaya başladı. Eş zamanlı biçimde kır ve kent arasındaki sınırların artarak bulanıklaşmakta olması, tarımsal-gıda üretiminde ortaya çıkan zorluklar ve baskıların kent ölçeğinde de sorun olarak tanımlanır hale gelmesi gibi tetikleyici tartışmaların kentte yer bulmasının paralelinde; İzmir metropoliten kent yerel yönetimi kırsal kalkınma sorununu ele almış ve yerelde tarımsal-gıda pratikleri üzerine geliştirdiği görece ulusal gıda rejiminden farklılaşan deneyimini olanaklar yaratmak üzere sergilemiştir.

Sürdürülebilir Geçişim* çerçevesiyle ilişki kurarak ve İzmir vaka araştırmasına dayanarak, bu makale yukarıda bahsi geçen yeni gelişmelere ve bu gelişmelerin tarımsal-gıda rejimi açısından nasıl bir gelecek biçimlendireceği konularına dikkati çekmektedir. Bu makalede özellikle, tarım-gıda sistemi içerisindeki baskılara karşın baskın tarımsal gıda rejiminin ulusal ölçekteki temel ve/veya gelişleş-

tirilmiş varsayımlarını sorgulatacak biçimde ortaya çıkmış olan; tabandan gelen tepkileri ve stratejik tepkileri ana hatlarıyla belirtmekte ve bu tepkilerin belirgin biçimde İzmir'de nasıl meydana geldiğini detaylandırmaktayız. Gelecekte radikal biçimde yeni bir tarımsal-gıda sisteminin ortaya çıkmasına yol açabilecek (ya da açamayacak) olan bir sürdürülebilir tarımsal-gıda geçişiminin İzmir'de yapım aşamasında olduğunu iddia etmekteyiz. Bu iddiayı ortaya koyarken sistemik geçişimlerin ulusal ölçekte gerçekleştiği kabulünü sorgulayıp, kentlerin baskın rejimden önemli ölçüde farklılaşarak kendi yerel geçişimlerini geliştirebileceklerini ve bu yerel geçişimin potansiyel olarak kent sınırlarını aşip ana akım rejim üzerinde dönüştürücü etki yaratabileceğini ileri sürüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Şehir, Tarım-Gıda, Geçişim, Üretimdeki Geçişim, Taban Nişleri.

Introduction

Since the late 1970s the agro-food industries have been transformed in ways which have been characterised as the global corporate food regime [Aydın, 2010; Friedman & McMichael, 1989; Friedmann, 1993; Bernstein, 1996/7; McMichael, 2007; McMichael, 2009]. Critical policies of neoliberalisation and export oriented production have been fundamental in supporting their integration into the global corporate food regime [see Aydın, 2010]. Turkey is no exception to this process, with the enactment of a neoliberal transformation since the 1980s. Until recently the socio-technical regime upon which agro-food production depends was largely perceived unproblematically or the problems were ignored. More recently, however, the regressive and authoritarian approach to Turkey's neoliberal transformation [Adaman et al., 2018; Gürel et al., 2018; Keyder and Yenil, 2013] have produced new challenges and pressures on the agro-food regime. Especially in major metropolitan cities these pressures have been accompanied by criticism from consumer-citizens, contesting the agro-food regime in terms of its safety, healthiness, fairness and environmental sustainability and experimenting with agro-food practices emblematic of an alternative agro-food constellation. Simultaneously, at a time when the boundaries between the urban and the rural have become increasingly blurred, the challenges and pressures on agro-food production have become issues at an urban scale, pushing issues of agro-food production up on the agenda of local governments and generating opportunities for them to proactively address the problem of rural development and with agro-food practices that diverge from that of the national agro-food regime. Added to these have been mass protests from peasants against the proletarianising and ecologically degrading consequences of Turkey's desire for construction, energy and mining-based development and for integrating small producers into an oligopolic, corporatized input market, potentially exerting influence on the incumbent regime and leading them seek new systems of agro-food production and procurement.

This article directs attention to emerging 'urban' responses to these pressures and what they imply for the future configuration of the agro-food regime. In particular, it focuses on "urban transitions in the making" [Elzen et al., 2011] where new developments have started in urban areas that question the premises of the incumbent agro-food regime. We draw upon the case of Izmir, a major metropolitan region in Turkey where agro-food production has been persistent despite the accelerating and expanding urbanisation and industrialisation trends, and pressures on the incumbent agro-

* Geçişim kavramı, 'transitions' kavramının türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır.

food regime as well as opportunities to undertake sustainable agro-food transitions, we argue, are particularly pronounced. In doing this we engage with the sustainable transitions literature and aim to contribute to the recent attempts to conceptualise the role of cities in sustainability transitions. While the study of agro-food transitions is not new, many cases that have been studied by transition scholars were based on the assumption that systemic transitions take place at the national scale. Recently however, spatial configurations, dynamics of networks and the potential of cities as drivers of transitions towards societal goals like sustainability has emerged as a research agenda [Coenen, Benneworth & Truffer, 2012; Truffer and Coenen, 2012]. It is in this context that we ask “Can cities bring about new regime structures in their own local contexts and initiate sustainability transitions at the urban scale? Can these locally developed transitions trigger broader sustainability transitions?”

In investigating these questions we address the generic pressures acting upon the incumbent agro-food regime; outline the emerging bottom up and strategic responses to these pressures, and detail the ways in which these pressures, opportunities and responses are specifically constituted in Izmir. The paper is structured in four sections. The second and third sections are conceptual in orientation and seek to outline the key concepts of socio-technical transitions and the emerging discussions on the role of cities in socio-technical transitions. The fourth section aims to set out convincing evidence that sustainable agro-food transitions are in the making in Izmir. It is in this context that, based on a systematic documentary analysis of policy and strategy documents, interviews with policymakers, representatives of alternative agro-food initiatives, we detail the ways in which the pressures and opportunities are specifically constituted in Izmir and outline the emerging bottom up and strategic niche level actions that run parallel and in part in opposition to the incumbent agro-food regime. Finally, based on our case study findings, we argue that a more sustainable agro-food transition is in the making in Izmir, which may [or may not] lead to a radically new agro-food regime. We question the assumption that transitions to sustainability take place at the national scale and argue that cities can bring about new regime structures in their own local contexts, potentially stimulate sustainability transitions at the urban scale, and trigger broader sustainability transitions.

2. The Multilevel Perspective and Regime Transitions

It has been widely acknowledged that societal sustainability problems are systemic in nature, requiring deep structural change and radical shifts to more sustainable socio-technical configurations. Recently, one particular approach, the multi-level perspective [MLP] has been introduced with the aim to provide detailed accounts of “how and under which conditions shifts to new and radically more sustainable socio-technical configurations take place” [Truffer and Coenen, 2012: 2]. In MLP terms this is called regime transitions. Regimes are resistant to change as a broad constituency of technologies, institutions, practices, regulations, policy priorities and cultures that make up regimes are aligned to and co-evolve with each other [Geels and

Schot, 2007]. Nevertheless, they “may undergo radical transitions under specific circumstances” [Rochrachner and Spath, 2014: 1417].

In the MLP framework radical transitions in regimes begin bottom up in niches where radical, path-breaking alternatives emerge, diffuse into mainstream markets and replace existing regimes [Berkhout et al., 2004; Coenen et al., 2010; Geels, 2011; Raven et al., 2008; Smith et al., 2010]. Niches provide ‘protective spaces’ for the emergence of ‘practices that deviate substantially from the existing regime’ [Geels, 2011: 26] and are important for regime transitions. Niches emerge through a process in which networks of actors experiment with new ideas and novel practices in response to an unsustainable regime, “distill lessons from current initiatives and offer transferable standards and best practices to help new ones [usually with the help of intermediaries], who then reinterpret and apply it in their local contexts” [Wolfram, 2018: 12]

Civil society- or grassroots-led initiatives are key in the emergence of niches. A growing body of literature has examined diverse types of community initiatives or grassroots movements in energy, food, housing or complementary currencies regarding their impacts and potentials for radical regime change [Wolfram, 2016:2]. Grassroots niches develop from radical community-based innovations for sustainability [Seyfang et al., 2014]. Different from business-led innovations, grassroots-innovations are bottom-up novel sustainability-oriented solutions developed by networks of committed activists and organisations to respond to their communities’ social/environmental needs and are grounded on notions of solidarity, reciprocity, collectivity and mutual exchange [Seyfang and Smith, 2007; White and Stirling, 2013].

On the other hand, niche level innovations can also emerge from policymakers and local authorities, in response to landscape pressures and windows of opportunity opened for them at a political level [Farla et al., 2012; Fudge et al. 2016; McGuirk et al., 2015; Quitzao et al., 2012]. They proactively create a niche that enables experimentation with more sustainable practices, demonstrate workable and potential alternatives to the mainstream, and exert an influence over regime change.

Policymakers and local authorities can also make many important indirect contributions for sustainable transitions. They can create the marketplace where more sustainable options can attract attention [Mulugetta et al., 2010]. They “can also provide new political opportunities for active citizen engagement and challenge dominant discourses...” [Mulugetta et al., 2010: 7541]. Fudge and Peters [2009] and Fudge et al. [2013] further suggest that, local authorities have a potential vital role in mobilising the local community. They can be important agencies in engaging with the wider public and incorporating them in developing an effective vision addressing transition to a more sustainable regime [Hodson and Marvin, 2009; Wittmayer et al., 2016].

However, for sustainable transitions niches are not enough. Landscape changes provide the broader conditions for both the regime and niches, and pressure the

existing socio-technical regime for change¹. Such changes also create opportunities for niche alternatives. Growing environmental awareness for example is considered a socio-cultural landscape process [Smith et al., 2010]. Landscape pressures may also involve demographic change, new social movements, shifts in political ideology, broad economic restructuring, emerging scientific paradigms, and cultural developments [Geels, 2011; Smith et al., 2010]. Yet, as Geels and Schot [2007: 404] highlight, landscape pressures “do not mechanically impact niches and regimes, but need to be perceived and translated by actors to exert influence”.

3. Cities and regime transitions: Towards an urbanised transition agenda

The MLP framework devoted considerable attention to understanding the ways in which regimes, niches [emerging alternatives] and landscape pressures [developments in the system environment] interact with each other and bring about radical change. Yet, in approaching regime transitions, the MLP framework presumes that regimes operate at a national scale [Smith et al., 2010: 443] and perceives cities as receivers of national transitions that implement new socio-technical regimes in their own local contexts [Hudson and Marvin, 2010]. Hence, the primary focus has been on the transition of national regimes, while undue attention has been paid to place-specific analyses.

The national context is indeed important in understanding sustainable transitions. However, cities are not passive receivers of national transitions and understanding the different ways in which they respond to landscape pressures is important since urban responses to generic pressures are variable; cities and regions have variable resources and capacities at an urban and regional scale to respond to the emerging pressures [Coenen et al., 2012; Hodson and Marvin, 2010; Truffer and Coenen, 2012]; and transition processes are “actively constructed by specific actors in particular cultural, economic and political contexts” [Truffer and Coenen, 2012: 9]. That is why, as has been recognised by Smith et al. [2010: 441], “... in practice we see many places, such as cities, regions, and villages, transforming their... systems into more sustainable forms”. Recent research also demonstrates that cities increasingly emerge as critical sites for broader regime transitions. Rohrer and Spath’s [2014: 1425] for example showed that “regime variations’ emerged at a local level [in Graz and Freiburg], which on various counts were significantly more sustainable than the nationally and internationally dominant energy regime.” As such, Dewald and Truffer’s [2012] research on the PV technology system in Germany showed that establishment of a new regime may be shaped by actors and institutions at the urban/regional scale, local solar initiatives with origins in civil society being primary actors.

All these evidences imply that there is room for manouvring to deviate substantially from dominant regime characteristics by city and regional level actions, and that cities/regions may emerge as key sites for sustainable transitions. On this issue

Truffer [2008: 980] stated that “a first nucleus of a new regime could emerge on a regional level”. Hence a growing body of literature has begun to recognise cities and regions as key sites of sustainability transitions and called for directing attention to places where “regime changes encounter a variety of niche experiments” [Smith et al., 2010: 444]. From this perspective, cities are viewed as ‘niche pioneers’ [Smith et al., 2010] or “experimental hubs” [McGuirk et al., 2015:40], where innovative approaches to sustainable socio-technical practices can be tested and emergent transitions are played out. As Truffer and Coenen [2012: 14] suggest ‘the role of cities and regions may be to provide protected ‘spaces’, where the usual selection pressures are somewhat moderated and therefore the construction of socio-technical configurations can take place’.

Despite these recent recognitions and the emerging evidences however, our understanding of the extent to which cities have a role to play in sustainable transitions is yet to develop. As Lawhon and Murphy [2011: 362-363] emphasise, the sustainable transitions literature is geographically limited in terms of the distribution of its case studies, Europe and the NL serving as the primary foundations for the theory and there is need to diversify the range of case studies analysed if the theory is to have greater relevance and wider audience. The following case study has such an aim. It specifically addresses the following questions: Can cities bring about new regime structures in their own local contexts and initiate sustainability transitions at the urban scale? Can these locally developed transitions trigger broader sustainability transitions?

The rest of the paper will aim to provide answers to these questions with reference to Izmir-a major metropolitan region in Turkey where agro-food production has been persistent despite the accelerating and expanding urbanisation and industrialisation trends, and attempts to undertake agro-food transitions are particularly pronounced. It does so based on a systematic documentary analysis of relevant local policy and strategy, national policy developments, agro-food initiatives’ own publications, websites, blogs and social media accounts, and interviews with local policymakers and representatives of alternative agro-food initiatives.

4. Izmir’s Sustainable Agro-Food Transitions in the Making

In MLP terms, the socio-technical landscape provides the broad context of opportunities and constraints for sustainable transitions to emerge. Critical for us, then, is to understand these generic landscape pressures to the agro-food regime and the distinct ways in which they are exerted in the situated case of Izmir. It is in this context that the paper will explore how actors have engaged with these tensions in the mainstream agro-food regime, and with what consequences for niche emergence? What follows will outline the emerging bottom up and strategic responses to landscape pressures and detail the ways in which these responses are specifically constituted in Izmir. The aim is to set out convincing evidence that sustainable agro-food transitions are in the making in Izmir.

¹ Landscape is defined as ‘the external environment that influences interactions between niches and regime’, [Geels, 2011: 27]

Early foundations: The rise of environmentalism and concerns about the mainstream food regime

The appeal of an alternative agro-food regime and civic involvement in agro-food have been helped by a number of tensions as the incumbent food regime has been increasingly questioned with respect to its healthiness, fairness and environmental sustainability. The first cracks emerged in the late 1980s and continued through much of the 1990s, when policies of neoliberal transformation that promoted private multinational enterprises to operate extractive activities-primarily in agriculturally rich and ecologically distinctive areas-triggered anti-mining social movements. The Bergama Resistance in Izmir is known to be the most prominent of many of such struggles, which brought peasants together with a group of environmentalists, urban intellectuals, activists and groups that identify themselves with Turkey's left-leaning oppositional politics [Adaman et al., 2016; Özen, 2009; Özlüer, 2005]. Though motivated primarily by the environmental and public health risks that the mining development would bring, the Resistance was a response to broad and far-reaching neoliberal changes implemented in Turkey since the early 1980s [Arsel, 2012] that led to ecological destruction, neglected rural well-being, decreased peasants' "control of the productive resources upon which their livelihoods [were] built" [Arsel et al., 2015: 4] and disregarded them as political actors [Adaman et al., 2016]. The Bergama Resistance saw significant support from transnational activists and intellectuals like Friedhelm Korte-a German professor of ecological chemistry- and networks, like the Food First Information and Action Network [FIAN] [Arsel, M., 2012]. Importantly, these networks provided an opportunity for consumer-citizens concerned for the ecological destruction caused by mining operations to question the viability of the mainstream food regime and to think of ecological living as an emblematic solution to the ecological crisis [Smith, 2007].

In the same period a committed idealist, Victor Ananias, who was to become one of the pioneers of ecological living in Turkey, had been promoting principles of the ecological way and marketing ecologically grown food in Bodrum-an Aegean summer resort for urbanites from major metropolitan cities of Turkey-supported by concerned consumers in the alternative milieu that emerged from the 1990s environmental movements. The shop-Başak Naturcafe- and the restaurant-Buğday- turned out to be meeting points for individuals, activists and environmentalists from all over the country for meetings, exhibitions and various events on ecological living, healthy living, nature, etc. Also key to their activity was to share and disseminate information on ecological living through a bulletin named Buğday [Karakaya, 2016].

A milestone in this early phase was the Habitat meeting held in İstanbul in 1996, which made possible NGOs, activists, and professionals with interests on environment and ecology to network with each other and with international organisations sharing similar interests [Adem, 2005], facilitating the dissemination and accumulation of information, experience and models among the participants. The resulting enthusiasm from this exchange gave an impetus for the foundation of national communication network of ecovillages [EKİLAT] in Turkey, as an emblematic solution to

the dissemination of the ecology movement in rural areas [Karakaya, 2016]. The Meeting was also a significant turning point for the institutionalisation and professionalisation of environmental organisations and the internationalisation of the environmental movement in Turkey [Adem, 2005]. One among many of such environmental NGOs was Nature Association [Doğa Derneği], which was established in 2002 in Izmir as an NGO to fight against environmental conflicts, defend environmental rights and take action to sustain biodiversity.

Experimentation with niche-level practices and the nurturing of agro-ecology

However, in this early phase the ecology movement was confined to a tiny group of dedicated people the majority of whom were middle-class urbanites, indicating that the foundations of the agro-ecology niche were laid by committed idealists. The ecologists' greatest challenge was to make their ideas and practices visible to the mainstream community. The first steps of doing so involved the opening, by committed idealist Victor Ananias, of a shop named Nuh'un Ambarı [Noah's Store], in İstanbul in 1999, to sell ecological products to and promote the ecological way among the concerned consumers of metropolitan İstanbul. In 2002, Buğday Association was founded in İstanbul to reach out more consumers, learn effective and efficient ecological solutions that would have practical viability in urban environments and make a case for public support.

Initially, the Association built on the accumulated experience of ecovillages. Key to this activity was the Association's Ta-Tu-Ta Project, which sought nurturing agro-tourism in eco-villages.² Visits between farms provided opportunities to exchange lessons and experience, as did training courses. Later, stress was put on developing effective and efficient techniques that would have practical viability in urban environments. Key to this end was the Association's "Bahçe" [Garden] Project, a consumer-supported agricultural undertaking [Karakaya, 2016: 327; Kadirbeyoğlu and Konya, 2017], which was used to make the case for links between soil quality, nature-friendly farming techniques and healthy food. The project was also used as a laboratory to showcase the practical viability of ecological farming and disseminate the accumulated information and experience among farmers, consumers, children, local governments, and instructors. Later, Buğday Association adopted 100% Ecological Bazaars as a solution to market ecological products to wider consumers in an easier and more affordable way. The ecological bazaars became widespread in a short period of time³ and contributed to the development of actor enrollment and support. These practices helped Buğday Association turn into an intermediate organisation, facilitating the development of good practices and standards, and contributing to the nurturing of the agro-ecology niche.

² Today, there are 59 ecovillages in the TA-TU-TA network of the Association, 8 of which are located in Izmir.

³ The first ecological bazaar opened in Şişli, İstanbul [2006], followed by Kartal-İstanbul [2009], Bakırköy and Beylikdüzü-İstanbul [2010], and Kayseri [2013]. Ecological bazaars opened in Antalya [2008], Samsun [2010], Konya [2012], Seferihisar-Izmir [2013] were then closed.

In the same period, small groups of niche pioneers favoured livelihoods in remote rural areas for practicing permaculture or associating with self-sufficiency movements⁴ and in doing so empirically demonstrate their practice to mobilise wider public. Izmir, with its alternative milieu that emerged from the 1990s' environmental movements, its remote rural areas with arable land and well-developed networks of transportation across the city-region turned out to be a destination. However, they were operating to a set of principles very different from those of modern living, which the audience found difficult to adapt. Hence, their practices did not appeal different actors or motivate them to join in the development of the agro-ecology movement.

With the increasing demand on organic agriculture in the Global North, the introduction of organic production to Turkey emerged from increasing demand in the European markets that had realized the health problems occurred due mainstream conventional production systems [Demiryürek, 2011]. At that time, Izmir has provided organic certified agro food as that producers, civil society and Aegean Exporters Association in Izmir endowed with great support and volunteerism [Karakaya, 2016]. Moreover, Izmir Metropolitan Municipality became the first and pioneering municipality in Turkey that supported producers to have organic certificates in 2007 which contributed to Izmir's leader position in total organic certified producers and total organic production land in Turkey [Karakaya, 2016]. The municipality provided educations and technical support for farmers. Beginning in 1984⁵, IFOAM certification rules were applied and Aegean Exporters Association collected organic production statistics [Demiryürek, 2011]. In 1991-1992, ETO [Association of Ecological Agriculture Organization] was established as an umbrella NGO in Izmir to audit organic producers, production and has been authorised as certification authority. The first organic regulation in Turkey was parallel to EU Regulation and declared in 1994 and has been changed many times since then [Karakaya, 2016].

In the mid 2000s consumer demand for organic food grew [Azak and Miran, 2015] as this food became available within mainstream retail markets, thanks to the development of certification and labelling systems that regulate food safety and quality [Durrant, 2014]. This process of the mainstreaming of the organic niche by dominant regime actors worldwide and the rising demands of global buyers in organic food products have been the major dynamic behind the introduction of the organic niche in Izmir. In this period, there was an initial surge in the number of peasants taking up organic farming in Izmir, which was given a boost by the national strategy of organic food production oriented to export markets and by the identification of

Izmir as the pioneer of the already mainstreamed organic niche⁶. Related to market demand, the Department of Organic Agriculture was established within the Ministry of Agriculture and Rural Affairs in 2003 [Engiz & Özlü, 2007]. The organic niche strengthened Izmir's position in global food chains and has been a hallmark which has transformed rural Izmir over the past decade.

Niche-level actions from local governments: nurturing the "localised rural development" vision

Simultaneously, the challenges and pressures on agro-food production have become issues at an urban scale, pushing issues of agro-food production up on the agenda of local governments and generating opportunities for them to proactively address the problem of rural development and enact their own locally developed experimentation with agro-food practices that are relatively distinct from the national agro-food regime⁷. The year 2004 has been a turning point when the introduction of a new metropolitan municipality law [no. 5216]⁸ required that boundaries of major metropolitan cities of Turkey be enlarged by taking the city governor's office building as the centre and drawing a 50 km radius, and encompassing settlements within this boundary.⁹ Confronted with rural development issues in the aftermath of boundary changes, which involved the destrengthening of local agricultural producers, population loss, aging and degradation of the quality of life in rural areas, and the disconnection of both the peasants and the urbanites to the land, central to the strategies of Izmir's metropolitan government has been to overcome the city-specific and long-term problems of rural areas that resulted from Turkey's agricultural policies.

An early response of the metropolitan municipality has been to establish an Office responsible for developing agricultural practices that would enhance an environmentally sustainable localised rural development. Doing so involved engaging in experimentation via demonstration projects which aimed to support small scale producers

⁶ In 2004 good agriculture practices were introduced in Turkey and by 2008 the number of producers with GlobalGap certificates increased to 6905 [Ersun and Aslan, 2011], with good agriculture practices to be applied in the whole arable land in Turkey by 2023 [Kutlu, 2013]. The number of products produced by organic principles increased from 8 to 225 by 2011 [Tekeli, 2016]. Organic produce has risen dramatically from over the last fifteen years in Izmir. Organic production amounted to 63550 tonnes in year 2016, a rise of 227% on 2002. Simultaneously, the area of land in Izmir certified for organic production has risen significantly: in 2002 there were 7546 hectares and by 2016 this had risen to 11 634 hectares [https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler]. [Erişim Tarihi: 30.10.2019]

⁷ Historically, local policy in Turkey tends to operate under a traditional regulative planning paradigm and local policy makers are dependent on national agriculture policies and regulations. Subsequently, food policy has not been aligned with city development issues in Turkey nor have local policy makers been recognised as legitimate partners in agro-food policy. Hence, local food systems have not been on the agenda of local policy makers up until very recently.

⁸ The law is an example of EU-driven democratic reforms implemented in Turkey after 2000 as part of the country's EU accession prospects and introduced important reforms to Turkey's highly centralised urban governance by strengthening the administrative and financial powers of metropolitan governments and improving the channels of participation of inhabitants in decision-making [Kuyucu, 2017]. The law also strengthened metropolitan municipalities' control over lower-tier municipalities, especially on financial and urban planning issues.

⁹ The law implied that "settlements with hardly "urban" characteristics" were inserted into the metropolitan area [Gündüz, 2012: 132]. For Izmir, the number of district municipalities within the metropolitan municipal borders increased from 9 to 21, which included 166 villages.

⁴ Examples are Marmariç Ecologic Life Association established in 2004 in Izmir and İmece Evi, which was established in 2007 in Kazdağları and moved to Izmir in 2011 [Karakaya, 2016].

⁵ IFOAM EU Group introduces such date as 1985-1986.

based on public procurement¹⁰. Particularly emblematic of such projects have been the formation and promotion of farmers' cooperatives to strengthen small-scale producers excluded from the supply chains of big corporate agro-food producers¹¹. It is remarkable that promotion of the farmers' cooperatives was a nation-wide strategy of the developmentalist agricultural policies which had been left behind after 1980s. Therefore, the projects which primarily depended on the mass purchases of farmers' cooperatives products partially accommodated this gap resulted from macro scale policy changes in agriculture in Turkey [Karakaya, 2016]. In addition, attention has been turned to organic farming. This involved helping farmers convert to new organic farming system technologies. It also involved funding organic advise services to help farmers pick up the new skills and knowledge requirements for producing organic food, the foundation of a soil and leave analysis laboratory, a cold storage facility and a seed production centre. These projects were important in demonstrating a workable alternative and providing empirical credibility for the superior performance of the practice. These achievements were also used to mobilise public opinion by sharing and disseminating the outcomes through newsletters and newspapers.

The Municipality Law [no.5393] enacted in 2005 also opened a window of opportunity for district governments as new governance functions were devolved to municipalities, particularly in the fields of economic development and education, to retain regulatory authority over their territory to the disposal of the metropolitan municipality. The district municipality of Izmir's Seferihisar sought to exploit these opportunities to promote the Slowfood movement and initiate "cittaslow" as part of its development strategy. The Slowfood movement grew over time, reflecting increasing interest in local food, ecological food, slow food. This was given a boost by setting up local producers' markets, ecological bazaars¹² and festivals. These practices were important for the mobilisation of public interest in 'ecological food', 'slow food', 'local food' and for the peasants to reach out to a heterogeneous mass of consumers. During the same period, the organic movement also made available organic foods in organic bazaars¹³, as did peasant interest in and support for local food production.

A number of tensions in the mainstream regime which emerged in the mid-2000s the development of an alternative agro-food niche. Chief among these was the con-

troversy around the Seed Law¹⁴, which raised mounting concerns about biodiversity and the decreasing peasant control of their productive resources-primarily the seed. The controversy around genetic modification also raised concerns about the healthiness of the agro-food regime [Smith, 2007]. Activists, ecologists and producers alike spoke more forcefully about their criticism of the mainstream food regime by raising these controversies to a matter of contested public concern and turning them into a political issue through campaigns and protests. Campaign issues reacted to the loss of food biodiversity, the side effects of genetically modified food, and unregulated use of additives, pesticides and chemical fertilisers in agriculture and their impacts on health. They also proclaimed protecting local seeds.

These tensions that added to the mistrust of the incumbent food regime [Durant, 2014] and sparked consumer interest in alternatives. Yet, a new series of challenges had to be overcome. The challenges involved finding heirloom seeds that were lost over the years, keeping local agricultural species and heirloom seeds away from being lost in the coming years, and restoring them. In response, a seed association and a seed bank were created.¹⁵ Seed Exchange networks and festivals contributed to the sharing of practical experience between producers and the enrollment of actors. These activities and inculcated the public with the possibility of alternatives. The next steps to maintain biodiversity involved the opening by Nature School of the Nature Association in the Izmir district of Seferihisar in cooperation with the district municipality. Through this activity, the Association aimed to contribute to the research, development and teaching of the diverse knowledges of farmers. Later, the Association opened an online shop to sell goods produced on the basis of the local production techniques of peasant farmers. The shop contributed to provide design and marketing strategies, raise the profile of the diverse knowledges and practices of farmers and helped reach out more consumers.

A new generation of grassroots initiatives

Tensions in the mainstream regime emerged more forcefully after 2008 as the state's neoliberal policies have taken a regressive form and been increasingly informed by territorial interventions. Accompanying these tensions were a breakdown in farmers' support for agro-food policy measures as commodification, appropriation and extraction of rural resources and the loss of rural well being have further intensified as a result of degrading consequences of Turkey's desire for construction, energy and mining-based development and for integrating small producers into an oligopolic,

¹⁰ Particularly emblematic of such experimentation was the School Milk Project, which aimed to support milk producers in Izmir against a nationwide food crisis due to the surplus of milk supply, by distributing locally supplied milk in schools. This project was realised and adopted by the Ministry of National Education in a nation-wide scale. After this, the same contract with Tire Milk Cooperative was signed for a second demonstration project initiated in 2012, which aimed to distribute locally supplied milk to the homes of disadvantaged households with pre-school kids.

¹¹ 6 farmers' cooperatives were established and supported by contractual purchases.

¹² The ecological bazaar opened in Sığacık-Seferihisar in 2013 and was then closed in a few months. An earthmarket was opened in the Foça district of Izmir in 2012 as part of the Slowfood movement. The local producers' bazar was opened in 2009 and has been active since then.

¹³ Organic bazaars were opened in Bostanlı [2010], Urla [2013] and Balçova [2013].

¹⁴ The draft law restricted the certification, distribution and use of local seeds and facilitated the penetration of genetically modified crops in the market. The law was not enacted as a result of the campaigns and protests.

¹⁵ The Karaot Seed Association was created in 2007 by peasants in the Karaot village of Torbalı, while the Can Yücel Seed Bank was established in the Seferihisar district of Izmir in 2011 in cooperation with the district municipality [Karakaya, 2016].

corporatized input market.¹⁶ During the late 2000s, a series of grassroots movements opposed neoliberal enclosure of urban space, energy investments, agricultural intensification and modernisation and extractive industries, and raised mounting concerns about ecological destruction, the loss of rural living, and the healthiness of the mainstream food system regime. Prominent among these movements has been the Gezi Uprising in 2013¹⁷ which brought together various NGOs, environmentalists, neighborhood associations, labour unions and oppositional groups against capital accumulation, neoliberal enclosure of space, massive urban displacement and aggravated ecological destruction associated with Turkey's neoliberal urban politics [Akbulut, 2014].

As part of the resistance, the Park was reclaimed by activists and turned into a communal living space, where niche practices emblematic of an alternative socio-economic order and a different sense of community based on values of solidarity, collective use, communal life, self-organisation and autonomy were nurtured. Of relevance to this paper were open forums organised initially in the Park, and immediately after the park's final evacuation in the neighborhoods and parks of Istanbul and other cities in Turkey [Akbulut, 2014; Özkaynak et al., 2015]. As also emphasised by Özkaynak et al. [2015], the forums brought together various independent grassroots environmental struggles and their accumulated experiences in political and/or civil society activism together to address various issues, including issues about environmental justice and alternative economic systems. In particular, debates on environmental justice and alternative economic systems helped question the sustainability of Turkey's agro-food regime and mobilised grassroots activists and consumer citizens to find alternative constellations that resist the dominant food regime [Karakaya, 2016: 328]. The seeds of a new generation of grassroots niches were sown in these forums.¹⁸

Niche level processes were also helped by a number of tensions linked with urban development processes. Chief among these was the controversy around the new Metropolitan Municipality Law enacted in 2012, which expanded metropolitan jurisdiction to cover the entire provincial unit¹⁹. The law implied that the boundaries between the urban and the rural have become increasingly blurred and that the challenges

and pressures on agro-food production have become issues at an urban scale. It also opened a window of opportunity for Izmir's metropolitan government, as the law concentrated power at the metropolitan level while disempowering district municipalities even further. It also raised public suspicion. With regards to the authorisation of metropolitan municipalities with zoning and planning regulations, which raised mounting concerns about the opportunities opened up for rent generation in formerly rural areas [Kuyucu, 2017].

The metropolitan municipality sought to exploit these opportunities to enact its localised rural development strategy. Doing so involved materialisation of a participatory process of target setting and visioning. Various academics, professionals, individuals and representatives of institutions and organisations with diverse interests were engaged in stakeholder events to share local knowledge of agro-food and uncover the preferences and needs of local stakeholders involved. These events provided interactions and networking among key stakeholders and the opportunity to learn from each other, while at the same time reinforcing collective concerns. These were brought into vision hunting workshops aimed to find the strategic issues that were considered by the various stakeholders to be real problems, challenges or potentials and to produce agreements between them. The final stage was composed of an expert panel where implementable proposals were identified, new proposals were developed and turned into strategies. These experiments helped establish the narrative of 'Izmir Model' - a model that is indicative of the likelihood that an alternative agro-food production that was based on the idea of localised agro-food production and hence a localised rural development was possible. In an agenda building process, this model was promoted across the local and the national mainstream media through TV programs. Finally in 2016, the metropolitan municipality published its agricultural development and settlement strategy which formulated long-term objectives and would function as a guide to evaluate short-term policy and practice. In the MLP framework, this represents a socio-cognitive exercise dedicated to aggregate the place specific and variable knowledge developed in local experiments and transform it into generic knowledge, so that it can circulate more globally and strategically support transition processes [Geels and Deuten, 2006].

These developments played a major role in influencing landscape level societal changes and "created a climate for alternatives" [Smith, 2007: 442] to be considered more seriously, generating opportunities for the emergence of a new generation of grassroots initiatives. As individual or collective demand and search for healthy and affordable food have also grown, consumer citizens have been involved in the food landscape by forming community supported agriculture [CSA] groups. Departing from the urgent need to access healthy food, maintain biodiversity and correct the injustices caused within the processes of food production, distribution and consumption, this new generation of grassroots initiatives aim to maintain ecologically sensitive agriculture, reconnect farmers and consumers and redistribute the value created within the food system in favour of producers.

¹⁶ First of all, the government enacted changes in the Olive Cultivation Law [no. 3573] and the Meadow Law [No. 4342] through a decree law that allowed the appropriation of farmland for energy and extractive investments. Secondly, the draft biodiversity law increased controversy around genetic modification and increased public concern with regards to the decisions taken by the government about agro-food. Thirdly, the seed law enacted as part of the government's National Agriculture Project restricts agricultural subsidies to be provided to producers which do not use certified seeds, allowing corporate interests to dominate agro-food policy and generate super-profits.

¹⁷ See Arsel et al. [2017] for the similarities between the Gezi Uprising and the Bergama Resistance.

¹⁸ One of its first examples initiated in 2016 is the Kadıköy Consumers Initiative, an Istanbul based grassroots initiative supporting community-based production, distribution and consumption practices in agro-food based on collectivity, cooperation, reciprocity and solidarity.

¹⁹ Doing so, the law eliminated the lowest level of municipalities and villages which used to be governed by separate bodies and turned them into neighborhood units of the enlarged metropolitan municipality. The law implied for Izmir that 597 villages within the metropolitan municipal boundary would be considered as neighborhood units.

Also, especially during the past decade, a window of opportunity has opened up in Izmir, as an increasing number of urbanites sought to live alternatives to urbanised life and moved to rural areas²⁰. It is no coincidence that these developments have been occurring in an era of regionalised urbanisation. As the boundaries between the urban and the rural has been blurred in Izmir, remote rural areas have turned into favourable locations for these urbanites, implying that a window of opportunity has been opened up for the emergence of niche level practices from the side of consumer citizens. In particular, some of the urbanites who moved to rural areas sought livelihoods from farming, while at the same time acting as the new consumers of an alternative agro-food landscape. Importantly, some, particularly those who had links with the Buğday Association, played a key role in mobilising concerned consumers in urban areas and farmers in villages surrounding their sites of living and/or production, to start CSA groups. During the same period, Buğday Association developed a localisation strategy, growing its activities in different cities, particularly in Izmir, via its volunteers and volunteer professionals. This strategy played a key role in increasing awareness and willingness among consumers to deliberately choose products that come from CSAs. Since the foundation of the first CSA group in 2013, the number of CSA groups increased to 13 with more than 300 consumers and approximately 80 producers.

Simultaneously, farmer unions sought to exploit the tensions in the regime and, in an attempt to protect small and family farmers' rights "with respect to diverse issues such as prices, environmental protection, legal frameworks and social protection" [Kadirbeyoğlu and Konya, 2017: 213], seven of them came together to found a farmers' confederation called Çiftçisen in 2008. As a founding member of the European Coordination of La via Campesina, an organisation that works to secure farmers' rights worldwide, Çiftçisen hosted La via Campesina's 2015 mid-year conference in Seferihisar, Izmir. It also played a key role in bringing together farmers, consumer cooperatives, seed associations, volunteers, and academics for mobilising a Food Sovereignty Movement. This time, it was 'food sovereignty' that started to make an impact on the food landscape in Izmir and is increasingly becoming an important priority for the agro-food landscape in Turkey today. Importantly, grassroots initiatives have come to increase their influence as they have come together with Çiftçi-Sen and other food initiatives across Turkey and abroad through workshops, seminars and conferences.

Conclusion: Towards A Radical Niche?

This research has sought to understand the ways in which the local governments and civil society actors in Izmir respond to the generic pressures acting on the agro-food regime in Turkey, and in the process seek to develop alternatives to agro-food production, distribution and consumption. In understanding these developments, we engaged with the MLP on sustainable transitions as a conceptual framework. Doing so enabled us to address the role cities play in transitions towards sustainability. This

was particularly important in the context of Turkey where policies of the state have taken a regressive and an authoritarian form and appear to be increasingly informed by territorial interventions, causing the challenges and pressures on agro-food production to become issues at an urban scale. Hence, the importance of landscape pressures, providing constraints for the incumbent agro-food regime and opportunities for the emergence of alternative niche experiments, was confirmed by the case study provided here.

Grassroots initiatives were central to the creation of an alternative niche in Izmir. In response to the social and environmental costs and the injustices caused within mainstream processes of agro-food production, distribution and consumption, grassroots groups emphasised the importance of quality, personal well-being, healthiness, ecological viability and social justice, and sought to creatively experiment with alternatives that aim to grow healthy and locally produced food, reconnect producers and consumers, redistribute the value created in the agro-food system in favour of producers, and maintain biodiversity.

There was also a case for the local policy to experiment with new ideas and practices under tensions and purposively reconfigure the agro-food regime at the scale of the city. At a time when the challenges and pressures on agro-food production have become issues at an urban scale, the metropolitan government of Izmir and the local government of Seferihisar envisioned and enacted more sustainable alternatives with characteristics that deviated from those of the national regime. In response to regional urbanisation trends pushing issues of agro-food production up on the agenda of local authorities, they initiated and developed localised forms of agro-food production, seeking to empower small producers and rural well being and encourage organic or ecological production and demonstrating workable and potential alternatives to Turkey's globalised agro-food regime.

These evidences imply that the pressures acting on the agro-food regime has allowed different niche experiments to develop in the local context of Izmir, in which we can see willingness to contemplate a change in practices for the provision, distribution and consumption of food and experimentation with new forms of food production, distribution and consumption challenging the mainstream food regime. Importantly, a significant outcome has been the emergence on city-level of "a first nucleus of a new regime structure" [Truffer, 2008: 980] that acts as a counter-force to the unsustainable mainstream regime and runs parallel to it. This is a development that challenges the prevailing view in discussions of sustainable transitions that cities are sites for receiving transition initiatives. Our evidence from Izmir contradicts with the presumption that cities are sites that implement transitions that take place at the ational scale. It suggests instead that there is room for manouvring to bring about alternatives to and act as a counter-force to dominant by city-level actions of local grassroots initiatives and local governments. Hence, we argue in favour of the position that cities "can play an important role in driving forward change through ex-

²⁰ As Turkey's sustained construction boom has come at a heavy cost to urban living, there has also been a purge of urbanites migrating from Istanbul to Izmir and seeking a living in the rural areas.

perimentation and as locations for niche developments” [Gibbs and O’Neill, 2017: 169] and that sustainability transitions are possible to emerge from cities and potentially stimulate broader sustainability transitions.

Yet, the question remains open as to whether and how the local, rooted alternatives that emerged in the context of Izmir’s conducive and supportive urban conditions will sustain and pave the way for a radical alternative niche and challenge mainstream forms of food production, distribution and consumption. After all, the MLP literature is full of examples of incremental transformation or reconfiguration pathways rather than radical substitution [Wolfram, 2018]. Given the growing climate of authoritarianism in Turkey where the mainstream regime’s stability is ensured by repressive measures, it is important to elaborate on how emerging niche alternatives will evolve into radical niches. What implications do findings from Izmir provide in this regard?

First of all, historical account of the emergence of alternative niches in Izmir clearly indicates that development of concerns around environmental destruction, genetic modification, loss of biodiversity and rural well-being were pioneered by affected people, communities of peasants, ecologists and activists. These groups marginalised by the incumbent regime were then mobilised by social movements against the ecologically degrading, health risking and proletarianising consequences of Turkey’s neoliberal transformation, exerting pressure on and challenging the incumbent agro-food regime. Likewise, innovations like ecological farming, eco-villages, eco-bazaars originated from grassroots movements. These evidences support Stirling’s [2015: 14] argument that “knowledges, values and interests that are more marginal to the current constituting of the [agro-food regime]” have been entangled with struggle. This implies that there is continuing need for adversarial struggle for the realisation of the radical potential of the local, rooted alternatives emerged in Izmir. A growing climate of authoritarianism in Turkey suppresses such adversarial struggle and reinforces a feeling of disempowerment among the pioneers of grassroots struggles.

Secondly, evidence from Izmir indicates that practices that deviate radically from the mainstream agro-food regime-those that are ecologically sensitive, respect peasant wisdom, and prioritise just distribution of resources-were nurtured through innovation, experimentation and debate among consumer citizens. These are prominent features of grassroots niches and difficult to emerge in managed transitions which tend to be structured, conservative and technocratic. Hence, grassroots niches are of critical importance for exploring trajectories towards radical niche developments vis-a-vis managed transitions which tend to be structured, conservative and technocratic [Smith and Stirling, 2016; Stirling, 2014; 2015].

Finally, as is recently emphasised, the radical potential of these emerging and potentially transformative initiatives may only be realised when they are connected to an emancipatory political vision [Scoones et al., 2017]. Given the growing climate of authoritarianism in Turkey, where the incumbent interests are protected and the stability of the mainstream regime is ensured by repressive measures is urgent more than ever.

REFERENCES

- Adaman, F., Akbulut, B. and Arsel, M. [eds.] [2017], *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdoğan*, I. B. Tauris: London, New York.
- Adaman, F., Arsel, M. and Akbulut, B. [2018], “Neoliberal developmentalism, authoritarian populism, and extractivism in the countryside: The Soma mining disaster in Turkey”, Conference paper No. 63, ERPI International Conference on Authoritarian Populism and the Rural World, 17-18 March, The Hague, NL.
- Adem, Ç. [2005], Non-State actors and environmentalism. In *Environmentalism in Turkey: Between democracy and development*, [eds.] F. Adaman and M. Arsel, 71-86. Aldershot: Ashgate.
- Akbulut, B. [2014], ‘A few trees’ in Gezi Park: Resisting the spatial politics of neoliberalism in Turkey, in L. A. Sandberg, A. Bardekjian and S. Butt, *Urban Forests, Trees, and Greenspace: A Political Ecology Perspective*, Oxford: Routledge. Chapter 15.
- Arsel, M. [2012], *Opposition to Gold Mining at Bergama, Turkey*, EJOLT Factsheet No. 003.
- Arsel, M., Akbulut, B. and Adaman, F. [2015], “Environmentalism of the malcontent: anatomy of an anti-coal power plant struggle in Turkey”, *The Journal of Peasant Studies*, 42 [2]: 371-395.
- Arsel, M., Adaman, F. and Akbulut, B. [2017], “A few environmentalists in Neoliberal Turkey and its discontents”, in Adaman, F., Akbulut, B. and Arsel, M. [eds.] [2018], *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdoğan*, I. B. Tauris: London, New York. pp.
- Aydın, Z. [2010], “Neo-liberal transformation of Turkish agriculture”, *Journal of Agrarian Change*, 10 [2]: 149-187.
- Azak, Ş. and Miran, B. [2015], *Türk Tüketicilerin Organik Pazara ve Organik Ürünler Yönelik Davranışlarının Analizi: İzmir Örneği*. ETÖ.
- Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/0Bx5-1ZxK2vFKN3B5Nk9q0UJxc0k/view>
- Bernstein, H. [1996/7], “Agrarian questions then and now”, *Journal of Peasant Studies*, 24[1-2], 22-59.
- Brenner, N. [2013], “Theses on Urbanisation”, *Public Culture*, 25: 85-114.
- Brenner, N. and Schmitz, C. [2012], *Planetary Urbanization*. In M. Gandy [ed.], *Urban Constellations*, Berlin: Jovis. Pp. 10-13.
- Coenen, L., Raven, R. and Verbong, G. [2010], “Local niche experimentation in energy transitions: a theoretical and empirical exploration of proximity advantages and disadvantages”, *Technology in Society*, 32: 295-302.
- Coenen, L., Benneworth, P. and Truffer, B. [2012], “Toward a spatial perspective on sustainability transitions”, *Research Policy*, 41: 968-979.
- Demiryürek, K. [2011], “Organik Tarım Kavramı ve Organik Tarımın Dünya ve Türkiye’deki Durumu”, *60Ü Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28 [1], 27-36.
- Durrant, R. A. [2014], *Civil society roles in transition: towards sustainable food?* Unpublished Dphil Thesis, SPRU, University of Sussex, UK.
- Engiz, M., Özlü, R., R. [2007], *Türkiye’de ve AB’de Organik Tarım Mevzuatının Son Durumu*, Organik Tarım Türkiye 1. Kongresi Raporu [pp. 18-19], Bahçeşehir University, İstanbul.
- Ersun, N. and Aslan, K. [2011], *Türkiye’de Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları*, İstanbul Ticaret Odası Yay., İstanbul.
- Farla, J., Markard, J., Raven, R. and Coenen, L. [2012], “Sustainability transitions in the making: a closer look at actors, strategies and resources”, *Technology Forecasting and Social Change*, 79: 991-998.
- Friedmann, H. [1993], “The political economy of food: a global crisis”, *New Left Review* [197], 29-57.
- Friedmann, H., McMichael, P. [1989], “Agriculture and the State System: the rise and decline of national agricultures, 1870 to the present”, *Sociologia Ruralis*, 29[2], 93-117.
- Fudge, S., Peters, M. and Woodman, B. [2016], “Local authorities as niche actors: the case of energy governance in the UK”, *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 18: 1-17.

- Geels, F. W. and Deuten, J. J. [2006], "Local and global Dynamics in technological development: a socio-cognitive perspective on knowledge flows and lessons from reinforced concrete", *Science and Public Policy*, 33 [4]: 265-275.
- Geels, F. W. [2011], "The multi-level perspective on sustainability transitions: responses to seven criticisms", *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 1: 24-40.
- Geels, F. W. and Schot, J. [2007], "Typology of sociotechnical transition pathways", *Research Policy*, 36: 399-417.
- Gibbs, D. and O'Neill, K. [2017], "Future green economies and regional development: a research agenda", *Regional Studies*, 51 [1]: 161-173.
- Greenpeace [2012], Halk GDO'yu Yemiyor. Retrieved at: <http://www.greenpeace.org/turkey/Global/turkey/image/2012/07/gdo-arastirma/Greenpeace%20GDO%20kamuoyu%20arastirmasi.pdf> [Accessed: 18.01.2018].
- Gündüz, C. [2012], Pragmatism and utopia under the auspices of neoliberalism: turning out to be cittaslow of Seferihisar, Unpublished PhD thesis, Middle East Technical University: Ankara.
- Gürel, B., Küçük, B. and Taş, S. [2018], "Rural roots of the rise of the Justice and Development Party in Turkey", Conference paper No. 57, ERPI International Conference on Authoritarian Populism and the Rural World, 17-18 March, The Hague, NL.
- Hargreaves, T., Hielscher, S., Seyfang, G. And Smith, A. [2013], "Grassroots innovations in community energy: the role of intermediaries in niche development", *Global Environmental Change*, 23: 868-880.
- Hodson, M. and Marvin, S. [2010], "Cities mediating technological transitions: understanding visions, intermediation and consequences", *Technology Analysis and Strategic Management*, 21 [4]: 515-534.
- Hodson, M., Burrai, E. And Barlow, C. [2016], "Remaking the material fabric of the city: 'alternative' low carbon spaces of transformation or continuity?", *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 18: 128-146.
- Kadibeyoğlu, Z. and Konya, N. [2017], Alternative Food Initiatives in Turkey, in Adaman, F., Akbulut, B. and Arsel, M. [eds] [2018] *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdoğan*, I. B. Tauris: London, New York. pp. 207-230.
- Karakaya, E. [2016], Agro food system transitions? Exploring alternative agro food initiatives in Izmir, Turkey. Unpublished PhD Thesis, IZTECH, Izmir Institute of Technology, TURKEY.
- Keyder, Ç. and Yenil, Z. [2013], *Bildiğimiz Tarımın Sonu*, İletişim: İstanbul.
- Kirwan, J., Ilbery, B., Maye, D. and Carey, J. [2013], "Grassroots social innovations and food localisation: an investigation of the Local Food programme in England", *Global Environmental Change*, 23: 830-837.
- Kutlu, Ü.B. [2013], "Bitkisel Üretimdeki Gelişmeler ve Hedefler", *Türktarım*, 214, Kasım-Aralık
- Kuyucu, T. [2017], Two crises, two trajectories: The impact of the 2001 and 2008 economic crises on urban governance in Turkey, in Adaman, F., Akbulut, B. and Arsel, M. [eds.] [2017] *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdoğan*, I. B. Tauris: London, New York. pp. 44-74.
- Küsek, G. and Deveci, H. V. [2013], "Ülkemizde Arazi Toplulaştırması", *Türktarım*, 210: 30-37.
- Lawhon, M. and Murphy, J.T. [2011], "Socio-technical regimes and sustainability transitions: insights from political ecology", *Progress in Human Geography*, 36 [3]: 354-378.
- McGuirk, P., Robyn, D., Brennan, C. And Bulkeley, H. [2015], "Urban carbon governance experiments: the role of Australian local governments", *Geographical Research*, 53 [1]: 39-52.
- McMichael, P. [2009], "A food regime genealogy", *The Journal of Peasant Studies*, 36 [1], 139-169.
- McMichael, P. [2007], "Reframing development: global peasant movements and the new agrarian question", *Revista NERA*, 10[10], 57-71.
- Mulugetta, Y., Jackson, T. and van der Horst, D. [2010], "Carbon reduction at a community scale", *Energy Policy*, 38: 7541-7545.
- Özen, H. [2009], "Located locally, disseminated nationally: the Bergama movement", *Environmental Politics*, 18 [3]: 408-423.
- Özkaynak, B., Aydın, C. İ., Ertör-Akyazı, P. and Ertör, I. [2015], "The Gezi Park resistance from an environmental justice and social metabolism perspective", *Capitalism Nature Socialism*, 26 [1]: 99-114.
- Özlüer, F. [2005], "Ekoloji Hareketi Tarih Yapabilecek Mi?" *Gri ve Yeşil*, 1. <http://www.fevziozluer.av.tr/ekoloji-hareketleri-tarih-yapabilecek-mi/>. [Erişim Tarihi: 10.01.2018].
- Quitau, M-B., Hoffmann, B. and Elle, M. [2012], "Local niche planning and its strategic implications for implementation of energy-efficient technology", *Technological Forecasting and Social Change*, 79: 1049-1058.
- Raven, R. P. J. M., Heiskanen, E., Lovio, R., Hodson, M. and Brohmann, B. [2008], "The contribution of local experiments and negotiation processes to field-level learning in emerging [niche] technologies: meta-analysis of 27 new energy projects in Europe", *Bulletin of Science Technology & Society*, 28: 464-477.
- Rohracher, H. and Spath, P. [2014], "The interplay of urban energy policy and socio-technical transitions: the eco-cities of Graz and Freiburg in retrospect", *Urban Studies*, 51 [7]: 1415-1431.
- Scoones, I., Edelman, M., Borras Jr., S.M., Hall, R., Wolford, W. and White, B. [2017], "Emancipatory rural politics: confronting authoritarian populism", *The Journal of Peasant Studies*, 45 [1]: 1-20.
- Seyfang, G., Hielscher, S., Hargreaves, T., Martiskainen, M. and Smith, A. [2014], "A grassroots sustainable energy niche? Reflections on community energy in the UK", *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 13: 21-44.
- Smith, A. [2006], "Green niches in sustainable development: the case of organic food in the United Kingdom", *Environment and Planning C: Government and Policy*, 24: 439-458.
- Smith, A. [2007], "Translating Sustainabilities between Green Niches and Socio-Technical Regimes", *Technology Analysis & Strategic Management*, 19 [4]: 427-450.
- Smith, A., Voß, J-P. and Grin, J. [2010], "Innovation studies and sustainability transitions: the allure of multi-level perspective and its challenges", *Research Policy*, 39: 435-448.
- Smith, A. and Stirling, A. [2016], *Grassroots innovation and innovation democracy*, STEPS Working Paper 89, Brighton: STEPS Centre.
- Stirling, A. [2014], "From sustainability, through diversity to transformation: towards more reflexive governance of vulnerability", Chapter 16.
- Tekeli, İ. [2016], *Dünyada ve Türkiye'de Kent-Kır Karşıtlığı Yok Olurken Yerleşmeler için Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri*, İdealkent: Ankara.
- Truffer, B. [2008], "Society, technology, and region: contributions from the social study of technology to economic geography", *Environment and Planning A*, 40: 966-985.
- Truffer, B. and Coenen, L. [2012], "Environmental innovation and sustainability transitions in regional studies", *Regional Studies*, 46 [1]: 1-21.
- Unruh, G. C. [2000], "Understanding carbon lock-in", *Energy Policy*, 28: 817-883.
- White, R. and Stirling, A. [2013], "Sustaining trajectories towards sustainability: dynamics and diversity in UK communal growing activities", *Global Environmental Change*, 23: 838-846.
- Wolfram, M. [2016], "Cities shaping grassroots niches for sustainability transitions: conceptual reflections and an exploratory case study", *Journal of Cleaner Production*, 173: 11-23.

Küresel Bir Soruna Yerel Çözümler: İzmir’de Yerel Yönetimler ve İklim Değişikliği Politikaları

Gökhan ORHAN

[Prof. Dr. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Siyaset Bilimi Kamu Yönetimi Bölümü]

ÖZET

ABSTRACT

Küresel iklim değişikliği, Dünya genelinde hemen her bireyin katkı verdiği ve her coğrafyayı etkileme potansiyeli olan karmaşık bir sorundur. Sorunun çözümü için gereken karbonsuzlaşma ve sonuçlarıyla mücadele edebilmek için gereken uyum hedeflerine ulaşmak adına uluslararası alanda önemli çabalar verilmekle birlikte, değişimin önünde ciddi engeller mevcuttur. Enerji başta olmak üzere ülkelerin üretim ve tüketim kalıplarında kayda değer değişimleri gerektirmesi, kömür ve petrol ihraç eden ülkeler ve ABD’den oluşan güçlü bir veto koalisyonu ve belirsizlikten ve şirketlerin desteğinden beslenen iklim inkârcılığının katkıları uluslararası alanda gözlemlenen çabalardan özenlen sonuçların alınmasını engellemektedir.

Bununla birlikte tüm küresel çevre rejimleri gibi iklim değişikliğiyle mücadele de çok seviyeli yönetim çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Devletlerin baskın olduğu uluslararası iklim müzakerelerinde ülkelerin enerji üretim ve tüketim öncelikleri yanında şirketlerin baskıları önemli roller oynasa da, bu alanda yeni türden oyuncuların yükselişte olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle 2000’li yıllarda duraklama dönemine giren iklim müzakerelerinde, ulus-altı seviyede faaliyet gösteren kentler, yerel yönetimler ve bölgesel yönetimler, ayak sürüyen merkezi yönetimlerin aksine, bu alanda çalışan uluslararası ağlarda yer alarak kendi faaliyetlerinden kaynaklanan salımların azaltılması taahhüdünde bulunmuş ve küresel değişime yerelden önemli bir katkı vermişlerdir.

Bu aşamada kentlerin sürece dâhil olmasının bir başka önemi de dünyadaki sera gazı salımının %75’inin kent kaynaklı olmasıyla alakalıdır. Kent kaynaklı ısınma, ulaşım, katı atık ve ormansızlaşma kentleri başlıca sera gazı salım kaynağı haline getirmektedir. Yine kentler ve kentlerde yaşayanlar iklim değişikliğinden en fazla etkilenen potansiyeline sahiptirler. Kentler hem sorunun kaynağı hem de çözümün bir parçası olma potansiyeline sahip konumdadırlar.

Yerel yönetimler ve kentlerin hangi etkenlerle bu sürece dâhil olduğu incelendiğinde literatürde iki açıklama ön plana çıkmaktadır. Bunlardan gönüllülük yaklaşımı belediyelerde çalışan ve iklim değişikliği sorununun ve bu soruna bir çözüm önerme gerekliliğinin farkına varan bireylerin etrafında şekillendiğini ileri sürer. Her ne kadar bu konuda faaliyet gösteren yerel yönetim ağları büyüye ve yeni yol ve yöntemler geliştirilse de odaklanılan konular belediyelerin kendi içlerinde geliştirdikleri ve özellikle belediye faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazı azaltma faaliyetlerine odaklanmıştır. Stratejik kentçilik [strategic urbanism] olarak adlandırılan ikinci aşamada iklim değişikliğinin ulaşılmak istenen diğer kentsel gündemlerle bütünleştiğini ve bunun küresel çevre siyasetinde yeni bir aşamaya işaret ettiği görülür.

Bu çalışma bahsi geçen yerel yönetim ağlarına dâhil olarak karbon salımlarında azaltma taahhüdünde bulunan İzmir Belediyelerinin bu alanda yaptığı çalışmaları incelemeyi amaçlamaktadır. İzmir Belediyeleri bu alanda kurulmuş olan uluslararası ağlara üye olarak salımlarını belirleme, envanter çıkarma, azaltım taahhütlerinde bulunma ve azaltım için projeler geliştirme çabaları içindedirler. Çalışma belediyelerin bu alanda yaptığı faaliyetlerin bir dökümünü çıkardıktan sonra bu değişimin ardında yer alan etkenleri incelemeyi amaçlamaktadır. Bu noktada ilk bulgular İzmir özelinde yapılan çalışmaların gönüllülük esasında başlayan daha sonra stratejik kentçilik kaygısıyla devam eden ve ağırlıklı olarak pozitif toplamı ekolojik modernizasyon projeleri olduğunu göstermektedir. Ancak diğer ülke yönetimleri ve kalkınma finansmanı kuruluşlarının müdahale için gerekli koşulları yarattığı, finansmanı sağladığı ve bu sürecin girişimciler tarafından desteklendiği de görülmektedir. Sonuçta, her ne kadar bütün bu gelişmeler yerel oyuncuların bir başarısı olarak görülse de uluslararası oyuncuların katkısı sonuca önemli bir etki etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Kentler, İklim Değişikliği, Uyum, Karbonsuzlaşma.

LOCAL SOLUTIONS TO A GLOBAL PROBLEM: LOCAL GOVERNMENTS AND CLIMATE CHANGE POLICIES IN İZMİR

Climate change is a complex global problem with a number of negative repercussion on people living all around the world. Although international efforts in meeting climate change adaptation and decarbonisation objectives are under way, there are serious obstacles. Among others, decarbonisation requires major changes in both production and consumption patterns, especially in energy sector, with serious costs involved. Furthermore, a strong veto coalition of carbon fuel exporting countries and the USA and climate denialism, flourished with the support of carbon fuel lobbies, have all contributed to retarding international efforts. Climate Change Regime, operates in a multi-level governance framework in which countries and carbon fuel lobbies have been dominant players, along with international organisations and NGO's. Yet again, a number of emerging players in the field ranging from local and regional governments to municipalities act independent of their governments, in committing themselves to emission reduction targets as a part of global networks of local government initiatives against climate change.

Cities have seriously contributed to climate change through their intensive overall consumption and energy consumption levels stemming from heating, transport and emissions from solid waste and deforestation practices. Urban areas account for approximately 75% of global CO2 emissions and vulnerable to climate change related risks and hazards. Urban centres are the place where problem originates and action in urban centres is essential for success. Involvement of local government and cities in global environmental politics was explained with reference to municipal voluntarism and strategic urbanism. Municipal voluntarism was characterised by individuals within municipal authorities recognising the potential significance of climate change and offering some form of response. Local governments and cities initially prioritised greenhouse gas reductions stemming from services they provided to the public. In the second phase, municipal authorities and other urban actors were engaged in a more overtly political approach, one of strategic urbanism and climate change became integral to the pursuit of wider urban agendas. Ecological modernisation policies that aim to protect environment and save resources in an efficient manner was widespread in sectors ranging from transport to waste management.

This paper aims to analyse climate change policies of municipalities in İzmir, which pledged to reduce their municipal carbon emissions, as a part of international networks of local governments. Those municipalities determined their emissions, developed inventories, promised to reduce their carbon emissions, and initiated a number of projects for that purpose. This paper will develop an inventory of municipal activities for climate change adaptation and mitigation in İzmir and aims to explain the motivation behind climate change policies. Early findings suggest that local governments in İzmir have initiated climate change policies based on municipal voluntarism and then positive-sum ecological modernisation policies prevailed as a part of strategic urbanism perspective. İzmir experience also illustrates that membership in global networks, involvement of international organisations, and development finance institutions play a major role in developing a local level capacity in adapting and mitigating climate change. Involvement of international players is an important source of improvement in tackling climate change given the reluctance of central government institutions in Turkey.

Keywords: Local Governments, Towns, Climate Change, Harmony, The Decarburized.

Giriş

Küresel iklim değişikliği dünya genelinde hemen her bireyin katkı verdiği ve her coğrafyayı etkileme potansiyeli olan karmaşık bir sorundur. Sorunun çözümü için gereken karbonsuzlaşma ve sonuçlarıyla mücadele edebilmek için gereken uyum hedeflerine ulaşmak adına uluslararası alanda önemli çabalar verilmekle birlikte, değişimin önünde ciddi engeller mevcuttur. Enerji başta olmak üzere ülkelerin üretim ve tüketim kalıplarında kayda değer değişimleri gerektirmesi, kömür ve petrol ihraç eden ülkeler ve ABD’den oluşan güçlü bir veto koalisyonu ve belirsizlik ve şirketlerin desteğinden beslenen iklim inkârcılığının katkıları uluslararası alanda gözlemlenen çabalardan özenlen sonuçların alınmasını engellemektedir.

Bununla birlikte tüm küresel çevre rejimleri gibi, iklim değişikliğiyle mücadele de çok seviyeli yönetim çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Devletlerin baskın

olduğu uluslararası iklim müzakerelerinde ülkelerin enerji üretim ve tüketim öncelikleri yanında şirketlerin baskıları önemli roller oynasa da, bu alanda yeni türden oyuncuların yükselişte olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle 2000'li yıllarda duraklama dönemine giren iklim müzakerelerinde, ulus-altı seviyede faaliyet gösteren kentler, yerel yönetimler ve bölgesel yönetimler, ayak sürüyen merkezi yönetimlerin aksine, bu alanda çalışan uluslararası ağlarda yer alarak kendi faaliyetlerinden kaynaklanan salımların azaltılması taahhüdünde bulunmuş ve küresel değişime yerelden önemli bir katkı vermişlerdir.

Bu aşamada kentlerin sürece dâhil olmasının bir başka önemi de, Dünya'daki sera gazı salımının %75'inin kent kaynaklı olmasıyla alakalıdır. Kent kaynaklı ısınma, ulaşım, katı atık ve ormansızlaşma kentleri başlıca sera gazı salım kaynağı haline getirmektedir. Yine kentler ve kentlerde yaşayanlar, iklim değişikliğinden en fazla etkilenme potansiyeline sahiptirler. Kentler hem sorunun kaynağı, hem de çözümün bir parçası olma potansiyeline sahip konumdadırlar.

Yerel yönetimler ve kentlerin, hangi etkenlerle iklim değişikliğiyle mücadele ve iklim değişikliğine uyum sürecine dâhil olduğu incelendiğinde, literatürde iki açıklama ön plana çıkmaktadır. Bunlardan gönüllülük yaklaşımı belediyelerde çalışan ve iklim değişikliği sorununun ve bu soruna bir çözüm önerme gerekliliğinin farkına varan bireylerin etrafında şekillendiğini ileri sürer. Her ne kadar bu konuda faaliyet gösteren yerel yönetim ağları büyüye ve yeni yol ve yöntemler geliştirilse de odaklanılan konular belediyelerin kendi içlerinde geliştirdikleri ve özellikle belediye faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazı azaltma faaliyetlerine odaklanmıştır. Stratejik kentçilik [*strategic urbanism*] olarak adlandırılan ikinci aşamada, iklim değişikliği ulaşılmak istenen diğer kentsel gündemlerle bütünleşmiş ve bu durum küresel çevre siyasetinde yeni bir aşama olarak görülmüştür. Bu aşamada hem kaynak verimliliği, hem de çevre koruma hedeflerine ulaşmayı amaçlayan ekolojik modernizasyon politikalarının, ulaşımdan katı atık yönetimine kadar pek çok alanda yaygın olarak uygulandığı da görülür.¹

Bu çalışma bahsi geçen yerel yönetim ağlarına dâhil olarak karbon salımlarında azaltma taahhüdünde bulunan İzmir belediyelerinin bu alanda yaptığı faaliyetleri incelemeyi amaçlamaktadır. İzmir belediyeleri bu alanda kurulmuş olan uluslararası ağlara üye olarak salımlarını belirleme, envanter çıkarma, azaltım taahhütlerinde bulunma ve azaltım için projeler geliştirme çabaları içindedirler. Çalışma belediyelerin bu alanda yaptığı faaliyetlerin bir dökümünü çıkardıktan sonra bu değişimin ardında yer alan etkenleri incelemeyi amaçlamaktadır. Bu noktada ilk bulgular İzmir özelinde yapılan çalışmaların gönüllülük esasında başlayan daha sonra stratejik kentçilik kaygısıyla devam eden ve ağırlıklı olarak pozitif toplam ekolojik modernizasyon projeleri olduğunu göstermektedir. Ancak diğer ülke hükümetleri ve kalkınma finansmanı kuruluşlarının müdahale için uygun koşulları

yaratdığı, gerekli finansmanı sağladığı ve tüm bu faaliyetlerin girişimciler tarafından desteklendiği de görülmektedir. Sonuçta, her ne kadar bütün bu gelişmeler yerel oyuncuların bir başarısı olarak görülsün de, uluslararası oyuncuların etkileşimi ortaya çıkan sonucu önemli oranda etkilemektedir.

Küresel İklim Değişikliği ve Yerel Yönetimler

İklim değişikliği, gerçek anlamda küresel ve karmaşık bir çevre sorunudur. Çevre sorunlarının ve küresel iklim değişikliği gibi sorunların çözümü sürecinde kimi zaman devletler, kimi zaman iş dünyası ve sivil toplum asli oyuncu olarak görülmekle birlikte, bireysel müdahalelerin çözüm sürecinde önemli bir yer tuttuğunu iddia edenler de vardır. Ancak yerel yönetimler ve kentler hem sorunların ortaya çıktığı, hem sorunlardan ciddi anlamda etkilenen, hem de çözümün önemli bir kısmında sorumlu olan yönetim birimleridir. Örneğin küresel iklim değişikliği bağlamında kentler, önemli birer üretim ve tüketim merkezi olarak hem sorunların çıkış noktası, hem de çözüm noktasında yer almaktadır. Dünya'daki sera gazı salımının %75'i kentlerden kaynaklanmaktadır. Kent kaynaklı ısınma, ulaşım, katı atık ve ormansızlaşma, kentleri başlıca sera gazı salım kaynağı haline getirmektedir. Yine kentler ve kentlerde yaşayanlar, iklim değişikliğinden en fazla etkilenme potansiyeline sahiptirler.² Bu sürecin yönetiminde de yerel yönetimler kilit bir konumdadırlar.

Bulkeley ve Betsill'e göre, kentsel alanlarda sera gazı salımlarının azaltılması dört nedenle önem kazanmıştır. Öncelikle küresel nüfusun artan oranda kentlerde yaşamaya başlaması, kentleri artan enerji tüketimi ve atık üretimi yapan yerler haline getirmektedir. Yerel yönetimler enerji arzı ve yönetimi, ulaşım, planlama ve atık yönetimi alanlarındaki müdahaleleri aracılığıyla, bu salımlar üzerinde kimi zaman merkezi yönetimlerden çeşitli derecelerde bağımsız ve önemli bir etkiye sahiptir. İkinci olarak, *Yerel Gündem 21*'lerin çoğalması, yerel yönetimlerin karmaşık sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gündemlerine alma konusunda hem istekli olduğunu, hem de böylesi bir kapasiteye sahip olduğunu göstermiştir. Üçüncü olarak, kentsel alanlarda faaliyet gösteren yerel yönetimler hem farklı paydaşlar arasındaki eşgüdümü sağlama, hem de vatandaşların politikalarla ilgilenmesinin sağlanması sürecinde yer alan anahtar oyuncular arasındadırlar. Son olarak yerel yönetimler, çevre sorunlarıyla mücadelede önemli deneyimlere sahip ve iklim değişikliğine katkılarını azaltan yenilikçi önlemler ve stratejiler geliştiren oyuncular olarak, birer tanıtım projesi olarak görülebilir veya yeni bir deneyimin temeli olabilirler. Bu pratikler aracılığıyla, yerel yönetimler sera gazı salımları üzerinde belli bir etkiye bulunabilir ve hükümetlerin uluslararası seviyede indirim taahhütlerini yerine getirmelerine doğrudan katkıda bulunabilirler.³

Yerel yönetim ve kentlerin iklim değişikliğiyle mücadele sürecinde oynayabile-

² REC Türkiye, *İklim Dostu Kentler Projesi*, http://www.rec.org.tr/index.php?module=proj&item=proj_projects&project_id=68&page_id=3. [Erişim Tarihi: 5 Mart 2013].

³ Herriet Bulkeley ve Michele M. Betsill. "Rethinking Sustainable Cities: Multilevel Governance and the 'Urban' Politics of Climate Change" *Environmental Politics*, 14 no. 1 [2005], 45.

¹ Herriet Bulkeley ve Michele M. Betsill, "Revisiting the Urban Politics of Climate Change" *Environmental Politics*, 22 no. 1 [2013], 139.

cekleri rollerin, başlangıçta daha sınırlı bir çerçevede ele alındığı görülür. Örneğin, yerel yönetimlerin küresel iklim değişikliği gibi devasa bir sorunla ilgilendiği örnekler oldukça sınırlıdır. İlgilendiği örneklerde de sorununa kendi sınırları dâhilinde ve özellikle merkezi yönetim tarafından belirlenen bir alanda katkı verebilecek bir oyuncu olarak görülmektedirler. Bulkeley ve Betsill'in son çalışmalarında, tekrardan bu konuya dönerek yaptıkları değerlendirmelerde de kentlerin iklim değişikliğine verdikleri tepkileri iki aşamada ele aldıkları görülür. Birinci aşamayı, 'belediyelerin gönüllülüğü' [municipal voluntarism] olarak tanımlayan yazarlar bu aşamada Kuzey Amerika ve Avrupa'daki bazı küçük ve orta ölçekteki şehirlerde görülen bu durumun, belediyelerde çalışan ve iklim değişikliği sorununu, bu soruna bir çözüm önerme gerekliliğinin farkına varan bireylerin etrafında şekillendiğini ileri sürerler. Her ne kadar bu konuda faaliyet gösteren yerel yönetim ağları büyüye ve yeni yol, yöntemler geliştirilse de odaklanılan konular belediyelerin kendi içlerinde geliştirdikleri ve özellikle belediye faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazı azaltma faaliyetlerine odaklanmıştır.⁴ Bu noktada bir zorlayıcılıktan ziyade, gönüllülüğün söz konusu olduğunu ama bu gönüllülüğün de belediyelerin kendi sınırları ve kendi yetki ve sorumlulukları dâhilinde yapabileceklerine odaklandığını söyleyebiliriz.

Özellikle de 2000 sonrası dönemde kimi ülkelerde yerel yönetimlerin, kimi ülkelerdeyse eyaletlerin iklim değişikliğiyle mücadele sürecinde, merkezi yönetimlerden daha farklı bir tavır içinde olduğu örnekler artmaya başlamıştır. Bunlar yerel yönetimler ve bazı uluslararası yerel yönetim ağlarının, kimi zaman merkezi yönetimlerin çizdiği çerçevenin dışına çıkan ve hatta daha önde giden bir performans gösterdiği örneklerdir. Takip eden bölümde iklim değişikliğiyle mücadele sürecinde yerel yönetimlerin üstelendiği yeni rol, yerel yönetimlerin iklim değişikliğiyle mücadele sürecinde oluşturdukları uluslararası ağlar üzerinden incelenecektir.

İklim Değişikliğiyle Mücadele Sürecinde Yerel Yönetim ve Kent Ağları

Bu alandaki ilk örnekler, 'Kyoto Protokolü'nü imzalamayan ve iklim değişikliği bağlamındaki veto koalisyonunun lideri konumda olan ABD'de görülmüştür. 1989 yılında ABD'nin California Eyaletinde yer alan Irvine kentinin, ozon tabakasını incelten maddelerin yasaklanmasına yönelik olarak alınan belediye meclisi kararıyla, önce ulusal daha sonra da giderek küresel çapta bir hareketin öncüsü olması, küresel sorunlarda yerelin gücünü ortaya koyması açısından bir dönüm noktası olarak ele alınabilir.⁵

ABD'den başka bir örnek vermek gerekirse, 2005 yılında 35 eyalette yaşayan yaklaşık 29 milyon Amerikalıyı temsil eden ve Cumhuriyetçilerden, Demokratlara 132 belediye başkanından oluşan bir partiler üstü oluşum, Bush yönetiminin iklim değişikliği politikalarına karşı önemli bir çıkış yapmıştır. Bu 132 belediye, 'Birleşik

Devletler Belediye Başkanları İklim Koruma Anlaşması'na imza atarak kendi inisiyatifleriyle, 2012 yılı itibariyle sera gazı salımlarını, 1990 yılı seviyelerinin %7 altına indirme taahhüdünde bulunmuşlardır [*the U.S. Mayors Climate Protection Agreement*]. Bu çerçevede azaltım hedeflerine ulaşmak için Seattle Belediyesi, limana yanaşan büyük yolcu gemilerinden motorlarını durdurmalarını ve enerji ihtiyacını şehir şebekesinden sağlamalarını istemiştir. Salt Lake City elektrik ihtiyacını, rüzgâr santrallerinden sağlamaya başlamış ve New York Belediyesi, elektrikli ve hibrid hizmet araçlarını devreye sokmaya başlamıştır.⁶

Bu konuda verilebilecek örgütlenme örneklerinden bir diğeri de tarihi daha eskiye dayanan, ICLEI [*the International Council for Local Environmental Initiatives*] kısaltmasını ve Sürdürülebilirlik İçin Yerel Yönetimler-Sürdürülebilir Kentler Birliği [*Local Governments for Sustainability*] ismini kullanan yerel yönetimler ağıdır. 1990 yılında, New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde düzenlenen bir konferans sonrası kurulan ICLEI, yerel yönetimlerin kendi inisiyatifiyle, çevre sorunları odaklı olarak oluşturdukları ilk uluslararası yapıdır. İlk uluslararası yerel iklim çalışması olan Kentsel Karbondioksit Azaltım Projesi'nin, 1991 yılında, ulusal hükümetlerin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ni kabulünden 1 yıl önce ve Kyoto Protokolü'nün kabulünden ve Uluslararası Enerji Ajansının ilk küresel ölçekli enerji kaynaklı karbondioksit salımları envanterinden 6 yıl önce hayata geçirmesi, ICLEI'nin ve üyesi belediyelerin iklim alanındaki çabalarının ve katkılarının önemli göstergeleridir.⁷ Günümüzde, 124 ülkede ve 22 ofisle faaliyet gösteren ve sürdürülebilirliği hedefleyen 1500'den fazla şehir, kasaba ve bölgenin üye olduğu ICLEI kentlerin sera gazı emisyonlarını azaltmayı amaçlayan bir dizi çalışma yürüttüğü bir platform olarak uluslararası kamuoyu oluşturma sürecine önemli katkılar sağlamaktadır.⁸

Bu çerçevede ele alınabilecek bir diğer örnekse, 2007 yılında Avrupa Komisyonu öncülüğünde örgütlenen, 'Yerel Sürdürülebilir Enerji İçin Belediye Başkanları Sözleşmesi'dir [*Covenant of Mayors*]. 31 Ocak 2019 itibariyle bu sözleşmeye taraf olan 43 ülkeden, 7755 yerel yönetim birimi, yaklaşık 252.629.868 kişiyi temsil etmektedir.⁹ Belediye Başkanları Sözleşmesi süreci, yerel-ulusal-bölgesel-uluslararası düzeyde ortaklaşa belirlenen ve uygulanan politikalarla iklim değişikliğiyle savaşımın çok daha hızlı bir şekilde yaygınlaştırılabileceğini ortaya koyması açısından önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.¹⁰

İklim değişikliği temalı bu ağların ve benzeri diğer uluslararası girişimlerin temel amaçlarından biri sera gazı salımlarının azaltımı olup, iklim değişikliğiyle

⁶ New York Times, "Rebuffing Bush, 132 Mayors Embrace Kyoto Rules", 14 Mayıs 2005, http://www.nytimes.com/2005/05/14/national/14kyoto.html?_r=0. [Erişim Tarihi: 17.06.2019]

⁷ Arıkan, "Rio+20'nin Ardından", s. 168.

⁸ ICLEI Web Sayfası, <https://www.iclei.org/>. [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2019]

⁹ Covenant of Mayors, Covenant in Figures, 2019, <https://www.covenantofmayors.eu/about/covenant-initiative/covenant-in-figures.html>. [Erişim Tarihi 31 Ocak 2019]

¹⁰ Arıkan, "Rio+20'nin Ardından", 170.

⁴ Bulkeley ve Betsill, "Revisiting the Urban Politics", 139.

⁵ Yunus Arıkan, "Rio+20'nin Ardından, Dünyada ve Türkiye'de Sürdürülebilirliğe Giden Yolda Yerel Yönetimler", *Çevre Yönetişimi Uluslararası Konferansı*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2013, s. 167-168.

mücadele ve sürdürülebilir kentlerin yaygınlaştırılması konusunda kentlere rehberlik edecek birçok çalışma ve program geliştirmektir. Bunun için öncelikle sera gazı envanterleri geliştirilerek var olan sorunun ve kaynaklarının tespiti yoluna gidilmekte, ardından gönüllü salım azaltımı hedefleri belirlenmekte ve bu hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı düzenli raporlar aracılığıyla izlenmektedir. Gönüllülük temelinde çalışan bu ağlar, zaman içinde küresel iklim değişikliği müzakerelerinde önemli roller oynamaya başlamışlardır. Bu süreçte hem 'Durban ve Doha İklim Konferansları'nda, hem de '2012 Rio Zirvesi'nde bu ağların daha etkili bir rol oynamaya başladığı görülmüş, '2013 Varşova Zirvesi'nde bu eğilimin daha yerleştiği gözlemlenmiştir.

Ancak bu girişimlerin beraberinde, istenen etkiyi yaratıp yaratamayacağı da yanıtlanması gereken ayrı bir sorudur. ABD örneğindeki 132 belediyeyi ele alırsak, bu girişimin iklim değişikliği sürecini ya da ABD'nin iklim değişikliği süreci karşısındaki tavrını ciddi anlamda etkileyip etkileyemeyeceği tartışmalı bir konudur. Ancak şehirlerin ve özellikle de büyük şehirlerin ne ölçüde enerji tükettiğini ve ekolojik ayak izleri bağlamında ne kadar sorunlu olduklarını hatırlarsak, bu küresel sorunun çözümü sürecinin önemli oyuncularından birinin ulus-altı siyasal oyuncular olacağı kesindir. Bu çerçevede iklim değişikliğiyle mücadele sürecinde yer alan diğer ülkelerin yerel yönetim ve eyaletlerinin de katılımıyla ulus-altı siyasal oyuncuların iklim değişikliğiyle mücadele sürecinin etkili unsurları olmaya başlaması sürpriz olmamalıdır.

Ancak burada karşımıza çıkan diğer bir tartışma konusu da, yerel yönetimlerin bu konudaki istek, kararlılıklarının ulusal düzeydeki düzenlemeler ve küresel dinamikler karşısında ne kadar etkili olabileceğidir. Ölçek sorunsalı ilgili sorunun ortaya çıkmasına neden olan ve çözümü sürecinde rol oynayabilecek farklı seviyelerdeki oyuncuların analizini gerektirir. Her ne kadar bu sorunun yanıtı sadece bu yerel yönetim birimlerinin eylemleri çalışarak verilemese de, öncü yerel yönetimlerin kendi sorumluluk alanlarında geliştirdikleri politikalar diğer yerel yönetim ve kentlerin iklim değişikliğiyle mücadele politikalarını etkileme potansiyeli taşımaktadır. Bu alanda aktif rol oynayan belediye deneyimlerinin paylaşılması, öğrenme sürecinin desteklenmesi anlamında önem kazanmaktadır. Bu nedenle takip edilen bölümde, Türkiye özelinde iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum konusunda önemli çalışmalar yapan İzmir belediyelerinin deneyimleri incelenecektir.

İklim Değişikliğiyle Mücadele ve Uyum Sürecinde İzmir Belediyeleri

Bu bölümde, İzmir ilinde faaliyet gösteren İzmir Büyükşehir Belediyesi ve bazı ilçe belediyelerinin, bireysel veya uluslararası yerel yönetim ağlarının parçası olarak iklim değişikliğiyle mücadeledeki çalışmaları inceleyeceğiz. Bu çalışmada, İzmir örneklerinden bahsedilmesinin iki temel nedeni mevcuttur ve sadece bu derlemenin İzmir konulu olması temel neden olarak görülmemelidir.

Birinci neden; bazı İzmir belediyelerinin iklim değişikliğiyle mücadelede, küresel yerel yönetim ağlarının bir parçası olarak azaltım hedefleri açısından öncü ko-

numda olmalarıdır. Özellikle; Seferihisar, Bornova ve Karşıyaka bu sürece ilk dâhil olan belediyeler arasında yer almakta olup, 2017 yılında Bayındır Belediyesi de iklim değişikliğiyle mücadele çabalarına dâhil olmuştur. Her ne kadar bu alanda öncü konumda olmasa da, İzmir Büyükşehir Belediyesi son dönemde iklim değişikliğiyle mücadelede önemli adımlar atan bir belediyedir. Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı [WWF] tarafından düzenlenen, 'Tek Dünya Kentleri Yarışması'na [OPCC] 2017-2018 döneminde, 23 ülkeden 132 şehir katılım gösterirken, Türkiye'den Gaziantep, İstanbul ve İzmir yer almış ve yarışmacı kentlerin başvurularını değerlendiren bağımsız jüri, İzmir'i, "iklim değişikliğiyle mücadele ve sürdürülebilir hareketlilik ve ulaşım konusundaki iddialı hedef ve uygulamaları" nedeniyle Türkiye'nin ulusal şampiyonu seçerek, uluslararası yarışmanın finalistleri arasına almıştır.¹¹

İkinci nedense; İzmir'in, İstanbul'la birlikte, iklim değişikliğiyle bağlantılı risklere açık bir şehir olmasıdır. Bask İklim Değişikliği Merkezi'nde çalışmalarını yürüten bilim insanları, aralarında İstanbul ve İzmir'in de bulunduğu 19 büyük Avrupa kıyı şehrinin karşı karşıya olduğu iklim değişikliği kaynaklı tehditleri inceleyen bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmalarında İzmir'in, 2030 yılında iklim değişikliği kaynaklı sorunlar nedeniyle, yıllık 132 milyon dolar kaybetmesi beklenirken, fosil yakıtlardan vazgeçilmez ve dolayısıyla iklim değişikliği durdurulamazsa bu rakamın, 2100 yılında 6 milyar dolara çıkabileceğini belirtmektedirler.¹² Bu noktada deniz kıyısında konumlanmış pek çok metropol gibi İzmir de, iklim değişikliği kaynaklı risklere açık bir şehirdir ve bu konuda yapması gerekenler sadece karbon azaltımıyla sınırlı olmayıp uyum konusunda da çalışmalar yapması beklenmektedir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi

Her ne kadar Türkiye'nin idari sisteminde iklim değişikliğiyle ilgili politikaların belirlenmesi merkezi yönetimin uhdesinde olsa da, uygulama aşamasında en ciddi yetkiler büyükşehir belediyelerine verilmiştir. Her ne kadar merkezi yönetimin pek çok farklı aşamada karar alma, planlama ve uygulama süreçlerine müdahil olma yetkisi olsa da, büyükşehir belediyeleri kente dair önemli yerleşim ve ulaşım planlama yetkileri aracılığıyla, bu sürecin önemli oyuncuları arasındadırlar. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Gaziantep, Konya, İstanbul ve Antalya gibi iklim değişikliği konusunu öncelik alanları arasına alan büyükşehir belediyeleri arasında yer almaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Avrupa Belediye Başkanları Sözleşmesi'ni [Covenant of Mayors] imzalayarak, 2020 yılına kadar sera gazı salımlarını en az % 20 azaltma taahhüdünde bulunmuştur. Bu süreçte, 'İzmir İli Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı'nı hazırlanmış, 2015 yılında 'Eylem Planı'nı sunulmuş ve plan 13 Nisan 2016 tarihinde onaylanmıştır.

¹¹ WWF Türkiye, "Ulusal çevre şampiyonu İzmir", https://www.wwf.org.tr/basin_bultenleri/guncel_haberler/?7960/ulusal-cevre-sampiyonu-izmir. [Erişim Tarihi 17 Eylül 2018]

¹² Dünya Gazetesi "İklim değişikliği İstanbul ve İzmir'de 15 milyar dolarlık hasar yaratabilir" [16.3.2017], <https://www.dunya.com/surdurulebilir-dunya/iklim-degisikligi-istanbul-ve-izmirde-15-milyar-dolarlik-hasar-yaratabilir-haberi-353928>. [Erişim Tarihi 29.9.2018]

Sera gazları salımnın azaltımının sağlanması için enerji verimliliği konusunda bilinçlendirme, yenilenebilir enerjilerin kullanımı, ulaşımda toplu taşımanın yaygınlaştırılması, elektrikli araç ve otobüslerin kullanılması, yaya ve bisiklet ulaşımının payının arttırılması, kentsel dönüşüm sonucunda enerji etkin binalar yapılması ve katı atık sahasında oluşan gazlardan elektrik elde edilmesi gibi hedefler belirleyen İzmir Büyükşehir Belediyesi, şimdiden bu hedeflerinden bazılarını gerçekleştirmiştir. Belediye, Fransa Kalkınma Ajansı AFD'nin iklim girişiminin desteğiyle enerji verimliliği yüksek feribotları ve yeni tramvay hatlarını kullanıma sunarak, toplu taşımanın İzmir ulaşım sistemi içindeki oranını arttırmayı amaçlamıştır. Bu girişimlere ek olarak, şehir içi ulaşımda elektrikli otobüslerin kullanımı ve bu otobüslerde kullanılan elektrik enerjisinin garaj çatılarına yerleştirilen güneş panellerinden sağlanması, İzmir kent içi ulaşımının sürdürülebilir ve iklim dostu bir çerçevede sunulmasına imkân vermiştir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin bu alandaki çalışmaları, sadece karbon azaltım projeleriyle sınırlı değildir. Uyum ve kentin iklim değişikliği karşısında direnç kazanması amacıyla, bir dizi çalışma başlatılmıştır. Bu aşamada, özellikle Avrupa Birliği bünyesinde geliştirilen bazı projelere dâhil olan İzmir Büyükşehir Belediyesi, azaltım ve uyum hedeflerini gerçekleştirme çalışmalarını sürdürmektedir.

Bu bağlamda yürütülen, Türkiye'de İklim Değişikliği Alanında Kapasitenin Geliştirilmesi Hibe Programı'nın amacı, İzmir'de iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında, yeşil altyapı potansiyelini kullanmak, arttırmak ve desteklemektir. Projenin özel amaçlarıysa, kenti iklim değişikliğinin etkilerine daha dirençli kılan bir çerçevede geliştirmek, iklim değişikliğine karşı hedef grupların ve paydaşların kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik teknik kapasitenin artırılması, bilgi ve deneyimi yaymak suretiyle iklim değişikliği konusunda kamu bilinci oluşturmak olarak sıralanmıştır.

Bu doğrultuda, proje kapsamında İzmir'in 2050 ve 2100 yılları için iklim modelleri oluşturulması planlanmaktadır. Bu amaçla, pilot ilçe olarak seçilen Balçova ilçesi için, kentsel yeşil altyapı sisteminin haritalandırılması ve alan kullanımıyla değişim modelleri oluşturulması, kentsel ekosistem hizmetlerinin hesaplanarak haritalandırılması, yapılan tüm haritalandırmalar sonucu, İzmir'in iklim değişikliğine uyum sağlayabilmesi için öneriler oluşturulması planlanmaktadır. Bunların yanında, Avrupa Birliği ülkelerinde yer alan başarılı uygulamaların ziyaret edilip, deneyimlerin paylaşılması, proje sürecinde elde edilen ve oluşturulan tüm bilgileri içeren bir rehber kitap yayınlanması, diğer belediyeler, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, öğrenciler ve diğer ilgili kurumlar için eğitim ve seminer düzenlenmesi planlanmaktadır.¹³

İspanya merkezli Cartif Araştırma Merkezi tarafından geliştirilen *Urban GreenUp*

¹³ İzmir Büyükşehir Belediyesi, "Green Re-vision: A Framework for the Resilient Cities Projesi başladı", 2017, <http://skpo.izmir.bel.tr/DuyuruDetay.aspx?ID=120> [Erişim Tarihi: 27.9.2018].

Projesi, Dünya nüfusunun %54'ünün kentlerde yaşadığını ve bu oranın giderek arttığı gerçeğinden hareketle, sürdürülebilir kent gelişimi ve tasarımı konusunda ilerleme sağlamak ana amacını taşımaktadır. Proje, doğa esaslı çözümlerin uygulanması konusunda, kentlerin doğal yapılarına uygun şekilde yeniden şekillendirilmeleri amacıyla; yöntem geliştirilmesini, yerel yetkililerin ve paydaşların doğa temelli çözümleri daha etkin şekilde uygulayıp, iklim değişikliğinin etkilerini ortadan kaldırbilmeleri için kapasitelerinin geliştirilmesini, bu bağlamda kentler için, 'Yeniden Doğallaştırma Kentsel Planlarının' hazırlanmasını ve söz konusu planlara uygun çalışmalar yürüten, stratejik kentsel planlamalarının içine yeniden doğallaştırma unsurunu dâhil eden İzmir dâhil, üç kentte geniş kapsamlı uygulama eylemlerinin yapılmasını öngörmektedir. Proje ayrıca, söz konusu uygulamalardan elde edilecek verilerin etkin bir şekilde izlenerek bir model oluşturulmasını ve bu modelin Avrupa dışında da kullanılarak yaygın hale getirilmesini hedeflemektedir.¹⁴

Bu kapsamda geliştirilen RURITAGE Miras Odaklı Kırsal Yenilenme için Sistemli Bir Yaklaşım Projesi ve CITYFIED Geleceğin Tekrarlanabilir, Verimli ve Yenilikçi Bölge ve Şehirleri Projelerinin de sırasıyla uyum ve azaltım alanlarında İzmir'e önemli katkılar sağlayacağı görülmektedir.

İzmir Bornova Belediyesi

Avrupa Belediye Başkanları Sözleşmesi'ne [Covenant of Mayors] 5 Mayıs 2011'de imza atarak ilçedeki karbon salımını 2020'ye kadar, en az %20 düşürmeyi taahhüt eden belediyeler arasında yerini almıştır. Bu kapsamda verdiği taahhütlerden biri de, 'Bornova Belediyesi Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı'nın hazırlanması olan Bornova Belediyesi, sera gazı salımlarını en az %20 azaltabilmek için Ağustos 2012'de çalışmalara başlamış, Belediye üst düzey yetkilileri, şube müdürleri, teknik personele bilgilendirme ve eğitim çalıştay düzenlenmiştir.¹⁵ Bu kapsamda yapılacak çalışmalarla ilgili personelin bilgilendirilmesi amacıyla yapılan toplantıda konunun uzmanları tüm belediye birimlerinden katılan personele, karbon salımlarının azaltılmasında izlenecek yolları anlatmıştır. Hedeflere ulaşmak için öncelikle mevcut durumun tespit edilmesi gerektiğinin altının çizildiği toplantıda, yapılacak tespitin ardından halkın bilinçlendirilmesinde, belediye personeline büyük görev düştüğü belirtilmiştir. Dönemin Bornova Belediye Başkanı Prof. Dr. Kamil Okyay Sındır, "Daha temiz ve yeşil bir Dünya'da yaşamak için herkesin üstüne büyük görevler düştüğünü" belirterek, bu projelerinin Türkiye'ye örnek olacağını ve belediye personeli ve vatandaşlarla birlikte alınacak önlemlerin yaşamın sürdürülebilirliğine çok büyük katkıda bulunacağına inandığını belirtmiştir.¹⁶ Takip eden süreçte Bornova

¹⁴ İzmir Büyükşehir Belediyesi, *Yürütülen Projeler*, 2018, <https://www.izmir.bel.tr/tr/YurutulenProjeler/134/67> [Erişim Tarihi: 29.9.2018].

¹⁵ Demir Enerji Danışmanlık, *İklim Değişikliği ve Yerel Yönetimler*, 2012, <http://demirenerji.com.tr/?p=837>. [Erişim Tarihi: 29 Mart 2013].

¹⁶ Bornova Belediyesi, http://bornova.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=588%3Abornovada-cevre-seferberlii&catid=39%3Aduyurular&Itemid=243&lang=tr [Erişim Tarihi: 29 Mart 2013].

Belediyesi'nin sunduğu ve %25 sera gazı azaltımı taahhüt ettiği eylem planı, 7 Şubat 2013 tarihinde onaylanmıştır.¹⁷

Seferihisar Belediyesi

Seferihisar Belediyesi bir çevre seferberliği başlatmış olup, çevre alanındaki faaliyetleri sadece iklim değişikliğiyle mücadele alanıyla sınırlı değildir. Seferihisar Belediyesi 5 Aralık 2011 tarihinde, *Covenant of Mayors*-Başkanlar Sözleşmesi'ni imzalarak 2020 yılına kadar sera gazı salımlarını, en az %20 azaltma taahhüdünde bulunmuştur. Bu kapsamda taahhüdünü gerçekleştirmek amacıyla, 'Seferihisar Belediyesi Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı'nın hazırlanması için çalışmaların ilk adımı olan kurumsal ve kent ölçeğinde, sera gazı envanteri hazırlama çalışmaları, Ağustos 2012'de başlamıştır. Eylül ayında, Seferihisar Belediyesi'nde bir bilgilendirme ve eğitim çalıştayı düzenlenmiştir.¹⁸

Bu eylem planı çerçevesinde, Seferihisar ilçesinin küresel ısınma etkileri altında kentin göreceği uzun ve kısa vadeli değişim kestirimlerinin çıkartılması ve kentle ilgili alınması muhtemel önlemlerin belirlenmesine dair bir eylem planı çalışması gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Muhtemel eylem planları çerçevesinde geri dönüşüm stratejik planının çıkarılması, eko verimlilik, karbondioksit salımlarının azaltılması, yeşil satın alma yöntemleri, LEED/Breed sertifikalı binaların çalışılması gibi multidisipliner yapıda bir çalışma olacaktır. Çalışmanın eko verimlilik eylem planı kısmı, 'Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı' çerçevesinde başlamış olup, takip eden sürede sürdürülebilir enerji ve eko-verimlilik eylem planlarının çıktılarını ile iklim değişikliği eylem planına geçilmesi planlanmaktadır. İklim değişikliği eylem planı çerçevesinde geri dönüşüm stratejik planı da çıkartılarak Seferihisar ilçesinde atıkların ayrıştırılarak ve geri dönüşümünün sağlanarak yeniden doğaya kazandırılması amaçlanmaktadır.¹⁹

Karşıyaka Belediyesi

Karşıyaka Belediyesi 3 Ocak 2011 tarihinde imzalamış olduğu Başkanlar Sözleşmesi [*Covenant of Mayors*] için, 'Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı'nı 10 Haziran 2012 tarihinde sunmuş ve 2020 yılına kadar sera gazı salımlarını %35 oranında azaltacağını açıklamıştır.²⁰ Böylelikle Karşıyaka Belediyesi, karbondioksit envanteriyle sürdürülebilir enerji eylem planını hazırlayan ve sunan ilk belediye olmuştur. Karbondioksit envanterinin çıkarılması çalışmalarında, 2009 yılı referans yılı olarak alınarak ilçede bulunan konutlarda, kamu binalarında, belediye binalarında, dış aydınlatma ve

ulaşımda harcanan enerji miktarları belirlenerek, karbondioksit salımı 589.590 ton karbondioksit olarak hesaplanmıştır. Sürdürülebilir enerji eylem planında yer alan projelerin hayata geçirilmesiyle, 2020 yılın hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Karşıyaka Belediyesi'nin, 'Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı' içerisinde bisiklet kiralama sistemi, tramvayla toplu taşıma, yenilenebilir enerji [rüzgâr, güneş, jeotermal vb. gibi] kaynaklarından temiz enerji üretilmesi ve enerji verimliliğiyle ilgili, ilçe sakinlerinin bilgilendirilmesine yönelik eğitimler ve buna benzer birçok proje yer almaktadır.²¹ Bu alanda en önemli adımlardan birini, KARBİS Bisiklet Projesiyle başlatan Karşıyaka Belediyesi²² 2012 yılında kendi ihtiyacını karşılama ve sonrasında daha da yaygınlaştırma amacıyla bir güneş tarlası projesi geliştirmiştir.²³

Bayındır Belediyesi

Bayındır Belediyesi, İzmir belediyeleri arasında Başkanlar Sözleşmesi'ne [*Covenant of Mayors*] en son taraf olan belediyedir. Bayındır Belediyesi, bu amaçla çalışmalara başlamış ve 2017 yılında, 'Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı' hazırlanabilmesi için gereken mevcut salımların tespiti amacıyla Anadolu Üniversitesinden Prof. Dr. Cengiz Türe koordinatörlüğünde, bir envanter çalışması yaptırmış ve ilçenin temel salım kaynakları ve olası azaltım yapılabilecek alanlar belirlenmiştir. Halihazırda ilçe, 'Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı'nı sunmamıştır.

Sonuç ve Değerlendirmeler

Bütün bu örnekler, merkezi yönetimin bu alanda fazlaca gönüllü olmamasına rağmen Türkiye'de yerel yönetimler ve kentler düzeyinde, bir iklim değişikliğiyle mücadele hareketin başlamış olduğunu göstermektedir. Yerel yönetimler, iklim değişikliğiyle mücadele sürecinde hem önemli ölçüde kaynak kullanarak soruna neden olan hem de sahip oldukları yetkilerle bu kullanımı sınırlayacak veya düzenleyecek konumda oyunculardır. Ancak belli bir yetki-sorumluluk-kaynak çerçevesi içinde çalışan yerel yönetimlerin, bu süreçte yapabilecekleri sahip oldukları kaynaklar ve verilen/verilmeyen yetkilerle sınırlanmakta ve yerel yönetimlerin sorumluluklarını yerine getirmede ya da getiremediği bir manzara oluşmaktadır. Bu noktada kimi zaman bir üst kademede yerel yönetim biriminin, kimi zaman da merkezi yönetimin sınırlamaları yerel yönetimleri hem iklim değişikliği hem de daha geniş çevre sorunlarıyla mücadele alanında çaresiz bırakabilmektedir. Bununla birlikte sahip olduğu yetkileri sonuna kadar kullanan ve hatta fazladan kaynak yaratarak, bu alana müdahale eden örnekler de mevcuttur. Bu gözlemler ışığında değerlendirmelerimizde, oyuncu temelli açıklamaları dikkate almamız gereği ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu alanda daha önce yapılan bazı çalışmalar da göstermiştir ki, her yerel yöneticinin

¹⁷ *Covenant of Mayors, Bornova Action plan in a Nutshell*, 2019, https://www.covenantofmayors.eu/about/covenant-community/signatories/action-plan.html?scity_id=4235 [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2019].

¹⁸ Demir Enerji Danışmanlık, "İklim Değişikliği ve Yerel Yönetimler", 2012, <http://de-mirenerji.com.tr/?p=837> [Erişim Tarihi: 29 Mart 2013].

¹⁹ Seferihisar Belediyesi, http://www.seferihisar.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=832&catid=55 [Erişim Tarihi: 29 Mart 2013].

²⁰ *Covenant of Mayors, Karşıyaka*, https://www.covenantofmayors.eu/about/covenantcommunity/signatories/overview.html?scity_id=3872 [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2019].

²¹ Karşıyaka Belediyesi, *Belediye Başkanları Sözleşmesi*, <http://www.karsiyaka.bel.tr/karsiyaka-132.html> [Erişim Tarihi: 31 Mart 2013].

²² Karşıyaka Belediyesi, *Sağlıklı Kentler Birliği Sunumu*, 2012, <http://www.skb.-org.tr/wpcontent/uploads/2012/09/Kar%C5%9F%C4%B1yaka-Belediyesi-KARB%C4%B0S.pdf> [Erişim Tarihi: 31 Mart 2013].

²³ *Hürriyet* gazetesi, "Karşıyaka'dan Örnek Proje", 6 Şubat 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/ege/22533117.asp> [Erişim Tarihi: 31 Mart 2013].

ve her mülki amirin aynı yetkilere sahip olduğu bir ortamda kimi durumlarda fark yaratan unsur ilgili oyuncuların gösterdiği liderlik davranışlarıdır.²⁴

Özellikle merkezi yönetimin sürdürülebilirlik konusunda çok istekli olmadığı durumlarda, liderlik ve kilit oyuncular değişimi tetikleyici bir faktör haline gelmektedirler. REC Türkiye Proje Uzmanı Gülçin Özsoy da bu konuda liderlik gerektiğini belirterek, “Kentlerin üst düzeyde karar yetkisi bulunan belediye başkanlarının, kent ölçeğinde iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum için atılan çabaları desteklemesi, bu amaçla diğer kentlerin belediye başkanlarıyla beraber liderliği üstlenerek, bu çabalarını ortak platformlarda duyurması, süreçte önemli bir ivmeye neden olduğunu” ve “envanterler aracılığıyla kentsel ve kurumsal ölçekte sera gazı salımlarına olan etkinin tespit edilmesi, bu etkinin azaltılması için yerel iklim değişikliği eylem planları aracılığıyla 2020 ya da 2050 yılına kadar atılacak adımların ve azaltım hedeflerinin belirlenmesi, bu hedeflerin uygulama projeleriyle hayata geçirilmesi kentlerin daha planlı, yaşanabilir, sağlıklı, iklim ve vatandaş dostu olmasını sağlayacağını” ifade etmiştir.²⁵ Türk yerel yönetimler sisteminin güçlü belediye başkanı üzerinden kurulduğu düşünüldüğünde, başkanın önemli bir oyuncu olduğu ve bu süreci yönlendirme sürecinde önemli bir rol oynayabileceği unutulmamalıdır. Ankara ve Bursa Büyükşehir Belediyeleri’nde gözlemlenen başkan değişiklikleri sonrasında, ICLEI bağlamında yapılan çalışmalarının kesintiye uğradığı ve pek çok projenin sonunun getirilmediği de hesaba katılırsa, başkanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.²⁶

İklim değişikliğiyle mücadele konusunda sınırlı yetkileri olan ilçe belediyelerinin dâhil olduğu bu değişim sürecine, İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin de katılması oldukça büyük önem göstermektedir. İlçe özelinde sınırlı yetkilerle çalışan belediyelerin çabaları, il genelinde ulaşım ve yerleşim konularında daha fazla yetki ve sorumluluğa sahip olan İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin müdahaleleriyle desteklenmiştir. Bunun yanında sadece azaltım projelerine odaklanmak yerine, uyum ve dirençlilik/esneklik konusunda da çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve dört ilçe belediyesinin iklim değişikliğiyle mücadele sürecinde hayata geçirdikleri çalışmalar, Türkiye gibi merkezi yönetimin iklim değişikliği konusunda ayak sürüdüğü bir ülkede önemli sembolik ve somut katkılar sağlamaktadırlar.

İklim değişikliğiyle mücadelede azaltım ve uyum politikaları geliştiren belediyelerde sadece belediye başkanlarının konuya ilgisi, tek başına açıklayıcı bir değişken değildir. Başlangıçta bu amaçla başlayan politikalar daha sonra kentsel ulaşım, sürdürülebilir hareketlilik, halk sağlığı gibi diğer kentsel hedeflerle bütünleşik bir

şekilde ele alınmaya başlamıştır. İzmir örneğinde ve Türkiye’deki diğer pek çok örnekte, bu sürece dâhil olan yerel yönetimlerin bu davranışının ardında uluslararası alanda faaliyet gösteren bir dizi oyuncunun yer aldığı ve önemli roller oynadığı görülür. Bu noktada, uluslararası yerel yönetim ağları ve bunların iklim değişikliğine odaklanan programlarına dâhil olan belediyelerin öncü konumda olduğu görülmektedir. Bu belediyelerin iklim değişikliği konusunu gündemlerine almalarına aracı olan diğer kuruluşlara; yerli proje danışmanlık şirketleri, uluslararası kalkınma finansı kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, ilgili yatırımlarda kredilere aracılık eden bankalar, yabancı hükümetler ve diğer ülkelerden bazı bakanlıklardır. Sonuçta, İzmir örneğinde de bu oyuncuların şehrin iklim değişikliğine odaklanan politikalar geliştirmesinde önemli roller oynamakta olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Arıkan, Yunus, “Rio+20’nin Ardından, Dünyada ve Türkiye’de Sürdürülebilirliğe Giden Yolda Yerel Yönetimler”, *Çevre Yönetişimi Uluslararası Konferansı*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2013, 167-168.
- Bornova Belediyesi, “Bornova’da Çevre Seferberliği”, http://bornova.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=588%3Abornovada-cevre-seferberlii&catid=39%3Aduyurular&Itemid=243&lang=tr [Erişim Tarihi: 29 Mart 2013].
- Bulkeley, Herriet & Michele M. Betsill, “Revisiting the Urban Politics of Climate Change”, *Environmental Politics*, 22 no. 1 [2013]: 136-154.
- Bulkeley, Herriet & Michele M. Betsill, “Rethinking Sustainable Cities: Multilevel Governance and the ‘Urban’ Politics of Climate Change” *Environmental Politics*, 14 no. 1 [2005]: 42-63.
- Covenant of Mayors, “Bornova Action plan in a Nutshell”, https://www.covenantofmayors.eu/about/covenant-community/signatories/action-plan.html?scity_id=4235 [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2019].
- Covenant of Mayors, “Covenant in Figures”, <https://www.covenantofmayors.eu/about/covenant-initiative/covenant-in-figures.html> [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2019].
- Covenant of Mayors, “Karşıyaka” https://www.covenantofmayors.eu/about/covenantcommunity/signatories/overview.html?scity_id=3872 [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2019].
- Demir Enerji Danışmanlık, “İklim Değişikliği ve Yerel Yönetimler”, <http://de-mirenerji.com.tr/?p=837> [2012], [Erişim Tarihi: 29 Mart 2013].
- Dünya Gazetesi, “İklim değişikliği İstanbul ve İzmir’de 15 milyar dolarlık hasar yaratabilir”, <https://www.dunya.com/surdurulebilir-dunya/iklim-degisikligi-istanbul-ve-izmirde-15-milyar-dolarlik-hasar-yaratabilir-haberi-353928> [16.3.2017] [Erişim Tarihi: 29.9.2018].
- Hürriyet gazetesi, “Karşıyaka’dan Örnek Proje”, <http://www.hurriyet.com.-tr/ege/22533117.asp>. [6 Şubat 2013], [Erişim Tarihi: 31 Mart 2013].
- ICLEI [2019] ICLEI Web Sayfası <https://www.iclei.org/> [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2019].
- İzmir Büyükşehir Belediyesi Yürütülen Projeler, <https://www.izmir.bel.tr/tr/YurutulenProjeler/134/67> [2018], [Erişim Tarihi: 29.9.2018].
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, “Green Re-vision: A Framework for the Resilient Cities Projesi başladı”, <http://skpo.izmir.bel.tr/DuyuruDetay.aspx?ID=120> [2017], [Erişim Tarihi: 27.9.2018].
- Karşıyaka Belediyesi, *Belediye Başkanları Sözleşmesi*, <http://www.karsiyaka.bel.tr/karsiyaka-132.html> [Erişim Tarihi: 31 Mart 2013].

²⁴ Gökhan Orhan, “Leviathan versus Democracy: The Implementation of Sustainable Development in Turkey”, [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Department of Government-University of Essex, 2003].

²⁵ Gülçin Özsoy, “İklimler değişiyor, kentler değişiyor mu?”, 2012, <http://www.yesilufuklar.info/kapak-konusu/1280> [Erişim Tarihi: 29 Mart 2013].

²⁶ Arıkan, “Rio+20’nin Ardından”, 179.

- Karşıyaka Belediyesi, *Sağlıklı Kentler Birliği Sunumu*, <http://www.skb.-org.tr/wpcontent/uploads/2012/09/Kar%C5%9F%C4%B1yaka-Belediyesi-KARB%C4%B0S.pdf> [2012], [Erişim Tarihi: 31 Mart 2013].
- New York Times, "Rebuffing Bush, 132 Mayors Embrace Kyoto Rules", 14 Mayıs 2005, http://www.nytimes.com/2005/05/14/national/14kyoto.html?_r=0 [Erişim Tarihi: 17.06.2019]
- Orhan, G. "Leviathan versus Democracy: The Implementation of Sustainable Development in Turkey" [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Department of Government-University of Essex, 2003].
- REC Türkiye, *İklm Dostu Kentler Projesi* http://www.rec.org.tr/index.php?module=proj&item=proj_projects&project_id=68&page_id=3 [Erişim Tarihi: 5 Mart 2013].
- Seferihisar Belediyesi, <http://www.seferihisar.bel.tr/index.php?option=comcontent&view=article&id=832&catid=55> [Erişim Tarihi 29 Mart 2013].
- The U.S. Mayors Climate Protection Agreement, <http://www.usmayors.org/climateprotection/documents/mcpagreement.pdf> [Erişim Tarihi: 5 Mart 2013].
- WWF Türkiye "Ulusal çevre şampiyonu İzmir", https://www.wwf.org.tr/basin_bultenleri/guncel_haberler/?7960/ulusal-cevre-sampiyonu-izmir, [10 Eylül 2018], [Erişim Tarihi: 17 Eylül 2018].

V. OTURUM

Kentsel Planlama ve Dönüşüm-1

MODERATÖR

Mehmet PENBECİOĞLU [Dr., Bağımsız Araştırmacı]

KONUŞMACILAR

Ali Kemal ÇINAR [Dr., Bağımsız Araştırmacı]

Emine YETİŞKUL [Doç. Dr., Ortadoğu Teknik Üniversitesi]

Eti AKYÜZ LEVİ [Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi]

İzmir’de Kentsel Dönüşüm ve Yerel Siyasete İzdüşümleri

Ali Kemal ÇINAR
[Dr., Bağımsız Araştırmacı]

ÖZET ABSTRACT

Kentsel dönüşüm, derinleşen piyasalaşmanın ve otoriterleşmenin çarpıcı biçimde gözlemlendiği, öncelikli bir gündem olarak varlığını halen korumaktadır. Kentsel politikaların bir göstergesi olarak yorumlayabileceğimiz kentsel dönüşüm kararları ve uygulamaları, yerel siyasette de değişimlere sebep olmaktadır. Kentsel dönüşüm odaklı politikaların yerel siyasetin dinamiklerini ne ölçüde değiştirmekte olduğu, cevabının aranması gerekli bir argümandır. Böylesi bir araştırma için örnek kentlerden birinin, merkezi ve yerel yönetimin farklı siyasi partilerde olduğu İzmir olduğu düşünülmüştür. Bildiri kapsamında sunulan araştırma, İzmir’de kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerin önemli bir bölümünde yerel seçim sonuçları itibarıyla CHP’nin oy kaybındaki ve AKP’nin oy kazancındaki eş zamanlılığa dikkat çekmektedir. Bu bulguya ek olarak, Türkiye kentsel dönüşüm pratiğinde olduğu gibi İzmir örneklerinde de kentsel dönüşüm alanlarının belirlenmesinde kullanılan kriterlerin bilimsel gerekçelere ve planlama ilkelerine dayanıp dayanmadığı ve uygulanmaya çalışılan projelerin barındırdığı riskler sorgulanmaktadır. Kentsel dönüşümde benimsenmesi gereken yerele dönük kentsel politika anlayışının ipuçları, öncelikler ve mesleki ilkelerin neler olması gerektiğini tartışmak bildirinin hedefleri arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dönüşüm, Kentsel Politika, Yerel Yönetimler, Planlama, İzmir.

URBAN TRANSFORMATION AND ITS REFLECTIONS ON LOCAL POLITICS IN İZMİR

Urban transformation is still exists as a primary topic which the neoliberalization and authoritarian discourse could be observed. According to the past experiences of Turkish and world cities and based on the findings and debates of previous researches, urban transformation policies that mainly focused on construction/real estate development are resulting dispossession and forced evacuation of inhabitants, causing negative impacts and risks while producing space, limiting the decision making and participation processes and breaching the comprehensive plans of the city by incremental revisions and applications [Türkün, 2014; Duman and Coşkun 2015].

Urban transformation decisions and applications which could be regarded as reflections of urban policies are also changing the local politics. The argument of how the political background of urban transformation has been changing the dynamics of local politics must be answered. İzmir could be a proper case for this kind of research via central and local governance is handled by different political parties. In İzmir, there are examples of urban transformation application areas which declared by Ministry of Environment and Urbanization which led by Justice and Development Party [AKP] and İzmir Metropolitan Municipality which led by Republican People's Party [CHP]. In the majority of neighborhoods that officially declared as urban transformation areas in İzmir, continuities and discontinuities of political geography and vote change pattern [based on local election results] shows us the hints to analyze these changes [Çınar and Penpecioglu, 2018].

Another aim of this paper is to present the urban transformation agenda of İzmir city. Recent studies to determine urban transformation areas were firstly started by İzmir Metropolitan Municipality and solution proposals were issued within regional master plans. During the following years [2010-2016], 12 districts, 51 neighborhoods, 1245 ha. region declared as transformation areas by 5393/73 and 6306 laws. While the designated transformation areas were mostly located in central city at the beginning, the geographic extent was enlarged by ministry and municipality to the Torbalı, Kemalpaşa and Bayındır districts.

Similar to other Turkish urban transformation practices; it is argued that the criteria of determining the transformation areas lack the scientific base and planning principles for İzmir samples. Even though before/after statements about transformation are announced for legitimacy such as disaster risk will be reduced, infrastructure and environment will be improved, social, cultural and economic conditions will be upgraded, real estate values will be increased; it is unclear that how and by which urban policies will

be utilized for such improvements. Therefore, these projects include multiple social risks [evacuation, dispossession and gentrification]. No precautions are proposing for reducing these social risks and urban transformation process is not regarded as a part of social transformation and development vision.

Urban transformation decisions which triggered by laws in authoritarian and enforced manner are ignoring the social problems and also postponing these problems in space and time. Ethical priorities and planning principles as keystones of local urban politics and furthermore the development of a perspective within the social justice which must be followed in urban transformation process will be discussed.

Keywords: Urban Transformation, Urban Policy, Local Governments, Planning, İzmir.

Giriş

Türkiye’de kentsel dönüşüm olgusu üzerine çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen; kentsel dönüşümün, yerel siyasetle ilişkisi üzerine araştırma sayısı sınırlıdır. Bu ilişki, daha fazla sayıda ve kapsamlı araştırma gerektirmektedir. Bildiride amaçlanan ve bu kapsamda sunulan araştırma, bu ilişkinin İzmir kenti bağlamında çözümlenmesi yolunda atılmış bir adımdır.

Bildiri, kentsel dönüşüm odaklı politikaların yerel siyasetin dinamiklerini değiştirmekte olduğu ön kabulünden yola çıkmakta ve bunun ilk adımı olarak, farklı siyasi partilerin kentsel dönüşümüne ilişkin politikalarının ve uygulamalarının yerel seçim sonuçlarına etkisini ortaya koymaktadır. İzmir, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı [ÇŞB] ve İzmir Büyükşehir Belediyesi aracılığıyla, AKP ve CHP tarafından yürütülmekte olan kentsel dönüşüm uygulamalarının karşılaştırmalı bir şekilde araştırılabileceği bir örnektir. Buradan hareketle, İzmir’de 2009 ve 2014 yılları yerel seçim sonuçlarını temel alan, kentin siyasi coğrafyasındaki süreklilikleri ve değişimleri ortaya koymaya çalışan; özellikle kentsel dönüşümüne konu olan mahallelere odaklanan bir araştırmanın bulguları değerlendirilmiştir. İzmir’de kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerin büyük çoğunluğunda değişkenlik arz eden kentsel siyasi coğrafya ve gözlemlenen oy geçişleri, bu değişimlerin çözümlenmesine dönük bazı ipuçları vermektedir [Çınar ve Penpecioglu 2018].

İzmir’de Kentsel Dönüşüm

İzmir’de kentsel dönüşüm alanlarının belirlenmesine yönelik ilk çalışmalar, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılmış, konuya üst ölçekli plan kararlarıyla [2006] çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Bu projeler; ‘Afet Riskini Azaltma Amacıyla Tamamlanan Kentsel Yenileme Projeleri’ [Kadifekale, Yeşildere] ve ‘Yerinde Dönüşüm Amacıyla Sürdürülen Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projeleri’ şeklinde ikiye ayrılmaktadır. İlerleyen yıllarda [2010-2016] 5393/73 ve 6306 sayılı yasalar kapsamında 12 ilçede, 51 mahallede, 1245 ha. bölge kentsel dönüşüm alanı ilan edilmiştir. Sürecin başlarında merkez kent ağırlıklı belirlenen dönüşüm alanlarının coğrafi kapsamının daha sonra İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından genişletilerek; Torbalı, Kemalpaşa ve Bayındır İlçelerine kadar ulaştığı görülmektedir. İzmir’de, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 6306 sayılı kanun kapsamında, ‘riskli alan’ ilan edilen bölgeler Tablo 1’de ve İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından 5393/73 sayılı kanun kapsamında, ‘kentsel dönüşüm ve gelişim bölgesi’ ilan edilen yerler, Tablo 2’de listelenmiştir.

2018 yılı itibarıyla 6306 sayılı kanun kapsamında, 2012-2015 yılları arasında, 6 ilçede, 33 mahalle olmak üzere toplam 919 ha. bölge riskli alan ilan edilmiştir [Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018].

Tablo 1. 6306 Sayılı Yasa-Riskli Alanlar/İzmir

	İlçe	Mahalle Sayısı	Mahalleler	Alan (ha)	İlan Tarihi
1	Karabağlar	15	Abdi İpekçi, Ali Fuat Erden, Bahriye Üçok, Cennetçeşme, Devrim, Gazi, İhsan Ayanak, Limontepe, Özgür, Peker, Salih Omurtak, Umut, Uzundere, Yurdoğlu, Yüzbaşı Şerafettin	540	31.12.2012
2	Karabağlar-Buca	4	Aşık Veysel, Aydın, Osman Aksüner, Seyhan (Buca)	191	25.07.2013
3	Karşıyaka	1	Cumhuriyet	2,6	06.09.2013
4	Kemalpaşa	2	Atatürk, Soğukpınar	80	08.03.2015
5	Menemen	7	Ahihıdır, Esatpaşa, Gaybi, Kazımpaşa, Seydinasrullah, Tülbentli, Zafer	62	05.05.2013 12.10.2013
6	Narlıdere	4	2. İnönü, Atatürk, Çatalkaya, Narlı	43	25.06.2013

2018 yılı itibarıyla 5393/73 sayılı kanun kapsamında, 2010-2016 yılları arasında, 8 ilçede, 20 mahalle olmak üzere toplam 326 ha. alan kentsel dönüşüm ve gelişim bölgesi ilan edilmiştir [İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018]. Türkiye kentsel dönüşüm pratiğinde olduğu gibi, İzmir örneklerinde de riskli alanların/kentsel dönüşüm ve gelişim bölgelerinin belirlenmesinde kullanılan kriterlerin, bilimsel gerekçelere ve planlama ilkelerine dayanıp dayanmadığı tartışılmaktadır. Araştırmalar sonucu zemin özellikleri bakımından riskli bulunan alanların yerine arazi ve gayrimenkul rantının yüksek olduğu bölgelerin tercih edildiği¹, üzerinde bulunan yapıların statik incelemesindeki örneklem sayılarının yetersiz olduğu, ilgili yasalar gereği tamamlanması gerekli olan teknik raporlar ve etütlerin eksiklerle dolu olduğu [bazen hiç yapılmadığı] ve yine son onay mercii bakanlar kurulu onaylarının bile sadece koordinatlı sınır krokisi ile yapılabildiği görülmektedir.

Bu konuda verilebilecek örneklerden biri, Karabağlar ilçesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 6306 numaralı yasa kapsamında, 31.12.2012 tarihinde riskli alan ilan edilen 540 hektarlık bölgedir. Bölgenin hem bütününe dair riskli alan kararı, hem de 101 hektarlık kısmına ait [1.Etap], 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı ve bunların uygulanmasının önünü açabilmek için verilen acele kamulaştırma kararı, idari dava sebebi olmuştur.² Ayrıca bölgenin jeolojik-jeofizik etütlerinin ve raporunun ilgili bakanlar kurulu kararından 8 ay sonra [26.08.2013]

¹ İstanbul'da, '6306 Sayılı Yasa' ile riskli alan ilan yerlerle, yasadan önce İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin JICA'ya [Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı] hazırlattığı risk haritalarının %73 oranında farklı olduğu tespit edilmiş ve konunun haberi yapılmıştı [Hürriyet web, 2015].

² Bu konuda bakınız Danıştay 6. Dairesi, Esas No: 2014/4890-Karar No: 2016/4470. Davada oyçokluğuyla [bir Danıştay üyesi teknik raporu yetersiz bularak karşı oy vermiştir] riskli alan ilanı iptalinin reddine, acele kamulaştırma işleminin-se, oybirliğiyle iptaline karar verilmiştir.

tamamlanması, verilen riskli alan kararının bilimselliğini, hazırlanan teknik raporların güvenilirliğini zedelemektedir. 1. Etapa ait 1/5000 ve 1/1000 planlar, gelen itirazlar ve açılan davalar sebebiyle Bakanlık tarafından iptal edilerek, mahkeme kararlarını bertaraf etmek için mükerrer sayıda plan üretilmeye devam edilmektedir. Planlar, en son beşinci kez [11.04.2018] onaylanarak askıya çıkarılmıştır.

Tablo 2. 5393/73 Sayılı Yasa-Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Bölgeleri/İzmir

	İlçe	Mahalle Sayısı	Mahalleler	Alan (ha)	İlan Tarihi
1	Bayındır	3	Hatay, Necati Uza, Yenice	13	05.08.2012
2	Bayraklı	3	Alparslan, Cengizhan, F. Edip Baksı	60	10.05.2010
3	Çiğli	1	Güzeltape	21	17.10.2016
4	Gazimir	2	Aktepe, Emrez	122	05.08.2012
5	Karabağlar	2	Uzundere, Yurdoğlu	31,5	09.09.2012
6	Karşıyaka	1	Örnekköy	17,9	10.10.2012
7	Konak	6	Akarcalı, Ballıkuyu, Ege, Kocakapı, Kosova, Yeşildere	55	10.10.2012 13.03.2013
8	Torbalı	2	Çaybaşı, Yeni Mahalle	6,3	05.08.2012

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin, kentsel dönüşüm uygulamalarında da sorunlar gözlenmektedir. Örneğin, 5393/73 numaralı yasayla 13.03.2013 tarihinde kentsel dönüşüm ve gelişim bölgesi ilan edilen Konak İlçesi, Ege Mahallesi'nde kentsel dönüşümün gerekçesi yetkili kurum olan İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin duyuru ve açıklamalarında yeterince açık değildir. Mahalle zemin yapısı bakımından mı, üzerindeki yapılar bakımından mı, sosyo-ekonomik yapısı bakımından mı risklidir? Dönüşüm sonrası Ege Mahallesi'nin, 'sosyal, kültürel ve ekonomik' yönden gelişeceği ifade edilse de, bu gelişimin hangi kentsel politikalarla nasıl sağlanacağı belirtilmemektedir. Bu tür projeler, birçok sosyal risk [yerinden edilme, mülksüzleşme, soylulaştırma] barındırmaktadır. Yönetim/idareler tarafından, bu sosyal risklerin nasıl azaltılabileceğine ilişkin tedbirler önerilmemekte; kentsel dönüşüm toplumsal bir dönüşümün ve gelişimin parçası olarak ele alınmamaktadır.

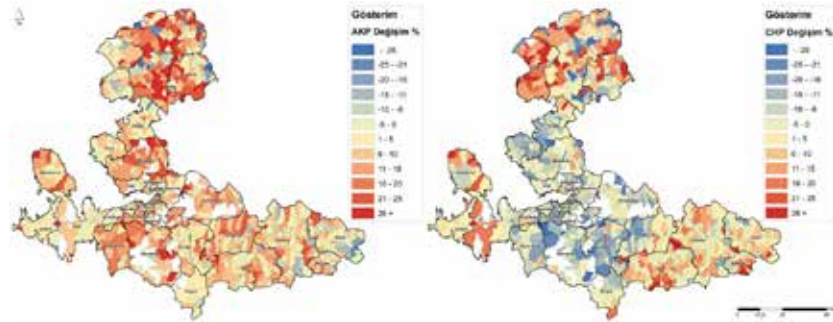
İzmir'de, 6306 ve 5393/73 numaralı yasalarla ilan edilen kentsel dönüşüm alanlarında, neler olduğuyla ilgili özet bilgi verilecek olursa, birçoğunda uygulama aşamasına geçilememiş olduğu, mevcut durum tespiti, ön araştırma, imar planlarının hazırlanması/onayı ve hak sahipleriyle uzlaşma süreçlerinde ilerlenemediği görülmektedir.

İzmir'de Yerel Seçim Coğrafyası

Tarihi ve bugünüyle İzmir, sermaye birikim ilişkileri, sınıfsal eşitsizlikler ve toplumsal farklılaşmalar itibarıyla özgün nitelikler sunmaktadır. Bu yerel nitelikler sadece İzmir'in anlaşılabilmesi için değil; aynı zamanda ülkenin politik-ekonomik ve toplumsal değişimlerinin çözümlenebilmesi açısından da yol göstericidir [Yıldırım ve Haspolat 2010]. İzmir'in dönüşümüne yön veren dinamikleri anlamak için, öncelikle bu dönüşümün yerel seçim coğrafyasındaki yansımalarına odaklanılmalıdır. Bu yüzden, araştırmada yerel seçim coğrafyasındaki değişimlerin kentsel dönüşümle ilişkisine dikkat çekilmektedir.

Yerel seçimlerin mikro çözümlemelere tabi tutulmasının ulusal, bölgesel, il ve ilçe düzeyinde görülemeyen bir takım olguları ortaya koyabileceği savunulmaktadır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm ilan edilmiş bölgelerin de başka bir coğrafi düzey olarak irdelenmesi, çalışmayı ilçe/mahalle düzeyindeki araştırmalardan farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda, bildiride özellikle vurgulanan ölçekler, mahalle ve kentsel dönüşüm bölgeleridir. İlçe düzeyinde yorumlamamız gereken net ve çarpıcı sonuçlarsa, özetle her iki seçim dönemi arasında [2009-2014] il bazında olduğu gibi birkaç istisna dışında ilçeler düzeyinde de CHP'nin oy kaybettiği, AKP'ninse oylarını arttırdığıdır. İzmir genelinde/il düzeyindeki oy oranlarına bakıldığında; 2009 yılında CHP %56,2, AKP %30,4, diğer parti ve adaylarınsa %13,4 düzeyinde oy aldığı görülmektedir. Bu oranlar; 2014 yılında CHP %49,6, AKP %35,9, diğer %14,5 olarak değişim göstermiştir. Bu il düzeyindeki oy değişiminde dikkat çeken husus, kuşkusuz CHP'nin %6,6 oranında oy kaybı ve AKP'nin %5,5 oranında oylarını artırmasıdır.

İzmir'in, toplam 1302 mahallesi bulunmaktadır. İzmir'de siyasi partilerin; 2009 ve 2014 yerel seçimlerinde en yüksek oy aldıkları mahalle sayılarına bakıldığında, ilçe verilerine göre daha keskin farklılıklar gözlenmektedir. 2009 yılında; CHP 829 mahallede [%63,7], AKP 385 mahallede [%29,6] en çok oyu almıştır. Bu oranlar; 2014 yılında CHP 739 mahalle [%56,8], AKP 540 mahalle [%41,5] olarak değişim göstermiştir. Bu veriye göre, 2009-2014 arasında CHP 90 mahallede 1. parti olmayı kaybetmiş, AKP ise 155 mahallede daha 1. parti olmuştur. İki yerel seçim dönemi kıyaslamasında [2009-2014], ilçe düzeyinde olduğu gibi mahalle düzeyinde de büyükşehir belediyesine verilen oylarda CHP'nin oy kaybettiği, AKP'ninse oylarını arttırdığı, Şekil 1'de verilen haritada gözlenmektedir.

Şekil 1. İzmir'de Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması 2009-2014.

Kentsel Dönüşüm Alanlarından Örnekler

Bu kısımda verilen incelemelerde, kentsel dönüşüm alanları ölçeğindeki çarpıcı örnekler seçilmiş olup, il genelinde bu örnekleri artırmak mümkündür. İzmir'de il düzeyinde ve çoğu ilçesinde en yüksek oyu alan parti konumundaki CHP'nin; bu mahallelerin önemli bölümünde oy kaybetmekte olduğu, AKP'ninse oyunu arttırdığı görülmektedir [Şekil 1].

Bayraklı

5393/73 Sayılı Yasa kapsamında, 2010 yılında ilan edilmiştir. Alanın büyüklüğü 60 ha. olup, 3 mahalleden oluşmaktadır. Alparslan, Cengizhan ve Fuat Edip Baksı mahalleleri kısmen alanın içine girmektedir.

Şekil 2. Bayraklı-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

Tablo 3. Bayraklı-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09	AKP-14	Değişim	CHP-09	CHP-14	Değişim
Bayraklı	36,1%	40,0%	3,9%	49,0%	45,8%	-3,1%
Mahalle						
1 Alparslan	47,3%	55,9%	8,7%	34,6%	30,0%	-4,6%
2 Cengizhan	56,3%	64,9%	8,6%	24,3%	21,8%	-2,5%
3 F.Edip Baksı	35,8%	41,8%	6,1%	51,3%	46,6%	-4,7%

Gazimir

5393/73 Sayılı Yasa kapsamında, 2012 yılında ilan edilmiştir. Alanın büyüklüğü 122 ha. olup, Aktepe ve Emrez mahallelerinin büyük bir kısmını kapsamaktadır.

Şekil 3. Gazimir-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

Tablo 4. Gazimir-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09	AKP-14	Değişim	CHP-09	CHP-14	Değişim
Gazimir	30,3%	36,9%	6,6%	53,3%	47,9%	-5,4%
Mahalle						
1 Aktepe	41,9%	50,5%	8,6%	35,4%	29,4%	-6,0%
2 Emrez	42,4%	52,4%	10,1%	34,2%	23,6%	-10,6%

Karabağlar-Buca

6306 ile 2012 yılında ilan edilen alanın büyüklüğü 540 ha. olup, sınırları içine Abdi İpekçi, Ali Fuat Erden, Bahriye Üçok, Cennetçeşme, Devrim, Gazi, İhsan Alyanak, Limontepe, Özgür, Peker, Salih Omurtak, Umut, Uzundere, Yurdoğlu, Yüzbaşı Şerafettin mahallelerinin [15 mahalle] bazı kısımları girmektedir. 5393/73 ile ilan edilen alanın büyüklüğüse 31,5 ha. olup, Uzundere ve Yurdoğlu mahallelerinin bir kısmını kapsamaktadır. 6306 ile 2013 yılında ilan edilen alansa, hem Karabağlar'ın hem de Buca'nın sınırları içine girmektedir. Alanın toplam büyüklüğü 191 ha. olup, Karabağlar'ın Aşık Veysel ve Osman Aksüner mahallelerinin tamamını, Karabağlar-Aydın Mahallesi'ninse bir kısmını, Buca-Seyhan Mahallesi'ninse tamamını kapsamaktadır.

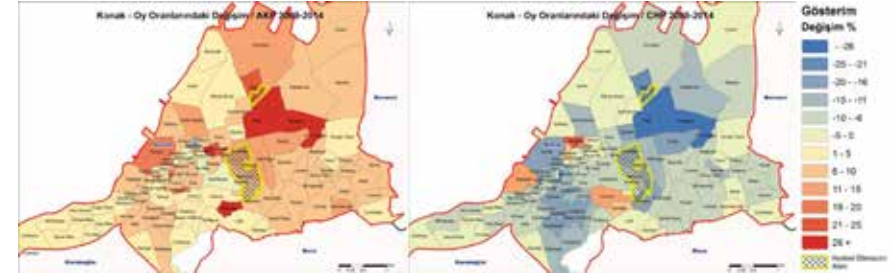
Şekil 4. Karabağlar Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

Tablo 5. Karabağlar Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09	AKP-14	Değişim	CHP-09	CHP-14	Değişim
Karabağlar	36,0%	41,5%	5,5%	51,0%	44,8%	-6,3%
Mahalle						
1 Abdi İpekçi	46,6%	53,2%	6,6%	17,9%	11,3%	-6,6%
2 Ali Fuat Erden	32,9%	35,1%	2,3%	36,0%	29,5%	-6,4%
3 Aşık Veysel	35,9%	42,0%	6,1%	48,4%	41,4%	-7,1%
4 Aydın	42,0%	50,7%	8,7%	46,5%	36,0%	-10,5%
5 Bahriye Üçok	53,6%	49,6%	-3,9%	31,0%	28,3%	-2,8%
6 Cennetçeşme	43,6%	62,5%	19,0%	28,3%	16,9%	-11,4%
7 Devrim	56,0%	63,3%	7,2%	32,1%	23,8%	-8,3%
8 Gazi	46,2%	57,0%	10,8%	34,5%	24,8%	-9,8%
9 İhsan Alyanak	50,9%	55,3%	4,4%	20,7%	14,0%	-6,8%
10 Limontepe	42,3%	46,8%	4,5%	42,2%	34,6%	-7,6%
11 Osman Aksüner	35,5%	46,2%	10,8%	48,4%	38,5%	-9,9%
12 Özgür	59,7%	65,1%	5,4%	25,1%	21,0%	-4,1%
13 Peker	59,6%	62,7%	3,2%	21,5%	15,7%	-5,8%
14 Salih Omurtak	48,9%	57,8%	8,9%	33,0%	30,2%	-2,8%
15 Umut	42,6%	49,1%	6,4%	44,6%	37,2%	-7,3%
16 Uzundere	25,6%	43,4%	17,8%	65,1%	42,9%	-22,2%
17 Yurdoğlu	30,9%	41,2%	10,3%	51,7%	45,1%	-6,5%
18 Yüzbaşı Şerafettin	48,3%	52,5%	4,2%	27,9%	19,0%	-8,9%

Konak

5393/73 Sayılı Yasa kapsamında; Akarcalı, Ballıkuyu, Kocakapı, Kosova ve Yeşildere mahallelerinde 2012 yılında, Ege Mahallesi'ndeys 2013 yılında ilan edilmiştir. Alanların toplam büyüklüğü 55 ha.'dır.

Şekil 5. Konak-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

Tablo 6. Konak-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09	AKP-14	Değişim	CHP-09	CHP-14	Değişim
Konak	27,9%	33,4%	5,5%	59,7%	52,9%	-6,8%
Mahalle						
1 Akarcalı	48,2%	58,6%	10,4%	39,1%	27,2%	-11,8%
2 Ballıkuyu	43,8%	50,1%	6,3%	27,8%	20,2%	-7,6%
3 Ege	26,8%	47,0%	20,2%	62,9%	38,6%	-24,3%
4 Kocakapı	47,9%	59,5%	11,6%	39,8%	26,8%	-13,1%
5 Kosova	33,7%	41,0%	7,3%	16,8%	13,6%	-3,2%
6 Yeşildere	32,2%	38,5%	6,3%	43,2%	26,7%	-16,5%

Araştırmanın bulgularından biri, bazı istisnalar haricinde kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerin önemli bir bölümünde, yerel seçim sonuçları itibariyle CHP'nin oy kaybı ve AKP'nin oy kazancı olduğu ve bu durumun kentsel dönüşüm alanı ilanı merkezi veya yerel yönetimleri yetkilendiren iki farklı yasal dayanaktan herhangi birine göre [6306 ve 5393/73 sayılı yasalar] yapılsa dahi; oy değişiminin süreklilik kazandığıdır. Seçimlerde bu iki partinin seçmenleri arasında, 'oy geçişleri olmadığı'; bu iki partinin tabanlarının 'kutuplaştığı' iddia edilse dahi, bu durumun İzmir'de kentsel dönüşüm ilan edilen mahallelerdeki yerel seçim sonuçları itibariyle farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, İzmir'de verilen kentsel dönüşüm kararlarıyla yapılmaya çalışılan uygulamalar, AKP'nin bölgesel olarak güçlenmesine yol açan sosyo-politik koşullar oluşturmaktadır.

Sonuç Yerine

1980 sonrası, son kırk yıllık neoliberal dönemde Türkiye kentlerinde talep-yönlü bölüşümcü kentsel politikalar yerini, arz-yönlü büyüme odaklı politikalara bırakmış; yapıyı çevre üretimi, kentsel büyümeyi ve dönüşümü teşvik eden düzenlemelerle kamusal hizmetleri, kaynakları ve mekanları özelleştiren uygulamalar hakim kılınmıştır. Kentlerin sermayenin etkinliğiyle büyük bir dönüşüm içerisine girdiği bu süreci, inşaat sektöründeki gelişmeler aracılığıyla da çözümlemek mümkündür. Yapılı çevre üretimini teşvik eden bu politikalar, 2002 yılında siyasi iktidarın değişmesiyle farklı bir boyut ve ivme kazanmıştır [Şengül 2009, Penpecioglu 2013].

Türkiye ve Dünya kentlerinin deneyimleri ışığında ve daha önce yapılmış çalışmaların bulgu ve tartışmalarına göre; inşaata ve gayrimenkul rantına odaklı kentsel dönüşüm anlayışının geniş kitleleri nasıl mülksüzleştirdiği ve yerinden

ettiği; mekanın üretiminde ne tür olumsuz etkiler ve riskler yarattığı; karar alma ve katılım süreçlerini nasıl daralttığı; kente ilişkin bütüncül yaklaşımları/planları hangi düzenlemelerle ve uygulamalarla devre dışı bıraktığı görülmektedir [Türkün 2014, Duman ve Coşkun 2015]. Dönüşüm sonrası bölgelerde afet risklerinin azalacağı, altyapı ve çevrenin iyileşeceği, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden gelişeceği ve gayrimenkul fiyatlarının artacağı gibi meşruiyet yapıcı söylemler ifade edilse dahi; bu gelişimin hangi kentsel politikalarla, nasıl sağlanacağı belirtilmemektedir. İnsanların uzun yıllardan beri dayanışma içinde, müşterek olarak yaşamakta olduğu mahalleler hakkında verilen tepeden inme ‘riskli alan’ kararları [özünde varlığı artık istenmeyen arazi kullanım türü], yaşayanlarla mutabakata varılamadığında kentsel muhalefete sebep olmaktadır. Oluşabilecek sosyal risklerin [yerinden edilme, mülksüzleşme, soylulaştırma] nasıl azaltılabileceğine ilişkin tedbirler önerilmemekte, kentsel dönüşüm toplumsal bir dönüşümün ve gelişimin parçası olarak ele alınmamaktadır. Otoriter ve dayatmacı bir biçimde yasalarla tetiklenen kentsel dönüşüm kararları, derinleşen toplumsal sorunların üstünü örtmekte, bu sorunları zamanda ve mekânda ötelemektedir.

Bu noktada değinilmesi gereken bir diğer sorun, siyasi partilerin kentsel politikalarının farklılaşmaması, kentsel dönüşümün ülkenin farklı yerlerinde, farklı idareler tarafından benzer biçimde uygulanmasıdır [İşeri 2015]. Muhalefet partilerinin kentsel politika üretmemesine verilebilecek örneklerden birisi, Diyarbakır/Sur ilçesi kentsel dönüşüm projesidir. 2009 yılında Diyarbakır Valiliği, TOKİ ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi arasında imzalanan protokolün ardından Sur ilçesindeki dört mahalle, dönüşüm kapsamına alınmış ve ikamet edenlerin bir kısmı Kayapınar ilçesinin Çölgüzeli Mahallesi’ndeki TOKİ konutlarına taşınmıştır. Bölgede yapılan anket sonuçlarına göre, 2009 senesinde başlanan ve kısmi yıkımla sonuçlanan proje hakkında, 282 kişinin %70’i kentsel dönüşümden hiç memnun olmadığını, %13’ünse memnun olmadığını belirtmiş ve proje hakkında olumsuz fikir beyan etmiştir [TMMOB-İKK 2017]. Yapılan eleştiriler, Suriçi’nde projeyi başlatan taraflardan biri olması nedeniyle daha çok dönemin BDP’li belediyesinin tercihleri/politikaları üzerinedir. Belediye, 2012 yılında protokolden çekildiğini duyursa da, mağdurlar 1990’larda devlet eliyle ilk sürgünü, 2010’larda yine devlet ve belediye eliyle ikinci sürgünü yaşadıklarını ifade etmektedir. Bir diğer örnek olan CHP’li, İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin kentsel dönüşüm uygulamalarında da sorunlar gözlenmektedir. İzmir’de Kadifekale çevresindeki afete maruz bölgede, ağırlıklı olarak 2007-2012 arası yapılan alan boşaltma/kamulaştırma amaçlı yıkımlar sebebiyle, Uzundere-TOKİ konutlarına yerleştirilenlerin yaşadığı mağduriyetler [kent yoksulluğu, kent merkezinden sürgün edilme, uzun vadeli borçlandırma, yeni konutlarda yaşanan fiziki problemler] eleştirilere konu olmuştur [Saraçoğlu ve Demirtaş-Milz 2014]. Yine Konak İlçesi, Ege Mahallesi’nin neden riskli olduğu ve kentsel dönüşümün gerekçesi açık değildir. Dönüşümün hangi kentsel politikalarla sağlanacağı belirtilmemekte, bu nedenle birçok sosyal risk barındırmaktadır. Bu bağlamda, muhalefet partilerinin iktidar partisinin ürettiği tek tip, ranta dayalı ve gayrimenkul projesi geliştirme

odaklı kentsel politika anlayışından acilen sıyrılması ve uygulamalarına özgünlük kazandırması gereklidir.

Bu bildiri, kentsel politikaların bir uzantısı olan kentsel dönüşüm kararlarının, yerel siyasette nasıl değişimlere sebep olduğu ve İzmir’de kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerdeki yerel seçim sonuçlarının, bu değişimlerin çözümlemesine dönük hangi ipuçlarını sunduğuna dair araştırma bulguları sunmaktadır. AKP oy oranlarındaki artış ve CHP oy oranlarındaki azalış, sadece yerel siyasete ve/veya kentsel dönüşüme bağlı olmasa dahi; bu artışın arkasındaki nedenlerden birisinin seçmen tarafından gayrimenkul rantının AKP’nin uyguladığı kentsel politikalarla, özdeşleştirilmesi olduğu söylenebilir [İlanı, CHP’li belediye yapsa dahi]. Çalışmanın devamında daha ayrıntılı ve sistematik değerlendirmelere ulaşabilmek için, bu bildiri içeriğinde tartışılan bazı olguların yerine ve bağlamına göre izlenecek farklı yöntemler ve sosyo-ekonomik değişkenler de devreye sokularak ele alınması ve saha çalışmaları yapılması gereklidir. Örneğin, İstanbul’un farklı bölgelerinde yapılan ve ağırlıklı olarak saha araştırmasının bulgularının tartışıldığı çalışmada, kentsel dönüşüm konusunda afet ve güvenlik riskini aşan, rant odaklı bir mutabakat olduğu ve orta sınıfların mülkiyet güvencesi ve iktisadi imkanlarıyla, dönüşüm sürecine güvenle baktıkları görülmektedir [Duman 2015]. Kentsel dönüşüm sürecinde; ‘afet riskine karşı binaların yenilenmesi’, ‘sağlıklı/güvenli çevre ve altyapı’, ‘gayrimenkul değerlerinde artış’ gibi meşruiyet yapıcı söylemlerin, farklı sınıfsal kesimlerce kabul görebildiği görülmüştür.

Kentsel dönüşümde benimsenmesi gereken önceliklerin ilki, kuşkusuz bu kararın bilimsel kıstaslara dayanarak verilmesidir. Buradan hareketle, kentsel dönüşüm kararlarının uygulanmasında kullanılabilecek yerele özgü politikalar üretilmeli, konuya katılımcı, şeffaf, toplumsal adaletten ve kamu yararından yana ilkesel bir perspektiften yaklaşılmalıdır.³ İlgili stratejiler geliştirilirken projelerin yasa temelli, prototipler yaratan, salt gayrimenkul projesi geliştirme-müteahhitlik hizmeti biçiminde görülmesinden vazgeçilmelidir. Otoriter ve dayatmacı anlayışa karşı demokratik, kapsayıcı ve adil bir kentsel politika arayışı elzemdir. Daha yaşanabilir kentler yaratma ideali doğrultusunda, proje sürecinin ‘teknik, ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel, mekânsal, yönetişimsel ve iletişimsel boyutlarının’ ele alındığı ve çözümlerin üretildiği platformlar oluşturulmalıdır. İleride gerçekleştirilecek daha kapsamlı, derinlikli ve yerel araştırmalarla, kentsel siyaset ve kentsel dönüşüm ilişkisini anlama ve yorumlama anlamında daha özgün ve ayrıntılı bilgilere erişilebilir ve bu sayede yeni yol haritaları oluşturulabilir.

³ Bu konuda incelenebilecek bir örnek: TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşümün Temel İlkeleri [ŞPO web, 2013]

Kaynakça

- Bayraktar U. 2011. "Yerelin Seçimi, Çözümlemenin Yereli: Mersin Örneği", *Toplum ve Bilim*, 121, s. 9-47
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İzmir İl Müdürlüğü Web. "Riskli Alanlar", 2018
http://www.csb.gov.tr/iller/izmirakdm/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=10379
[Erişim Tarihi: 21.02.2018]
- Çınar, A.K. ve Penpecioğlu, M. 2018. "Kentsel Dönüşüm ve Yerel Siyasetin Değişen Dinamikleri: 2009 ve 2014 İzmir Yerel Seçim Sonuçları Bağlamında Bir Araştırma", *Planlama* 28 [1], 56-75. http://dx.doi.org/10.14744/planlama.2017.92485
- Duman, B. 2015. "Kentsel Dönüşümde Riskler ve Beklentilere Dair İlk Tespitler: İstanbul'da Bir Saha Çalışması", *MEGARON* 2015;10[3]: 410-422. http://dx.doi.org/10.5505/MEGARON.2015.87993
- Duman, B. ve Coşkun, İ. 2015. *Neden Nasıl ve Kim İçin Kentsel Dönüşüm*, Litera Yay.
- Güzey, Ö. 2016. "The Last Round in Restructuring The City: Urban Regeneration Becomes a State Policy of Disaster Prevention in Turkey". *Cities* 50 [2016], 40–53. https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.04.001 *Özgür* gazetesi web. Dönüşümde Adres Şaşıtıcı Haber. 2015
http://hurriyet.com.tr/donusumde-adres-sasti-28355148 [Erişim Tarihi: 29.03.2017]
- İşeri, G. 2015. *Ateşin ve Sürgünün Gölgesinde Kentsel Dönüşüm*, Nota Bene Yay.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, İmar İşleri Daire Başkanlığı, Plan Program Koordinasyon Şube Müdürlüğü. 2006.1/25000 Ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı Raporu.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi web. "Kentsel Dönüşüm ve Yenileme Çalışmaları", 2018
http://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/kentsel-donusum-gelisim-ve-yenileme-projeleri/1271/4 [Erişim Tarihi: 15.09.2018]
- Penpecioğlu, M. 2013. "Büyük Ölçekli Kentsel Projeler, Mekanın Üretimi ve Neo-Liberal Hegemonya: İzmir Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma". *MEGARON* 2013; 8[2]: 97-114, http://dx.doi.org/10.5505/MEGARON.2013.87597
- Saraçoğlu, C. ve Demirtaş-Milz, N. 2014. "Disasters as an Ideological Strategy for Governing Neoliberal Urban Transformation in Turkey", *Disasters*, 2014, 38[1]: s. 178-201, https://doi.org/10.1111/disa.12038
- Şengül, T. 2009. *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İmge Yay., Ankara
- Tekeli, İ. 2011. *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Şehir Plancıları Odası web. Kentsel Dönüşümün Temel İlkeleri, 2013
http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=4748 [Erişim Tarihi: 20.09.2018]
- TMMOB-İKK. 2017. Diyarbakır-Sur Raporu
- Türkün, A. 2014. *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Yıldırım, D. ve Haspolat, E. 2010. *Değişen İzmir'i Anlamak*, Phoenix Yay., Ankara.

İzmir Örneğiyle Bir Araştırma Projesi: Türkiye'de Değişen Yerleşme Örüntüsünün Yorumlanması*

Emine YETİŞKUL

[Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

1980 sonrasında başlayarak küreselleşme, teknolojik ilerleme, ekonomik, sosyal ve demografik değişimle birlikte coğrafi ve siyasi gelişmelerin de etkisiyle Türkiye'de mekansal örüntü değişmiştir. Bu değişim sürecinde yerleşim sistemindeki temel ana-kent/çevre, kentsel/kırsal, kent-merkezi/kent-çeperi gibi ikilemler giderek ortadan kalkmış ve insanların mekanla kurduğu ilişkiler farklılaşmıştır. Yerleşmeler artık sadece sınırları belirgin olan yapılar bütünüyle değil çeşitli ölçeklerdeki, yoğunluklardaki ve işlevlerdeki ağların bütünü olmuştur. İnsanların, maddelerin ve enerjinin akışı yeni mekansal birimleri ortaya çıkarmış; işlevsel, yönetsel ve idari düzenlemelere göre tanımlanan yerleşme sisteminde yerleşmelerin sırasını değiştirmiştir.

Bu makale, bu kapsamda akademi ve yerel yönetim işbirliğiyle hazırlanan çok ortaklı bir ulusal proje araştırmasını sunacaktır. 2017 yılında 'Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı' kapsamında, TÜBİTAK tarafından '1003-SBB-KENT Türkiye'de Yerleşmeler Sistemindeki Dönüşüm' konulu proje çağrısı yapılmıştır. 'İzmir Örneği ile Türkiye'de Değişen Yerleşme Örüntüsünün Yorumlanması' başlıklı proje önerimiz kabul edilmiş ve çağrı kapsamında desteklenmesi uygun bulunmuştur. Proje-miz, İzmir örneği üzerinden ülkemiz yerleşme sistemindeki değişiklikleri incelemek ve bu değişikliklerin mekansal karmaşıklık kavramları üzerinden belirleyicilerini tartışmak üzerine hazırlanmıştır. Bu makalede projemizin genel çerçevesi, ana temaları [kentsel çevre/altyapı, kentsel ulaşım/toplu taşıma ve kentsel yenileme/dönüşüm] kuramla ilişkilendirilecek ve sonra yöntemiyle, "Neden İzmir Örneği?" sorusu açıklanacaktır. Bu amaçla, aşağıdaki üç farklı kuramsal tartışma proje özelinde, bu makalede kısaca değerlendirilecektir.

Yerleşmelerin evrilmesi ve mekansal değişiklikler: Yerleşmeler çeşitliliğin, uzmanlaşmanın, etkileşimin ve karmaşıklığın arttığı bir sistem içinde dengesini bulmak için sürekli kendilerini uyumlandırarak ve geliştirerek evrilmektedir. Bu dinamizm, bir yandan yerleşmeleri birbirinden farklılaştırmakta ya da ayrımlarını keskinleştirmektedir. Öte yandan kimi yerleşmelerin etki alanını sürekli genişletmekte ve kent-kır ayrımını ortadan kaldıran homojenlik eğilimiyle, yeni mekansal sisteme yol vermektedir. Sassen'in [2001] küresel kent, Hall [2001] ve Scott'un [2001] küresel kent bölge ve Parr'ın [2005] çok merkezli kent bölge açıklamaları, bu dinamizmi farklı görüşlerle yakalamaya yönelik çalışmalardır.

Planlamadaki tartışmalar: 'Şehir ve Bölge Planlama', 'Mekansal Planlama', 'Bölgesel Kalkınma' olarak adlandırdığımız planlama geleneği, aşağı yukarı 100 yıldır sabitlikle devingenlik arasında gidip gelmektedir [Healey, 2007].

Geleneksel fiziksel planlamada Chapin [1965], bu ikilemi arazi kullanımlarıyla altyapı koridorları arasında açıklamaya çalışmıştır. 1990'larda bu sabitlikle devingenlik arasındaki ikilem veya çelişki Castells [1996] tarafından açıkça söylenmiş ve mekandaki akışlardan söz edilmiştir. Mekansal ağlara ilişkin görüş ağların sadece karmaşık sosyo-mekansal ilişkilerle ilgili değil, ağların ve örüntülerin üst üste binerek zaman ve mekanda her şeyi belirlediği üzerinedir. Küresel ağ üzerindeki akışların yoğunluğu artık mekanı tanımlamaktadır, yığılma ekonomilerine yeni bakış açıları kazandırmaktadır. Yere özgü, bağlam-bağımlı, gerçek olan zaman-mekan sürekli değişen mekanı yaratmaktadır. Bu değişimi

*Bu makale, TÜBİTAK 117K824 no.lu [117K818 ve 11K825 alt proje no.lu] 'İzmir Örneği ile Türkiye'de Değişen Yerleşme Örüntüsünün Yorumlanması' başlıklı projenin kuramsal çerçevesi temel alınarak hazırlanmıştır.

kabul etmek, mekanın 'n' boyutlu olduğunu ve mükemmel hesaplanan ve dolayısıyla kontrolün mümkün olmadığını kabul etmek, deterministik bilimsel bilgi yerine yerelin ürettiği bilginin ön planı çıkmasını kabul etmek demektir [Tekeli, 2010].

Karmaşıklık kuramı ve planlamaya farklı bir bakış: XXI. yüzyılda artık yerleşmeler sadece temel üretim ve tüketim ilişkileriyle [ör. Ekonomik Temel Kuramı] ya da az sayıda değişken [ör. Nüfus, İstihdam] ile açıklanamamaktadır. Bugüne kadar yapılmış araştırmalar, kullanılan kavramlar ve geliştirilen kuramsal çerçeveler mekandaki değişimi ya da dinamizmi açıklamakta yayıf kalmaktadır. Yerleşmelere ve planlamaya olan yaklaşım, bu yayıflık üzerine artık kurgulamaz; uzun dönemli ve standartlar esaslı mutlak kararlarla yerleşmelerin planlanamayacağı açıktır. Temel değişkenler üzerinden yerleşmeleri açıklamak çabası yerine, bu değişkenleri bir kenara bırakarak yerleşme örüntüsündeki dinamizmini anlamaya yönelik farklı çalışmalar ve araştırmalar giderek artmaktadır [örnekler için bkz. A Planner's Encounter with Complexity, [De Roo ve Silva, 2010] ve Complexity and Planning: Systems, Assemblages and Simulations, [De Roo vd., 2012]].

Bu kuramsal yaklaşım çerçevesinde, İzmir Büyükşehir Belediyesi'yle ortak yürütülmekte olan projenin genel çerçevesi ve ana temaları bu makalede verilecektir. Buna ek olarak; üç temel araştırma aşamasını içeren yöntem özetlenerek, yerleşmeleri anlamak için tasarlanan birinci aşama sonuçları aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yerleşme Sistemi, Bölge, Karmaşıklık Kuramı, Planlama, İzmir.

DEVELOPMENT OF A RESEARCH PROJECT WITH İZMİR CASE: INTERPRETATION OF SETTLEMENT PATTERN CHANGE IN TURKEY**

After the 1980s, the settlement pattern of Turkey has transformed under the effects of globalization and technological advance as well as economic, social and demographic changes. In this transformation main urban divides like metropolitan-city/edge-city, urban/rural, city-center/urban-fringe are becoming less clear and losing their original significance. This new melded landscape re-characterizes the relationships between human and space. Settlements are no longer well defined entities with clear-cut boundaries, but rather they are urban networks at various sizes, densities and functions. In fact, the city sizes and their bounded regions were used to define the functional, governmental and administrative order. However, the flows of people, materials, and energy have changed the geography of regions and emerged new spatial units in the hierarchy of cities and towns.

This paper presents the framework of a research project, designed under a collaboration of academy and local government. Within the scope of the 1003 R&D Program in 2017, TÜBİTAK [The Scientific and Technological Research Council of Turkey] announced an urbanization call, '1003-SBB-KENT Settlement Pattern Transformation in Turkey'. Our project, titled as 'Interpretation of Settlement Pattern Changes in Turkey via İzmir Case' was approved to be supported. This project was proposed to investigate the evolution of settlements in order to determine the main factors of spatial changes and redefine the settlement pattern of Turkey. In this paper, the general framework and methodology of the project will be discussed. Three main themes [urban environment/ infrastructure, urban transportation/ public transit, and urban renewal/ transformation] will be explained within the context of the theory presented below. The following theoretical views and approaches will be evaluated in relation to İzmir metropolitan area.

The evolution of settlements and spatial changes: Settlements evolve by continually adapting and developing themselves to find a balance in the system where diversity, specialization, interaction and complexity have been increased. This dynamism, on the one hand, differentiates settlements from each other or sharpens their distinctions. On the other hand, some settlements are constantly expanding their hinterland and leading to a new spatial pattern that removes the urban-rural divide under the tendency of homogeneity. Global city of Sassen [2001], global city-regions of Hall and Scott [2001] and multi-centered region of Parr [2005] are some examples that aim to capture this dynamism within different views. Planning approaches: The planning institution we call urban and regional planning, spatial planning or regional development has remained in between stability and dynamism for almost 100 years

[Healey, 2007]. In traditional physical planning, Chapin [1965] tried to explain this dilemma between land use and infrastructure corridors. In the 1990s, this dilemma or contradiction between the stability and dynamism was explicitly emphasized by Castells [1996] and the space of flows was mentioned. The view is that networks are not just concerned with complex socio-spatial relations but networks and patterns are overlapping and nesting while determining everything in time and space. The intensity of the flows on the global network defines the space, giving new insights into the agglomeration economies. The endogenous, context-dependent, real time-space creates a place which is constantly changing. Accepting this continuous change means that the space is 'n' dimensioned and that perfect computation and consequently control are not possible. That is to accept the foreground of the local knowledge instead of deterministic scientific knowledge [Tekeli, 2010].

Complexity theory and a different view in planning: In the 21st Century, settlements are no longer explained by basic production and consumption relations [e.g. Economic Basic Theory] or a few variables [e.g. population, employment]. The research and theoretical frameworks developed so far and concepts are unsatisfying to explain the changes or dynamism in the space. This approach related to settlements and planning practices can no longer be developed in the same direction; it is obvious that cities can not be planned by absolute and long-term decisions based on standards. Instead of trying to explain settlements in terms of basic variables, a variety of research studies are increasingly accumulated in order to determine the dynamism in the settlement pattern for examples see A Planner's Encounter with Complexity, [De Roo ve Silva, 2010] and Complexity and Planning: Systems, Assemblages and Simulations, [De Roo et al., 2012].

Within this theoretical approach, the general framework and main themes of the project, which is carried out jointly with İzmir Metropolitan Municipality, will be given in this article. In addition, the methodology including the three basic stages of the research will be summarized and the results from the first stage, designed to understand the settlements, will be tried to be conveyed.

Keywords: Settlement System, Region, Complexity Theory, Planning, İzmir.

1. Giriş

1980 sonrasında başlayarak küreselleşme, teknolojik ilerleme, ekonomik, sosyal ve demografik değişimle birlikte, coğrafi ve siyasi gelişmelerin de etkisiyle Türkiye'de mekansal örüntü değişmiştir. Bu değişim sürecinde yerleşim sistemindeki temel il, ilçe merkezi kademelenmesi, kentsel, kırsal alan, kent-merkezi, kent-çeperi gibi ikilemler giderek ortadan kalkmış ve mekanda kurulan ilişkiler farklılaşmıştır. Yerleşmeler artık sadece sınırları belirgin yapılar değil, çeşitli ölçeklerdeki, yoğunluklardaki ve işlevlerdeki ağlarla örülü değişken yapılara dönüşmüştür. İnsanların, maddelerin ve enerjinin akışı yeni mekansal birimleri ortaya çıkarmış ve işlevsel, yönetsel ve idari düzenlemelere göre tanımlanan yerleşme sistemi sıralaması anlamını yitirmiştir.

Yerleşmeler sistemini anlamamızda coğrafyanın kademelenme temelli yaklaşımını artık yetersiz kalmaktadır. Zira, günümüzde mekansal sınırları idari sınırlarla belirlenmiş bölgelerin [bounded regions] yerini sınırları ilişkilerle ve ağlarla tanımlanmış bölgeler [networked regions], hatta bu ilişkilerin değişkenliği ve etkileşimiyle oluşan akışkan bölgeler [fluid regions] [Amin vd., 2000] almaktadır. Aynı idari sınırlar içinde farklı ağlarla tanımlanmış bölgeler olduğu gibi, farklı etkileşim alanlarıyla oluşmuş değişken ve akışkan bölgelerin olması geleneksel kavramlarla yapılan açıklamaların ötesine geçmiştir. Yerleşme sisteminin dinamizmi ve yerleşme kademele- rindeki çakışmalar süreç odaklı akışkan politikaları, uygulamaları gerektirmektedir [Amin vd., 2000]. Bu nedenle idari sınırlarla belirlenmiş bölgelerde işlevsel olan

*** This paper is developed from the theoretical framework of a research project, entitled 'Interpretation of Settlement Pattern Changes in Turkey via İzmir Case', and funded by TÜBİTAK [117K824 with sub-projects 117K818 and 117K825].*

yukarıdan-aşağıya yönetim, yeni bölge tanımlarında aşağıdan-yukarıya işleyen yönetselliğe [Foucault, 2004/2007] ve yatay düzlemde işleyen [meta-] yönetişime [Jes-sop, 2009] doğru evrilmektedir. Mekansal araçlar da yasal düzenlemeler ve mekansal planlardan ayrılarak, mekansal stratejiler ve sözleşmelere, hatta projelere, işletim modellerine ve marka uygulamalarına dönüşmektedir [Jauhiainen, 2014].

Yerleşmeler de çeşitliliğin, uzmanlaşmanın, etkileşimin ve karmaşıklığın arttığı bir sistem içinde dengesini bulmak için sürekli kendilerini uyumlandırarak ve geliştirerek evrilmektedir. Bu dinamizm bir yandan yerleşmeleri birbirinden farklılaştırmakta ya da ayrımlarını keskinleştirmekte; diğer yandan da kent-kır ayrımını ortadan kaldıran homojenlik eğilimiyle yeni mekansal sisteme yol vermektedir. Sassen'in [2001] 'küresel kent', Hall [2001] ve Scott'un [2001] 'küresel kent bölge' ve Parr'ın [2005] 'çok-merkezli kent' bölge açıklamaları, bu dinamizmi farklı görüşlerle yakalamaya yönelik çalışmalardır.

Küreselleşme ve uluslararası politik coğrafya, yerleşmeleri bütün coğrafyalarda tartışılır kılmıştır. Farklı yaklaşımlar altında yüksek düzeyde, düşünce zenginliği ortaya çıkmıştır. Artık bölge olgusu, pek çok farklı ama özgün kavramlarla tartışılmaktadır. Bu kavramlar kimi zaman mekansal [sınır-ötesi bölge, mega-bölge, çok-odaklı bölge] veya ekonomik [öğrenen bölge, rekabetçi bölge, yaratıcı bölge, dirençli bölge], kimi zamansa politik [NUTS bölgeleri, uluslar-üstü bölge, geo-politik bölge] veya çevresel [sürdürülebilir bölge, biyo-bölge] öğeleri vurgulamaktadır [Paasi vd., 2018]. Hem akademik hem de uygulama ve planlama çevrelerinde yaygınlaşan bu kavramlar, aslında bölgelerin karmaşık sosyo-mekansal dinamiklerle ortaya çıktığını, yeniden üretildiğini ve yok olduğunu açıklamaktadır. Bölgeler artık sınırları belirgin olmaktan daha çok, açık ve geçirgen alanlar olarak görülmektedir.

Öte yandan, bölge biliminin şekillendirilmesinde Robinson [2006] ve Roy [2009] gibi araştırmacılar, küresel Kuzey'in ötesindeki yeni coğrafyaların daha çok tartışılması gerektiğini ve Avrupa- Kuzey Amerika deneyimlerini merkezine alan bölge kuramlarını ve bölgeselliği alaşağı edecek örneklerin ve yaklaşımların öne çıkmasını savunmaktadır. Artık birinci dünya-üçüncü dünya farklılıkları, Kuzey-Güney ikilemi gibi karşılaştırmalı çalışmalardan daha çok bölgesel süreçlerin çeşitliliğine ve sonuçlarının çokluluğuna yönelen çalışmalara odaklanılmıştır. Bu yaklaşımda; her bölgenin, kentin, merkezin yapısal özellikleri olduğu ve deneyimlerinin tekil olup genelleştirilemeyeceği belirtilmektedir [Storper ve Scott, 2015]. Bu çerçevede; Türkiye yerleşmelerine ilişkin hazırlanan bu projede, kuzey- güney arasında, daha doğrusu Batı-Doğu arasında kendi küresel ve yerel özellikleriyle öne çıkan Türkiye'de, İzmir metropoliten alanına ve kent bölgesine odaklanılmaktadır.

2. Bölgelere Bölgesel Yaklaşımlar

1950'li ve 1960'lı yıllarda bölge bilimi, geleneksel coğrafya yaklaşımından uzaklaşarak yeni bir bilim alanı olarak ortaya çıkmıştır. Hem, II. Dünya Savaşı'nın ardından ekonomi, coğrafya ve planlama bilimleri arasında gelişen etkileşim hem de doğa bilimlerini sosyal bilimlerden ayıran 'nomotetik' [yasa-koyan] yaklaşım, bu

yeni bilim alanının doğuşunda etkili olmuştur [Paasi vd., 2018]. Girdi-çıktı analizlerinin, doğrusal modellemenin ve yerçekimi modellerinin yardımıyla mekansal davranışları açıklamak ve genel yasalar üretmek bölge biliminin merkezine oturmuştur. Isard [1960] ve Haggett'in [1965] özgün kitapları bir taraftan bu genellemeyi örneklerken, diğer taraftan da somut ve sınırları fiziksel eşiklere göre belirlenmiş bölgelerin bu analizler için doğru bir mekansal birim olduğunu göstermektedir. Bölgenin yerleşme sisteminde gerçek bir birim mi olduğu, yoksa soyut bir birim mi olduğuna ilişkin tartışmalar devam etmiş ve bölgeleri nasıl anlayacağımız, nasıl tanımlayacağımız ve tarifleyeceğimiz soruları gündemden düşmemiştir.

1980'li yıllarda, 'Yeni Bölgesel Coğrafya'nın ortaya çıkmasıyla, bölgeleri işlevsel yapıları vurgulanarak durağan ve sınırları belirgin alanlar olarak tanımlayan yaklaşım eleştirilmiştir. Bu dönemde kimi uluslararası kurumların ortaya çıkışıyla ve bu kurumların altındaki ulus devletlerinin yeniden yapılanmalarına paralel olarak, bölgelerin aslında sadece ekonomik etkenler, sektörel üretimle ortaya çıkmadığı sosyo-politik uygulamaların ve kültürel söylemlerin de etkisiyle yapıldığı ve dönüştüğü gözlenmiştir. MacLeod ve Jones [2001], bölgeleri ve bölgesel coğrafyayı farklı disiplinlerin [ekonomik, sosyal, politik, kültürel] ve yaklaşımların [Marksist, hümanizm, eleştirel kuram, gerçekçilik] bir araya gelişiyle ortak bir zeminde tartışmanın gerekliliğini vurgulamıştır. 'Yeni Bölgesel Coğrafya' aslında bölgelerin kendine değil, bölgeleri ortaya çıkaran, yapılandıran, yeniden üreten ve yok eden sosyo-mekansal süreçlere odaklanmamız gerektiğini söylemektedir. Bu yaklaşım, bölge var oluşlarını tarihsel olarak anlamamızın yanı sıra yönetsel süreçler ve güç ilişkileri içinde anlamamızı da gerektirmektedir.

'Yeni Bölgesel Coğrafya'nın savunucusu olan Paasi [1986] bölgelerin nasıl oluştuğunu, tanımlandığını, dönüştüğünü ve sonunda yeni bölgeler oluşurken bazılarınsa nasıl yok olduğunu, 'Bölgesel Kurumsallaşma Kuramı' ile açıklamaya çalışmıştır. Sonuç olarak, bölge tanımı genişletilmiştir. Artık sadece mekansal bir bölüşümden ve/veya toplumsal bir ortaklıktan değil, meşrulaşmış bir yetki alanından [territory] da söz edilmektedir.¹ Bir bölgenin oluşumu ve tanımı, 'Bölgesel Kurumsallaşma Kuramı'nda süreçlerle açıklanmıştır:

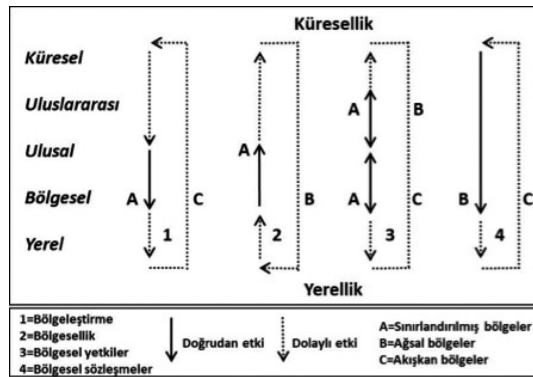
1] Sınırların ortaya çıkışını ve açık/ kapalı alanların oluşumunu sağlayan mekansal süreçler,

2] Güç ilişkileri içinde şekillenen kültürel simgelerin [adlandırma, gelenekler, hatıralar] oluşumunu ve ortak bir kimlik için söylemlerin geliştirilmesini sağlayan toplumsal süreçler,

¹ Yetki alanı [territory] kavramına açıklık getirmek gerekirse, Foucault [1980], bu kavramının coğrafi bir anlamı olduğunu ancak öncelikle hukuki-politik [juridico-political] içeriğinin öne çıktığını belirtmiştir. Latince *territorium* devletin yetkisi altındaki belirli bir alanı ifade ederken bölge ise, Foucault için, *regio* kelimesinden ötürü mali, idari ve askeri bir yönetim anlamını içermektedir. Latince *regere* fiili, hükmetmek veya yönetmek için de türetilmiştir [Söderbaum 2003]. Ancak, Akademi'de her iki kavramın yaygın bir şekilde ve birbirinin anlamını içererek kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Hassner'in [1997] tanımında *territory* sadece yönetimin bir aracı olarak açıklanmamış aynı zamanda bölgesel ve yerel kimlik tartışmalarına paralel öğelerle de ilişkilendirilmiştir.

3] Resmi veya gayri resmi araçlar ve mekanizmalar ile bu alanları, simgeleri ve söylemleri yöneten ve şekillendiren kurumsal süreçler açıkça belirtilmektedir. Mekansal ve toplumsal bir birimin, yetki alanını meşrulaştırarak kurumsallaşmasına başka bir bölgenin tanımını kaybetmesi eşlik etmektedir [Paasi vd., 2018]. Bu da dördüncü süreçtir. Aslında bütün bu süreçler bölgeden çok bölgeselliği [regionalism] tanımlamakta yani aşağıdan-yukarıya oluşanı vurgulamaktadır.

Bölge, bölgeleştirme ve bölgesellik tartışmalarının odağında, 1980'li ve 1990'lı yıllarda Avrupa yer almıştır. Bu, kısmen kendi bölgesel coğrafi haritalarını oluşturan Avrupa Birliği'nin politika ve stratejilerinden kaynaklanmaktadır. Kurulduğundan beri NUTS [İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması] bölgeleri bölgeselleştirme sürecinde iki temel rol üstlenmiştir. Birincisi, Avrupa'nın bölgesel istatistiğinin toplanmasını, geliştirilmesini ve uyumlandırılmasını içeren teknik bir rol iken, ikincisi Avrupa'da bölgesel, ekonomik ve sosyal birleşmeyi hedefleyen politika ve programların uygulanmasını ve az gelişmiş bölgelere finansal yardımın yapılmasını sağlamak için üstlenilen bütünleştirici roldür. Ancak Keating [1998] ise bu kademelendirilmiş teknokratik sürece paralel, Avrupa'da her politik görüşe göre aşağıdan-yukarıya gelişen bölgeselliğin de görüldüğünü tespit etmiştir. Avrupa Birliği'ndeki bölgesel süreçlere ilişkin, Şekil 1 aşağıda verilmektedir.

Şekil 1. Avrupa Birliği Bölgesel Süreçleri [Jauhiainen, 2014].

1990'lı yıllarda küreselleşme, bölge ve bölgesellik tartışmalarını canlandırmış ve yeniden tanımlanması için bir ortam yaratmıştır [Fiaramonti, 2014]. Daha doğrusu bölgesellik, bir araca dönüşmüştür. Rekabetçi bölgeleri yaratmak için ekonomi mantığıyla şekillenmiş ve bir taraftan da parçacı bir şekilde demokratik haklar, katılım gibi fikirlerle beslenmiştir. 'Yeni Bölgesellik' ortaya çıkmıştır. ABD'de Silicon Vadisi, Almanya'da Baden Württemberg ve İngiltere'de güney doğu bölgesinin deneyimlerinden öğrenilenler, küreselleşme döneminde bölgelerin rekabetçiliği nasıl gerçekleştirdiğini açıklamıştır. Bu açıklama, yeniden 'Yığılma Kuramları'na dayandırılmıştır [Stroper, 1997]. Politikacılar ve liderlerse; yeni bölgesellik, politika ve stratejilerini fiiliyata geçirmiştir. Sonuç olarak; devletin yeniden ölçeklendirilmesi, devlet-odaklı mekansal stratejilerin ve projelerin geliştirilmesi, bölgelerin

canlandırılması ve bölgeselliğin etkinleştirilmesi için araç olarak görülmeye başlanmıştır [Brenner, 2004].

'Yeni Bölgesellik', 1990'lı yılların sonuna kadar sosyal bilimsel düşüncede yer bulmuştur. Ancak XXI. Yüzyılda, ağ coğrafyalarının [network geographies] ilerlemesi daha doğrusu ilişkisel düşüncenin yaygınlaşmasıyla da eleştirilmiştir. Ağları, bölgenin merkezine koyan yaklaşım, bölgeleri açık, akışkan ve olasılıklı olarak kavramsallaştırmıştır [Allen ve Cochrane, 2007]. Sayısız kurumsal ağın varlığı ve bunların bir bölgenin veya yerleşmenin çok ötesinde çeşitli insan, sermaye ve mal akışlarını tecrübe etmesi, sürekli yenilenmesi mevcut kavramları sorgulatmaktadır [Amin, 2004; Dicken vd., 2001]. İlişkisel yaklaşıma göre;

1] Bölgelerin doğal olarak mekansal bir bütünlük sağlamadığı,

2] Alanları ve yetkileri tanımlansa dahi bölgesel bir topluluktan veya ortaklıktan söz edilemeyeceği,

3] Bölgeselliğe yönelik kavramların [ölçekler, kademeler, sınırlar], bugünün dinamizmiyle örtüşmediği ve ilişkiseliliği [birleşmeler, akışlar, bağlantılar] kavrayamadığı ve

4] Herhangi bir müdahaleyle mekansallıkların sabitlenemeyeceği ve bu doğrultuda geliştirilen araç ve mekanizmaların başarısız olacağı açıktır [Paasi vd., 2018]. Bu bakış açısı; bölge ve bölgesellik ile ilgili kavramları, giderek anlamsız hale getirmektedir.

Bugün, sosyal bilimsel düşüncenin odağı, sadece küresel Kuzey ve Güney gibi ikilemlerin üstesinden gelmek değil farklı yaklaşımları da uzlaştırmaktır. Bölge tanımlarında ve bölgesellikte bir uçta devletin yeniden ölçeklendirilmesi, devlet-odaklı strateji ve politikalarla üretilen mekansallıklar ve çoklu-yetki alanları tartışılırken diğer uçta ağsal ve akışkan bölgelerle [meta-]yönetişim tartışılmaktadır [Paasi vd., 2018]. İlişkisel yaklaşım, kurumlar, bireyler ve toplumsal yapılar arasındaki etkileşimi ve bağlantıları vurgularken yerellik ve küreselliğin karşılıklı bir şekilde beraber teşkil ettiğini de açıklamaktadır [Massey, 2007]. Bu noktada bölge artık farklı merkezlerden, ağlardan, yerleşmelerden ve akışlardan oluşan, farklı işlevlerin, ilişkilerin ve değerlerin yanyana var olduğu, birleştiği, çatıştığı, yaratıcı enerji oluşturduğu mekansallık olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Bölgesel Yönetim Biçimleri

Ulus devlet sisteminin mekansallığını en iyi açıklayan model, belki de Christaller'in [1933] 'Merkezi Yerler Kuramı'dır. Ulus devletin sınırları içinde kalan alanın;

1] Mal ve hizmet sunum esasına göre bölgelere ayrılması,

2] Bunun bir yerleşmeler ve bölgeler kademelenmesi içermesi ve

3] Yerleşmeler arasında belli bir kent-kır ayrımı olması kuramın üç temel özelliği [Tekeli, 2008].

Yönetimsel ve idari düzenlemeler de bu mekansal yapı esas alınarak geliştirilmiş ve mekansal sınırlar idari sınırlarla belirlenmişti. Hatta problemler ve çözümler, bu sınırlar üzerinden tanımlanmış, her yeni yasal ve kurumsal düzenleme de bu

sınırlara göre geliştirilmişti. Ancak küreselleşme, teknolojik ilerleme ve ulus devletin aşılması/aşınmasıyla; ekonomik işlevlerin ana kentlerden bu kentlerin çepesindeki yerleşmelere doğru çıkışı ve kentsel-kırsal ayrımın giderek yok olmasıyla, bu mekansal temsil artık yetersiz kalmıştır.

Tablo 1. Yönetim Biçimleri [Healey, 2007].

Biçimler/Düzeyler	Boyutları		
Yönetim	Aktörler-görevler	Stratejiler, çıkarlar	Mücadele alanı-idari, kurumlar
Yönetişim süreçleri	Ağlar ve koalisyonlar	Söylemler, metafor, örnekler	Uygulamalar, pratikler
Yönetişim kültürü	Çeşitli yönetim biçimleri	Çeşitli kültürel değerler	Formal ve enformal ilişkiler

Yerleşme sistemini ve mekansal yönetim biçimini, kent bölgeyi esas alarak açıklarsak kademelenmenin en üstünde bulunan yerleşmenin yani Dünya'yla ilişki kuran metropolün yerine, farklı büyüklükte ve nitelikteki merkezlerden oluşan bir kent bölgeyi koymamız gerekir. Bu, yerleşme sistemini ve yönetimini değiştirir [Tekeli, 2015]. Ancak kent bölge de sınırları belirli, zaman içinde değişmez bir alan değildir. Rodriguez-Pose [2008] kent bölge sınırların ana-kentle bu kentin art-bölgesi arasındaki bağlantılarda yaşanan değişimlerle farklılaştığını vurgulamıştır. Eğer bölgeler; sürekli farklı mekânsal, toplumsal alanlar yaratan ve beraberinde yetki alanları tanımlayan sonsuz sayıdaki parçalardan oluşmaktaysa, Amin [2004] bu dinamizm içinde politika geliştirmenin de daha süreçsel ve akışkan olması gerektiğini belirtmektedir. Farklı yönetim biçimleri, boyutları ve araçları, Tablo 1 ve Tablo 2'deki gibi özetlenebilir.

Ülkeden ülkeye değişen deneyimler ve yerleşmelerde yaşanan değişimler her bölgenin, kentin, merkezin bir şekilde kendi çözümünü bulmak ve modelini belirlemek zorunda olduğunu göstermektedir [Salet vd., 2003; Albrechts vd., 2003]. Ülkemizde de işlevsel, yönetsel ve idari düzenlemelere göre tanımlanan yerleşme sistemindeki yerleşmelerin sırası da artık birbiriyle çalışmakta ve çakışmaktadır. Bu nedenle;

- 1] Bölgesel ve diğer idari bölünmelerin yeniden kavramsallaştırılmasına,
- 2] Coğrafi uzaklıkların mekan üzerindeki etkileşimi engelleyici özelliğinin azalmasının açıklanmasına,
- 3] Ağsal ilişkilerin ana belirleyicilerinin tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Bu noktada da hem akademisyenler hem de politikacılar için yetkilerle, süreçler arasındaki ilişkilerin nasıl dengeleneceği ve bunların bölge planları ile diğer mekansal planlara nasıl yansıtılacağı önemli sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. Mekansal Yönetim ve Araçları [Jauhiainen, 2014].

Bölgeler	Yönetim Biçimi	Mekansal Araçlar	Güç
Sınırları tanımlı [Bounded region]	Yönetim [Government]	Planlar, kurallar, normlar	Kademelenme [Hierarchical]
Ağlardan oluşan [Networked region]	Yönetsellik [Governmentality]	Stratejiler, sözleşmeler ve öğrenme süreçleri	Ağlar [Networked]
Akışkan ve değişken [Fluid region]	[Meta]Yönetişim [Governance]	Projeler, işletme modelleri ve marka	Etkileşim [Interactive]

4. Mekansal Planlama

Planlamadaki tartışmalar: 'Şehir ve bölge planlama', 'mekansal planlama', 'bölgesel kalkınma' olarak adlandırdığımız planlama geleneği, aşağı yukarı 100 yıldır sabitlikle devingenlik arasında gidip gelmektedir [Healey, 2007]. *Kentsel Arazi Kullanımı Planlaması* kitabıyla Chapin [1965], arazi kullanımlarını ulaşım koridorları ve alt yapı ağları gibi kentsel servislere bağlı olarak kodlandırmıştır. Geleneksel fiziksel planlamada arazi kullanımları yapılaşmış çevreye yani sabitliğe karşılık gelirse, koridorlar ve ağlar da hareketlilik ve değişime karşılık gelir. 1990'larda bu sabitlikle devingenlik arasındaki ikilem veya çelişki Castells [1996] tarafından açıkça söylenmiş ve mekandaki akışlardan söz edilmiştir. Mekana ilişkin görüş sadece karmaşık sosyo-mekansal ilişkilerle ilgili değil, bu ilişkilerin ve örüntülerin üst üste binerek zaman ve mekanda her şeyi belirlediği üzerinedir. Küresel ağ üzerindeki akışların yoğunluğu artık mekanı tanımlamaktadır. Yere özgü, bağlam-bağımlı, gerçek olan zaman-mekan sürekli değişen mekanı yaratmaktadır. Bu değişimi kabul etmek, mekanın 'n' boyutlu olduğunu ve mükemmel hesaplamaların ve dolayısıyla kontrolün mümkün olmadığını kabul etmek anlamına da gelmektedir; diğer bir deyişle, deterministik bilimsel bilgi yerine, yerelin ürettiği bilginin ön planı çıkmasını kabul etmek demektir [Tekeli, 2010].

'Karmaşıklık kuramı' ve planlamaya farklı bir bakış: Yerleşmeleri temel üretim ve tüketim ilişkileriyle [ör. Ekonomik Temel Kuramı] ya da az sayıda değişkenle [ör. nüfus, istihdam] açıklamak artık imkansız hale gelmiştir. Bugüne kadar yapılmış araştırmalar, kullanılan kavramlar ve geliştirilen kuramsal çerçeve mekandaki değişimi ya da dinamizmi açıklamakta zayıf kalmaktadır. Planlamanın bunun üzerinden kurgulanamayacağı, yerleşmelerin uzun dönemli ve standartlar esaslı mutlak kararlarla tasarlanamayacağı açıktır. Temel değişkenler üzerinden yerleşmeleri açıklamak çabası yerine, bu değişkenleri bir kenara bırakarak yerleşme örüntüsündeki dinamizmini anlamaya yönelik farklı çalışmalar ve araştırmalar giderek artmaktadır [Örnekler için bkz. *A Planner's Encounter with Complexity*, [De Roo ve Silva, 2010] ve *Complexity and Planning: Systems, Assemblages and Simulations*, [De Roo vd., 2012]].

Kendi kendini örgütlenme, doğrusal olmayan dinamik sistemler, kaos durumu, değişkenlik, belirsizlik, ağlar, çizge kuramı, hücresel özışleme, uyumlu sistemler ve bilişimsel akılcılık gibi yeni kavramlar sorgulanmakta ve örnek çalışmalarla bölgelerin, kentlerin, yerleşmelerin geleceği araştırılmaktadır [Yetişkul, 2017].

5. Neden İzmir Örneği İle Araştırma Projesi?

İzmir Bölgesi ve kenti hem tarihsel açıdan hem de Türkiye’de yaşanan modernleşme, sanayileşme ve kentleşme gibi süreçleri yansıtmaları açısından, Türkiye’deki yerleşme sisteminin tarihsel gelişimini ve değişimini tanımlamak için uygun bir örnektir. Bu açıdan ülkemiz yerleşme sisteminin geleceğine yönelik ipuçlarını da sunmaktadır. 2001 yılında açılan İzmir Liman Bölgesi Uluslararası Kentsel Tasarım yarışması birincisi, mimar Jochen Brandi, “Ege sahillerinde Efes gibi çok sayıda tarihsel merkezlerin olduğunu; ancak bunlardan sadece İzmir’in tarihten süzülerek varlığını sürdürdürebildiğini ve bugüne kadar kalabilen bu metropolün bugünden sonra sorunlarını mutlaka çözerek var olacağını” belirtmiştir. İzmir’in tarihsel olarak varlığını sürdürmüş olması, tarihselliğinin zengin ilişkileri barındırması ve farklı dönemlerde ilişkileri yeniden tanımlaması başlı başına İzmir üzerinden kurulacak çalışmanın/projenin değerini açıklamaya yeterlidir.

• İzmir’e yönelik akademik yazının zenginliği, projenin geliştirilmesine ve karşılaştırmalı analizlerin yapılmasına imkan tanımaktadır. İzmir’in tarihsel gelişimindeki yerleşme özellikleri [Tekeli, 2011], İzmir kent bölgesinin gelişimi [Özatağan ve Eraydın, 2014], İzmir’deki siyasi ağların özellikleri [Eraydın vd., 2008], İzmir Kalkınma Ajansı’nın yerel dinamizme katkısı [Kayasü ve Eldeniz, 2013], İzmir’deki kentsel dönüşüm alanlarının mekansal gelişmeye olan etkileri [Demirtaş-Milz, 2013; Taşçı, 2017] veya yerel siyasete etkileri [Çınar ve Penpecioğlu, 2018] çeşitli konularda farklı yaklaşımlarla oluşmuş yazının projenin kavramsal gelişmesine katkıda bulunacağı açıktır.

• İzmir, Tablo 1 ve 2’de kuramsal olarak verilen üç farklı bölge yaklaşımını ve yönetim biçimlerini tartışılabilir kılmaktadır. Kent bölgesi içinde, kentle kırsal alanları her açıdan iç içe geçmiş İzmir akışkan olarak etki alanını ülke sınırlarının ötesine taşıma kapasitesine sahiptir. İzmir’in bölgesel özelliklerini Tekeli [2015],

- Kent merkezinin ve iş alanlarının dinamikliği,
- Ulaşım alt yapısında ve örgütlenmesinde yaşanan gelişmeleri,
- Kente büyük parçaların [üniversite kampüsleri, organize sanayi bölgeleri ve toplu konut alanları gibi] eklenmesiyle açıklamaktadır.
- ‘6360 Sayılı Yasa’, büyükşehir belediyelerinin sınırlarını, il idari sınırlarına genişletmiş ve büyükşehir belediyelerine, yeni yetkiler ve görevler tanımlamıştır. Yasa büyükşehir yönetimi açıdan İzmir’in kent bölge özelliğine daha uygun bir yönetim biçimine geçilmesine olanak sağlasa da, Manisa gibi art-bölgede sınırların dışında ağsal ilişkiler ve etkileşim İzmir [kent] bölgesinde devam etmektedir.
- TCDD ile İzmir Büyükşehir Belediyesi arasında imzalanan protokole dayanarak

işletilen İZBAN [Aliağa-Selçuk] banliyö hattı; Konak ve Karşıyaka tramvay projesi kapsamında Dünya Bankası’nın alt finans kuruluşu IFC ve Fransız Kalkınma Ajansı gibi uluslararası kuruluşlarla yapılan kredi sözleşmeleri; Tire’de süt üreticileri, Bayındır’da çiçek üreticileri kooperatiflerinin İzmir Büyükşehir Belediyesi’ne yaptığı sözleşmeli üretimleri İzmir’deki yerel dinamiklerin örnekleridir.

• İzmir’de yerel yönetim, sivil toplum örgütleri, özel sektör, üniversiteler gibi aktörlerin bir araya gelerek, ‘İzmir İçin Yenilik ve Tasarım Kenti’ vizyonunu ortaya koyduğu ve yürüttüğü çalışmalarla projeler bulunmaktadır [Eceral ve Tanrıverdi, 2014]. Örneğin; 2009 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde gerçekleştirilen İzmir Kültür Çalıştayı’nda, ‘Akdeniz’in Kültür, Sanat ve Tasarım Kenti İzmir’ vizyonu ortaya konmuştur. Bu vizyonun yaşama geçmesini sağlamak üzere, 2012 yılında İzmir Akdeniz Akademisi kurulmuştur. ‘İzmir’den Denize İlişkisini Güçlendirme Projesi’ gibi tasarım projeleri de geliştirilmiştir. Diğer bir proje, İzmir’deki tek merkezli metropoliten yapıdan çok merkezli metropoliten yapıya geçişte, çöküntü alanlarının canlandırılarak tarihle ilişkisinin kurulmasını hedefleyen, ‘İzmir’in Tarihle İlişkisini Güçlendirme Projesi’dir. İzmir Büyükşehir Belediyesi belirlediği; ‘yaşam kalitesi’, ‘yenilikçilik’, ‘katılımcılık ve yönetim’ ile ‘sürdürülebilirlik’ dört ana kavramın işleyişine bağlı olarak çalışmaktadır [İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018]. Bir yönetim biçiminin temel referansları olan bu kavramlarla ilişkili alt ölçekte bu hedeflere ulaşmak için çeşitli projeler, sözleşmeler, işletim modelleri ve marka uygulamaları geliştirilmektedir.

İzmir metropoliten alanı ve kent bölgesi; hem tarihsel olarak hem de uluslararası, ulusal, bölgesel, yerel ölçeklerde kurduğu ilişkiler ve oluşturduğu ağlar açısından açık ve dinamiktir. İzmir’de bölgeleştirme politika ve stratejilerinden çok bölgesellik ön plandadır. İzmir Kalkınma Ajansı’nın yerel girişimcilerle İzmir Sanayi Odası, Ticaret Odası gibi STK potansiyellerinden ilk kurulan kalkınma ajansı oluşu; yerel yönetimin vizyon geliştirme ve bu vizyonu hayata geçirmede yenilikçi yaklaşımları araması bunu destekler niteliktedir. Aşağıdaki bölümde; İzmir ilinin bölgeleri, sektörleri ve hizmet bölgelemelerine ilişkin örnekler verilecektir.

6. İzmir’in Bölgeleri

Nüfus Değişimine Göre Bölgeler

İzmir il nüfusu; 2008-2017 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde %12,74 büyüyerek 4.279.677’ye ulaşmıştır. İzmir’in Türkiye nüfusu içindeki 2008 yılına ait %5,31 oranıysa, neredeyse sabit kalarak 2017 yılında %5,30 olmuştur. İl bütünü Kuzey, Metropoliten alan, Güney, Güneydoğu, Yarımada ve Kemalpaşa olarak, altı alt-bölgeye ayrıştırılarak nüfus değişimleri incelendiğinde bütün alt-bölgelerin nüfusu artmıştır.² Ancak bu artışlar, oransal olarak eşit dağılmamıştır. Metropoliten alanla, Güneydoğu

² **Kuzey:** Menemen, Aliağa, Kınık, Foça, Dikili, Bergama; **Metropoliten Alan:** Balçova, Bayraklı, Bornova, Buca, Çiğli, Karşıyaka, Konak, Gazimir, Güzelbahçe, Karabağlar, Narlıdere; **Güney:** Menderes, Selçuk, Torbalı; **Güneydoğu:** Bayındır, Beydağ, Kiraz, Üdemiş, Tire; **Yarımada:** Çeşme, Urla, Karaburun, Seferihisar ve Kemalpaşa

alt-bölgelerindeki nüfus artışları il ortalaması, %12,74'ün altında kalmış; buna karşılık Kuzey, Güney, Yarımada ve Kemalpaşa alt-bölgelerindeyse il ortalamasının üstünde büyüme olmuştur. Metropoliten alanın mutlak nüfusu 254.704 kişi artmış olsa da, il içindeki payı %70,70'den %68,66'ya düşmüştür. Metropoliten alan dışı alt-bölgelerinse Güneydoğu dışında il içindeki payları artmıştır. Harita 1 ilçeler bazında nüfus değişimini göstermektedir ki Metropoliten alan, Kuzeydoğu ve Güneydoğu alt-bölgelerinde nüfusun azaldığı dikkat çekmektedir.

Evsel Katı Atık Bölgeleri

2009 yılında, '5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu' kapsamında, yetki alanı 21 ilçeyi kapsayan İzmir Büyükşehir Belediyesi, '6360 Sayılı Yasa' kapsamında ki düzenlemelerle, 2014 yılında 30 ilçeye ulaşmıştır. Yetki ve görev alanı yaklaşık, 550.000 ha'dan 1.200.000 ha'a büyümüştür. İzmir evsel katı atık hizmet bölgelerine odaklandığımızda İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin, 30 ilçeyi 6 alt-bölgede grupladığını ve bu kapsamda katı atık değerlendirme ve bertaraf tesislerini planladığını Harita 2'de görmekteyiz. 2017 yılında İzmir ilçe belediyeleri tarafından toplanan ve Büyükşehir Belediyesi tarafından bertaraf edilen atık miktarı kış döneminde 4.918 ton, yaz dönemindeyse 5.153 tondur. 2018 yılında bu miktarlar sırasıyla günde 5.251 ton ve 5.480 tona çıkmıştır [İzmir Büyükşehir Belediyesi, Atık Yönetimi Dairesi, 2019]. İzmir ilinde ilçe belediyelerinden toplanan belediye atığının %93'lük kısmı Bergama ve Harmandalı Katı Atık Düzenli Depolama sahalarında; %7'lik kısmıysa düzensiz döküm sahalarında bertaraf edilmektedir. Kış ve yaz dönemlerindeki hacimler ve farklılıkları ilçelerin özelliklerini de ortaya çıkarmaktadır. Kış döneminde en fazla atık üreten ilçelerin atık miktarları Bornova 549 ve Konak 540 ton/gün; ve en az atık üreten ilçelerin miktarlarıysa Karaburun 12, Beydağ 13 ve Foça 38 ton/gündür. Yaz döneminde Konak 560 ve Bornova 505 ton/güne çıkmaktayken Beydağ 13, Karaburun 33 ve Kınık ve Güzelbahçe 45 ton/güne ulaşmaktadır [İzmir Büyükşehir Belediyesi, Atık Yönetimi Dairesi, 2019].

Toplu Taşıma Sektörleri

İzmir Büyükşehir Belediyesi Ulaşım Ana Planı [UPİ 2030], 2017 yılı sonu itibarıyla tamamlanmıştır. Belediyesi sınırları içerisindeki 30 ilçe ve 1.293 mahalleyi kapsayan çalışma, 2030 hedef yılıyla, sisteminin koordinasyonu ve entegrasyonu için bir uygulama stratejisi olarak hazırlanmıştır [İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ulaşım Dairesi, 2017]. UPİ 2030 kapsamında Hanehalkı ve Yurt Ulaşım Araştırması, %3 örneklem oranıyla, 40.147 hane ve 16 yurttan 697 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Ulaşım talep tahmin modeli çalışması kapsamında; belediye sınırlarında 616 kent-sel mahalle bölgesi, 135 adet özel analiz zonu, 29 kırsal bölge [ilçe dış bölge] ve 19 adet dış bölge olmak üzere, 799 trafik analiz zonu oluşturulmuştur. 2030 hedef yılı yolculuk dağılımları incelendiğinde üst bölge bazında en fazla yolculuk üreten bölgeler, en çok nüfus artışının öngörüldüğü Kuzey ve Merkez-Doğu iken en çok yolculuk çeken bölgelerse çalışma alanlarının yoğunlaştığı, Geleneksel Merkez-MİA ve Merkez-Doğu bölgeleridir [İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ulaşım Dairesi, 2017]. UPİ

2030 kapsamında İzmir Büyükşehir Belediyesi hizmet alanı toplu taşıma sektörleri, Harita 3'de verildiği gibi belirlenmiş ve yatırımla işletim kararları bu sektörler esas alınarak planlanmıştır.

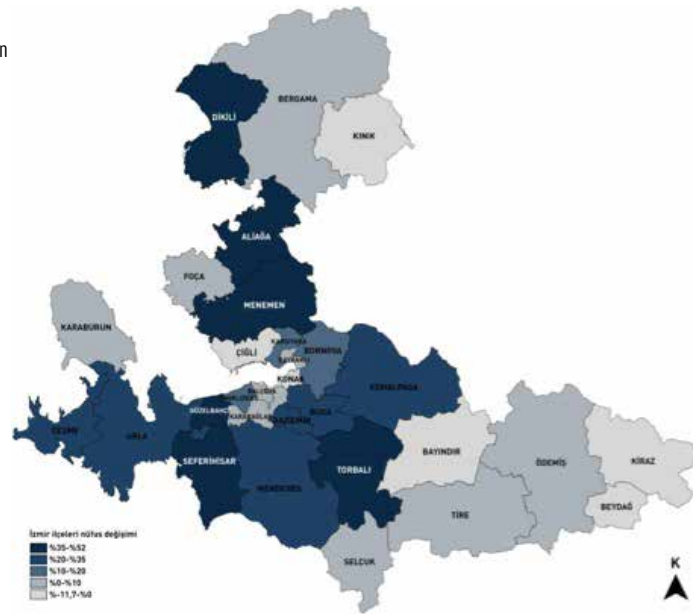
İZBAN Banliyö Hattı Sektörleri

İzmir ili toplu taşıma sisteminin temelini oluşturan İZBAN banliyö hattı, metropoliten alanla, kuzey ve güney yerleşmeler arasında erişimi sağlamaktadır. Ali-ağa-Selçuk arasında 136 km.'de 40 istasyonla hizmet vermekte olan İZBAN'ın, bölgesel düzeyde sağladığı erişebilirlik Harita 4'te görülmektedir. İstasyon noktaları 1 km. yarıçapı içindeki mahalleler esas alınarak belirlenen mahalleler, İZBAN'ın doğrudan hizmet bölgesi olarak öne çıkmaktadır. İZBAN hizmet düzeyi farklılaşmaları da dikkate alındığında karşımıza Kuzey, Metropoliten alan ve Güney olmak üzere üç ana-sektör çıkmaktadır. Kuzey sektörü metropoliten alan sektörünün sonlandığı Egekent-2 istasyonunun kuzeyini, güney sektörüyse Adnan Menderes Havalimanı istasyonunun güneyini kapsamaktadır. Metropoliten alan sektörü ayrıca kendi içinde istasyonun konumu, erişilebilirliği ve yakın çevresi arazi kullanım özellikleri esas alınarak yedi alt-sektöre ayrıştırılarak farklılaştırılabilir. İç Körfez'i çevreleyen İZBAN'ın metropoliten alan içindeki erişebilirliği ve kent-içi toplu taşımadaki yeri sektörler arasında değişmektedir. İZBAN'ın çift yönlü seferlerde en yoğun olduğu kesit, Menemen-Cumaovası'dır. Bu kesitin Alsancak-Gaziemir arası kent-içi yolculuklarda yoğun olarak kullanılmaktadır ki tek yönlü [Alsancak→Gaziemir] ek seferler de düzenlenmektedir. İzmir metrosuyla Halkapınar ve Hilal istasyonlarında kesişen İZBAN, 2017 yılında hizmete giren Karşıyaka tramvayına, Halkapınar istasyonundan ve 2018 yılında hizmete giren Konak tramvayına, Alsancak ve Halkapınar istasyonlarından aktarma imkanı sağlamaktadır [İZBAN, 2019].

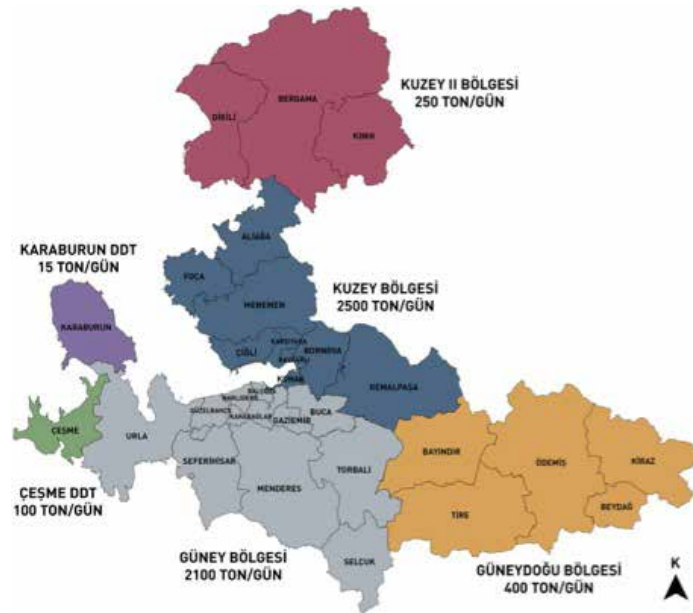
İzmir Altyapı Ağları

İzmir'de 9 ilçede, 2005 yılında başlatılan doğalgaz altyapı çalışmaları kapsamında 19.12.2018 tarihine kadar toplam 706 km. çelik hat, 3744 km. polietilen ana hat ve 1.660 km. servis hattı döşenmiştir. Günümüz itibarıyla; Aliaga, Balçova, Bayındır, Bayraklı, Bergama, Bornova, Buca, Çiğli, Foça, Güzelbahçe, Gaziemir, Kınık, Karşıyaka, Karabağlar, Kemalpaşa, Konak, Menderes, Menemen, Narlıdere, Seferihisar, Selçuk, Tire, Torbalı, Urla ve Ödemiş ilçelerine doğalgaz hattı bağlantısı sağlanmıştır [Harita 6]. Dağıtım bölgesi sınırları içinde bulunan yapılaşmış kent merkezleri, uygulama imar planlarına göre asgari iki adet şehir içi bölge istasyonu ile beslenecek şekilde yeteri kadar müstakil şebeke bölgesine ayrılarak ve her şebeke bölgesi büyük caddeler, dere, demiryolu gibi ana arterlerle sınırlı olacak şekilde belirlenir. Şebeke bölgelerine gaz çelik borularla taşınarak, şehir bölge istasyonlarında basıncı düşürülür [İzmirGaz, 2019].

Şehir bölge istasyonları, her bölge içinde PE125 çaplı borularla birbirine ağ sistemi olarak bağlanarak ring teşkil eder. Böylece bölgenin her noktasının kesintisiz gaz alması sağlanır. Her bölge, azami 1000 birim tüketiciden oluşan [min 250] ve ring hattı üzerinden alınan dal hatları ve vanalarla, müstakil kontrol edilebilen

Harita 1. Nüfus değişimine göre bölgeler.

Harita 2. Evsel katı atık bölgeleri [İBB, Atık Yönetimi Dairesi, 2014].

alt bölgelere [sektörlere] ayrılır [Harita 7]. Bölgeler, doğal eşikler [dere, otoyol, demiryolu vb.] gözetilerek imar planlarındaki maksimum yapılaşma değerlerine göre oluşturulmaktadır. Herhangi bir sektörde oluşabilecek arıza durumunda diğer sektörlerin arızadan etkilenmemesi için sektörler arasında hiçbir bağlantı yapılmaz [İzmirGaz, 2019].

7. Sonuç

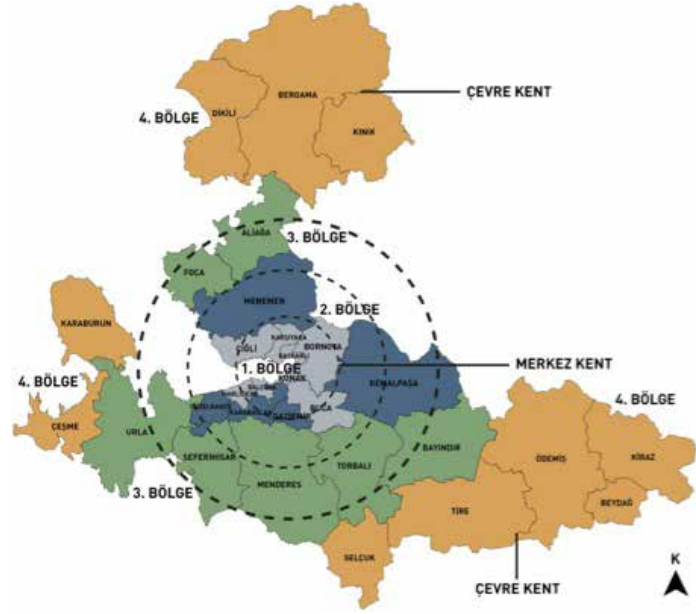
TÜBİTAK Kentleşme Çağrısı kapsamında hazırlanan ve yürütölmekte olan, ‘İzmir Örneği İle Türkiye’de Değişen Yerleşme Örüntüsünün Yorumlanması’ başlıklı pro-jemiz, ölkemiz yerleşme örüntüsündeki değişiklikleri, İzmir metropoliten alan ve kent bölgesi örneği üzerinden incelemekte ve bu değişikliklerin ana belirleyicile-rini araştırmaktadır. Proje yerleşmeler arasında değişen ilişkilerin ve yeni ağsal gelişmelerin ortaya çıkardığı mekansal örüntüyü anlamak ve tanımlamak için ge-liştirilmiştir. Karmaşıklık kuramının kavramsal leksikonu ile yöntem ve araçlarıyla çeşitli temalara [kentsel çevre/altyapı, kırsal çevre/ulaşım ve kentsel yenileme/dönüşüm] odaklanarak mekansal politika geliştirilmesine ve planlamaya farklı bir bakış açısı kazandırmak amaçlanmıştır.

Yerleşmeleri yukarıdan-aşağıya bir kaç değişkeni esas alarak planlamak yerine, yerleşmeleri kendi kendini örgütleyen sistemler olarak kabul edip, anlamaya yönelik düşünce alışkanlıkları geliştirmemiz gerektiğini Jacobs [1964/2009] söylemiştir. Bu düşünce alışkanlıkları da;

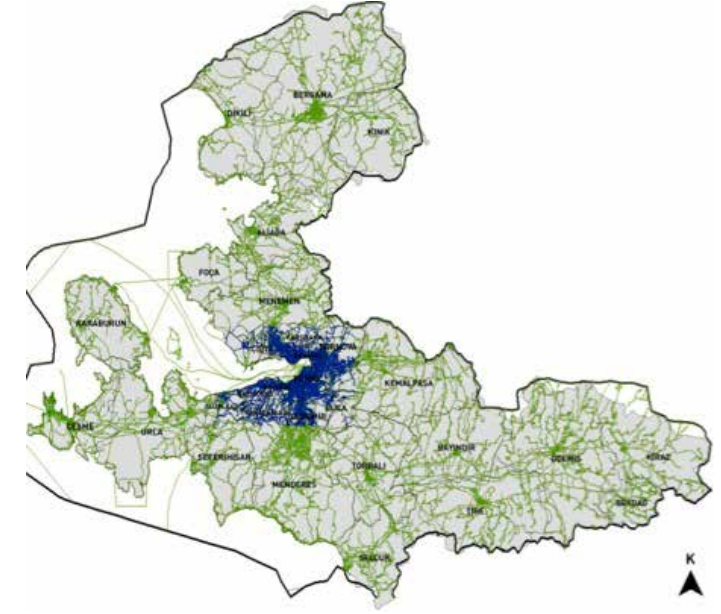
- Zaman-mekan etkileşimi içinde süreçler üzerine düşünmeyi,
- Daha büyük ve daha ortama niceliklerin nasıl işlediğini görmek için küçük nicelikleri, içeren ipuçlarını/ortalama dışıları/oluşları aramayı ve
- Tikelden genele doğru [tümevarıma] yönelik birleştirmeyi içermektedir.

Bu yaklaşım doğrultusunda; yerleşmeleri anlamak ve yeniden tanımlamak için projede olabildiğince mevcut veriler [geçmiş dönemlerdeki arazi örtüsü ve arazi kullanım haritaları, mevcut yol ağları ve altyapı koridorları, toplu taşıma hatları, durak noktaları, hareketlilik çizelgeleri gibi] kullanılmaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi'yle ortak yürütülen projede yerel yönetim projeleri, sözleşmeleri, işletim modelleri ve marka uygulamaları araştırma aşamasında bulunan ipuçlarıyla ilişkilendirilmektedir. Alt düzeydeki binalar, caddeler, işletmeler, metro gibi kentsel parçalar üst düzeydeki yerleşim sistemini tanımladığı için yönetimlerin bir sokağı yenilenme, toplu taşıma hattını uzatma, kent çeperinde bir işletme izni verme gibi kararların mekandaki dönüşümü tetikleyerek üst düzeyde mekansal örüntüyü değiştirdiği hipotezi kurulmuştur.

Karmaşıklığı, planlama içinde tanımlanan bir kuramdan [*theory in planning*] çıkarıp, bizatihi planlama kuramına [*planning theory*] [Faludi, 1973] dönüştürmeye yönelik disiplinlerarası bilimsel yaklaşıma işlerlik kazandırmak, varsayımlar yapmak, savlar üretmek ve akademik ile profesyonel çevrelerin ilgisini çekmek, projenin ana amaçlarından birisidir. Daha doğrusu karmaşıklık kuramını, mekanı

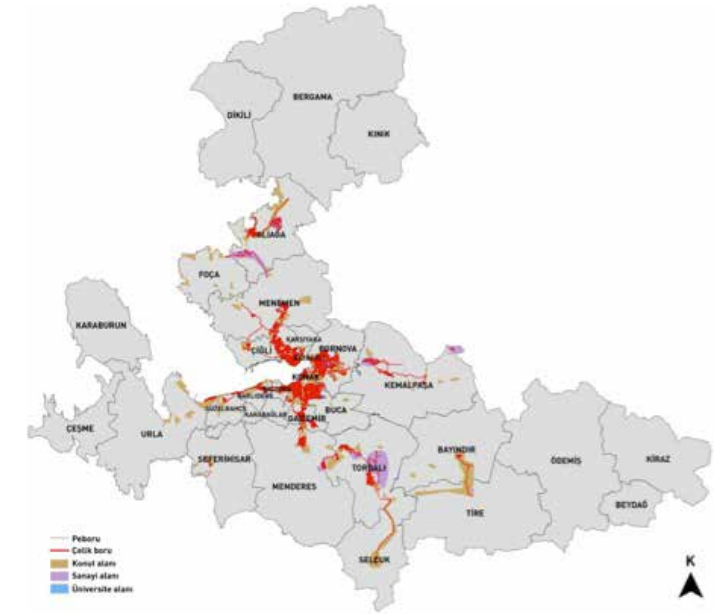
Harita 3. Toplu taşıma sektörleri [İBB, Ulaşım Dairesi, 2017].

Harita 5. İzmir karayolları ağı [OpenStreetMap, 2019]

Harita 4. İZBAN banliyö hattı erişilebilirlik bölgesi.

Harita 6. İzmir doğalgaz ağı [İzmir Doğalgaz Dağıtım A.Ş. 2018 yılı verilerinden hazırlanmıştır.]

Harita 7. Sektör Bölgelemeleri [İzmir Doğalgaz Dağıtım A.Ş. 2018 yılı verilerinden hazırlanmıştır.]

anlamanın ötesinde işlerlik kazandırarak, mekanın değişimine veya dönüşümüne ilişkin ipuçlarını ve motifleri ortaya çıkarmanın bölge ve kent planlamasına farklı bir bakış açısı getireceği düşünülmektedir. Karmaşıklık kuramını planlamadaki kuram tartışmasının ötesine taşıyarak, planlama kuramı içinde yer etmiş, planlıların kullanabilecekleri yöntem ve araçların arayışının içine yerleştirmek projenin ötesinde planlama bilim ve uygulama alanının ana konusu olmalıdır ve olacaktır.

Kaynaklar

- Albrechts, L., P. Healey, P. ve K. R. Kunzmann 2003. "Strategic spatial planning and regional governance in Europe", *Journal of the American Planning Association*, 69, 113-129.
- Allen, J. ve A. Cochrane 2007. "Beyond the territorial fix: regional assemblages, politics and power", *Regional Studies*, 41 [9], 1161-1175.
- Amin, A. 2004. "Regions unbound: towards a new politics of place", *Geografisker Annaler*, 86 [B], 33-44.
- Amin, A., Massey, D. ve Thrift, N. 2000. *Cities for the Many Not the Few*, Bristol: The Policy Press.
- Brenner, N. 2004. *New State Spaces-Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, Oxford: Oxford University Press.
- Castells, M. 1996. *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell.
- Chapin, F.S. 1965. *Urban Land Use Planning*, Urbana: University of Urbana-Champaign Press.
- Christaller, W. 1933. *Die Zentralen Orte in Süddeutschland*, Jena: Carl Fischer.
- Çınar, A. K. ve M. Penpecioğlu 2018. "Kentsel Dönüşüm ve Yerel Siyasetin Değişen Dinamikleri: 2009 ve 2014 İzmir Yerel Seçim Sonuçları Bağlamında Bir Araştırma", *Planlama*, 28 [1]: 56-75.
- De Roo, G. ve Silva, E. [der.] 2010. *A Planner's Encounter with Complexity*, Surrey: Ashgate Publishing.
- De Roo, G., Hillier, J. ve Wezemaël, J. van [der.] 2012 *Complexity and Planning: Systems, Assemblages and Simulations*. Surrey: Ashgate Publishing.
- Demirtaş-Miltz, N. 2013. "The regime of informality in neoliberal times in Turkey: The case of the Kadifekale

- Urban Transformation Project", *International Journal of Urban and Regional Research*, 37 [2], 689-714.
- Dicken, P., P. F. Kelly, K. Olds ve H. Wai-Chung Yeung 2001. "Chains and networks, territories and scales: Towards a relational framework for analyzing the global economy", *Global Networks*, 1 [2]: 89-112.
- Ecerel, T. Ö., Tanrıverdi, M. 2014. "Kentler için vizyon geliştirme ve yenilikçi planlama yaklaşımları: İzmir örneği". *Kentsel Bölgesel Araştırmalar 5. Sempozyumu 16-18 Ekim*, Ankara: Bildiriler Kitabı.
- Ecerel, T.Ö., Tanrıverdi, M. 2014. "Kentler için vizyon geliştirme ve yenilikçi planlama yaklaşımları: İzmir örneği". *Kentsel Bölgesel Araştırmalar 5. Sempozyumu 16-18 Ekim*, Ankara: Bildiriler Kitabı.
- Eraydın, A., B. Armatlı Köroğlu, H. Erkuş Öztürk ve S. S. Yaşar, 2008. "Network governance for competitiveness: The role of policy networks in the economic performance of settlements in the Izmir Region", *Urban Studies*, 45 [11], 2291-2321.
- Faludi, A. 1973. *A Reader in Planning Theory*, Oxford: Pergamon Press.
- Fiamonti, L. [der.] 2014. *Civil Society and World Regions*, Lanham: Lexington Books.
- Foucault, M. 1980. "Questions on geography", C. Gordon [der.], *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, New York: Pantheon, 63-77.
- Foucault, M. 2004. "Sécurité, territoire, population: Cours au Collège de France [1977-1978]". Editör: M. Senellart, Paris: Seuil/Gallimard. [Çev. Burchell, G. 2007. "Spaces of security: the example of the town. Lecture of 11th January 1978", *Political Geography*, 26[1], 13-23.
- Haggett, P. 1965. *Locational Analysis in Human Geography*, London: Edward Arnold.
- Hall, P. 2001. "Global cities and global city-regions: a comparison", *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy*, Editör: A. Scott, Oxford: Oxford University Press.
- Hassner, P. 1997. "Obstinate and obsolete: non-territorial transnational forces versus the European territorial state", O. Tunander, P. Baev and V. I. Einagel [der.], *Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity*, London: Sage, 45-58.
- Healey, P. 2007. *Urban Complexity and Spatial Strategies Towards a Relational Planning for Our Times*, Oxon: Routledge.
- Isard, W. 1960. *Methods of Regional Analysis*, New York, NY: John Wiley.
- İBB 2018. *İzmir Modeli Çalışmaları Birinci Kitap: Ortak Kavramlar*, İzmir: İBB ve Akdeniz Akademisi.
- İBB, Atık Yönetimi Dairesi 2014. İzmir'de Katı Atık Yönetimi Sunumu, İzmir: İBB.
- İBB, Atık Yönetimi Dairesi 2019. İzmir'de Katı Atık Yönetimi Notları, İzmir: İBB.
- İBB, Ulaşım Dairesi 2017. İzmir Ulaşım Ana Planı Sonuç Raporu Yönetici Özeti Sunumu, İzmir: İBB ve Boğaziçi Proje A.Ş.
- İZBAN 2019. İzmir Raylı Sistemler Ağ Haritası, <http://www.izban.com.tr/Sayfalar/AgHaritasi.aspx?MenuId=97> [Erişim: 21.02.2019].
- İzmirGaz 2019. Kurumsal, <http://www.izmirgaz.com.tr/tr/Kurumsal/Hakkimizda.html> [Erişim: 21.02.2019].
- Jacobs, J. 2009 [1964]. *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, Çev. Bülent O. Doğan, İstanbul: Metis Yay., 439-458.
- Jauhiainen, J.S. 2014. "New spatial patterns and territorial-administrative structures in the European Union: reflections on Eastern Europe", *European Planning Studies*, 22[4], 694-711.
- Jessop, B. 2009. "From governance to governance failure and from multi-level governance to multi-scalar metagovernance", *The Disoriented State. Shifts in Governmentality, Territoriality and Governance*, Ed.: Arts, B., Lagendijk, A. ve Houtum, A. Dordrecht: Springer.
- Kayasü, S. ve Eldeniz, F. 2013. "Institutional performance of İzmir Development Agency", *METU JFA*, 30 [1], 57-78.

- Keating, M. 1998. *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*, Cheltenham, UK and Lyme, NH, USA: Edward Elgar Publishing.
- MacLeod, G. ve M. Jones 2001. "Renewing the geography of regions", *Environment and Planning D-Society and Space*, 19 [6], 669-695.
- Massey, D. 2007. *World City*, Cambridge: Polity Press.
- OpenStreetMap 2019. [https://www.openstreetmap.org/#map=6/39.011/35.266] [Erişim: 15.01.2019].
- Özatağan, G. ve A. Eraydin 2014. "The role of government policies and strategies behind the shrinking urban core in an expanding city region: The case of İzmir", *European Planning Studies*, 22 [5], 1027-1047.
- Paasi, A. 1986. "The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity", *Fennia*, 164 [1], 105-146.
- Paasi, A., J. Harrison ve M. Jones 2018. *Geographies of Regions and Territories, Cheltenham ve Northampton*, MA: Edward Elgar.
- Parr, J. 2005. "Perspectives on the city-region", *Regional Studies*, 39, 555-566.
- Robinson, J. 2006. *Ordinary Cities: Between Modernity and Development*, London: Routledge.
- Rodriguez-Pose, A. 2008. "The rise of the "city-region" concept and its development policy implications", *European Planning Studies*, 16 [8], 1025-1046.
- Roy, A. 2009. "The 21st-century metropolis: new geographies of theory", *Regional Studies*, 43 [6], 819-830.
- Salet, W., Thorley, A. ve Kreukels, A. 2003. *Metropolitan governance and spatial planning*, London and New York: Spon Press.
- Sassen, S. 2001. *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton: Princeton University Press.
- Scott, A. [Ed.] 2001. *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy*, Oxford: Oxford University Press.
- Scott, A.J. ve M. Storper 2015. "The nature of cities: the scope and limits of urban theory", *International Journal of Urban and Regional Research*, 39[1], 1-15.
- Söderbaum, F. 2003. "Introduction: theories of new regionalism", F. Söderbaum and T. M. Shaw [der.], *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader, Basingstoke, Hampshire ve New York, NY*: Palgrave Macmillan, 1-21.
- Storper, M. 1997. *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*, New York, NY: Guilford Press.
- Taşcı, B. G. 2017. "Evaluation of The Residents' Perspective on Their Neighbourhood in the Context of Urban Transformation: The Case of Alaybey-İzmir, Turkey", *Planlama*, 27 [1], 94-107.
- Tekeli, İ. 2008. *Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Tekeli, İ. 2010. *Mekansal ve Toplumsal Olanın Bilgibilimi Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Tekeli, İ. 2011. *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 178-198 ve 315-330.
- Tekeli, İ. 2015. *İzmir-Tarih Projesi Tasarım Stratejisi Raporu*, Üçüncü Basım, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Yetişkul, E. 2017. "Karmaşık Kentler ve Planlamada Karmaşıklık", *Planlama*, 27 [1], 5-7.

İzmir'de Gecekondulaşmanın Tarihi Dokulara Etkisi

ETİ AKYÜZ LEVİ

[Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi]

ÖZET

ABSTRACT

Derin bir tarihsel geçmişe sahip olan ve stratejik coğrafi konumu sayesinde her zaman önemini koruyan İzmir kenti, 1950'lerde görülen köyden kente göç nedeniyle çok hızlı bir şekilde büyümüştür. Ancak bu büyüme, plansız ve sağlıksız bir şekilde olmuştur.

Kentin, altyapısız olarak büyümesi çok çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Nüfus ve yerleşim alanlarının aşırı artması, pek çok şey gibi tarihi dokularını da büyük ölçüde etkilemiştir. Tarihi yapıların/dokuların yakınına yerleşilmesi, giderek bu eserlerin ve kalıntılarının yapı malzemesi olarak görülüp kullanılması, yıpranmayla birlikte yok oluş sürecini hızlandırmıştır. İzmir'in zengin ve çok katmanlı tarihsel geçmişine ait izlerin silinmesi demek olan eserlerin yok edilmesi, kent kimliğini belirleyen bazı değerlerin yara alması sonucunu doğurmuştur.

Çalışmada; Kadifekale, Eski İzmir Nekropolisi [Cengiz Han ve Çiçek Mahalleleri], Su Kemerleri odak alanlar olarak belirlenip, tarihsel süreçteki değişim arşiv belgeleri, literatürel kaynaklar ve yerinde gözlemler ışığında değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Plansız Kentleşme, Gecekondulaşma, Tarihi Eserler, Göç, İzmir.

EFFECT OF SQUATTING ON HISTORIC PATTERNS IN İZMİR

With a deep historical past and having always maintained its importance thanks to its strategic geographical location, the city of İzmir grew very rapidly due to the migration from the villages to the city that was seen in the 1950s. However, this growth was unplanned and unsound.

The growth of the city in an excessive way but without any infrastructure brought about a wide range of problems. The excessive increases in both the population and the settlement areas substantially affected the historic patterns, along with many other things. Settlement close to the historic buildings and patterns and the fact that these works and their remains were gradually regarded, and used, as building materials accelerated the processes of wear and extinction. The destruction of the works, which meant the removal of the traces belonging to the rich and multilayered historical past of İzmir, resulted in the damage to some assets which determined the urban identity.

In the study, Kadifekale, the Necropolis of Ancient Smyrna (Çiçek Neighborhood) and the Aqueducts are determined as the focal areas and the change in the historical process is evaluated in light of the archive documents, the literature sources, and the on-site observations.

Keywords: Unplanned Urbanization, Squatting, Historical Works, Migration, İzmir.

1. Giriş

Günümüzün verilerine göre, 8.500 yılı aşkın geçmişe sahip olan İzmir kenti gelişme çok uygun coğrafi konumunun katkısıyla, her zaman büyük bir şehir olarak var olmuştur. Prehistorik, Aiol, İon, Helenistik, Roma, Bizans, Beylikler, Osmanlı-Türk dönemlerinde pek çok uygarlığa mekân olmuş olan İzmir, zengin tarihinin izlerini bir ölçüde de olsa günümüze taşımıştır. Tarihsel süreçte geçirdiği yangın, deprem gibi doğal afetler, salgın hastalıklar, kent yaşamını ve mekânını büyük ölçüde etkilemiştir. Ancak stratejik önemi sürdürülebilirliğini olanaklı kılmıştır.

XVII. yüzyıldan başlayarak "Anadolu'nun ipek ticaret merkezi" olan kent, Dünya'nın her köşesinden gezgin ve tüccarların geldiği, sunulan ticari olanaklar ve kurulan yabancı işletmeler dolayısıyla yerleşildiği bir merkez olmuştur. Giderek ünü

uluslararası boyutlara ulaşan İzmir, “Dünya’nın eşsiz bir karışımını sunan” çehreye dönüşmüş; yaşayan her milliyet ve toplumdan kişilerle, çok kültürlü bir nitelik yansıtmıştır.

Çok katmanlı ve çok kültürlü olan bu kent, zengin tarihinin mimari izlerini çeşitli nedenlerle kısmen yitirmiştir. 1950 sonrasında kentte görülen sanayileşme paralelinde söz konusu fabrikalara ucuz işgücü sağlama, köylülerinse daha iyi bir yaşam umuduyla, yaptıkları köyden kente göç ikilem oluşturmaktadır. Bir yönüyle sanayiye katkı sağlamakta, diğer yönüyleyse sağlıksız ve çarpık kentleşmeye neden olmaktadır. Öte yandan, bu durum genellikle kentin tarihsel odakları yakınında geliştiğinden, söz konusu eserlerin yapı malzemesi olarak görülüp yıpranması ve yok olmasını da hızlandırmaktadır.

2. Göç Olgusu ve Gecekondulaşma

İnsanların çeşitli nedenlerle yer değiştirmeleri, göç olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Coğrafi mekân değiştirme süreci olarak nitelendirilebilecek göç, sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik sonuçlar yaratır.¹

Göç, “insanların, grupların, demografik, coğrafi, ekonomik ve sosyo-politik nedenlerle zaman ve mekânda yer değiştirmesi ile eyleme dönüşen ve eylemin bitiminden sonra da etkileri devam eden bir süreçler bütünüdür.”²

Göçler yapıldığı yere bağlı olarak iç ve dış göç, isteme göre de gönüllü veya zorunlu olarak ayrılabilir.

Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması [TCYONA], genelde göç olgusunu, özelde de son yirmi yılda yaşanan güvenlik nedenleriyle göç olgusunu incelemektedir. Çalışmanın sonuçları, Türkiye nüfusunun yaklaşık yarısının yaşamı boyunca en az bir kez göç ettiğini ortaya koymaktadır. Toplam nüfus için hesaplanan ortalama göç sayısının 1,2 olması, hareketliliğin bir göçle sınırlı olmadığını yansıtmaktadır. Yaşamı boyunca en az bir kez göç etmiş nüfusun, ortalama olarak 1,9 kez göç etmiş olması da, Türkiye’deki göçün boyutlarındaki büyüklüğü göstermektedir. Ülkemizde 1950’li yılların ortalarından bu yana genellikle kırdan kente ve doğudan batıya doğru yaşanan göç olgusunda göç edenler çeşitli sosyo-ekonomik sorunlar yaşamışlardır. Ancak son yirmi yılda, güvenlik nedenleriyle yapılan göçlerde bu sorunlar çok daha yoğun yaşanmıştır.³

Göçler, hem göç edilen, hem de gelinen yeri etkilemektedir.⁴ Göç edenler, sosyal dönüşüm yaşamaktadır. Göç, yalnızca kişinin fiziksel yer değiştirmesi değil, aynı

zamanda kültür, gelenek, görenek ve sorunların hareketliliğidir.⁵ Göçün en önemli sonucu, kentleşme ve gecekondu ilişkisidir.

Halk tarafından üretilmiş olan ‘gecekondu’ sözcüğü, 1940-1950’lerde bir kavram olarak dilimize girmiş olup, bir gecede yapılan barınak olarak nitelenebilir. Gecekondular, yasalara aykırı, sağlık ve teknik koşullar açısından yetersiz, başkasına ait arazide, sahibinin izni olmadan yapılan, ruhsatsız, niteliksiz ve niceliksiz barınaklardır. Gecekondular, aynı zamanda bir hayat tarzıdır.

Birleşmiş Milletlerin tanımına göre gecekondu, “yasal olmayan yer işgali ya da az gelirli kimselerin yaptıkları barınak” olarak tanımlanmaktadır.⁶

775 sayılı Gecekondu Yasası’nda: “Gecekondu deyimi ile imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı olmaksızın, kendisine ait olmayan arazi ya da arsalar üzerinde, sahibinin izni olmadan yapılan izinsiz yapılar anlatılmaktadır.”⁷

Gecekondu, “kontROLSÜZ, plansız, derme-çatma yerleşmeleri, kuruluş koşullarına ve yerel kültüre bağlı” olarak farklı sözcüklerle ifade edilmiş evrensel bir olgudur. Gecekondu olgusu, gecekondu bölgesi, gecekondu halkı gibi pek çok kavramın da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çok yönlü, karmaşık, sosyal bir nitelik yansıtan gecekondu olgusu, sosyo-ekonomik, politik, kültürel, sosyo-psikolojik, fiziksel faktörlerle oluşmuştur.⁸

Kente göç ve gecekonduların oluşumunda, önce genç erkek kente gelmekte, daha sonra ailesini aldırarak, ardından akrabaları ve hemşehrileri de gelmektedir. Yakın konumda yerleşmekte ve adeta kırsal kesimde görülen bağlılık burada da sürmektedir. Barınma ve iş bulma konusunda dayanışma grupları, hemşehrilik görülmektedir. Kente göç eden köylüler köy ile bağlantılarını koparmamakta, hem gerekirse geri döneceklerini düşünerek hem de toplu erzaklarını getirmek için sık sık köye gitmektedir.

3. Ülkemizde Tarihsel Süreçte Gecekondulaşma

Tarihsel süreçte çeşitli coğrafyalarda farklı nedenlerle göçler gerçekleşmiştir. Anadolu’da da bunun örneklerini görmek olanaklıdır.

Geçmişte Anadolu’nun dirlik ve düzeninin bozulması dolayısı ile göçler olmuşsa da, 1945’ler sonrasında Anadolu topraklarının nüfusu beslemeye yeterli olamaması yüzünden kırdan kente göç başlamıştır. Bu durum çok farklı sorunları da beraberinde getirmiştir.⁹ Kırdan kente göç, gecekondu sorunu yanı sıra kentsel yaşama uyum sorununa yol açmış; kentle bütünleşemeyen nüfus ve kentte taşralaşma ortaya çıkmıştır.¹⁰

¹ Serdar Sağlam, “İzmir’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”, 34, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*; İnan Özer, *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi Yay., 11.

² Sabri Çakır, “Türkiye’de Göç, Kentleşme Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”, 210.

³ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, “Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması”, 156 s., Ankara: 2016

⁴ Erol, Özdemir ve Nair, “Kentsel Bütünleşme Üzerinde Köy-Kent Farklılaşması...”, 340.

⁵ Güreşçi, “Türkiye’nin Köyden Kente Göç Sorunu”.

⁶ Çakır, “Türkiye’de Göç, Kentleşme...”den Karpat, “The Gecekondu”, 15.

⁷ 775 sayılı Gecekondu Yasası [30.7.1966 tarih ve 12362 sayılı Resmi Gazete].

⁸ Çakır, “Türkiye’de Göç, Kentleşme...”, 215.

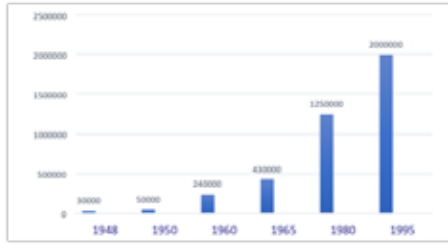
⁹ Çakır, “Türkiye’de Göç, Kentleşme...”, 211’den a.y., “Kentleşme ve Gecekondu Sorunu, 1.

¹⁰ Kaymal, “Kırdan Kente Göçün...”, 1505.

Türkiye’de 1927’de kentsel nüfus %24.22, kırsal nüfusu %75.78 iken, 2000 yılında şehir nüfusu %64.9, kırsal nüfusu %35.10’dur.¹¹

Yerleşme ve konut sorununun, ‘gecekondu’yla çözümü, kentlerde sosyal, ekonomik, kültürel açıdan farklı görünümeler yaratmıştır.¹² Türkiye’de gecekondulaşmanın başlangıcı kesin olarak bilinmemekteyse de, 1928-1930 yılları arasında Ankara’da gecekondu yapımının başladığı görülür.¹³

Gecekondulaşma, II. Dünya Savaşı sonrasında 1945-1950’lerdeki siyasi ve ekonomik gelişmelerle ortaya çıkan göçe bağlı bir sorundur. Özellikle Batı’daki sanayi şehirlerine göç olmuştur. Hızlı nüfus artışı, makineleşmeyle insan gücü gereksiniminin azalması, toprağın bölünmesi, kırsal alanlarda sağlık, iş, eğitim gibi olanakların yetersizliği, daha iyi yaşam umuduyla insanlar büyük kentlere göç etmişlerdir. Göç edenlerin kentteki lüks konutlarda barınma olanağı olmadığından, kent çeperinde yaşayabilecekleri konutlarını kendileri yapmışlardır.

Grafik 1. Türkiye’de gecekondu sayısının süreçteki değişimi [Çakır, 2011, 216’dan a.y., 2007’den 36-37’deki ve Keleş, 1996’daki veriler esas alınarak hazırlanmıştır].

Genelde, başkasının arsası üzerinde izinsiz olarak yapılmış, sağlık koşullarına uygun olmayan barınak türü olarak nitelendirilebilecek gecekonduyla ilgili olarak süreç içerisinde Türkiye’de birçok yasal düzenleme gerçekleşmiş, ayrıca ‘Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda da konuya yer verilmiştir.

‘Planlı Dönem Öncesi’ndeki gelişmelere bakıldığında, Türkiye’de gecekondu sorunuyla ilgili ilk yasa, 1948 tarihli 5218 sayılı yasadır. Bunda gecekonduların iyileştirilmesi ve yeniden gecekondu yapacaklara arsa sağlanması söz konusudur.¹⁴

1950-1980 arasındaki süreçte uygulanan politikalar gecekondu sorununa, “önleme, yıkım, tasfiye, yenileştirme, gecekondu önleme bölgelerine sosyal konut yapımını” çözüm olarak görmüşlerdir.¹⁵ Bununla birlikte süreçte, gecekondu sayısı hızla artmıştır. Türkiye’de gecekondu sayısının 1948’de 30.000 olmasına karşın, 1980’de

1.250.000, 1995’deyse sayının 2.000.000’a ulaştığı görülmektedir. Bu da kent nüfusunun, %35’idir.

Süreçte gecekondulaşmayla ilgili yapılan çalışmaları, dört grupta ele almak olanaklıdır: 1945-1960 arası, 1960-1970 arası, 1970-1980 arası ve 1980 sonrası.

Tablo 1. Türkiye’de süreçte gecekondulaşmaya yönelik yapılan çalışmalar [Mutlu, 2007 esas alınarak oluşturulmuştur].

DÖNEM	YAPILAN ÇALIŞMALAR
1945-1960	Sanayiye ucuz işgücü sağlanması, 1950 sonrasında kentle bütünleşme.
1960-1970	Gecekonduların ekonomik ve siyasal rolünün sağlanması, Gecekonduya ekler yapılması, kat çıkılması, Gecekondu algısının değişmesi, Gecekonduyun kiralanması, Aflarla meşrulaşan gecekondu yerleşmelerine altyapı götürülmesi, Gecekonduların apartmanlaşması ve yeni gecekonduların yapımına ortam hazırlanması, Gecekonduyun rant aracı olarak görülmesi.
1970-1980	Gecekondu yapımının tümü ile ticarileşmesi, Gecekondu firmalarının ortaya çıkması, Gecekondu bölgelerinin inşaat alanı durumuna gelmesi.
1980 sonrası	Af yasalarının sürmesiyle, ‘kaçak yapılaşma’nın yeni bir sektör durumuna gelmesi, tüm sektörlerde yaygınlaşması, Gecekondu yapımının farklı çıkar gruplarının eline geçmesi, Gecekondulaşmanın örgütlenmiş spekülasyonlar ve mafyalarla çözülen konut gereksinimi olması, Eski gecekondu sahiplerinin kentsel ranttan pay almaya çalışması, yeni göçenlerin konut sahibi olmalarının güçleşmesi, 1983’de gecekonduların yasallaşması, 1984’de af yasası ve buna bağlı yeminli büroların oluşturulması, Gecekondulara tapu tahsis belgesi verilmesi, Bu alanlar için ıslah imar planlarının hazırlanması, 1986 yılında 3414 sayılı yasanın çıkması, 1990 sonrasında gecekondu bölgelerinin çöküntü bölgelerine dönüşmesi.

Tablodan da görüldüğü üzere, süreç içinde olaya bakışın çok değiştiği, başlangıçta ‘barınma amaçlı’ olan gecekonduyun zaman içinde, ‘kazanç aracı’ olarak görüldüğü algılanmaktadır.

Göçler, çok farklı nedenlerle yapılabilmekteyse de, bu çalışmada 1950 sonrasında sanayileşme paralelinde İzmir’de artan fabrikalar, işgücü gereksinimi ve kırsal kesimden daha iyi yaşam umuduyla kente göçler bağlamında konu irdelenmektedir. Dolayısıyla gecekondulaşma, kenti çok farklı boyutlarıyla etkileyen bir olgu olmakla birlikte, araştırmada tarihi eserlere etkisi bağlamında ele alınmaktadır.

Tarihsel süreçte, gecekondulaşmaya yönelik çok sayıda yasal düzenleme de gerçekleştirildiği görülmektedir. 1961 Anayasası’nın 49. maddesinde de, “Devlet, yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayan tedbirleri alır” ifadesine yer verilmektedir.

¹¹ DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, 48.

¹² Çakır, “Türkiye’de Göç, Kentleşme...”, 211’den a.y., “Kentleşme ve Gecekondu Sorunu, 2.

¹³ Çakır, “Türkiye’de Göç, Kentleşme...”, 213’den a.y., “Elazığ’da Kentleşme ve...”, 504.

¹⁴ Mutlu, “Türkiye’de Yaşanan...”, 50.

¹⁵ Çakır, “Türkiye’de Göç, Kentleşme...”, 216’den a.y., “Kentleşme ve Gecekondu Sorunu”, 39.

Tablo 2. Gecekondulaşmaya yönelik yasa ve düzenlemeler
[Mutlu, 2007 esas alınarak oluşturulmuştur].

YIL	YASA	YASADA ÖNERİLENLER
1948	5218 Sayılı Yasa	Ankara'daki gecekondu sorununu çözmek için oluşturulmuştur.
1949	5431 Sayılı Yasa	Ruhsatsız yapıların yıktırılmasına yöneliktir.
1953	6188 Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılar Hakkındaki Yasa	Bu yasayla, '5218 ve 5228 Sayılı Yasalar' kaldırılmıştır.
1959	7367 Sayılı Yasa	
1963	327 Sayılı Yasa	'6785 Sayılı İmar Yasası'nın, 18. maddesindeki izinsiz yapıların Belediye hizmetlerinden yararlanabilmesi sağlanmıştır.
1966	775 sayılı Gecekondu Yasası	Bu yasayla; '6188, 7367 ve 327 Sayılı Yasalar' kaldırılmıştır. Yasa ile "kamu hizmetlerinin görülmesi mümkün olmayan, tarihi eserler bulunan veya turistik öneme sahip yerlerdeki gecekondu tasfiye edilecektir."
1983	2805 Sayılı İmar ve Gecekondu Affı Yasası	Gecekondu affının belirtildiği ilk yasadır.
1985	247 ve 250 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler	775 sayılı Gecekondu Kanunu'nun bazı hükümlerinde değişiklik öngörülmektedir.
1986	3290 Sayılı Yasa	Önceden konut olarak kullanılıp sonradan işyerine çevrilen gecekondu da af kapsamına alınmıştır. Yasa ile kaçak yapılaşma adeta teşvik edilmiştir.
1987	3366 Sayılı Yasa	Kaçak yapılaşmış her türlü yapı kapsama alınmıştır.
1988	3414 Sayılı Yasa	247 ve 250 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler yasalaştırmıştır. Yasanın bazı hükümleri, '775 Sayılı Yasa'yla kendisine arsa veya konut verilenlerin bunları 20 yıl içinde satma ya da devretme hakkı olmadığını belirten maddesini yok sayıp, müteahhide verme veya satmasına neden olmuştur.

Ülkenin beş yıllık kalkınma planları kapsamında da gecekondu olgusunun yer bulduğu, buna yönelik çözümler ve düzenlemeler getirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gecekonduya yaşayanlara yer bulmadan yapının yıkılmaması kararı görülmekte, iyileştirme, ortadan kaldırma, önleme politikasının benimsendiği algılanmaktadır.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, gecekondu yapısının önlenmesi benimsenmiştir.¹⁶

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, gecekondu sorununa özel önem verilmemektedir.¹⁷

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, gecekondu yapılarının standartlarının yükseltilmesi, bu alanlarda altyapı tesislerinin geliştirilmesi, gecekondu önleme bölgelerinde konut üretiminin özendirilmesine yönelik olup, kaçak yapılarla ilgili hükümlerin yasada yer almasını kabul etmektedir.¹⁸

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gecekonduyla ilgili ayrıntılı ilkeler yer almaktadır. Gecekondu altyapı götürülmesi belirtilmektedir.¹⁹

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, kendi evini yapana yardım yöntemini benimsemiştir.

¹⁶ Çakır, "Türkiye'de Göç, Kentleşme...", 219'dan Keleş, "Kentleşme Politikası", 395-396.

¹⁷ Çakır, "Türkiye'de Göç, Kentleşme...", 219'dan a.y., "Kentleşme ve Gecekondu Sorunu", 38.

¹⁸ IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 330.

¹⁹ Çakır, "Türkiye'de Göç, Kentleşme...", 220'den Keleş, "Kentleşme Politikası", 397.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, gecekondu yasalarının güncel koşullara uygun duruma getirilmesi belirtilmiştir.

Daha sonra çıkan yasalarla gecekondu oluşumu hızlanmış ve özendirilmiştir. Soruna çözüm bulunamamış, gecekondu nüfus altı, yedi milyonu aşmıştır.²⁰

4. İzmir'de Gecekondulaşma

Kurtuluş Savaşı öncesinde kentteki kültürel çeşitlilik farklı etnik grupların uğraş alanları dolayısıyla kentte ticari canlılık görülmekte iken, bu durum 15 Mayıs 1919'daki Yunan İşgalinden olumsuz etkilenmiştir. İzmir'de göç olgusuna bakıldığında, kentten yurtdışına göç edenler yanı sıra kente göçlerin de olduğu görülmektedir. Kente göç, Türkiye içinden ve Türkiye dışından olmuştur.²¹

Rumların kentten ayrılmasıyla 10200 evin terk edildiği, Türkiye'nin daha iç kesimlerinden de İzmir merkez ve köylerine göç olduğu bilinmektedir.²² Kente gelenlerin oluşturduğu aşırı nüfus işsizliğin çok artmasına, terkedilmiş malların ilgisiz kişilerin eline geçmesine, beslenme, barınma, sağlık sorunlarının artmasına, sefaletle neden olmuştur. Göçler, kentin toplumsal yapısını ve güncel yaşamını olumsuz yönde etkilemiştir.²³

1950 sonrasında köyden kente göç, sanayide çalışma amaçlı olarak gerçekleşmiştir. 1960 sonrasında İzmir'de kent nüfusu payının yükselmeye başlaması, iç göçlerin yansıması olarak ifade edilebilir. Kente göçler, özellikle Ege Bölgesi'nin diğer kentleri Manisa, Aydın, Denizli, Afyon, Muğla, Uşak ile Balıkesir, Konya ve İstanbul'dan olmuştur. 1960 yılında İzmir doğumlarının oranından kente göç edenlerin kent sınırları içinde yerleştiği anlaşılmaktadır.

1950'li yıllarda İzmir, Balkan ülkelerinden göç almıştır. Söz konusu yıllarda Bulgaristan'dan gelen ailelere destek olunduğu, barınmaları için göçmen evleri yaptırıldığı, tarımda istihdam edildiği, tarım arazisi verildiği kaynaklardan öğrenilmektedir.²⁴

1950'li yıllara kadar, Kadifekale sırtları dolmamıştır. Kalenin güneydoğusundaki Ballıkuyu, Girit'ten gelen göçmenlerin tarım alanı, daha sonra da Bulgaristan ve Yunanistan'dan gelen göçmenlerin evlerinin olduğu bir yerleşim olmuştur.²⁵

1950'ler sonrasında kentin sanayileşmesi bağlamında gereksinim duyulan işgücü, özellikle kırdan kente göçle karşılanmaya çalışılmıştır. Göçmenlerin kentte kendi barınaklarını yapmaları da, gecekonduların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İzmir'de, 1950'ler sonrası görülen kentin gecekonduyla hızlı ve sağlıksız büyümesi sonrasında, İzmir Belediyesi de çözüme yönelik bazı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Gecekondu yasallaştırılıp tapu verilmesi gerçekleştirildikten sonra söz konusu bölgelerin sağlıklaştırılmasına

²⁰ Çakır, "Türkiye'de Göç, Kentleşme...", 219, 220.

²¹ Arı, "Kurtuluş Savaşı Sonrasında...", 274.

²² Arı, "Kurtuluş Savaşı Sonrasında...", 274-275'den dipnot 6.

²³ Arı, "Kurtuluş Savaşı Sonrasında...", 279, 280.

²⁴ Gölgesiz Gedikler, "1950'li Yıllarda...", 38-43.

²⁵ Gölgesiz Gedikler, "1950'li Yıllarda...", 50.

yönelik çalışmalar yapılmıştır. 1984-1985 yıllarında ıslah planları hazırlanmış, 1990'lı yıllarda 'Yeşildere İmar Planı' hazırlanmıştır. Ancak yasal mevzuatın planların uygulanmasına izin vermemesi dolayısıyla, imar uygulaması yapılamamıştır. 2007 yılında, 'Nazım İmar Planı' hazırlanmış ve stratejiler belirlenmiş, 2012 yılında da 'Çevre Düzenleme Planları' hazırlanmıştır. Kadifekale'nin heyelan bölgesi olması dolayısıyla, halk Uzundere'de yapılan konutlara taşınmış, alandaki yapılar yıkılarak Kalenin etekleri ağaçlandırılmıştır. Söz konusu kentsel dönüşüm çalışmasıyla, kenti taçlandıran Kadifekale'nin İzmir'in pek çok yerinden görünür kılınması sağlanmıştır.

5. Tarihi Eserler ve Gecekondu İlişkisi Bağlamında Örnekler

Çalışmada odak alan olarak bu bağlamda üç örnek, Kadifekale, Yeşildere Su Kemeri ve Eski İzmir Nekropolis alanı olan Çiçek Mahallesi ve üst kısımlarında bulunan Cengiz Han Mahallesi seçilmiştir. Bu kapsamda seçilen alanlar betimlenmekte, mevcut durumu ve tarihi eser ile etkileşimi aktararak değerlendirilmektedir.

5.1. Odak Alan 1-Kadifekale

İzmir şehrini taçlandıran Kadifekale, kentin güneydoğusunda, denizden 175-180 m. yükseklikte konumlanmıştır. Kentin akropolü konumundaki alanda bulunan yapı, savunma tesislerinin en önemlisi olmuştur. Tarihsel süreçte; Eski Kale, Yukarı Kale, Kala-i Kadim, Kala-i Kahr, Kale-i Kıdefa gibi adlar almıştır.²⁶ Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Lysimachos tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir. Tarihsel süreçte deprem ve dış saldırılardan zarar görmüş, birçok kez onarılmıştır. Bunlar, M.S.178 depremi sonrasında, Bizanslılar zamanında [M.S. 395], İmparator Michael III [842-867] zamanında, Theodor I. Laskaris ve III. Vatatzes zamanında olarak belirtilebilir. Kale 1310'da Aydın Beyliği'nce alınmış, bir Türk yerleşimi olmuştur. Halkın aşağı şehre yerleşmesiyle, XVIII. yüzyıl sonlarında yıpranmış durumda olan kalede yalnızca iç kalenin iyi durumda olduğu görülmektedir.²⁷

XVII. yüzyılda Evliya Çelebi [1671] kaleye ilişkin betimlemesinde; beşgen formlu, çevresinin 2700 adım, her taşının fil cüssesi kadar olduğunu, Kıdefa adlı kadın kralın yapıyı yaptırdığını aktarmaktadır. Ayrıca harap durumdaki kalenin içinde ev bulunmadığını, bağ ve tarlaların yer aldığını belirtmektedir.²⁸ Kentin Bayraklı Höyüğü'nden, Pagos'a taşınması sonrasında yapılan ve Helenistik Dönemden günümüze varlığını sürdüren Kadifekale'nin sur duvarları, söz konusu dönemlerin izlerini yansıtmaktadır. Evliya Çelebi'nin abartarak da olsa vurguladığı büyük bloklar, son yıllardaki kazı çalışmalarıyla daha belirgin şekilde ortaya çıkarılan Helenistik duvar parçalarıdır.

Kadifekale içindeki yapı kalıntıları, sarnıç, camii ve iç kaledir. Bazı kaynaklarda Camii'nin Apocalyps Kilisesi'nden mescide çevrildiği ve bir medreseyle birlikte yapıldığı belirtilmektedir.²⁹ Son yıllarda yapılan kazı ve restorasyon çalışmaları sonucunda,

yapının İzmir'in ilk camisi olduğu ortaya konulmuştur. Kadifekale Mescidi [Kale-i Bala Camii] olarak bilinen 1625 ada, 2 parselde yer alan yapı, Yusuf Baba Vakfı adına 30.1.2019 tarihinde tescillenmiştir. İç kaleyse, kalenin son yapım aşamasını oluşturmaktadır. XVII. yüzyılda gerektiği zaman sığınak olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Müller-Wiener [1962], Kalenin sur duvarının çoğunun XVII. yüzyılda yıkıldığını, birçok antik yapı gibi taş ocağı durumuna getirildiğini belirtmektedir.³⁰ 1678 yılında Galland, "kale duvarlarının enkazının sağda solda" bulunduğunu³¹; 1736'da Chandler da kalenin "harap durumda" olduğunu aktarmaktadır.³²

Bu çalışmada, 1950 sonrasında İzmir'e farklı kent ve kırsaldan göçün yapı ve çevresinde yarattığı değişim araştırılmaktadır. Günümüzde alanda yapılan incelemelerde, burada yaşayan halkın Mardin ve Diyarbakır illerinden göç ettiği anlaşılmaktadır. Günümüzde, Kale'nin kuzey kısmında konutlar yer almaktadır. Bunlar, yer yer Kale duvarına dayalı durumdadır. Sıvalı olduklarından kalenin taşları her yerde algılanamasa da, yapı malzemesi temininin Kale'den sağlandığı düşünülmektedir. Ayrıca, Kale çevresinde giriş karşısında yer yer antik yapıya ilişkin taşların kullanıldığına yönelik izler algılanmaktadır. Bu bağlamda, 5251. Sokak köşesinde, 5250. Sokak No. 24 cephesinde kalıntılar belirlenmiştir.

Fotoğraf 1-2-3: Kadifekale çevresinde sur duvarlarının taşlarının kullanımı.

Fotoğraf 4: -Kadifekale'nin sur duvarlarına dayanmış olan gecekondu apartmanlar.

²⁶ Piri Reis, "Kitab-ı Bahriye", 152 vd; Evliya Çelebi, "Seyahatname", 88-100.

²⁷ Müller-Wiener, "Die Stadtbefestigungen von İzmir...", 66-67.

²⁸ Evliya, "Seyahatname", 88-100.

²⁹ Baykara, "İzmir Şehri ve Tarihi", 36, 37.

³⁰ Müller-Wiener, "Die Stadtbefestigungen von İzmir...", 70.

³¹ Bauden, "İzmir Gezisi...", 45-48.

³² Chandler, "Travels in Asie Mineure and Greece".

Kadifekale'nin doğusunda 730. Sokak üzerinde bazı evlerin bahçelerinde, kalenin surlarına ait taşların yer aldığı algılanmaktadır. Ayrıca kale çevresinde, surların taşlarıyla oluşturulmuş duvar da görülmektedir.

Fotoğraf 5-6: Kadifekale çevresinde, 730. Sokak'tan görünüm, evin bahçesinde surlara ait taşlar.

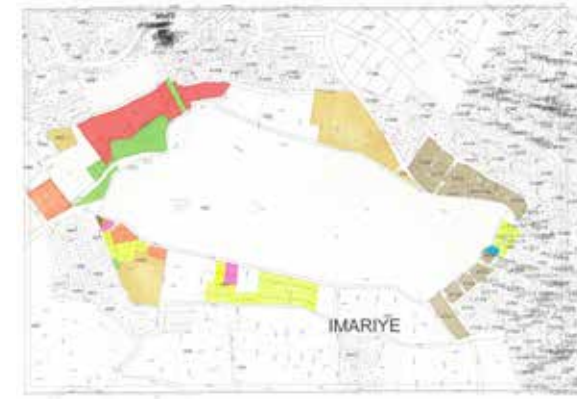
Fotoğraf 7: Kalenin surlarına ait taşların kullanımı.

Çizim 1: Kadifekale çevresindeki parsellerin niteliği. [sarı: tarla, turuncu: bağ, mavi: arsa, mor: ev]

Çalışmada, İmariye Mahallesi'nde bulunan yapının çevresinde, 19 yapı adası ve 221 adet parsel arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir. Buna göre alanda 28 adet tarla, bir adet bağ, bir adet cami, 35 adet arsa bulunmaktadır. Bazı parsellerde birden fazla

yapı yer almaktadır. Parsellerin birinde dokuz ev; diğer bir parselde iki katlı ev, iki dükkân, bir boyahane; bir başka parselde üç ev gibi. Alandaki en büyük parsel 5486 m² alanlı tarla, en küçük parsel, 19 m²lik evdir.

Çizim 2: Kadifekale çevresindeki parsellerin ilk tapu tarihleri. [koyu yeşil-1935; bej 1937-1938; turuncu 1939; yeşil 1940-1941; sarı 1951-1952; pembe 1954; mavi 1969; kırmızı 1973; kahverengi 1988].

Parsellerin ilk tapu tarihleri incelendiğinde; 1935, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1948, 1951, 1952, 1955, 1956, 1973, 1988 yılları olduğu görülmektedir. Alandaki en eski tapu kaydı, 1935 tarihli ahşap bir eve ilişkindir. 1988 yılındaki tapu kayıtları imar ıslah kapsamında olup, Kalenin kuzeydoğu ve güneydoğusunda yer alan parselleri içermektedir.

Günümüzde alanda yapılan incelemelerde, tapuda tarla olarak görülen alanlarda gecekonduların yer aldığı algılanmaktadır. Bunlar, Kadifekale'nin sur duvarlarına dayalı olduğundan eserin görsel algısını olumsuz yönde etkilemekle kalmayıp, kültürel varlığı da yıpratmaktadır. Ayrıca, Kale'nin batı ve kuzeybatısındaki yapılar da kente bakışta eşsiz İzmir panoramasının niteliksiz yapılar taranarak izlenebilmesine neden olmaktadır.

Fotoğraf 8: Kadifekale'den kente bakışta eşsiz kent panoramasını olumsuz etkileyen niteliksiz yapılar.

Fotoğraf 9: Kadifekale çevresinden Agora ve Körfez'e bakış.

Kadifekale çevresinde gerçekleşmiş olan kontrolsüz yapılaşma karşısında yerel yönetimler de kentin tarihsel önemini vurgulama ve farkındalık yaratma bağlamında çalışmalar yürütmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi İzmir Tarih Projesi kapsamında, kentin tarihsel odaklarına yönelik çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Koruma amaçlı imar planında, Kadifekale çevresinin antik tiyatro alanını da kapsayacak şekilde, 'Arkeoloji ve Tarih Parkı' olarak düzenlenmesini gerçekleştirmek üzere alanda

Çizim 3: Kamulaştırılan alanlar
[sarı: İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından; kırmızı: Konak Belediyesi tarafından; yeşil: Camii].

Çizim 4: Koruma amaçlı imar planında tarihsel odakları içeren alanda arkeoloji ve tarih parkı.

2007 yılından beri sürekli olarak kamulaştırma yapılmaktadır ve kalenin güneyinde çok sayıda parsel kamulaştırılmıştır.

5.2. Odak Alan 2-Yeşildere Su Kemerleri

Kemer çayı üzerinde konumlanan, 1674 yılında Vezir Ahmet Paşa tarafından yaptırılan, şehrin içme suyunun bir bölümünün geldiği suyolundan kimi gezginler eserlerinde söz etmektedirler.

İngiliz Konsolosu Rycaut'un yapıya yönelik verilerini aktaran Arundell, büyük suyolunun yalnızca Vezirhan, Bedesten gibi yapılara gereken suyu sağlamakla kalmayıp, eskilerin yanı sıra 73 çeşme ve onarılan 10 çeşmeye de su eklediğini, böylece evlerin su temininin kolaylaştığını belirtmektedir.³³

Vezirköprü olarak bilinen yapının orta kısmı, 1931 yılındaki büyük taşkında yıkılmıştır.³⁴

Weber'in planlarına göre suyolu Yeşildere'ye paralel uzanmakta, İnkilap ve Hürriyet Mahallelerini geçerek, Çaldıran ve Lale Mahallelerinin olduğu 112 m. yüksekliğindeki tepeyi çevreleyerek, Kadifekale'nin güneyiyle belirtilen tepenin kuzeyi arasında konumlanmaktadır. Yaklaşık 160 m. uzunluğundaki su kemeri Yeşildere'yi altta dört, üstte dokuz kemerle geçmektedir. Yapıyla ilgili olarak XVIII. yüzyılda yapılan gözlemlerde, kemer ayaklarında kullanılan blok taşların devşirme olduğu ve Kadifekale'den getirildiği aktarılmaktadır. Su kemerinin üzerinden geçen su kanalı varlığını korumaktadır. Yapıyı destekleyen payandalarinsa, yapıyla birlikte değil, sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır.³⁵

Günümüzde, Yeşildere su kemerinin kemerleri arasından kentin en işlek trafik yollarından biri geçmektedir.

Fotoğraf 10-11: Yeşildere Caddesi'nden, Su Kemerlerine ve çevresindeki gecekondulara bakış.

Fotoğraf 12: Yeşildere Su Kemerleri'nin [Vezirköprü] Caddenin güneyinde ve gecekondular arasında kalan kısmı.

³³ Arundell, "İzmir Hakkında Tarih Araştırmaları ve İncelemeleri", 42.

³⁴ İzmir Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti, "İzmir Rehberi", 220.

³⁵ Ersoy, "Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna", 136.

Fotoğraf 13: Yeşildere Su Kemerleri'nin çevresi.

Fotoğraf 14: Su kemerlerinin içine taşan gecekondu.

Fotoğraf 15: Su kemerlerinin taşlarının bahçe duvarında kullanımı.

Fotoğraf 16: Vezirsuyu Su Kemerleri'nin Yeşildere Caddesi'nin karşı yönünde kalan bölümü.

Alanda yapılan incelemelerde, kemerlerin güney bölümünü oluşturan duvar parçasının gecekondu arasında kaldığı, yer yer evlerin duvara dayalı, hatta kemerin içine taşan düzende olduğu algılanmaktadır. Kemerlerin yakın çevresine bakıldığında, dört-beş katlı fabrika yapısının yer aldığı; kemerlere ait taşların bahçe duvarlarında

kullanıldığı görülmektedir. Koruma amaçlı imar planından, güneydeki duvar kalıntısının doğusunda kalan bölümün park olarak planlandığı anlaşılmaktadır.

Çizim 5: Koruma amaçlı imar planında park olarak planlanan alan.

5.3. Odak Alan 3-Eski İzmir Nekropolis [Çiçek ve Cengiz Han Mahalleleri]

Bayraklı'da kurulan ve Prehistorik, Aiol, İon dönemlerinde burada Bayraklı Höyüğü'nde [Hacı Mutso Tepesi] yerleşim gören eski İzmir kentinin Nekropolis'i kentin kuzey yamaçlarında bulunmaktaydı. Alan, kentin Oryantalizan çağdan IV. yüzyıl sonuna dek gelişen mezarlığı idi.³⁶ Çalışmada, alanın süreç içindeki ve günümüzdeki durumu aktarılmaktadır.

Alandaki mezarlarla ilgili olarak, tarihsel süreçte birçok araştırma yapılmıştır. Miltner 1930 yılındaki çalışmalarında, 10-20 m. çaplı daire ve elips planlı mezarlar dışında lahit şeklinde mezarlar da belirlemiştir.³⁷

Alandaki mezarların en büyüğü olan, İzmir Kralı'na ait Tantalos Mezarı, 205 m. rakımdaydı. İlk kez arkeolog Charles Texier [1832], mezarı araştırıp rölovesini çıkarmış, eseri de yıpratmıştır. Yapının 29.60 m. çapında ve yaklaşık 29 m. yüksekliğinde olduğu belirlenmiştir.³⁸ Texier'in çizimlerinden duvar yüksekliğinin 7.90 m., kalınlığının 2.60 m. olduğu saptanmıştır.³⁹

Fotoğraf 17: Tantalos Mezarı'nın Geçmişteki Görünümü.

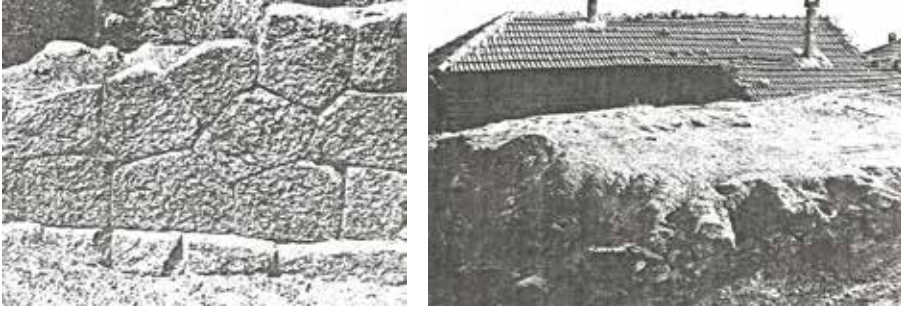
Kaynak: İzmir I. Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi.

³⁶ Akurgal, "Eski İzmir I", 51; Miltner, "Forschungen in Alt-Smyrna", 149-159.

³⁷ Miltner, "Eski İzmir", 10, şekil 9.

³⁸ Miltner, "Eski İzmir", 13.

³⁹ Texier, "Asie Mineure", 303 vd.

Fotoğraf 18-19: Tantalos Mezarı'na ait kalıntıların, 1984 yılındaki görünümü. [Akyüz, 1985, 131]

Bu satırların yazarınca, 1984 yılında 1620/34 Sokak'ta günümüzde Cengiz Han Mahallesi'nde kalan alanda mezarın kalıntılarına rastlanmıştır. Dönemin çevre sakinleri, 1968 yılına dek kalıntıların tam bir daire olarak yaklaşık üç metre yükseklikte var olduğunu aktarmışlardır. 1980'lerin başında iki su tankının kalıntıları üzerinde yer aldığı yapı kalıntısı, 1984 yılında taş yığını niteliği yansıtmaktaydı.⁴⁰

2018 yılında alanda yapılan incelemelerde, 1620/21 Sokak kuzeyinde park alanı içinde anıt mezara ilişkin kalıntılar taş yığını şeklinde algılanmaktadır. Cengiz Han Mahallesi Ali Osman Konakçı Lisesi yakınında çeşitli sokaklardaki taş duvar, temel izleri ve taş bloklar antik mezar yapı kalıntılarıyla ilişkilendirilmiştir. Bunlar; 1620/21 Sokak ile 1620/81 Sokak köşesi temel taşları, 1620/21 Sokak No: 50'de taş duvar, 1620/21 Sokak No: 11, 28, 51, 12, 1620 Sokak, 1620/12 Sokak No: 55, No: 61/1 yanındaki taş bloklar, 1620/34 Sokak No: 84, 1620/34 Sokağın 1620/4 Sokak ile kesişimi, 1620/34 Sokak okul yanı, 1620/34 Sokak No: 96/1, 1620/23 Sokak No: 64, 72, 59, 1620/14 Sokak olarak belirtilebilir.

Çizim 6-7: Günümüzde park olarak düzenlenmiş olan Anıt mezarın bulunduğu alanın kadastral paftası ve koruma alanı sınırları.

Fotoğraf 20: Cengiz Han Mahallesi 1620/21. Sokak kuzeyindeki park alanı içinde anıt mezara ait kalıntılar.

Fotoğraf 21: Anıt mezarın yer aldığı park alanından görünüm.

Fotoğraf 22: 1620/21 ile 1620/81 Sokak köşesindeki temel taşları.

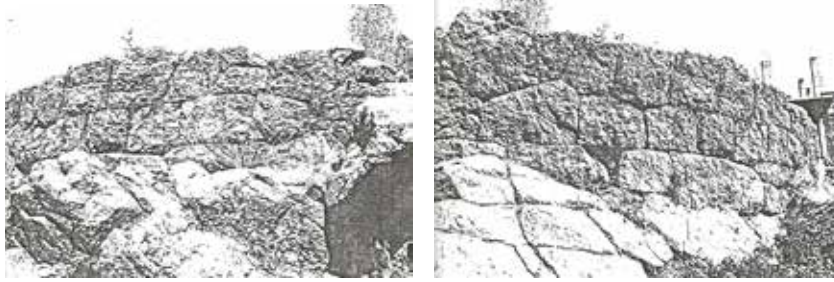
Fotoğraf 23: Cengiz Han Mahallesi'nde taş duvar kalıntıları.

⁴⁰ Akyüz, "İzmir: Kentin Tarihsel Çevre Araştırması...", 131.

Fotoğraf 24-25: Cengiz Han Mahallesi'nde taş duvar kalıntıları.

Bu satırların yazarının; 1984 yılındaki çalışmaları kapsamında, 1637/20 Sokak'ta da ana kayaya oturan bir tümülüs kalıntısı saptanmıştır. Söz konusu tarihte çizilen görselden yapı çapının 14.70 m. olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Yine aynı tarihteki saptamalar ve fotoğraflardan kalıntılar yanında bir apartmanın yapılmakta olduğu belirlenmiştir.⁴¹

Fotoğraf 26-27: 1637/20 Sokak'taki anıt mezarın, 1984 yılındaki görünümü [Akyüz, 1985].

Günümüzde Çiçek Mahallesi'nde kalan söz konusu alanda yapılan incelemelerde, 1615/5 Sokak no 27'de bahçe duvarı, 1637/21 Sokak'ta taş kalıntısı, 1637/16 Sokak No. 17'de yapımında antik taşların kullanıldığı düşünülen merdiven, 1637/16 Sokak 11 ve 7 numaralı evler arasındaki parselde, antik taşlarla yapıldığı düşünülen bahçe duvarı algılanmaktadır.

Fotoğraf 28-29: Antik taşların kullanımı bağlamında iki örnek: 1637/16. Sokak No: 17'deki merdiven, 1637/16 Sokak 11 ve 7 numaralı evler arasındaki bahçe duvarı [Şubat 2019].

⁴¹ Akyüz, "İzmir: Kentin Tarihsel Çevre Araştırması...", s. 123-125.

Alanda yapılan incelemelerde 1637/20 Sokak bulunamamış olmakla birlikte, 1637/17 Sokak 38 ve 42 numaralı yapılar arasında üstten, 1637/16 Sokak 39 ve 41 numaralı yapılar arasındaysa, alttan Tümülüs kalıntısı görülebilmektedir. Günümüzde çok katlı yapılar arasında sıkışıp kalmış ve ağaçlarla gizlenmiş durumdaki Tümülüs kalıntısının izleri, belirgin şekilde algılanmaktadır. Tümülüs çeperinin bakımsız durumda olduğu, hatta çöplük niteliği yansıttığı görülmektedir. Yerinde yapılan incelemelerden alanda sokak düzeninin değiştiği, söz konusu Tümülüs kalıntısının, 35 yıl önce belirlenen Tümülüs olduğu düşünülmüştür. Kalıntıların ve alanın tescilli olmaması nedeniyle, İzmir I. Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na alanın tescillenmesi için başvuruda bulunulmuştur.

Fotoğraf 30-31: Anıt mezarın yakın çevresi [Şubat 2019].

Fotoğraf 32: 1637/16 Sokak'tan anıt-mezar kalıntılarına bakış [Şubat-2019].

Fotoğraf 33: 1637/16. Sokak'tan anıt-mezar ve çevresine bakış [Şubat-2019].

6. Değerlendirme

Eşsiz stratejik konumuyla her zaman önemini korumuş İzmir kentinin zengin tarihi geçmişini yansıtacak eserlerin birçoğunun tarihsel süreçte çeşitli nedenlerle ortadan kalktığı bilinmektedir. Bu çalışmada, 1950'ler sonrasında sanayileşme paralelinde ortaya çıkan köyden kente göçün İzmir'deki tarihi eserlere etkisi, üç odak alan üzerinden seçilen örneklerle irdelenmeye çalışılmıştır.

Başlangıçta 'barınma amaçlı' olan gecekonduların, zamanla 'kazanç aracı' durumuna geldiği, boyutlarının çok farklılaştığı algılanmaktadır. Önceleri sanayiye

ucuz işgücü, devlete konuta yönelik harcama yapmama olanağı yaratan, politikacı için oy potansiyeli olarak görülen gecekondu, kentlerin plansız, sağlıksız, altyapısız büyümesine neden olmuşlardır. Ayrıca kentin manzaraya hakim, en havadar kesimlerinde yoğunlaşan bu yapıların yapımı için, yakın çevrelerindeki tarihi yapı ve kalıntılar yapı malzemesi olarak görülüp kullanılmış ve eserler yıpratılmıştır. Süreç içerisinde çıkartılan af yasalarının da etkisiyle, gecekonduların basit barınaklardan gecekondu apartmanlara dönüşmesi, yapıların genellikle sıvalı olması, malzeme ilişkisini tam olarak yansıtmaya olanak sunmasa da, söz konusu yapıların yapımında tarihi yapıların kalıntılarının kullanıldığı açıktır.

Çalışmada seçilen üç odak alan değerlendirildiğinde, günümüzde Cengiz Han ve Çiçek Mahalleleri kapsamında yer alan Eski İzmir Nekropolis alanında, yaklaşık 35 yıl öncesinde belirlenen kalıntıların günümüzde aynı düzeyde görülemediği belirtilebilir. Algılanabilenlerse, çok katlı yapılar arasında gizlenmiştir. Kadifekale yakınında saptanan evlerin temel duvarlarına ait taş izleri de, bu yansımanın ipuçları niteliğindedir. Yeşildere su kemerlerininse, Yeşildere Caddesi'ne paralel düzende, kemerin güneydoğu bölümündeki ayakları çevresinde konutlar yer almaktadır. Kemere ait kalıntılar yer yer gecekonduların yapımında ya da bahçe duvarlarında kullanılarak eser yıpratılmıştır.

1/25000 ölçekli İzmir Büyükşehir bütünü, çevre düzeni planı plan notlarında planlamanın hedefleri arasında “doğal, arkeolojik, kültürel ve tarihsel değerlerin korunması” ifadesine yer verilmektedir. 1/25000 ölçekli, ‘İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni’ planı açıklama raporunda [Şubat 2013], merkez kentin bilgi kapasitesinin tarihsel miras yönetimi kapsamında değerlendirilmesi belirtilmektedir. Dolayısıyla, plan hedefleri kapsamında belirtilen bu yaklaşımın gerçekleştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Kentin tarihsel odaklarının ortaya çıkarılması, yaşatılarak korunması çabaları sürmektedir. Bu çalışmada odak alan olarak seçilen yerler de bu bağlamda dikkat çekilmek istenen kültür varlıklarıdır. Tarihi odakların çok yakınında gecekondu yapılaşması olması, eserlerin yıpratılması yanı sıra görsel algısının da olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak, geçmişten bugüne özgün ve bütüncül şekilde ulaşamamış olsalar da, bu eserlerin en azından güncel durumunu görüp, daha fazla yıpranmasını önlemek ve geleceğe aktarmak üzere yoğun çalışmalar yapılmasının gerekliliği açıktır.

Kaynaklar

- Akurgal, Ekrem. Eski İzmir I, Ankara: TTK Basımevi, 1983.
- Akyüz, Eti. “İzmir: Kentin Tarihsel Çevre Araştırması ve Koruma-Restorasyon Önerileri”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir: 1985.
- Arı, Kemal. “Kurtuluş Savaşı Sonrasında İzmir’e Yönelik Göçler ve Etkileri”, Üç İzmir. İstanbul: 1992.
- Arundell, Francis Vyvyan Jago. İzmir Hakkında Tarih Araştırmaları ve İncelemeleri, Çev.: A. Zeki Ökmen. İzmir: 1949.

- Bauden, Frederic. “İzmir Gezisi: Antoine Galland’ın Bir El Yazması[1678]”, Çev.: Erol Üyepazarcı. İzmir: 2003.
- Baykara, Tuncer. İzmir Şehri ve Tarihi, İzmir: 1974.
- Chandler, Richard. Travels in Asie Mineure and Greece. Oxford: 1825.
- Çakır, Sabri. “Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23 [2011]: 209-222.
- Erol, Metin. Nesrin Özdemir, Güney Nair. “Kentsel Bütünleşme Üzerinde Köy-Kent Farklılaşması ve Aile Kurumunun Etkileri: Sivas Örneği”, Cumhuriyet Üniversitesi Fen ve Sosyal Bilimler Dergisi 17 [1994]: 51-75.
- Ersay, Akın. Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna [İzmir], İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., 2015.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi. C. IX, İstanbul: Devlet Matbaası, 1935.
- Gölgesiz Gedikler, Hülya. 1950’li Yıllarda İzmir, İzmir: Şenocak Yayınları, 2012.
- Güreşçi, Ertuğrul. “Türkiye’nin Köyden Kente Göç Sorunu”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 6 [2012]: 41-55.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Ankara: 2006.
- İzmir ve Havalisi Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti, İzmir Rehberi, İzmir: 1934.
- Kaymal, Cansu. “Kırdan Kente Göçün Sosyokültürel Sonuçları: Gecekondulaşma ve Arabesk”, Ulakbilge 5 [2017]: 1499-1519.
- Miltner, Franz. “Forschungen in Alt-Smyrna”, WJH. XXVII [1931]: 29-187.
- Miltner, Hélène. Eski İzmir [Naulochon ve Tantalıs], İzmir: 1934.
- Müller-Wiener, Wolfgang. “Die Stadtbefestigungen von İzmir, Sığacık und Çandarlı”, İstanbuler Mitteilungen 12 [1962]: 66-67.
- Mutlu, Selcen. “Türkiye’de Yaşanan Gecekondulaşma Süreci ve Çözüm Arayışları: Ankara Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara: 2007.
- Özdemir, Hakan. “Türkiye’de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Akademik Bakış Dergisi, 30 [2012]. <http://www.akademikbakis.org/eskisine/30/11.pdf> [Erişim Tarihi: 04.06.2017].
- Özer, İnan. Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Bursa: 2004.
- Piri Reis, Kitab-ı Bahriye, İstanbul: Devlet Matbaası, 1935.
- Sağlam, Serdar. “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”, Türkiyat Araştırmaları, 33-44. dergipark.gov.tr/download/article-file/328301
- Texier, Charles. Asie Mineure, Paris: 1862.
- 775 Sayılı Gecekondu Yasası, [30.7.1966 tarih ve 12362 sayılı Resmi Gazete]. http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000Nufus_kesin1.htm

Kaynak belirtilmeyen fotoğraflar, yazara aittir.

VI. OTURUM

Kentsel Planlama ve Dönüşüm-2

MODERATÖR

Güldem ÖZATAĞAN [Dr., Bağımsız Araştırmacı]

KONUŞMACILAR

Metin ŞENBİL [Prof. Dr., Gazi Üniversitesi]

Murat OKÇU [Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi]

Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE [Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi]

Nilüfer NEGİZ [Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi]

Hüseyin ÖZGÜR [Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi]

Izban Effects on Izmir Urban Region*

Metin ŞENBİL
[Prof. Dr. Gazi University]

ABSTRACT ÖZET

Transportation systems are one of the most important structural elements of region formation. A regional suburban line in Izmir Urban Region, IZBAN, rests on the backbone of two rail lines dating back to 19th Century. Developed as a project during early years of the millennium, initiated by the protocol between Izmir Metropolitan Municipality and Turkish State Railways, put into service in 2011 and steadily growing since then, IZBAN is one of the most important transportation projects in Izmir Urban Region. The most important effect of IZBAN is to connect north and south sectors of the urban region, which were not directly connected by rail systems and are related to each other via Izmir. Accessibility to job opportunities in the north and south sectors of the Izmir Urban Region [industrial regions such as organized industrial areas, small scale industrial sites, customs free areas, commercial areas of the metropolitan area and other district centers] point to region wide importance of the effects.

In this line, we expect that continuous rail backbone from north to south sectors of the urban region will have significant effects on interrelationships in the urban region. We categorize prospective effects into three consecutive prospective effect chains. First effect will be realized through accessibility. Accessibility in the urban region is significantly improved by rail investments, region wide by IZBAN and metropolitan wide by metro rail line. Second effect comes with mobility in the region. Accessibility enhancements will trigger significant changes in [commute, school, shopping etc.] daily routines and recreation trips. From this, long time unseen mobility habits will develop around rail systems. We expect mobility habits will nest into land use effects in the long run. Land use effects of IZBAN will reverse metropolitan growth based on urban sprawl by motorization devouring small settlements. Especially in Turkey, this has a critical importance. Because nowadays Turkey is facing a mobility shift by fast motorization.

Mobility by private car has devastating effects on urban region formation. IZBAN as an uninterrupted rail system between north and south sectors of the urban system is expected to decrease devastating effects of motorization and its mobility habits. In the literature, there are studies considering effects of transit system on land use or real estate values. Although these studies include different results, generally, researches indicate that rail system stations change ambient land use patterns and increase real estate values. Studies on BART system in San Francisco [Davis, 1970; Dornbush, 1975; Baldassare, 1979], METRO system in Washington D.C. [Damm et al., 1980; Aterkawi, 1991; Grass, 1992], and Atlanta's MARTA system [Bowes and Ihlanfeldt, 2001] support these results.

Linked to the general research framework set above, in this study, we will firstly focus on historical account of the effects of regional/suburban railways on urban region development. Examples will be given from Germany, Japan and Hong Kong. To have similar effects in Izmir, we will emphasize handling station points and their surroundings in terms of land use composition. Our study will end by further discussions on rail systems' similar effects on settlement patterns both in Izmir urban region and in Turkey in the coming years and high-light points of interest derived from Izmir urban region case.

Keywords: IZBAN, City-region Development, Public Transit, Planning, Izmir.

İZMİR KENT BÖLGESİNDE İZBAN ETKİLERİ**

Ulaşım sistemleri, bir bölgenin oluşumunu etkileyen en önemli yapısal elemanlardan birisidir. İzmir banliyö hattı olan IZBAN da XIX. yüzyıldan bu yana hizmet vermekte olan iki farklı demiryolu hattının birleştirilmesinden oluşmuştur. 2000'li yılların başında proje olarak geliştirilen, 2007 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi ile TCDD arasında imzalanan protokolle hayata geçirilen, 2011 yılında hizmete giren ve günümüze kadar istikrarlı bir şekilde büyüyen IZBAN, İzmir kent bölgesinin en önemli ulaşım yatırımı olarak karşımıza çıkmaktadır. IZBAN'ın en önemli özelliği daha önce raylı sistemle doğrudan bağlanmayan ve sadece merkez üzerinden iletişim kuran bölgelerini bağlamasıdır. İzmir kent bölgesinin kuzey ve güneyinde bulunan iş alanlarını [OSB'leri, küçük sanayi sitelerini, serbest bölge gibi sanayi alanlarını, metropoliten alan ve ilçe merkezleri ticaret alanlarını] erişilebilir kılması IZBAN'ın bölgesel düzeyde taşıdığı önemi göstermektedir. İzmir'in kuzey ve güney alt bölgelerinin raylı sistemle bağlanması kent bölge içindeki ilişkiler ağını kaçınılmaz etkileyecektir hatta etkilemeye başlamıştır. Bu etkileri hem doğrudan hem de ard arda gelebilecek olan dolaylı ve zincirleme etkiler olarak tasnif edebiliriz. İlk olarak, erişilebilirlik üzerinden doğrudan bir etki beklenmektedir. Kent bölge içindeki erişilebilirlik, IZBAN'la bölge genelinde ve metro hattı bağlantılarıyla metropoliten alanda ciddi oranda iyileşmiştir. Daha sonra hareketlilik üzerinden, ikinci etki ortaya çıkaracaktır. Erişilebilirliğin iyileşmesi [ev-iş, ev-okul, alış-veriş vs] öncelikle günlük zorunlu yolculukları içeren rutinlerde ve sonra rekreatif amaçlı yolculukları da kapsayan bütün yolculuk davranışlarında önemli değişimlere neden olacaktır. Buradan hareketle, uzun zamandır görülmeyen raylı sistemler üzerinden bir hareketlilik alışkanlığı türeyecektir. Uzun vadede de erişilebilirliğin iyileşmesi ve hareketliliğin artması-

la arazi kullanımının öncelikle IZBAN hattı boyunca sonra da İzmir kent bölgesinde değişeceğini tahmin ediyoruz. IZBAN doğu-batı veya kıyı ile iç kesimler ikileminde büyüyen İzmir'deki bölgesel gelişimi tersine çevirecek, hem de metropoliten kentlerin otomobilleşmeyle yayılmasını ve bölgesi içinde küçük yerleşmeler aleyhine sürekli büyümesini engelleyecektir. Bu farklı büyüme eğilimi özellikle Türkiye'deki yerleşme sistemleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Çünkü günümüzde Türkiye hızlı otomobilleşmeyle, hareketlilik alanında geçiş yaşamaktadır.

Otomobil sahipliği ve otomobille hareketlilik kent bölge oluşumu üzerinde yıkıcı etkilere sahiptir. IZBAN'ın otomobilleşmenin ve onun getirdiği hareketlilik alışkanlıklarının mekandaki yıkıcı etkilerini azaltacağı beklenebilir. Literatürde toplu taşıma sistemlerinin arazi kullanımına veya emlak değerlerine etkilerini içeren çeşitli çalışmalar vardır. Farklı sonuçlar içermelerine rağmen genellikle araştırmalar raylı sistem istasyonlarının çevresindeki dokuyu değiştirdiği ve emlak değerlerini artırdığı yönündedir. San Francisco bölgesindeki BART sistemi [Davis, 1970; Dornbush, 1975; Baldassare, 1979], Washington D.C.'deki METRO sistemi [Damm vd., 1980; Aterkawi, 1991; Grass, 1992] ve Atlanta'nın MARTA raylı sistemi [Bowes ve Ihlanfeldt, 2001] üzerine çalışmalar da bu sonuçları destekler niteliktedir.

Yukarıda verilen genel araştırma konusu kapsamında bu çalışmada öncelikle bölgesel demiryollarının/banliyö hatlarının kent bölge gelişimindeki etkileri tarihsel olarak incelenecektir. Almanya, Japonya ve Hong Kong örnekleri içerilecektir. Bu çalışmanın birinci kısmını oluşturacaktır. İkinci kısımdaysa IZBAN özelinde benzer etkilerin beklendiği İzmir'de farklı raylı sistem istasyon noktaları ve çevre arazi kullanım özellikleri araştırılacak ve ne tür değişikliklerin olabileceği vurgulanacaktır. Çalışmamız, raylı sistemlerin Türkiye ve İzmir kent bölgesinin yerleşme yapısındaki ortak özellikleri ve benzer etkileri araştırarak İzmir kent bölge üzerindeki örnek çalışmamızı öne çıkaracaktır.

Anahtar Kelimeler: IZBAN, Kent-Bölgesi Gelişimi, Toplu Taşıma, Planlama, İzmir.

Introduction

Dawn of the twenty-first century has witnessed a revival [and, of course a surge] of rail projects in Turkey. Both metropolitan and inter-city transport rail infrastructure is steadily increasing with new lines.¹ High-speed train network [HST], which has already interlinked four metropolitan settlements [i.e., Ankara, Istanbul, Eskisehir, and Konya] will add new nodes [of considerable population concentration] such as Izmir, Antalya, Bursa, Sivas, to the existing network in the next ten years. Eventually, at least 90% of Turkey, in terms of both population and land coverage, will be accessible to a decent HST station within 200 km. Coupled with steady investments made in air transport infrastructure², Turkey has turned all historical drawbacks³ in country-wide rail transport upside down in the last 20 years or so and gained a cutting edge in its region.

In terms of metropolitan transportation, on the other hand, rail investments started with [solo] light metro lines in Ankara, Istanbul and Izmir during early 1990s; rail transit investments gradually switched to metro lines and suburban lines and are still in progress. Nowadays we witness effects of rail networks on respective

¹ Ela Babalik-Sutcliffe, "Pro-rail Policies in Turkey: A Policy Shift?," *Transport Reviews* 27, No. 4 [2007]: 485-498; Pelin Alpkokin, Sabah Topuz Kiremitci, John Andrew Black, Sukru Cetinavci, "LRT and Street Tram Policies and Implementation in Turkish Cities," *Journal of Transport Geography* 54 [2016]: 476-487.

² For an overview see Yıldırım Saldıraner, "Airport Master Planning in Turkey; Planning and Development Problems and Proposals," *Journal of Air Transport Management* 32 [2013]: 71-77. Domestic passenger volume between 2008 and 2018 increased 250% from 35.8 million passengers to 89.6 million passengers.

³ Max Thornburg characterizes geography of Turkey as unlinked fragments of [rural] markets/settlements due to its poor country wide transportation, just after World War II. [mentioned in İlhan Tekeli and Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı 3: Modernitenin Altyapısı Oluşurken*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004]. Afterwards, a road building campaign led by Turkish State Highways concentrated on intercity linkages. Post-1980s witnessed expressway construction, still ongoing. Railway and airline transportation, on the other hand, had received no significant investment until the turn of the century.

* This paper is based on the research project, entitled 'Interpretation of Settlement Pattern Changes in Turkey via Izmir Case', and funded by TÜBİTAK [117K824 with sub-projects 117K818 and 117K825]. I would like to consider this heading under broader context under which I might rephrase it as "Rail Based Re-Regionalization in Turkey. The Case of IZBAN, Izmir".

** Bu yazı TÜBİTAK 117K824 no.lu [117K818 ve 117K825 alt proje no.lu] 'İzmir Örneği ile Türkiye'de Değişen Yerleşme Ürün-tüsünün Yorumlanması' başlıklı projenin I. Araştırma Aşaması çalışmaları-rından hazırlanmıştır.

metropolitan areas and their regions. This study is about a regional suburban rail line known as IZBAN in Izmir urban region. Back in the late 19th century, Izmir and its hinterland were based on an agro-industrial economic backdrop. With the help of foreign company rail networks and camel-based caravans, Izmir city quickly became trade and production center of its region, which made it an important trade post in Eastern Mediterranean basin. Powered by its historical ties, leading position of Izmir port in modern Turkey's foreign trade continued to 1950s [when Istanbul surpassed Izmir in terms of port facilities]. However, significant position of Izmir, powered by its agro-industrial economic region and international connections, has continued up until nowadays.

Two rail lines with different terminal points in Izmir were operated by foreign companies till the republican era. Both were standalone, ad hoc lines and reached into the depths of the countryside. In the republican era, these rail lines were connected to the country-wide rail network and operated under Turkish State Railways. IZBAN, which is short for Izmir Suburban in Turkish, rests on these two rail lines. IZBAN was a result of a successful joint venture initiated by Izmir Metropolitan Municipality [IMM] with Turkish State Railways [TSR]. According to a protocol between IMM and TSR, all stations and art works shall be upgraded and constructed by IMM while rail line upgrading and signalization shall be carried out by TSR.⁴

To my knowledge, IZBAN is the only suburban rail line project accomplished through cooperation between a central government agency, i.e. TSR, and a local government, i.e. IMM. For the achievement of the whole project and its planned extensions, most of the credit goes to IMM's outstanding mayor, Aziz Kocaoğlu,⁵ who launched and diligently maintained this [innovative] joint-venture establishment, i.e. IZBAN, and incessantly carried out all responsibilities of IMM and encouraged TSR side by endless efforts.⁶ What makes IZBAN singular is that it is a combination of two separate lines, previously used as regional and main lines in the national network, serving mainly inter-city transportation. IZBAN project turned these two lines into a single suburban line, connecting northern and southern parts of the Izmir urban region [note that, although very sparse daily services, regional and national railways are still serving on the same lines using station platforms apart from IZBAN's]. All significant settlements, both in the north and the south, are connected to metropolitan centers by interchanging to Izmir metro and tramways at three stations. Result is a well-connected suburban rail line with frequent services and high capacity suburban trains serving since 2011.

⁴ Metin Şenbil, "Kent-içi Ulaşımda Atılan Adımlar," in *İzmir Modeli Çalışmaları Üçüncü Kitap: İzmir Büyükşehir Belediyesinin Yerel Kalkınma, Çevre ve Altyapı Sağlamadaki Performansları* [İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi, 2018], 322-371.

⁵ Mayor Aziz Kocaoğlu has served between 2004 and 2019. Fifteen years in office makes him longest serving elected mayor of IMM. His coming memoirs, *My Work, My Word* [Turkish: Tarladaki izim, harmandaki sözüm] will include IZBAN in detail [personal communication with Aziz Kocaoğlu, January 16, 2019].

⁶ Metin Şenbil and Tanyel Özelçi-Ecerel, "Kent İçi Ulaşımda Atılan Adımlar-İzmir Büyükşehir Belediyesi İmar Uygulamaları," in *İzmir Modeli Çalışmaları: Aziz Kocaoğlu ile Söyleşiler*, [İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi, 2018], 102-123.

In this study, our quest is to find out IZBAN's effects from three interrelated perspectives: 1] Accessibility, 2] Mobility, and 3] Land Use. First and foremost, IZBAN has significantly affected accessibility all over the urban region. Before IZBAN, all relations between northern and southern side of the urban region were carried out via Izmir metropolitan area. IZBAN directly connected north-south axis fostering their interrelationships. Besides, travel times have been significantly improved, which upgraded rail transit option comparable to private transportation.

Thanks to accessibility improvements, mobility has enhanced for all types of trips and daily activity plans along IZBAN line. Apart from mobility enhancements for daily commuters, here is a good example of regional mobility effect of IZBAN. As Izmir urban region rests on an agricultural countryside, the whole region enjoys small-scale agricultural production, too. Local [vegetable] bazaars where farmers meet consumers and where products are available at bargain prices once or twice a week have become accessible to most of the region. Consequently, IZBAN mobility encourages decent market prices [thus supporting producers] and makes products available to the whole region [thus supporting consumers]. We may further say that IZBAN, as a locally crafted suburban line in a developing country, support existing scattered market structure and foster economic development in rural settlements, which still maintains small-scale agricultural production, along its line. In this respect, it has served socio-economic life positively, as an invisible hand, during fast economic development and restructuring, which generally neglect small settlements and their agricultural-based economies.

IZBAN's effects on mobility patterns deserve more attention as the region has significant seasonal changes in activity-travel behaviors. Summer and off-summer season witness a significant increase in the number of visits to the seaside for recreational purposes. During summer, some households in Izmir relocate themselves to second homes in small seaside settlements along with other households coming from other parts of Turkey. Accordingly, summer population along seaside settlements surges during summer. IZBAN supports mobility of population who do not have private transportation utilities and sustains relationships of the northern and southern seaside settlements with Izmir metropolitan area.

Indeed, settlements along IZBAN line have flourished much more than others in the Izmir urban region. New affordable housing in the outlying areas have become accessible to middle and low income households by IZBAN. Accordingly, land use change is very much striking in residential areas, which partially supports population changes [population increase in outlying areas and regions]. Besides, services in all settlements supported by IZBAN increased in number. We expect new commercial development in these settlements. Improved mobility of both workers and customers is expected to support commercial development along IZBAN line. Land use changes affect population distribution in the region. In fact, outer regions [regions other than metropolitan region] have increased their share with respect to metro-

politan region. According to population statistics, there are significant increases in neighborhood populations along IZBAN line. In the metropolitan region, outlying areas are gaining population while inner city areas are losing population. Change in population distribution is more striking in outlying areas accessible by IZBAN line.

After these introducing remarks, the paper will continue with background section. In this section, we will focus on the effects of suburban railways to their environs. These effects are various. Most studies concentrate on land development or real estate prices. Indeed, rail station nearby has an effect of increasing real estate prices—a meta-study found positive effects on real estate prices up to 20%.⁷ However, scope of this paper is beyond real estate market concerns. Our focus will be more on exploring to what extent rail development contributes to regional development or change regional dynamics or to what degree IZBAN reformulates urbanization phenomenon in İzmir urban region. After background section, the paper continues with detailing İzmir urban region within İzmir province [which is smaller urban region], third most populous province in Turkey-Larger İzmir urban region might contain settlements in nearby provinces, Balıkesir, Manisa, Aydın and Muğla. In fact, İzmir urban region cannot be defined in terms of administrative divisions/boundaries. We need concepts that might account for seasonal residential relocation, second home habitation, domestic and international tourism, agricultural and industrial production and logistics facilities as well as trade relationships. Fluidity in certain aspects encourages us to consider a multi-faceted region with flexible boundaries, fluidity and relationships. We will continue with explaining IZBAN geography. IZBAN is contained in the smaller region, stretching on the north-south axis, connecting three suburban areas: North, İzmir Metropolitan Area and South. Among these, Metropolitan Area is subdivided into seven sectors in terms of land use, population and relative position in the metropolitan area. Next, we will analyze IZBAN effects in terms of accessibility, mobility and land use effects.

Background

Before mass motorization, when the railways were the main mode of land transportation, development around big cities was based on certain nodes of nearby settlements accessed by rail lines.⁸ At early stages, these centers of development were regarded as neither suburbs nor exurbs. Mostly, these settlements were self-sufficient and sustained daily lives clearly related to the countryside [not to the main city]. Wealthy urbanites used to visit these places mostly for joy. People from the countryside, on the other hand, visited urban centers for supplies to support life in the countryside. In fact, both living [i.e. jobs] and household life existed side by side

in the countryside in late nineteenth century.⁹ Of course, there were exceptions but the main mode of country living was no different from aforementioned. Although there was incipient suburbanization based on increasing distance between jobs and houses, it was mostly based on daily train rides, and only a fraction of population lived this life. Mass motorization opened joyfulness of the countryside to all, first in North America, then in all over the world, at varying degrees.¹⁰ Empty land between rail lines turned into [car-based] suburban settlements, some of them survived as bedroom communities, some, in time, evolved into “edge cities”.¹¹ The result was an endless city. This story is also known as urban sprawl, a global phenomenon supported by private car.

Opposed to private car, rail transit increases densities, supports compact development and increases opportunities for transit-oriented community life. What properties does a rail transit station hold to support these? According to Bertolini and Spit, a railway station carries two [contradictory] geographical identities simultaneously. It is a node, where access to transportation infrastructure is possible; and yet, it is a place, where diversity of buildings and open spaces can be found nearby.¹² Indeed, as in its glorious days, rail transit is a spatial development [i.e. a place] tool as much as a mobility tool [i.e. a node]. Maybe, it is more than that, as node and place characteristics often interact with each other. As regards rail transit station’s place characteristics, Cervero and Kockelman gives Diversity, Density and Design [3Ds] that are related to place characteristics of a rail station.¹³ Later, Cervero and Murakami add two more features, i.e., distance to station and destination accessibility, that are more related to node characteristics of a rail transit station.¹⁴

A railway line and network is a collection of stations, some are stand-alone stations, and some allow interchange between different lines or transit modes. Therefore, a rail station enjoys accessibility with respect to its location in the whole network. Prospective passengers enjoy this accessibility in relation to their spatial separation from the station. Mostly, rail-pro residents self-select locations nearby station areas.¹⁵ This ensures a certain level of ridership while increasing density around rail stations. Accordingly, one may say that railway network has strong linkages with

⁷ Sara I. Mohammad, Daniel J. Graham, Patricia C. Melo, Richard J. Anderson, “A Meta-analysis of the Impact of Rail Projects on Land and Property Values,” *Transportation Research Part A: Policy and Practice* 50 [2013]: 158-170.

⁸ Peter W. G. Newman and Jeffrey R. Kenworthy, “The Land Use-Transport Connection: An Overview,” *Land Use Policy* 13, No.1 [1996]: 1-22.

⁹ Lewis Mumford, *The City in History. Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects* [New York: Harcourt, Brace&World, 1961].

¹⁰ P. W. G. Newman and J. R. Kenworthy, “The Land Use-Transport Connection: An Overview,” 1-22.

¹¹ Joel Garreau, *Edge City: Life on The New Frontier* [New York: Anchor Books, 1992].

¹² T. Spit and L. Bertolini, *City on Rails: The Redevelopment of Railway Station Areas* [London: E&FN Spon, 1998], 9.

¹³ Robert Cervero and Kara Kockelman, “Travel, Demand and the 3Ds: Density, Diversity, and Design,” *Transportation Research Part D: Transport and Environment* 2, No. 3 [1997]: 199-219.

¹⁴ Robert Cervero and Jin Murakami, “Rail and Property Development in Hong Kong: Experiences and Extensions,” *Urban Studies* 46, no. 10 [2009]: 2019-2043.

¹⁵ Dick Ettema and Roy Nieuwenhuis, “Residential Self-selection and Travel Behaviour: What Are the Effects of Attitudes, Reasons for Location Choice and the Built Environment?,” *Journal of Transport Geography* 59 [2017]: 146-155.

urban development and urban form. An international database shows that rail cities are much more compact and densities are high as opposed to automobile cities which foster urban sprawl.¹⁶ Besides, Senbil and Yetiskul, using the same database as Kenworthy and Laube, concluded that compact and transit oriented cities are more energy efficient than automobile based urban forms.¹⁷

Lately, rail transit investments have gained popularity as they are regarded as tools of sustainable development, which is way forward than a transportation mode. Indeed, there are many modern rail projects around the world signifying a renaissance of railways. Light rail systems [LRT] are coupled with [city center] regeneration projects, metro rail projects are devised to compete with private car in daily metropolitan trips and suburban railways are expected to foster life in distant communities. Therefore, modern LRT and metro rail projects are more related to urban or metropolitan development than their counterparts a century ago.

Suburban railway network works on a regional basis, serves settlements much apart from each other. In this regard, we can associate suburban railway network with regional development. Suburban railways seem very similar to high-speed trains, which join settlements in a country or a wider region. Connecting settlements in a region by a reliable and fast transit system affects all these settlements at varying degrees. Non-spatial potentials of a settlement to develop, land prices as well as [re]developable land available around station areas drive development prospects which are context dependent. Therefore, existence of region-wide policies for development around suburban railway stations is more important than all. As Garmendia et al. state, in the absence of favorable policies, “there will only be transport effects possibilities for less, uneven sustained development”.¹⁸

In this regard, we put more emphasis on a regional development vision based on rail transit. A global inquiry on a workable fit between transit and urban form delineates four types of transit metropolises, i.e. Adaptive Cities, Adaptive Transit, Strong-core Cities, Hybrids, and carry out explorations on real world examples.¹⁹ Adaptive cities are transit-oriented metropolises in which urban development is configured to serve high capacity rail transit system efficiency. Metropolises such as Tokyo, Copenhagen, Stockholm and Singapore are examples of adaptive cities. In adaptive transit metropolises such as Mexico City and Adelaide, we observe the opposite. Adaptive transit has a transit system configured to serve the metropolitan

area to increase transit’s patronage. The main difference between adaptive cities and adaptive transit is the direction or temporality of rail transit policies. Transit system design fits to urban development, and direction of effects is from transit system to urban development in adaptive cities. In this regard, one may say that transport improvements, which can be regarded as accessibility enhancement, are necessary but not the sufficient condition for sustainable development, which might be observed in mobility patterns and land use development. In this study, we show that IZBAN has increased land use and population prospects around its stations. However, we believe that IZBAN, although a success story, should further be supported by land use policies that are strategically configured to increase rail transit [IZBAN] usage.

Izmir Urban Region

Izmir urban region can be considered in six inter-dependent sub-areas [Figure 1-a]: North, Metropolitan Area, South, Peninsula, South-East, and Kemalpaşa. IZBAN suburban railway system connects three of these sub-areas, i.e. North, South and Metropolitan Area, that constitute around 90 % of the population of the urban region—However, northernmost areas [Bergama and its environs] are out of IZBAN’s reach. Concentration of population in sub-areas other than metropolitan area indicates respective location district centers—Districts are separated from each other by green boundaries [see also Figure 1-b], other sparsely populated areas in Figure 1-a are mostly rural in character. From Figure 1-a, one can follow that IZBAN follows population concentration on the north-south axis. In this respect, it serves as a good facilitator of decentralization along its axis. Half of its active stations serve the metropolitan area, the other half connects northern and southern settlements with the metropolitan area.

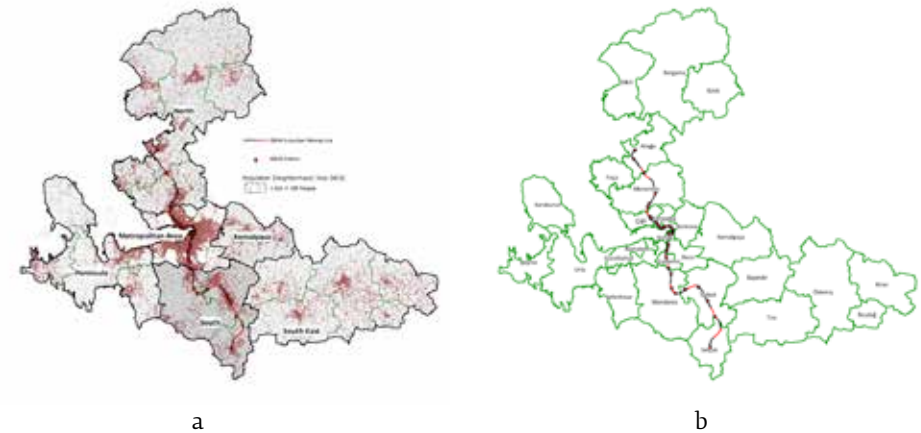

Figure 1. Izmir urban region [a: Sub-areas, b: Districts].

Population of Izmir province [Izmir urban region] has increased 13.8% between 2008 and 2018 [population in 2018 has reached to 4,320,519].²⁰ On the other hand,

¹⁶ J. Kenworthy and F. Laube, “Urban Transport Patterns in a Global Sample of Cities & Their Linkages to Transport Infrastructure, Land Use, Economics & Environment,” *World Transport Policy & Practice* 8, No. 3 [2002]: 5-19.

¹⁷ Emine Yetişkul and Metin Şenbil, “Kentsel Ulaşım Sektöründe Enerji Verimliliği: Uluslararası Bir Karşılaştırma,” *METU JFA* 27, No. 1 [2010]: 185-200; J. Kenworthy and F. Laube, “Urban Transport Patterns in a Global Sample of Cities”, 5-19.

¹⁸ Maddi Garmendia, José M. de Urena, Cecili Ribalaygua, et. al., “Urban Residential Development in Isolated Small Cities That Are Partially Integrated in Metropolitan Areas By High Speed Train,” *European Urban and Regional Studies* 15, No. 3 [2008]: 250.

¹⁹ Robert Cervero, *The Transit Metropolis: A Global Enquiry* [Washington D.C.: Island Press, 1998].

²⁰ All population statistics are retrieved from Turkish Statistical Institute’s Internet portal based databases.

its population share in Turkey and larger urban region [Izmir, Balıkesir, Manisa, Aydın, and Muğla] has remained almost stable in the past ten years. All district populations except four [i.e. Kiraz, Beydağ, Bayındır, and Konak] have increased in the same period. A district in the metropolitan area, Konak district that contains traditional central business district and most of the commercial facilities, has lost nearly 13% of its population, partly due to the relocation of high-income households to seaside settlements or inland exurbs, nearby traditional villages close to metropolitan area, or partly due to the relocation of lower income households carried out by urban conversion projects [i.e. slum clearance].

According to changes in population levels in the last decade, all but Metropolitan and South-East sub-areas witness increasing populations [Figure 3]. Depopulation of Metropolitan sub-area is subject to many ongoing processes, one of which is the suburbanization and decentralization through IZBAN. Population decrease in the South-East sub-area [Figure 3] is mostly due to spatial separation [i.e. long distance] from metropolitan sub-area, lack of proper means of transportation to metropolitan area, and unorganized rural-based economy. In Izmir urban region, a necessary condition for a flourishing district or area requires successful relationships with the metropolitan area. For example, in South-East sub-area, districts where agricultural production is based on successful citizen initiatives, such as agricultural cooperatives mainly producing for Izmir metropolitan municipality, do not lose population, at least in district centers.

In terms of population increase, there are tremendous increase in absolute population levels of non-metropolitan districts served by IZBAN in North and South sub-areas [Figure 2]. These districts are Aliğa and Menemen in the north, and, Menderes and Torbalı in the south [See Figure 1-b for these districts]. We expect significant effects of IZBAN on their population levels as main job and activity centers of the metropolitan area are easily accessible from these districts. Combined with steady decrease of population in farthest districts in the South-East sub-area, accessibility to metropolitan area can be considered as an important determinant of household relocation. However, this explanation falls short of explaining population increase in seaside settlements.

We guess that there are possible life-cycle effects in household relocation to seaside settlements as there are significant increases in senior populations in seaside non-metropolitan districts, in the North, in the Peninsula, and in the South. In Karaburun, a district in the Peninsula, where population increased by 14.95% in the last ten years, population over 50 years of age²¹ increased by 61.89% [population over 65 years of age increased by 57.61%]. In the northern district Foça, over 65 population increased by 91.98%, nearly doubled, in the same period. Moreover, in Menderes,

²¹ Some population cohorts in certain jobs or sectors earn retirement at early ages in Turkey. Retirement regulations changed in 1990s, granting retirement at different ages with respect to entry into the social security system and gender [women generally earn their retirement two years before men]. People retiring in the last ten years or so had earned their retirements in their 50s.

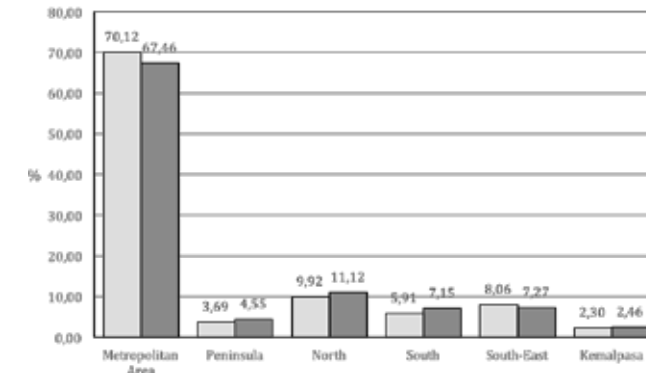

Figure 2. Population shares of sub-areas in Izmir urban region [Year 2008 in light gray vs Year 2018 in dark gray].

a district home to scattered seaside settlements in the south, over 65 population increased by 86.35% from 2008 to 2018, which is way higher than 38.88% general population increase in Menderes—Menderes is one the districts enjoying IZBAN accessibility in its non-seaside settlements.

In sum, dynamics of population change indicate strong signs of spatial variation, which may be linked, to different processes both in Izmir urban region and Turkey. Three ongoing processes, explained above briefly, can be mentioned as follows. The first one is the decentralization of the general population in the urban-region. Decentralization of general population works in two ways. Firstly, metropolitan area is decentralizing within itself. Population in fringe areas is increasing, especially in Çiğli, Bornova, Buca, and Gaziemir districts [See Figure 1-b for location of these districts]. Secondly, urban region is decentralizing in itself, mainly from metropolitan area to other centers in the urban region, mainly to Aliğa and Menderes in the North, to Seferihisar in the Peninsula, and to Menderes and Torbalı in the South [See Figure 1-b for location of these districts].

The second process in the urban region is the elderly densification of the seaside settlements, which is part of after-retirement relocation [which is a clear sign of life-cycle effect]. Demand for sea-side settlements coasting to Aegean and Mediterranean Seas is a country-wide phenomenon among middle and upper class pensioners who want to refrain from big city problems, such as pollution, congestion, sedentary life etc. Some of the pensioners relocated themselves to their second-homes [summer houses], which are upgraded for winter season. Others bought new ones.²² These population cohorts are highly automobile-centered as seaside settlements are traditionally transit-poor areas.

The third process is the depopulation of rural inland, namely Bergama and Kınık in the North, and, Tire, Bayındır, Ödemiş, Beydağ and Kiraz, in the South-East region. Rural neighborhoods in inland areas are consistently losing young population, mainly to

²² Those who are registered in address-based population registration system are reported here. We believe there are many more residents who are registered in non-coastal cities but live most of the year in seaside settlements.

district centers where urban services and access to education are better. Besides, primary schools in most of the villages²³ are closed and primary education changed to address-based registration [schooling far from one's registered address is ended mostly]. Accordingly, some households who have school-age children moved to nearby district centers.

All of the above processes can better be observed in Figure 3. Most of the densely populated inner metropolitan areas are losing population in spite of metro rail investments apart from IZBAN. There are various reasons why metro rail transit investment cannot hold population [these may be linked to lack of 5-D's mentioned above]. But the most significant of all can be summarized under poor residential quality in these areas [high density residential areas with housing units not fit for modern households]. Households seek better housing within the reach of their budgets, which are supplied mainly in the fringe areas [such as Gaziemir, Çiğli, Bornova and Buca] or in settlements accessible by transport modes available to them.

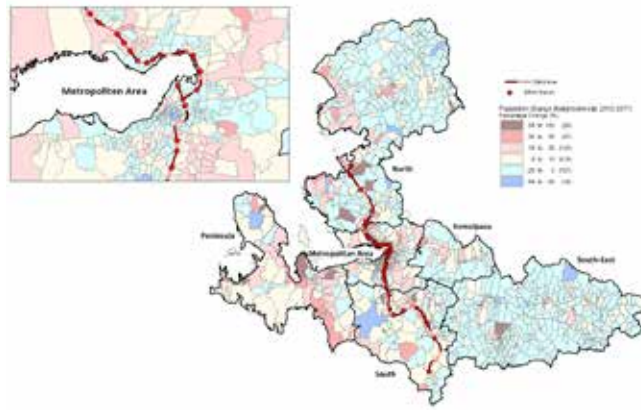

Figure 3. Change in neighborhood population levels between 2013 and 2017 in Izmir province.

Elderly densification of the seaside settlements can best be observed in the increase in the populations of northern, peninsular and southern seaside neighborhoods. Unfortunately, we do not have age-cohort address-based population data, but our observations from field trips are as follows. Increasing share of elderly in the inland areas consists of those who decided to stay as opposed to younger populations seeking better circumstances for their households, a classical phenomenon of migration and urbanization literature. However, increasing share of elderly [including retirees over 50 years of age] in seaside settlements consists of those seeking better quality of life in their new environments, away from hassles of big cities.

²³ Metropolitan municipality borders extended to the provincial borders in 2014, after when all villages and became metropolitan neighborhoods, i.e., *de jure* urban, under district municipalities, the second tier municipality under metropolitan municipality. Therefore, urban-rural dichotomy ended in official registrations under metropolitan municipality borders, which is in fact provincial border. Accordingly, after 2014, in official records, percentage of urban population in Turkey jumped to figures around 90 % which, in fact, includes a falsified approach to *de facto* rural areas.

Also evident in Figure 3 is widespread depopulation of inland rural neighborhoods. We already know that that village life is no equivalent to modern urban life, what is added lately to this is positive utility associated with urban services for active population and young households. These services range from connectivity to Internet service to cellular networks, which are provided at excellency levels in even non-metropolitan urban areas [REF]. Households, who relocate themselves to nearby urban center, maintain relationships with the rural area by private means of transportation whether or not they switch to urban jobs. Therefore, depopulation of rural areas should not be regarded as fleeing the rural areas as it includes relocating in space to acquire better services such as health, education, communications, social life, shopping etc. in modern life, without losing contact or relations with the rural life or production.

IZBAN Effects on Izmir Urban Region

We consider IZBAN effects under three groups: 1] Accessibility effects, 2] Mobility effects, and 3] Land use effects [Figure 4]. These effects are not mutually exclusive; in fact they are simultaneously interacting with each other, forming a virtuous [or vicious] cycle. From another standpoint, we might equally put forward that IZBAN has initiated chain events that reinforced each other in various ways [i.e. virtuous cycle]. In this regard, IZBAN is the main facilitator of these chain events or interaction between accessibility of the urban region, mobility [habits] of population groups, and land use changes in settlements.

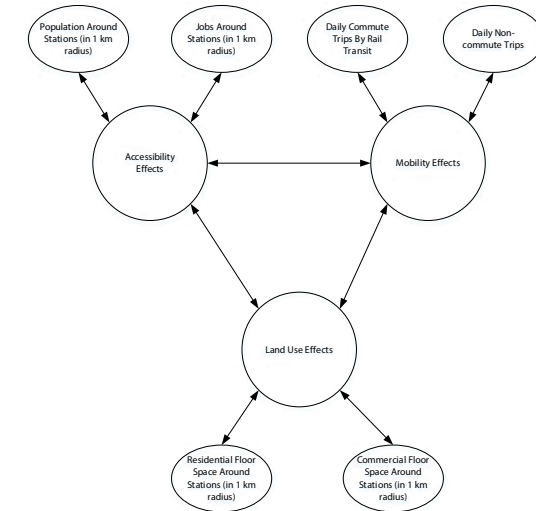

Figure 4. IZBAN effects on Izmir urban region.

Accessibility effects are mostly related to node characteristics and are considered to reflect on the change in population and jobs. Population, who enjoy IZBAN access to activities or businesses, which benefit from proximity to IZBAN, congregate around stations. However, we expect depopulation of the inner areas in the metropolitan region close to business districts, where residential conditions are

poor according to high density and new residential development chances are low. Concentration of population around outlying IZBAN stations goes hand in hand with changes in mobility habits. Increase in IZBAN commuter quantities and its usage can be differentiated according to regular trips for commuting, and irregular trips for non-commute purposes. Both trips are associated with each other in terms of mobility habits [e.g. activity spaces]. New commercial facilities [e.g. shopping malls] around stations increase commute and non-commute trips at the same time. This is more evident for Esbaşı station [see Figure 1] in Gaziemir district, which mainly serves to a shopping mall nearby, generating both commute and non-commute trips all day. Accordingly, both accessibility and mobility effects have interactive relationships with land use effects. Among these three effects, it is difficult to find out which comes first.

However, combination of these effects can be differentiated with respect to geographical scale. Population changes in the urban region point to macro level effects. In this regard, IZBAN is an adaptive transit policy [according to Cervero's classification]²⁴, by which existing transit system is adapted to serve scattered settlements in the urban region and help population redistribution in its region. Between 2008 and 2018, population of Izmir province has increased by 524,541, 44.08% which occurred in outlying districts served by IZBAN, i.e., Aliağa, Menemen, Çiğli, Gaziemir, Menderes, and Torbalı. Population change in these districts can partially be attributed to IZBAN, which started to operate in 2011. A more adequate comparison can be carried out by comparing population changes in these districts during pre-2011 [between 2007 and 2010] and post-2011 [between 2015 and 2018] periods. During pre-2011 period, non-central IZBAN districts²⁵ contributed 28.11% to provincial population increase; this figure increased to 49.46% during post-2011 period, which constitute nearly half of provincial population increase. This leads us to consider positive IZBAN effects on decentralization in the region.

Micro level effects can be observed around station areas. As stated in the background, distance to station and destination accessibility are two of the 5-Ds that signify a station's node characteristics. Accordingly, we may switch our focus to IZBAN neighborhoods, which are accessible from station areas using distance to station characteristic. Neighborhoods that intersect with one km radius from IZBAN station are signified as IZBAN neighborhood. Except from IZBAN neighborhoods in Selçuk district, there are 145 neighborhoods out of 1281 neighborhoods in the urban region.²⁶ A quick look into population change in neighborhoods point to higher figures in IZBAN neighborhoods. Figure 5 gives box-plots of percentage changes in neighborhood populations between 2013 and 2017. It is apparent that there are sig-

nificant percentage changes around IZBAN stations—Neighborhoods in South-East, Peninsula and Kemalpaşa are not served by IZBAN, these sub-areas are retained to highlight significant variation in population levels.

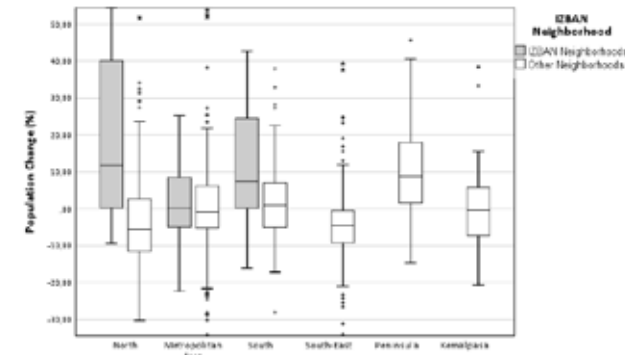

Figure 5. Box-plots of percentage changes in neighborhood populations [Izmir Urban Region]

Both in North and South sub-areas, population has increased in more than 75% of all IZBAN neighborhoods; this has decreased to 50% in metropolitan area. However, there is no difference between IZBAN and non-IZBAN neighborhoods in metropolitan area. The only sub-area where neighborhoods generally have increasing populations is the Peninsula sub-area, where, as stated above, densification of sea-side settlements are more apparent. When we turn our focus to the Metropolitan sub-area, population increase is not very much apparent.

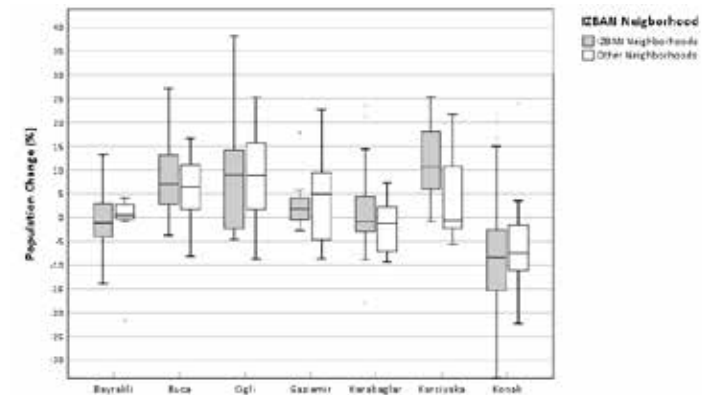

Figure 6. Box-plots of percentage changes in neighborhood populations in IZBAN-served districts [Metropolitan Sub-Area].

Above sections show that metropolitan population generally relocated to fringe areas; neighborhoods relatively close to the city center lose their populations [Figure 6]. To account for this, we use metropolitan districts for population changes. The only significant difference can be observed in Gaziemir, where IZBAN neighborhoods are slightly more attractive for household residential choices. In other districts, there is no significant difference from other neighborhoods. Above findings

²⁴ Cervero and Kockelman, "Travel, Demand and the 3Ds: Density, Diversity, and Design," 199-219.

²⁵ Districts served by IZBAN but out of the metropolitan area.

²⁶ The neighborhoods separated from stations by significant barriers are excluded from IZBAN neighborhood group.

show that IZBAN is facilitator of decentralization process by improving access to metropolitan center from outlying settlements in the north and the south.

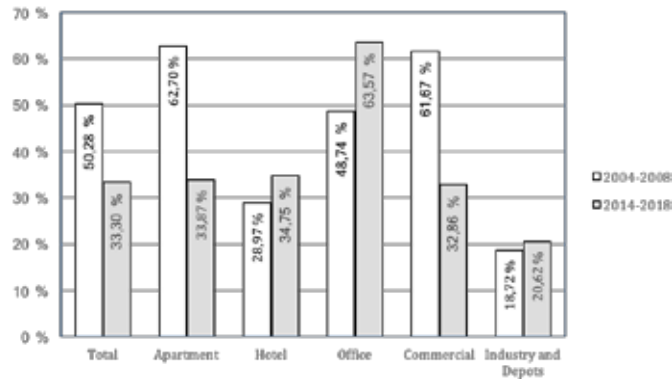

Figure 7. Percentage of metropolitan area in cumulative total acreage of building use permits: comparison of 2004-2008 and 2014-2018 periods in Izmir urban region.

Consequently, we may still maintain our basic premise that population change around IZBAN stations is a direct outcome of accessibility, mobility, and land use effects. Besides, we further may assert that intensity of relationships between these three effects determine level of population change, too. In this regard, land use dynamics might reveal indicative and supportive results. Using official accounts of building use permits²⁷ between 2014 and 2018, during when IZBAN is in full service, might stand for land use dynamics in the urban region. With regard to residential buildings, five IZBAN non-central districts which are on IZBAN route, i.e., Aliağa, Menemen, Çiğli, Gaziemir, and Torbalı, account for more than third of annual residential building permits in square meters both in 2014 [32.28%] and 2018 [34.86%]—share of metropolitan area in annual apartment [residential] building acreage decreased from 53.45% to 45.53% between 2014 and 2018. On the other hand, Konak, where the city's business district is located, increased its share of annual commercial building acreage by 20% between 2014 and 2018 in the urban region. Non-central districts on IZBAN route has increased their majority in annual industrial building investments from 58.7% to 86.52% in the same period. From these data, we may derive that land use is in constant change in districts on IZBAN route. On the one hand, there is decentralization of residential and industrial building investments, on the other hand, there is centralization in annual commercial building investments—annual commercial investments [i.e. building acreage] in the metropolitan area has increased its share in the urban region from 54.98% to 78.05%.

Above results might contradict with long-term land use dynamics. Therefore, we have to be cautious about deriving results from short-term dynamics. Share of cumulative total

²⁷ Official records of building use permits are retrieved from Turkish Statistical Institute's Internet portal databases.

acreage of annual building use permits of metropolitan area in Izmir urban area has decreased pre- and post-2010 periods [2004-2008 vs 2014-2018] from 50.28% to 33.3% [Figure 7]. This indicates a long-term trend of decentralization in the urban region, which is evident mostly in residential and commercial use permits. On the other hand, offices show a strong tendency of centralization, while hotels and industrial uses slightly increased their shares but do not indicate strong centralization.

Results from building permit statistics lead us to an interim conclusion that IZBAN have reinforced decentralization of residential use from metropolitan core to outlying districts such as Aliağa, Menemen, Menderes and Torbalı. However, there is tremendous decentralization of industry to Torbalı; it increased its share from 11.96% to 41.58% in Izmir's industry and depot use permits [cumulative acreage] between 2004-2008 and 2014-2018 periods. New hotel investments advanced in two ways. In the city center where residential population decreased, old buildings converted to hotel uses or new hotels are built in areas close to businesses and industry. As one of sea/sunshine tourism centers in Turkey, new hotels are also built in seaside settlements.

a. Google Earth Image [2018.10.03]

b. Google Earth Image [2011.05.11]

Figure 8. IZBAN Torbalı Station [Star] and its close vicinity [Google Earth is accessed on January 7, 2009]

The most striking change is noticed in decrease in commercial permit uses. This contradicts with short-term [annual] statistics given above. Focus in commercial development has switched to non-metropolitan centers. One may explain this by shopping mall surge in relatively small settlements in Turkey.

Macro level analyses might not be much indicative of IZBAN effects. More in-depth analysis might be available by using other resources such as Google Earth satellite images. Satellite images might reveal changes in station areas as a proxy for micro level analyses. For example, Torbalı, which is one of the residential development hot spots in Izmir urban region, might be used for an in-depth analysis by comparing two past satellite images, i.e., 2011 and 2018, of the IZBAN Torbalı station area. Figure 8 gives two of the images dated 2018 and 2011 respectively. Two land use dynamics become evident by comparing 2018 image with 2011 image: 1] New buildings are added on empty plots on the western side of the station [Area A], which lies in the urban fringe, 2] On the eastern side of the station [Area B], where there are relatively inner areas of Torbalı city, we come across new buildings replacing the old ones. Especially in Area B, one can see strong trend of land use densification by new buildings replacing the old ones around station area and along the main street.

It seems that IZBAN station is a facilitator of land use changes in its close vicinity. However, other forces seem to affect and induce variation in land use dynamics. When a similar research is carried out for Menemen, which in the North sub-area, served by IZBAN, we come across strong residential development in empty plots around station area but not much conversion from old residential buildings to new apartments. Therefore, we may conclude that each station might induce land use changes in relation to local housing market context, apart from macro relations.

Conclusion

IZBAN, which is a suburban rail line serving around 90% of Izmir urban-region's population, is an entrepreneurial success in Turkey. Maybe it is the single suburban line, established by a joint venture of local and central governments, in the world. As an urban-region juxtaposed on its metropolitan area, Izmir urban-region has benefited a lot from IZBAN. Decentralization, which was already going on since the 1990s²⁸, has been restructured by IZBAN. This has opened new opportunities for transit-oriented development in ways similar to transit metropolises in the world.²⁹ Population and employment centers are gaining weight in non-metropolitan areas in Izmir urban region. IZBAN served areas in non-metropolitan areas gain more weight than other non-metropolitan areas. Current study is not conclusive, but it certainly indicates that population increases in IZBAN served areas are definitely

affected by rail transit accessibility and mobility. We are convinced that land use changes in these areas are in constant interrelation with accessibility and mobility effects of IZBAN, forming a virtuous cycle.

Although macro scale changes are evident that IZBAN has become an integral part of the decentralization process in Izmir urban region, micro level changes are subject to deep scrutiny. Each station on IZBAN line has different combination of 5-Ds and thus exhibit different node and place characteristics, thereby rely on different context. Most development can be seen in already urbanized areas not separated from the rest of the settlement. IZBAN stations in Torbalı, Menemen and Aliğa are good examples of this. Among other stations, stations which are connected to nearby settlements by frequent, reliable and fast bus feeders prove to be an asset for positive development trends in those settlements. However, we need more data to support micro level analyses and reach to conclusive results.

After its inaugural, IZBAN has quickly proved to be an asset for Izmir urban region. It has helped decentralization process in urban region to nearby settlements as the decentralization process has gained pace after IZBAN was put into service. Among many other decentralization factors, IZBAN is the single one that might be an effective tool for securing transit metropolis in the future. Bu more is to be done in this vein. To do so, IZBAN has to be regarded not merely as a means of transportation but as an important restructuring tool for urbanization process in the urban region. Therefore, spatial planning tools are needed to support IZBAN both macro and micro geographical scales.

²⁸ For various government policies favoring decentralization see Güldem Özatağan and Ayda Eraydin, "The Role of Government Policies and Strategies Behind the Shrinking Urban Core in an Expanding City Region: the Case of Izmir," *European Planning Studies* 22, No. 5 [2014]: 1027-1047.

²⁹ For transit metropolises see, Cervero and Kockelman, "Travel, Demand and the 3Ds: Density, Diversity, and Design," 199-219.

References

- Alpkokin, Pelin, Sabaht Topuz Kiremitci, John Andrew Black, Sukru Cetinavci. "LRT and Street Tram Policies and Implementation in Turkish Cities." *Journal of Transport Geography* 54 [2016]: 476-487.
- Babalik-Sutcliffe, Ela. "Pro-ail Policies in Turkey: A Policy Shift?" *Transport Reviews* 27, No. 4 [2007]: 485-498.
- Cervero, Robert. *The Transit Metropolis: A Global Enquiry*. Washington D.C.: Island Press, 1998.
- Cervero, Robert, Kara Kockelman. "Travel, Demand and the 3Ds: Density, Diversity, and Design", *Transportation Research Part D: Transport and Environment* 2, No. 3 [1997]: 199-219.
- Cervero, Robert and Jin Murakami. "Rail and Property Development in Hong Kong: Experiences and Extensions." *Urban Studies* 46, No. 10 [2009]: 2019-2043.
- Ettema, Dick and Roy Nieuwenhuis. "Residential Self-selection and Travel Behaviour: What Are the Effects of Attitudes, Reasons for Location Choice and the Built Environment?", *Journal of Transport Geography* 59 [2017]: 146-155.
- Garmendia, Maddi, José M. de Urena, Cecili Ribalaygua, et.al. "Urban Residential Development in Isolated Small Cities That Are Partially Integrated in Metropolitan Areas By High Speed Train." *European Urban and Regional Studies* 15, No. 3 [2008]: 249-264.
- Garreau, Joel. *Edge City: Life on The New Frontier*, New York: Anchor Books, 1992.
- Kentworthy, J. Laube, F. "Urban Transport Patterns in a Global Sample of Cities & Their Linkages to Transport Infrastructure, Land Use, Economics & Environment", *World Transport Policy & Practice* 8, No. 3 [2002]: 5-19.
- Mohammad, Sara I., Daniel J. Graham, Patricia C. Melo, Richard J. Anderson. "A Meta-analysis of the Impact of Rail Projects on Land and Property Values", *Transportation Research Part A: Policy and Practice* 50 [2013]: 158-170.
- Mumford, Lewis. *The City in History. Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*. New York: Harcourt, Brace & World, 1961.
- Newman, Peter W. G. and Jeffrey R. Kenworthy. "The Land Use-Transport Connection: An Overview", *Land Use Policy* 13, No. 1 [1996]: 1-22.
- Özatağan, Güldem and Ayda Eraydin. "The Role of Government Policies and Strategies Behind the Shrinking Urban Core in an Expanding City Region: The Case of Izmir", *European Planning Studies* 22, No. 5 [2014]: 1027-1047.
- Saldıraner, Yıldırım. "Airport Master Planning in Turkey; Planning and Development Problems and Proposals", *Journal of Air Transport Management* 32 [2013]: 71-77.
- Şenbil, Metin. "Kent-içi Ulaşımda Atılan Adımlar", In *İzmir Modeli Çalışmaları Üçüncü Kitap: İzmir Büyükşehir Belediyesinin Yerel Kalkınma, Çevre ve Altyapı Sağlamadaki Performansları*, 322-371. İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi, 2018.
- Şenbil, Metin and Tanyel Özelçi-Ecerel. "Kent İçi Ulaşımda Atılan Adımlar-İzmir Büyükşehir Belediyesi İmar Uygulamaları", In *İzmir Modeli Çalışmaları: Aziz Kocaoğlu ile Söyleşiler*, 102-123. İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi, 2018.
- Spit, T. and L. Bertolini. *City on Rails: The Redevelopment of Railway Station Areas*, London: E&FN Spon, 1998.
- Tekeli, İlhan and Selim İlkin. *Cumhuriyetin Harcı 3: Modernitenin Altyapısı Oluşurken*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2004.
- Yetişkul Emine and Metin Şenbil. "Kentsel Ulaşım Sektöründe Enerji Verimliliği: Uluslararası Bir Karşılaştırma", *METU JFA* 27, No. 1 [2010]: 185-200.

Büyükşehir Belediye Sisteminde Yaşanan Değişime Dair İzmir'de Vatandaş Algısı Araştırması*

ÖZET

ABSTRACT

* 112K538 Nolu, 'Yerel Nitelikli Hizmet Sunumunda Yeni Ölçek Arayışları: Büyükşehir Belediyeleri ve Mahalli İdare Birlikleri Üzerinden Bir İnceleme' başlıklı TÜBİTAK 1001 Projesi'nin verileri kullanılmıştır.

The data of TÜBİTAK 1001 Project no. 112K538 titled 'Yerel Nitelikli Hizmet Sunumunda Yeni Ölçek Arayışları: Büyükşehir Belediyeleri ve Mahalli İdare Birlikleri Üzerinden Bir İnceleme [Seeking New Scales in Local Services Provision: A Study on Metropolitan Municipalities and Local Government Unions].

'6360 Sayılı Yasa' ile dönüşüm sonrası büyükşehir belediyelerinde hizmet sunum alanlarının genişletilmesi nedeniyle, kanunun yerel halkın hayatına ne derece ve nasıl yansıdığı; ilgili belediye birimlerinin hizmet sunumunda karşılaştıkları zorluklar vb. akla gelen ilk sorulardır. TÜBİTAK, 1001 projesi kapsamında Türkiye'de 7 bölgeyi temsilen seçilen, 7 büyükşehirde yürütülen 'Yerel Nitelikli Hizmet Sunumunda Yeni Ölçek Arayışları: Büyükşehir Belediyeleri ve Mahalli İdare Birlikleri Üzerinden Bir İnceleme' isimli projenin verilerinden faydalanılarak, söz konusu sorular İzmir özelinde bu çalışmada irdelenmiştir. Ankete katılan vatandaşların; köylerin mahalleye dönüşmesi, il özel idarelerinin ve mahalli idare birliklerinin kapanması, hizmet maliyetleri, köyden kente göç, mahalle kimliği, köylerin zamanla ne derece kentsel nitelik kazanacağı gibi yeni idari yapı hakkında görüşleri sorgulanmıştır. Katılımcıların ağırlıklı olumsuz bir algıya sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada halkın, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin sunduğu hizmetlerden memnuniyetleri ve hizmet etkinliğine yönelik algıları, belediye hizmetlerinin büyükşehir ya da ilçe belediyeleri arasındaki paylaşımına dair görüşleri sorulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 6360 Sayılı Kanun, Yerel Hizmet, Vatandaş Algısı, İzmir, Büyükşehir Belediyesi.

A STUDY ON CITIZEN PERCEPTION IN İZMİR WITH REGARD TO THE CHANGES OCCURRED IN METROPOLITAN MUNICIPALITY SYSTEM

Due to the enlargement of the services delivered within metropolitan municipalities after the transformation with the Law numbered 6360, to what extent and how this Law has influenced the life of local people, difficulties encountered in the service delivering of the related municipality units are the main questions of this paper. In this study, the aforementioned questions are investigated in İzmir Metropolitan Municipality case by using the data of the Project named "The Pursuit of New Criterion for Local Service Delivering: A Study on Metropolitan Municipalities and Local Administrative Unions" conducted in seven metropolitan municipalities chosen on behalf of seven regions in Turkey as part of a completed TUBITAK 1001 Project. The perceptions of the citizens participated in the survey towards the latest administrative structure, such as converting villages into neighbourhoods, closing of special provincial administrations and local administrative unions, service costs, rural-urban migration, neighbourhood identity, to what extent villages will gain urban quality were investigated. It was found that the participants have significantly a negative perception. In the study satisfaction from the services delivered by İzmir Metropolitan Municipality, perceptions of people towards service activities and sharing of municipal services between metropolitan and county municipalities were questioned.

Keywords: Law Numbered 6360, Local Service, Citizen Perception, İzmir, Metropolitan Municipality.

Giriş

Türkiye'de tarihsel olarak farklı nedenlerle, büyükşehirli ve kıyılara doğru yaşanan hızlı nüfus göçü bir yandan kentleri -ve dolayısıyla belediyeleri- alan ve özellikle nüfus açısından büyüttü. Diğer yandan çevredeki köylerin ve küçük belediyelerin yaygın bir yapılaşmayla merkezdeki en büyük kentlere doğru yayılması olgusu ortaya çıkmıştır. Sonuçta, çok sayıda köy ve belediyeden oluşan metropoliten kentsel

Murat OKÇU [Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi]

Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE [Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi]

Nilüfer NEGİZ [Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi]

Hüseyin ÖZGÜR [Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi]

alanlar meydana gelmiştir. Kentleşme hızı 1950'lerden itibaren yüksek seyreden Türkiye'de giderek nüfusun önemli bir kısmı, büyük ve ortaanca şehirlerle kıyılarda ki yerleşim öbeklerinde yığılmıştır. Büyükşehir belediyesi sistemi kurulmadan önce özellikle İzmir ve İstanbul gibi şehirlerde gözlenen parçalanmış idari/siyasi yapı artık Türkiye'nin farklı büyüklüklerdeki kentsel alanlarında da gözlemlenir hale gelmiştir. Kentsel ve/veya metropoliten alan artık dinamik ve ekonomik, siyasal, idari, sosyolojik, ticari, mali yönleri de olan önemli bir mekânsal boyut haline gelmiştir.

1981 öncesinde Türkiye'de metropoliten ve metropolleşme sürecindeki kentlerin, daha doğrusu kentsel alanların, yönetimi için kimi kısmi veya kapsamlı model ve öneriler gündeme gelmiş ve/veya uygulanmıştır. Metropoliten alan içinde bazı kamu hizmetleri için tek tek belediyelerin çoğu en uygun hizmet alanlarını oluştururlar ancak belediyeler birbirlerine yaklaştıkça, kaynaklar azaldıkça ve metropolitenleşme arttıkça, tek bir belediyenin hizmeti yerine getirmesi uygun ve mümkün olmayabilir. Ulaşım, kanalizasyon, temizlik, imar, planlama ve çevre gibi birçok hizmetlerin bir bölge veya havzada bir bütün olarak ele alınması daha rasyoneldir. Kıt, çoğaltılamayan bir doğal kaynak olan toprağın en uygun biçimde kullanılması ve planlanması da geniş alanlar içindeki yerel yönetim birimlerinin birleşmesini zorunlu duruma getirir.¹ Metropoliten alan içinde yerel yönetim birimlerinin birleşmesini sağlayan ve idari yapılarını değiştiren '6360 Sayılı Yasa'nın uygulanmasıyla başlayan süreçte, büyükşehir belediyeleri için ortaya çıkan ölçek değişikliklerinin Türkiye'de yerel kamusal hizmetlerin sunumu üzerinde çok ciddi etkilerinin olacağı ve uygulanan temel modeli değiştireceği tezinden hareket ederek halkın, büyükşehir belediyelerinin kendi içinde alt ve üst kademedede [büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasında] ve büyükşehir belediyesi ile merkezi yönetim arasında sorumluluk ve yetki paylaşımına bakışı anketler yoluyla; büyükşehir belediyelerinin atanmış ve seçilmiş yöneticilerinin görüşleriye mülakatlar yoluyla yorumlanması çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

Büyükşehir Yönetim Sisteminde Dönüşüm

Yerel yönetimlerle alakalı Cumhuriyet döneminde Türkiye'de ilk düzenleme, 1924 yılında çıkarılan kanunla köylere yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. 1924 ve 1961 Anayasalarında büyükşehirlerle ilişkin düzenlemeye yer verilmemiştir. Büyükşehirlerin kurulmasıyla ilgili temel 1982 Anayasasının 127. maddesinde, "büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir" hükmüyle oluşturulmuştur. Gelişmiş ve büyük kentsel alanları içeren büyükşehirlerle yönelik düzenlemeler, 1980'li yıllar sonrasında gerçekleşmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir'de 1984 yılında, "3030 Sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun" ile büyükşehir belediyesi kurulmuştur. 1984 yılından, 2014 yılına kadar toplamda 16 büyükşehir belediyesi kurulmuştur.

¹ Ruşen Keleş, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Cem Yay., 1998, sy. 23-24.

Mart 2014 yerel seçimleriyle, 2012 yılında yasalaşan Türkiye'de yerel yönetimlerde ölçek, kapasite, model, kentsel ve kırsal altyapı, yerleşme ve yapılaşma sorunlarına katkı vermesi beklenen "6360 Sayılı, On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ve 2013 yılında yasalaşan, 6447 Sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle² ülkemizde [yeni ilave edilen 14 belediye ile] büyükşehir belediyesi sayısı, 30'u bulmuştur.

Türkiye'nin idari yapısıyla ve il düzeyinde yerel hizmetlerin sunumuyla ilgili, '6360 Sayılı Kanun' önemli değişikliklere yol açmıştır. 30 ilde, il özel idarelerinin kaldırılması, belde belediyeleriyle köylerin, mahalleye dönüştürülmesi önemli hukuki düzenlemelerdir. '6360 Sayılı Kanun'la, büyükşehir belediyeleri ilçe belediyeleriyle birlikte daha önce il özel idarelerinin verdiği hizmetlerin de önemli bir kısmını üstlenerek, görev alanı genişletilirken büyükşehir belediyesi-ilçe belediyesi arasındaki görev ve yetki çakışmalarına yol açan düzenlemelere de yol açmıştır.

Yasayla, büyükşehir belediyesi kurmaya ilişkin iktidar her ne kadar -büyükşehirlerin sayısını artırdığı için- yerleşme yönünde bir adım olarak değerlendirilebilse de gerçekte yapılan il içindeki yetkileri büyükşehir devretmek, yerel düzeyde merkezileşmeyi gerçekleştirmektir.^{3 4}

Yapılan düzenlemelerle hizmetin vatandaşa en yakından sunulması anlayışından uzaklaşmış, bu yönüyle bürokrasi artırılmış, vatandaşa ilâve yükler getirilmiştir. '6360 ve 6447 Sayılı Kanun'larla, otuz ilde köylerin ve ilçe belediyelerinin kaldırılıp, ilçe belediyesinin bir mahallesi hâline dönüştürülmeleri, 'Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı' açısından eleştirilebilir. Kararların burada oturan halk tarafından değil, daha uzakta bulunan belediye meclisleri tarafından alınması, hizmette yerindenlik [subsidiarity] ilkesine aykırıdır.

Türkiye'de büyükşehir belediyesi sisteminde, dönüşüme yol açan sebepler; büyükşehir belediyelerinin görev alanlarının ve yetkilerinin il özel idareleriyle sıklıkla çakışması, alt/ikinci kademe belediyelerinin sayısını azaltıp ölçeği büyültme ihtiyacı, Avrupa Birliği'ne uyum, bazı belediyelerin kapatılması, yüksek mahkemelerin verdiği kararlar, çevre sorunları gibi konular sayılabilir.⁵ Ancak yaşanan dönüşüm sonrası, metropoliten alanda ideal ölçeğe ulaşıldığı ya da ideal hizmet kapasitesine ve mali yapıya kavuşturulduğu maalesef iddia edilemez.

² 14/3/2013 tarihli 6447 sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile Ordu ili de büyükşehir belediyesi statüsü alacak iller arasına katılmıştır.

³ Pelin Pınar Özden, "Büyükşehirler Yasası" Merkezi Güçlendirir, <http://bianet.org/bianet/toplum/138569-buyuksehirler-yasasi-merkezi-%20g%C3%BC%C3%A7lendirir>, [2012], [Erişim Tarihi: 30.07.2019].

⁴ Bülent Duru, "Büyükşehir Tasarısı ve Kent Hakkı" <http://bianet.org/bianet/kent/141531-buyuksehir-tasarisi-ve-kent-hakki>, [2012], [2012] [Erişim Tarihi: 30.07.2019].

⁵ Hüseyin Özgür, Pınar Savaş-Yavuzçehre, "Türkiye'nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi:1982-2015", *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 2016, 7 [1] 903-926.

Belli bir coğrafi alanda çok sayıda yerel yönetimin yetkili olması planlama ve koordinasyonun sağlanamamasına, ölçek ekonomisinden yeterince yararlanılamamasına ve bu nedenle kaynak israfına yol açabilmektedir. Sanayileşme, ulaşım ve çevre gibi artan sorunların hizmet üretme kapasitesi ve yeterli mali kaynaktan yoksun küçük ölçekli mahalli idarelerce çözülmesi mümkün görülmemektedir. Bu durum, kaynakların etkin ve yerinde kullanımını engellemekte, küçük yerleşim birimlerinin yanı sıra nüfusun yoğun olduğu büyükşehirlerde de ciddi yönetim sorunlarına yol açmaktadır. Uygun büyüklükte hizmet üretecek güçlü yerel yönetimlerin olmayışı, halkın yerel yönetimlerden beklediği kamu hizmetlerinin kaliteli biçimde karşılanamaması ve kamu hizmetlerinin sunumunda koordinasyon eksikliği sorunlarını ortaya çıkarmaktadır.⁶ '6360 Sayılı Kanun'un gerekçesinde de mevcut yerel yönetim yapısıyla, yerel nitelikteki kamu hizmetlerinin etkin ve verimli şekilde sunulma imkânı kalmayan bazı illerde, bu hizmetlerin vatandaşların artan beklentilerini karşılayabilecek nitelik ve kabiliyetle donatılmış, ideal ölçekte etkin hizmet sunma potansiyeline sahip yerel yönetimlerce sağlanmasının öngörülmekte olduğu ve bu doğrultuda bir düzenleme yapıldığı ifade edilmiştir.

Araştırma Alanı Hakkında

Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen 'Yerel Nitelikli Hizmet Sunumunda Yeni Ölçek Arayışları: Büyükşehir Belediyeleri ve Mahalli İdare Birlikleri Üzerinden Bir İnceleme' adlı 1001 kodlu temel bilimsel araştırma projesinin çıktılarına dayalıdır. Projede, büyükşehir belediyeleri ve mahalli idare birlikleri düzenlemeleriyle ortaya çıkan ölçek değişikliklerinin Türkiye'de yerel kamusal hizmetlerin sunumu üzerinde çok ciddi etkilerinin olacağı ve uygulanan temel modeli değiştireceği tezinden hareket edilerek halkın büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyeleri arasındaki yetki ve görev paylaşımı anket yoluyla incelenmiştir.

Kaynak: <https://www.izmir.bel.tr/tr/BuyuksehirSinirHaritasi/125/212> [Erişim Tarihi: 30.07.2019].

⁶ Cevdet Yılmaz, "Yerel Yönetimlerin Başarısının En Önemli Ön Şartı Kentlerin Ekonomik Gelişimidir", Türkiye Belediyeler Birliği, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Sayı 774-775, Yeni Büyükşehirlere Doğru Sayısı, Ekim-Kasım, 2007.

İzmir'in; Aliağa, Balçova, Bayındır, Bayraklı, Bergama, Beydağ, Bornova, Buca, Çeşme, Çiğli, Dikili, Foça, Gaziemir, Güzelbahçe, Karabağlar, Karaburun, Karşıyaka, Kemalpaşa, Kınık, Kiraz, Konak, Menderes, Menemen, Narlıdere, Ödemiş, Seferihisar, Selçuk, Tire, Torbalı ve Urla olmak üzere 30 ilçesi bulunmakta ve ilçelerin toplamıyla birlikte İzmir ili yaklaşık 11906.85 km² yüzölçümüne sahiptir.

İzmir genelinde 21 yerleşimde toplamda, 1670 katılımcıya ulaşılmıştır. Söz konusu katılımcı sayı ve yüzdeleri gösteren tablo yukarıda verilmiştir. İzmir, belediye [bütün] sınırlarıyla, ilçe sayısı ve yüzölçümü açısından oldukça geniş ve yaygın/yayılmış bir kent olarak karşımızdadır. Bu noktada, projede önemsenen bir husus olan yerleşimlerin/sakinlerin büyükşehir merkezine olan uzaklığı, İzmir için de önem arz etmektedir.

- I. 0-49 km. 798 katılımcıya ulaşılmış,
- II. 50-99 km. 689 katılımcıya ulaşılmış
- III. 100-+km. 183 katılımcıya ulaşılmıştır.

Tablo 1: Saha Çalışmasında Ulaşılan Yerler

KENT	Freakans	Geçerli Yüzde
İZMİR	İzmir Balçova	109
	İzmir Narlıdere	22
	İzmir Karşıyaka	50
	İzmir Konak	136
	İzmir Bornova	57
	İzmir Buca	103
	İzmir Gaziemir	30
	İzmir Bayraklı	17
	İzmir Çiğil	7
	İzmir Bayındır	4
	İzmir Güzelbahçe	8
	İzmir Urla	7
	İzmir Kınık	3
	İzmir Çeşme	348
	İzmir Dikili	163
	İzmir Aliağa	119
	İzmir Ödemiş	313
	İzmir Menemen	7
	İzmir Torbalı	2
	İzmir Tire	9
	İzmir Bergama	156
	Total	1670
		100,0

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Yerleşimlerin Merkeze Uzaklığı

KENT	Freakans	Geçerli Yüzde
İZMİR	1,00	798
	2,00	689
	3,00	183
	Total	1670
		100,0

Tablo 2'de İzmir sahasında ulaşılan bu 21 yerleşimin merkeze olan uzaklıklarının sayı ve yüzde değerleri üç kategoride toplanarak verilmiştir.

Çalışmada Amaç Yöntem ve Bulgular

Araştırmada hem nitel hem de nicel araştırma yöntemi birlikte kullanılmış ve İzmir ölçeğinde; İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin sunduğu hizmetlerden memnuniyetleri ve hizmet etkinliğine yönelik algıları, belediye hizmetlerinin büyükşehir ya da ilçe belediyeleri arasındaki paylaşımına dair görüşleri ortaya koyulmak istenmiştir. Yönetici mülakatlarıyla;

i) “2003 yılında başlayan ve 2008 yılına kadar devam eden 5302, 5216, 5355 ve 5747 sayılı kanunları kapsayan düzenlemeler yerel aktörlerin karşılaştığı sorunları çözmede yeterli olabilmiş midir?”

ii) “Hâlihazırdaki bölgesel nitelikteki yerel hizmetlerin sunumunda karşılaşılan sorunlar nelerdir?”

iii) “Bu sorunların çözümünde ne tür stratejiler geliştirilebilir?” sorularına yanıtlar aranmıştır. Araştırmanın yapıldığı tarihte İzmir nüfusu 3.965.232 olup⁷ bu evreni temsilen 1670 kişiyle, anket çalışması yürütülmüştür. Nitel yöntemdeyse, büyükşehir belediye yönetiminde üst düzey görevlilerden [Büyükşehir Belediye Genel Sekreter Yardımcısı, Büyükşehir İlçe Belediye Başkan ve Başkan Yardımcıları ve benzeri] 15 kişiyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Araştırma için 35 sorudan oluşan anket formu, proje ekibi tarafından hazırlanmıştır. Anket formundaki sorular dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ‘Demografik Bilgiler’ başlığı altında; cinsiyet, yaş grubu, eğitim durumu, gelir ve yaşanan yere ilişkin sorular yer almıştır. İkinci bölümde, ‘6360 Sonrası Yaşanan Dönüşümünden Memnuniyet’ başlığı altında 5’li Likert Ölçeğine dayalı; [1- Kesinlikle Katılıyorum, 2- Katılıyorum, 3- Kısmen Katılıyorum, 4- Katılmıyorum ve 5- Kesinlikle Katılmıyorum] 10 adet soru yer almıştır. Üçüncü bölümde, ‘Büyükşehir Belediyesinin Sunduğu Hizmetler İçin Etkinliğin Değerlendirmesi’ başlığı altında, 5’li Likert Ölçeğine dayalı, 10 adet soru yer almıştır. Dördüncü bölümde, ‘Büyükşehir Yönetim ve Hizmet Sunumuna İlişkin Öneriler’ başlığı altında 5’li Likert Ölçeğine dayalı 5 soruyla, yerel nitelikli hizmetlerin değerlendirilmesine yönelik katılımcının sıralamasına bırakılan 2 soruya yer verilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği; genel ölçekte %75,5, B ve C Grubu sorularını da ayrı birer ölçek olarak test ettiğimizde sırasıyla %81 ve %63 güvenilirlik seviyesi tespit edilmiştir.

⁷ www.tuik.gov.tr, 2011, [Erişim Tarihi: 15.03.2014]

Araştırmanın Demografik Bulguları

Tablo 3: Katılımcıların Yaş ve Cinsiyet Bilgileri

Yaş	Frekans	Yüzde
18-24	228	13,7
25-34	394	23,6
35-44	500	29,9
45-54	324	19,4
55-64	114	6,8
65-90	110	6,6
Toplam	1670	100,0
Cinsiyet	Frekans	Yüzde
KADIN	678	40,6
ERKEK	992	59,4
Toplam	1670	100,0

Araştırma alanında görüşülen 1670 katılımcının; %59,4’ü erkek, %40,6’sı kadın olup, 35-44 ile 25-34 yaş aralıklarında diğer yaş gruplarına oranla daha yüksek bir katılım sağlanmıştır.

Tablo 4: Katılımcıların Meslekleri

KENT		Frekans	Yüzde
İZMİR	Memur	147	8,8
	İşçi	168	10,1
	Çiftçi	204	12,2
	İssiz	163	9,8
	Öğrenci	115	6,9
	Esnaf	196	11,7
	Akademik Personel	44	2,6
	Ev Hanımı	234	14,0
	Emekli	192	11,5
	Serbest	140	8,4
	Diğer	67	4,0
	Toplam	1670	100,0

Meslek gruplarının hepsinden katılımcıya ulaşılmış, esnaf, işçi, çiftçi ve emekli grupları dağılım içinde diğer meslek gruplarına göre daha yüksek orana sahiptir.

Tablo 5: Katılımcıların Eğitim Durumları

KENT		Frekans	Yüzde
İZMİR	Okuma yazma bilmiyor	5	,3
	Okuma yazma biliyor	28	1,7
	İlkokul mezunu	462	27,7
	Ortaokul mezunu	306	18,3
	Lise mezunu	424	25,4
	Yüksekokul mezunu veya devam ediyor	377	22,6
	Lisansüstü	68	4,1
	Toplam	1670	100,0

Tablo 6:Katılımcıların Gelir Durumları

KENT		Frekans	Yüzde
İZMİR	0-1000	142	8,5
	1001-2000	617	36,9
	2001-3000	558	33,4
	3001-4000	254	15,2
	4001-üzeri	99	5,9
	Toplam	1670	100,0

Katılımcıların eğitim seviyesinde ilkokul mezunu olma ilk sırada yer alırken; lise ve lisans eğitimi alanların iki ve üçüncü sırada görülmektedir. Çalışma alanında katılımcıların ekonomik düzeyinin orta gelir altında olduğu söylenebilir. Katılımcıların %70,3'ü, 1000-3000 TL arası gelir seviyesindedir.

‘6360 Sayılı Yasa’ ile Yaşanan Dönüşüme İlişkin Bulgular

Katılımcıların büyükşehir sistemindeki dönüşüme yönelik algısı, büyükşehir belediyesinin hizmetlerine yönelik algıları [olumlu-olumsuz] ve yaşanan bu dönüşüm sonrasında büyükşehir belediye yönetim sistemi ve hizmet sunumu anlayışına yönelik önerileri sorgulanmıştır.

Tablo 7: 6360 Sonrası Yaşanan Dönüşümden Memnuniyet

KENT		N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
İZMİR	B1	1670	1,00	5,00	3,0713	1,09865
	B2	1670	1,00	5,00	3,3970	,95237
	B3	1670	1,00	5,00	3,3862	,93718
	B4	1670	1,00	5,00	3,4000	,95080
	B5	1670	1,00	5,00	2,7766	,92034
	B6	1670	1,00	5,00	2,4281	,93108
	B7	1670	1,00	5,00	3,2880	,99020
	B8	1670	1,00	5,00	2,8689	,95252
	B9	1670	1,00	5,00	3,0204	,97829
	B10	1670	1,00	5,00	3,0946	1,00420
	Valid N [listwise]	1670			3,07311	

[1: Tamamen Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kısmen Katılıyorum, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum]

Araştırmada ‘6360 Sayılı Kanun’un getirdiği değişimler, 10 farklı ifade olarak bir ölçek altında toplanmıştır. 10 ifadenin tek tek ve toplu olarak ortalamaları, araştırma sahasının genel eğilimini koymaktadır.

B1. 30 Mart yerel seçimleri sonrası, büyükşehir belediyesi sınırlarının il sınırlarına kadar genişlemiş olması vatandaşa daha etkin hizmet sunulması açısından olumlu bir gelişmedir. [3,07].

B2. Büyükşehir belediyesi [il] sınırlarındaki köylerin/beldelerin mahalleye dönüştürülmesini uygun buluyorum. [3,39].

B3. Büyükşehir belediyesi [il] sınırlarındaki il özel idarelerinin kapatılmasını uygun buluyorum.[3,38].

B4. Büyükşehir belediyesi [il] sınırlarındaki mahalli idare birliklerinin kapatılmasını uygun buluyorum. [3,40].

B5. Bulunduğum ilçenin öne çıkacağını, mahalle kimliğinin ise geri plana itileceğini düşünüyorum. [2,77].

B6. Yeni düzenleme sonrası belediye hizmetlerinin maliyetinin artacağını/arttığını düşünüyorum. [2,42].

B7. Bütün ilin büyükşehir belediyesi olması ile köyden kentlere göçün azalacağını düşünüyorum. [3,28].

B8. Büyükşehir belediyesine yeni katılan köylerin zamanla kentsel nitelik göstereceğini/kentleşeceğini düşünüyorum/bekliyorum. [2,86].

B9. Büyükşehir belediyesinin kapanan mahalli idare birliklerinden daha etkin hizmet sunacağını düşünüyorum. [3,02].

B10. Büyükşehir belediyesinin İmar planları konusundaki yetkisinin kentin бүтүнлүгүнүн sağlanması açısından doğru olduğunu düşünüyorum. [3,09].

İfadelerin ortalama değerlerinin, ‘katılıyorum’ ve ‘kısmen katılıyorum’ seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu soru grubunun genel ortalaması da 3,073 ile kısmen katılıyorum seviyesindedir. Yani katılımcılar, 6360 ile Büyükşehir alanlarında getirilen düzenlemelere, genel olarak yeniliklere karşı olumlu bir değerlendirme yapmışlardır.

Dönüşüm ve etkileri belediye yönetiminden yetkililere de nitel olarak sorulmuş 6360 sonrası uygulamaları, görevli olduğu belediye özelinde olumlu olduğunu ifade eden görüşmeci, BŞB’nin 5216 sayılı Büyükşehir Belediye yasası tecrübesiyle 6360 daha hazır olduklarının altını çizmiştir.

“Kurumsal anlamda 5216 ile ciddi tecrübe elde ettik. 6360 sonrası personel devri, mezbaha, sebze hallerinin devri ile ilgili sorunlar yaşanabilir. Bunları aşmak adına girişimlerimiz devam ediyor su hizmetlerinde çok ciddi sıkıntı 5216’da yaşadık. İZSU önceden toplandı yeni bağlanacak yerlerle irtibata geçerek. Yatırım, kanalizasyon, dere ıslahı, su kalitesini artırma, içme suyu temini, arıtma tespitleri yapıldı. 6360 sonrası en büyük sıkıntıyı mezarlık hizmetlerinde yaşıyoruz. 5216 sonrası tecrübemiz ile 6360 sonrası hizmetlerde etkinlik için çalışacağız.” [İzmir Büyükşehir Belediyesi Hizmet Birimi]

Dönüşüm konusunda gündemde en çok tartışılan konu, yönetilecek ve hizmet götürülecek alanın büyüklüğü olmuştur. Bu konu çalışmada da ifade edilmiş, özellikle Büyükşehir ilçe belediyelerinin konu hakkında endişeleri olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, Büyükşehir ilçe belediye yönetimlerinde ölçek açısından büyümenin, hizmet ve etkinlik açısından olumsuzluk taşıdığı yönünde kanaatler de edinilmiştir.

“Hizmet verilen mekân arttı. Ekip ekipman arttırıldı. Ama alan geniş denetim mekanizması zor. Sistem kuruluyor ama her tür yerde denetim aynı değil. Yeni baştan sistem kuruluyor. Oradaki belediyenin yerlerini kullanıyoruz. Personel artışı oldu.” [İzmir Büyükşehir Belediyesi Hizmet Birimi]

Yine dönüşüm konusunda sıklıkla dile getirilen bir başka konu, İzmir İl Özel İdaresi ve köylerinin tüzel kişiliğinin kaldırılması olmuştur. Çalışmada da konu hem halka yöneltilen anket sonuçlarında, hem de yönetici mülakatlarında görülmüştür.

Kanun sonrası mahalleye dönüşen köylerdeki vatandaşın algı ve beklenti değişimini dile getiren katılımcı, bu konuda genel bir endişe olduğunu ortaya koymaktadır.

“Vatandaşın beklentileri arttı. Büyükşehir belediyesinden yatırım bekleniyor ama imkânlar yetersiz. Köy yolu yıllarca asfaltsız olsa da şimdi yol bekleniyor. Köylerde haşere sorunu büyük, 21 bölgede köylerde tavuk hayvan ilaçlaması şimdiye dek problem olarak görülme de bugün beklentiler şikâyetler arttı, algı arttı.” [İzmir Büyükşehir Belediyesi Hizmet Birimi]

“... Şimdi hayvan damı şikâyet konusu oldu. Farklı yapılaşma olmalı ilçe belediyelerinde. Mahalli İdare Birlikleri varken bu sorun vardı ama kentli mahalleli olunca istekler talepler arttı. Kırsal kent meydanı haline getiremezsiniz. Kırsalın kalkınması kırsal dinamiklerle olmalıdır.” [İzmir Büyükşehir Belediyesi Hizmet Birimi]

Yerel Hizmetlere İlişkin Bulgular

Tablo 8: İzmir Büyükşehir Belediyesinin Sunduğu Hizmetlerin Değerlendirilmesi

SORULAR	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
C1	1670	1,00	5,00	2,4958	,92934
C2	1670	1,00	5,00	2,4521	,89123
C3	1670	1,00	5,00	2,5503	,87344
C4	1670	1,00	5,00	2,5347	,88306
C5	1670	1,00	5,00	2,5820	,99918
C6	1670	1,00	5,00	2,3934	,93930
C7	1670	1,00	5,00	2,2952	,93384
C8	1670	1,00	5,00	2,2293	,92082
C9	1670	1,00	5,00	2,7545	,99168
C10	1670	1,00	5,00	3,5455	1,04656
Valid N [listwise]	1670			2,58328	

[1: T. Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kısmen Katılıyorum, 4: Katılmıyorum, 5: K. Katılmıyorum]

Büyükşehir belediyesi tarafından sunulan-sunulması gereken hizmetlere karşı tutum-değerlendirme araştırma evreninde olumlu bir seyirdedir [2,58 ortalama değeriyle. C10 hariç].

C1. Otogar hizmetleri büyükşehir belediyesi yerine ilçe belediyesi tarafından verilmesi daha uygundur. [2,49].

C2. Mezarlık hizmetleri büyükşehir belediyesi yerine ilçe belediyesi tarafından verilmesi daha uygundur. [2,45].

C3. Mezbaha hizmetleri büyükşehir belediyesi yerine ilçe belediyesi tarafından verilmesi daha uygundur. [2,55].

C4. Hal [sebze/balıkçı] büyükşehir belediyesi yerine ilçe belediyesi tarafından verilmesi daha uygundur. [2,53].

C5. Su hizmetlerinin, su ve kanalizasyon idaresi tarafından verilmesi daha uygundur. [2,58].

C6. Katı atık bertaraf/uzaklaştırma, çöplük hizmetlerinin büyükşehir belediyesi tarafından veriliyor olmasını destekliyorum. [2,39].

C7. Ana caddelerin yapım, bakım ve temizliği gibi temel hizmetlerin büyükşehir belediyesi tarafından veriliyor olmasını destekliyorum. [2,29].

C8. Toplu taşıma hizmetlerinin büyükşehir belediyesi tarafından veriliyor olmasını destekliyorum. [2,22].

C9. Uygulama imar planlarıyla inşaat ve iskân ruhsat hizmetlerinin ilçe belediyesi tarafından veriliyor olmasını destekliyorum. [2,75].

C10. Büyükşehir yetki ve sorumluluk alanındaki bazı yerlerde imar planlarının merkezi yönetim [Ankara] tarafından yapılmasını uygun buluyorum. [3,54].

Büyükşehir ilçe belediyeleri arası ilişki ve görev dağılımında ilçe belediyeleri hizmetleri sınırlı ve bir kısmı büyükşehir belediyesiyle örtüşürken, büyükşehir belediyelerinin hizmetleri oldukça geniş tutulmuştur. İlçe belediyelerinin görev alanlarının genişletilmesi literatürde çokça tartışılmıştır. Ancak büyükşehirden ilçeye görev aktarımı uzun süre yapılmamıştır. 2012 yılındaki 6360 sayılı yasayla, 2004 yılındaki 5216 sayılı yasanın, z maddesinde değişiklik yapılarak izleyen dört hizmet türü;

i) Yolcu ve yük terminalleri, kapalı ve açık otoparklar yapmak, yaptırmak, işletmek, işletmek veya ruhsat vermek,

ii) Mezarlık alanlarını tespit etmek, mezarlıklar tesis etmek, işletmek, işletmek, definle ilgili hizmetleri yürütmek,

iii) Her çeşit toptancı hallerini ve mezbahaları yapmak, yaptırmak, işletmek veya işletmek, imar plânında gösterilen yerlerde yapılacak olan özel hal ve mezbahaları ruhsatlandırmak ve denetlemek,

iv) Temizlik hizmetleri ve adres ve numaralandırmaya ilişkin görevlerini belediye meclisi kararı ile ilçe belediyelerine devredebilir, birlikte yapabilirler düzenlemesi getirilerek, projede halkın devri söz konusu olan bu hizmetlerin ilçe belediyesi tarafından verilmesini değerlendirmeleri istenmiştir.

“Büyükşehir yetki ve sorumluluk alanındaki bazı yerlerde imar planlarının merkezi yönetim [Ankara] tarafından yapılmasını uygun buluyorum” [C10] araştırma alanında [3,54 ortalama değeriyle] negatif yönde bir eğilim göstermektedir.

İzmir büyükşehir sınırları içinde yaşayan ve çalışmada ulaşılan katılımcılar yaşayan ve çalışmada ulaşılan katılımcılar, otogar, mezarlık, mezbaha ile hal [sebze/balıkçı] hizmetlerinin büyükşehir belediyesi yerine ilçe belediyesi tarafından verilmesini daha uygun bulduklarını ifade etmişlerdir. Ankete katılanlar su hizmetlerinin, su ve kanalizasyon idaresi tarafından verilmesini tercih ederken; katı atık bertaraf/uzaklaştırma, çöplük hizmetlerinin, ana caddelerin yapım, bakım ve temizliği gibi temel hizmetleri ve toplu taşıma hizmetlerinin büyükşehir belediyesi tarafından veriliyor olmasını destekledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Uygulama imar planlarıyla inşaat ve iskân ruhsat hizmetlerinin ilçe belediyesi tarafından veriliyor olmasını destekliyorlarken, Büyükşehir yetki ve sorumluluk alanındaki bazı yerlerde imar planlarının merkezi yönetim [Ankara] tarafından yapılmasını istemedikleri yargısına ulaşılmıştır.

Yönetici mülakatları esnasında belediyelerin çeşitli hizmet birimlerinden yetkililerle görüşme fırsatı sağlanmıştır. Su ve Kanalizasyon İdaresi Başkanlığında bir görüşmecinin 6360 sayılı Kanun sonrası uygulama zorluklarına ilişkin değerlendirilmesinde şunları ifade etmiştir:

“İlde her ilçede arıtma var. Yeni bağlananlara da arıtma yapılacak. Bazı yerlerde [ilçelerde] ödeme bankosu var ama toplanan paraları yatırabileceğimiz banka yok. Paraların güvenliği sorun oluyor.” [İzmir Büyükşehir Belediyesi].

‘6360 Sayılı Kanun’ sonrası kendilerine geçen bölgelerdeki gerek altyapı sorunları, gerek devrolan borçların fazlalığı gerekse tahsilat problemleri gibi sorunlarla karşı karşıya olduklarına işaret etmişlerdir.

Büyükşehir Hizmet Sunumuna İlişkin Öneriler

Tablo 9: İzmir’de Büyükşehir Yönetimi ve Hizmetlerine İlişkin Öneriler

SORULAR	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
D1	1670	1,00	5,00	4,2784	1,02032
D2	1670	1,00	5,00	2,0725	,67668
D3	1670	1,00	5,00	2,6737	1,00721
D4	1670	1,00	5,00	2,1431	,73057
D5	1670	1,00	5,00	2,7952	,91847
Valid N [listwise]	1670			2,79258	

[1: T. Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kısmen Katılıyorum, 4: Katılmıyorum, 5: K. Katılmıyorum]

D1. Büyükşehir’in artan hizmet ve sorumluluklarını yerine getirmesi için vatandaşın şimdikilere ilave vergiler toplanması gerektiğini düşünüyorum. [4,27].

D2. Büyükşehir belediyelerinin her ilçede verdiği hizmetlerle ilgili şube açması gerektiğini düşünüyorum. [2,07].

D3. Yerel yönetim sisteminin 30 Mart 2014 öncesi düzene dönmelerini istiyorum. [2,67].

D4. Büyükşehir Belediye Meclisi’nin yerel seçimle [halk tarafından seçilerek] belirlenmesi gerektiğini düşünüyorum. [2,14].

D5. İl geneli için hizmetlerin büyükşehir belediyesince planlanması ve uygulanması ilin kalkınmasını hızlandıracaktır. [2,79].

Yukarıdaki öneriler içerisinde en öne çıkan büyükşehir belediye meclisinin seçimle belirlenme isteğidir. Katılımcılar bu öneriyi 2,14 yani ‘katılıyorum’ düzeyinde desteklemektedirler. Bugün yerel yönetim sisteminde yapılan düzenlemelere devam edilmektedir. 2019 Mahalli İdareler Seçimleri sonrası için bir dizi düzenleme olasılığı gündemdedir. 24 Haziran genel seçimleri sonrası yaşanan yeni dönem, ‘Cumhurbaşkanlığı Başkanlık Sistemi’ne geçiş çerçevesinde yürürlük alan KHK’lar, yerel yönetim birimlerinde de önemli düzenlemelerin geleceği sinyalini vermektedir. Bu nedenle, halk nezdinde yukarıda sunulan önerilerin varlığı oldukça önemlidir.

Çalışmada katılımcılardan büyükşehir belediyesinin çözmesi gerektiğini düşündükleri sorunları 1-5 önemlilik düzeyinde sıralamaları istenmiştir. Buna göre edinilen sonuç şöyledir;

1. Sıra.	İmar Sorunları	580 katılımcı	%34,7
2. Sıra.	Temizlik	451 katılımcı	%29,0
3. Sıra.	Ulaşım	473 katılımcı	%28,3
4. Sıra.	Kentsel Altyapı	522 katılımcı	%31,3
5. Sıra.	Yerel Ekonomik Sorunlar	763 katılımcı	%45,7

İzmir’de katılımcıların büyükşehir belediyesinin çözmesini istediği sorunlar sıralamasında, ilk sırada yerel ekonomik sorunlar olduğu görülmektedir. İkinci en büyük sorunsa, imar konusunda olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak, katılımcılardan, yerel nitelikli hizmetlere ilişkin kendilerine verilen kriterleri 1-5 arasında önemlilik düzeyinde sıralamaları istenmiştir.

1.Sıra.	Yerel hizmetlere ilişkin kararlara katılım	916 katılımcı	%54,9
2.Sıra.	Hizmetlerin yaşanılan yere uygunluğu	428 katılımcı	%25,6
3.Sıra.	Hizmetlere kolaylıkla ulaşma	430 katılımcı	%25,7
4.Sıra.	Hizmetlerin hızlı olması	392 katılımcı	%23,5
5.Sıra.	Hizmetlerin maliyeti	477 katılımcı	%28,6

Buna göre araştırma alanında kent sakinlerinin en çok önemsedığı konunun, ‘kararlara katılım olduğu’ görülmektedir.

Sonuç

Türkiye yerel nitelikli hizmetlerin sunumunda yeni binyılın başlangıcından itibaren çok önemli bir kırılma yaşamaktadır. Yapılan çeşitli hukuki düzenlemelerle hizmet sunumuna ait kavramlar adeta yeniden tanımlanmakta ve eskisinden farklı olarak ölçek meselesinde demografik ölçütlerle beraber mekânsal ölçütler de devreye sokulmaktadır. 2003 yılından sonra çıkarılan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu yerel nitelikteki hizmetlerin sunumunu etkileyen bu düzenlemelere örnek olarak verilebilir. Büyükşehir belediye sistemindeki değişime ve uygulama sonrası hizmet sunumuna vatandaşın gözünden bakmak adına yapılan araştırmada İzmir’de ankete katılanlar 30 Mart yerel seçimleri sonrası büyükşehir belediyesi sınırlarının il sınırlarına kadar genişlemiş olmasını vatandaşın daha etkin hizmet sunulması açısından olumlu bir gelişme olarak görmektedirler. Büyükşehir belediyesi [il] sınırlarındaki köylerin/beldelerin mahalleye dönüştürülmesine, büyükşehir belediyesi [il] sınırlarındaki il özel idarelerinin kapatılmasına, bütün ilin büyükşehir belediyesi olması ile köyden kentlere göçün azalacağı ve büyükşehir belediyesi [il] sınırlarındaki mahalli idare birliklerinin kapatılmasına ankete katılanlar mesafeli yaklaşmışlardır. Dönüşüm sonrası bulunduğu ilçenin öne çıkacağını, mahalle kimliğininse geri plana itileceği, yeni düzenleme sonrası belediye hizmetlerinin maliyetinin artacağını/arttığını, büyükşehir belediyesine yeni katılan köylerin zamanla kentsel nitelik göstereceğini/kentleşeceğini önermelerini olumlu bulmuşlardır. Büyükşehir belediyesinin kapanan mahalli idare birliklerinden daha etkin hizmet sunacağı ve büyükşehir belediyesinin imar planları konusundaki yetkisinin kentin bütünlüğünün sağlanması açısından doğru olduğu önermelerine de katılımcılar kısmen katılıyorum cevabını vermişlerdir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin sunduğu hizmetlerin değerlendirilmesi istenildiğinde, imar planlarının merkezi yönetimce yapılması istenmemektedir. İl geneli için hizmetlerin büyükşehir belediyesince planlanması ve uygulanmasının ilin kalkınmasını hızlandıracağı önermesine katılım göstermişlerdir. Otogar, mezbaha, mezarlık ve hal hizmetlerinin büyükşehir belediyesi yerine ilçe belediyesi tarafından verilmesi; su hizmetleri, katı atık, ana caddelerin yapım-bakım ve benzerleriyle toplu taşıma hizmetlerinin büyükşehir yönetiminde olması konusu, İzmir'de desteklenmektedir. Vatandaşlar görece büyük ölçekli denebilecek hizmetlerin büyükşehir, küçük sayılabilecek hizmetlerinse, ilçe belediye yönetimlerinde olması gerekliliği yönünde tutum göstermektedirler.

Büyükşehir'in artan hizmet ve sorumluluklarını yerine getirmesi için vatandaştan şimdikiyle ilave vergiler toplanması önermesi en olumsuz yaklaşım önerme olmuştur. İzmir'de vatandaş, büyükşehir belediyesinin her ilçede verdiği hizmetlerle ilgili şube açmasını, yerel yönetim sisteminin 30 Mart 2014 öncesi düzene dönmelerini arzulamaktadır. Ayrıca vatandaşlar, Büyükşehir Belediye Meclisi'nin de yerel seçimle [halk tarafından seçilerek] belirlenmesi gerektiği önermesine olumlu katılım göstermiştir. Katılımcıların yarıdan fazlasının fikir birliği yaptığı tek önerme, yerel hizmetlere ilişkin alınan kararlarda, halkın katılım göstermesi gerekliliği olmuştur. Alan araştırması sonuçlarında İzmir, yedi kent içinde mevcut yerel yönetim politikaları ve uygulamaları için en negatif tutum gösteren il olmuştur.

Mülakatlar sonucundaysa, İzmir Büyükşehir Belediyesi'ndeki ekibin 5216 sayılı yasa sonrası büyüyen kentsel alanda edindikleri tecrübe ile 6360 uygulama dönemine en kısa zamanda uyum sağlayacak belediye olacaklarına inandıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca artan hizmet talebine yetişmek ve daha evvel karşılaşmadıkları farklı problemleri çözmek adına daha fazla çalışacaklarını ifade etmişlerdir.

Değişen büyükşehir yönetim sistemi hakkında, vatandaşın ve belediye çalışanlarının değerlendirmelerine dayalı olan bu çalışmanın İzmir'de ve diğer büyükşehirlerde tekrarlanması, benzer araştırmalarla karşılaştırılması ve zenginleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yakın zamanda tekrar yenileneceği beklentisinde olduğumuz yerel yönetim sistemi için araştırma sonuçlarının veri teşkil etmesi dileğiyle.

Kaynakça

- Duru, Bülent, "Büyükşehir Tasarısı ve Kent Hakkı", <http://www.bianet.org/bianet/kent/141531-buyuksehir-tasarisi-ve-kent-hakki>, [2012]. [Erişim Tarihi: 15.3.2014].
- Keleş, Ruşen, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Cem Yay., 1998.
- Özden, Pelin Pınar, "Büyükşehirler Yasası" Merkezi Güçlendirir, <http://www.bianet.org/bianet/toplum/138569-buyuksehirler-yasasi-merkezi-guclendirir> [2012]. [Erişim Tarihi: 14.3.2014]
- Özgür, Hüseyin, Savaş-Yavuzçehre, Pınar, "Türkiye'nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi:1982-2015", *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 2016, 7 [1] 903-926.
- Yılmaz, Cevdet, "Yerel Yönetimlerin Başarısının En Önemli Ön Şartı Kentlerin Ekonomik Gelişimidir", Türkiye Belediyeler Birliği, İller ve Belediyeler Dergisi, Sayı 774-775, *Yeni Büyükşehirlere Doğru Sayısı*, Ekim-Kasım, 2007.
- www.tuik.gov.tr [Erişim Tarihi: 15.3.2014].
- www.izmir.bel.tr/tr [Erişim Tarihi: 20.09.2018].

VII. OTURUM

Yerel Siyaset, Tarih ve Demokrasi-2

MODERATÖR

Bülent TANIK [2009-2014 Dönemi Ankara Çankaya Belediye Başkanı]

KONUŞMACILAR

Sezgi DURGUN [Dr. Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi]

Turgay GÜLPINAR [Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi]

Ercan UYANIK [Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi]

Sonay BAYRAMOĞLU ÖZUĞURLU [Doç. Dr., Ankara Üniversitesi]

‘Kentsel Bilinç’ İçin Modernize Edici Bir Unsur Olarak ‘Uluslararası İzmir Fuarı’*

Sezgi DURGUN

[Dr. Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi]

ÖZET

ABSTRACT

1930'lardan 1980'lere kadar İzmir Fuarı sadece İzmir'de değil, ülke çapında büyük bir kamusal etkinlikti. Fuar sadece yılda 30 gün sürse de, sosyal etkisi çok daha uzun sürdü. Çeşitli bölgelerden çiftçiler, temsilciler, turistler; eğlence fuarına katılmak, sergileri görmek, yeni teknolojik ürünleri keşfetmek, güzel eşantyonlar toplamak için fuara geldiler.

Bu çalışmada, soğuk savaş gerginliklerinin [SSCB ve ABD] fuara etkisinin yanı sıra; iktidar partisiyle muhalefet partileri arasındaki gerilimin Fuar'ın atmosferine ve ziyaretçilerine yansıyan etkisi tartışılacaktır. Bu çalışma için Fuar'ın, 'kent bilinci, yaşam biçimi' ve şehrin yerel dinamiklerine nasıl hizmet ettiğini tartışabilmek de eşit derecede önemlidir. Ana araştırma kaynağı 1950-1980 yılları arasında fuar'ın ziyaretçileriyle yapılan derinlemesine görüşmeler ve döneme ait yerel basın haberleri olacaktır. Bunu yaparken, yerelliğin/milliyetin/uluslararasılığın popüler söylemde nasıl temsil edildiğini ve moderniteyle nasıl ilişkili olduğunu göstermek amacındayım.

Anahtar Kelimeler: İzmir Fuarı, Kentsel Bilinç Soğuk Savaş, Modernite, Yerel Siyaset

INTERNATIONAL IZMIR FAIR AS A MODERNIZING ELEMENT FOR 'URBAN CONSCIOUSNESS'

From the 1930s until the 1980s Izmir Fair was a big public event not only in Izmir but across the country. Although the Fair lasted only for 30 days, its social impact lasted a much longer. People from various regions, farmers, local producers, local and national companies, local firms, businessmen and women, students, teenagers, and local and international tourists visited to join the entertainment, view exhibitions, discover new technological products, collect goodie bags and view various ethnic artifacts.

My aim is here to discuss how the Izmir Fair experience effected the 'urban consciousness and democracy' in the local inhabitants, local dynamics and local politics. My focus will be on the Cold war period namely 1950-1980. The basic query will revolve around how was the impact of cold war tensions [USSR and USA], as well as the impact of domestic tensions between ruling party and opposition parties reflected upon the Fair's atmosphere and its visitors. It is equally important for this study to find out how the Fair did serve to "urban consciousness, life style" and local dynamics of the city. The main source of investigation will be the local press and in depth interviews with the visitors of the Fair between the 1950-1980. In doing this I endeavor to find out the how the "locality/nationality/internationality was represented and interrelated by the public discourse and how the different conceptions of modernity and 'urban life' is influenced by the Fair experience.

Keywords: Izmir Fair, Urban Consciousness, Local Politics, Cold War, Modernity.

1930'lardan 1980'lere kadar İzmir Fuarı, sadece İzmir'de değil, ülke çapında büyük bir kamusal etkinlikti. Fuar sadece yılda otuz gün sürse de, sosyal etkisi çok daha uzun sürdü. Yıllarca, İç Egeliler ve İzmirliiler başta olmak üzere çiftçiler, temsilciler, turistler; eğlence fuarına katılmak, sergileri görmek, yeni teknolojik ürünleri keşfetmek, güzel numune ürünler toplamak için fuara geldiler. Bir şekilde Fuar alanını tecrübe eden insanlar, yaşamın doğal akışında görme/yaşama olanağı bulanamadıkları deneyimler tatmışlar ve bunları hafızalarında özel bir yerde saklamışlardır.

İzmir Fuarı, farklı milletlerin 'Pavyon' olarak açtıkları sergi alanlarından ibaret değildir. Fuar, ticari ilişkilerin yanında bir yandan devam eden karnavalesk ve şenlikli

bir eğlence dünyası vardır. Cubana, Mogambo gibi sosyetik gece kulüpleri, kadın ve erkeğin birlikte eğlendiği, eşli dansların yapıldığı cazbarlar, ZekiMüren'in efsane mini eteğiyle boy gösterdiği kadın matinelere orta sınıf ve işçi ailelerinin çocuklarıyla gezip eğlendiği lunaparklar, dönme dolaplar başlı başına bir kozmos oluşturur. Unutmayalım ki, o yıllarda henüz televizyon, cep telefonu, 'googleearth', internet, küresel ticaret ağları, halkla ilişkiler sektörü, kamu diplomasisi gibi kavramlar yoktur. Dünya, uluslardan ve sınırlardan oluşmaktadır. Ulus ötesi karşılaşmaların, iletişimin yaşandığı tek yer, fuar ve sergi alanlarıdır.

Bu nedenle, 'temsili bir evren' olan Fuar'ın kendine has bir büyüğü olduğu söylenebilir. Bu büyüğü anlar, ilklerde saklıdır. Bir delikanlı için flört ettiği kişiyle uzak-tan da olsa ailesinin yanında gezerken bakışabilmektir, bir uzay meraklısı için saatlerce kuyrukta bekleyip 'ay taşı'nı gördüğü andır ya da Sovyet pavyonunda Sputnik'i izleyişidir. Bu büyüğü an, bir genç kız için babasıyla ilk dansını Mogambo'da yapmaktır ya da bir ev kadını için ilk defa ruj, naylon çorap ve kokakola denemektir. Kimisi içinse, büyüğü olan Amerikan pavyonunda Apollo11'in Ay'a inişi izlemektir. Kimisi için bu büyüğü an, ilk defa kendi görüntüsünü TV ekranında gördüğü andır. Bir başkası içinse, Açık hava sinemasında gördüğü kovboy şapkalı, kısık gözlü yakışıklı ya hayranlıkla baktığı andır.

Bu çalışmada, Dünya siyasetinin Fuar'a etkisinin yanı sıra; iktidar partisiyle, muhalefet partileri arasındaki gerilimin, Fuar'ın atmosferine ve ziyaretçilerine yansıyan etkisine de değinilecektir. Bu çalışma için Fuar'ın, 'kent bilinci, yaşam biçimi' ve şehrin yerel dinamiklerine nasıl hizmet ettiğini tartışabilmek de eşit derecede önemlidir. Ana araştırma kaynağı, 1950-1980 yılları arasında Fuar'ın ziyaretçileriyle yapılan derinlemesine görüşmeler ve döneme ait yerel basın haberleri olacaktır. Bunu yaparken, yerelliğin/milliyetin/uluslararasılığın popüler söylemde nasıl temsil edildiğini ve moderniteyle nasıl ilişkili olduğunu göstermek amacındayım.

Üç Boyutlu Fuar: Yerel/Ulusal/Uluslararası

Birteşir alanı olarak fuar mekânına ve atmosferine üç temel boyutta bakmak mümkün:

- 1] Dünya ve Türkiye siyasetinin mikro kozmosu olarak 'Enternasyonal Fuar',
- 2] Ulus kimliği inşasında 'Halk Okulu' olarak 'Kültürpark',
- 3] Kentlilik bilinci açısından, Fuar'ın modernize edici etkileri.

İlk boyuttan bakıldığında Fuar'ın enternasyonal bir mekâna evriminde, Sovyet tarzı modernizmin oynadığı rol öne çıkmaktadır. 'Kültürpark' fikri henüz ortada yokken, hatta daha henüz Cumhuriyet ilan edilmemişken, İzmir İktisat Kongresi [17 Şubat-4 Mart 1923] düzenlenmiş, kongre bağlamında yerli malları sergisi adıyla bir sergi açılmıştır. Bu sergi, daha sonra açılacak olan İzmir Fuarı'nın ilk adımıdır. 1920'lerin sonundan başlayarak 1950'lere kadar-yani Türkiye ABD ve NATO eksenli bir politika benimseyene dek- Sovyet-Türkiye dayanışması Fuar'ın inşasında kendini hissettirmiştir. 1936 yılındaki uluslararası fuar için, Kültürpark kurulmuş ve bu inşa Moskova Kültürpark'ından esinlenerek gerçekleştirilmiştir. İzmir Belediye Başkanı

Behçet Uz, Moskova'ya temsilciler göndererek ve oradan uzmanlar getirmiş, iki ülke arasındaki bu işbirliği 1940'ların sonunda dek sürmüştür.

1950'lerde Türkiye siyaseti yön değiştirmiş, 1952 yılında Türkiye NATO üyesi olmuş, aynı yıl İzmir'de NATO Hava Karargâhı kurulmuştur. 1950'lerde NATO, üye olan ülkelere bir dizi gezici sergi düzenlemiş, Yunanistan ve Türkiye Şubat-Mart 1953 tarihlerinde bu sergilerin ilk duraklarından olmuştur. Açıkça anlaşılıyor ki, bu dönemde Yunanistan ve Türkiye komünist rejime karşı duracak bir ön cephe olarak tanımlanmaktadır. Yine bu bağlamda, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın Truman Doktrini[1947]ve Marshall Yardımı [1948-1952] programı uyarınca, destek alan öncelikli ülkelerden olması tesadüf değildir. Dönemin kültür ve ekonomi politikaları detaylı incelendiğinde, bugünkü 'modern kimlik' anlayışının tüketim/yaşam kültürü üzerinden nasıl kurgulandığı çok daha net anlaşılır. Dolayısıyla uluslararası bağlamda da, Batı ve Doğu Bloğu ülkelerinin rekabet ettiği bu fuarlara sadece teknolojik buluşların ve çeşitli ulusal ürünlerin sergilendiği basit panayırlar olarak bakamayız; söz konusu olan hem ideolojik hem de kültürel bir yarıştır. Aynı zamanda buralarda, Dünya siyasetine yön veren nice casusluklar, gizli antlaşmalar ve üstü örtülü kapışmalar yaşanmıştır. Casusluklar öyle bir düzeye ulaşmıştır ki; Sovyet Rusya, Hindistan, Kore, Çin, Japonya ve Libya, İzmir Fuarı'na staj yapmak için casuslarını yollamakta buradaki performanslarına göre ülkelerinde casusların görevlendirmelelerini yapmaktadır. Böylelikle hem Ortadoğu, hem de Doğu Akdeniz'e açılan bir liman olarak görülen İzmir, Dünya siyasetinin ana gerilim hatlarını taşımıştır. Marshall Yardımı, Kore Savaşı, Anti-komünizm dalgası, 6-7 Eylül olayları, ABD-SSCB Uzay Savaşı, Kıbrıs Harekâtı, İsrail-Filistin meselesi fuara çeşitli şekillerde yansımıştır.

İkinci boyuttan bakarsak, ulus kimliği inşasında, 'Halk Okulu' olarak Kültürpark Mekânının Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme paradigmasının neredeyse bütün gerilim hatlarını taşıdığını görürüz. Fuar'da temsil edilen Türkiye, genç Cumhuriyet rejiminin hayal ettiği reformist, endüstriyel, modern bir ulus devletin maketini oluşturmuştur. Bu maket, Cumhuriyetin ütopyasıdır. Söz konusu maket ülkenin reel durumuna oturtulduğunda ortaya çıkan uyum veya uyuşmazlıklar, toplumsal yaşamda su yüzüne çıkmıştır. Kültürpark'ın, Behçet Uz tarafından bir 'Halk Okulu' olarak tanımlanması çok manidardır. Cumhuriyet rejimiyle birlikte gelen[evrensel demokratik değerler sistemi ve yerli üretim/yerli malların desteklenmesi gibi] modern yaşam alışkanlıkları, Fuar'da yani kamusal bir mekânda ulusal boyutta terennüm ve tecrübe edilmektedir. Fuar bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti'nin moderniteyle ilişkisini anlamak, uyum ya da uyumsuzlukların kristalleştiği noktaları izlemek bakımından iyi bir örnektir.

Üçüncü yani kentlilik bilinci açısından bakmak için öncelikle İzmir'in, yerel tarihine dönmek gerekir. Örneğin Fuar alanının, bir zamanlar yoğun olarak Gayrimüslimlerin yaşam alanı olması ve meşhur İzmir yangını sonrasında yok olması, ekonomik varlıkların ve ticaret sahalarının Türkleştirilmesi, Batıya rağmen Batıcılık gibi hatlar öne çıkan başlıca gerilim hatlarıdır. Bu bağlamda, 'Gavur İzmirli' olmakla övünen anlayışın, öykündüğü Batı modeline ve onun temsilcilerine hınç

duyan, [aşk-nefret ekseninde] paradoksal bir kimlik modelinin yansıması olduğunu da düşünebiliriz.

Bütün bu anlatıları toplamak adına, çalışmada özellikle şu soruların izinden gitmeyi denedim. Kurgulanan, tasarlanan bunca modernize edici [siyasi-ticari ve kültürel] süreçler insanların günlük hayatlarında nasıl yankılandı? Bugün hatırlandığında, hafızalara neler geliyor? Neler değişti ve neler aynı kaldı? Çalışmamda, kişi deneyimleri ve mülakatlar üzerinden yol aldığım için, anlatıları birleştirdiğimde ortaya şu alt başlıklar çıkmaktadır.

Yazıma konu olan araştırma, şu sorularla şekillendi: Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze dek neredeyse her yıl kurulan Fuar'ın ve Kültürpark'ın, İzmirli için ne anlamı vardı? Televizyonun, internetin olmadığı, insanların çok azının pasaport sahibi olduğu bir Dünya'da Fuar'a gitmek ne demektir? En cazibeli pavyonlar, hangileriydi? Sergi pavyonlarında ulusların rekabeti, kent sakinleri tarafından nasıl hissediliyordu? Modern yaşamın yenilikleri, yerel aidiyetleri nasıl etkiledi?

Araştırma kapsamında görüşme yaptığım kişiler¹ Kültürpark ve Fuar atmosferinin büyümlü havasından söz ettiler. Bunları anlatırken, hepsinin gözlerinde ilk defa bir yeniliğe tanık olmanın heyecanı ve ışıltı belirdi. Çoğu kişi özellikle Fuar'da, 'devlerin savaşı' olarak anılan Amerika ve Sovyet Rusya geriliminin seyircisi olmaktan zevk aldıklarını ifade ettiler. Yaşanan etkileyici ve büyümlü anları herkes farklı tanımladı. O zamanlar delikanlı olan biri için, uzaktan flört ettiği kişiyi Fuar gezintisinde gördüğü an çok özeldi. Bir uzay meraklısı içinse, saatlerce kuyrukta bekleyip'aytaşı'na baktığı, bir genç kız için babasıyla ilk dansını, Mogambo'da yaptığı an unutulmazdı. Bir anneninse, ilk kez ruj ve naylon çorap denediği anlar en ilginç anlardı. Kimisi ABD pavyonunda Apollo'ın, Ay'a inişini gördüğü anı anımsadı, kimisi ilk defa kendi görüntüsünü TV ekranında gördüğü ana geri gitti; bir başkasıysa en unutulmaz anının, Açık hava sinemasında kovboy filmlerine daldığı anlar olduğunu ifade etti. Bir şekilde görülüyor ki Fuar, insanlara hayatın doğal akışında görme/yaşama olanağı bulamadıkları deneyimleri tattırması ve insanlar bu anılara hafızalarında özel bir yer ayırmışlar. Bu nedenle araştırmanın merkezine, insan deneyimini koydum; yazımda, görüştüğüm kişilerin dikkat çekici ifade ve anlatımlarına [N. A., S. S., ve benzeri isim ve soyadlarının baş harflerini kodlayarak] burada yer vereceğim. Kimi alıntıları geniş tutarak, okuyucunun kendi yorumuna da yer açabilmek amacıyla. Okuyucu da bu deneyimleri gözünde canlandırırken, kendi yorumlarını yapabilsin ve etkileşim kurabilsin diye nihai teorik saptamalar ve çerçeveler sunmadım.

Mekânın İnsan Deneyimindeki Yansımaları: 'Topofili' ve 'Topofobi'

Mekân felsefesi ikilikten [dualite] doğmuştur. Yani mekânsal varoluş, zıtların

¹ Görüşmelerimi, 2013 Ağustos ve Eylül aylarında İzmir'de gerçekleştirdim. Görüşmecilerim 60-80 yaşarası, üst ve orta sınıfa mensup kişiler olarak belirlidim. Kartopu tekniğiyle ulaştığım kişilerin 1950-1970 arası Fuar'ın ve Kültürpark'ın sadık ve eski ziyaretçileri olmalarına özen gösterdim. Bu görüşmeleri mümkün kılan tüm katılımcılara özellikle Sayın Nejat-Nevin Atatus'a, sevgili dostlarım Yasemin Atatus'a, Nihan Pekmen'e, ve Sayın Hüseyin Pekmen'e, İzfaş arşivi sorumlusu Sayın Sabiha Tezcan'a şükranlarımı sunarım.

bir etkileşimi [varlık-yokluk, iyi-kötü, ben-öteki ve benzeri] olarak yorumlanabilir. Örneğin Antik Yunan tragedyalarında ortada tek bir kişi varken, bu kişi sadece hikâye anlatıcısıdır. Sahne ancak ikinci karakter geldiğinde açılır ve oyun başlar; başka deyişle mekânın varoluşu için en az iki veya daha fazla unsurun etkileşmesi gerekir.

Mekân ve insan ilişkisi üzerine kuramlar geliştiren, humanistik² coğrafya ekolünün ünlü isimlerinden Çinli coğrafyacı Yi Fu Tuan, mekânla yer arasında [space-place] bir ince ayırım yapar.³ Mekan, henüz deneyimlenmemiş bir boyut [uzam] olarak nötr haldedir, insan deneyimiyle yoğrulunca bir yer halinde gelir, öznelleşir. Tuan, Aristoteles'ten aldığı ilhamla topos[er] kavramını yeniden yorumlar ve topos'u insan-mekân bağının merkezine koyar, bu yoruma göre topos, değer/anlam/his dizgesinin bir taşıyıcısıdır. Yani Tuan, varlıkların mekânsallığını onların özsel varoluşlarının bir parçası olarak kabul eder; daha da ötesinde mekânın insanların ve toplumların değer ve his dünyasında bizzat bir 'anlam' haline geldiğini savunur. Tuan'ın argümanında, mekâna dair iki temel anlam dizgesi vardır: Sevgi ve korku. Tuan bu iki dizgeyi, iki terimle ifade etmiştir; 'Topofili' ve 'Topofobi', yani yer sevgisi ve korkusu.

Tuan, 'topos' ve 'philia' terimlerini birleştirerek, 'Topophilia' terimini üretmiş, philia yani 'sevgi'yi Aristoteles'in *Politika* adlı eserinde ki şekliyle, *insanın kendini gerçekleştirmek ve dönüştürme* sürecinin en önemli parçası olarak ele almıştır. İlginçtir, Arapçada 'kalb' sözcüğünde de bu 'dönüştürücü güç' anlamı vardır. Kalb, 'kalebe' fiilinin mastarıdır. Çoğulu 'kulûb', 'eklâb', 'kilebe' ya da 'eklub' olup, bir şeyi bulunduğu halden bir başka hale çevirmek anlamlarını barındırır. Sözlüklerde, 'kalb' kelimesinin zaman zaman 'fuâd', 'akıl', 'bir şeyin özü', 'ortası' ve 'hakikati' gibi anlamlarda kullanıldığına da işâret edilmektedir.⁴ Türkçeye *kalp* olarak geçen bu sözcük belki günümüzde bu çağrışımı yapmıyor ama kökeninde, Tuan'ın ve Aristoteles'in yakaladığı anlamı barındırıyor. Tuan'ın açtığı pencereden baktığımızda insan, -bilinçli ya da bilinçsiz; rasyonel ya da irrasyonel- mekânla varoluşsal ve hissi bir bağ kurmaktadır. Tuan'a göre mekân, uzam boyutunda nötrdür, oysa yer 'insan deneyimi' ile pozitif ve ya negatif değerler kazanır. Başka deyişle mekânı, yer haline getiren insan deneyimi ve etkileşimidir. Tuan'a göre mekân-insan ilişkisinde negatif deneyimlerle ilişkilendirilen yer, korku yani 'Topofobi' ile kodlanır; pozitif deneyimle ilişkilendirilen yer, sevgi yani 'Topofili' ile kodlanır. Bu kodlamalar birçok mekân-kimlik- ulus inşa biçiminde örneğini görebileceğimiz kodlamalardır.

Yukarıda ifade ettiğim gibi, bu yazıda kuramsal bir çerçeveden bakarak odaklanacağım örnek, insanların Kültürpark deneyimleri üzerinden, İzmir Fuarı'nın tarihsel ve mekânsal hikâyesidir. Fuarın mekânsallığına yerel ölçekten yani kentlilik

bilinci baktığımızda, ilk olarak meşhur İzmir Yangını'nı[1922] anımsamak gerekir. İzmirliilerin zihninde 'yangınlık' olarak kodlanan bu bölge Alsancak, Basmane ve Kahramanlar bölgesini kapsayan 1.750.000 m²'lik bir alandır ve yangında tamamen tarumar olmuştur.⁵ Yangında, Osmanlı döneminden kalan Gayrimüslim ve Levanten nüfusun yaşam alanı yok olduğu için 'yangınlık', yeni kurulan ulus devlet mantığı açısından adeta bir *tabularasa* olarak görülmüştür. ⁶ Artık Gayrimüslimlerin ve Levantenlerin şehri *Symrna* yoktur, İzmir vardır; hatta daha sonra İzmir, popülerleşen ifadeyle 'Câvur İzmir' terimiyle öne çıkacaktır. 'Câvurluk' meselesine ileride değineceğimizi belirtip şimdilik şunu söylemekle yetinelim. Meseleyi Yi Fu Tuan'ın açısından görececek olursak, İzmir'e 'gavur'lugu miras bırakan ve gayrimüslimlerin yaşam alanı olan bu yangınlık, toplumsal bellekte 'topofobik' bir nitelik kazanmıştır. Daha sonra Kültürpark olan bu bölge, gerginlik uyandıran topofobik bir yerden, ilgi ve sevgi uyandıran topofilik bir yere doğru anlam değişikliği geçirmiştir. Böylelikle 'yangınlık' adı verilen yer, insanların söylemekten ve anmaktan çekindiği bir gömülü hatıra olmuştur.⁷ Tam da bu yangınlığın hatırası üzerine inşa edilen Fuar, ulusal boyutta yani Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, "Dünya'ya ve modernliğe açılan kapısı" olarak yeniden tanımlanmıştır. Fuar'ın inşa edildiği mekânın yeniden tanımlanması, genç Cumhuriyetin belleği bakımından da manidar bir göstergedir. Fuar'ın uluslararası statü kazanmasıyla [1936] artık buradan Dünya'ya kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan modernleşmiş bir Türkiye imajı yayılacaktır. Fuar, uluslararası alanda olduğu kadar ulusal alanda da çeşitli misyonlar üstlenmiştir ki, bunlardan en önemlisi kültürel modernleşme süreciyle ilgilidir. Fuar'ın 1940'larda, 'Halk Okulu' adıyla anılması, bir rastlantı değildir.⁸ Halk Okulu, bir anlamda 'modernliğin öğrenildiği yer'e işaret etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının belleğinde Kültürpark'a yönelik bir ilgi ve sevginin uyandırılması başlı başına bir çaba gerektirmiştir.

Bu noktada, akıllara şöyle sorular gelebilir. Modernliğin, öğrenilmesi ya da öğretilmesi ne demek? Modernite, öğrenilen bir şey midir? Durumu anlamak için, Kültürpark modeli üzerinde duralım. Devletin bu çabasını, 'kültür' kelimesinin kökenlerindeki, 'terbiye, yetiştirme anlamlarıyla titreşim halinde yorumlamak mümkün. Latince *'colere'* [ekip biçmek] den gelen, Fransızca ve İngilizcede tarımsal çağrışımı koruyan kültür sözcüğü, XIX. yüzyılda Alman akademik söyleminde, 'ortak töre ve simgeler anlamı kazanıyor. Dolayısıyla modernleşme demek, "ortak töre ve simgelerin değişmesi veya dönüşmesidir." Bu değişimi benimsetmenin ve köklendirmenin etkili bir yolu vardır: "Yeniden çerçevelenen töre ve simgelerin ezelden beri [*primordial*] var olduğunu savunarak, onları yeniden keşfetmek." 1930'lardaki 'Türk Tarih Tezi'

² Beşeri coğrafyayla karışmaması için burada özellikle '*humanistik coğrafya*' terimini kullanıyorum. Humanistik coğrafya, 1970'lerden itibaren insan-mekân bağına hisleri, değerleri, tutumları da katarak yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur.

³ Yi Fu Tuan, *Topophilia: A Study of Environmental Perception Attitudes and Values*, PrenticeHall, Englewood Cliffs, 1974

⁴ *Kalb* kelimesinin etimolojisi hakkındaki bilgileri, Metin Bobaroğlu'nun Anadolu Aydınlanma Vakfı etkinliklerindeki sohbetlerine borçluyum. [http://www.anadoluyaydinlanma.org/etkinlikler.asp] Kıymetli paylaşımları için kendisine müteşekkirim.

⁵ S. Yurdkoru, "Kültür park ne maksatla ve nasıl kurulmuştu?", *Yeni Asır* 22 Mart, İzmir, 1962, s.7.

⁶ E. Bugatti "Selanik ve İzmir, Kentsel Kimliğin Yeniden İnşası ve Yeniden Yapılanması", *Betonart*, Kış, İstanbul, 2010, ss. 54-59; B. Kolluoğlu, Kırılı, "Forgetting The Symrna Fire", *History Workshop Journal*, v. 60.1 2005, ss. 25-44.

⁷ B. Kolluoğlu, Kırılı, *age*

⁸ E. Feyzioğlu, *Büyük Bir Halk Okulu*, İzfaş Kültür, İzmir, 2006.

bu sürece örnek oluşturan bir ‘primordialöz’e dönüş denemesidir.⁹ Modernleşme bu bağlamda, bir toplumun terbiye ve eğitim yoluyla kültürlenmesi olarak okunabilir. Kültürpark gibi mekânlar, modern yaşamın Türkiye toplumunda ekilip üretilmesi ve yeniden keşfedilmesi için inşa edilmiştir. “Fuar’a Kültürpark denir. Kültür ne demek?” adlı bölümde, Fuar bağlamında ‘kültür’ meselesine eğileceğim ve ziyaretçilerin Kültürpark deneyimlerinde bunun örneklerine göz atacağım.

1930’larda Türkiye’de modern olmanın anlamına bakmak, bizi yine Türkiye’nin modernizm deneyimine içkin olan çelişkilerine götürüyor. Batılı olmak, çağdaş olmak, yeniyi açılmak, ekonomik sosyal ve siyasi anlamda Dünya aktörü olmak, dönemin politikasına hâkim söylemler. Öte yandan da, “milli değerler, yerli mallar, Türk kültürü ve medeniyeti” söylemleri de yoğun şekilde varlık gösteriyor. Türkiye için ulusal ve uluslararası değerlerin nasıl yan yana duracağı, geçmişten günümüze uzanan bir sorunsal olarak karşımıza çıkıyor. Yine İzmir örneğinden bakıldığında, İzmir bir yanıyla Kurtuluş Savaşı’nı bitiren yani ‘gavurların denize döküldüğü yer’, bir yanıyla da ‘gavurluğu’ ile pozitif anlamda, diğer Anadolu şehirlerden kendini farklılaştıran bir kent. ‘Gavur’ adlandırması, genç Cumhuriyetin iskan ve mübadele politikasıyla buraya yerleştirilenlerin’ olarak algılanması söz konusu olabilir çünkü ‘[gidenler’ gibi] ‘gelenler’ de doğdukları topraklardan kovulmuş, kaçmış ya da onlarla değiş tokuş edilmişlerdir.¹⁰ Bu bağlamda, nüfus ve iskân politikalarının ürettiği ‘yabancı’ kategorisi her dem taze tutulduğu, [örneğin, 6-7 Eylül olayları] zaman zaman ‘topofobik’ mekanizmalarla desteklenerek, toplumda büyük galeyenlar yaratıldığı söylenebilir. Araştırma kapsamında görüştüğüm kişiler arasında 6-7 Eylül olayları sırasında Kültürpark’ı ve İzmir Fuarı’nı ziyaret edenlerden biri vardı. Kendisinin deneyimine burada yer vermek istiyorum: “6-7 Eylül olayları sırasında, Fuar’da Yunan pavyonu yakıldı, olaylar konsoloslukta başladı araba yakıldı konsolosluk önünde, konsolosluk yandı. 7 Eylül’de, biz fuara gittik, Pakistan Pavyonu yandı, İtalyan Pavyonu talan edildi, pantolonlar kumaşlar eşyalar etrafa saçıldı. İsrail Pavyonu örneğin hiç sorun yaşamadı, çünkü Yahudilerle sorunuz yok ama Ermeni, Yunan olunca sorun var.” [S. S.]

Yukardaki alıntıda görüldüğü gibi, etnik kategori olarak Türk kimliğine en fazla ‘yabancı’ olarak algılanan Ermeni ve Yunan kimlikleridir. Bu durum, Türkiye tarihinde çok geniş bir tartışma olduğu için konuyu İzmir Kültürpark bağlamında daraltarak ele alalım. Gayrimüslimleri hedefleyen 6-7 Eylül olaylarının, Fuar’da bu derece şiddetli yan-ki bulup Yunanistan Pavyonu’nda tahribata yol açması, hızını alamayanların diğer pavyonlarında tahrip etmesi dikkate değerdir. Yukarıdaki aktarımda da gördüğümüz gibi, Ermeni ve Yunan kimliğinin bu bakımdan hala tehdit edici, korku ve gerginlik uyandırıcı bir etkisi olduğu söylenebilir. Görülüyor ki, burada ‘topofobi’nin en çok beslendiği kaynak, ‘mekândaki tarihsel kimlikler’ ile ‘siyasal kimlikler’ arasındaki gerilimlerdir.

Mekânda daha önce köklenen kimlikler ve onların izleri, sonrasında aynı yere hâkim olanlar tarafından toplumsal bellekte ‘yabancı’ olarak etiketlenebilmektedir.

⁹ S. Durgun, “Siyasi Tarih ve Mekân”, A. Haluk Ulman’a Armağan, Ankara Üniversitesi Yay., No. 371, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2013.

¹⁰ M. H. Dobkin, İzmir: 1922 Bir Kentin Yıkımı, Belge Yay. İstanbul, 2012.

‘Yabancı’ kavramı, burada bize benzemeyen ya da bize tamamen yabancı olan anlamında değil tam da ‘tanındık’ olanın yabancılaştırılmasını anlatır. Georg Simmel bu kavramın doğasını müthiş analiziyle ortaya çıkarırken, içerdiği paradoksal yapıya dikkat çekmiştir. Örneğin başka bir gezegenden gelenler bize yabancı olmaz, onlar hakkında hiçbir fikrimiz yoktur; bu nedenle yabancı tanındık biridir.¹¹ Türkiye bağlamında, Simmel’in ‘yabancı’sını yorumlayacak olursak, ‘gâvur’ gibi terimler aslında aynı topraklarda yaşamış ya da belirli bir mekânsal ilişkinin [göç, mübadele, tehcir] bağının kurulduğu ‘tarihsel yabancılara’ [Ermeni ve Rum] denk gelmektedir.¹²

Bu bağlamda, ‘Gâvur İzmir’ olmakla övünen anlayış, başka bir boyutta öykündüğü Batı modeline içten içe bir hınç [Nietzsche’ci anlamda *ressentiment*] duyan paradoksal bir kimlik modelidir.¹³ Paradoksal bir biçimde okul kitaplarında, yıllarca “İzmir’den denize atılan düşman” olarak öğrendiğimiz Yunan kimliğinden kalan ‘gâvur’luk mirası, zaman zaman İzmirlilerin övünme vesilesi olabilmektedir. Çünkü ‘gâvur’, yeri geldiğinde [olumlu anlamıyla] modern anlamında kullanılır. Modern olmanın tanımı gördüğümüz gibi, Doğu-Batı ekseninde yapıldığı sürece bu sorunsal devam edecek gibi görünüyor. Bu yazıya kaynaklık eden araştırmada ve yaptığım görüşmelerde ‘gâvur’luk ve modernlik kavramlarının nasıl iç içe geçtiğini, Batılı olmanın hem ticaret hayatı bakımından hem de kadın ve erkeğin kamusal hayattaki eşit temsili açısından ele alındığını gördüm. Burada derinlemesine görüşme yaptığım kişilerden birinin, ‘Gâvur İzmir’ terimini nasıl açıkladığına yer vermek istiyorum [H. P.]：“Gâvur İzmir, neden gâvur İzmir? Çünkü bu şehir incirini, üzümünü, pamuğunu, tütününü Avrupa’ya gönderiyor ve Avrupa’ya ihraç ederken Levantenler aracı oluyor. Levantenlerin yaşam tarzında eğlence yerleri farklı... Kadın erkek birlikte eğleniliyor, serbestlik var... Bizde bunlar yoktu...”

Başka bir görüşmeciyse, Fuar’daki sosyal yaşamı tanımlarken, Gayrimüslimler ile Türkler arasındaki farklılığı şöyle ifade etti [N.A.]：“Fuar’da gençler birbirini görür, ailece dolaşılır çünkü tek başına geziye filan çıkılmaz. Kültürpark sosyalleşme yeri, kızlara ileleri ile giderler. Yahudi ve Levanten kızları hariç tabii... Onlar yalnız da gezerler.”

Yukarıdaki ifadeler, İzmir Fuarı örneği üzerinden Cumhuriyetin Batıcılığını ve modernizm algısını incelemek için çok kıymetli. Çünkü Fuar, bir yandan milli iktisat bilincini uyandırırken bir yandan da modern dünyanın değerlerini ve yaşam tarzını özendirmiştir. Hatta bu yaşantıyı, toplumda yavaş yavaş ‘benimsetme’ işlevi görmüştür. Bu yaşantıda bireysellik, kadın erkek eşitliği, gençlere özgürlük tanınması, kadınlı-erkekli dans/eğlence kültürü en çok öne çıkan yeniliklerdir. Bu bağlamda, yukarıdaki anlatımda Yahudi ve Levanten kızlarının tek başına gezme özgürlüğüne yapılan vurgu dikkat çekicidir. Daha sonra İzmirli Türk, Müslüman kızları ve aileleri de ‘özgürlüğe’ alışıktır.

¹¹ G. Simmel, “Yabancı”, *Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yay. İstanbul, 2009.

¹² Tarihsel bir tartışma için bkz. A. Aktar, “Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ‘Türkleştirme’ Politikaları”, *Tarih ve Toplum* Aralık 1996, sayı 156, ss. 4-18.

¹³ S. Durgun, “Homo Balcanicus, Çılgın Türkler ve Diğerleri”, *Toplum ve Bilim* Sayı 105, Birikim Yay. İstanbul, 2006.

Modernleşme Modelleri ve Kültürpark

1930'ların Türkiye'sinde ulus inşası dönemindeki modernlik anlayışı, sadece Batı Avrupa ve Amerika modelleriyle sınırlı değildi. Her ne kadar toplumsal bellekten silinmiş gibi görünse de Sovyet usulü modernleşme, Türkiye'de özellikle 1930'ların kamusal mekân tasarımı damgasını vurmuştur. Bu etki, 1920'lerden 1950'lere kadar Cumhuriyetin kamusal alan tasarımlarında [parklar, kent meydanları, bulvarlar] gözlenebilir.¹⁴ Sovyetler Birliği-Türkiye İşbirliğinin en önemli örneği Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsi talimatıyla, 1928 yılında İstanbul'un Taksim Meydanı'nda dikilmiş olan heykel kompozisyonudur. Kompozisyonda, Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Temsilcisi S. İ. Aralov'un heykeli, Türk Milli Kurtuluş Hareketinin kahramanlarıyla aynı safta tasvir edilmiştir. Benzer örneklerden de görüldüğü kadarıyla Sovyet modeli, Türkiye üzerinde kültür sanat ve ekonomi alanında da uzun dönem etkili olmuştur. 1932 yılının Nisan-Mayıs aylarında, Bakanlar Kurulu Başkanı İsmet İnönü'nün, Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaretler sonucu açılan 16 milyon liralık kredi sayesinde ve Sovyet teknolojileri yardımıyla, Kayseri ve Nazilli'de ilk Türk fabrikaları inşa edilmiştir.¹⁵ Hatta ikili ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesine verilen hizmetlerden dolayı, 1933'lü yıllarda İzmir'in bir sokağına Voroşilov adı verilmiştir.¹⁶ Türkiye NATO üyeliği sonrasında, bu caddenin ismi Gazi Osman Paşa'nın Rus kuşatmasına karşı direnişini simgeleyen Plevne'den ilhamla, Plevne Bulvarı olarak değiştirilmiştir. Caddenin, Voroşilov'dan Plevne'ye uzanan isimlendirme öyküsü bile bize siyasi iktidarın 'topofobi' ve 'topofili' mekanizmalarını nasıl [konjonktüre göre] esneterek kullandığını gösteriyor.

Kültürpark modeli inşa edilirken, Sovyetler Birliği'nin Moskova Kültürpark modelinden esinlenilmiştir. İzmir Fuarı'nın kuruluşunda yoğun emekler veren İzmir Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz ve ekibi, Moskova Kültürparkı'nda incelemelerde bulunarak, anlaşmalar yapmış, Moskova Belediye Başkanı Bulganin tarafından görevlendirilen mimarlar, İzmir Kültürpark ve Enternasyonel Fuarı'nı tasarlamıştır.

1936 yılındaki büyük açılışla, Fuar uluslararası nitelik kazanmıştır. Behçet Uz'un, Fuar'ın oluşumuna dair katkı ve emekleri devlet nezdinde takdir bulmuş, Fuar'a uluslararası katılımın artması için Ağustos-Eylül aylarında dış ülkelere vize kaldırılmış, İçişleri Bakanlığı tüm Ticaret ve Meslek Odalarını, Fuar'a katılmaya teşvik etmiş, Sağlık Bakanlığı Sağlık Müzesi kurmuş, Türk Hava Kurumu da, Paraşüt Kulesi'ni inşa etmiştir. Tarih, Sümerbank, İş Bankası, İnhisarlar gibi kurumların katılımı ve katkısıyla, 'milli bir temsil alanı' oluşmuştur. Behçet Uz'un, 'Halk Okulu' olarak tanımlandığı Kültürpark, İsmet İnönü'nün ifadesiyle 'milli iktisat davasını' taşımaktadır. Fuar'da temsil edilen Türkiye, genç cumhuriyetin hayal ettiği reformist,

endüstriyel, modern bir ulus devletin maketini oluşturmuştur.¹⁷ Özellikle Kültürpark'ın da dâhil olduğu milli parkların inşasında sosyal, kültürel, ticari faaliyetlere ilişkin kapalı mekânları bünyesinde barındıran modeller seçilmiştir. Devlet kamusal alanı kolektif, seküler tarzda tanımlamıştır. Söz konusu tarzın Sovyet modeliyle uyum içinde olduğunu, Cumhuriyetin kamusal mekân modelleri üzerine yapılan mimari analizler de doğrulamaktadır.¹⁸

Bilindiği gibi, 1950'lerde Türkiye siyaseti yön değiştirmiş, 1952 yılında Türkiye NATO üyesi olmuş, aynı yıl İzmir'de, NATO Hava Karargâhı kurulmuştur. Bu tarihlerde NATO, üye olan ülkelere bir dizi gezici sergi düzenlemiş, Yunanistan ve Türkiye, Şubat-Mart 1953 tarihlerinde bu sergilerin ilk duraklarından olmuştur.¹⁹ Türkiye'nin ve Yunanistan'ın, Truman Doktrini ve Marshall Yardımı programı uyarınca, destek alan öncelikli ülkelere olması tesadüf değildir. Yunanistan ve Türkiye komünist rejime karşı duracak bir ön cephe olarak tanımlanmıştır. Uluslararası bağlamda da, Batı ve Doğu Bloğu ülkelerinin rekabet ettiği bu fuarlara sadece teknolojik buluşların ve çeşitli ulusal ürünlerin sergilendiği, basit panayırılar olarak bakamayız; söz konusu olan ideolojik ve kültürel bir yarıştır.

İzmir Fuarı'na Yansıyan Dünya Siyaseti

Fuar alanı, adeta iki kutuplu sistemin mikro kozmik bir simülasyonu gibidir. Siyasi ve ticari ilişkilerin yanında, bir yandan devam eden karnavalesk ve şenlikli bir eğlence dünyası vardır. Cubana, Mogambo gibi sosyetik gece kulüpleri, kadın ve erkeğin birlikte eğlendiği, eşli dansların yapıldığı cazbarlar, Zeki Müren'in efsane mini eteği ve apartman topuklu ayakkabılarıyla boy gösterdiği matinerler, memur kesimin ve işçi ailelerin çocuklarıyla gezip eğlendiği lunaparklar, dönme dolaplar, hepsi başlı başına bir başka dünyadır. Unutmayalım ki, bu Dünya'da henüz televizyon, cep telefonu, internet, küresel ticaret ağları, halkla ilişkiler sektörü, kamu diplomasisi gibi kavramlar yoktur; o zamanlar Dünya, uluslardan ve sınırlardan oluşmaktadır ve ulus ötesi karşılaşmaların ve iletişimin yaşandığı tek yer, Fuar ve sergi alanlarıdır. Bu nedenle, "temsili bir Dünya" olan Fuar'ın kendine has bir büyüğü olduğu yadsınamaz.

1950'lerden 1960'lara doğru gelindiğinde, Fuar alanında iki dev ülkenin rekabeti ve geriliminin arttığı görülür. Özellikle ABD ve SSCB'nin uzay yarışı, ziyaretçileri heyecanlandıran durumlara sahne olur. *Sputnik*, *Apollo* ve *Gagarin* Fuar ziyaretçilerinin zihninde, uzayın gizemli kapılarını açan anahtar kelimeler haline gelmiştir. Aynı zamanda buralarda; Dünya siyasetine yön veren nice casusluklar, gizli antlaşmalar ve üstü örtülü kapışmalar yaşanmaktadır. Casusluklar öyle bir düzeye ulaşır ki, bazı kaynaklara göre Sovyet Rusya, Hindistan, Kore, Çin, Japonya ve Libya gibi ülkeler İz-

¹⁴ S. Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası*, Metis Yay., İstanbul, 2002.

¹⁵ E. S. Değerli, "Bir İngiliz Diplomatin Gözüyle Atatürk ve Türkiye [1933-1939]", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish Turkic* V:3/4, 384, 2008, ss. 639.

¹⁶ T. Çarıklı, *Babam Hacı Muhittin Çarıklı: Bir Kuvayı Milliyecinin Yaşam Öyküsü*, Türkiye İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1967.

¹⁷ Behçet Uz, "İzmir Beynelmilel Dördüncü 9 Eylül Panayırının Açılma Merasiminde", *Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Temmuz/Ağustos, 1934, ss.110-112.

¹⁸ Ö. Arıtan, "Cumhuriyet Mimarlığı'nın İdeolojik Çerçevesi ve Tarım Yerleşkeleri", *Erk ve Mimarlık-20. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi*, [ed.] Murat Taş, Mimarlar Odası Bursa Şubesi Yay., Bursa 2008.

¹⁹ L. Rizzo, "Propaganda on Wheels: NATO Travelling Exhibitions in the 1950's and 1960's" *Cold War History* 11/1, 2011, ss. 9-25.

mir Fuar'ına staj yapmak için casus yollar ve buradaki performanslarına göre kendi ülkelerinde değerlendirmeye alınırlar.²⁰ Gerilimler ve çelişkiler kenti İzmir'in, hem Ortadoğu hem de Doğu Akdeniz'e açılan bir liman olmasıyla, 'Soğuk Savaş' siyasetinin ana gerilim hattında durduğu söylenebilir. Bu bağlamda, dönemin ulusal ve yerel basınında [Ege Express, Yeni Asır] da yer alan konuların [Marshall Yardımı, Kore Savaşı, Anti-Komünizm Dalgası, 6-7 Eylül Olayları, Kıbrıs Harekâtı, İsrail-Filistin Meselesi gibi...] ve önemli siyasal gelişmelerin Fuar'a yansıdığı görülüyor. Peki, bunca siyasi- ticari ve kültürel sürecin içinde, Fuar insanların günlük hayatlarında nasıl yankılandı? Bugün hatırlandığında, hafızalara neler geliyor? Kültürpark'ın, Dünya'ya yeni bir pencereden bakmaya davet edilen vatandaşlar için anlamı neydi? Dönemi gözümüzde canlandırmak için, bazı tanıklıklara ve deneyimlere kulak verelim. Bakalım Tuan'ın deyimiyle, 'mekâna atfedilen anlamlar' [topophilia/topophobia] hangi deneyimler üzerinden gerçekleşmiş: "9 Eylül, İzmir'in Kurtuluşu... Fuar için önemli bir gündür, Alay [kortej ile] başlar. Firmalar arka arkaya geçer, eşantıyon dağıtır, Paykoç bisküvi paketleri atar, Turyağ, Tariş herkese numunelik dağıtır. Askerler, süvariler, bayrak taşırlar ve Anafartalar Caddesi'nden Mezarbaşı'na oradan Hisar Camii, Kemeraltı, Kahramanlar, Yangınlık yani Fuar yerine dek gelinir... Askerlere bakınca kendini güvende hissedersin, bu vatan, bu topraklar koruma altında duygusunu uyandırır, asker bayrağı gururla, kahramanlıkla taşır. Orada, mektebi sanayi ve teknolojiyle beslenen askeri başarı var Atatürk var..." [N. A.]

Fuar'a dair yukarıdaki anlatımlara baktığımızda [özellikle açılış merasimlerinde], öne çıkan duygunun güvenlik ve milli gurur olduğu söylenebilir. İnsanlara dağıtılan numunelikler, yerli markalar [Turyağ, Tariş ürünleri, Paykoç bisküvi] askeri başarıya eklenen ekonomik başarının, kendi ayakları üzerinde duran bir ulus olmanın bir göstergesidir. Dolayısıyla milli duyguların kabardığı 9 Eylül'de, "İzmir'in Kurtuluşu" ile birlikte mili ekonominin de zaferi kutlanmaktadır. Mekânda aidiyet güven hissiyatının askerin varlığıyla pekişmesi söz konusudur. Asker imgesi hem 'denize dökülen düşman'ı anımsatan, hem insanların kendini yuvada ve emniyette hissetmelerini sağlayan bir aktör olarak karşımıza çıkıyor.

Fuar'a ilk defa, 1957 senesinde gittim. O zaman sadece radyo var görüntülü bir cihaz yok, TV yok. İzmir Karşıyaka'da Zeki'nin Kahvesi var, orada rahat kadınlı erkekli oturma olurdu, bir de Fuar'da. Babam tiyatro düşünüydü, Muhsin Ertuğrul ve çevresini tanırdı. Fuar'da, biz tiyatroya giderdik. Cibali Karakolu Tiyatrosu'nu orada izledim. Komedydi, babam sesli gülerdi biz de utanırdık, o vakit babam da "yahu buraya rahat rahat gülmeye geldik" diye yanıt verirdi. [T. C.]

Yukarıdaki aktarımda, babasının yüksek sesli gülüşünden utanan genç kıza babasının, "buraya rahatlamaya geldik" sözünü etmesi, Fuar'ın 'serbestlik' ruhunu, modern olmanın toplumsal cinsiyet rollerine ne kadar esneklik verdiğini güzel özetlemektedir. Bu örneğe bakarak, Fuar'ın toplum tarafından tanımlanmış, klasik rol kalıplarını kırmayı mümkün kılan bir özgürlük ortamı sağladığını söyleyebiliriz.

²⁰ E. Şimşek, "MAH-CIA ilişkisinin Gizli Tutanakları", *Yeni Şafak* Arşivi, 2007. <http://yenisafak.com.tr/diziler/mah/mah3.html> [Erişim 05.07.2012].

Bununla birlikte yine aşağıdaki anlatımlarda göreceğiniz gibi, Fuar'ın özlenmesi ve yüreklerde sevgi ve ilgi [Topophilia] uyandırması söz konusudur: "1950'li yıllar... 4-5 yaşlarında Fuar'a dair ilk hatırladığım şey, evin penceresinden gördüğüm Lozan kapısı: Duvara üç boyutlu yazılmış, İzmir Enternasyonal Fuarı Lozan Kapısı. Fuar zamanı beyaz badanayla boyanır ve Fuar yazısı yazılırdı, o zaman içimi bir sevinç kaplardı... İlk anımsadığım pavyon; Turyağ pavyonu, Montrö kapısı önünde, havuz yapılır ve içinde Tursil köpürtülürdü, biz köpüklerle oynardık... Sonra atlar vardı, heykel gibi... At kafasının ağzından su akardı oradan su içerdik. Tabii ki, Tariş pavyonundan üzüm suyu içilirdi... Paraşüt kulesinden atlanırdı, aşağıda bir daire çizilmişti, çakıl taşlarıyla kaplıydı, oraya atlanırdı. Çekoslovak kristalleri ve kristal avizeler alınırdı. Fransız pavyonundan, lastik tekerlekli paten almıştı babam, çok hava yapmıştım. NATO personelinin çocukları, Alsancak'ta demir tekerlekli patenlerle kayardı. [S. S.]

Bu sevgi ve ilginin temelinde, halkın rutin yaşayışının dışında Dünya'daki yeniliklerle tanışması [paten, paraşüt, Latin caz müziği vb.] açık havada sanatçıları izleme lüksüne kavuşması, kadın ve erkeğin birlikte sosyalleşmesi gibi süreçler yatmaktadır. Kürt Beşir'in işlettiği ünlü Senar Gazinosu'nda; Müzeyyen Senar'ı, Celal İnce'yi, Manolya Bahçesinde Zeki Müren'i izlemek özel matinelere katılmak, insanlar tarafından özlemle beklenen olaylardır. Aşağıda Fuar'ın eğlence yaşamının, insanlar için nasıl önem taşıdığını gösteren anlatımlara yer veriyorum: "Efes Otelinde çalışmaya başladım, para biriktirip, gece kulüplerine gitmeye başladım, ön masada yer ayrılması için kulüplerde viski açtırma âdeti vardı. İzlediğim gruplar, çok güzel müzik yaparlardı. Los Paraguayos, Cubana, Mogambo'da çıkan Dario Moreno, Ink Spots... Şimdi bu kalitede müzik yok ne yazık ki... Biz bunları, hep canlı dinledik." [S. S.]

"Benim için Fuar; Tariş üzüm suyu, Zeki Müren'i kadın matinesinde izlemek demek... Çamlık Senar gazinosundaki sanatçıları canlı izlemek büyük keyifti, o zaman Kürt Beşir işletirdi. Çok yenilikler vardı mesela İzmir radyo evi ilk defa fuarda kuruldu." [G. P.]

1950'li yıllar Fuar'da, Amerikan pavyonunun en çok sükse yaptığı yıllar olarak anımsanıyor ve özellikle NATO karargâhının İzmir'de konumlanmasıyla, Amerikan askerleri aileleriyle birlikte İzmir'in gündelik yaşamında göze çarpmaya başlıyorlar. Aşağıdaki paragraftaki anlatım [S. S.] bu askerlerle, ailece samimiyet kurmuş bir kişiye ait. Bu dönemlerde, Amerikalıların tüketim alışkanlıklarının yerel halkın da [özellikle de çocukların] ilgi odağı olduğunu vurgulayan görüşmecisi Amerikan tarzı yaşam şeklinin [pizza, makarna, kola gibi hazır yiyecekler, giyim kuşam, oyuncak] dikkat çektiğini belirtiyor. Çocukların paten kaymaya özenmesi, yine böyle bir etkilenme örneği: "NATO personelinin çocukları, Alsancak'ta demir tekerlekli patenlerle kayardı. Biz, onların çocuklarıyla arkadaşlık ederdik. Türk Koleji Alsancak şubesinde okudum. Haftada 20-25 saat İngilizce öğretilirdi. Amerikalı [Texaslı] bir NATO subayıyla, babam ahbap oldular. Babam tornacıydı. Bir araba alışverişinde tanışmışlar. Babam, sonradan Efes Otel'i'nin ortaklarından oldu ve tüccarlık yaptı. Biz, birlikte piknik yaparken onlar sayesinde Dr. Pepper, Ginger Ale, Coca Cola gibi içecekleri tanıdık. Noel zamanı bizi akşam yemeğine davet ederlerdi öylelikle hindiye öğrendik."

İzmirlilerin gündelik yaşamında, Amerikan tarzından etkilenmeler giderek artsa da, her yıl Fuar'da ABD'nin SSCB ile çekişme halinde olması gözlerden kaçmıyor. Özellikle uzay savaşları, ibrenin SSCB lehine kaydığı önemli yarış alanlarından biri olarak hatırlanıyor.

Uzay Savaşı: Sputnik Apollo'yu Geçerse...

Uzay yarışı, soğuk savaşın teknolojik boyutunu İzmir Fuarı'na oldukça net bir şekilde yansıtır. Her iki ülke de kendi etki alanlarını, Türkiye üzerinden genişletmek istemiş Fuar alanını bu yönde kullanmışlardır. Kültürpark her ne kadar ekonomik ve teknolojik bir alışveriş ve paylaşım sahası olarak tanımlansa da, hem ulusal hem de uluslararası siyasetin gerginliklerini taşıyan bir siyasi mekâna dönüşmüştür. Bu konuya, bir görüşmecinin [S.S.] yaptığı ABD ve SSCB karşılaştırmasıyla giriş yapalım: “*Rus Pavyonu ve Amerikan Pavyonu arasında, bir yarış vardı. Uzay yarışı. Gagarin uzaya çıktı, Sputnik fırlatılınca onun maketi ve kendisi sergilendi. Soğuk Savaş döneminde teknoloji, silah gibi kullanılıyordu, biz de bu yarış izliyorduk. Amerikan tarafına hayranlık var, western filmleri filan, yani hayat tarzına özeniliyor, Rusya'da adamı hapse atıyorlar, zulüm ve baskı var diye söyleniyordu. Fuar'da, Amerikan Pavyonu'nun önünde geçerken, ekran bizi gösteriyordu. Çok eğlenceliydi. SSCB Pavyonu çok sıkıcıydı, hep makineler...*”

Soğuk Savaş'ın, Dünya fuarlarında tüketim kültürü ve yaşam tarzıyla belirli bir ‘özgür batı’ imgesi ürettiğini ve onu Sovyet/Komünist Doğu Blok’la yarıştırdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda, Fuar alanının tıpkı Dünya siyasetinde olduğu gibi, ikiye bölündüğü açıkça ortadadır ve her iki taraf kendi uzay teknolojisini sergileme yoluyla taraftar toplamaya çalışmaktadır. 1958 yılı, Fuar'da uzay savaşlarında büyük şovların başladığı yıldır. Yukarıdaki anlatımda, görüşmecimizin altını çizdiği gibi ‘sıkıcı makineler’ sergileyen SSCB, bu kez uzay yarışında ABD’yi geride bırakan başarısıyla halkın ilgisini toplamayı başarır.

Sputnik, 4 Ekim 1957 yılında uzaya fırlatılan ilk insansız uzay aracı olur, gazeteciler, bilim adamları ve tüm ziyaretçiler Sputnik’i görmek için Sovyet Pavyonu’na akın ederler. *Yeni Asır* gibi yerel gazetelerde, bu olay geniş yankı bulur. İzmir Fuarı’nda, 1958 yılında 4.250 metrelik Sovyetler Birliği Pavyonu’nda, Sputnik 1 modeli ve maketi teşhir edildiğinde çok büyük ilgi toplar. Teknoloji alanında kazandığı bu zafer, uzaya hâkim olanın Dünya’ya hâkim olacağı inancını pekiştirmektedir. Bir bakıma uzay yarışının istihbarat, casusluk ve paranoya ruhunu beslediği, neredeyse 1980’lere dek fuar mekânının birbirinden gizlice bilgi toplamaya gayret eden ABD ve SSCB’nin yarış sahası olduğu söylenebilir.

ABD, 1950’lerin sonunda ‘Sputnik krizi’ olarak adlandırılan krizi aşmak ve uzun yıllar teknoloji alanında kaybetmiş olduğu üstünlüğü tekrar kazanmak için büyük bir gayrete girmiştir. Fuar'da Sputnik’in sergilendiği yıl, Sovyet Pavyonu’na gösterilen ilgiden çok rahatsız olan Amerika Pavyonu ‘televizyon’ denilen sihirli kutuyu, en son buluş olarak sergilemiş ve pavyondan naklen yayınlar yapmaya başlamıştır. ABD Pavyonu, televizyonla insanların dikkatini cezbetmeye gayret ederken, Sovyet Rusya uzay çalışmalarına hızla devam etmiştir. Sovyetlerin uzay hamlesi bir ilk adım olmakla kalmamış, ikinci adım hemen arkasından gelmiştir. 1960 yılında, Gagarin’in Vostok 1 roketiyle Ay’a gitmesi sansasyonel bir ilgi uyandırmış, 1961 senesindeki İzmir Fuarı’nda Sovyet Pavyonu’nu devasa bir Vostok 1 maketi ve Gagarin posterleri süslemiştir. *Yeni Asır* gazetesi 1961 yılındaki Fuar yayınlarında, bu posterlere geniş yer ayırmıştır. ABD, uzay savaşlarında oldukça geri kalınca Başkan Kennedy’nin talimatıyla, uzay gelişmeleri

hızlandırılır. 1961 yılında İzmir Fuarı’nda, ABD Pavyonunda Apollo 11 uzay aracı sergilenir. 1969 yılında, Neil Armstrong ay üzerindeki meşhur yürüyüşünü gerçekleştirir ve bu meşhur ‘ay yürüyüşü’, kısa bir belgesel olarak, İzmir Fuarı’nda ABD Pavyonu’nda gösterilir, herkes hayranlıkla ‘aydaki adamın adımlarını’ seyreder.

“Fuar’a, Kültürpark Denir, Peki Kültür Ne Demek?”

Yazının başlarında kültür kavramı, kültürpark ve modernizm ilişkisinden söz etmiş, ileride bu temaya geri döneceğimizi söylemişim. Şimdi bu kültür meselesinin, Kültürpark ziyaretçilerinin deneyimlerini nasıl şekillendiğine bakalım. “*Kültür ne demek? Kültür park?*” Bir görüşmecim, bana bu soruyu sordu. Bir müddet süren sessizlikten sonra, yine kendisi cevap verdi: “*Buralar harabelikti, yangınlıktı... Kültürpark olunca neler oldu? Arkeoloji müzesi, akasyalar çay bahçesi, paraşüt kulesi, Atlı Spor Kulübü... Palmiyeler, akasyalar, çamlı... Ağaçlar var, her cinsten ağaç getirildi buraya. Hayvanat bahçesi var her cins havyan maymunlar, tavuklar, filler... İnsanlar ağaçları tanıdı, hayvanları gördü. Burası 1 ay fuar, 11 ay Kültürpark...*” [H. P., 81]

Yukarıdaki ifadesiyle, Kültürpark kelimesinin anlamını daha derinden sorgulatan değerli görüşmecim, bugün 83 yaşında; Fuar’ın kuruluşuna emek vermiş bir aileden geliyor. Dedesi Hüseyin Ercan, Belediye Başkanı Behçet Uz ile İzmir Fuarı’nın inşasında çalışmış, bu çalışmalar sırasında 1939 yılında çok önemli bir eser meydana getirmiş; Fuar’daki dönme dolap. Behçet Uz, kendisine bir fotoğraf örneği göstermiş ve “bunu yapmanı istiyorum demiş.” Hüseyin Ercan’ın sadece bir fotoğrafa bakarak inşa ettiği bu dönme dolap, yıllarca lunaparkta Fuar’ın en eğlenceli oyuncağı olmuş. Verdiği üstün emeklerden ötürü, dönme dolabın altına heykeli dikilmiş ama sonra Demokrat Parti döneminde kaldırılmış.

Kültürpark’a dair dönemin gazete haberlerine bakıldığında, Dünya’nın “türlü icad ve ilginçliklerinin halkımızın ayağına getirildiği” vurgusu, bu parkın “modern Dünya’ya açılan bir pencere olduğu” hissediliyor. Sadece Fuar zamanı değil, her daim burada bir hareket söz konusu. Modernizmin en önemli özelliği olan, farklı yaşam kültürlerini bir alana toplama, onları kontrollü ve evcil bir seyirlik haline dönüştürme yaklaşımı [müze, park, hayvanat bahçesi vb.] burada da işlevini yerine getirmektedir. Örneğin Hindistan’dan getirilen yavru fil Mohini günlerce gazete ve dergilere haber olmuş, hatta *Doğan Kardeş* dergisi bir Mohini [11 Ocak 1951] sayısı çıkarmıştır.

Kültürpark’ın, insanların Dünya’ya baktıkları bir pencere olduğu doğru, fakat sadece bakmakla kalınmıyor, bakan da bakılan da dönüşüyor. Yukarıdaki anlamı itibariyle, ‘kültürleme’ye maruz kalınıyor, Kültürpark sosyalleşme süreciyle birlikte farklı yaşam tarzlarının ve tüketim alışkanlıklarının, mikro alanlara nüfuz ettiği bir yer. Fuar’daki deneyimlere baktığımızda, ‘kültürleme’nin ilk etapta; yiyecek, içecekler, giyim kuşam üzerinden gerçekleştiğini görüyoruz. Bu daha çok Amerikan etkisiyle oluyor; fakat bir de teknoloji ve endüstriyel makinelerin yarattığı etki var ki, burada Sovyet etkisi daha çok öne çıkıyor.

Burada Apollo ve Sputnik’in düellosu olarak simgeleştirdiğimiz, iki tür ‘kültürleme’den söz edilebilir aslında: Amerikan tarzı ve Sovyet tarzı kalkınma ve modernleşme modeli. Fuar’daki Amerikan Pavyonu’nda öne çıkanlar, bireysel bakım ve

domestik tüketime yönelik ürünler [ruj, naylon çorap, tıraş köpüğü, mutfak malzemeleri, konserve yiyecekler, Coca Cola, TV, kamera gibi]. Soyvet Pavyonu'ndaysa, kolektif ve kamusal bir anlayış görüyoruz: Örneğin; sinema endüstrisine dair cihazlar, tıbbi cihazlar, endüstriyel üretim makineleri, motorlar.

Yaptığım görüşmelerde, Sovyet Pavyonu 'Sputnik' harikası dışında, halkta uzun vadeli bir heyecan uyandırmazken, Amerikan Pavyonu'nun adeta gözbebeği olduğu gözlemleniyor. Bu noktada, elbette iki ülkenin eşit koşullarda yarıştığını söyleyemeyiz. 1950'lerden itibaren Türkiye'nin, Amerikan propagandasına kapılarını açtığını ve bu propagandayı yer yer teşvik ettiğini belirtmek gerekir. Buna karşılık Sovyet ülkelerinin pavyonlarının takibe alınıp, komünizm propagandası gerekçesiyle sansürlendiği ve kapatıldığı görülüyor.²¹ Yaptığım görüşmelere göre; 1950'lerden 1960'lara uzanan yıllarda, ABD'nin bireysel tüketici kültürünü temsil eden ürünlerle [Coca Cola, Hot Dog, naylon kumaş, kot pantolon gibi] tanışmalar şöyle gerçekleşmiş [A. Ü, 69 ve T. P. 70, T. C. 67]: "Makarnayı yemek olarak ilk defa orada duydum, ilk defa gördüm, soslu, yanında bira ya da kolayla..."

"Coca Cola ilk içtiğimde çok pis koktu. Coca Cola pavyonunda ikram ettiler, fiyatı 60 kuruştı, unutmuyorum, cam şişede..."

"İlk naylon kumaşla 15 yaşında tanıştım, kot pantolon bilmiyorduk."

"İlk kez hot dog sandviç terimlerini, Kültürpark'ta duyduk. Mister Sandviç öyküsünü bilir misin? Hani bir adam kumar oynamayı çok seviyor, masadan kalmamak için tarif ediyor yemek istediğini getiriyorlar, bir ekmek arası yiyecek, işte sandviç oluyor ismi de o yemeğin..." [H. P., 81]

Yukardaki anlatımlarda da gördüğümüz gibi, Fuar ve Kültürpark'ta 'kültürlenen' ziyaretçiler modern yaşamın yeme-içme alışkanlıklarıyla; 'fast food', 'sandviç' ve 'konserve'yle tanışmaktadır. Fuar'da yeni tüketim alışkanlıklarıyla ilgili süreç devam ederken aynı zamanda Fuar'daki ABD Pavyonu'ndan artan süttozu, süt ürünleri ve konserve yiyecekler, Milli Eğitim Bakanlığı üzerinden yoksul mahallerin ilkokullarına dağıtılıyor. Bu durum, birçok görüşmeci tarafından dile getirildi. Bir görüşmecinin [T. C., 67] ifadesiyle, "Muhtaç ailelere; Amerikan peynir yardımı vardı, süttozu veriliyordu, okullarda dağıtılıyordu."

Birçok görüşmecinin belirttiği gibi, Amerika 1950'lerden itibaren Fuar'ın ve halkın gözbebeğidir. Bunda, devlet politikasının da rolü vardır. Görüşmeci [T. C. 67] ABD hayranlığının altını çizirken, halkın SSCB konusunda da izlenimlerini öyle anlatıyor: "Komünistlik davası vardı, 1957'de ilkokulda, ortaokulda, kurşun kalemim üstünde Stalin resmi var diye imha ettik. Ben de ne olduğunu anlamama rağmen korktum ve kırıp çöpe attığımı hatırlıyorum. Komünist, kötü bir kelimeydi, anlamını bilmiyorduk ama vatan haini gibi bir anlamı vardı. Tabi o zaman biz, Amerika'yı dost zannediyorduk, gençlik işte..."

Türk-Amerikan yakınlaşması, sadece sosyo-kültürel alanla sınırlı değildir. Kore Savaşı'nın çıkmasıyla, Türkiye'den Kore'ye asker yollanmıştır. İnsanlar bu tatlı dostluğun, gün geldiğinde acı anılar da bırakabileceğini öğrenecektir. Kore'den gazileri

memlekete geri getiren gemiyi karşılamak üzere Alsancak Limanı'na koşup giden, o zaman 7 yaşında olan bir çocuğun gözünden dinleyelim bu hikâyeyi... [S. S., 68]: "1950'lerde Kore Savaşı var, o zaman gemi yanaştı, yaz mevsimiydi. Bize askerleri karşılamaya gelin dediler, elimizde bayraklarla bekliyoruz. Atatürk heykelinin önündeydik. Kahraman askerleri karşılayacağız diye heyecanlıyız. Geminin kapağı inerken, yavaş yavaş askerleri görmeye başladık, uzun bir sessizlik oldu. Çok felaketti durumları... O anı unutmamam... Gazilerimiz, askerlerimiz sefil bir halde kolu, bacağı kopmuştu... Vinçle aşağı indirildiler... O görüntüyü, hiç unutamam... Çok etkilenmişim."

İzmir Limanı'na vinçle inen, kolu bacağı kopuk askerleri gören birçok kişinin zihninde ABD-Türk dostluğu imgesi sarsılmış olsa gerek, çünkü görüşmecilerin bir kısmı Amerikan tarzı yaşama dair sorgulamalarını şöyle dile getirdiler: "Marshall yardımı dediklerini, aslında biz İzmir'de şöyle yaşadık; Amerika, Afrika'ya çıkarma yaptı, evine götüremediği askeri ve ağır malzemeyi kordona ve limana boşalttı cemseler [GMC], tankları, kordonda haftalarca kaldı... Her yer çelik yığını doldu, arıza yapanların bozuk olanlarının yedek parçalarını da bize sattılar. Orduya verdiler. 1950-51 seneleriydi..." [H. P.]

Sorgulamalar arttıkça, western filmlerindeki kovboyun karizması da aşınmaya yüz tutmaktadır: "Kovboy'un kelime anlamı ne demek, hiç düşündünüz mü? Cow-boy. Öküz çobanı. Bunda hayran olunacak bir şey yok. Western filmleri, bize bunları kahraman gibi sundu. Üstüne üstlük ne yapmış bu öküz çobanı? Yerlilerin toprağını işgal etmiş. Biz bu adamlara hayranlık duyuyoruz, bir de kendi köylümüzü, çobanımızı hor görüyoruz. Bizim hor gördüğümüz o çobanın yetenekleri saymakla bitmez. Bir kere şifacıdır, doğayla konuşmasını bilir, hangi bitki neye iyi gelir onu bilir, müzisyendir kaval çalar, söz yazar, beste yapar, hayvanın terbiye ve idaresini bilir, bu bakımdan aslında bir siyasetçinin meziyetlerini taşır. Biz kimiz ki çobanı hor göreceğiz? Bize özümüzü unutturdular..." [H. P.]

Yukarıdaki ifadelerde, Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu Dünya'nın vitrini olan Fuar ve Kültürpark ziyaretçilerine nasıl yansıdığını, ideolojik kutuplaşmanın kültürel boyutta nasıl yaşandığını görebiliriz. NATO, Batı ve ABD tarafında yer alan bir ülkenin vatandaşları; Marshall Yardımı, Anti-komünizm, Kore Savaşı gibi gelişmeleri kendi gündelik hayatlarında maruz kaldıkları 'kültürleme'den geçerek yaşamışlar. Kimisi Stalin'in resmi var diye korkudan kurşun kalemim kırarak, kimisi Kore gazilerinin çektiği acıyı gözlemleyerek, kimisi de kovboy filmlerindeki karizmatik karakterlerin büyüüne kapılarak o günleri deneyimlemiş. Şimdi bugünün farkındalığı içinde, o günlere bakarken eleştirel bir tutum içine girdikleri görülüyor. Fuar ve Kültürpark'ta yaşadıklarının büyüünde sıyrılarak, yaşananları 'dış gözle' değerlendiriliyorlar. Sonuçta ortaya çıkan bu genel resim de aslında kültürel propagandanın insan deneyimine nasıl yansıdığı, bıraktığı izler ve bugün nasıl anımsandığına dair değerli ipuçları sunuyor.

Sonuç Yerine...

Görüldüğü gibi, Kültürpark sadece uluslararası değil, ulusal düzeyde de birçok deneyimi ve gerilimi açığa çıkarmıştır. 1930'lardaki Sovyet etkisi 1950'lere doğru azalmış, modern Türkiye Cumhuriyeti kimliği 'kültürleme' üzerinden Batı Avrupa ve Amerika ekseninde tanımlanmıştır. Söz konusu sürecin yansımalarını, insanların Fuar deneyimlerine bakıldığında çok net görülebilmektedir. Fuar, Cumhuriyet

²¹ S. Durgun, "Cultural Cold War at the İzmir International Fair: 1950s-1960s", *Turkey In the Cold War*, [eds.] Örnek & Üngör, Palgrave, 2013, s. 76

değerleri, şehirli yaşam tarzı, toplumsal cinsiyet rollerinin esnemesi, eğlence kültürüyle en az Batılılar kadar modern, hatta Batıdan daha medeni bir Türk kültürü tanımı yapılmasına aracı olmuştur. Fakat bu kimlik tanımdaki gerilim 'gâvur' algısında çatallanmış, bir yandan düşman algısı [Yunan ve Ermeni kimliği] sürerken bir yandan da gâvurluğun modernliği taşıyan bir bagajının olması, 'Gâvur İzmir'in' kafasını karıştırmıştır. Yazıda göstermeye gayret ettiğim 'topofilik' ve 'topofobik' anlamlarıyla Kültürpark, 1920'lerde yangınlık yeri olan, 1930'larda Moskova park modeline göre yeniden tanımlanan ve 1950'lerden 1980'lere dek Amerikan 'halkla ilişkiler' faaliyetlerinin yükselerek arttığı bir mekân olmuştur.

Bugünden geriye bakan görüşmecilerden bir kısmının, Amerikan hayranlığını yeniden anımsadıklarında eleştirel bir tutum takınması, bir kısmının ise Amerikan tarzı yaşam ve eğitim sisteminin kendisine kazandırdıklarından memnuniyetini ifade etmesi, görüşmeciler arasında belirgin bir farklılık yarattı. Bu farklılığın nedenlerini, bir başka araştırmanın konusu olmasını diliyorum. Kabaca ifade edecek olursak, Kültürpark alanındaki insani ve tarihsel deneyimlere bakmak, hem Soğuk Savaş döneminin kültürel boyutunu hem de Cumhuriyetin modernizmden ne anladığını araştırmak için bereketli bir kaynak olmayı uzun süre sürdürecektir gibi görünüyor. Bitirirken, yazının başlığına atfen Apollo ve Sputnik ismiyle sembolleşen ABD ile SSCB'nin uzay yarışı hakkında, değerli bir görüşmecimizin anısına [T. C.] yer vermek isterim. Bu anı, bir bakıma SSCB karşısında itibar kaybeden, ABD'nin itibarını geri kazanması için nasıl bir 'halkla ilişkiler çalışması' yapıldığını gösteriyor; yorumun gerisini bu okuyuculara bırakıyorum: *"Sevim Tuna, Ankara'da konser veriyor, biz de şık giyindik gittik. Güzel güzel izliyoruz. Bir anda konser yarıda kesildi ve anons edildi: 'Neil Armstrong, Ay'a ayak basmıştır. ABD'li astronot, insan için küçük ama insanlık için büyük adımı atmayı başarmıştır... Şaşırdık tabii, uzun bir alkış koptu... Sonra Sevim Tuna kaldığı yerden devam etti."*

Kriminal Bölgeden, Toplumcu Belediyeye: Gültepe Deneyimi

Turgay GÜLPINAR
[Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

Hem Dünya'da, hem de Türkiye'de yerel yönetimlerin sınırlarının, merkezlerinin, görev-yetki alanlarının ve hatta adlarının değiştirilmesiyle sıkça karşılaşmaktadır. Genellikle daha iyi kamu hizmeti sunulmasına, yönetsel kapasitenin güçlendirilmesine, ekonomik etkinliğe ya da güvenliğe dayalı nedenler gösterilerek rasyonalize edilen bu eğilim, İzmir Belediyesi'nin 150 yıllık tarihinde önemli dönüşümler yaratmıştır. Kamu hizmetinin etkin bir biçimde sunulması gerekçesiyle nötrale edilerek siyasetle ilişkisizmiş gibi sunulan yönetsel coğrafya değişiklikleri, ülke genelinde olduğu gibi İzmir'de de yerel siyasetin işleyişi üzerinde ciddi sonuçlar doğurmuş, kentteki siyasal ve toplumsal kompozisyonun dönüşümüne de zemin hazırlamıştır. Merkezi yönetimin toprak üzerindeki örgütlenmeye yönelik olarak aldığı tek taraflı kararlar, benzer süreçleri yaşayan diğer kentlerde olduğu gibi İzmir'de de yerel halkın siyasal katılımını olumsuz yönde etkilemiş; bunun yanında kimlik ve aidiyete ilişkin sorunlar yaratmıştır. Bahsedilen bu süreç, bu çalışmada Gültepe Belediyesi örneği üzerinden tartışılmaya çalışılacaktır.

Gültepe, 1950'li yıllarda İzmir kent merkezine 5,5 kilometre uzaklıkta, bir tepede inşa edilmeye başlanan gecekonduardan meydana gelen bir semttir. Yazılı basın arşivinde, semtin 1950'li yıllar boyunca yalnızca gasp, hırsızlık, kaçırma, cinayet gibi vakalarla gündeme geldiği, bir anlamda sadece kriminal bir bölgeden ibaret olarak kitle iletişim organlarında yer aldığı görülmektedir. Gültepe imgesi, 1970'li yıllarla beraber değişecektir. Belediye örgütünün 1965 yılında kurulmasından sonraki ilk yerel seçim olan 1968 yerel seçimlerinde Adalet Parti'si [AP] İsmet Uçar belediye başkanı seçilir; ancak 1973 yerel seçimini Cumhuriyet Halk Partisi'nden [CHP] Aydın Erten'e kaybeder. Erten'in başkanlığıyla beraber, Gültepe artık belediyesi ve belediyesinin öncülük ettiği gelişmelerle anılmakta ve tanınmaktadır. Dönemin yerel yönetim sisteminin belediyelere tanıdığı yetki alanını kullanmanın da ötesine geçen Gültepe Belediyesi, yükselişe geçen toplumsal hareketlerin etkin bir öznesi haline gelmiştir; grevlere ve eylemlere kurumsal yapısıyla katılmakta ve öncülük etmektedir. Belediye, özerk bir biçimde hareket ederek özerkliğin sınırlarını kendisi belirlemekte; mülkiyeti, üretimi ve tüketimi düzenleyici edimlerde bulunmaktadır. Arsa dağıtımı, tanzim satış mağazası, ekmek fırını projesi.

Yasal bir statüye sahip olan, kuruluşunun ardından geçen yirmi yılda kendi kimliğini inşa etmiş, dayanışma pratiklerinin güçlü olduğu bir yer olan Gültepe, sahip olduğu bu özellikleri 1980 yılından itibaren parça parça kaybeder: Belediye, 12 Eylül'ün hemen ardından büyük kentlere yakın belediyelerin kapatılması kararıyla sıkıyönetim komutanlığınca kapatılır. Belediye başkanı ve sakinleri, uzun bir tutukluluk yaşarlar. Artık Gültepe Belediyesi'nin olmadığı bu süreçte, ülkedeki tüm toplumsal hareketlerin yaşadığı geri çekilmeyle paralel olarak, Gültepe kimliği zayıflar ve parçalanır. 1980'lerin yazılı basınında Gültepe, tıpkı 1950'li yıllarda olduğu suç olaylarıyla haber olmaya başlamıştır. Yeni örgütlenen Konak Belediyesi ve İzmir Büyükşehir Belediyesi içindeki yeri o denli önemsizdir ki, Gültepe adı birçok İzmirli için yabancıdır. Kent içi işlek ulaşım hatlarının dışında kalan Gültepe, yine kentin uzağındadır; ancak bu kez kendi içinden bu koşullara cevap üretebileceği bir mekanizması yoktur. Belediye kapatılmış, dayanışma ilişkileri zayıflamış, semt yine içine kapanmıştır.

Bu çalışmada tartışma, şu soru etrafında kurgulanacaktır: 1970'lerin siyasal ortamında İzmir'in küçük bir yerleşim yeri olan Gültepe'yi, toplumcu belediye uygulamalarının sahnesine dönüştüren koşullar nelerdir ve bu koşullar altında, Gültepe'de nasıl bir yerel özerklik deneyimi yaşanmıştır? Gültepe'nin dönüşümü, yerel özerkliğin, toplumsal dayanışma, yerel kimlik üzerindeki etkisini ve yerel özerkliğin hayata geçirilmesine karşı merkezîyetçi bir tepki olarak yerleşim yeri statülerinin değiştirilmesi sorununu tartışmak için elverişli bir örnek olarak gözükmektedir.

Anahtar Sözcükler: Toplumcu Belediye, Yerel Demokrasi, Yerel Kimlik, Dayanışma, Gültepe Belediyesi.

FROM CRIMINAL ZONE TO A SOCIALIST MUNICIPALITY: THE CASE OF GULTEPE

Both in Turkey and worldwide, it is common to come across with the changing of borders, centers, duties, the scope of authority, and even the names of local governments. This tendency is generally

rationalized on the grounds of offering better public services, strengthening administrative capacity or giving reasons for economic efficiency or security, has created significant transformations in İzmir Municipality's 150-year history. Changes in administrative geography are neutralized and presented as if they are unrelated to politics for the reason that public service is being effectively carried out. This situation has caused serious consequences on the functioning of local politics in İzmir as it is in the whole country and it also formed the basis for the transformation of the political and social composition in the city. Unilateral decisions taken by the central government to organize the territorial divisions affected the political participation of local people in İzmir as in the other cities experiencing similar processes. Besides, it has created problems related to the identity and social belonging. This process will be discussed in this study through the case of Gültepe Municipality.

Gültepe is a slum district that started to be built on a hill 5,5 km away from the city center of İzmir in the 1950s. According to the press archives, it can be said that during the 1950s, Gültepe acquires currency only with the cases such as extortion, theft, kidnapping, murder. In a sense, the district appears in the mass media only as a criminal zone. The image of Gültepe would change in the 1970s. In 1968 local elections which is the first local election after the municipal organization was established in 1965, İsmet Uçar from Justice Party [Adalet Partisi, AP] was elected as mayor but he lost the 1973 local election to Aydın Erten from Republican People's Party [Cumhuriyet Halk Partisi, CHP]. Together with Erten's mayoralty, Gültepe became known and recognized for its municipality and the developments led by the municipality. Gültepe Municipality exceed the use of the scope of authority recognized by the municipal system and became an effective subject of the social movements such as participating and pioneering in strikes and protests with its institutional structure. The municipality set the limits of autonomy itself; carries out the regulation of the property, production and consumption such as plot of land distribution, sales store, and bakery projects.

Gültepe, which had a legal status, built its identity in twenty years following its foundation. It was a place where solidarity practices are strong but lost some of its features after 1980. The municipality was shut down by the martial law order following the decision of closing the municipalities near the big cities immediately after 1980 Coup d'État. The mayor and the residents put in prison for a long time. In parallel the retreat of all the social movements in the country and without the support of the municipality, the identity of Gültepe was weakened and fragmented. Similar to 1950s, Gültepe once again began to be in the news related to the crimes in the 1980s. The district became such an insignificant part of the newly organized Konak Municipality and İzmir Metropolitan Municipality that even the name of "Gültepe" became stranger to many Izmirians. Gültepe remained outside the city's main transportation lines but this time there was no mechanism to cope with the negative conditions. The municipality was closed; the solidarity relations were weakened and the people are isolated.

In this study, the discussion will be drawn around the following questions: What are the conditions that transform Gültepe, a small settlement of İzmir in the political environment of the 1970s, into the stage of municipal socialism practices? What kind of local autonomy experienced in Gültepe under these conditions? The transformation of Gültepe appears to be a good example to discuss the local autonomy, social solidarity and the impact on local identity and also the problem of changing settlement status as a centralized reaction to the implementation of local autonomy.

Keywords: Community Council, Local Democracy, Local Identity, Solidarity, Gültepe Municipality.

Türkiye’de ve Dünya’da yerel yönetimlerin sınırlarının, merkezlerinin, görev ve yetki alanlarının ve hatta adlarının değiştirilmesiyle sıkça karşılaşılmaktadır. Genellikle daha iyi kamu hizmeti sunulmasına, yönetsel kapasitenin güçlendirilmesine, ekonomik etkinliğe ya da güvenliğe dayalı nedenler gösterilerek gerekçelendirilen bu merkezizetçi eğilim, İzmir Belediyesi’nin 150 yıllık tarihinde önemli dönüşümler yaratmıştır. Kamu hizmetinin etkin bir biçimde uygulanması gerekçesiyle açıklanarak adeta siyasetle olan bağı koparılan yönetsel coğrafyadaki bu değişiklikler, ülke genelinde olduğu gibi İzmir’de de yerel siyasetin işleyişi üzerinde ciddi sonuçlar doğurmuş, kentteki siyasal ve toplumsal kompozisyonun dönüşümüne de zemin hazırlamıştır. Merkezi yönetimin, toprak üzerindeki örgütlenmeye yönelik olarak

aldığı tek taraflı kararlar, benzer süreçleri yaşayan diğer kentlerde olduğu gibi, İzmir’de de yerel halkın siyasal katılımını olumsuz yönde etkilemiş; bunun yanında kimlik ve aidiyete ilişkin sorunlar yaratmıştır. Bahsedilen süreç, bu çalışmada Gültepe Belediyesi örneği üzerinden tartışılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmada tartışma, şu soru etrafında kurgulanacaktır: 1970’lerin siyasal ortamında, İzmir’in küçük bir yerleşim yeri olan Gültepe’yi, toplumcu belediye uygulamalarının sahnesine dönüştüren koşullar nelerdir? Bu koşullar altında, Gültepe’de nasıl bir yerel özerklik deneyimi yaşanmıştır? Gültepe’nin dönüşümü, yerel özerkliğin, toplumsal dayanışma ve yerel kimlik üzerindeki etkisini ve yerel özerkliğin hayata geçirilmesine karşı, merkezizetçi bir tepki olarak yerleşim yeri statülerinin değiştirilmesi sorununu tartışmak için elverişli bir örnek olarak görülmektedir?

1950’lerle beraber hızla göç alan ve İzmir’in bir gecekondu yerleşimi olarak büyüyen Gültepe, dönemin yerel yönetim sisteminin verdiği imkân doğrultusunda, 1963 yılından itibaren bir belediye olarak örgütlenmiştir.¹ 1970’li yıllarda sol siyasetin yükselişiyle, belediye sosyalizminin bir örneğine dönüşen Gültepe Belediyesi, 12 Eylül Darbesi’nin gerekçelerinden biri olarak sunulacak, TARİŞ Olayları’nda direnişin örgütleyicilerinden biri olarak doğrudan güvenlik güçleri ve devletle karşı karşıya gelerek ülke gündemine oturmuştur. 12 Eylül yönetimince belediye olma vasfına son verilen belediyelerden biri olan Gültepe, siyasal çatışma ve yönetsel coğrafya ilişkisi bağlamında tartışılacaktır.

Konu alınacak olan Gültepe’nin kuşkusuz, tarihsel bir arka plan içinde değerlendirilmesi gerekir. Gültepe’yi küçük bir yerel yönetim birimi olmaktan, ülke tarihinin en ciddi toplumsal olaylarından birinin örgütleyicisi ve sahnesi olmaya götüren süreç, 1950’li yıllardan itibaren başlayan göç ve kentleşme sarmalıyla birlikte ele alınmalıdır. Kırsal alandan göçen insanlarca kurulmuş olan Gültepe örneğinde, bir ‘yeni yer’ oluşun potansiyelleri, açmazları ve bunlara geliştirilen cevaplar görülebilir. 1961 Anayasası’nın imkân verdiği görece özgür siyasal ortam ve dönemin yerel yönetim düzenlemelerinin küçük yerleşim yerlerindeki belediyelere tanıdığı hareket sahası, Gültepe gibi ayrıksı bir yerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 1970’li yıllarda Gültepe’yi, belediye sosyalizminin hayata geçirildiği bir yer olmaya götüren koşullar ve olaylardan kısaca bahsedilecektir.

Gültepe 1950’li yıllarda, İzmir kent merkezine 5,5 kilometre uzaklıkta bir tepede inşa edilmeye başlanan, gecekondularından meydana gelen bir semttir. O yıllarda Türkiye’nin diğer büyük kentleri gibi hızla göç alan İzmir’in yeni oluşmaya başlayan diğer gecekondu yerleşimlerinden Gültepe’yi ayıran yanı, kent merkezine daha yakın olması ve kaçak yerleşimin daha önce başlamış oluşudur. Balkan göçmenleri de dâhil olmak üzere pek çok farklı bölgeden göç alan Gültepe, karma bir nüfus yapısına sahiptir.² Gültepe’yi, İzmir’in diğer yerleşimlerinden farklı kılan bir diğer özelliği ise, coğrafi yapısından kaynaklanmaktadır. Kent merkezine yakın olmasına karşın, etrafından

¹ Resmi Gazete, “İçişler Bakanlığı Kararnamesi”, Sayı 11389, 24.04.1963.

² Uğur Ülger, “Seçmen Davranışlarındaki Değişim: Gültepe Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016, s. 118.

dolanan Meles Çayı'yla, kent merkezinden ayrılmış oldukça sarp bir tepenin üzerinde yer alan Gültepe bu nedenle, kente bir o kadar da uzaktır. Yazılı basın arşivinde yapılan taramada, semtin 1950'li yıllar boyunca yalnızca gasp, hırsızlık, kaçırma, cinayet gibi vakalarla gündeme geldiği, bir anlamda sadece kriminal bir bölgeden ibaret olarak, kitle iletişim organlarında yer aldığı görülmektedir.³

Sokaklarında suçluların kol gezdiği, güvenilir olmayan, kenti kırdan ayıran klasik özelliklerine sahip olmayan, kötü ve sağlıksız koşulların hâkim olduğu bir yer olarak gözüken Gültepe imgesi, 1970'li yıllarla beraber değişecektir. Belediye örgütünün 1963 yılında kurulmasından sonraki ilk iki yerel seçimde sırasıyla bağımsız ve Adalet Parti'li [AP] adaylar belediye başkanı seçilir. 1973 yılında yerel seçimi kazanansa, Cumhuriyet Halk Partisi'nden [CHP] Aydın Erten'dir. Bülent Ecevit'in genel başkan oluşuyla yükselişe geçen ve gecekondu oylarını AP'den devralan CHP'nin yanı sıra aynı yıllarda etkinliğini artıran sol örgütler, Gültepe'deki hayatın seyrini değiştirecektir. Erten'in başkanlığıyla beraber, Gültepe artık belediyesi ve belediyesinin öncülük ettiği gelişmelerle anılmakta ve tanınmaktadır.⁴ Dönemin yerel yönetim sisteminin, belediyelere tanıdığı yetki alanını kullanmanın da ötesine geçen Gültepe Belediyesi, yükselişe geçen toplumsal hareketlerin etkin bir öznesi haline gelmiştir; grevlere, eylemlere kurumsal yapısıyla katılmakta ve öncülük etmektedir. Belediye, ileriki yıllarda yargı sürecinde bir suç unsuru olarak öne sürülecek şekilde özerk biçimde hareket ederek, özerkliğinin sınırlarını kendisi belirlemekte; mülkiyeti, üretimi ve tüketimi düzenleyici edimlerde bulunmaktadır: Arsa dağıtımını, tanzim satış mağazası, ekmek fırını projesi.⁵ Bu girişimlerin, 2000'li yıllarda iktidar partisine mensup pek çok belediye tarafından bambaşka politika bağlamlarında uygulanacak olması ilgi çekicidir. Bu pratiklerin, Gültepe'de toplumcu belediye çerçevesi bağlamında⁶ dayanışmacı ve eşitlikçi amaçlarla hayata geçmesi, onu 2000'li yıllar boyunca örnekleri sergilenen kamu kaynaklarının piyasalaştırılarak, popülist aktarımı biçimindeki yerel yönetim uygulamalarından ayırmaktadır.

Gültepe'nin belediyesiyle tanındığı bu dönemde, belediye de başkan Erten'le görünür olmaktadır. Grevlere belediye işçileriyle katılan, toplu iş sözleşmelerinde sendikanın önerisinden daha geniş haklar sunan, belediyede kapasitesinin çok üzerinde personel çalıştırarak iş imkânı yaratan Erten, sol kanadında yer aldığı CHP içinde giderek sivrilmiştir. Erten, başkan olduğu dönemde ve sonrasında, Gültepe kimliğinin adeta yaratıcısı olarak hatırlanacaktır.⁷

Gültepe Belediye Başkanı olduğu dönem boyunca grevlere ve protesto eylemlerine belediye işçileriyle berabere katılan Aydın Erten'i tutuklanmaya, belediyeyi kapatılmaya götüren olaylar, 1980 Ocak ayında TARIŞ direnişiyle başlar. Milliyetçi

Cephe Hükümeti'nin iktidara gelişiyle, TARIŞ'te toplu işten çıkarmalara karşı işçilerin fabrikaları işgal etmesiyle başlayan protesto eylemleri, kısa zamanda İzmir'in dört bir yanına yayılır. Birçok semtte barikatların kurulduğu, Ege Üniversitesi öğrencilerinin boykot ve işgallerle destek verdiği, neredeyse kentteki tüm muhalif grupların sokağa çıkarak katıldığı protesto eylemleri sırasında İzmir kontrol edilemez bir alan haline gelir. Gültepe Belediyesi, çok sayıda Gültepelili işçinin çalıştığı TARIŞ'teki direnişe yiyecek yardımı yapar; Başkan Erten, fabrika etrafında kurulan barikatları bizzat ziyaret eder.⁸ Günlerce süren TARIŞ işgalinin ordunun müdahalesiyle sonlanmasından sonra şiddet bütünüyle Gültepe'ye yönelir. 1980 yılının Şubat ayında Gültepe'nin, güvenlik güçlerince sarıldığı ve yine günlerce süren olaylarda semtin devlet müdahalesinin etkili olamadığı kurtarılmış bir bölge olarak ülke gündemine girdiği görülmektedir. Ancak Gültepe, o tarihte ülke coğrafyasında oluşmuş 'kurtarılmış bölgeler'den farklı bir yapı ve konumdadır. Kuşkusuz ki, kurtarılmış bölge kavramı özellikle direniş ve kuşatılmışlık bağlamında, Gültepe örneğini açıklamak için önemli ipuçları sunacaktır. Öte yandan kavram, Gültepe örneğini bütünüyle kapsayamaz; çünkü Gültepe bir kurtarılmış bölge olmanın ötesinde, resmi yönetsel organizasyonun bir parçası olarak kamu gücünü kullanan ve yönetsel coğrafyada yer kaplayan tüzel kişilik sahibi bir örgüte, yani belediyeye sahiptir. Dolayısıyla Gültepe'yi ayrıksı bir örnek yapan, ona dışarıdan dayatılan kuşatılmışlığı değil; kendi içinde kurduğu dayanışmacı, yaratıcı, düzenleyici yapısı yani belediye sosyalizminin örneği oluşudur.

Yasal bir statüye sahip olan, kuruluşunun ardından geçen yaklaşık çeyrek yüzyılda kendi kimliğini inşa etmiş, dayanışma pratiklerinin güçlü olduğu bir yer olan Gültepe elinde bulundurduğu bu özellikleri, 1980 yılından itibaren parça parça kaybeder: Belediye, 12 Eylül'ün hemen ardından, büyük kentlere yakın belediyelerin kapatılması kararı⁹ ardından sıkıyönetim komutanlığınca kapatılır. Belediye Başkanı ve semt sakinleri, işkence ve aşağılamaya maruz kalınan uzun bir tutukluluk yaşarlar. TARIŞ ve Gültepe direnişlerine katıldıkları için, iki kişi idam edilir ki bunlar Türkiye tarihinin son siyasal idamları olacaktır.¹⁰ Artık Gültepe Belediyesi'nin olmadığı bu süreçte, ülkedeki tüm toplumsal hareketlerin yaşadığı geri çekilmeyle paralel olarak, Gültepe kimliği zayıflar ve parçalanır. 1980'lerin yazılı basınında Gültepe, tıpkı 1950'li yıllarda olduğu suç olaylarıyla haber olmaya başlamıştır; "direnişin semti Gültepe" artık bir hatıradır. Yeni örgütlenen Konak Belediyesi ve İzmir Büyükşehir Belediyesi içindeki yeri o denli önemsizdir ki, Gültepe adı birçok İzmirli için dahi yabancıdır.¹¹ Kent içi ulaşım hatlarının dışında kalan Gültepe, yine kentin uzağındadır; ancak bu kez kendi içinden bu koşullara cevap üretebileceği bir mekanizması yoktur. Belediyesi kapatılmış, dayanışma ilişkileri zayıflamış, semt yine içine kapanmıştır.

³ Bir örnek için bkz. *Milliyet*, "Kayıp Kızı İzmir Radyosu da Arıyor", 26.06.1962.

⁴ Bir örnek için bkz. *Milliyet*, "MEYAK Kesintisizini Kaldıran Gültepe Belediyesine Tebrik Yağıyor", 15.11.1975.

⁵ *Cumhuriyet*, "Gültepe Belediyesi Sovyetler Birliği ile İşbirliği Yaparak Ekmek Fabrikası Kuruyor", 6.08.1979.

⁶ Sonay Bayramoğlu, *Toplumcu Belediye: Nam-ı diğer Belediye Sosyalizmi*, Notabene Yay., 2015, s. 43-48.

⁷ Mehmed Kemal, "Aydın Erten Olayı", *Cumhuriyet*, 14.02.1980, s. 4.

⁸ *Milliyet*, "İzmir Olaylı Bir Gün Geçirdi", 23.01.1980.

⁹ *Resmi Gazete*, "Karar No: 34", Sayı 17187, 11.12.1980.

¹⁰ 1984 yılında, İlyas Has ve Hıdır Aslan idam edildi.

¹¹ Murat Şahin, *Direnişin Adı Gültepe*, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2011, s. 68.

2014 yerel seçimlerinden sonra çeşitli aralıklarla Gültepe'nin ilçe yapılması ve böylece Gültepe Belediyesi'nin yeniden kurulması gündeme gelse de böyle bir düzenleme hayata geçmemiştir.¹² Gerçekleşse dahi bu düzenlemenin, gerrymandering¹³ türü bir uygulama olarak tasarlandığı, mevcut ilçelerin bir kısmının lağvedilip sınırlarının değiştirilmesi yoluyla yerel seçim sonuçlarına etki edilmek istendiği gözükmektedir. Yine de iktidarın hafızalardaki Gültepe imgesini harekete geçirme yönünde bir adım atmayı tasarlaması anlamlıdır. Semt, geri plana itilmiş, önemsizleştirilmiş, kent içi demiryolu ağının dahi dışında bırakılmışken Gültepe'nin aranabileceği tek yer, kolektif bellektir. 1970'lerde Gültepe'de hayata geçirilmiş birçok toplumcu belediyeci pratiğini, dayanışma ve toplumsal eşitlik bağlamından kopararak patronaj ilişkileri çerçevesinde hayata geçiren iktidar partisinin, Gültepe Belediyesi'ni yeniden kurma çabası kuşkusuz çarpıcı bir gelişmedir.

Gültepe'nin dönüşümü, yerel özerkliğin, toplumsal dayanışma ve aidiyet ilişkileri üzerindeki etkisini tartışmak için elverişli bir örnektir. Bu konu, mekân ve siyaset ilişkisine dair tartışmalara da değinilerek, ülkenin yerel yönetim bölümlenmesi üzerinden tartışılabilir. 12 Eylül 1980 darbesini takip eden ilk haftalarda, sıkıyönetim komutanlıklarınca bazı belediyelerin kapatılması konusunda alınan kararlarla ilk adımı atılan, 1982 Anayasası'nda öngörülen ve 1983 yılında, ilk defa örgütlenen büyükşehir belediyeleri, yerel yönetim literatüründe ağırlıklı olarak yerel yönetimlerin yetki ve kaynaklarının artırılarak güçlendirilmesi olarak ele alınır ve kamu hizmetinin sunumunda etkin, verimli, demokratik yerel örgütler olarak değerlendirilir.¹⁴ Oysa kanun koyucu tarafından yönetsel gerekçelerle rasyonalize edilerek kurulmuş olsalar da büyükşehir belediyeleri, 1970'ler boyunca kent çeperlerinde örgütlenmiş ve güçlü yerel bağlar kurmuş olan muhalif siyasal hareketlere karşı geliştirilmiş, siyasal bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir. Adepta Foucault'nun, 'yönetimsellik' olarak tanımladığı süreci anımsatan bir biçimde¹⁵ devletin, kentsel nüfusun artırılması ve artan nüfusun daha sağlıklı kentsel bir ortama kavuşturulması amaçlarını ileri sürerek kurduğu yapılar, yerel yönetimleri bir yandan güçlendirirken diğer yandan zayıflatmış ve ismen yerel olan fakat gerçekte merkeziyetçi yapılar ortaya çıkarmıştır.

Gültepe örneğinde tüzel kişiliğin, daha soyut ve genel olarak düşünülürse siyasal bedenin yitirilişi, iktidar ilişkileri açısından yeni bir dengenin kurulması anlamına gelir; siyasal mücadele aksi yöndeki tüm güçlü argümanlara karşın, bir form olarak başka bir forma karşı gerçekleştirilebilecek bir eylem olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel muhalefete, iktidarın baskıcı mantığını benimsemiş olduğu gerekçesiyle yöneltilmiş olan eleştirileri göz önüne almakla beraber, siyasal müca-

delenin yürütülmesinde kurumların, tüzel kişiliklerin ve diğer örgütlerin yerinin halen çok değerli olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi ve yerel yönetim sınırlarını, alanlarını, bölümlerini, merkezlerini, adlarını yani yönetsel coğrafyasını yerel halkın isteği dışında değiştirmesi yerel ortaklığı yaralayıcı sonuçlar doğurmaktadır. Merkezi yönetimin toprak üzerindeki örgütlenmeye yönelik olarak aldığı tek taraflı kararlar, yerel halkın siyasal katılımını olumsuz yönde etkilemesinin yanında kimlik ve aidiyete ilişkin sorunlar yaratmaktadır. Kamu hizmetinin etkin bir biçimde sunulması, kamu kaynaklarının israf edilmemesi gibi ekonomik temelli gerekçelerle rasyonalize edilerek siyasetle ilişkisizmiş gibi sunulan yönetsel coğrafya değişiklikleri, yerel siyasetin işleyişi üzerinde ciddi sonuçlar yarattığı gibi, siyasal kompozisyonun yapısal dönüşümüne de zemin hazırlamaktadır. Yönetsel coğrafya değişiklikleri, sıradan birer yönetsel karar olmanın ötesinde, ödüllendirme/cezalandırma değerlendirmeleri de unutulmadan, egemenliğin doğrudan tezahürü olarak okunmaya açıktır.

Bu kısa çalışmada siyasal çatışmanın, mekân politikaları ve özellikle de yönetsel coğrafyanın dönüşümü üzerindeki etkisinin tartışılması 1970'li yıllar boyunca devrimci belediyecilik pratiğine sahne olan Gültepe örneği üzerinden yürütülmeye çalışılmıştır. Gültepe'nin dönüşümü, yerel özerkliğin, toplumsal dayanışma ve yerel kimlik üzerindeki etkisini ve de yerel özerkliğin hayata geçirilmesine karşı merkeziyetçi bir tepki olarak yerleşim yeri statülerinin değiştirilmesi sorununu tartışmak için elverişli bir örnek olarak gözükmektedir.

Kaynakça

- Bayramoğlu, Sonay. *Toplumcu Belediye: Nam-ı diğer Belediye Sosyalizmi*, Ankara, NotaBene Yay., 2015.
- Cumhuriyet*. "Gültepe Belediyesi Sovyetler Birliği ile İşbirliği Yaparak Ekmek Fabrikası Kuruyor", 6.08.1979.
- Eryılmaz, Bilal. *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*, Kocaeli, Umuttepe Yay., 2013.
- Foucault, Micheal. *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, Çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2013.
- "İzmir 2019 Yerel Seçimine Yeni İlçelerle Girecek". <http://www.izmiryaziyor.com/izmir-2019-yerel-secimine-yeni-ilcelerle-girecek/1994/>, [Erişim: 10.11.2018].
- Kemal, Mehmed. "Aydın Erten Olayı", *Cumhuriyet*, 14.02.1980.
- Milliyet*. "Kayıp Kızı İzmir Radyosu da Arıyor", 26.06.1962.
- Milliyet*. "MEYAK Kesintisini Kaldıran Gültepe Belediyesine Tebrik Yağıyor", 15.11.1975.
- Milliyet*. "İzmir Olaylı Bir Gün Geçirdi", 23.01.1980.
- Resmi Gazete*. "Karar No: 34", Sayı 17187, 11.12.1980.
- Resmi Gazete*. "İçişler Bakanlığı Kararnamesi", Sayı 11389, 24.04.1963.
- Şahin, Murat. *Direnişin Adı Gültepe*, İstanbul, Heyamola Yay., 2011.
- Ülger, Uğur. "Seçmen Davranışlarındaki Değişim: Gültepe Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016.

¹² "İzmir 2019 Yerel Seçimine Yeni İlçelerle Girecek", <http://www.izmiryaziyor.com/izmir-2019-yerel-secimine-yeni-ilcelerle-girecek/1994/>, [Erişim: 10.11.2018].

¹³ Editörün Notu: 'Gerrymandering', seçim bölgesinin sınırlarını değiştirerek, seçim sonuçlarını etkileme işlemine verilen isim.

¹⁴ Örnek için bkz. Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*, Kocaeli, Umuttepe Yay., 2013, s. 204.

¹⁵ Micheal Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2013, s. 306-309.

12 Eylül 1980 Darbesi ve İzmir Belediyesi

[12 Eylül 1980-25 Mart 1984]

Ercan UYANIK

[Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra yerel yönetimlere ilişkin yapılan düzenlemelerle birlikte, belediyelerde 1984 yılının Mart ayı yerel seçimlerine kadar sürecek olan yeni bir dönem başlamıştır. Söz konusu dönemde, öncelikle belediyeler ivedilikle siyasetten arındırılmış sonrasında ise hizmetlerini daha etkili yürütmek amacıyla gelirleri arttırılmıştır. Yaklaşık üç buçuk yıl süren bu dönem, Türkiye'nin en eski belediyelerinden biri olan İzmir Belediyesi tarihinde önemli bir süreç tekabül etmektedir.

Bu çalışmada, İzmir Belediye düzeninde değişime neden olan Eylül 1980 ile Mart 1984 arasındaki dönem ele alınmaktadır. Çalışma, 1980 Darbesi'nden sonra askeri yönetim tarafından belediyeler ile ilgili yapılan düzenlemeler çerçevesinde İzmir Belediyesi'nin yaşadığı değişim-dönüşüm sürecinin genel bir tahlili niteliğinde olup ilgili literatür açısından katkı olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Sözcükler: İzmir Belediyesi, 12 Eylül Darbesi, Demokrasi, Yerel Yönetimler, Büyükşehir.

12 SEPTEMBER COUP AND İZMİR MUNICIPALITY [12 SEPTEMBER 1980-25 MARCH 1984]

New local government regulations that were put into effect by the 12 September regime marked the beginning of a new era for municipalities. During this period, which lasted until March 1984 local elections, municipalities were depoliticized while their budgets were expanded to enable better and more efficient services. This three and a half year long period also marks a turning point in the history of İzmir Metropolitan Municipality, which is one of the oldest municipalities of Turkey that currently celebrates its 150th anniversary.

Informed by the relevant literature, this study focuses on the transformations in İzmir's local government structure during this significant period in the history of İzmir Metropolitan Municipality. A detailed analysis of the period is also elaborated through a research on the national and local press coverage of İzmir Metropolitan Municipality and local governments. The findings lead to the conclusions that in line with the National Security Council Resolution Number 34, a number of peripheral municipalities and village administrations were dissolved and incorporated into İzmir Municipality, which led to the latter's transition into a metropolitan administration; that in defiance of the military's objections, the municipality insisted on moving to a new building, which is still in service, and was granted the status of a metropolitan municipality after Istanbul and Ankara.

This study consists of an analysis of the role of political decisions in the process of İzmir's transition into a metropolitan city and therefore contributes to the relevant literature.

Keywords: İzmir Municipality, The Coup of September 12, Democracy, Local Governments, Big City.

Giriş

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, 12 Eylül 1980 günü gerçekleştirdiği askeri darbeyle, Süleyman Demirel'in Başbakanı olduğu hükümet görevden alınmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi lağvedilmiştir. Siyasi partileri kapatan askeri yönetim, Süleyman Demirel ile Bülent Ecevit'i Hamzakoy'a, Necmettin Erbakan ile Alparslan Türkeş'i ise Uzun Ada'ya sürgüne göndermiştir. Parti liderleri önce gözetim altında tutulmuş ve ardından yargılanmıştır. Getirilen siyasi yasaklarla, mevcut partiler geçersiz kılınmıştı. 1970 sonrasında birtakım değişikliklere uğrayan 1961 Anayasası, tamamen rafa kaldırılmış ve Türkiye siyasetinin yeniden tasarlandığı askeri bir dönem başlamıştır.

Darbeye liderlik eden beş generalin oluşturduğu Milli Güvenlik Konseyi, bütün yetkileri eline almıştır. Ülke 13 sıkıyönetim bölgesine ayrılmış ve bu bölgelere 13 general, sıkıyönetim komutanı olarak atanmıştır. Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu'ya kurdurulan hükümet, 21 Eylül'de göreve başlamıştır. Darbenin ardından geçen üç yıl içinde önemli kanunların tamamına yakını değiştirilmiş ve askeri yönetimin belirlediği Danışma Meclisi tarafından hazırlanan 1982 Anayasası, 7 Kasım 1982 tarihinde yapıp aleyhte konuşmanın ve propaganda yapmanın yasak olduğu referandumda %92 oranında, 'Evet' oyu almıştır. Kenan Evren, aynı halk oylamasıyla otomatik olarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹

Seçimle gelmiş tüm yerel yönetim organlarını görevden uzaklaştıran 12 Eylül rejimi, mevcut belediye başkanlarını görevden alıp belediye ve il genel meclislerini feshetmiştir. Bulundukları bölgelerdeki mülki amirlerin emrinde çalışmaları, öngörülen yerel yönetimlerin belediye başkanları ve encümenleriye atamayla göreve getirilmiştir.²

Ege Ordu ve İzmir-Manisa-Aydın-Uşak-Denizli-Muğla-Isparta-Burdur-Antalya illeri Sıkıyönetim Komutanlığı, İzmir Belediye Başkanlığı'na 12 Eylül 1980 tarihinde gönderdiği yazıda, Belediye Başkanı İhsan Ayanak'ın görevinden alındığını³ yerine 13 Eylül 1980 tarihi itibarıyla ESHOT Genel Müdürü Cahit Günay'ın atandığını bildirmiştir.⁴ Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral M. Süreyya Yüksel yaptığı resmî açıklamada, yeni işleyişi dört maddede sıralamıştır:

“1- Milli Güvenlik Konseyi emirleri gereğince, seçimle işbaşına gelmiş bulunan bütün Belediye Başkan ve Belediye Meclis üyelerinin görevleri 12 Eylül 1980 gününden itibaren sona ermiş ve bütün belediyeler bulundukları bölgedeki vali ve kaymakamlıklar emrine bağlanmıştır.

2- İzmir Belediye Başkanı İhsan Ayanak'ın yerine, 13 Eylül 1980 gününden itibaren İzmir Belediyesi ESHOT Genel Müdürü Cahit Günay atanmıştır.

3- Cahit Günay İzmir Belediye Başkanlığı'nın teşkilatını mevcut personeline göre düzenleyecek ve İzmir Valisi emrinde görev yapacaktır.

4- Seçilmiş üyelerle görev yapan İzmir Belediye Meclisi Encümeni seçilmiş üyelerin görevleri sona erdiğinden, normal çalışmalarını kalan diğer üyelerle sürdüreceklidir.”⁵

13 Eylül 1980 tarihi itibarıyla, İzmir Belediye Başkanlığı görevini yürütmeye başlayan Cahit Günay'ın yaptığı ilk icraatlardan biri, İzmir Belediyesi'ne bağlı müdürlüklerde işçi kadrosunda işe alınmalarına rağmen büro hizmeti görenleri, kendi kadrolarına döndürmek olmuştur. Belediye Başkanı, müdürlüklere gönderdiği tamimde,

¹ Murat Belge, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, İletişim Yay., 2000; İzzet Kaya, “12 Eylül 1980 Darbesi: Utancın 37. Yılı”, *Yeni Şafak*, 12 Eylül 2017, *Hürriyet*, 12 Eylül 2015.

² Korel Göymen, “Türkiye’de Yerel Yönetim”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 10, 1995, s. 2844.

³ *Yeni Asır*, 14 Eylül 1980.

⁴ *Milliyet*, 16 Eylül 1980.

⁵ *Yeni Asır*, 16 Eylül 1980.

büro hizmeti yapan işçi kadrolu belediye personelinin öngörülen iki koşuldan birini seçmelerini istemiştir. Buna göre çeşitli müdürlüklere işçi olarak giren fakat büro hizmeti gören herkes, ya istifa ederek memur olmayı kabul edecek ya da esas kadrosuna dönerek gerçek hizmetinde çalışacaktır. Bu konu hakkında dönemin belediye yetkililerinden biri şunları söylemiştir: “Yıllardan beri belediyedeki uygulama, memur ve işçi arasında huzursuzluklara yol açıyordu. Nitekim herhangi bir müdürlükte yan yana çalışan iki personel-den biri işçi olduğu için ayda net 15-17 bin lira maaş alırken, aynı işi yapan diğer görevlinin kadrosu memur olduğundan eline 5-6 bin lira maaş geçiyordu. Bu son uygulama bu haksızlığı ortadan tamamen kaldıracaktır. Ayrıca bugün politik amaçla işe alınan çoğu partili ve belediye meclis üyelerinin kızları, eşleri, erkek çocukları ve akrabalarının kadroları işçi olduğu halde sekreterlik ve büro hizmetlerinde istihdam ediliyorlardı. Bu kişiler şimdi ya memur olmayı kabul edecekler ya da çoğunun kadrosu Temizlik İşleri Müdürlüğü olduğundan, bu müdürlükte diğer işçilerin yaptıkları görevi yapmayı kabul edeceklerdir...”⁶

2 Ekim 1980 tarihinden itibaren kararın uygulanmaya başlamasıyla, Fuar Müdürlüğü’ndeki Turizm Şefi ile Personel Şefi, esas kadroları olan gümrük işçiliğine; belediye kreşinin müdür ve öğretmenleri, esas kadroları hayvanat bahçesi işçiliğine; yine Fuar Müdürlüğü’nde tercüman olarak görev yapan dört kişi, esas kadroları olan park işçiliğine geri döndürülmüştür. Fuar Fen Bürosu’nda işçi statüsünde çalışan mühendisler ve bir mimar Fuar temizlik işçiliğine, Kapılar Amiri ve Fuar Müdürü’nün sekreterleri de park işçiliğine atanmıştır. Bu arada İmar Müdürlüğü’nde işçi oldukları halde, büro hizmeti yapan sekiz mimar ve mühendis de esas kadroları olan asfalt işçiliğine geçirilmiştir. Temizlik İşleri Müdürlüğü’nde işçi statüsünde oldukları halde, amir ve büro hizmetleri görenler de 2 Ekim 1980 tarihinden itibaren temizlik işçisi olmuşlardır.⁷

Bu sırada, İzmir Belediyesi üst düzey görevlileri arasında da yeni bir düzenleme yapılarak, Belediye Başkan Yardımcıları’nın sayısı, beşe indirilmiştir. Belediye Başkanı Cahit Günay, bu düzenlemeyle İktisat ve Zabıta Müdürlüklerinden sorumlu Başkan Yardımcısı Ali İhsan Ünal’ın yetkilerini elinden almış ve bu iki müdürlüğü, Başkan Yardımcısı Cumhuriyet Gürüz’e bağlamıştır. Aynı düzenleme ile İlhan Çelikkaya Başkan Baş Danışmanı olarak atanırken İsmet Özpıncı, Cumhuriyet Gürüz, Erdoğan Hamurcu ve Ali Özgür’ünse tam yetkili olarak Başkan Yardımcılığı görevi yapmaları kararlaştırılmıştır.⁸

Belediye’de aynı büroda çalıştıkları halde işçi olmaları sebebiyle farklı ücret alan belediye görevlilerinin, istifa edip memur olmak için belediye başkanlığına dilekçe vermeleri gerekliliği belirtilmiş, dilekçe vermedikleri takdirdeyse tazminatlarının ödenmesi koşuluyla, iş akitlerinin yedi gün içinde sona erdirileceği duyurulmuştur. Memur olmak için başvuruların isteklerini inceleyen Belediye Başkan Yardımcıları ve Başkanlık Danışmanı’ndan oluşan komisyonun verdiği karara göre, işlerine son

verilenlerin sayısı, yüz yirmiyi bulmuştur. En çok işten çıkartma, Fuar Müdürlüğü’nde gerçekleşmiştir. Bu müdürlükte memur olmayı kabul etmeyen kırk üç işçiyle, memur olmak için başkanlığa dilekçe veren yirmi kişinin işine son verilmiştir. Belediye Temizlik İşleri Müdürlüğü’nde otuz üç, İmar Müdürlüğü’nde on altı görevli işten çıkartılmıştır. Gübre fabrikaları ve asfalt şantiyesinde de işten çıkartmalar yaşanmıştır.⁹

Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Süreyya Yüksel, 28 Ekim 1980 günü İzmir Belediye Başkanı Cahit Günay’ı ziyaret etmiş ve 12 Eylül’den bu yana İzmir’de yapılan belediye çalışmaları hakkında bilgi almıştır. ESHOT binasında 2,5 saat süren bilgilendirme toplantısına, İzmir Valisi Nazmi Çengelci, Tuğgeneral Cengiz İdil ve belediye başkan yardımcıları da katılmıştır. Belediyenin çalışmaları hakkında da bilgi alan Orgeneral Yüksel, şehrin çözüm bekleyen sorunları ve acil olarak ele alınması gereken projeleri incelemiştir. İzmir’in genel olarak tüm sorunlarının ele alındığı bu toplantıda, özellikle Körfez kirliliği, ulaşım, imar, fiyat denetimleri ve gecekondu üzerinde durulmuştur.¹⁰

Askeri yönetim tarafından belediyeler konusunda yapılan ilk düzenleme, büyük şehirlerdeki küçük yerel yönetim birimlerinin tüzel kişiliğinin kaldırılması olmuştur. Milli Güvenlik Konseyi’nin 11 Aralık 1980 tarihli ve 34 numaralı kararıyla gerçekleşen bu düzenlemenin amacı, küçük yerel yönetim birimlerinin sayısının azaltılarak büyük şehirlere bağlanmasıydı. Söz konusu kararda, bu durumun gerekçesi şu şekilde ifade edilmiştir:

“1- Ülkemizdeki hızlı nüfus artışı ve köyden kente göçün sonucu olarak büyük kentlerimizin yakınında teşekkül etmiş olan belediyeler; aydınlatma, su, kanalizasyon ve ulaştırma gibi hizmetlerin yeterli bir şekilde halka götürülememesine ve kontrolün aksamasına neden olmaktadır.

2- Büyük kentlerin çevresinde teşekkül etmiş olan bu durumdaki belediyelerin, Sıkıyönetim Komutanlıkları’nın koordinesinde ve onların emrecekleri şekilde ana belediyelere bağlanması bir plan dâhilinde ve en kısa zamanda sağlanacaktır.”¹¹

Milli Güvenlik Konseyi’nin bu kararı doğrultusunda feshedilen çevre belediyelerle, bazı köylerin İzmir Belediyesi’ne bağlanmasıyla 1 Ocak 1981 tarihinde İzmir’de, ‘Metropol Yönetimi’ne geçilmiştir. Buna göre; Merkez, Karşıyaka, Bornova, Buca ve Narlıdere Şube Müdürlükleri’ne bağlı olarak yönetilecek on üç belediye ve beş köyün tüm sorunları, bir bütün içinde ele alınarak çözümlenecekti. ‘Büyük İzmir Projesi’ adı verilen bu sistemde, beş ayrı şube müdürlüğüne ayrılan İzmir’deki hizmetler, bu müdürlükler vasıtasıyla yürütülecekti. Bu projeye göre; Büyük Çiğli, Doğanbey, Örnekköy, Küçük Çiğli ve Balatçık’ın Karşıyaka Şube Müdürlüğü’ne; Pınarbaşı, Işıkkent, Altındağ, Çamdibi, Doğanlar ve Naldöken’in Bornova Şube Müdürlüğü’ne; Gül-

⁶ *Yeni Asır*, 24 Eylül 1980.

⁷ *Yeni Asır*, 3 Ekim 1980.

⁸ *Yeni Asır*, 11 Ekim 1980.

⁹ *Yeni Asır*, 24 Ekim 1980.

¹⁰ *Yeni Asır*, 29 Ekim 1980.

¹¹ “Millî Güvenlik Konseyi Kararı, Karar No: 34”, *Resmî Gazete*, Sayı 17187, 11 Aralık 1980, s. 11.

tepe ve Gaziemir'in Buca Şube Müdürlüğü'ne; Balçova ve Güzelbahçe'nin Narlıdere Şube Müdürlüğü'ne; Yeşilyurt ve Uzundere'nin ise Merkez Şube Müdürlüğü'ne bağlı birer şube şefliği olarak halka hizmet sunması planlanmıştır. Ancak söz konusu bölgelerde düzenli kentleşme için imar plânı İzmir Belediyesi tarafından hazırlanacak, ayrıca çöplerin koordineli bir şekilde toplanmasıyla su ve elektrik hizmetleri yine İzmir Belediyesi'nce gerçekleştirilecekti. Bu projenin hayata geçirilmesiyle birlikte, İzmir bütününde politik ve kişisel sürtüşmelerin ortadan kalkacağı düşünülmüş ve böylece yol, kanal ve benzeri hizmetlerin daha planlı ve hızlı bir şekilde vatandaşlara ulaşacağı öngörülmüştür.¹²

Milli Güvenlik Konseyi'nin 34 sayılı kararı doğrultusunda; İzmir Merkez, Bornova ve Karşıyaka ilçelerine bağlı, Altındağ Balçova, Bornova, Buca, Büyükçiftliği, Çamdibi, Gaziemir, Güzelbahçe Gültepe, Işıkkent, Narlıdere, Pınarbaşı, Yeşilyurt belediyeleriyle Balatçık, Doğançay, Doğanlar, Küçükçiftliği, Örnekköy, Naldöken ve Uzundere köylerinin tüzel kişilikleri kaldırılıp bütün haklarıyla birlikte, İzmir Belediyesi'ne bağlanmıştır. Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 20 numaralı bildirisine göre, İzmir Belediyesi'ne katılacak belediyelerin başkanlarıyla, meclis üyelerinin görev ve yetkileri, 1 Ocak 1981 tarihinde sona ermişti. Ayrıca İzmir Belediyesi'ne dâhil edilecek köylerin muhtar ve ihtiyar meclislerinin de 1 Ocak 1981'den itibaren, mahalle muhtar ve ihtiyar kurulları haline dönüştürülerek görevlerine devam edecekleri bildirilmiştir.¹³ Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Org. Süreyya Yüksel ile bazı general ve yüksek rütbeli subaylar, 10 Şubat 1981 tarihinde İzmir Belediyesi tarafından verilen brifinge katılarak, kentin ana sorunları ve çözümleri hakkında bilgi almışlardı. Bu bilgilendirme toplantısında Belediye Başkanı Cahit Günay, 12 Eylül'den bu yana yapılan çalışmalarla birlikte daha sağlıklı ve modern bir İzmir için belediye tarafından hazırlanan projeleri sunmuştur. Toplantıda öne çıkan konular; sahil yolu, çevre yerleşim alanlarına daha iyi hizmet verilmesi, su ve kanalizasyon projeleri, katlı semt otoparkları, şehrin yolları, gecekondu önleme bölgeleri, ulaşım, temizlik, fiyat denetimleri, imar ve diğer hizmetlerdi.¹⁴

Basında çıkan haberlerden öğrenildiği kadarıyla, bu dönemde belediye yöneticilerini uğraştıran temel sorunlar; seyyar satıcılar, sokaklara rastgele çöp atılması, kaçak yapılar, trafik karmaşası ve körfezin kirliliği olmuştur. Nitekim Cahit Günay, "Olmadık yerlere, yasalara aykırı olarak encümen kararlarıyla müteahhitlere izin verilmiş" sözleriyle 1980 öncesi imar uygulamalarına dikkat çekerek, bu hususta bir soruşturma açmış ve Başkanlık yetkisine dayanarak bu uygulamalara son vermeye çalışmıştır.¹⁵ İzmir Belediyesi İmar Müdürlüğü tarafından oluşturulan dört ekip tarafından, 25.000 civarındaki dosya incelenerek inşaatların %60'ının kaçak olduğu tespit edilmiştir. İlk

dokuz ayda, günde ortalama 400 kaçak yapı mühürlenmiştir. Ardından kentteki ruhsatsız ve geçici ruhsatlı kaçak yapıların yıkımına başlanmıştır. Bu süreçte; Konak başta olmak üzere, Cumhuriyet Meydanı ve Kordon üzerinde, kentin ana cadde-leri, kavşak noktaları ve işlek sokaklarına yayılmış toplam 67 büfe, sahil yolundan başlayıp Konak, Kordon ve Bostanlı'ya kadar uzanan gazino, birahane, lunapark ve kafeteryaların yıkımı gerçekleştirilmiştir.¹⁶

1 Ocak 1981 tarihine kadar, yaklaşık 6.000 bin hektarlık bir alana sahip olan İzmir Belediyesi, Milli Güvenlik Konseyi'nin 34 numaralı kararı gereğince metropol yönetimine geçmiş ve böylece kapladığı toplam alan 43.000 hektarı aşmıştır. Artık İzmir Belediyesi, metropol sınırları içinde yaşamakta olan 1,5 milyon kişiye hizmet üretmek durumundaydı. Türkiye'de ilk kez İzmir'de başlayan metropol belediyecilik uygulamasıyla, kentin altyapı ve imar sorunlarının %60'a yakınına çözüme kavuşturacak dört yıllık bir yatırım programı tasarlanmıştır. Programda; 'Büyük Su Projesi', 'Büyük Kanal' ve 'Körfez'in temizlenmesi, by-pass ve otoyolları projeleri yer almaktaydı. Ayrıca İzmir Belediyesi, Devlet Demir Yolları ve Devlet Su İşleri'yle de ortaklaşa çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda çift hatlı elektrifikasyon projesi, dere ıslah ve taşkın projesiyle çöp toplama ve imha projelerinin uygulamaya konmasıyla ilgili çalışmalar başlatılmıştır.¹⁷

Bu sırada İzmir Belediyesi'nin en çok üzerinde durduğu konuya, yapımı devam eden Büyük Su Projesi'nin bir an önce devreye sokulması olmuştur. 1 Ocak 1981 tarihi itibarıyla metropoliten uygulamaya geçilmesi üzerine, ESHOT Sular İşletme Müdürlüğü'nün de yeniden teşkilatlanmasına başlanmıştır. İzmir Metropolü'nün su sorununu tamamen çözeceği düşüncesiyle ortaya atılan İzmir Büyük İçme Suyu Projesi'ndeki çalışmalar 1981 yılı sonunda, %80 oranında bitirilmiştir.¹⁸ Bunun yanı sıra, özellikle gecekondu semtlerinin kanalizasyon şebekesine kavuşturulmasıyla, İzmir'in çağdaş bir anlayışla şekillendirilmiş yeni bir imar planına sahip olması için çalışmalara da devam edilmiştir.¹⁹

İzmir Körfezi'nin kurtarılması yolunda ilk aşamalarından biri olarak kabul edilen Mustafa Kemal Sahil Bulvarı yolu inşaatının temeli, 9 Eylül 1981 tarihinde Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren tarafından atılmıştı. Milli Güvenlik Konseyi üyeleri ve Başbakan'ın da katıldığı temel atma törenine İzmirli büyük ilgi göstermişti. Yolların, caddelerin ve tören alanının İzmir'de daha önce görülmemiş ölçüde kalabalık olduğu bu günde İstiklal Marşı'nı, Belediye Başkanı Cahit Günay'ın konuşması izlemişti. Daha sonra Devlet Başkanı, Milli Güvenlik Konseyi üyeleri ve Başbakan, körfezin kirli sularına beton bir blok bırakarak inşaatın temelini atmışlardı.²⁰

¹² *Yeni Asır*, 11 Aralık 1980.

¹³ *Yeni Asır*, 26 Aralık 1980.

¹⁴ *Yeni Asır*, 11 Şubat 1980.

¹⁵ *Yeni Asır*, 6 Şubat 1981.

¹⁶ Derya Öncül, "1980-1983 Sıkıyönetim Döneminin Konak Meydanı", *Ege Mimarlık Dergisi*, 2006/4-59, s. 23.

¹⁷ *Milliyet Türkiye İller Ansiklopedisi*, s. 234.

¹⁸ *Milliyet Türkiye İller Ansiklopedisi*, s. 234.

¹⁹ *İzmir Belediye Başkanlığı "1981 Atatürk Yılı" Çalışma Yılı*, 1982, İzmir, s. 74. Bundan sonra, "İBB 1981" olarak anılacaktır.

²⁰ *Milliyet*, 6 Eylül 1981.

1981 yılındaki Uluslararası 50. İzmir Fuarı, “Atatürk’ün Doğumu’nun 100. Yılı” olması münasebetiyle ‘Atatürk Fuarı’ olarak isimlendirilmiştir. 25 gün içinde 2.781.309 kişinin gişelere, 43.719.635 lira ödeyerek gezdiğini belirten Belediye Başkanı Günay, “Bu yılki fuar, gerçek anlamda bir rekorlar fuarı olmuştur. Bu rekor sadece ziyaretçi açısından değil, fuarcılık fonksiyonunu içeren tüm dallarda gerçekleşmiştir.” diyerek fuarın o yılki başarısına değinmiştir. Fuar süresince; bazı Ortadoğu, Avrupa ve Afrika ülkeleriyle 34 milyon dolarlık dışsattım bağlantısı da gerçekleştirilmiştir.²¹

1981 yılında “Atatürk’ün Doğumu’nun 100. Yılı” kutlama programına dâhil edilen II. Türkiye İktisat Kongresi, 58 yıl aradan sonra İzmir’de yapılan önemli bir organizasyondur. Devlet Başkanı Kenan Evren, Başbakan Bülent Ulusu ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal’ın da katıldığı kongrede, Prof. Dr. Afet İnan’ın yanı sıra 943 bilim insanı, Türkiye’nin uzun vadeli geleceğine dönük istikrarlı bir ekonomi düzeninin oluşturulmasına yönelik fikirlerini paylaşmışlardır.²²

Çevre belediyelerin İzmir Belediyesi’ne bağlanmasıyla, OTO-TRO İşletme Müdürlüğü tarafından 32 yeni hat açılmış ve böylece 88 olan hat sayısı, 120’ye ulaşmıştır. Önce Balçova, Gültepe, Buca [Şirinyer ve Eğitim Enstitüsü], Bornova [2. Sanayi Sitesi ve Ege Üniversitesi] gibi çevre belediyelerle Uzunlere, Örnekköy ve Doğançay köylerine otobüs hattı konmuştu. 1 Ocak 1981 tarihinden Bornova [tamamı], Büyük Çiğli, Pınarbaşı, Işıkkent, Altındağ, Çamdibi, Buca [tamamı], Gaziemir, Yeşilyurt, Narlıdere ve Güzelbahçe’ye de otobüs işletilmeye başlanmıştır. 15 Haziran 1981 tarihinden itibaren, İzmir Belediye sınırları içerisinde parayla seyahat kaldırılarak, abonman biletine geçilmiş ve ESHOT’un Konak’taki yeni otobüs terminalleri yurttaşlara büyük kolaylık sağlar hale gelmiştir. Bu faaliyetler sonucunda, 1980 yılında 700.000 civarında olan günlük ortalama yolcu sayısının 1981 yılında 900.000 kişiye ulaştığı görülmüştür.²³

Belediye başkanı olarak atanmadan önce, uzun yıllar yaptığı ESHOT Genel Müdürlüğü görevini uhdesinde tutmaya devam etmiş olan Günay, Saat Kulesi’nin çevresindeki otobüs duraklarının kaldırılmasına karar vermiştir. Bunun yerine, Mustafa Kemal Sahil Bulvarı’nın uzantısında denizin doldurulmasıyla elde edilecek 37.500 m²’lik alanda 36 semte yolcu taşıyan otobüs, minibüs ve taksi duraklarının yer aldığı bir proje hazırlanmasına karar vermiştir. 1981 yılının ikinci yarısında tamamlanan bu proje kapsamında, Saat Kulesi ile Belediye Sarayı arasında yer alan otobüs duraklarının kaldırılması ve bu alanda bulunan üç kafeteryanın yıkılmasıyla, ortaya çıkan saha yeşil alan olarak düzenlenmiştir. Öte yandan Konak Meydanı’ndaki dolmuş ve otobüslerin otopark sorununa çözüm getiren dolgu alan üzerinde, Konak Vapur İskelesi’nin yapımına da başlanmıştır.²⁴

Başkan Günay, 10 Ocak 1982 tarihinde ESHOT’taki başkanlık odasında ağırladığı

gazetecilere, 485 günden beri oturduğu İzmir Belediye Başkanlığı koltuğunda yaptığı çalışmaları değerlendirmiştir. Günay, Belediye’nin yaptıklarını ve yapamadıklarını “İzmir’de 1981 yılı içinde 1.147.375 bin liralık yol, kanal, inşaat ve asfalt kaplama yaptık. Sahil yoluna başladık. Belediye Sarayı tamamlanmak üzere. 1982 sonunda, İzmir’de su almayan semt kalmayacak. Körfez’i kurtarma ve kanalizasyon şebekesi projesini, bu yılki devlet yatırım programına aldırarak. İzmir’de yapamadıklarımız, yaptıklarımızdan daha fazla. Başta, mezarlık sorununu çözemedik. Bu yıl yapacağız. Yeşil alanları artıramadık. Şehri su basıyor. Bu sorunu da çözemedik. Ulaşımı istediğimiz şekilde rahatlatamadık. 100 tane körüklü otobüs almak istiyorduk. Olmadı. Trafik sorunu yine sürüncemede kaldı”²⁵ biçiminde sıralamıştır.

Şehrin sorunlarını saptayarak çözüm yolları bulmak isteyen Cahit Günay, bu amaçla 1982 Şubatı’nda muhtarlarla, “1. Belediye ve Muhtarlar İşbirliği” toplantısını düzenlemiştir. Toplantıda, İzmir Belediyesi’nin çalışmalarını anlatan Başkan Günay, 1982 yılı programında İzmir’de kanal işleri için 513 milyon lira, yollaraysa 846 milyon liralık yatırım yapılacağını söylemiştir. Belediye’nin yıl içinde 6 milyar liraya yakın yatırım harcaması yapacağını belirten Günay, ESHOT’un harcamalarının 1,5 milyar liraya ulaşacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte, 12 Eylül’den sonra yeni gecekonduların yapımına izin verilmediğini ve bu tarihten sonra yapılanların da kesinlikle yıkılacağını hatırlatan Belediye Başkanı, Buca’da 3.400, Gaziemir’de 8.805, Büyük Çiğli’de 4.250, Şemikler’de 6.000 konutluk gecekonduların önleme bölgeleri hazırlandığını da belirtmiştir.²⁶

Cahit Günay, bir taraftan beledi hizmetler noktasında vatandaşın tüm işlerinin süratle gerçekleşmesi için inşaatı devam etmekte olan sekiz kat ve 450 odadan oluşan İzmir Belediye Sarayı’na, İzmir’in Kurtuluş Bayramı 9 Eylül’de tüm belediye ünitelerinin en kısa zamanda saraya taşınacağını açıklarken²⁷ diğer taraftan yine burasının da ekmek ihtiyacının, Temmuz ayından itibaren Belediye’ye ait ekmek fabrikasından karşılanacağını ifade etmiştir. Buradaki amaç İzmir Belediyesi’nin, hem elindeki fırını değerlendirebilmesi hem de tasarruf yapabilmesi amacıyla Belediye’nin uzun süreden beri kirada bulunan Yenisehir’deki ekmek fabrikasını işleterek, Eşrefpaşa Hastanesi, merkez ve metropol tesisleriyle sağlık ve huzur evinin ekmek ihtiyacını karşılamaktır.²⁸ Bu şekilde tasarruf ve artırım hedefleri gözetilirken, denetleme ve kontrol işleri de ön planda tutulmuştur. Örneğin Fen İşleri Müdürlüğü, müteahhidin çalışmalarını yakından denetlemek ve işlerin aksamasına fırsat vermemek gayesiyle, bazı katları halen iskelet halinde olan ve oturma ruhsatı dahi bulunmayan Belediye Sarayı’na, Haziran 1982’de taşınmıştır.²⁹

İmar ve İskân Bakanlığı’nın katkılarıyla hazırlanan ve 11 Haziran itibarıyla yürürlüğe giren, İzmir Yeni İmar Yönetmeliği’nin eskisine oranla daha sağlıklı konut

²¹ Milliyet, 2 Kasım 1981.

²² İzmir Büyükşehir Belediyesi 1981, ss. 341-345.

²³ İzmir Büyükşehir Belediyesi 1981, ss. 367-368.

²⁴ Öncül, “1980-1983 Sıkıyönetim Döneminin Konak Meydanı”, s. 25.

²⁵ Yeni Asır, 10 Ocak 1982.

²⁶ Yeni Asır, 25 Şubat 1982.

²⁷ Yeni Asır, 24 Nisan 1982.

²⁸ Yeni Asır, 8 Haziran 1982.

²⁹ Yeni Asır, 15 Haziran 1982.

yapımına imkân tanıyacağı düşüncesine sahip olan Günay, yeni yönetmeliğin aynı zamanda yapı yoğunluğunu bir ölçüde denetleyerek halen yetersiz durumdaki yeşil alanlarla, sosyal ve kültürel tesislerin yapımına da olanak vereceğini öngörmekteydi.³⁰ 18 Ağustos’a gelindiğindeyse, İzmir Belediyesi’nce ESHOT atölyelerinde imal edilen Türkiye’nin ilk körüklü otobüsü İzmirliyle tanıtılmıştır. Yine Günay, 120 kişilik otobüsün bir ay süreyle kentin çeşitli hatlarında denenerek daha sonrasında seri imalata geçileceğini ifade etmiştir.³¹

Belediyelerin elektrik hizmeti için kurulmuş bütün tesis ve işletmelerinin, tüm hak ve borçlarıyla birlikte 1 Kasım 1982 tarihinde, Türkiye Elektrik Kurumu’na [TEK] devredilmesi kanunlaşmıştır.³² İzmir Belediyesi de, 1 Kasım’da elektrik şebekesini TEK’e devrederken, ESHOT binasının bu anlaşma dışında kalacağını açıklamıştır. Adı ‘İSHOT’ olarak değişen genel müdürlük, Basmane’deki binasında su, havagazı, otobüs ve trolleybüs işletmeleriyle ilgili çalışmalarını sürdürecekti.³³

Elektrik gelirleri, 1 Kasım 1982 tarihine kadar Belediyeler’in en büyük finansman kaynağını oluşturuyordu. Bu tarihte elektrik gelirlerinin TEK’e devredilmesiyle, belediyeler büyük bir mali kriz içerisine düşmüşlerdi. Çünkü TEK’e olan borçların tümünü Devlet’in üstlendiği zamanlarda belediyeler, elektrik gelirlerinin büyük bölümünü, bütçe aktarması yaparak kentlerin acil çözüm bekleyen işlerinde kullanabiliyorlardı. Nitekim bu karar sonrasında, yalnızca Belediye Gelirleri Yasası’nın sağladığı gelirlerle ayakta durmanın mümkün olmadığını belirten Cahit Günay, 1,5 milyon İzmirliye hizmet götürebilmek için devlet yardımının şart olduğunu söylemiştir. Ona göre devlet desteklemediği takdirde, Belediye’nin İzmirli’lere hizmeti sürdürebilmesi imkânsızdı.³⁴

Bu sırada basında, İzmir Belediyesi’nin su ve otobüs tarifeleri için istediği zamlar, Bakanlık ve Valilik tarafından onaylanmadığı takdirde, Aralık ayında Belediye’nin personeline maaş ödeyemeyeceğine dair haberler çıkmıştır. Belediye Encümeni’nin, su ve yolcu taşıma ücretleri için aldığı zam kararlarının, Bakanlık ve Valilik onayını beklediğini bildiren bir yetkili şunları söylemişti: “Belediye çok zor durumda. Bakanlık ve Valilik, Belediye zamlarını bir an önce onaylamazsa, işçi ve memura Aralık ayı maaşları ödenemeyecektir. Kasada beş kuruş kalmadı.”³⁵

Müteahhitlerin istihkak bedelleri ödenemediği için, kentteki yatırımların birçoğu dururken PTT, faturalar ödenmediği için belediyenin bazı birimlerindeki telefonları kesmişti. İzmir Belediyesi personeline, on aydan beri fazla mesai ücretlerini

ödeyemiyordu. Sadece çıplak maaşlarını alabilen personel, geçinmekte güçlük çekiyordu. İzmir Belediyesi’nde çalışan memur ve işçinin fazla mesai ve yan ödemelerden doğan alacakları, kişi başına, 40-70 bin lira arasında değişiyordu.³⁶ Türkiye’deki tüm belediyelerde çalışanların aynı durumda olduğunu belirten Günay, elektrik faturalarından elde edilen gelirin TEK’in kasasına girdiği tarihten bu yana, Belediye’nin mali dengesinin iyice bozulduğunu, pek çok yatırımı durdurmak zorunda kaldıklarını anlatarak şunları ifade etmişti: “Yeniden bir derlenme, toparlanma dönemine girdik. Bundan böyle ayağımızı, yorganımıza göre uzatacağız. Makam otomobillerinde kullanılan akaryakıttan, kırtasiye masraflarına kadar tüm harcamalarda pintilik yapmaya mecburuz. Şu an ESHOT’un tüm işletmeleri, zararına çalışmaktadır. Su tarifemiz onaylanmadığı için, abonelerimizden tahsil ettiğimiz toplam fatura tutarından %20 fazlasını, su üretiminde kullanılan elektrik tutarı olarak TEK’e ödüyoruz. Bu darboğazi mutlaka aşacağız. Ama ilk yapacağımız iş, memur ve işçinin birikmiş alacaklarını ödemektir.”³⁷

Belediye’nin içine düştüğü mali krizin devam ettiği bu süreçte, yeni taşınılan Belediye Sarayı’nda da sıkıntılar mevcuttu. Sarayın inşaatının bitmesini beklemekten yerleşilmesi nedeniyle, henüz kaloriferler devreye sokulmamıştı. Bu sebeple, Belediye çalışanları üşümekteydi. Belediye Sarayı’nın, Gümrük tarafına bakan bölümünde inşaat sürdüğünden soğuk hava, memurların çalıştığı Saat Kulesi bölümüne geçiyordu. Yerlerin tamamen taş, duvarların rutubetli olması soğuğu daha da artırıyor ve bu durum çalışanların iş verimini düşürüyordu.³⁸

Bu sırada ülkenin gündeminde, büyük şehirlerdeki gecekondu sorununa çözüm olarak görülen imar affı vardı. 2805 Sayılı Yasa, belediyeler ve mücavir alan hudutları içerisinde 17 Ocak 1957 tarihinden sonra yapılan tüm yapıları kapsamaktaydı. Yasa, kanunun öngördüğü başvuru süresi içinde başvuruda bulunmayan yapıların tespiti görevini belediyelere vermişti. İzmir’de gecekondulaşma olayının, 1950’li yıllardan itibaren başladığına dikkat çeken Cahit Günay, o sırada İzmir’de yaşayanların, %40’ının gecekonduarda oturduğunu belirtmişti. Günay’a göre gecekondulaşmanın önlenmesi için tek çıkar yol, kırsal kesimden düzensiz göçlerin önlenemesiydi.³⁹ Günay, ilk tespitlere göre İzmir’de 150 bin kaçak yapı ve gecekonduunun bulunduğunu belirterek, İmar Affı Yasası’nın bundan sonra yeni bir kaçak yapıya ve gecekondu yapımına müsaade etmeyeceğini ifade etmişti. Günay düzenlemiş olduğu basın toplantısında, belediye sınırları içinde İmar Yasası’na aykırı olarak yapılan binalar için, Belediye’ye başvurunun başladığını ve sürenin üç ayla sınırlandırıldığını da dile getirmişti.⁴⁰

İzmir Belediyesi, metropol alanda imar affı kapsamına girecek binaların tespitini yapmak amacıyla, İmar Müdürlüğü bünyesi dışında ayrı bir ‘Gecekondu Şubesi’ kurmuştu. Başkan Günay, işlemleri hızlandırmak amacıyla kurulan ‘Gecekondu

³⁰ *Yeni Asır*, 2 Temmuz 1982.

³¹ *Yeni Asır*, 19 Ağustos 1982.

³² *Yeni Asır*, 4 Ekim 1982.

³³ *Yeni Asır*, 24 Ekim 1982.

³⁴ *Yeni Asır*, 12 Kasım 1982.

³⁵ *Yeni Asır*, 25 Kasım 1982.

³⁶ *Yeni Asır*, 10 Aralık 1982.

³⁷ *Yeni Asır*, 14 Aralık 1982.

³⁸ *Yeni Asır*, 11 Kasım 1982, *Yeni Asır*, 25 Kasım 1982.

³⁹ *Yeni Asır*, 15 Ocak 1983.

⁴⁰ *Yeni Asır*, 23 Mart 1983.

Şubesi'nde, mimar ve mühendislerin dışında, hukukçuların da görevlendirildiğini her başvurunun hukuksal durumunun da göz önüne alınarak sonuçlandırılacağını ifade etmiştir.⁴¹

18 Nisan 1983 tarihinde İzmir Belediye Başkanı Cahit Günay, beklenmedik bir şekilde istifa etmişti. İzmir Valisi O. Hüseyin Ögütçen'i makamında ziyaret ederek istifa dilekçesini sunan Cahit Günay'dan boşalan Belediye Başkanlığı'na, Vali Yardımcısı Ceyhan Demir atanmıştır. 18 Nisan günü basın mensuplarının önünde, belediye başkanlığı görevini Ceyhan Demir'e devreden Cahit Günay, istifasına ilişkin yalnızca, “*Düşündüm ve karar verdim*” demiş, “*Niçin istifa ettiniz?*” sorusunu yanıtsız bırakmıştı. Cahit Günay, Belediye'de 32 yıl çeşitli kademelerde görev yaptığını, 13 Eylül 1980 tarihinde Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın emri üzerine, Belediye Başkanlığı'na atandığını hatırlatarak, “*Bugüne kadar yaptıklarımı, olanaklar ölçüsünde yaptım. Yapamadıklarımı içinse üzgünüm*” demiştir.⁴²

Bu sırada inşaatı devam eden Belediye Sarayı'nın ek ünitelerinin, 29 Ekim tarihinde tamamlanması yetkililer tarafından öngörülüyor, dekorasyon çalışmalarının da bir yıl içinde tamamlanması planlanıyordu. Yapımı için 460 milyon lira ödenen Belediye Sarayı inşaatının ek ünitelerineyse, 110 milyon lira harcanmıştı.⁴³

İzmir Belediyesi'nin, 2805 Sayılı Yasa gereğince yürütmüş olduğu ‘imar affı uygulaması’ belediyecilik bazında, yeni bir uygulamayı da beraberinde getirmişti. Belediye Başkan Yardımcısı Teknik Danışmanı Mimar Nilgül Gültay, özellikle büyük şehirlerde, çok yönlü sorunlar ve özel durumların ortaya çıkmasına neden olan İmar Affı'nın üstesinden gelmenin bilgisayar kullanılmadan mümkün olamayacağını belirtmişti. 2805 Sayılı Yasa uygulamasında öncelikle iyi bir arşiv ve tasnife ihtiyaç olduğunu anlatan Mimar Gültay, İzmir Belediyesi'nin bu çıkmazı fark ederek, vatan-daşa daha iyi bir hizmet sunma amacıyla bilgisayar kullanma yolunu seçtiğini ve tüm başvuru formlarının kodlanarak bilgisayara aktarıldığını da söylemişti. Böylece İzmir Belediyesi, bilgisayar kullanan ilk belediye olmuştu.⁴⁴

1981-1983 yılları içerisinde, halkın ucuz gıda mamullerine rahatlıkla erişebilecekleri Tanzim Satış Mağazaları üzerinde yoğunlaşmış olan İzmir Belediyesi, son dört ay içinde üç Tanzim Satış Mağazası'nı hizmete sokmuştu. Bu bağlamda, Belediye 20. Tanzim Satış Mağazası'nı Şirinyer'de hizmete açmıştı. İzmirli'lere ayda 150 milyon liralık ucuz gıda maddesi satışı yapan Tanzim Satış Mağazaları'nda, başta et ve et mamulleri olmak üzere, bir mutfak için gerekli tüm gıda, temizlik ve benzeri mallar satılıyordu.

1982 yılı sonuna kadar, metropol alandaki Tanzim Satış Mağazaları'nın sayısının yirmi ikiye ulaşacağını söyleyen bir yetkili, Belediye Başkanlığı'nın, halkın ucuz gıda maddesi temin etmesine büyük önem verdiğini, bu nedenle Tanzim Satış Mağazaları'nın sayısının, “her semte bir mağaza” sloganıyla yaygınlaştırılmaya çalışıldığını belirtmiştir.

⁴¹ *Yeni Asır*, 22 Mart 1983.

⁴² *Milliyet*, 19 Nisan 1983.

⁴³ *Yeni Asır*, 29 Ağustos 1983.

⁴⁴ *Yeni Asır*, 4 Ekim 1983.

ğını belirtmiştir. Belediye Başkanı Ceyhan Demir ise belediyenin yirmi mağaza, dört gezici otobüs ve bir ana depoya piyasada temel gıda maddeleri fiyatlarını kontrolü altında tutma rolünü, başarıyla gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.⁴⁵ Nitekim Kasım ayında, İzmir Belediyesi tarafından 21. Tanzim Satış Mağazası olarak hizmete sokulan Büyük Çiğli Tanzim Satış Mağazası, yurttaşlardan büyük ilgi görmüştü. Mağazada, ilk gün 1500 yurttaş alışveriş yapmış ve 700 bin liralık ciroya ulaşılmıştı.⁴⁶

Böyle olumlu gelişmeler yaşanırken öte yandan İzmir Belediyesi'nin, Maliye, SSK ve TEK gibi resmi kurumlara, toplam 7 milyar 654 milyon lira borcu bulunuyordu. Belediye Başkanı Demir, görevi devraldıktan sonra Belediye'nin borçlarının bir program dâhilinde tesviyesine çalışıldığını anlatarak şu ifadeleri kullanmıştı: “*Önce işçimizin ve emeklilerimizin alacaklarını ödedik. Müteahhitlerin alacakları vardı, tek kuruşuna kadar kapat-tık. Maliye'ye, Merkez Belediye'nin 2 milyar 408 milyon, ESHOT'un da 3 milyar 310 milyon lira vergi borcu var. Emlâk Vergisi'nden payımıza düşen paraları maliye ödemiyor, borcumuza mahsup ederek kesiyor. SSK'ya olan borcumuz Belediye'nin 706, ESHOT'un 570 milyon lira. Ayrıca TEK'e ESHOT'un 660 milyon lira borcu var. Devir işlemleri tamamlanmadığı için ödeme yapamıyoruz.*”⁴⁷

İzmir Belediyesi'nin 26 milyar 119 milyon olarak bağlanan 1984 yılı bütçesinin, %71'i memur ve işçi maaşlarıyla cari harcamalara ayrılmıştı. Aynı yılın bütçesinden kentin su, kanalizasyon, sahil yolu, semt pazarları, tarihî yerlerin düzenlenmesi, yol yapımları, asfalt, beton kaplamalar, parklar, yeni yeşil alanlar, ulaşım ve yeni araç gereç alımı için, sadece 7 milyar 475 milyon lira ödenek ayrılmıştı. İzmir merkez belediye tarafından yapılacak yatırımlarda artış olması beklenirken, aksine geçen yıla oranla yatırımların 800 milyon lira azaltıldığı görülmüştür. Başkan Ceyhan Demir, bütçe görüşmeleri nedeniyle yaptığı konuşmasında, kente yapılacak hizmetlerin aksamayacağını ve yatırımların durmayacağını belirtmiştir. İzmir Belediyesi'nin 1984 yılı bütçesini inceleyen uzmanlar, Belediye Başkanı'nın bakış açısının çok iyimser olduğunu, 1984 yılında, Belediye'nin ek kaynak bulup, yatırım sahasına yönlendirememesi halinde, İzmir'de yeni hiçbir işe başlanamayacağını ancak 1983 yılından sarkan yatırımların tamamlanabileceğini belirtmişlerdi.

Belediye Başkanı Ceyhan Demir, su projesinin tamamlanmasına özel bir önem verdiklerini ve 1984 yılında, Belediye'nin mali gücünün büyük bir bölümünü bu projenin tamamlanması için ayırılacağını dile getirmişti. Demir, ESHOT bütçesinde yatırımlar için ayrılan 2,5 milyar liralık harcamanın, % 90'ının da su projesi için harcanacağını belirterek şöyle demişti: “*İçme suyu çalışmalarını, 1984 yılında tamamlama kararındayız. Ayrıca kanalizasyonsuz, gecekondulu semti bırakmayacağız. Sahil yolunun takipçisiyiz ve 1984 yılında, Konak'a kadar dolgununun tamamlanmasını sağlayacağız. Karşıyaka sahil yolunun yapımını başlatacak, semt pazarlarıyla Asansör, Kadifekale ve Susuz Dede'nin düzenlemesini bitireceğiz.*”⁴⁸

⁴⁵ *Yeni Asır*, 6 Ekim 1983.

⁴⁶ *Yeni Asır*, 16 Kasım 1983.

⁴⁷ *Yeni Asır*, 12 Kasım 1983.

⁴⁸ *Yeni Asır*, 12 Kasım 1983.

Belediye Başkan Demir, belediye memurlarının fazla mesailerıyla ilgili kararnamenin Cumhurbaşkanı'nın imzasına sunulduğu, kararnamenin çıkması halinde, memurlara 1983 yılı fazla mesai alacaklarının, derhal ödeneceğini ifade etmiştir. Ceyhan Demir, çalışanlara lojman sağlayabilmek amacıyla, konut alım ve yapımına başladığını da bildirmiştir. Lojman için, ilk etapta Girne Bulvarı'nda, 32 daire satın alınmıştır. Ayrıca, ESHOT Genel Müdürlüğü'nün bir arsası üzerine, 39 daireli bina yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁹

Bu esnada demokrasiye geçişte ikinci bir adım olarak nitelendirilen 25 Mart 1984 yerel seçimleri, genel olarak ülkenin ve özelde İzmir'in gündemini meşgul etmekteydi. Nitekim bu seçimle birlikte Türkiye'nin üç büyük kenti, büyükşehir belediyesi modeline geçiş yapacaktı. Cahit Günay'dan sonra 11 ay 11 gün Belediye Başkanlığı görevini üstlenen Ceyhan Demir, yaklaşık altı buçuk yıl aradan sonra, seçimle iş başına gelen Belediye Başkanı'na görevi devretmiştir. 25 Mart 1984 yerel seçimlerinde il merkezlerinin çoğunda belediye başkanlıklarını kazanan Anavatan Partisi [ANAP], Türkiye genelinde %40'ın üstünde oy alarak, muhalefetin erken genel seçim isteğine son vermiştir. ANAP, başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere birçok kentte belediye başkanlıklarını kazanmıştır. İstanbul'da Bedrettin Dalan, Ankara'da Mehmet Altınsoy ve İzmir'de de Burhan Özfatura Anakent Belediye Başkanı seçilmiştir.⁵⁰

Sonuç

12 Eylül 1980 tarihinde başlayan askeri rejim dönemi, her ne kadar 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimlerle sona ermiş olsa da yerel idareler, demokratik yapı içindeki olağan düzenine ancak 25 Mart 1984 tarihinde yapılan yerel seçimlerden sonra geri dönebilmiştir. Söz konusu bu ara dönemde, belediyelere ilişkin tasarruflar askeri darbe rejimi kurallarına göre gerçekleştirilmiştir. Seçimle gelmiş tüm yerel yönetim organlarını görevden uzaklaştıran 12 Eylül rejimi, dayandığı devlet merkezli, bürokratik ve otoriter anlayışı, her alanda olduğu gibi yerel yönetimler üzerinde de göstermiştir. Yerel yönetimleri, salt idari bürokratik bir yapı olarak ele alan bu rejim, her türlü özerkliğe karşı çıkan restorasyoncu tutumuyla denetimci, zabıta ve yasakçı yanları ağır basan bir belediyecilik anlayışı geliştirmiştir.⁵¹ Bu bağlamda, her türlü belediyecilik faaliyetlerinin içinde yer almak isteyen dönemin askeri yönetimi, ilk olarak seçilmiş belediye başkanlarının görevlerine son vererek, onların yerine uygun gördüğü kişileri atamıştır.

11 Aralık 1980 tarihinde, 17187 sayılı *Resmi Gazete*'de yayımlanan kararla, büyükşehirlerde metropol yönetimine geçilmiş, bu karar doğrultusunda çevredeki belediyeler merkez belediyelerle birleştirilmiştir. Belediyelerin birleştirilmesindeki esas amaç, daha hızlı ve sağlıklı hizmet üretimi olmasına rağmen, bu durum büyük kentlerde gün geçtikçe artan şehircilik sorunlarına çare olamamıştır.

⁴⁹ *Yeni Asır*, 12 Kasım 1983

⁵⁰ *Milliyet*, 25 Mart 1984, *Milliyet*, 26 Mart 1984.

⁵¹ Sadun Emrealp, "Türkiye'de Yerel Yönetimler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 15, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s. 1494.

Bu sırada yapılan diğer bir değişiklikse, belediyelerin gelirleriyle ilgili olmuştur. O zamana kadar belediyeler tarafından işletilen elektrik şebekeleri, TEK'e devredilmiştir. Bu durum, belediyeleri mali açıdan oldukça zorlamıştır. Öyle ki yönetimlerin merkez bütçeden aldıkları payların artırılması dahi, belediyelerin finansman sorununa çare olamamıştır. Daha önce elektrik işletmeciliğinden elde ettikleri geliri başka alanlara kaydırarak hizmet üreten belediyeler, çalışanlarına maaş ödeyemeyecek bir duruma gelmiştir.

Bu süreçte; 'Sahil Yolu' ve 'Büyük İçme Suyu Projeleri', Konak Meydanı'nın düzenlenmesi ve gecekondu sorunun çözülmesi gibi meseleler, İzmir Belediyesi'nin yoğunlukla üzerinde durduğu çalışmalar arasında yer almıştır.

1970'lerde inşaatına başlanan Konak'taki Belediye Sarayı'na taşınan İzmir Belediyesi, Eylül 1980'den Nisan 1983'e kadar, Belediye'nin deneyimli bürokratlarından Cahit Günay tarafından yönetilmiştir. Günay başkanlığındaki Belediye'nin, en çok üzerinde durduğu konulardan biri de, Konak Meydanı'nın ortaya çıkarılmasıdır. Bu bağlamda; çevredeki izbe yapılar yıkılmış, dolmuş ve otobüs durakları denizin doldurulmasıyla elde edilen alana taşınmıştır. Meydandaki büfeler de kaldırılarak, meydana bir form verilmiştir.

'Büyükşehir Yönetimi Modeli' ile üç büyük kentte gittikçe ağırlaşan belediyecilik sorunlarını aşmak isteyen merkezi yönetim, bu hususta bir KHK çıkarmıştır. Daha sonraki süreçte yasal altyapısı da hazırlanan model, 25 Mart 1984 yerel seçimleriyle hayata geçirilmiştir.

Kaynakça

Gazeteler: *Hürriyet*, *Milliyet*, *Yeni Asır*.

"Millî Güvenlik Konseyi Kararı, Karar No: 34", *Resmî Gazete*, Sayı 17187, 11 Aralık 1980.

Belge, Murat, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, İletişim Yay., İstanbul, 2000.

Emrealp, Sadun, "Türkiye'de Yerel Yönetimler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 15, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

Göymen, Korel, "Türkiye'de Yerel Yönetim", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul, 1995.

İzmir Belediye Başkanlığı "1981 Atatürk Yılı" Çalışma Yıllığı, 1982, İzmir.

Kaya, İzzet, "12 Eylül 1980 Darbesi: Utancın 37. Yılı", *Yeni Şafak*, 12 Eylül 2017.

Milliyet Türkiye İller Ansiklopedisi.

Öncül, Derya, "1980-1983 Sıkıyönetim Döneminin Konak Meydanı", *Ege Mimarlık Dergisi*, 2006/4-59, ss. 22-25.

Toplumcu Belediye Yaklaşımına Katkı: Türkiye Deneyimi

Sonay BAYRAMOĞLU ÖZÜĞÜRLÜ
[Doç. Dr., Ankara Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

Belediye sosyalizmi, ondokuzuncu yüzyılda İngiltere’de, su, ulaşım, elektrik, barınma gibi hizmetlerin belediye eliyle sunulmasıyla başlayan bir akımdır. Belediye hizmetlerinin genişlemesine vesile olan bu akım, Avrupa’da temiz, sağlıklı ve yaşanabilir şehirlerin çoğalmasını sağlamıştır. Türkiye’de, belediye hizmetlerinin genişlemesi süreci, 1970’li yıllarda göç dalgasının da etkisiyle ağırlaşan kent sorunlarına yanıt bulmaya çalışan ‘halkçı’ ya da ‘toplumcu belediye’ yaklaşımının doğmasıyla ivme kazanmıştır. Yeni belediyeçilik anlayışı, İzmir, Ankara, İzmit, İstanbul, Mersin gibi büyük şehirlerde 70’li yılların başlarında ortaya çıkmış ve 12 Eylül askeri darbesine kadar devam etmiştir.

Bu bildiri, Türkiye’de 1970’li yıllarda ortaya çıkan ve ‘halkçı belediye’ veya ‘toplumcu belediye’ olarak adlandırılan bu deneyimi, İzmir Belediyesi örneğine odaklanarak ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumcu Belediyeçilik, Belediye Sosyalizmi, İzmir Belediyesi, Halkçı Belediye, İzmir.

A CONTRIBUTION TO MUNICIPAL SOCIALISM: EXPERIENCE IN TURKEY

In Turkey, the process of expansion of municipal services, the 1970s ‘populist municipality’ or ‘social municipality’ experiences gained momentum. This new understanding of municipalism can be described as a response to the urban problems aggravated by the phenomenon of urban migration. The new concept of municipalism, taking into consideration the demands of the newcomers and the poor, emerged in the early 70s in big cities such as İzmir, Ankara, İzmit, İstanbul and Mersin and continued until the military coup of 12 September.

This paper aims to reveal the main characteristics of the social municipal experience.

Keywords: Municipal socialism, social municipality, populist municipality, İzmir Municipality, Municipal.

‘Belediye sosyalizmi’ kavramı çerçevesinde, Türkiye’deki toplumcu belediyeçilik deneyimini, değerlendirmeye çalışacağım. Hemen belirtmeliyim ki İzmir, Türkiye’de toplumcu belediyeçiliğin tarihinde, özgün bir yere sahip bulunan bir şehirdir. 150 yıllık belediye tarihi; 1970’li yıllarda ‘halkçı belediyeçilik’ deneyimi, son on beş yıla damgasını vuran toplumcu belediye uygulamaları, İzmir’in özgünlüğünü oluşturuyor. Kentimizin ne denli zengin bir yerel yönetim tarihine sahip olduğu, üç gündür sunulan bildirilerden de anlaşılmaktadır. Çünkü konuşmasında İlber Ortaylı, İzmir’in ayrıksı bir tarafı olduğuna vurgu yapmıştı. Demokrasi anlayışı ve gündelik yaşamda kendini gösteren bu ayrıksılık, Cumhuriyet tarihinde, İstanbul’dan sonra en eski metropol özelliği sergileyen ikinci şehir olmasında da görülebilir.

Şerif Tüten’in, 1969’da yayınlanan “Metropoliten İdarenin Özellikleri ve İstanbul ve İzmir Metropoliten Belediye İdareleri Ön araştırması Hakkında Açıklama” başlıklı çalışması, sadece İstanbul ve İzmir’in metropol özelliği sergileyen iki şehir olduğunu tespit etmektedir. Tüten’in çalışması, metropol özelliği sergileyen iki şehrin durumunu da gözler önüne sermektedir: Örneğin, metropol özelliği arz eden İstanbul’da sadece dört belediyede fenni kanalizasyon, 11 belediyede septik çukurların bulunması ve bunların da fenni şartlardan uzak olması, kent altyapısının

durumunu gözler önüne sermektedir. Yine Tüten’in çalışması’na göre, İzmir’in koşulları bir parça daha iyi olarak tasvir edilmiştir. Örneğin imar planı bakımından İzmir daha iyi durumda resmedilmiştir.

‘Belediye sosyalizmi’ dediğimiz zaman, yaklaşık yüz elli yıllık bir akımdan söz ediyoruz. İlginçtir ki, modern belediyeçilik tarihi, ‘belediye sosyalizmi’yle birlikte gelişmiş; bir başka ifadeyle ‘belediye sosyalizmi’ ile modern belediyeçilik ivme kazanmıştır. Bu vurguyu, biraz daha açmak isterim: Belediyelerin, seçimle işbaşına gelenler tarafından yönetilmesiyle birlikte, bugünkü anlamda şehre kamu hizmetlerini sunan bir belediyeçilik anlayışı, İngiltere’de yaygınlaşmaya başlıyor. ‘Belediye sosyalizmi’ adı verilen bu akımı, Türkiye’de 1970’lerde yükselen ve ‘halkçı belediyeçilik’ adı verilen belediye anlayışında görebiliriz.

‘Belediye sosyalizmi’, İngiltere’de sanayileşmenin kentlerde yarattığı kötü yaşam koşullarına bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır, denilebilir. Birmingham, Glasgow gibi sanayi kentlerinde, üst ve orta sınıfların ihtiyaçlarına göre örgütlenmiş belediyeler yerine, kent yoksullarını ve işçilerini de kapsayan, onlara hizmet veren yeni bir belediye anlayışı olarak doğmuştur. Akla gelen ilk örnek, Chamberlain’in belediye başkanlığı yaptığı Birmingham’dır. Chamberlain, kentin fayda ve nimetlerinin halkın daha fakir olan çoğunluğuyla paylaştırılması gerektiği düşüncesinden hareketle, 1873-1876 yılları arasında, Birmingham’da uyguladığı belediye anlayışıyla, kısa ancak ilham verici bir deneyim ortaya koymuştur. ‘Belediye sosyalizmi’; Birmingham’da, su, elektrik, beslenme, sağlık, hijyen, konut gibi devasa kent sorunlarına gerçekçi, mantıklı ve uygulanabilir bir çözüm üretmiştir. Elbette bu talepler, aynı dönemde yükselen işçi hareketlerinin de öncelikli taleplerinin başında gelmektedir.

Bununla birlikte, ‘belediye sosyalizmi’, 1880’li yıllara kadar bir kaç kentte görülebilen bir yönetim modelidir. Bu akımın belediyelere yön vermeye başlaması, esas olarak XIX. yüzyılın sonlarında, seçme ve seçilme hakkının yaygınlaşmasından sonra, örgütlü işçi sınıfının yavaş yavaş kendi temsilcilerini belediye meclislerinde görmeye başlamasıyla mümkün olmuştur. Dolayısıyla, ilk ‘belediye sosyalizmi’ örneğinden başlayarak, bu modelin uygulandığı kentlerde, modelin içeriğini, ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların farklı şekillerde karşılanması belirlemiştir. Bir başka ifadeyle, doktriner değil pragmatik bir belediyeçilik akımı söz konusudur; her şehirde, o şehrin ihtiyaçlarına göre farklı bir biçimde uygulanabilmiştir. Belki de başarısı, büyük ölçüde buna bağlıdır. Özetle ‘belediye sosyalizmi’; kapitalist kentleşmenin ilk olarak yaşandığı ülkede ortaya çıkmış bir akımdır ve uygulama içerisinde kendi pragmatik modelini de geliştirerek, XX. yüzyıla ulaşmıştır. Belediyeçilik akımının, XX. yüzyıldaki serüveni heyecan vericidir.

‘Belediye sosyalizmi’, İngiltere’den sonra Fransa’da yaygınlaşmıştır. XX. yüzyılın başından itibaren parlak örneklerini, Fransız kentlerinde görmek mümkündür. Bu belediyeçilik akımı, Fransız kentlerinin yaşam standardında muazzam bir artış meydana getirmeyi başarmıştır. İngiltere ve Fransa’daki ilk dönem ‘belediye sosyalizmi’ örnekleri, kamu hizmetlerinin yeni bir belediyeçilik anlayışıyla örgütlenmesi

sayesinde, kentlerde çok daha sağlıklı, huzurlu, temiz, konforlu yaşanabileceğini göstermiştir. II. Dünya Savaşı başlamadan önce, Fransa'da yerel yönetimlerde sergilenen bu başarılı sonuçlar, merkezi hükümetleri de etkilemeye başlamıştır.

'Belediye sosyalizmi' anlayışıyla ortaya konulan yeni yönetim anlayışının devlet politikası haline gelmesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonradır. 1945 sonrası, Avrupa'da millileştirme dalgası başta, su, elektrik gibi hizmetlerin ulusal düzeyde kamulaştırılmasıyla başlar. Böylece; elektrik, su, gaz, eğitim, sağlık gibi hizmetler 1945 sonrasında kamusal hizmet olarak tanımlanmaya başlamıştır. 1950'li yıllarla birlikte bu hizmetlerin devlet tarafından, devlet eliyle ve kamu fiyatıyla sunulması bir devlet politikası haline dönmüştür. İddiam şudur ki; 1950'den sonra Avrupa'da yaygınlaşan ve sosyal devlet, refah devleti gibi adlandırmalarla anılan devlet biçimlerinin ilk nüveleri, daha küçük ölçeklerde ve çeşitli belediyelerde uygulanan 'belediye sosyalizmi'nde mevcuttur. XX. yüzyıl Fransa tarihi, bu açıdan ilgi çekicidir.

'Belediye sosyalizmi' yaklaşımı, 1980'lerin başında hem İngiltere'de, hem de kısmen Fransa'da sonlanmıştır. İngiltere'de sanayi kentlerinde, sanayi üretiminin durması ve oralaradaki işçi sınıfı mücadelelerinin yenilgiye uğratılmasına koşut olarak, hükümetin parasalcı ve özelleştirmeci ekonomik politikaları yürürlüğe koyması, 'belediye sosyalizmi' hakimiyetini sona erdirmiştir. Refah devleti modeli yerine neoliberal devlet anlayışının yükselmesi, merkezi ve yerel düzeyde piyasa temelli politikaları başat hale getirmiştir. 1945 sonrası millileştirilmiş, su, enerji, gaz gibi kamu hizmetleri özelleştirilmiş, kamu hizmetlerinin kamu yararı ve kamu fiyatı ilkeleri, piyasa gereklerine uygun olarak dönüştürülmüştür. Böylece belediye yönetimi bakımından da yeni bir dönem başlamıştır.

Neoliberal dönem, Hayek'in çağrısına kulak veriyor gibidir: *"Sosyal kelimesini, sadece hizmetlerin hedef kitlesi anlamında kullanın; asla bu terime siyasal ya da hukuksal bir anlam vermeyin". Hayek'çi anlayışa göre, belediye sosyalizmi, "vatandaşların özgür iradesine konulan bir tahdit, bürokratik ve müdahaleci bir fenaliktir; üstüne üstlük bu anlayışla üretilen hizmetlerin üretimi ve dağıtımı yetersiz, düşük kalitede ve pahalıdır."*

Türkiye'deyse toplumcu belediyeciliğin tarihi, bu akımın genel tarihiyle bazı benzerlikler taşır. Kentleşme olgusu, bunlardan biridir. 1950'li yılların bilhassa ortalarından itibaren, kentlere muazzam bir nüfus akını meydana gelir. Özellikle İzmir, Ankara, İstanbul gibi şehirlerde hızlı bir kentleşme ve buna cevap veremeyen kent yönetimleri ortaya çıkar. Daha önceki konuşmalarda, İzmir'de İhsan Ayanak'tan bahsedildi. Kendileri, 1973-1980 döneminin toplumcu belediyeciliğin İzmir'deki öncülerinden biridir. Ancak daha öncesi de vardır. Bu konuya geçmeden önce anmam gereken iki isim var: İlhan Tekeli Hocam karşımda oturuyor; Türkiye'de toplumcu belediyeciliği kavramlaştıran ve aynı zaman uygulamasında yer alan bir ismin karşısında konuşuyorum; işim çok zor. Üstelik bu oturumun yöneticisi de Bülent Tanık; kendileri Ankara'da Çankaya Belediyesi'nde neoliberal bir evrede toplumcu belediyecilik pratiği geliştiren ve bunun bilgisini de üreten bir belediye başkanı.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren, Türkiye'de yerel yönetimlerle ilgili hukuکی düzenlemeler, Dünya'daki 'belediye sosyalizmi' deneyimlerinin izlerini içermiştir.

Cumhuriyet'in kurulmasından üç yıl sonra kabul edilen, 1926 tarihli 'Sular Hakkında Kanun', bu anlayışın, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde de varolduğunu gösteren bir örnek olarak kabul edilebilir. Kanun, belediyelerin mücavir alanları içinde yaşayan halka temiz ve yeterli su sağlama sorumluluğunu vermiştir. Bu hizmetin planlanma ve yatırım maliyetlerininse, merkezi hükümet tarafından sağlanacağı hükme bağlanmıştır.

1920'lerin ikinci yarısında merkezi hükümet, Samsun gibi şehirlere, 'suyu kamulaştırın', 'elektriği kamulaştırın' içerikli genelgeler gönderir. O dönemde belediyeler eliyle, bunların kamulaştırılması oldukça güçtür. İlhan Tekeli Hocanın da belirttiği gibi, 1930 Belediye Kanunu ile bu konu, daha açık bir ifadeye kavuşur. Bu kanunla, Cumhuriyet rejimi, kamu hizmetinin kamu eliyle sunulması konusunda ortak bir anlayışı yansıtır. Bu ilke daha sonra toplumcu belediye olarak anılacak yaklaşımın temel taşlarından biri olmuştur. Kuruluş yıllarında bu ilke, daha çok ulus inşası için kullanılan bir hüküm olmuştur. Belediyeler Kanunun ardından, onu bütünleyen 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu. 1933 yılında Belediyeler Bankası'nın kurulması, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Belediyeler Bankası, İmar Heyeti ve 2290 sayılı Yapı Yollar Kanunu, Cumhuriyet'in belediyecilik anlayışının çerçevesini meydana getirmiştir. 1930'lu yılların ardından mali ve kurumsal altyapı, merkezi hükümet desteğiyle sürdürülmüştür. Belediye Bankası, İller Bankası, Su İşleri İdaresi gibi...

1950'li yıllardan itibaren kente yönelen göç dalgasıyla birlikte, belediye yönetimi, beledi hizmetler, önemli bir siyasal mücadele alanı haline gelmiştir. Toplumsal muhalefetin güçlendiği bir zaman dilimi olan 1970'li yıllar, özellikle kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik yaklaşımların filizlendiği bir dönem olmuştur. Kentte yaşam, kente yeni gelen işçiler ve hatta memurlar için de çok kolay değildir. Dönemin metropol özelliğine sahip iki kentin merkezindeki evlerin tümünde su, elektrik ve tuvaletin bulunduğu söylenemez. İzmir, bu açıdan en iyi durumda bulunan şehir durumundadır ki orada bile bu altyapı unsurları, tüm evler için geçerli değildir. Temel kamu hizmetleri bakımından ciddi sorunların yaşandığı bir dönemden söz ediyoruz.

1970'li yıllarla birlikte, bu sorunlara yanıt üretmeyi hedefleyen bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. CHP'li belediyelerde başlayan, 'toplumcu'/'halkçı' belediyecilik akımından söz ediyorum. 1969 yılında, İzmit'te belediye başkanı seçilen Leyla Atakan'ın dahil edilmesi gereken bu yeni dalga belediyecilik, asıl olarak 1973 mahalli idareler seçimiyle birlikte; İzmir, Ankara, Adana, Mersin, İstanbul'da hayata geçmeye başlamıştır.

1970'li yılların yeni belediye anlayışını yükselten, toplumcu belediye deneyimini meydana getiren belediye başkanları ve yönettikleri şehirler, çoğunlukla nüfus yoğunlaşmasının yüksek olduğu sanayi kentleriydi. Şöyle ki; Ankara'da Vedat

Dalokay [1973-1977] ve Ali Dinçer [1977-1980]; İstanbul'da Ahmet İsvan [1973-1977] ve Aytekin Kotil [1977-1980], İzmir'de İhsan Ayanak [1973-1980], Adana'da Ege Bagatur [1973-1977] ve Selahattin Çolak [1977-1980]; İzmit'de Leyla Atakan [1968-1971] ve Erol Köse [1973-1977]; Mersin'de Kaya Mutlu [1977-1980]. Burada adını andığım belediye başkanları, 1970'lerde yükselen toplumcu belediyecilik anlayışının CHP'li mimarlarıdır.

CHP'li bu belediyeler, en temel ihtiyaçları yerine getirmek zorundaydı: Çamur içinde, susuz, elektriksiz, mahallelere öncelikle, yol, su, elektrik gibi temel hizmetler götürülmek durumundaydı. Bu sorunlar, özellikle yoksul mahallelerin, gecekonduların başlıca sorunlarını meydana getiriyordu.

Kanımca, İzmir bu açıdan ilginç bir örnek. İzmir'de toplumcu belediye yaklaşımını anlamak için, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonraki döneme kadar geri gitmek gerekir. 27 Mayıs'tan sonra İzmir Belediye Başkanlığı, İzmir valileri eliyle yürütülmüştür. 1963 yılında yapılan belediye başkanlığı seçimlerine kadar ilk olarak Hava Kurmay Albay Poyraz daha sonra Burhanettin Uluç, Enver Saatçigil ve ardından Vali yardımcısı Rebi Başol, İzmir Belediye Başkanlığı görevini yürütmüşlerdir. 1963 yılında yapılan mahalli seçimlerde, Adalet Partisi'nden Osman Kibar İzmir Belediye Başkanı seçilmiştir. 10 yıl belediye başkanlığı yapan Kibar, gecekondu mahallelerine yol, su, elektrik gibi altyapı hizmetlerini sunan ilk belediye başkanıdır. Kibar, gecekondu mahallelerine yaptığı yollar nedeniyle, 'Asfalt Osman' lakabını almıştır. Osman Kibar, Türkiye'de toplumcu belediye anlayışının 1960'lardaki erken öncüllerinden biri olarak görülebilir mi? Osman Kibar'dan önceki belediye başkanı, aynı zamanda İzmir Valisi Enver Saatçigil'in hatıraları, bu konuda bizi aydınlatır. Hatıralarında, Saatçigil, dönemin Köy İşleri Bakanı'nın ısrarla İzmir'de gecekondu, su, elektrik ve yol yapılmasını istediğini aktarır. Saatçioğlu ise Bakan'a şu yanıtı verir: *"Gecekondularda yaşayan vatandaşların ızdırabını asgari sizin kadar ben de içimde duymaktayım. Ancak gecekonduların temeli, meşru bir zemine dayanmıyor. O güne kadar yapılan gecekondu, bazı açık gözler tarafından başkasının tapulu arazisine yapılarak satılıyor ... Mal sahipleri de yıkım için adli makamlara başvurduğuna göre evvela temeli lütfen meşru bir hale getirin, ondan sonra belediye olarak hizmeti gecekonduya götürmek mümkün olabilirdi."*¹

Osman Kibar ise; Saatçioğlu'nun aksine, gecekondu, su ve elektrik hizmeti götürmeyi tercih ederek, yoksulların yaşam koşullarını bir parça iyileştirmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle 'Asfalt Osman', henüz 1970'lerde yükselen 'halkçı belediyecilik' akımı ete-kemiğe bürünmeden, bu akıma katkı koyan isimlerden biri olarak görülebilir.

Osman Kibar iki dönem belediye başkanlığı yaptıktan sonra, genel seçimlerin hemen ardından, 9 Aralık 1973 tarihinde yapılan mahalli idareler seçimlerini kaybetmiştir. Genel seçimlerden ve mahalli seçimlerden CHP birinci parti olarak çık-

mış ve üç büyük kentin belediye başkanlığını [İstanbul'da Ahmet İsvan, Ankara'da Vedat Dalokay, İzmir'de İhsan Ayanak] kazanmıştır.

1970'li yıllar, büyük şehirlere göçle gelen nüfusun sorunlarının artık dayanılmaz boyutlara ulaştığı yıllardır. Halkın belediyelerden beklentisi büyüktür. Öte yandan siyasal iktidarda, 1974 yılında kurulan ve kısa bir süre devam eden CHP-MSP koalisyonu haricinde, büyük şehirlerdeki belediyelerin yönetimindeki partilerle aynı değildir. İktidarla, belediye başkanları arasındaki siyasal karşıtlık, Türkiye'de toplumcu belediye olarak anılan yeni bir belediyecilik anlayışının hem zeminini, hem de engeli olmuştur.

İzmir Belediye Başkanı İhsan Ayanak döneminde, altyapı hizmetlerinin yanında, yoksul mahallelerin yaşamını iyileştirme amacı ön plana çıkmıştır. 'Boksör İhsan' lakabıyla bilinen Ayanak, temel tüketim maddelerini, üretici birliklerinden temin edip, halka ucuz fiyatla satma amacıyla kurulan tanzim satış noktaları [TANSA], belediye düğün salonları, top sahaları, yolların ışıklandırılması gibi hizmetlerle İzmir'in sevgisini kazanmıştır. Ayanak, İzmir'de yükselmeye başlayan toplumsal mücadelelere destek vermiş ve yoksul halkla dayanışma içerisinde olmayı tercih etmiştir. 1973 seçimlerine girerken, kentin sorunları AP [Adalet Partisi] ve CHP İzmir belediye başkan adaylarının her ikisinin de seçim vaatleri arasındadır ancak Ayanak, "yoksul insanlara dönük belediye düzeni kuracağım" diyerek yeni bir belediye anlayışının adını koymuştur. Kent yoksulları sadece belediye hizmetlerinin hedef nüfusu değil, belediye hizmetlerinin örgütleyici ilkesidir. Görüldüğü gibi Ayanak, toplumcu belediye anlayışına sahip bir aday olarak seçime girmiştir.

İzmir örneğinde görüleceği üzere, toplumcu belediyeler, dönemin acil kent sorunlarına, makul çözümler üretmeye çalışmıştır. Gıda, konut gibi acil sorunların çözümüne odaklanarak geliştirilen iktisadi girişimlere şu örnekler verilebilir: 1974 yılında İzmit Belediyesi tarafından kamulaştırılan, 741 hektarlık bir alanda dar gelirli için başlatılan 30 bin konutluk İzmit Yeni Yerleşmeler Projesi; Ankara Belediyesi tarafından 1975 yılında 55 bin konut için başlatılan Batıkent Projesi; Kars ve 13 yöre belediyesince kurulan Tuzluca Kiremit Fabrikası [KARSAN]; 250 belediye tarafından temel tüketim maddelerinin satışa sunulduğu tanzim satış merkezleri; Adapazarı Belediyesi'nde süt ve süt mamulleri üretim ve dağıtım girişi; İstanbul'da 1980'de üretime geçen, günlük 300 bin ekmek kapasiteli Kartal Halk Ekmek Fabrikası; İzmit ve Kandıra Belediyeleri ile halkın ortaklığı sonucu kurulan kablo fabrikası [GİMTAŞ]; Şereflikoçhisar Belediyesi tuz ve tuzdan çeşitli kimyasal bileşikler üretmek üzere kurulan üretim tesisleri; İstanbul Belediyesi ve Antalya Belediyesi'nde mıcır tesisleri... Bu listeye eminim, ilaveler de yapılabilir.

Türkiye'de toplumcu belediyecilik olgusu, İlhan Tekeli tarafından 1977 yılında kavramlaştırılmıştır. Birkaç ayırt edici özelliğine değinmek gerekirse; ilk olarak, demokratik olma özelliğinden bahsetmek gerekir. Toplumcu belediye; hem merkezden görece özerk hem de katılımcı bir belediyedir. Bunun örneklerinden biri, Fatsa'da Fikri Sönmez belediye deneyimidir. Fikri Sönmez, halkın, belediye meclis-

¹ Enver Saatçigil, *Geçen Günlerim, Olaylar ve Hatıralar*, 1993 [2. Baskı].

lerine katılımını sağlamak yoluyla, yeni bir anlayışı hayata geçirmeyi başarmıştır. Bir diğer ayırt edici özellik, üretici belediyeçilik kavramıyla tarif edilmiştir. Yol, su, kanalizasyon gibi kamusal hizmetlerinin yanısıra hanelerin geçimini kolaylaştıracak, temel ihtiyaç ürünlerinin üretilmesi söz konusudur. Halk ekmek fabrikaları, mıcır tesisleri, buna örnek olarak verilebilecek faaliyetlerdir.

Özetle şunu söylemek istiyorum; 1960'ların sonu ve 1970'li yıllarda Türkiye'deki toplumcu belediyeçilik, kentlerde bir şekilde iş bulan ama sağlıklı koşullarda yaşamayan, örgütlü işçi sınıfının var olduğu bir dönemde gelişmiştir. 1970'lerdeki toplumcu belediyeçilik deneyiminin belediyeçilik tarihimize en önemli katkısını, 1970'lerde İzmir Gültepe Belediye Başkanlığı yapan Aydın Erten'in sözleriyle şöyle ifade edebilirim: *"Belediye, belde halkının beşikten ölümüne kadar her şeyinden sorumludur. Bu nedenle onun politik bilinçlendirilmesi, kendisi için sınıf olduğu bilincine vardırılması görevi de belediyeye düşer."*

İZMİR BELEDİYESİ'NİN 150. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNDE
ULUSLARARASI YEREL YÖNETİMLER DEMOKRASİ ve İZMİR SEMPOZYUMU

VIII. OTURUM

Yerel Siyaset, Tarih ve Demokrasi-3

MODERATÖR

İbrahim ARAP [Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi]

KONUŞMACILAR

Yeliz ŞANLI ATAY [Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]

Mehmet PENBECİOĞLU [Dr., Bağımsız Araştırmacı]

Lucie DRECHSELOVA [PhD., Charles University-Prague]

Evin DENİZ [Doktora Sonrası Araştırmacı, Hong Kong Şehir Üniversitesi]

Merkez-Yerel İlişkilerinde Güncel Gelişmeler: Yerel Yönetimlerin Organları Üzerindeki Vesayet Yetkisi

Yeliz ŞANLI ATAY

[Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi]

ÖZET

ABSTRACT

Bildirinin konusu, merkezi idarenin yerel yönetimlerin organları üzerindeki vesayet yetkisinin ve özellikle bu kapsamda ortaya çıkan son yasal düzenlemelerin, Anayasal bir ilke olan yerinden yönetim ilkesi bakımından değerlendirilmesidir.

1982 Anayasasına göre, idarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır [Any. m.123]. Yerel yönetimlerin [Anayasada kullanıldığı şekliyle mahalli idarelerin] düzenlendiği 127. maddede ise mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkilerinin, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenleneceği belirtilir. Bu durumda, yerinden yönetim ilkesi, yerel yönetimlerin gerek kuruluş, gerek görev, gerekse yetkilerinin belirlenmesinde esas alınacak temel Anayasal ilkedir. Diğer yandan, merkezi idare, mahalli idareler üzerinde idari vesayet yetkisine de sahiptir. Anayasada, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde, merkezi idarenin mahalli idareler üzerinde idari vesayet yetkisine sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu kurguda, yerinden yönetim ilkesi kural, idari vesayet yetkisi ise istisnadır. İdari vesayet yetkisi, idarenin bütünlüğü ilkesinin yaşama geçirilmesini sağlayan hukuki bir araç olarak, merkezi idarenin devlet tüzel kişiliğinden ayrı kamu tüzel kişiliğine sahip yerel yönetimler üzerinde sahip olduğu yetkidir. İdari vesayet yetkisi, kanunlarda açıkça belirtmek koşulu ile yerel yönetimlerin organları ya da işlemleri üzerinde ortaya çıkar. Organlar üzerindeki idari vesayet yetkisi, yerel yönetimlerin organ veya görevlilerinin seçimi, atanmaları, seçimlerinin onanması, geçici olarak görevlerine son verilmesi ve görevlerine son verilmesi gibi şekillerde ortaya çıkabilmektedir.

Yerel yönetimlerin organları üzerindeki yetkilerin bir kısmı doğrudan Anayasada düzenlenmiştir. Anayasada karar organlarının seçmenler tarafından seçilerek oluşturulacağı belirtilen yerel yönetimlerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri konusunda karar verme yetkisi yalnızca yargı organlarına ait bir yetki olarak tanımlanmıştır. Diğer yandan, yerel yönetimlerle ilgili mevzuatta da yerel yönetimlerin organlarında görev yapan seçilmiş kişiler üzerinde vesayet yetkisi niteliğinde merkezi idareye verilmiş çeşitli yetkiler olduğu görülmektedir. Ancak, bu konunun incelenmesini gerekli kılan güncel gelişme, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun, 45. maddesine 2016 yılında getirilen ek fıkradır. Buna göre, belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması veya başkanlık sıfatı veya meclis üyeliğinin sona ermesi hallerinde merkezi idare makamlarınca belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesi görevlendirilebileceği düzenlemesi yapılmıştır. Güncel politik gündemde "kayyum ataması" olarak da bilinen bu görevlendirmelerin 99 belediyede yapılmış olduğu hükümet yetkililerince ifade edilmektedir.

Bu çalışmada, yerinden yönetim ilkesinin, özellikle yerel yönetimlerin kuruluşu bakımından kapsamına ve bunun bir istisnası olarak idari vesayet yetkisinin organlar üzerindeki denetim bakımından somut görünümüne ilişkin Anayasal ve yasal çerçeve çizildikten sonra, Belediye Kanununa 2016 yılında getirilen ek düzenlemenin hukuki çerçevede incelenmesi amaçlanmaktadır. Anayasal ilkelere, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay kararları, incelemenin üzerinde yükseliyeceği başlıca kaynakları oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yerinden Yönetim İlkesi, Yerel Özerklik, İdari Vesayet, Organlar Üzerindeki İdari Vesayet, Belediye Kanununun 45. Maddesi.

RECENT DEVELOPMENTS IN THE CENTRAL ADMINISTRATION-LOCAL ADMINISTRATIONS: THE POWER OF ADMINISTRATIVE TUTELAGE EXERCISED OVER LOCAL ADMINISTRATION BODIES

This paper discusses the central administration's power of administrative tutelage over local administration bodies and particularly recent relevant legal regulations in the context of the principle of decentralization.

Under the 1982 Constitution, the establishment and duties of the administration are based on the principles of centralization and decentralization [The Constitution, Article 123]. Article 127 governing the establishment and duties of local administrations says that the formation, duties, and powers of local administrations shall be regulated by law in accordance with the principle of decentralization. Thus, the principle of decentralization is the fundamental constitutional principle that applies in determining the establishment, duties and powers of local administrations. The central administration has the power of administrative tutelage over local administrations too. The Constitution lays down that the central administration is entrusted with the power of administrative tutelage over the local administrations in line with the principles and procedures set forth in law with an aim to ensure the performance of local services in conformity with the principle of the integrity of the administration, to secure uniform public service, to safeguard public interest, and to duly meet local needs. In this framework, while the principle of decentralization is a rule, the power of administrative tutelage is an exception. As a legal instrument that ensures the implementation of the principle of the integrity of the administration, the power of administrative tutelage is a power granted to the central administration to be exercised over local administrations with the status of public corporate entity, which is separate from state legal entity. The power of administrative tutelage is exercised over the activities and bodies of local administrations provided that it is clearly laid out in laws. The power of administrative tutelage over local administration manifests itself in forms such as the election and appointment of the officials of local administrative bodies, or the approval of their election and their temporary or permanent dismissal from office.

Some of the powers over local administrative bodies are directly governed by the Constitution. According to the Constitution, the decision-making power regarding the loss of status and the resolution of objections against the acquisition of the status of elected organs of local administrations is solely entrusted with the judiciary. In addition, it is seen that the legislation, too, grants various powers to the central government in the nature of the power of administrative tutelage to be exercised over elected members serving in local administration bodies.

However, a recent development, that is, a new clause added to Article 45 of the Municipal Law No. 5393 in 2016 necessitates the study of this subject. Accordingly, in cases where a mayor or an acting mayor or a member of the municipal council is dismissed or arrested or is banned from public service, or his status as the mayor or as the member of the council is terminated due to any terror crime or the crime of aiding, abetting or harboring terrorist groups, the central administration authorities may appoint the mayor or the acting mayor or the member of the council. The government authorities have stated that such appointments, which are also known as 'trustee appointment' in current political agenda, were realized in 99 municipalities.

This study, after setting out a Constitutional and legal framework for the scope of the principle of decentralization regarding the establishment of local administrations in particular and for the concrete manifestations of the power of administrative tutelage as an exception over local administration organs in terms of supervision, aims to analyze in legal context the additional clause annexed to the Municipal Law in 2016. This study is primarily based on the Constitutional principles, the decisions of Constitutional Court and the Council of State.

Keywords: The Principle of Decentralization, Local Autonomy, Administrative Tutelage, Administrative Tutelage Over Local Administration Bodies, Article 45 of Municipal Law.

Giriş

1982 Anayasası'nda, il [özel idaresi], belediye ve köy olmak üzere üç tür yerel yönetim birimi yer almaktadır. Her ne kadar, başlığı itibarıyla, yerel yönetimlerin tamamının organları üzerindeki her türlü vesayet yetkisinin ele alınacağı şeklinde bir algıya neden olabilecek ise de bildirinin amacı, konuya ilişkin güncel gelişmelerin değerlendirilmesidir. Bu gelişmeler içinde kritik öneme sahip olan düzenleme ise, 5393

sayılı Belediye Kanunu'nda gerçekleştirilen yasal düzenlemelerdir. Bunu incelemek üzere, öncelikle yerel yönetimlere ilişkin Anayasal bir ilke olarak yerinden yönetim ilkesi ve merkezi idarenin idari vesayet yetkisine ilişkin kısa açıklamalar yapılacaktır; ardından söz konusu yasal düzenlemelerin değerlendirilmesine geçilecektir.

Yerinden Yönetim İlkesi

1982 Anayasası'na göre, idarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır [1982 Anayasası, m.123]. Yerel yönetimlerin [Anayasa'da kullanıldığı şekliyle 'mahalli idareler'in] düzenlendiği 127. maddede mahalli idarelerin kuruluş ve görevleriyle yetkilerinin, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenleneceği belirtilir. Bu durumda, yerinden yönetim ilkesi, yerel yönetimlerin gerek kuruluş, gerek görev, gerekse yetkilerinin belirlenmesinde esas olması gereken temel Anayasal ilkedir. Duran, yerinden yönetimi, "Ülkenin idari işleri tek başına Devlet adına ve başkentteki yetkililerce değil, değişik yörelerde oturan insan topluluklarının aralarından çıkan veya çıkardıkları kimseler tarafından, onlar adına yürütülmesi" olarak tanımlamaktadır.¹ Yerinden yönetim ilkesinin, [yer bakımından] uygulanmasıyla devlet tüzel kişiliğinden ayrı, "kendine özgü görev ve yetkilere, malvarlığına ve amaçlara sahip"² tüzel kişiler ortaya çıkar.

Anayasaya göre, "Mahalli idareler, il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişilerdir." Varlık nedenleri, mahalli müşterek ihtiyaçların karşılanmasıdır. Anayasa Mahkemesi, mahalli müşterek ihtiyacı, "... herhangi bir yerel yönetim biriminin sınırları içinde yaşayan kişi, aile, zümre ya da sınıfın özel çıkarlarını değil, aynı yörede birlikte yaşamaktan doğan eylemli durumların yarattığı, yoğunlaştırdığı ve güncelleştirdiği, özünde yerel ve kamusal hizmet karakterinin ağır batığı ortak beklentileri ifade etmektedir" şeklinde tanımlamaktadır [AYM, E.1987/18, K.1988/23, k.t.22.6.1988, RG: 26.11.1988/20001]. Kanunla belirlenmesi gereken mahalli müşterek ihtiyaçlar, devlet tüzel kişiliği dışında ayrı tüzel kişiliğe sahip kılınan ve karar organları seçimle belirlenen il, belediye ve köy idareleri tarafından yerine getirilecektir.

Her ne kadar Anayasada, 'yerel özerklik' ifadesi geçmese de gerek ilgili yazında, gerekse ilgili Anayasa Mahkemesi kararlarında, yerinden yönetim ilkesi, 'özerklik' kavramıyla ilişkilendirilerek tanımlanmaktadır.³ Anayasa Mahkemesi'ne göre, "Genel anlamdaki tanımıyla özerklik, sosyal bir topluluğun ya da tüzelkişiliğin kendilerini yöneten kuralların tümünü ya da bir bölümünü bizzat saptayabilmeleri veya anayasa ve yasaların çizdiği sınırlar içinde hareket edebilme özgürlüğü ve yetkisidir. Yerel yönetimler açısından özerklik ise, anayasa ve yasaların belirlediği kamu hizmetlerinin önemli bir bölümünün yurttaşların yararına olarak, yerel yönetimlerin sorumluluğu altında yerine getirilmesi yetkisidir" [AYM., E.1987/18, K.1988/23, k.t.22.06.1988, RG: 26.11.1988/20001]. Yargı kararlarında kullanılan özerklik nitelemesinin hiçbir

özel sonuç doğurmadığı ve yerel yönetimleri düzenleyen kanunlarda yer alan "idari ve mali özerkliğe sahip" [örn. 5393 sayılı Belediye Kanunu, m.3/a] ibaresinin de kamu tüzel kişiliğinin tanımı dışında bir anlam taşımadığı görüşüne⁴ karşılık, yerel yönetimlerin özerkliğinin, yerel halkı oluşturan bireyler açısından devlet karşısında korunan temel bir hak ve özgürlük olarak tanımlanması bağlamında özel bir sonuç doğurduğu söylenebilir. Aşağıda, belediyenin yürütme organı olan belediye başkanının da yerinden yönetim ilkesinin bir gereği olarak seçimle belirlenmesi gerektiğini ifade eden Anayasa Mahkemesi kararında görüleceği üzere, yerel yönetimlerin özerkliği, o yerde oturanların kendi seçtikleri temsilcileri eliyle karar alma ve bu kararları yürütme hakkını gerektirir. Duran'a göre, "Yerel yönetimlerin özerkliği; ilgili halk topluluklarının mahalli ve müşterek işlerini kendilerinin seçtiği temsilciler eliyle görebilmesi, demokratik yöntemle idare edilebilme haklarıdır. Başka bir deyişle, özerklik, yerel halkı oluşturan bireylerin, devlet karşısında Anayasa ile tanınan ve korunan kolektif nitelikte bir hakkı ya da kamusal temel hürriyetidir. Bu hak ve özgürlüğün kullanılması, öteki hak ve hürriyetler gibi, yargı organının gözetimi ve denetimi ile güvence altında sağlanmalıdır. Bu alımda olmak üzere, 1982 TC. Anayasası da m.127], mahalli idarelerin özerkliğini ve seçilmiş organlarının yargısal güvencesini kabul etmiş[tir]."⁵

Merkezi İdarenin İdari Vesayet Yetkisi

İdari vesayet yetkisi, idarenin bütünlüğü ilkesinin yaşama geçirilmesini sağlayan hukuki bir araç olarak, merkezi idarenin devlet tüzel kişiliğinden ayrı kamu tüzel kişiliğine sahip yerel yönetimler üzerinde sahip olduğu yetkidir. İdarenin bütünlüğü ilkesi, idare hukukunun tekliği, yani idare hukuku kurallarının idareler arasında değişiklik göstermemesi, tüm idari teşkilat ve faaliyetlerin aynı ilke ve kurallara tabi olması anlamına gelir.⁶ Bu ilkenin aynı tüzel kişilik içinde aracını oluşturan hiyerarşi yetkisinden farklı olarak, idari vesayet, farklı tüzel kişilikler arasında söz konusu olabilecek bir yetkidir.

Anayasa'nın 127. maddesinin beşinci fıkrasında, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde, merkezi idarenin mahalli idareler üzerinde idari vesayet yetkisine sahip olduğunu ifade edilmektedir. Bu düzenlemelerde, yerinden yönetim ilkesi kural, idari vesayet yetkisi ise istisnadır.

Merkezi idare ve yerel yönetimler arasındaki ilişkide vesayet yetkisi, ancak, kanunla açıkça verilmiş olması durumunda kullanılabilir bir yetkidir. Öte yandan, vesayet yetkisinin kullanımı, vesayete tabi kılınmış olan makamın, yani yerel yönetimin yerine geçerek, onun yerine karar alma şeklinde olamaz [ikame yasağı]. Çünkü kamu tüzel kişiliğine sahip olma, her şeyden önce, tüzel kişiliği olan idarenin, hukuki iradesini kendisinin oluşturma anlamına gelir.

¹ Lütfi Duran, *İdare Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1982, sy. 54.

² Duran, *İdare Hukuku*, sy. 54.

³ Onur Karahanoğulları, "Yerel Özerklik: Mahalli Müşterek İhtiyaçların Yerinden Yönetimi", *Beşinci Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu* içinde, Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği, 2013, sy. 65-97.

⁴ Karahanoğulları, "Yerel Özerklik", 2.

⁵ Lütfü Duran, *Türkiye Yönetiminde Karmaşa*, İstanbul: Çağdaş Yay., 1988, sy. 161.

⁶ Mukbil Özyörük, *İdare Hukuku Ders Notları*, Ankara: Teksir, 1977, sy. 146.

İdari vesayet yetkisi, kanunlarda açıkça belirtilmek koşulu ile yerel yönetimlerin organları ya da işlemleri üzerinde ortaya çıkabilir.

Yerel Yönetimlerin Organları Üzerindeki Vesayet Yetkisine İlişkin Anayasal Kurallar

Genel olarak, yerel yönetimlerin organları üzerindeki idari vesayet yetkisi, organ veya görevlilerinin seçimi, atanmaları, seçimlerinin onanması, geçici olarak görevlerine son verilmesi ve görevlerine son verilmesi gibi çok çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Bununla birlikte, Anayasa'nın 127. maddesi, kanunlarla organlar üzerinde yer verilebilecek idari vesayet yetkisine ilişkin temel kural ve sınırlamaları içermektedir. Bunlardan ilki, mahalli idarelerin karar organlarının, kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulacak olmasıdır. Bu halde, yerel yönetimlerin karar organlarının seçimle oluşturulacağı konusunda Anayasal bir hüküm bulunduğu göre, karar organlarının seçimi ve atanması konusunda kanunla merkezi idareye verilecek bir vesayet yetkisi, Anayasa'ya aykırı olur. Diğer yandan, Anayasa'nın 127. maddesinin ikinci fıkrasında, mahalli idarelerin kuruluş ve görevleriyle yetkilerinin, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak düzenlenmesi gereği ifade edildiğine göre, mahalli idarelerin kuruluşu, yani organlarına ilişkin merkezi idarenin sahip olacağı idari vesayet yetkisinin bir diğer sınırı, yerinden yönetim ilkesidir.

Anayasa'nın 127. maddesinin dördüncü fıkrasına göre, “Mahalli idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahalli idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir.” 127. maddeden çıkarılabilecek iki sonuç vardır: İlkin, merkezi idarenin, yerel yönetimlerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ya da kaybetmeleri konusunda denetim yetkisi yoktur. Bu konudaki denetim, yargı mercilerine aittir. İkinci olarak, merkezi idarenin, seçilmiş organlar üzerindeki tek yetkisi, mahalli idarelerin organ ya da üyelerini, geçici bir tedbir olarak görevden uzaklaştırma yetkisidir. İçişleri Bakanı tarafından ancak geçici bir tedbir niteliğinde uygulanabilecek görevden uzaklaştırma yetkisiyse, sadece, görevleriyle ilgili bir suç sebebiyle mahalli idarelerin organ ya da üyeleri hakkında soruşturma veya kovuşturma açılması halinde kullanılabilir.

Bununla birlikte, idare hukuk öğretisinde, 127. maddede yer alan “... denetim yargı yolu ile olur” ibaresini, organlık sıfatının kaybı konusundaki kararın yargı organı tarafından verilmesini anlatır şekilde değil, organlık kaybının kaybı konusunda verilen bir kararın denetiminin yargı organları tarafından yapılmasını anlatır şekilde yorumlayan görüşler de bulunmaktadır. Kemal Gözler'e göre, 127. maddenin dördüncü fıkrasında, mahalli idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri konusundaki denetim yargı yolu ile olur denildiği için, organlık sıfatının merkezi idarenin alacağı bir idari kararla kaybettirilmesi şeklinde yapılacak kanuni bir düzenleme, Anayasaya aykırı

olmayacaktır.⁷ Çünkü, Anayasa'nın bu maddesinde görevden alma veya fesih kararlarının yargı kararıyla olması değil, sadece, bunların denetiminin yargı yoluyla olması öngörülmektedir. Öğretide yer alan bu görüşe katılmak olanaklı değildir: 127. maddenin “mahalli idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri konusundaki denetim yargı yolu ile olur” şeklindeki hükmünün konusu denetimdir. Denetimin konusunun, iki husus oluşturabilir:

1] Mahalli idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve

2] Mahalli idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kaybetmeleri.⁸

Diğer yandan, merkezi idarenin organları ya da bu organların üyeleri hakkında ne tür bir tasarrufta bulunabileceği ve bu yetkisinin sınırları zaten aynı fıkranın devamında düzenlenmiştir. Mahalli idarelerin organ ya da üyeleri hakkında ancak görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile soruşturma veya kovuşturma açılması halinde içişleri bakanı tarafından *geçici bir tedbir olarak* uygulanabilecek *görevden uzaklaştırma yetkisi* Anayasa'da düzenlenmiş iken, denetimi düzenleyen hükümden yola çıkarak, merkezi idarenin organlık sıfatının sürekli kaybına ilişkin karar almasına olanak tanıyacak kanuni bir düzenlemenin, Anayasa'ya aykırı olmayacağı sonucuna varılması doğru değildir. Denetimin yargı yoluyla olacağının ifadesi, merkezi idarenin organlık sıfatına son vermek şeklinde bir yetkisi olabileceği anlamına gelmez.⁹ Çünkü 127. maddenin devam eden ikinci cümlesinde, ancak bazı hallerde -görevleriyle ilgili bir suç sebebiyle hakkında soruşturma veya kovuşturma açılması- mahalli idare organları veya bu organların üyelerini, içişleri bakanının, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabileceği açık olarak ifade edilmektedir. Bu, merkezi idareye tanınan yetkinin azami sınırıdır. Azami olanın, kesin hükme kadar ve geçici olarak görevden uzaklaştırma yetkisi olduğu bir sistemde, merkezi idarenin daimi olarak organlık kaybına karar verme yetkisine sahip olabileceği şeklinde bir sonuca ulaşmak olanaklı değildir.

Bu konuda, İçişleri Bakanı'na kesin hükme kadar geçici uzaklaştırma yetkisi verilmiş olması, merkezi idareye, idari vesayet yetkisi olarak, ancak, “yargı organını harekete geçirme yetkisi”¹⁰ verilmiş olduğu anlamına gelir. 2575 sayılı Danıştay Kanunu'nun 24/2. maddesine göre, “Danıştay, belediyeler ve il özel idarelerinin seçimle gelen organlarının organlık sıfatını kaybetmeleri hakkındaki istemleri inceler ve karara bağlar”. Kanun'un 27/2. maddesine göre bu görev, Danıştay Başkanlık Kurulu kararıyla Danıştay 8. Dairesi'ne

⁷ Kemal Gözler, *Mahalli İdareler Hukuku*, Bursa: Ekin, 2018, sy. 227.

⁸ Anayasa'nın bu maddesinden anlaşılması gerekenin “organlık sıfatını kaybetmelerine ilişkin denetim değil”, “kaybetmeleri sonucu verebilecek işlemlerin denetimi” olduğu görüşü için bkz. Cemil Kaya, *Türkiye'de Mahalli İdarelerin Seçilmiş Organlarının Seçilmiş Organlarının Organlık Sıfatlarını Kaybetmeleri*, Ankara: Seçkin, 2007, sy. 25.

⁹ Kaya, *Türkiye'de Mahalli İdarelerin*, 305.

¹⁰ Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer, Cemil Kaya, *Türk İdare Hukuku*, Yenilenmiş 9. Baskı, Ankara: Savaş Yay., 2018, sy. 183.

verilmiştir. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda [İYUK] Ek Madde 2'de yer alan düzenlemeye göre, “Belediyeler ile il özel idarelerinin seçilmiş organlarının organlık sıfatlarını kaybetmelerine ilişkin olarak yetkili mercilerden Danıştay'a gönderilen dosyalar; belediye başkanlarının düşmesi istemine dair ise belediye başkanlarının, belediye meclislerinin veya il genel meclislerinin feshi istemine ilişkin ise meclis başkanvekilinin savunması onbeş gün içinde alındıktan sonra veya bu süre içerisinde savunma verilmediği takdirde sürenin bittiği tarihte tekemmül etmiş sayılır ve kanunlarda gösterilen karar süreleri bu tarihten itibaren işlemeye başlar. Karar dosya üzerinden verilir. Bu kararlara karşı tebliğini izleyen günden itibaren onbeş gün içerisinde İdari Dava Daireleri Kuruluna itiraz edilebilir. İtiraz bir ay içerisinde sonuçlandırılır. İtiraz üzerine verilen karar kesindir.” Sonuç olarak, İYUK'ta özel bir usulün düzenlendiği görülmektedir.

Belediye Kanunu'nun 'Görevden uzaklaştırma' başlıklı 47. maddesinde, görevle ilgili bir suç nedeniyle haklarında soruşturma veya kovuşturma açılan belediye organları veya bu organların üyelerinin, kesin hükme kadar İçişleri Bakanı tarafından görevden uzaklaştırma kararının iki ayda bir gözden geçirileceği ve devamında kamu yararı bulunmayan görevden uzaklaştırma kararının kaldırılacağı hükmü yer almaktadır. Yine, 47. maddenin üçüncü fıkrasına göre, “Görevden uzaklaştırılanlar hakkında; kovuşturma açılmaması, kamu davasının düşmesi veya beraat kararı verilmesi, davanın genel af ile ortadan kaldırılması veya görevden düşürülmeyi gerektirmeyen bir suçla mahkûm olunması durumunda görevden uzaklaştırma kararı kaldırılır.”

Belediye Kanunu'na 2016 Yılında Getirilen Ek Düzenleme

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 45. maddesi, “Belediye başkanlığının boşalması halinde yapılacak işlemler” başlığını taşımaktadır. 15.08.2016 tarih ve 674 sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”nin 38. maddesi ile 45. maddenin birinci fıkrasından sonra gelmek üzere bir ek fıkra eklenmiş [RG: 01.09.2016/29818- 2. Mükerrer]; 10.11.2016 tarih ve 6758 sayılı Kanun ile de ek fıkra düzenlemesi aynen kabul edilmiştir [RG: 24.11.2016/29898].

Kayyım nedir?

Kayyım, Türk Medeni Kanunu'nda [TMK] yer alan bir vesayet organıdır. ‘Vesayet’ kavramı, özel hukukta da kullanılmakta olup, medeni hukukta, akıl hastalığı veya zayıflığı, savurganlık, alkol ya da uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yönetim gibi sebeplerle kişilerin vesayet altına alınmasını ve kendilerine vasi tayin edilmesini ifade etmektedir. Mahalli idareler üzerindeki vesayet denetiminin medeni vesayetle bir ilgisi yoktur¹¹: Medeni vesayetin amacı, vesayet altına alınan kişinin hak ve menfaatlerini korumaktır. Oysa, idari vesayette amaç, idarenin bütünlüğünü ve ulusal kamu yararını ve üçüncü kişilerin hak ve menfaatlerini korumaktır. İkame bakımından, medeni vesayette vasi, vesayet altına alınan kişinin yerine geçerek, onun adına ve hesabına işlemler yapar. Bu vasinin iradesinin, vesayet altına alınanın iradesi yerine geçtiği anlamına gelmektedir. Oysa idari vesayette iradenin yerine

geçme [ikame] durumu yoktur. Yerine geçerek işlem tesis edemez; ancak kanunda açıkça belirtilen hallerde bazı işlemler üzerinde onama/onamama şeklinde ortaya çıkan işlemler vardır.

Medeni Kanun'da, vesayet daireleri, vasi ve kayyım olarak üç tür vesayet organı düzenlenmektedir [TMK, m.396]. TMK'ya göre, vasi, vesayet altındaki küçüğün veya kısıtlının kişiliği ve malvarlığı ile ilgili bütün menfaatlerini korumak ve hukukî işlemlerde onu temsil etmekle yükümlüdür. Kayyım ise, belirli işleri görmek veya malvarlığını yönetmek için atanır. TMK'nın vasi hakkındaki hükümleri, aksi belirtilmiş olmadıkça kayyım hakkında da uygulanır [TMK, m.403]. TMK'da hangi hallerde kayyım atanabileceği sayma şeklinde düzenlenmiştir. İlk grup kayyım atanabilecek haller, ‘Temsil’ başlığı altında toplanmış olup, bu hallerde veya kanunda gösterilen diğer hallerde ilgisinin isteği üzerine veya re’sen temsil kayyımı atanabilir:

1. Ergin bir kişi, hastalığı, başka bir yerde bulunması veya benzeri bir sebeple ivedi bir işini kendisi görebilecek veya bir temsilci atayabilecek durumda değilse,
 2. Bir işte yasal temsilcinin menfaati ile küçüğün veya kısıtlının menfaati çatışyorsa,
 3. Yasal temsilcinin görevini yerine getirmesine bir engel varsa [TMK, m.426].
- İkinci grup kayyım atanabilecek haller, ‘Yönetim’ başlığı altında toplanmıştır ve vesayet makamının, yönetimi kimseye ait olmayan mallar için gereken önlemleri alır ve özellikle aşağıdaki hâllerde bir yönetim kayyımı atacağı düzenlenmiştir.

Bunlar:

1. Bir kimse uzun süreden beri bulunamaz ve oturduğu yer de bilinemezse,
2. Vesayet altına alınması için yeterli bir sebep bulunmamakla beraber, bir kişi malvarlığını kendi başına yönetmek veya bunun için temsilci atamak gücünden yoksunsa,
3. Bir terekede mirasçılık hakları henüz belli değilse veya ceninin menfaatleri gerekli kılırsa, 4. Bir tüzel kişi gerekli organlardan yoksun kalmış ve yönetimi başka yoldan sağlanamamışsa, 5. Bir hayır işi veya genel yarar amacı güden başka bir iş için halktan toplanan para ve sair yardımı yönetme veya harcama yolu sağlanamamışsa [TMK, m.427] halleridir.

Üçüncü grup, ‘İstek’ üzerine kayyım atanabilecek hallerdir ki, isteğe bağlı kısıtlama sebeplerinden biri varsa, ergin bir kişiye kendi isteği üzerine bir kayyım atanabileceği düzenlenmektedir [TMK, m.428].

Öyle anlaşıyor ki, 45. maddeyle getirilen düzenleme, aktardığımız bu maddelerde, ‘Yönetim’ başlığı altında yer alan “Bir tüzel kişi gerekli organlardan yoksun kalmış ve yönetimi başka yoldan sağlanamamışsa” hükmünden yola çıkılarak, belediyeler için de kullanılmış bulunuyor. Medeni hukukta yer alan bir kavramın, kamu hukukuna bu şekilde aktarımı olanaklı ve doğru değildir.¹² Belediye Kanunu'nda,

¹¹ Gözler, *Mahalli İdareler*, 217; Duran, *İdare Hukuku*, 52; A. Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, *İdare Hukuku Cilt I Genel Esaslar*, Güncelleştirilmiş 11. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016, sy. 155.

¹² Ruşen Keleş ve Can Giray Özgül “Belediye organlarına ‘Kayyım’ Atamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 72, no. 2 [2017], 302.

'kayyım' şeklinde bir düzenleme olmadığı sürece, aynı kavramın kullanılması sadece bir benzetme yapılmış olmasını ifade eder.

Belediye Başkanlığının Boşalması Halinde Geçerli Olan Olağan Hukuki Rejim

Belediye başkanlığı, çeşitli nedenlerle boşalmış olabilir. Yargı kararıyla; görevden uzaklaştırmayla ya da ölüm ya da istifada olduğu gibi kendiliğinden nedenlerle. Belediye Kanunu'nun, "Belediye başkanlığının boşalması halinde yapılacak işlemler" başlıklı 45. maddesine göre, "Belediye başkanlığının herhangi bir nedenle boşalması durumunda, vali tarafından belediye meclisinin on gün içinde toplanması sağlanır. Meclis, birinci başkan vekilinin, onun bulunmaması durumunda ikinci başkan vekilinin, onun da bulunmaması durumunda en yaşlı üyenin başkanlığında toplanarak; a) Belediye başkanlığının boşalması veya seçim dönemini aşacak biçimde kamu hizmetinden yasaklanma cezasının verilmiş olması durumunda bir başkan, b) Başkanın görevden uzaklaştırılması, tutuklanması veya seçim dönemini aşmayacak biçimde kamu hizmetinden yasaklama cezası alması durumunda bir başkan vekili seçer.

[...]

Belediye başkanı veya başkan vekili belediye meclis üyeleri arasından ve gizli oyla seçilir. İlk iki oylamada üye tam sayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır. Dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, belediye başkanı veya başkan vekili seçilmiş olur. Oyların eşitliği durumunda kur'a çekilir. Birinci fıkranın [b] bendi uyarınca başkan vekili seçildikten sonra belediye başkanlığının [a] bendinde belirtilen nedenlerle boşalması durumunda bu maddeye göre belediye başkanı seçilir. Yeni seçilen belediye başkanının görev süresi, yerine seçildiği başkanın görev süresi ile sınırlıdır. Başkan vekili, yeni başkan seçilinceye veya görevden uzaklaştırılmış ya da tutuklanmış olan başkan göreve dönünceye kadar görev yapar. Belediye başkanı veya başkan vekili seçilinceye kadar belediye başkanlığı görevi, meclis birinci başkan vekili, bulunmaması durumunda ikinci başkan vekili, onun da bulunmaması durumunda vali tarafından görevlendirilecek bir kamu görevlisi tarafından yürütülür. Belediye başkanı veya başkan vekili seçimi en geç onbeş gün içinde tamamlanmadığı takdirde belediye meclisinin feshine ilişkin hükümler uygulanır."

45. madde, belediye başkanlığından herhangi bir nedenle boşalma olması halinde belediye meclisinin toplanmasının sağlanarak, kendi içinden bir belediye başkanını ya da vekili seçmesinin sağlanması esasına dayanmaktadır. Belediye başkanlığının herhangi bir nedenle boşalması halinde yapılacak işlemler, belediye meclisinin 10 gün içinde vali tarafından toplanması ile başlamaktadır. Bu toplantıya, birinci başkan vekili, onun bulunmaması durumunda ikinci başkan vekili, onun da bulunmaması durumunda en yaşlı üye başkanlık eder. Belediye başkanlığının boşalması veya seçim dönemini aşacak biçimde kamu hizmetinden yasaklanma cezasının verilmiş olması durumunda bir belediye başkanı; başkanın görevden uzaklaştırılması, tutuklanması veya seçim dönemini aşmayacak biçimde kamu hizmetinden yasaklama cezası alması durumunda bir başkan vekili, seçilecektir. Yeni seçilen belediye başkanının görev süresi, yerine seçildiği başkanın görev süresi ile sınırlıdır. Başkan vekili, yeni başkan seçilinceye veya görevden uzaklaştırılmış ya da tutuklanmış olan başkan göreve dönünceye kadar görev yapar.

Kanunun 46. maddesindeyse, belediye başkanlığının herhangi bir nedenle boşalması ve yeni belediye başkanı veya başkan vekili seçiminin yapılamaması durumunda, seçim yapılınca kadar işleri bakanı ya da vali tarafından görevlendirme yapılacağı düzenlenmektedir. Görevlendirilecek kişinin ise belediye başkanı seçilme yeterliğine sahip olması şarttır. Bu şekilde yapılacak bir görevlendirmenin iki koşulu vardır: Seçimin yapılamaması ve yapılacak görevlendirmenin seçim yapılınca kadar geçerli olacak olması.

45. maddenin içeriği, merkezi idarenin yerel yönetimlerin organları üzerindeki vesayet yetkisinin Anayasal sınırlarına uygun düşen bir düzenlemedir. İçişleri bakanının, ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan organ ya da organların üyelerini kesin hükme kadar ve geçici bir önlem olarak görevden uzaklaştırma yetkisine sahip olması durumu karşısında, hangi sebeple olursa olsun, boşalan belediye başkanlığının doldurulmasında kural, belediye meclisince seçimin yapılması ve ancak, seçimin yapılamaması durumunda seçim yapılınca kadar merkezi idareye geçici bir görevlendirme yetkisinin tanınmış olmasıdır [m. 46].

Belediye Kanunu'nun 45. Maddesinde Yapılan Ek Düzenleme

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 45. maddesine getirilen ek ikinci fıkraya göre, "Ancak belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması veya başkanlık sıfatı veya meclis üyeliğinin sona ermesi hallerinde 46 ncı maddedeki makamlarca belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesi görevlendirilir. Görevlendirilecek kişinin seçilme yeterliğine sahip olması şarttır. Görevden uzaklaştırılan veya tutuklanan belediye meclisi üyesinin istifa etmesi halinde de bu fıkra hükümleri uygulanır. Bu fıkra gereğince belediye başkanı veya başkan vekili görevlendirilen belediyelerde bütçe ve muhasebe iş ve işlemleri valilik onayı ile defterdarlığa veya mal müdürlüğüne göndürülebilir. Bu belediyelerde belediye meclisi, başkanın çağırısı olmadıkça toplanamaz. Meclisin, encümenin ve komisyonların görev ve yetkileri 31 inci maddede belirtilen encümen üyeleri tarafından yürütülür."

Buna göre, belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması veya başkanlık sıfatı veya meclis üyeliğinin sona ermesi hallerinde merkezi idare makamlarınca belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesi görevlendirilebilecektir. Kanun'un, "Belediye başkanı görevlendirilmesi" başlığını taşıyan 46. maddesinde sayılmakta olan makamlar, büyükşehir ve il belediyelerinde işleri bakanı, diğer belediyelerde ise validir.

45. maddenin ek fıkrasında, belediye başkanı ya da başkan vekilinin 'görevden uzaklaştırılması', 'tutuklanması', 'kamu hizmetinden yasaklanması' ve 'başkanlık sıfatı'nın veya 'meclis üyeliği'nin sona ermesi, 'görevden uzaklaştırılan veya tutuklanan belediye meclisi üyesinin istifa etmesi' halleri kapsam içine alınmaktadır. Bunlar, idari kararlar, yargısal kararlar ya da kendiliğinden, belediye başkanlığının

boşalmasını sağlayan hallerdir. Ayrı düzenlemeyi gerektirense, ‘görevden uzaklaştırma’, ‘tutuklanma’, ‘kamu hizmetinden yasaklanma’ ve ‘başkanlık sıfatı’nın veya ‘meclis üyeliği’nin sona ermesi hallerinin, terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle olmasıdır. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 11/3 maddesine göre, “Terör eylemlerinden mahkûm” olmamak, belediye başkanı seçilme yeterliği şartları arasındadır. 5393 sayılı Kanun’un 44. maddesine göre, seçilme yeterliğinin kaybedilmesi, belediye başkanlığını sona erdirilecek haller içerisinde olduğundan, içişleri bakanlığının başvurusu üzerine Danıştay kararıyla başkanlık sıfatı sona erer.

‘Görevden uzaklaştırma’ ve ‘tutuklanma’, belediye başkanının organlık sıfatını sona erdirmeyen ancak belediye başkanlığını boşaltan haller arasındadır. Kanunun 45. maddesinin ilk fıkrasına göre, görevden uzaklaştırma ve tutuklanma hallerinde yapılması gereken, meclis tarafından bir başkan vekili seçilmesi ve başkan vekilinin, yeni başkan seçilinceye veya görevden uzaklaştırılmış ya da tutuklanmış olan başkan göreve dönünceye kadar görev yapmasıdır.

‘Kamu hizmetinden yasaklanma’, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun ‘Belli haklardan yoksun bırakılma’ başlıklı 53. maddesinde, kasten işlenen suçlarda mahkûmiyetin bir sonucu olarak düzenlenmektedir. 53. maddenin ilk fıkrasına göre, kasten işlenen suçtan dolayı hapis cezasına mahkûmiyetin kanuni sonucu olarak,

“a] Sürekli, süreli veya geçici bir kamu görevinin üstlenilmesinden; bu kapsamda, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinden veya Devlet, il, belediye, köy veya bunların denetim ve gözetimi altında bulunan kurum ve kuruluşlarca verilen, atamaya veya seçime tabi bütün memuriyet ve hizmetlerde istihdam edilmekten,

b] Seçme ve seçilme ehliyetinden yoksun bırakılır.”

Bu şekilde kişi, işlemiş bulunduğu suç dolayısıyla mahkûm olduğu hapis cezasının infazı tamamlanıncaya kadar bu hakları kullanamaz. Kanunun 45. maddesinin birinci fıkrasında, belediye başkanına seçim dönemini açacak biçimde kamu hizmetinden yasaklanma cezasının verilmesi durumunda bir başkan ve belediye başkanına seçim dönemini aşmayacak biçimde kamu hizmetinden yasaklanma cezasının verilmesi durumunda bir başkan vekili seçileceği düzenlenmektedir. Seçecek olan belediye meclisidir. Diğer yandan, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 11. maddesinin [d] fıkrasına göre kamu hizmetinden yasaklı olmamak belediye başkanı seçilme yeterliliği şartları arasındadır. 5393 sayılı Kanun’un 44. maddesine göre ise, seçilme yeterliğinin kaybedilmesi, belediye başkanlığını sona erdirilecek haller içerisinde yer almaktadır. Seçilme yeterliğinin kaybedilmesi halinde, içişleri bakanlığının başvurusu üzerine Danıştay kararıyla başkanlık sıfatı sona erer.

‘Başkanlık sıfatının ya da meclis üyeliğinin sona ermesi’, Belediye Kanunu’nun 44. ve 29. maddelerinde düzenlenmiştir. 44. maddeye göre, belediye başkanlığı ölüm ve istifa hallerinde kendiliğinden; ayrıca, a] Mazeretsiz ve kesintisiz olarak yirmi günden fazla görevini terk etmesi ve bu durumun mahallin mülkî idare amiri tarafından belirlenmesi, b] Seçilme yeterliğini kaybetmesi, c] Görevini sürdürmesine

engel bir hastalık veya engellilik durumunun yetkili sağlık kuruluşu raporuyla belgelenmesi, d] Meclisin feshine neden olan eylem ve işlemlere katılması hallerinde içişleri bakanlığının başvurusu üzerine Danıştay kararıyla sona erer. Keza, meclis üyeliğinde de ölüm ve istifa durumunda kendiliğinden; özürsüz veya izinsiz olarak arka arkaya üç birleşim günü veya bir yıl içinde yapılan toplantıların yarısına katılmayan üyenin üyeliğinin düşmesine savunması alındıktan sonra üye tam sayısının salt çoğunluğuyla; belediye meclisi üyeliğine seçilme yeterliğinin kaybedilmesi durumunda, valinin bildirmesi üzerine Danıştay tarafından üyeliğin düşmesine karar verilmektedir.

Anayasa’nın 127. maddesinin ilk fıkrasında, “Mahalli idareler, il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir” denilmektedir. Genel olarak öğretide, Anayasa’da karar organlarının seçmenler tarafından seçilerek oluşturulmasının şart koşulduğu, yürütme organ bakımından seçim şartının bulunmadığı, dolayısıyla, yürütme organının merkezi idare tarafından atanmasının Anayasa’ya aykırılık oluşturmayacağı kabul edilmektedir. Bu görüş kabul edildiğinde, genel olarak belediye başkanının seçilerek belirlenmesi yerine merkezi idare tarafından atanması Anayasaya aykırı olmayacağı gibi, belediye başkanlığının boşalması halinde de 45. maddenin ilk fıkrasında düzenlenen olağan usulden ayrılarak, atama yoluna başvurulmasında Anayasa’ya aykırı bir yön yoktur.

Anayasa Mahkemesi, 3420 sayılı “298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun, 2820 Sayılı Siyasî Partiler Kanununun ve 2972 Sayılı Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun”un bazı maddelerinin iptali istemiyle açılan davada, belediye başkanların seçimle belirlenmesini, anayasal bir ilke olan yerinden yönetim ilkesinin gereği olarak değerlendirmiştir. Anayasa Mahkemesi, mahalli idarelerin yürütme organlarının seçimle belirlenmesiyle Anayasa’nın 127. maddesinde yer alan ‘yerinden yönetim ilkesi’ arasında şu şekilde bir ilişki kurmaktadır:

“Anayasa’nın “Mahallî idareler” başlıklı 127. maddesinin birinci fıkrası yerel yönetim birimleri olarak il, belediye ve köyler, karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan tüzelkişiler olarak tanımlamıştır. Dava konusu yasa kuralı, büyükşehir ve büyükşehire bağlı ilçe belediye başkanlarıyla ilgili olduğundan, öncelikle, bunların seçmenler tarafından seçilen karar organlarından olup olmadıklarının saptanması gerekir.

Belediye yasasına uygun biçimde 2972 sayılı Yasanın 1. maddesi de, yerel yönetimler organlarının seçimlerine ilişkin esas ve usullerin düzenlendiğini belirttiğinden sonra birinci fıkrasının [b] bendinde, “Belediye başkanı ve belediye meclisi üyelerinden söz etmiştir. Belediye başkanının yürütme, belediye meclisinin de bir karar organı olduğunda duraksamaya yer yoktur. Anayasa’nın 127. maddesinin birinci fıkrası,

‘yerinden yönetim’ ilkesini açıklayan ikinci fıkrasıyla birlikte değerlendirildiğinde konu daha çok açıklık kazanmakta, yerel yönetimlerin, hukuksal yapıları ve işlevleriyle varlık amaçları gözetildiğinde, o yerde bulunanların, ortak gereksinimlerini karşılamak için kendi seçtiği organlarca yönetilen kamu tüzelkişileri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun doğal sonucu, yalnız karar organlarının değil tüm organlarının seçmenler tarafından oluşturulmasıdır.

Anayasa’nın 127. maddesinin üçüncü fıkrasında, büyük yerleşim merkezleri için yasayla getirebileceği belirtilen ‘özel yönetim biçimleri’ büyük kentlerin yoğun çaba isteyen sorunlarının çözümü gereksiniminden doğmuştur. Özel yönetim biçiminin ancak yönetimle sınırlı olduğu, yalnız ‘yönetim’ sözcüğünden değil, maddenin yere! yönetimlerin seçimlerini düzenleyen özel hüküm içermeyip 67. maddeye yollama yapmasıyla da bellidir. Buna göre, yerel yönetimlerin seçimi, milletvekili seçimine koşut olarak 67. maddedeki ilkelere uyulmak suretiyle yapılacaktır. Bu nedenle, büyükşehir belediye başkanlarının seçimi 67. madde gereklerine uymadan yapılamaz.

127. maddenin dördüncü fıkrası, yerel yönetimlerin seçimle göreve gelmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümünü, kaybetmeleri konusundaki denetimi yargı güvencesine bağlamış, ayrık durum olarak, görevleriyle ilgili bir suç nedeniyle hakkında soruşturma ve kovuşturma açılan organ ya da organ üyelerini İçişleri Bakanı’nın geçici bir önlem olarak kesin hükme kadar uzaklaştırabileceğini öngörmüştür. Bu ayrık durumla, maddenin beşinci fıkrasında amaçlı belirtilen sınırlı idarî vesayet yetkisi dışında, merkezi yönetime yerel yönetimlere müdahale olanağı tanınmamıştır. Dördüncü fıkranın başında yinelenen ‘seçilmiş organlar’ ibaresi, yerel yönetimlerin demokratik yapısını, başkanları da kapsayan organların seçimle işbaşına geleceklerini doğrulamakta, maddenin açıklanan anlam tümlüğünü pekiştirmektedir.” [AYM., E.1988/14, K.1988/18, k.t.15.6.1988, RG: 14.7.1988/19872].

Anayasa Mahkemesi’ne göre, yerinden yönetim ilkesinin sonucu olarak, yerel yönetimler, hukuksal yapıları, işlevleri ve varlık amaçları bakımından, o yerde bulunanların, ortak gereksinimlerini karşılamak için kendi seçtikleri organlarca yönetilen kamu tüzel kişileridir. Bunun doğal sonucu, yalnız karar organlarının değil tüm organlarının seçmenler tarafından oluşturulmasıdır. Zaten, 19 Temmuz 1963 tarih ve ‘307 Sayılı Kanun’dan önce, belediye başkanları belediye meclisi tarafından; 1963 yılından bu yana, belediye başkanı doğrudan doğruya beldedeki seçmenler tarafından seçilmektedir.¹³ Bu durumun tek istisnasının, 25.09.1980 tarih ve ‘2303 Sayılı Kanun’la, 1580 sayılı Belediye Kanunu’na getirilen Ek düzenlemeyle belediye meclislerinin feshedilerek meclisin görevlerinin atanmışlardan oluşan belediye encümenlerine bırakılması durumu olduğunu vurgulayalım.

Konunun üzerinde durulması gereken ikinci yönü, halen, kendisinden boşalan yere merkezi idare tarafından atama yapılması öngörülen belediye başkanının ilgili

yasal düzenlemeler gereği, seçilmiş bir belediye başkanı olmasıdır. ‘5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 37. maddesinde, “Belediye başkanı, ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilir” denmekte ve 2972 sayılı, ‘Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun’da da anılan esas ve usuller düzenlenmektedir. Anayasa’da merkezi idarenin yetkisinin sınırı, mahalli idarelerin organ ya da üyeleri hakkında ancak görevleriyle ilgili bir suç sebebiyle soruşturma veya kovuşturma açılması halinde İçişleri Bakanı tarafından kesin hükme kadar, geçici bir tedbir olarak uygulanabilecek görevden uzaklaştırma yetkisidir. Zaten böyle olduğu içindir ki 45. maddenin olağan usulü içinde belediye başkanının ya da başkan vekilinin yeniden seçimi düzenlenmiştir. Eğer, yargı organı tarafından verilecek karara kadar, geçici bir tedbir olarak öngörülen görevden uzaklaştırma sonrasında seçim değil, doğrudan atama öngörülseydi, merkezi idareye sadece görevden uzaklaştırma yetkisi verilmiş olmasının hiçbir anlamı kalmazdı.

Nitekim, ‘5393 Sayılı Belediye Kanunu’ndan önce yürürlükte olan, 1930 tarih ve ‘1580 Sayılı Belediye Kanunu’nun 93. maddesinde, ‘3394 Sayılı Kanun’la yapılan değişikliği inceleyen Anayasa Mahkemesi, “Belediyelerin seçilmiş organları veya bu organların üyeleri hakkında görevleriyle ilgili bir suç sebebiyle soruşturma veya kovuşturma açılması halinde, İçişleri Bakanı geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar bu organları veya organların üyelerini görevden uzaklaştırabilir” ibaresinden sonra gelen, “Bu durumda, Bakanın teklifi Başbakan’ın onayıyla kesin hükme kadar meclis üyeleri arasından geçici olarak bir başkan görevlendirebilir” şeklindeki hükmünü¹⁴ Anayasa’nın 127. maddesine aykırı bularak iptal etmiştir [AYM, E.1987/22, K.1988/19, k.t.13.6.1988, RG: 15.07.1988-19873]. Anayasa Mahkemesi’ne göre; “Dava konusu fıkra, üçüncü fıkradaki ‘görevden uzaklaştırma’ durumunda geçici olarak bir başkanın görevlendirilmesini öngörmektedir. Sorun, ‘görevlendirme’ gereğinden değil, Bakanın teklifi ve Başbakanın onayıyla yapılmasından doğmaktadır. Uzaklaştırma durumu, Anayasa’nın 127. maddesinin 4. fıkrasının tanıdığı yetkiye dayanmakla birlikte, uzaklaştırılanın yerine doğrudan görevlendirme, bu uzaklaştırmanın doğal sonucu olarak karşılanamaz. Uzaklaştırmaya yetkili olan makamla, görevlendirmeye yetkili olan makamı ‘aynı makam’ saymak 127. maddenin amacı ve anlamı karşısında olanaksızdır. Merkezi yönetimin vesayet yetkisini 127. maddenin 5. fıkrasının sınırladığı durumlar dışına taşırmak, yerel yönetim ve yerinden yöne-

¹⁴ İptal davasına konu oluşturan değişik 93. maddenin tamamı şu şekildedir: “Belediye başkanı; izinli, özlü veya raporlu bulunacağı veya beldeden görevli olarak ayrılacağı durumları dikkate alarak önceden, meclis üyeleri arasından bir başkanvekilli belirler. Belediye başkanlığı ve başkanvekilliğinin aynı zamanda boşalması halinde, yeni başkan görevine başlayıncaya kadar il merkezi belediyelerinde, İçişleri Bakanı, diğer belediyelerde valiler tarafından meclis üyeleri arasından bir başkanvekilli atanır. Belediye başkanlığı ile belediye meclisinin aynı zamanda boşalması halinde ise yeni seçime veya belediye başkanının görevine başlamasına kadar il merkezi belediyelerinde İçişleri Bakanı, diğer belediyelerde valiler tarafından münasip bir başkanvekilli atanır. Belediyelerin seçilmiş organları veya bu organların üyeleri hakkında görevleriyle ilgili bir suç sebebi ile soruşturma veya kovuşturma açılması halinde, İçişleri Bakanı geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar bu organları veya organların üyelerini görevden uzaklaştırabilir. Bu durumda bakanın teklifi Başbakanın onayı ile kesin hükme kadar meclis üyeleri arasından geçici olarak bir başkan görevlendirilebilir.”

¹³ Gözler, *Mahalli İdareler*, 367.

tim ilkelerini yadsıma görünümündeki düzenlemelere geçerlik tanımak düşünülemez. Yönetiş ilişkilerde hiyerarşik bağlantının olur vereceği yetki, seçimi temel edinmiş özerk kuruluşlarda geçerli olamaz. Belediye meclisinin çoğunluğu dışında herhangi bir üyesinin siyasal nedenlerle, hukukla bağdaşmayan amaçlarla başkan olabilmesine yol açan düzenleme, merkezî yönetimin vesayet dışı müdahalesine açık çağrıdır. Bu belirlemeyi merkezî yönetimin siyasal kimlikli organlarına yaptırmak Anayasa'ya aykırıdır. Atamanın geçici ya da sürekli olması sonucu etkilemediği gibi, soruşturma ve kovuşturma açtırmak, bu nedenlerle görevden uzaklaştırmak olanağı her zaman bulunduğundan 'geçici' atama, 'sürekli' atamaya da dönüşebilir."

Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği bu hükümde, kesin hükme kadar geçici bir görevlendirme söz konusu olup, görevlendirmenin de meclis üyeleri arasından yapılması öngörülmektedir. 45. maddeye getirilen ek fıkra da ise, görevlendirme sürekli niteliktedir ve görevlendirilecek kişide aranan nitelik, seçilme yeterliliğine sahip olmaktan ibarettir.

Bu şekildeki bir sürekli atamanın sonucu, idari vesayet yetkisinin yerine hiyerarşi yetkisinin tesisidir. Oysa yerinden yönetim ilkesi, kamu tüzel kişiliğini haiz yerel yönetimlerle ilgili idare arasındaki ilişkinin, bir hiyerarşi değil, idari vesayet ilişkisi olmasını gerektirir. Danıştay bir kararında, "...mahalli idareler, yerinden yönetim ilkesine dayanan özerk kuruluşlardır. Buna "mahalli idare özerkliği" denildiği de malumdur. Özerklik genel idarenin mahalli idareler üzerinde haiz olabileceği vesayet denetimine engel oluşturmaz. Ancak ilgili ya da bağlı olma anlamını da içermez. İlgili ya da bağlı olma keyfiyeti, özerkliğin özüne dokunacağından yasa koyucu, mahalli idareler için bu irtibatı özellikle kurmamıştır" diyerek, konunun bu yönünü vurgulamaktadır [D1D., E.1995/62, K.1995/60, k.t.05.04.1995, DD., Sayı: 91, Yıl: 26, 1996, s.28].

Kanunun 45. maddesinin ek fıkrasının kapsamına, belediye meclisi üyesi de dahildir. Belediye Kanunu'nun 17. maddesine göre, "Belediye meclisi, belediyenin karar organıdır ve ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilmiş üyelerden oluşur." Anayasa'nın 127. maddesinde, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulması öngörülen karar organı olan meclis üyelerinin tamamı, seçilerek göreve gelir. Bu nedenle, belediye meclis üyeliğine seçilecek üye sayısı belirlenirken asıl üye sayısı kadar yedek üyelik de hesaplanmaktadır [2972, m.5/b]. Buna göre, belediye meclisi üyeliklerinde boşalma olduğu takdirde, "belediye başkanı beş gün içerisinde meclise katılacak yedek üyelerin adını yetkili seçim kurulundan sorar ve üç gün içerisinde adı bildirilen üyeyi davet eder. Bu suretle davet edilen üye, kalan süreyi tamamlar" [2972, m.28/1] ve "[b]oşalan üyelik hangi ilçe veya siyasi partiye ait ise, davet edilecek yedek üye de, aynı ilçe ve siyasi partiden olur" [m.28/2].

Meclis üyeliğinin ne şekilde sona ereceği, Kanun'un 29. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre, "[m]eclis üyeliği, ölüm ve istifa durumunda kendiliğinden sona erer. Meclis üyeliğinden istifa dilekçesi belediye başkanlığına verilir ve başkan tarafından meclisin bilgisine sunulur. Özürsüz veya izinsiz olarak arka arkaya üç birleşim günü veya bir yıl içinde yapılan toplantıların yarısına katılmayan üyenin üyeliğinin düşmesine, savunması alındıktan sonra üye tam sayısının salt çoğunluğuyla

la karar verilir. Belediye meclisi üyeliğine seçilme yeterliğinin kaybedilmesi durumunda, valinin bildirmesi üzerine Danıştay tarafından üyeliğin düşmesine karar verilir."

'5393 Sayılı Kanun' yedek üyelerin getirilmesinden sonra da meclis üye tam sayısının yarısından aşağı düşmesi halinde, yeni meclis seçimi yapılınca kadar meclis görevinin belediye encümeninin memur üyeleri tarafından yürütülmesini öngörmektedir [m.31]. Zaten bu düzenlemeyle koşut olarak, '2972 Sayılı Kanun'da, Belediye meclisi veya il genel meclisi üyeliklerinin herhangi bir sebeple boşalması ve meclis üye sayısının yedeklerinin de getirilmesinden sonra üye tamsayısının yarısından aşağıya düşmesi halinde seçimlerin yenilenmesi yönünde bir düzenleme yer almaktadır. Sonuç olarak, tüm bu düzenlemelerin seçimi gerektirmelerinin nedeni, karar organı olarak belediye meclisi üyelerinin seçimle belirlenmesi gereğidir. Karar organı üyesi olarak seçilmiş meclis üyesinin atamayla belirlenmesi, Anayasa'nın 127. maddesine aykırıdır.

45. maddeye göre, "Bu fıkra gereğince belediye başkanı veya başkan vekili görevlendirilen belediyelerde bütçe ve muhasebe iş ve işlemleri valilik onayı ile defterdarlığa veya mal müdürlüğüne gördürülebilir. Bu belediyelerde belediye meclisi, başkanın çağrısı olmadıkça toplanamaz. Meclisin, encümenin ve komisyonların görev ve yetkileri 31. maddede belirtilen encümen üyeleri tarafından yürütülür." 31. maddenin başlığı, "Boşalan meclisin görevinin yerine getirilmesidir." Böylece, meclisin Danıştay tarafından feshi veya meclis toplantılarının ertelenmesi, meclis üye tam sayısının yarıdan fazlasının tutuklanması, yedek üyelerin getirilmesinden sonra da meclis üye tam sayısının yarısından aşağı düşmesi ve geçici olarak görevden uzaklaştırılması hallerinde, meclis çalışabilir duruma gelinceye veya yeni meclis seçimi yapılınca kadar meclisin görevinin, belediye encümeninin memur üyeleri tarafından yürütülmesini düzenleyen 31. madde, 45. maddeye göre belediye başkanı veya başkan vekili görevlendirilmesi durumunda uygulanabilir hale gelmektedir. 31. maddenin mantığı, meclisin çalışabilir duruma gelmesine kadar kamu hizmetinin, süreklilik ilkesi gereği kesintisiz ya da düzenli şekilde yürütülmesi, bunu sağlamak üzere ise belediye encümeninin memur üyelerinin görevlendirilmesidir. Belediye tarafından yürütülmekte olan kamu hizmetlerinin bir süre sınırlaması olmaksızın, seçimle belirlenmiş organ ve kişilerin elinden alınması, Anayasal bir ilke olarak, yerinden yönetim ilkesiyle bağdaşmaz.¹⁵

Sonuç

Sonuç olarak, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 45. maddesine getirilen ek düzenlemeyle merkezi idareye verilen görevlendirme/atama yetkisinin idari vesayet yetkisi kapsamında düşünülebilmesi olanaklı değildir. Yerel yönetimlere ilişkin Anayasal kurallara göre, merkezi idarenin yerel yönetimlerle karşısında sahip olabileceği yetkinin olası tek biçimi idari vesayet yetkisi olmasına rağmen düzenlemeyle belediyeler ve merkezi idare arasında, yerinden yönetim ilkesiyle bağdaşmayacak şekilde bir hiyerarşi ilişkisi kurulmuş durumdadır.

¹⁵ Keleş ve Özgül, "Belediye Organlarına", 306.

Kaynakça

- Anayasa Mahkemesi Kararı, E.1988/14, K.1988/18, k.t.15.6.1988, RG: 14.7.1988/19872.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E.1987/22, K.1988/19, k.t.13.6.1988, RG: 15.07.1988-19873.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E.1987/18, K.1988/23, k.t.22.6.1988, RG: 26.11.1988-20001.
- Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer, Cemil Kaya, Türk İdare Hukuku, Yenilenmiş 9. Baskı, Ankara: Savaş Yay., 2018].
- Danıştay Birinci Daire Kararı, E.1995/62, K.1995/60, k.t.05.04.1995, DD., Sayı: 91, Yıl: 26, 1996.
- Lütfü Duran, Türkiye Yönetiminde Karmaşa, İstanbul: Çağdaş Yay., 1988.
- Lütfi Duran, İdare Hukuku Ders Notları, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1982.
- Kemal Gözler, Mahalli İdareler Hukuku, Bursa: Ekin, 2018.
- A. Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, İdare Hukuku Cilt I Genel Esaslar, Güncelleştirilmiş 11. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016.
- Onur Karahanoğulları, "Yerel Özerklik: Mahalli Müsterek İhtiyaçların Yerinden Yönetimi", Beşinci Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu içinde, Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği, 2013, s. 65-97.
- Cemil Kaya, Türkiye'de Mahalli İdarelerin Seçilmiş Organlarının Seçilmiş Organlarının Organlık Sıfatlarını Kaybetmeleri, Ankara: Seçkin, 2007.
- Ruşen Keleş, ve Can Giray Özgül "Belediye organlarına "Kayyım" Atamaları Üzerine Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 72, no. 2 [2017]: 299-313.
- Mukbil Özyörük, İdare Hukuku Ders Notları, Ankara: Teksir, 1977.

İzmir'de Yerel Demokrasiyi Filizlendirmek: Müsterekler Üzerinden Katılımcı bir Tartışmaya Davet

Mehmet PENPECİOĞLU
[Dr., Bağımsız Araştırmacı, Ankara]

ÖZET

ABSTRACT

Yerel siyasetin çözümlenebilmesi sadece yerel yönetim kurumlarının, bu kurumların yetkilerinin ve mekanizmalarının anlaşılması ile mümkün olamıyor. Yerel siyasete yönelik derinlikli bir çözümleme, yerel siyasetin sosyolojisinin, yerel sivil toplum yapılarının, tabandan inisiyatiflerin, bunların faaliyetlerinin, örgütlenme ve ilişki kurma eğilimlerinin anlaşılmasını gerektiriyor [Bayraktar, 2016; 2014, Tekeli, 2012; 2011].

Kentlerimizde, sivil toplum yapılanmaları nasıl müsterek değerler ve faaliyetler geliştiriyor? Bu yapılanmaların, yerel demokrasiyi filizlendirmek için taşıdığı olanaklar ve riskler neler? Nasıl örgütleniyorlar ve hangi kesimlerle nasıl ilişkiler geliştiriyorlar? Bildirimize temel oluşturacak araştırma, bu sorulara yönelik İzmir örneğinden özgün yanıtlar üretmemizi sağlayacak.

Bir kentte yerel demokrasinin filizlenebilmesi için 'Müsterekler Siyaseti' çerçevesinde dört temel unsurun gelişmesinin gerekli olduğunu öne sürüyoruz: 1] Kente Aidiyeti Güçlendirme, 2] Hemşeriler Arası Güvenin Tesisi, 3] Kente Dair Bilginin Paylaşımı 4] Kentte Örgütlenme Becerisini Geliştirme [Bayraktar, 2016].

İzmir, bu dört temel unsur açısından çarpıcı ve başarılı örnekleri, farklı olanakları ve göz önünde bulundurulması gerekli riskleri barındırıyor. Kente aidiyeti güçlendirmek, kentin doğal, kültürel ve tarihsel değerlerinin önce keşfedilmesini sonra da bu değerlere sahip çıkılmasını sağlayarak gerçekleştirilebilir. Böylece bu müsterek değerler etrafında bir aidiyet bağı kurularak; hemşerilik bilinci güçlendirilebilir. İzmir'de, İzmir Tarih Projesi'nin ve İzmir Kültür Pla+formu Girişimi'nin, kente aidiyeti güçlendirmek açısından bu bağlamda olanaklar yarattığını gözlemliyoruz. İzmir Tarih Projesi, Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde, katılımcı bir süreçle kurgulanıyor, farklı kesimleri [Akademisyenler, mesleki uzmanlar, sivil toplum örgütleri, kullanıcılar, karar-alıcılar ve diğerleri] bir araya getiriyor, atölyeler, etkinlikler ve yayımlar aracılığıyla, Kemeraltı ve çevresindeki koruma alanlarına dönük müsterek bir farkındalık yaratıyor, aidiyet duygusunu güçlendiriyor. İzmir Kültür Pla+formu Girişimi ise, kentteki sosyal ve sanatsal faaliyetlerin, gündelik yaşamın ve kültürel gelişmelerin nabzını tutuyor; bir yandan bunları kentte yaşayanlara aktaran katılımcı bir meca oluştururken diğer yandan, kente aidiyet duygusunu güçlenmesi için olanaklar sunuyor.

Hemşeriler arası güvenin tesisi, kentte birlikte yaşama ilişkin müsterek zeminlerin keşfi ve bu zeminler üzerinden 'biz' olmayı sağlayacak bir kamusalılık üretebilmekle mümkün. İzmir öncülüğünde oluşturulan, Bisikletli Ulaşımı Geliştirme Platformu [BUGEP] ve Kapılar Dayanışma Evi'nin, bu türden olanaklar sağladığını düşünüyoruz. BUGEP, İzmir'de yaşayan insanları bisiklet kullanmaya teşvik ederken, ekolojiye duyarlı müsterek bir değer etrafında güven ve dayanışma ilişkisi geliştirmelerini sağlıyor. Kapılar Dayanışma Evi ise, kentte yaşamaya çalışan göçmenlere ve mültecilere 'farklılıkların mekanı' [Lefebvre, 1991] olarak bir kapı açıyor. Mültecilerin kentin diğer sakinleriyle güven ve dayanışma ilişkisi kurabilmelerine olanak tanıyacak etkinlikler tasarlıyor. Basmane semtindeki bu dayanışma evi, Merrifield'in [2013] 'karşılaşma siyaseti' olarak kurumsallaştırdığı olgunun gözlemlenebileceği demokratik bir meca olma potansiyeli taşıyor.

Kente dair bilgi paylaşımı açısından, yerel basının güçlü olması, geleneksel ve elektronik bilgilendirme mekanizmalarının varlığı ve etkinliği büyük önem taşıyor. İzmir Akdeniz Akademisi'nin yayınları [Yeniden Akdeniz bülteni, Meltem dergisi ve sosyal medya hesapları] ve son dönemde kurulmuş olan İz Gazete'nin, yerel medya açısından oynadığı rol ve bu alana getirdikleri hareketlenme oldukça çarpıcı. Bu yerel kitle iletişim araçları, bir yandan İzmir'de yaşayanları hızlı ve objektif biçimde bilgilendiriyor; diğer yandan, kentte tabandan ve müsterek gündemlerin oluşturulabilmesine olanak tanıyor.

Kentte Örgütlenme Becerisini Geliştirmek, yerel sivil toplum alanındaki farklı aktörleri yaratıcı ve

'gerçekleştirici' [performative] mecralarda bir araya getirmekten geçiyor. Gözlemlerimiz, İzmir Akdeniz Akademisi'nin ve Seferihisar Belediyesi HalkKart Uygulamasının örgütlenme kapasitesinin geliştirilmesi açısından kente bu rolü oynadığını gösteriyor. Akdeniz Akademisi, İzmir kentine yönelik bilgi üreten akademisyenleri, mesleki uzmanları ve sivil toplum örgütlerinden temsilcileri 'gerçekleştirici' mecralarda bir araya getiriyor [Tarih, Tasarım, Kültür-Sanat ve Ekoloji Toplulukları]; projeler üretmelerini, birlikte etkinlikler kurgulamalarını teşvik ediyor ve bunları İzmir halkı ile buluşturacak faaliyetler ve yayınlar tasarlıyor. Seferihisar Belediyesi, HalkKart ile kentte gerçekleştirilmesi gereken bazı işler için halkın gönüllü katkısını istiyor. Bu çalışmalara katılanların kartlarına sundukları katkı ile orantılı puanlar yükleniyor. Bunlar, anlaşmalı esnaflarda kullanılıyor. Bu sistemle, hem küçük işletmeler destekleniyor; hem de ihtiyaç sahibi insanlar sosyal yardımlarını kendi ihtiyaçları doğrultusunda karşılayabiliyor. Bu uygulamayla, ilçede dayanışmacı bir ekonomi, elektronik bir ortam üzerinden esnek ve hızlı biçimde örgütlenebilme imkanı buluyor.

İzmir'de müşterekler siyasetinin dört unsuruna dayalı bu gözlemlerimiz, yerel demokrasinin filizlenmesi için çeşitli olanakları taşımakla birlikte elbette bazı riskleri de barındırıyor. Tüm bunları ortaya koyabilmek için, yukarıda belirttiğimiz sivil toplum yapılanmalarına yönelik [Akademi, Projeler, Platformlar, Dayanışma Evi ve diğerleri] katılımcı gözlemleri ve derinlemesine görüşmeleri içeren nitel bir araştırma yöntemi uygulayacağız. Araştırmamızın, bir yönüyle İzmir'de yerel demokrasinin güçlenmesi için gerekli toplumsal koşulları ortaya koyacağını; diğer yönüyleyse, 'karşılaşma siyaseti' [Merrifield, 2013], 'farklılıkların mekanı' [Lefebvre, 1991], 'siyasette ve mekanın üretiminde gerçekleştircilik' [Glass & Rose-Redwood, 2014] gibi kuramsal tartışmalara, İzmir örneğinden özgün bulgular sunabileceğini düşünüyoruz.

Anahtar Sözcükler: Yerel Demokrasi, Müşterekler Siyaseti, Karşılaşma Siyaseti, Gerçekleştiricilik, Kentseel Politika, İzmir.

FLORISHING LOCAL DEMOCRACY IN İZMİR: INVITATION TO A PARTICIPATORY DISCUSSION OVER COMMUNITIES

The analysis of local politics is not possible solely through understanding local government institutions, officials and mechanisms. An in depth analysis of local politics should be based on sociology of local politics, which requires an understanding of the structures of local non-government organizations, grassroots initiatives, their activities and their tendencies of organization and building relationships. [Bayraktar, 2016; 2014, Tekeli, 2012; 2011].

How do non-governmental structures develop shared values and activities in our cities? What are the possibilities and risks that these structures possess in terms of the germination of local democracy? How do they organize and what forms of relationship do they develop with which social strata? The research that will form the basis of our paper will enable us to generate original answers to these questions in the sample case of İzmir. In order for local democracy to flourish in a city, we argue that it is necessary to develop four key elements within the framework of 'Politics of Collectives': 1] Fortification of Urban Belonging 2] Establishment of Trust among Citizens 3] Communication of the Urban Information 4] Developing the Organizational Capacity in the City [Bayraktar, 2016]. İzmir has striking and successful examples, different possibilities and risks to be considered in terms of these four basic elements. Fortification of Urban Belonging can be realized by first discovering the natural, cultural and historical values of the city and then ensuring that these values are attained.

By establishing a bond of belonging around these common values, urban consciousness can be strengthened. In İzmir, we observe that the İzmir History Project and the İzmir Cultural Platform Initiative create opportunities in terms of strengthening urban belonging. İzmir History Project is organized with a participatory process under the leadership of İzmir Metropolitan Municipality, bringing together different groups [academics, professional experts, civil society organizations, users, decision-makers and others]. Through workshops, events and publications, it creates a common awareness towards Kemeralı and its surrounding protected areas, thus strengthening the sense of belonging. İzmir Cultural Platform Initiative, on the other hand, follows closely the social and artistic activities, daily life and cultural developments in the city. It forms a participatory medium that communicates these to the inhabitants of the city hence offering opportunities for strengthening the sense of belonging to the city. The establishment of trust among the citizens is possible through the discovery of the common grounds for cohabitation in the city and the production of a public space that will enable us to become 'we'. We believe that the Platform fort he Development of Cycling [BUGEP] and Doors Solidarity House offer such

possibilities. BUGEP encourages İzmir inhabitants to ride bicycles while developing trust and solidarity relationships around ecologically sensitive common values. The Doors Solidarty House, on the other hand, opens a door to migrants and refugees, who are trying to live in the city as a 'differential space' [Lefebvre, 1991]. It designs events that will allow the development and trust between refugees and city dwellers. This solidarity house in the Basmane district has the potential to become a democratic medium in which the phenomenon that Merrifield [2013] theorized as 'the politics of the encounter' can be observed. In terms of the communication of urban information, the strength of the local press and the presence and effectiveness of traditional and electronic information mechanisms are of great importance. The roles that have been played in terms of local media by İzmir Akdeniz Academy's publications [Yeniden Akdeniz bulletin, Meltem journal and social media accounts] and the recently founded Iz Newspaper are quite stiking. These local media communicate information swiftly and objectively to İzmir dwellers while facilitating the development at the grassroots level of collective agendas in the city. Developing the Organizational Capacity in the City brings together different local civil society actors in creative and 'performative' channels. Our observations indicate that İzmir Mediterranean Academy and Seferihisar Municipality HalkKart Project fulfil the function of developing the city's organizational capacity. The Mediterranean Academy brings together academics that produce knowledge for the city of İzmir, professional experts and representatives of non-government organizations in 'realizing' mediums [History, Design, Art and Culture and Ecology collectives]. It encourages them to elaborate projects and to organize events together. The Academy also designs activities and initiate publications that bring them together with the people of İzmir. The Municipality of Seferihisar asks through HalkKart for the people's voluntary contribution to certain public works being carried out in the city. The participants' travel cards [HalkKart] are then loaded with scores proportional to their contribution in these works. This project is carried out with shopkeepers and craftsmen, through which small businesses are supported and people in need are enabled to obtain social aid according their needs. With this practice, a solidarity economy in the district is being established in a flexible and swift way over an electronic environment.

These observations based on the four elements of the politics of commonality in İzmir contain various opportunities for the flourishing of local democracy while they certainly contain certain risks. In order to investigate all of these, we shall direct a qualitative research methodology that includes participants' observations and in-depth interviews towards the aforementioned civil society organizations [Academy, Projects, Platforms, Solidarity House and others]. We believe that our research will reveal the social conditions necessary for strengthening local democracy in İzmir, while providing original findings from the case of İzmir for various theoretical discussions, including 'the politics of the encounter' [Merrifield, 2013], 'differential space' [Lefebvre, 1991] and 'political performativity and the production of the social space' [Glass & Rose-Redwood, 2014].

Keywords: Local Democracy, Common Politics, Encounter Politics, Urban Policy, İzmir.

Giriş: Müşterekler ve Yereli Çözölemek

Yerel siyasetin çözümlenebilmesi sadece yerel yönetim kurumlarının, bu kurumların yetkilerinin ve mekanizmalarının anlaşılmasıyla mümkün olamıyor. Yerel siyasete yönelik derinlikli bir çözümleme, yerel siyasetin sosyolojisinin, yerel sivil toplum yapılarının, tabandan inisiyatiflerin, bunların faaliyetlerinin, örgütlenme ve ilişki kurma eğilimlerinin anlaşılmasını gerektiriyor.¹

Bu yazı kapsamındaki amacımız, müşterekler siyasetinin kuramsal açılımıyla yerel demokrasi arasındaki ilişkiyi, İzmir'den seçilmiş örnekler bağlamında tartışmak. Tüm bulgularıyla tamamlanmış bir araştırmanın sonuçlarını ortaya koymak yerine; İzmir'de kentsel müştereklere dair kilit konuları, eleştirel tartışmaları ve

¹ Ulaş Bayraktar, "Kamuyu Kamulaştıran Toplumcu Belediyeler İçin Geçmişten Alınabilecek İlham Üzerine", Derleyen: İnan İzci, *Katılımcı Yerel Yönetim*, Kalkedon Yay., İstanbul, 2014, s. 51-68; Ulaş Bayraktar, *Sürdürülebilir Kentler: Yerel Müşterekler Siyaseti İçin e-Katılım*, TESEV Sürdürülebilir Kalkınma Raporları, TESEV Yay., 2016; İlhan Tekeli, *Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2012; İlhan Tekeli, *Türkiye İçin Siyaset ve Demokrasi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2011.

araştırma sorularını ortaya koymak istiyoruz. Bu amaç doğrultusunda, yerel demokrasiyi filizlendirebilecek kurumları, sivil örgütleri, toplumsal hareketleri ve bazı tabandan inisiyatifleri mercek altına alıyoruz.

Yazının ikinci bölümü, müştereklere dair kuramsal yaklaşımları ve politik-ekonomik dinamikleri, eleştirel bir biçimde ele alıyor. Kentsel siyasetle müştereklerin ilişkisi; kenti bir müşterek olarak ele alan kuramsal yaklaşımın sağladığı olanaklar ortaya konuyor. Üçüncü bölümüyse, önceki bölümde çizilen kuramsal yaklaşım çerçevesinde, İzmir’de seçilmiş örnekleri tartışıyor. Bu örneklerle ilişkin bilgiler ve sorular aracılığıyla, İzmir’de müşterekler ve yerel demokrasiye ilişkin, araştırmaya ve bilgiye dayalı katılımcı bir tartışmanın çerçevesi ortaya konuyor. Sonuç bölümünde, genel bir değerlendirmenin yanı sıra, müşterekler açısından geleceğe ilişkin kilit kentsel siyasal gündemlerin altı çiziliyor.

Müşterekleri Kavramak: Kuramsal Yaklaşımlar ve Siyasal Dinamikler

Gündelik yaşamlarımız, kentle ve insanlarla kurduğumuz ilişkiler, kapitalist birikim süreçlerinin etkisi altında dönüşüyor. ‘Mülksüzleştirme/el koyma yoluyla birikim’, sadece iş yerinde/üretim alanında değil; aynı zamanda müşterek olarak nitelendirilebilecek yeniden üretim alanlarında gerçekleşiyor.² Müşterekler üzerinde yani yeniden üretimin alanlarında, metalaşma, baskı ve tahakküm yoğunlaştıkça, kapitalizmin kentsel krizleri derinleşiyor ve denetlenmesi güç biçimler halini alıyor.³

Müşterekleri, “birlikte yaşamımızın koşullarını oluşturan ortak zenginliğimiz” olarak tanımlamak mümkün.⁴ Ancak, kentlerde yaşadığımız eşitsizliklerin, adaletsizliklerin ve bunlara karşı mücadelelerin siyasal anlamını kavrayabilmek için; bu genel tanımlamanın muğlak sınırlarının ötesine geçebilmek gerekiyor. Müşterekler nedir, ne türden sınıfsal çelişiklere ve hangi siyasal mücadelelere konu olur? Müşterekler çelişki yüklü kapitalist sistemin çatlaklarında nasıl filizlenir? Kentlerde hâkim bölüşüm ilişkilerini dönüştüren ve siyasal karar alma süreçlerini demokratikleştiren hangi olanakları ve riskleri taşıyor? Bu sorulara tamamlanmış yanıtlar vermek, bu yazının sınırlarını aşıyor. Ancak, İzmir’de müşterekler perspektifinden anlamlı bir tartışma yürütebilmek için, bu soruların izinden gitmek; kentsel müşterekleri, kentsel siyasetin dinamikleri üzerinden ele almak gerekiyor.

Kentsel Siyaset, Müşterekler ve Çitleme

Kentsel siyaset, bir kavram ve bir araştırma sahası olarak ortaya konduğu günden beri, ‘kolektif tüketim’ yoluyla ‘emeğin yeniden üretiminin’ gerçekleştiği bir saha

olarak tasvir edildi.⁵ Yapısalcı Marksizm’in etkisi altında kuramsallaştırılan kent, uzun yıllar kolektif tüketimin örgütlendiği mekan olarak kavrandı. Henri Lefebvre, 1970’li yıllardan itibaren, metalaşma aracılığıyla kenti ve kentsel mekanı üretim sürecine sokan kapitalist dinamikleri ortaya koydu.⁶ ‘Mekanın üretimi’ süreçleri, ‘sermaye birikim rejiminin mantığı’ ve bu mantığı önceleyen bir kapitalist siyasal iktidar anlayışı dâhilinde biçimlendirildi.⁷ Kentin mekanları, gündelik yaşam ve toplumsal pratikler, bir ekonomik değer potansiyeline dönüştüğü ölçüde, bu mekanlar/yaşamlar/pratikler aynı zamanda ‘çokluğun’ direniş, mücadele ve alternatif bir yaşamı kurgulama sahasına dönüştü.⁸ İşte kentsel müştereklerin filizlendiği politik-ekonomik zemin, bu çerçevede oluştu.

Hiç kuşku yok ki, kentsel mekan, tarih boyunca her dönem üretim ve tüketim ilişkilerinin, sınıfsal çelişkilerin ve dengelerin, siyasal ve toplumsal mücadelelerin merkezinde yer aldı. Ancak, bir neoliberal sermaye birikim stratejisi olarak müştereklerin ‘çitlenmesi’ yoluyla; ortak zenginliğimizi oluşturan ekolojik ve kentsel varlıklara el konması; kapitalizmin son 40 yıllık süreçte karşılaştığı krizleri öteleyerek varlığını küresel ölçekte sürdürebilmesine olanak tanıdı.⁹ Özellikle, küresel güney ülkelerinde su kaynakları, tarım alanları ve kentsel mekanlar gibi müşterekler üzerinde güçlü çitleme dalgaları ve bunlara karşı gelişen toplumsal hareketler gözlemlemek mümkün.¹⁰ Müştereklerin çitlenmesi, bir yandan mülksüzleştirme/el koyma yoluyla birikimin coğrafyalarındaki sınıfsal eşitsizlikleri yeniden sorunsallaştırmamızı gerekli kılarken¹¹ diğer yandan kapitalizme karşı bir toplumsal değişimi siyasal gündemin merkezine yerleştiriyor.¹² Yazımızın odağında yer alan kentsel müşterekler ve siyasetse, ortaya çıkarılması gereken çok sayıda toplumsal çelişki ve eşitsizlik dinamiklerine sahip olmayı sürdürüyor.

⁵ Peter Saunders, *Urban Politics: A Sociological Interpretation*, Hutchinson Publishing Group, London: Hutchinson, 1983; Manuel Castells, *The Urban Question*, Arnold, London, 1977; Manuel Castells, *City, Class and Power*, The Macmillan Press, London, 1978.

⁶ Henri Lefebvre, *The Survival Of Capitalism*, St. Martin's Press, 1976; Henri Lefebvre, *The Urban Revolution*, University of Minnesota Press, 2003.

⁷ Henri Lefebvre, *The Production of Space*, Blackwell Publishers, Oxford, 1991; David Harvey, *The Urban Experience*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1989.

⁸ Michael Hardt & Antonio Negri, A. *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2004.

⁹ David Harvey, “New Imperialism: Accumulation by Dispossession”, *Socialist Register 2004: The New Imperial Challenge*, Vol. 40, 2004.

¹⁰ Karren Bakker, “Meta’ya Karşı ‘Müşterekler: Küresel Güneyde Alternatif Küreselleşme, Özelleştirme Karşıtlığı ve Suyun İnsan Hakkı Olarak Tanınması’”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016; Vinay Gidwani & Amita Baviskar, *Kentsel Müşterekler, Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016; Stavros Stavrides, *Common Space: The City As Commons*, London, Zed Books, 2016.

¹¹ Jim Glassman, “Primitive Accumulation, Accumulation by Dispossession, Accumulation by ‘Extra-economic’ Means”, *Progress in Human Geography*, Vol. 30, Issue 5, 2006.

¹² John Holloway, *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*, İletişim Yay., 2015; Michael Hardt & Antonio Negri, *Ortak Zenginlik*, çev. Efla Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2011.

² David Harvey, “New Imperialism: Accumulation by Dispossession”, *Socialist Register 2004: The New Imperial Challenge*, Vol. 40, 2004.

³ Massimo De Angelis, Krizler, Hareketler ve Müşterekler, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, Ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016; Mustafa Bayırbağ & Mehmet Penpecioglu, “Urban Crisis: ‘Limits to Governance of Alienation’”, *Urban Studies*, [Special Issue Article] doi: 10.1177/0042098015617079, 2015.

⁴ Michael Hardt & Antonio Negri, *Ortak Zenginlik*, çev. Efla Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2011.

Kentsel müşterekleri ve hâkim politikalar aracılığıyla nasıl çitilendiklerini kavrayabilmek için öncelikli olarak, kentlerde emeğin yeniden üretildiği ve yurttaşların kendini gerçekleştirdiği sahaların nasıl dönüştürüldüğüne bakmak elzem görünüyor. Örneğin, ortak kullanım alanları olan, meydanlar, parklar ve sokaklar nasıl dönüşüyor? Okullar, hastaneler, pazarlar, toplu taşıma araçları, sinemalar, tiyatrolar, tarihi yapılar ve diğer sosyal-kültürel etkinlik mekanları... Tüm bu müşterek mekanlarda, neler olup bitiyor? Diğer yandan, bu müşterek mekanlardaki sosyal ilişkiler, kente dair bilginin üretimi ve paylaşımı, aidiyet/hemşehrilik duygusu, yüz yüze ilişkiler, karşılaşma, güven, dayanışma ve yatay örgütlenme olanakları ve diğerleri. Kısacası, kentin kendisini, bir müşterek olarak kavramsallaştırmak ve yeniden üretimin örgütlendiği bu karmaşık müşterek alanda, sosyo-mekansal ilişkilerin/dinamiklerin nasıl değiştiğini çözümlemek gerekiyor.

Bu değişim, şüphesiz, küresel kuzeyde ve güneyde farklı ülkelerin sosyo-politik özgünlüklerine göre farklılıklar gösterecektir. Ancak, bir yeniden üretim alanı olan müştereklerin, metalaşarak kapitalist piyasa dinamiklerine tabi kılınma süreci, başta küresel güney ülkeleri olmak üzere Dünya çapında gözlemlenebilen bir olgu. Türkiye’deyse müşterekler üzerindeki çitleme-metalaşma-piyasalaşma dinamiklerinin, büyük ölçüde devlet/kamu otoriteleri öncülüğünde işlediğini biliniyor.¹³

Müşterekler, hem neoliberal sermaye birikim stratejileri hem de bu stratejilere karşı mücadele eden toplumsal hareketler açısından, kilit bir konumda yer alıyor. Bu kilit konum, müştereklerin doğru bir biçimde tanımlanmasını, kentsel siyasetle ilişkilerinin kavranmasını gerekli kılıyor. Bundan sonraki bölümde; müştereklerin kavramsal çerçevesi çizilerek, özneleri ve özellikleri ortaya konacak; kentin bir müşterek olarak kabul edilmesinin yerel siyaset açısından anlamı tartışılacak.

Bir Müşterek Olarak Kent

Kapitalizm karşısında, müştereklere dayalı toplumcu bir siyaseti ve bu siyasetin temel unsurlarını nasıl tanımlayabiliriz? Müşterekler, hangi koşullarda hâkim bölüşüm ilişkilerini ve siyasal karar alma süreçlerini değiştirebilen devrimci bir moment oluşturabilir? Elbette müşterekler üzerine geniş bir yazın, derinlikli bir tartışma alanı var.¹⁴ Bu kısımda, müşterekler yazınının kapsamlı tartışma alanı içerisinde kaybolmadan; ona önemli bir derinlik kazandıran otonomist Marksist yaklaşımın izini sürerek; bu iki temel soruya kent bağlamında odaklanacağız.

Kapitalizm karşıtı müşterekler, hem yeniden üretimin koşulları üzerindeki kontrolü geri kazandığımız özerk alanlar, hem de çitleme süreçlerine karşı durmak ve hayatlarımızı aşamalı olarak piyasa ve devlet güçlerinden ayırıştırmak üzere hareket ettiğimiz

zeminler olarak tanımlanabilir.¹⁵ De Angelis müştereklere dayalı toplumsal mücadeleyi, “yeniden üretimin metalaşmamış sahasını genişletmek”¹⁶ olarak ifade ediyor. Müşterekler, kendi kendini yöneten ve yalnızca soyut bir eşitlik için değil, insanların gereksinim ve arzularını karşılamak için örgütlenmiş toplumsal pratikleri gerçekleştiriyor. Peki, egemen kapitalist ilişkiler altında bu amaca nasıl ulaşabiliriz? Müşterekler, kentlerde hâkim bölüşüm ilişkilerini dönüştüren ve siyasal karar alma süreçlerini demokratikleştiren hangi olanakları ve riskleri taşıyor? Öncelikle, yerel siyasal dinamiklere temel oluşturacak biçimde, müşterekleri kökten bir biçimde yeniden tanımlamak gerekiyor.

Otonomist Marksist yaklaşım, müşterekleri altı temel kavramsal tanım ile çerçelendiriyor.¹⁷ Birinci olarak, *müştereklerin verili olmadığı, sürekli olarak yeniden tanımlandığını* unutmamak gerekiyor. Müşterekleri, su kaynakları, topraklar, ormanlar ve kentsel mekanlar gibi maddi kaynaklara indirgemek doğru bir yaklaşım sunmuyor. Yeniden üretimi sağlayan tüm kurucu toplumsal ilişkiler/pratikler müşterek değerler barındırıyor [Örneğin elektronik paylaşım ve dayanışma ağları, kentin kolektif belleği, ortak mekanlarda yaşadığımız karşılaşmalar ve kurduğumuz ilişkiler ve diğerleri]. Müşterek basit ve yekpare değil karmaşık ve ilişkiseldir. “Farklı zaman, mekan ve mücadeleleri bir arada ören ilişkiler aracılığıyla var olur.”¹⁸ Bundan dolayı müşteregi sadece kapitalist birikim sürecinin içerisinden ona bir yanıt olarak görmek doğru değildir. Müşterek, kapitalizmin ötesinde yeni dilleri, yeni dayanışmaları ve yeni sosyo-mekansal repertuarları üreten mücadele alanlarıyla doludur. Müşterekler, sürekli bir oluşum sürecinde ve bu dinamik sürecin ilişkisel niteliğinin sürekli olarak yeniden tanımlanması gerekiyor.¹⁹

İkinci olarak, *müştereklerin doğal veya toplumsal kaynaklar biçiminde bir ortak zenginlik içermesi* gerekiyor. Bu ortak zenginlik, sadece kamusal kaynakları nitelendirmiyor. Müşterek ve kamusal arasında önemli ve stratejik bir ayrım bulunuyor. ‘Kamusal’, devlet ve hukuk çerçevesinde kullanılan yasal bir kategoridir ve ‘özel’in karşıtıdır. Müştereklerse, dinamik ve kolektif bir varlık olarak, burjuva hukukunun mülki alanının sınırlarında ya da çatlaklarında yer alıyor.²⁰ Farklı biçimleri olan bir ortak zenginlik olarak, sürekli bir oluşum sürecinin içinde. Gidwani ve Baviskar’a göre, “hukukun sınırlarını müza-

¹⁵ George Caffentzis & Silvia Federici, “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

¹⁶ Massimo De Angelis, “Krizler, Hareketler ve Müşterekler”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

¹⁷ George Caffentzis & Silvia Federici, “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

¹⁸ Paul Chatterton, “Kentsel Müştereği Aramak: Mekansal Adalet Tartışmalarına Bir Katkı”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

¹⁹ George Caffentzis & Silvia Federici, “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

²⁰ George Caffentzis & Silvia Federici, “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016; Stavros Stavrides, *Common Space: The City As Commons*, London, Zed Books, 2016.

¹³ Bengi Akbulut, Savunmadan İnşaya Müşterekler, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

¹⁴ Bkz. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

kere ediyor, reddediyor ve savuşturuyor.”²¹ Bu özelliğiyle, kapitalizmin çatlaklarında filizleniyor; kapitalist devletin görüş alanına bir girip bir çıkarak, onun dikkatinden kaçarak gelişiyor.²² ‘Kamusal’ olan halk adına temsili bir biçimde devlet tarafından idare edilirken; ‘müşterek’ doğrudan halk tarafından üretiliyor ve paylaşıma sunuluyor.

Üçüncü mesele, *kamuya dair mücadeleyi müştereklerin inşasına yönelik çabalarla birleştirmektir*. ‘Kamu’, aslen halka ait olan, devletin temsilen yönettiği ortak zenginliktir. Kamusal varlıkları, sahiplenmek gerekmektedir. Ancak kamusal ve müşterek arasındaki ayrımı akılda tutmak; devletin kamusal kaynaklar üzerindeki denetim gücünü mücadele stratejileri kurgularken ihmal etmemek gerekmektedir. Dördüncü mesele, *müştereklerin öznesine* ilişkindir. Müşterekler, bir topluluk gerektirmektedir. Bu topluluk herhangi bir ayrıcalıklı kimliğe sahip değildir. Müşterekleri vücuda getiren ve sürdüren ilişkileri sağlarlar. Müşterekler, onu üreten özneyi/topluluğu belirlemez; tersine, bu topluluklar müşteregi üretir, yeniden üretir ve paylaşımına sunar.²³ Müşterek, durağan bir varlık olmadığı gibi; müşteregin öznesi olan topluluklar da, ona sahip olan sabit ve değişmeyen bir aktör grubu değildir. Müşterekler, onu sahiplenilen topluluklar tarafından mütemadiyen yapılır ve yeniden yapılır; yaratılır, yıpranır ve savunulur.

Beşinci mesele, *müştereklerin paylaştığımız zenginliğin nasıl kullanılacağını ve korunacağını belirleyen düzenlemeler gerektirdiğidir*. İktisadi indirgemeciliğe düşmemek kaydıyla, Ostrom’un²⁴ özyönetime dayanan ortak kaynaklar üzerine önerilerini dikkate almak gerekmektedir. Müştereklerin üretilmesi, kullanılması ve korunması, eşit erişim ve kolektif karar alma gibi ilkelere dayalı olmalıdır. Verilen ve alınan arasındaki karşılıklılık, deneyimlere dayalı olarak farklı özneler arasında el değiştiren ve tabandan yükselen öz-örgütlenmeye dayalı bir anlayış hâkim olmalıdır.²⁵ Tüm bunlar, müştereklerin yer aldığı kentlerin/yerellerin yönetimine dair ‘doğrudan demokrasi’ iddiasını da güçlendirebilecek temel ilkelerdir.

Vurgulamak istediğimiz altıncı ve son mesele, *[yeniden] üretim araçlarına eşit erişimin ve eşitlikçi karar alma ilkelerinin müştereklerin temelini oluşturduğudur*. Müşterekler siyaseti, yatay, katılıma ve genişlemeye açık bir anlayışı gerektirir. Müştereklere katılanlar arasında toplumsal cinsiyet, etnik vd. eksenlerde ayrımcılık yapmamak gerekir.²⁶ Müşterek, sürekli olarak yeniden yaratılan ve bu süreçlere katılan topluluğun eşit kabul edilen üyelerinin katılım süreçleriyle örgütlenen dinamik bir varlıktır. Müşterekler, ‘hareket

halindeki topluluklarda’ oluşur²⁷ ve bu toplulukların amacı kapalı mikro-evrenler ‘kurtarılmış bölgeler’ yaratmak olmamalıdır. Aksine, müşterek varlıklar ve müşterekleştirilen topluluklar, sürekli genişlemeye dayalı dinamik bir yaklaşım gerektirmektedir. Müşteregi üreten, kullanan ve koruyan topluluk, dışa/genişlemeye kapalı bir hâl aldığı; cemaatleşme ve sabit kimlikler oluşmaktadır.²⁸ Müşterekler siyasetinde söz konusu olan sabit kimliklere dayalı kapalı cemaatler oluşturmak değildir. Amaç, eşitlik, dayanışma ve ortak sorumluluk gibi, kuvvetle savunulan kolektif değerlere dayalı ve genişlemeye açık kimlikler ötesi bir öz-örgütlenme biçimi geliştirebilmektir. Müşteregin öznesini oluşturan topluluklar, herhangi bir kimliği dayatmaz. Aksine, birlikte tasarlayarak ve ortaklaşa karar vererek, amaçlar ve kimlikler yeniden şekillenir.²⁹

Müştereklere ilişkin bu kavramsal tanımlama çabası, kentsel/yerel siyasete ilişkin olarak da yol gösterici. Kentte/yerelde, hâkim bölüşüm ilişkilerini ve karar alma süreçlerini emekçiler/ezilenler lehine dönüştürme iddiasındaki bir siyasal örgütlenme, öncelikli olarak yukarıda açıklanan altı temel eksenle müşterekler meselesine yaklaşmalıdır. Müştereklerin dinamizminin, kamusalla ayrımının ayırıcılığı olan; eşit erişim ve ortak sorumluluk gibi kolektif ilkeleri uygulayabilen siyasal ve sosyal hareketler; kentlerdeki eşitsizlerin, toplumsal ve mekansal adaletsizliklerin azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Tüm bunlar, sadece radikal siyasal ve sosyal hareketlerin gündeminde olmamalıdır. Aynı zamanda, hâkim toplumsal düzenin eşitsizliklerini azaltma amacındaki, sosyal demokrat partiler ve belediyeler için de bir gerekliliktir.

Kentin tümünün bir müşterek olarak tahayyül edilmesi yönünde, yukarıda gerçekleştirdiğimiz çok boyutlu kuramsal tartışmalar; müşterekler perspektifiyle yerel demokrasiyi kurmak için dört temel kentsel politika gündemini önümüze koyuyor:

- 1] Kente Aidiyeti Güçlendirme,
- 2] Hemşehriler Arası Güvenin Tesisi,
- 3] Kente Dair Bilginin Paylaşımı
- 4] Kentte Örgütlenme Becerisini Geliştirme.³⁰

İzmir’e ilişkin kentsel müşterekleri, kuramsal tartışmalarımızın ışığında ve daha önceden öne sürdüğümüz bu çerçeveye³¹ dâhilinde ele almak ve tartışmak istiyoruz.

İzmir’in Kentsel Müşterekleri: Araştırmaya ve Bilgiye Dayalı Katılımcı Bir Tartışmaya Davet

Bu bölümde, İzmir’in müştereklerine ilişkin seçilmiş örnekleri ele alacağız.

²¹ Vinay Gidwani & Amita Baviskar, “Kentsel Müşterekler”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

²² Stavros Stavrides, *Common Space: The City As Commons*, London, Zed Books, 2016.

²³ Stavros Stavrides, *Common Space: The City As Commons*, London, Zed Books, 2016.

²⁴ Elinor Ostrom, “Müşterekleri Yeniden Tanımlamak”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

²⁵ George Caffentzis & Silvia Federici, “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

²⁶ George Caffentzis & Silvia Federici, “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

²⁷ Raul Zibechi, *Dispersing Power: Social Movements As Anti-State Forces*, AK Press, 2016.

²⁸ Stavros Stavrides, *Common Space: The City As Commons*, London, Zed Books, 2016.

²⁹ Massimo De Angelis, “Krizler, Hareketler ve Müşterekler”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

³⁰ Ulaş Bayraktar, *Sürdürülebilir Kentler: Yerel Müşterekler Siyaseti İçin e-Katılım*, TESEV Sürdürülebilir Kalkınma Raporları, TESEV Yay., 2016.

³¹ Ulaş Bayraktar, *Sürdürülebilir Kentler: Yerel Müşterekler Siyaseti İçin e-Katılım*, TESEV Sürdürülebilir Kalkınma Raporları, TESEV Yay., 2016.

Müşterekler siyasetine dair önceki bölümde çizdiğimiz kuramsal çerçeve dâhilinde, İzmir’den çeşitli, hareketleri ve projeleri, tabandan inisiyatifleri ve diğer sivil toplum oluşumlarını mercek altına alacağız. Amacımız, tamamlanmış bir araştırmanın bulgularını paylaşmak değil [Bu konuda araştırmalarımızın sürdüğünü belirtmek isteriz]. Bunun yerine, bu örnekler aracılığıyla, İzmir’in kentsel müştereklerine ilişkin verimli bir tartışmanın temel çerçevesini ortaya koymak istiyoruz.

Müşterekler siyasetinin birinci gündemi olan *kente aidiyeti güçlendirmek* için, önemli çalışmalardan bir tanesi, *İzmir Tarih Projesi*. Bu proje, “İzmir’in tarih kent merkezi olarak bilinen Kemeraltı ve Çevresi kentsel ve 3. derece arkeolojik sit alanının bütüncül bir bakış açısıyla ve koruma-kullanma dengesi gözetilerek sağlıklılaştırılması ve canlandırılması doğrultusunda, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılmıştır.”³² Projenin kapsamında yer alan kentsel müşterek, 23 hektar büyüklüğünde bir alanı kapsıyor [Kadifekale, Antik Tiyatro, Agora, Stadyum, Altınyol ve Altınpark 1. derece arkeolojik sit alanlarını ve yaklaşık 9 hektar büyüklüğünde Varyant doğal sit alanını]. Kentin kolektif belediğini ve doğal alanlarını oluşturan, tarihsel yapıları ve en önemli kentsel müşterekleri içeren bu alanda, bütüncül bir koruma, canlandırma ve iyileştirme hedefleniyor.³³

İzmir Tarih Projesi, İzmir için çok önemli bir müşterek olarak ön plana çıkıyor. Bunu projenin tanımladığı iki stratejik amacı ortaya koyarak görebiliriz. Proje kapsamında, iki temel amaç:

- 1] İzmirliilerin tarihle ilişkisini güçlendirmek;
- 2] Bu ilişkiyi kentin kolektif belleğini [yani kentsel müşterekleri] geliştirmek yoluyla yapmak.

Bu amaç için yararlanılacak kaynaklara, tüm İzmirliiler için müşterekleri yani ortak zenginliği oluşturan, proje alanındaki arkeolojik kültür varlıkları ve tarihi yapı stoğu olarak tanımlanıyor.³⁴

Kentsel müştereklere dair bu hedefleri yerine getirebilmek için, İzmir Büyükşehir Belediyesi öncülüğündeki proje ekibi, katılımcı süreçler oluşturduğunu ve çalışmalarını buna dayandırdığını ifade ediyor. Mesleki uzmanların, akademisyenlerin, sivil toplum örgütlerinin, kullanıcıların ve karar alıcıların dahil olduğu süreçler aracılığıyla, atölyeler gerçekleştiriliyor ve bu atölyelerde, restorasyon, kentsel tasarım, mimari tasarım vb. projelere temel oluşturacak fikirler üretiliyor. Bu süreçlerin topluma ne ölçüde açık olduğu, hakiki bir katılımın sağlanıp sağlanmadığı elbette incelenmesi gerekli bir konu. Ancak, kendini tanımlama biçimiyle, *İzmir Tarih Projesi*’nin bir kentsel müşterek üzerine oturduğunu net bir biçimde söyleyebiliriz.

Bu durumda, müşterekler siyasetinden gelen kuramsal yaklaşımla bazı araştırma sorularını yöneltmemiz ve bilgiye dayalı yorumlara kapı aralamamız gerekiyor.

İzmir Tarih Projesi, bir kamu otoritesinin gücü [İzmir Büyükşehir Belediyesi] doğrultusunda, İzmirliiler için ortak bir zenginliğin [kolektif bellek açısından stratejik önemdeki kentsel tarihsel varlıklar] üstünde oturuyor. Projenin bir kentsel müşterek sahası haline getirilebilmesi için, bu ortak zenginliğin sürekli genişleyebilen, dinamik ve canlı bir topluluk aracılığıyla ele alınması gerekiyor. Bu topluluğun üyeleri arasında, eşit erişim ve kolektif karar pratikleri uygulanmalı ve proje tabandan yükselen bir öz-örgütlenmeye dayalı olarak kurgulanmalı. *İzmir Tarih Projesi*’nde bunlar tartışılmalıdır. Bir müşterek olarak kabul edecek olursak, *İzmir Tarih Projesi* toplumun farklı kesimlerinden katılımcıları, onların müştereki sürekli yeniden tanımlayan kurucu dinamizmine ne kadar açıktır? Kamu ve müşterekler ayrımının farkında olmak gerekmektedir. Projeyi yürüten ekip, genişleyen bir müşterek topluluğu mu yoksa kamu gücü adına işlem yapan kapalı/dışlayıcı bir cemaat midir? Bu sorular, samimiyetle ve önyargısız biçimde ele alınmalı ve İzmir’de kentsel müştereklere yönelik yapılacak araştırmalara yön vermeli.

Kente aidiyeti güçlendirmek için çok önemli bir diğer kentsel müşterek, Kültürpark. Kentin merkezinde, yeşil alan niteliğini kaybetmeden korunabilmiş, İzmir için önemli bir yeniden üretim alanı ve stratejik bir kolektif bellek mekanı. Kültürpark, son üç-dört yıldır, İzmir’in gündeminde ön plana çıkan bir kentsel mücadeleye konu oluyor. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin, Kültürpark için uygulamaya koymayı amaçladığı projeye, başta meslek odaları olmak üzere farklı kesimlerden oluşan, ‘Kültürpark Platformu’ adındaki geniş/çoğulcu bir topluluk itiraz ediyor. Proje kapsamında işleme konması hedeflenen plan kararlarına, bu topluluğa öncülük eden meslek odaları tarafından davalar açılıyor. Proje, İzmir’de geniş toplumsal kesimlerin rızasını almakta güçlü çekiyor ve güçlü bir muhalefetle karşı karşıya kalıyor. Bir kentsel müşterek üzerinde, [kamu otoritesi gücünü kullanan] İzmir Büyükşehir Belediyesi’yle, [meslek odaları, tabandan örgütlenmiş sivil inisiyatiflerce oluşturulan] ‘Kültürpark Platformu’ arasında mücadele yaşanıyor.

Bir müşterek olarak Kültürpark’a, mücadelenin tarafları açısından bakalım. İzmir Büyükşehir Belediyesi, bir kentsel müşterek üzerinde proje geliştiriyor. Kültürpark, tüm İzmirliiler için ortak bir zenginlik. Diğer yandan, eklememiz gereken bir husus daha var. Kültürpark’ın hemen karşısında, ‘Basma Çukuru’ olarak bilinen yıllarca imar ihtilaflarına konu olmuş bir alanda, İzmir’de tartışmalı yatırımlara imza atan bir inşaat şirketi tarafından çok işlevli bir gökdelen yapılmak isteniyor. Kente olumsuz etkileri olacağı aşikar bir proje bu. En çok da bu projeye tepki gösteriliyor; çünkü bu büyük ölçekli proje, İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin Kültürpark’ta yapmak istediği değişimin bir parçası gibi kamuoyuna sunuluyor. Bu durum, bir yandan tepkileri arttırırken; diğer yandan davalara ve itirazlara sebebiyet veriyor. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin, Kültürpark projesini yaşama geçirmesi oldukça güçleşiyor.³⁵

İzmir Büyükşehir Belediyesi, müşterek bir değere ilişkin proje geliştirmesine rağmen; kentsel müştereklere duyarlı meslek odalarının ve sivil toplum örgütlenmelerinin

³² *İzmir Tarih*. <http://www.izmirtarih.com.tr/> [İzmir Tarih Projesi web sitesi. Erişim: Eylül, 2018].

³³ *İzmir Tarih*. <http://www.izmirtarih.com.tr/> [İzmir Tarih Projesi web sitesi. Erişim: Eylül, 2018].

³⁴ *İzmir Tarih*. <http://www.izmirtarih.com.tr/> [İzmir Tarih Projesi web sitesi. Erişim: Eylül, 2018].

³⁵ *TMMOB İİK*. Kültürpark Projesi Değerlendirme Raporu, <http://www.tmmobizmir.org/?p=2824> [Erişim: Eylül, 2018], 2016.

kararlarını içeren bir yönetim anlayışı ortaya koymuyor. Burada, bir kentsel müşteriye dair genişleyen/açık ve demokratik bir karar alıcı topluluk göremiyoruz. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin projesinde, kolektif karar alma ve eşit erişim ilkeleri yaşama geçiriliyor.

Tam tersine, Büyükşehir Belediyesi, Kültürpark'a ilişkin tabandan yükselen öz-örgütlenme biçimlerini karar-alma sürecinden dışlıyor ve Kültürpark'ı kamusal bir değer olarak empoze ederek; bir kamu otoritesi olarak geliştirdiği projede ısrar ediyor. Tam da bu noktada, Stavrides'in müşterek ve kamusal mekanın ayırımına ilişkin kilit uyarısı önem kazanıyor. Kültürpark'ı bir müşterek mekan olarak kabul edecek olursak; İzmir Büyükşehir Belediyesi'ndeki hakim anlayışın, tartışılması gerektiği ortaya çıkıyor.

*Müşterek mekan, paylaşılan mekandır. Kamusal mekan, yani hâkim otoritenin varlığıyla damgalanmış mekan, insanlara belirli koşullarda 'verilmiş' mekanken, müşterek mekan insanlar tarafından 'alınmış' mekandır. Müşterek mekan, kullanıcıları mekanı sahiplenerek ve onu potansiyel bir paylaşılan mekana dönüştürerek gelişir. Bu paylaşımın nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin kurallar, mekanı müşterek olarak üretme sürecinin içinde geliştirilir. Bu tür kurallar ile kamusal mekanı denetlemekte olan otoritenin dayatmış olduğu kurallar arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Bu kurallar herhangi bir egemen iktidara referans vermeden müşterek mekanlarda mevcudiyetlerini müzakereye açan çeşitli grup ile bireylerce üretilir, bu yüzden daima tartışmaya açıktır. Müşterek mekanın müşterek olarak kalabilmesi için herhangi bir iktidar birikimini açıkça önlere nitelikte kullanılması ve özelliği üzerine tartışma ve anlaşma biçimlerinin geliştirilmiş olması zorunludur.*³⁶

Mücadelenin diğer tarafında, 'Kültürpark Platformu' var. Platform aslında İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin, 'kamu' odaklı anlayışı karşısında, 'müşterekler' perspektifinden bir mücadele vermeye çalışıyor. Ancak bu mücadele içerisinde, tabandan örgütlenmiş bazı başarılı müşterekleştirici pratiklerin yanı sıra; çelişkili eylemler de bulunuyor.

Örneğin, Platform, tabandan gelen bir öz-örgütlenme anlayışıyla, her Pazar günü Kültürpark'ta çeşitli kültürel ve sanatsal aktivitelerde bulunuyor ve bunları tüm İzmirliyle çağrıda bulunarak paylaşımına açıyor. Yeniden üretime dönük bu müşterekleştirici eylemsellik, aynı zamanda Lefebvre'ci³⁷ bir 'temsilin mekanı' kavrayışına sahip. Başka bir deyişle, müşterek/toplumsal bir ürün olarak Kültürpark, kentine sahip çıkan farklı öznelardan oluşan çoğul ve demokratik bir topluluk tarafından üretiliyor.

Platform, pazar etkinlikleri aracılığıyla, daha fazla ve farklı kesimden insanın Kültürpark'ta toplanmasını, farkındalık geliştirmesini; tabandan örgütlenmeye katılmasını ve bir müşterek olan Kültürpark'a sahip çıkılmasını hedefliyor.³⁸ Dışa açık, genişleyebilen, eşit erişim ve kolektif karar alma ilkelerine sahip bu müşterekleştirici topluluk, katılımcıların tahayyülleri ve pratikleri aracılığıyla yeniden

biçimleniyor; eylemselliklerini dönüştürebiliyor. Yani, bir kentsel müşterek olarak Kültürpark'ı, verili ve değişmez değil; aksine, karmaşık, açık ve ilişkisel bir bağlama yerleştiriyor. Örneğin, yeni katılımcılar mücadelenin söyleminde ve içeriğinde değişime katkıda bulunabiliyor. Sokak tiyatrosu oyuncular, muhalif müzik toplulukları, gıda hareketleri ve benzeri müşterekleştirici toplulukların katılımıyla, platformun repertuarı ve eylem kalıpları değişebiliyor.

Müşterekleştirici bir özne olarak hareket edebilen Kültürpark Platformu, diğer yandan kamuya dair bir mücadeleyi de yürütme çabasında. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin projesi [ve bu projeyi gerçekleştirmek amacıyla yapılmış plan değişiklikleri/kararları] karşısında Kültürpark'ta Koruma Amaçlı İmar Planı yapılması, platforma öncülük eden meslek odaları tarafından bir mücadele stratejisi olarak öneriliyor.³⁹ Plan yapma gücünü, davalar karşısında planları hızlıca değiştirerek yeniden yürürlüğe sokma imtiyazını elinde bulunduran bir kamu otoritesine [İzmir Büyükşehir Belediyesi] karşı plan yapılmasına dayalı bir anlayışla/kurguyla, kentsel müşteriye savunabilmek mümkün değil.

Zira, devlet öncülüğünde yaşama geçirilen neoliberal politikalar aracılığıyla gözlemlenebileceği gibi; Türkiye kentlerinde yüzlerce, binlerce alan, koruma amaç[sız] imar planlarıyla imara açılıyor; bu planlar vasıtasıyla kentsel tarihsel ve kültürel müşterekler, ekonomik çıkarlar uğruna yok ediliyor.⁴⁰ Kamusal ve müşterekler ayırımının iyi yapılması; iki alandaki mücadelenin doğru bir hat üzerinde birleştirilebilmesi gerekiyor. Bir kamu otoritesiyle, 'plan yapılmalı' diyerek mücadele etmenin belirli sınırlılıkları ve riskleri bulunuyor. Kültürpark'ı ve benzeri kentsel müşterekleri korumak ve savunmak için o müşterek mekanları insanların gündelik yaşamlarına anlamlı bir biçimde dâhil edebilmek gerekiyor. Bunun için de örneğin, Kültürpark Platformu'nun her pazar günü gerçekleştirdiği bir araya gelişleri ve aktiviteleri yaygınlaştırmak; daha fazla ve farklı kesimden insanın katılması ve parkı sahiplenmesi üzerine kafa yormak elzem görünüyor.

Unutmamak gerekir ki, Kültürpark bir kentsel müşterek ve kentsel müştereklerin siyaseti, kentsel ortak değerlerimize aidiyet üzerinden, bir hemşehrilik duygusu yaratarak temelleniyor; ortak mekanlarımıza, ortak yaşamımıza ve değerlerimize birlikte sahip çıkmaktan geçiyor. Bunları birlikte yapabilen, farklı sınıflardan-kimliklerden insanlar, o müştereklerde bir araya geliyor [veya o müşterekleri bizzat kendileri yaratıyorlar]; birbirlerini, yaşamı ve güçlerini birlikte keşfediyorlar. Merrifield'in⁴¹

³⁹ *Kültürpark Çalıştayı*. Kültürpark Çalıştayı Sonuç Raporu, [http://www.izmimod.org.tr/v2/uploads/files/kulturparkcalistayisonucrapor\[2\].pdf](http://www.izmimod.org.tr/v2/uploads/files/kulturparkcalistayisonucrapor[2].pdf), [Erişim: Eylül, 2018].

⁴⁰ Bengi Akbulut, "Savunmadan İnşaya Müşterekler", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016; Mehmet Penpecioglu, "Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı: Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler", *Birikim*, Sayı 270, 2011, s. 62-73.

⁴¹ Andy Merrifield, *The Politics of the Encounter: Urban Theory and Protest Under Planetary Urbanization*, University of Georgia Press, 2013.

³⁶ Stavros Stavrides, *Common Space: The City As Commons*, London, Zed Books, 2016.

³⁷ Henri Lefebvre, *The Production of Space*, Blackwell Publishers, Oxford, 1991.

³⁸ *Kültürpark Çalıştayı*. Kültürpark Çalıştayı Sonuç Raporu, [http://www.izmimod.org.tr/v2/uploads/files/kulturparkcalistayisonucrapor\[2\].pdf](http://www.izmimod.org.tr/v2/uploads/files/kulturparkcalistayisonucrapor[2].pdf), [Erişim: Eylül, 2018].

tabiriyle, devrimci, demokratik ve kurucu bir 'karşılaşma siyaseti'nin temelleri oluşturuluyor. XXI. yüzyılın müşterekler siyaseti, bunun üzerine şekilleniyor.

Kültürpark'la ilgili son olarak, Mayıs 2018'de 'Kültürpark Platformu'nun çağrısıyla yapılan Kültürpark Çalıştay'ındaki önemli kararlardan birinin altını çizmek istiyoruz. Bu çalıştayda, Kültürpark'ın yönetimine ilişkin olarak, bir meclis yapılanması önerilmiştir. Bu meclisin, kentteki tüm toplumsal kesimleri temsil eden çoğulcu bir yapıda olması; genişlemeye ve değişime açık, esnek ve kurucu bir topluluğu esas alması hedefleniyor.⁴² Müşterekleştirici özne olarak, platformun bir tür halk meclisine dönüşme sürecini dikkatle takip etmek gerekiyor.

Müşterekler siyasetinin ikinci gündemi, *Hemşehriler Arası Güvenin Tesisi. Kapılar Dayanışma Evi'nin*, böylesi bir güvenin oluşturulması için kilit rolde olduğunu düşünüyoruz. Kapılar, yaklaşık dört yıl önce, göçmenlerin ve Suriyeli sığınmacıların yoğun yaşadığı Basmane bölgesinde tabandan bir inisiyatif olarak oluşturuldu. Kâr amacı gütmeyen ve kendisini, 'herkese açık sosyal alan' olarak tanımlayan Kapılar⁴³, Suriyeli sığınmacılar başta olmak üzere, kentte yaşamını sürdürmek isteyen insanlar için bir 'karşılaşma mekanı' haline geliyor. Bir kentsel müşterek olarak Kapılar, genişlemeye, öğrenmeye ve farklılıklara açık; kolektif karar alan ve öz-örgütlenmeye dayalı bir topluluğun öncülüğünde varlığını sürdürüyor. Sığınmacıların, kentte yaşayan diğer insanlarla karşılaşması, empati ve diyalogun gelişmesi için olanaklar yaratıyor. Kapılar'da bir araya gelen insanlar, kente ve birlikte yaşamaya dair müşterek değerlerin farkına varıyorlar. Empati ve diyalog, bir kentsel müşterek potansiyeli barındıran Kapılar'da gündelik yaşamın içinden ilişkiler/pratikler aracılığıyla sağlanıyor. Basmane bölgesinde yaşayan göçmen ve sığınmacı insanlar; kentin diğer bölgelerinde yaşayanlarla, Kapılar'da, sanat, dans ve heykel atölyeleri, yemek yapım etkinlikleri, filmler, söyleşiler, forumlar ve diğer kolektif üretim/paylaşım/öğrenme etkinlikleri aracılığıyla bir araya geliyor.

Kentsel adacıklardan oluşan sosyal ve mekansal olarak ayrılmış günümüz metropolünde⁴⁴ Kapılar, en azından İzmir için bir umudu filizlendirmek gayretinde. Sığınmacılara yöneltilen öfke, kin ve ayrımcılığa karşı; müşterek ve kolektif öğrenmeye dayalı demokratik bir hemşehrilik zeminin, bir 'karşılaşma siyaseti'nin olanaklarını arıyor.⁴⁵ Bunun karşısında elbette, zorluklar ve dışlayıcı tutumlar var. Kapılar, sınırlı sayıdaki sivil toplum örgütü dışında, geniş toplumsal ve siyasal kesimlerden destek alamıyor. Özellikle, yerel yönetimlerin, Kapılar'daki müşterekleştirici pratiklere bir katkısı bulunmadığını vurgulamak gerekiyor. Diğer yandan, 'güvenlik' ve 'suç' söylemi altında, Kapılar hızlı bir biçimde kriminalize de edilebiliyor. Ayrımcılığı ve kötü muameleyi körükleyen söylemsel şiddet ve göçmenlere karşı öfke, Kapılar'da yeşertilmeyen

⁴² *Kültürpark Çalıştayı*. Kültürpark Çalıştay Sonuç Raporu, [http://www.izmimod.org.tr/v2/uploads/files/kulturparkcalistayisonucrapor\[2\].pdf](http://www.izmimod.org.tr/v2/uploads/files/kulturparkcalistayisonucrapor[2].pdf) [Erişim: Eylül, 2018].

⁴³ *Kapılar*. Kapılar Dayanışma Evi Facebook Sayfası <https://www.facebook.com/izmirkapilar/> [Erişim: Eylül, 2018].

⁴⁴ Stavros Stavrides, *Common Space: The City As Commons*, London, Zed Books, 2016.

⁴⁵ Andy Merrifield, *The Politics of the Encounter: Urban Theory and Protest Under Planetary Urbanization*, University of Georgia Press, 2013.

çalışılan müşterekleştirici pratikleri [hemşehriler arası güven oluşturma çabalarını] olumsuz etkiliyor.

Müşterekler siyasetinin üçüncü gündemi, *Kente Dair Bilginin Paylaşımı*. Bilginin üretimi ve paylaşımı, elbette iktidar ilişkileri bağlamında incelenmesi gereken bir olgu. Ancak kentte müşterekler siyaseti açısından elzem olan husus, toplum yararına olan meselelerin gündemleştirilip; bunlarla ilgili araştırma, bilgi üretimi ve paylaşımı dinamiklerinin özgürce harekete geçirilebilmesi. Başka bir deyişle, ortak yaşamın dinamikleri üzerinde farkındalık, kentsel müştereklerin nasıl çitlenmekte olduğu, müşterekleri savunan hareketlerin/girişimlerin önemi ve yaygınlaşması gibi konularda, *yerel medyanın* rolü çok önemli. İzmir'de, yerel medya üzerine bu bağlamda yapılmış araştırmalara rastlamak mümkün değil. İzmir yerel medyası, müşterek ekolojik-kentsel varlıklar ve bunların ne türden metalaşma/çitleme tehdidi altında olduğu kent çapında gündemleştirebiliyor mu? Çeşme yarımadasında doğal sit alanlarının yapılaşmaya açılması, sığınmacılara karşı öfke ve şiddet, Kültürpark Projesi, Kapılar Dayanışma Evi, alternatif gıda toplulukları, sokak sanatçıları ve diğerleri. Tüm bu müşterekleri yaratan ve tehdit eden pratikler, yerel medyada ses bulabiliyor mu? Yoksa yerel medya, kentte hâkim siyasal güç ilişkilerine dair bir alan mı? Son soru her zaman üzerinde durulması ve yerel demokrasi için değiştirilmesi gerekli bir mesele olarak önümüzde duruyor.

İzmir'de kente dair bilgi paylaşımında önemli rol oynayan bir kurum da, *İzmir Akdeniz Akademisi*. İzmir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde oluşturulan Akademi, İzmir kentine yönelik bilgi üreten akademisyenleri, sanatçıları, mesleki uzmanları ve sivil toplum örgütlerinden temsilcileri bir araya getiriyor. Bu amaçla, dört tematik bileşen tanımlıyor: Tarih, Tasarım, Kültür-Sanat ve Ekoloji. Bu konularda çalışan gruplar oluşturarak, İzmir kenti ve Akdeniz bölgesi için bilgi üretimini ve paylaşımını teşvik etmeyi amaçlıyor. Müşterekleştirici potansiyel taşıyan bu oluşumun, aynı zamanda İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin yerel siyasal öncelikleri [ve bu öncelikler doğrultusunda alınmış stratejik kararları] ile uyumlu olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Akademi, konferanslar, seminerler ve sempozyumlar düzenliyor. Akdeniz coğrafyasının ekolojik müştereklerinden İzmir'in kentsel müştereklerine; tarımın dönüşümünden kentsel kolektif belleğin evrimine, bir çok farklı alanda bilgiyi üreterek, yayınlar ve etkinlikler aracılığıyla tüm İzmirililerle paylaşıyor.⁴⁶

İzmir Akdeniz Akademisi, kente dair bilgi üretecek insanları harekete geçirebilecek ve müşterekleştirici pratikler vasıtasıyla üretilebilecek bilgiyi, geniş kesimlerle paylaşabilecek kaynaklara ve araçlara sahip. Akademi, tarih, tasarım, kültür-sanat ve ekoloji alanlarında kentin gündemini oluşturabiliyor. Bu amaçla, gerekli/müşterek bilgi üretim olanaklarını/kaynaklarını harekete geçirebiliyor. Bunun üretim ve paylaşım içeren çeşitli etkinlikler aracılığıyla, belirli ölçülerde gerçekleştirilebildiğini görüyoruz. Bilim insanlarının, sanatçıların, mesleki uzmanların ürettiği bilgi, çıkarılan çeşitli yayınlar ve düzenlenen etkinlikler vasıtasıyla, kente yönelik bir

⁴⁶ *İzmir Akdeniz Akademisi*. İzmir Akdeniz Akademisi web Sayfası <http://www.izmeda.org/> [Erişim: Eylül, 2018].

sahiplilik/farkındalık [hemşehrilik] momentini oluşturabiliyor. Yani, Akdeniz Akademisi, bir kentsel müşterek olarak yola çıkmamış dahi olsa bu potansiyele sahip ve zımnen böyle bir konumu taşıyor.

Ancak İzmir Akdeniz Akademisi'nin bir kentsel müşterek olarak değerlendirmenin bazı sınırları da bulunuyor. Sonuç olarak, bir kamu otoritesi olan İzmir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde oluşturulmuş olan Akademi, toplumun farklı kesimlerine ne ölçüde açık olabilir? Akademi, yeniden üretim araçlarına eşit erişim ve eşitlikçi karar alma ilkelerini kendi bünyesinde ne kadar gerçekleştirebiliyor?

Akademi bünyesinde oluşturulan dört tematik çalışma grubu, açık ve sürekli genişleyebilen gruplardan mı oluşuyor? Yoksa kentsel müştereklere ilişkin konularda çalışan bu gruplar, zaman içerisinde içine kapanarak, dışarıya/genişlemeye kapalı epistemik topluluklar biçimini mi alıyor? Akademi, tepeden örgütlenen kapalı bir topluluk mu, yoksa tabandan yükselen öz-örgütlenmeye dayalı demokratik bir kolektif oluşum mu? Araştırmaya dayanmayan önyargılı yanıtlar üretmek yerine; bu türden eleştirel soruları çoğaltmak ve İzmir Akdeniz Akademisi'nin gerçekten bir kentsel müşterek oluşturup oluşturamadığına [oluşturamıyorsa bunun sebeplerine] kafa yormak gerekiyor. Çünkü Akademi'nin müşterekler siyaseti açısından taşıdığı anlam sadece bilgi üretimi ile sınırlı değil. Bilginin üretildiği müşterekleştirici pratikler vasıtasıyla Akademi, *kentte örgütlenme becerisini* de geliştirebilir. Akademi, kentsel ve ekolojik müştereklere ilişkin, farklı uzmanları hızlı biçimde bir araya getirerek ortak bilgi üretim mecraları oluşturabiliyor. Bu aynı zamanda, örgütlenme becerisini de geliştiren bir dinamizm sağlıyor. Akademi'nin halkla temas kurabilen; gerçek anlamda örgütleyen ve örgütlenebilen bir kentsel müşterek sahası haline gelebilmesi; içerisinde var olan aktif toplulukların genişleyebilen/dışa açık ve tabandan beslenen bir yapıya sahip olmasıyla mümkün.

Kentte örgütlenme becerisiyle ilgili olarak değinmek istediğimiz son örnek, *Seferihisar Belediyesi HalkKart Uygulaması*. Seferihisar Belediyesi, HalkKart ile kentte gerçekleştirilmesi gereken bazı işler için halkın gönüllü ekonomik katkısını istiyor. Bu çalışmalara katılanların kartlarına sundukları katkıyla orantılı puanlar yükleniyor. Bunlar, anlaşmalı esnaflarda kullanılıyor. Bu sistemle, hem küçük işletmeler destekleniyor; hem de ihtiyaç sahibi insanlar sosyal yardımlarını kendi ihtiyaçları doğrultusunda karşılayabiliyor.⁴⁷ Bu uygulamayla, ilçede dayanışmacı bir ekonomi, elektronik ortam üzerinden müşterekleştirici, esnek ve hızlı biçimde örgütlenebilme imkanı buluyor.

Sonuç: İzmir'de Müştereklerle, Yerel Demokrasiyi Filizlendirmek

Müşterekler siyaseti, yerel demokrasiyi geliştirebilmek ve güçlendirebilmek için büyük önem taşıyor. Bu sadece kapitalizm karşıtı ve kapitalizmin ötesinde alternatifler arayışındaki siyasal ve sosyal hareketler için geçerli değil. Aynı zamanda, neoliberal politikalara karşı toplumcu seçenekleri genişletmek amacındaki sosyal demokrat

belediyecilik anlayışı için de elzem durumda. Kentsel müştereklere ilişkin kuramsal çerçeve, ikinci bölümde ortaya koyduğumuz biçimde, altı temel eksenin altını çiziyor. Bunlar hem kentte müştereklere [ve onu gerçekleştiren topluluklara] nasıl yaklaşmamız gerektiğini; hem de müşterek aracılığıyla yerel demokrasiyi nasıl filizlendirebileceğimizi açıklıyor. Bu bağlamda, müşterekler perspektifiyle yerel demokrasiyi inşa etmek için dört temel kentsel politika gündemi karşımıza çıkıyor:

- 1] Kente Aidiyeti Güçlendirme,
- 2] Hemşehrilikler Arası Güvenin Tesisi,
- 3] Kente Dair Bilginin Paylaşımı ve
- 4] Kentte Örgütlenme Becerisini Geliştirme.⁴⁸

Bu yazı, belirttiğimiz dört temel kentsel politika gündemi üzerinden, İzmir kentine dair seçilmiş kentsel müşterek örnekleri bağlamında bir tartışma gerçekleştirdi. Amacımız, sorulara yanıt vermek yerine; eleştirel tartışmalar yürütmek, kilit sorular sormak ve bunlar aracılığıyla geleceğe yönelik araştırmalara yön vermek. Müşterekler siyasetinin çerçevesi dâhilinde; aidiyetin/hemşehrilik duygusunun, karşılaşmanın, güvenin ve dayanışmanın, bilgi üretiminin ve örgütlenebilme gücünün, yerel demokrasi açısından ne kadar önemli olduğu ortada. İzmir'de bunları gerçekleştirebilecek potansiyeller taşıyan çeşitli hareketler ve projeler, demokratik kurumlar ve tabandan inisiyatifler var. Her birinin yapısı ve dinamikleri, kamusal ve müşterek ayrımındaki konumları, ortak kaynaklara yaklaşımları, eşit erişim ve müşterek sorumluluk gibi kolektif ilkeleri uygulama biçimleri, farklılıklar gösteriyor. Üçüncü bölümde tartışmaya açtığımız üzere, bazıları kentsel müştereklere ilişkin güçlü bir potansiyel barındırırken; bazılarıysa bu potansiyelden [ve/veya onları harekete geçirebilecek kaynaklardan ve araçlardan] uzak görünüyor. Tüm bunların sebeplerini ve sonuçlarını derinlemesine bir biçimde ortaya koymak için, müştereklere ilişkin kuramlardan beslenen niteliksel yöntemlerle kurgulanmış saha çalışmalarına ihtiyacımız var.

Kentin bütünüyle bir müşterek olarak tahayyül edilebilmesi, ancak yerel demokrasinin olanaklarını genişletebildiğimiz ölçüde mümkün. Bu da, kapitalist birikim stratejileri ve iktidar mücadeleleriyle dolu zorlu bir kentsel siyaset alanında, sabırla kentsel müştereklere dair mücadeleyi geliştirebilmemizi gerektiriyor. Gündelik yaşamın içerisinde gelen, ortak zenginliğimiz temelinde oluşturduğumuz birliklikler, müştereklerimizi savunmayı hedefleyen demokratik kurumlar, sivil örgütler, toplumsal hareketler ve alternatif bir yaşamın imkânlarını deneyimleyen tabandan inisiyatifler, bugün her zamankinden daha değerli.

⁴⁷ Ulaş Bayraktar, "Kamuyu Kamulaştıran Toplumcu Belediyeler İçin Geçmişten Alınabilecek İlham Üzerine", ed. İ. İzci, *Katılımcı Yerel Yönetim*, Kalkedon Yay., İstanbul, 2013, s. 51-68.

⁴⁸ Ulaş Bayraktar, *Sürdürülebilir Kentler: Yerel Müşterekler Siyaseti İçin e-Katılım*, TESEV Sürdürülebilir Kalkınma Raporları, TESEV Yay., 2016.

Kaynakça

- Adaman, Fikret, Akbulut Bengi, Kocagöz Umut. ed., *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, Metis Yay., İstanbul, 2016.
- Akbulut, Bengi. "Savunmadan İnşaya Müşterekler", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.
- Bakker, Karren. "Meta'ya Karşı 'Müşterekler': Küresel Güneyde Alternatif Küreselleşme, Özelleştirme Karşıtlığı ve Suyun İnsan Hakkı Olarak Tanınması", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.
- Bayırbağ, Mustafa & Penpecioglu, Mehmet. "Urban Crisis: Limits to Governance of Alienation", *Urban Studies*, [Special Issue Article] doi: 10.1177/0042098015617079, 2015.
- Bayraktar, Ulaş. "Kamuyu Kamulaştıran Toplumcu Belediyeler İçin Geçmişten Alınabilecek İlham Üzerine", İzci. ed., *Katılımcı Yerel Yönetim*, Kalkedon Yay., İstanbul, 2014, s. 51-68.
- Bayraktar Ulaş. *Sürdürülebilir Kentler: Yerel Müşterekler Siyaseti İçin e-Katılım*, TESEV Sürdürülebilir Kalkınma Raporları, TESEV Yay., 2016.
- Caffentzis, George & Federici, Silvia. "Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.
- Castells, Manuel. *The Urban Question*, Arnold, London, 1977.
- Castells, Manuel. *City, Class and Power*, The Macmillan Press, London, 1978.
- Chatterton, Paul. "Kentsel Müştereği Aramak: Mekansal Adalet Tartışmalarına Bir Katkı", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.
- De Angelis, Massimo. "Krizler, Hareketler ve Müşterekler", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.
- Gidwani, Vinay & Baviskar, Amita. "Kentsel Müşterekler", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.
- Glassman, Jim. "Primitive Accumulation, Accumulation by Dispossession, Accumulation by 'Extra-economic' Means", *Progress in Human Geography*, Vol. 30, Issue 5, 2006.
- Hardt, Micheal & Negri, Antonio. *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2004.
- Hardt, Micheal & Negri, Antonio. *Ortak Zenginlik*, çev. Efla Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2011.
- Harvey, David. *The Urban Experience*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1989.
- Harvey, David. "New Imperialism: Accumulation by Dispossession", Vol. 40, *Socialist Register 2004: The New Imperial Challenge*, 2004.
- Holloway, John. *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*, İletişim Yay., 2015.
- İzmir Akdeniz Akademisi. Web Sayfası <http://www.izmeda.org/> [Erişim: Eylül, 2018].
- İzmir Tarih. <http://www.izmirtarih.com.tr/> [İzmir Tarih Projesi web sitesi. Erişim: Eylül, 2018].
- Kapılar. Kapılar Dayanışma Evi Facebook Sayfası <https://www.facebook.com/izmirkapilar/> [Erişim: Eylül, 2018].
- Kültürpark Çalıştay. Kültürpark Çalıştay Sonuç Raporu, [http://www.izmimod.org.tr/v2/uploads/files/kulturparkcalistayisonucrapor\[2\].pdf](http://www.izmimod.org.tr/v2/uploads/files/kulturparkcalistayisonucrapor[2].pdf) [Erişim: Eylül, 2018].
- Lefebvre, Henri. *The Survival Of Capitalism*, St. Martin's Press, 1976.

Lefebvre, Henri. *The Production of Space*, Blackwell Publishers, Oxford, 1991.

Lefebvre, Henri. *The Urban Revolution*, University of Minnesota Press, 2003.

Merrified, Andy. *The Politics of the Encounter: Urban Theory and Protest Under Planetary Urbanization*, University of Georgia Press, 2013.

Ostrom, Elinor. "Müşterekleri Yeniden Tanımlamak", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde, ed. F. Adaman, B. Akbulut & U. Kocagöz, Metis Yay., İstanbul, 2016.

Penpecioglu, Mehmet. "Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı: Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler", *Birikim*, Sayı 270, 2011, s. 62-73.

Saunders, Peter. *Urban Politics: A Sociological Interpretation*, Hutchinson Publishing Group, London, Huthinson, 1983.

Stavrides, Stavros. *Common Space: The City As Commons*, London, Zed Books, 2016.

TMMOB İİK. Kültürpark Projesi Değerlendirme Raporu, <http://www.tmmobizmir.org/?p=2824> [Erişim: Eylül, 2018], 2016.

Tekeli, İlhan. *Türkiye İçin Siyaset ve Demokrasi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2011.

Tekeli, İlhan. *Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2012.

Zibechi, R. *Dispersing Power: Social Movements as Anti-State Forces*, AK Press, 2016.

Women in Local Politics in Izmir

Lucie DRECHSELOVA
[PhD., Charles University-Prague]

ABSTRACT ÖZET

Izmir is a metropolitan city on the Aegean Coast which represents a suitable case for studying local politics from gendered perspective because it offers the panorama of all major political parties. In the metropolitan municipal council, women represent 16% of the members. There are also three women mayors in the province. With these levels of representation Izmir finds itself above the national average of 10.72% female councilors. However, given the progressive image from which the city benefits as well as its membership in the United Nations' program Women Friendly Cities, the entrenched under-representation of women in local politics becomes more than clear.

This presentation focuses on descriptive rather than substantive women's representation. It is based on a doctoral research and interviews done between 2015 and 2016. It seeks to answer the following questions: who are elected women councilors in Izmir? What are their profiles and their entry points into politics? What is their intra-party career? Is being a woman a resource or a stigma? What difficulties do they encounter?

The comparative perspective is beneficial in answering these questions. Besides comparing several political parties, examples from other cities are also employed to stress Izmir's specificities. The work draws upon the combination of two bodies of literature: French tradition of political sociology (Bourdieu, Sawicki, Offerle) and anglo-saxon literature on neo-institutionalism [including the concepts of intersectionality and agency].

Keywords: Local Politics, Women's Representation, Quota, Municipal Council, Political Parties.

İZMİR YEREL SİYASETİNDE KADINLAR

İzmir, tüm büyük siyasi partilerin panoramasını sunuyor olması nedeniyle, yerel siyasette toplumsal cinsiyetin temsili üzerine bir araştırma için uygun bir örnektir. İzmir Büyükşehir Belediyesi meclisinde kadınlar, üyelerin %16'sını oluşturmaktadır. Aynı zamanda, İzmir'in ilçelerinde üç kadın belediye başkanı bulunmaktadır. İl genelinde %10,72'lik kadın meclis üye oranıyla İzmir, ülke ortalamasının üzerindedir. Ancak, Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kentler programına üye bir kent olan İzmir, tüm ilerici imajına rağmen, yerel siyasette kadınların süregelen yetersiz temsili de belirgin biçimde gözlemlenebildiği bir kentsel coğrafya niteliği arz etmektedir.

Bu çalışma, 2015-2016 yılları arasında yapılan bir doktora araştırmasının verilerinden hareket ederek yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Çalışmamız, şu soruları yanıtlamayı amaçlamaktadır: İzmir'de seçilmiş kadın meclis üyeleri kimlerdir? Özgeçmişleri ve siyasete girişleri nasıldır? Parti içi kariyerleri nasıldır? Kadın olmak bir avantaj mıdır, yoksa bir engel mi? Hangi zorluklarla karşılaşılıyorlar?

Karşılaştırmalı bir bakış açısı, bu soruları yanıtlarken faydalıdır. Birçok siyasi partiyi karşılaştırmının yanı sıra, İzmir'in özelliklerini vurgulamak için diğer şehirlerden de örnekler kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizi, iki kuramsal gövdenin bulunduğu literatürü esas almaktadır: Fransız siyasal sosyoloji geleneği [Pierre Bourdieu, Frédéric Sawicki, Michel Offerle] ve Anglosakson feminist ekolün neo-kurumsallaşma eleştirisi.

Anahtar Kelimeler: Yerel Siyaset, Kadın Temsili, Kota, Belediye Meclisi, Siyasal Partiler.

Introduction

There are several reasons why Izmir represents a suitable case study of gendered representation in local politics. Firstly, it offers a panorama of all major political parties [CHP, AKP, MHP, HDP¹]. Secondly, it features female political representation above the national average²: after the 2014 local elections, women represented 16% of the

metropolitan municipal council members³ while the national average was 10.72% of female councilors.⁴ Lastly, Izmir is also among the signatories of the European Charter for Equality of Women and Men in Local Life⁵ and was included, in 2006, to the first stage of the United Nations' project "Women Friendly Cities" [Kadın Dostu Kent]. Given Izmir's image as a progressive and liberal city as well as its membership in the Women Friendly Cities Project, the enduring under-representation of women in its local governments thus remains a puzzle to which this contribution seeks to bring some clarity.

This paper builds upon a PhD research that I conducted in several cities in Turkey between 2015 and 2016, focusing on the entry points of women into local politics. It is a result of an extensive fieldwork which -in the case of Izmir-comprises 3 months of non-participatory observation and more than 50 interviews [mainly with municipal councilors, party officials, female candidates, and women *muhtars*]. Even though not exclusively, I mainly focused on Izmir's central districts, such as Konak, Karşıyaka, Bornova and Bayraklı. Rather rare were my visits to other districts, such as Urla or Menemen. There are also districts I didn't have a chance to visit, such as Beydağ or Torbalı. During my stay, I followed the sessions of municipal councils, took part in municipal seminars and projects of Women's assemblies [Kadın Meclisleri], and I met with members of women's branches of the four political parties.

Studies on women's political representation in Turkey often privilege women's national political participation over the local participation and the substantive representation⁶ over the numerical [descriptive]⁷ representation. Scholarly works about substantive representation are concerned with policy outcomes and women's impact on them.⁸ In this paper, I intend to shift the attention back towards "descriptive" representation arguing that it is not only about numbers, but also about processes and that in order to understand any policy outcomes, the socio-economical background of legislators, on national and local level, as well as their political experience are crucial. Looking at profiles and political careers of elected women also helps to uncover

³ "İzmir Büyükşehir Belediyesi Meclis Üyeleri," izmir.bel.tr, <https://www.izmir.bel.tr/MeclisUyeleri/131/tr>.

⁴ "2014 Yerel Yönetim Seçim Sonuçları," *Kadın Koalisyonu*, June 22, 2014, <http://kadinkoalisyonu.org/2014-yerel-yonetim-secim-sonuclari/>.

⁵ "Charte Européenne Pour l'égalité Des Femmes et Des Hommes Dans La Vie Locale" [Innsbruck: Conseil des Communes et Régions d'Europe, mai 2006]. The Turkey's signatories in 2015: Adana, Antalya, Bornova, Bursa, Büyükçekmece, Çankaya, Denizli, Izmir, Kars, Nevşehir, Tarsus, Trabzon.

⁶ Sandra Grey, "Numbers and Beyond: The Relevance of Critical Mass in Gender Research," *Politics & Gender* 2, no. 4 [December 2006]: 492–502.

⁷ Stacy G. Ulbig, "Gendering Municipal Government: Female Descriptive Representation and Feelings of Political Trust," *Social Science Quarterly* 88, no. 5 [December 2007]: 1106–23; Adrienne R. Smith, Beth Reingold, and Michael Leo Owens, "The Political Determinants of Women's Descriptive Representation in Cities," *Political Research Quarterly* 65, no. 2 [June 2012]: 315–29.

⁸ See for instance in Turkey: Ahu Sumbas and Berrin Koyuncu, "Discussing Women's Representation in Local Politics in Turkey: The Case of Female Mayorship," *Women's Studies International Forum*, no. 58 [2016]: 41–50.

mechanisms of political parties' selection process as well as underlying gender-based discrimination in politics.

In sum, this paper seeks to answer the following questions: Where does Izmir stand in all-Turkey comparisons regarding women's political representation? Who are the elected female councilors in Izmir? Is being woman a resource or a stigma? In answering these questions, the research draws upon two bodies of literature: the French political sociology⁹ and the Anglo-Saxon feminist critique of neo-institutionalism.¹⁰

1. Situating Izmir

There is relatively little statistical data that would help us to situate Izmir on the scale of gender equality in Turkey. TEPAV's¹¹ Comparative Gender Equality Scorecard for 81 Provinces is somewhat an exception. Published in 2014 and in a reduced and amended version again in 2016 and in 2018, it features data that allow for some level of inter-provincial comparison. TEPAV generates two indicators: the Local Gender Equality Index and the Local Gender Empowerment Index [the latter is put together by ranking women's comparisons across cities without comparing them to men]. Izmir's standing in the reports evolved over the years in a surprising and significant way.

Between 2014 and 2016, Izmir registered a spectacular rise, grumping from the 24th to the 6th position in terms of gender equality.¹² Izmir was [together with Ankara and Istanbul] the city with the highest proportion of female university graduates [13.64%]¹³ and female municipal employees.¹⁴ However, in the latest report, published in March 2018, Izmir was no longer among the "top ten" cities registering a drop of 7 places [from 6th to 13th position].¹⁵ This underlines the non-linearity of the evolution in women's empowerment with no guaranty of progressive betterment. It also relativizes

⁹ Pierre Bourdieu, "La représentation politique [Éléments pour une théorie du champ politique]," *Actes de la recherche en sciences sociales* 36, no. 1 [1981]: 3–24; Frédéric Sawicki, "Configuration sociale et genèse d'un milieu partisan. Le cas du parti socialiste en Ile-et-Vilaine," *Sociétés Contemporaines* 20, no. 1 [1994]: 83–110; Michel Offerlé, "Le champ politique national," in *La Sociologie de la vie politique française*, Repères [Paris: La Découverte, 2004], 17–32; Delphine Dulong, "Des Actes d'institution d'un genre particulier, les conditions de légitimation des femmes sur la scène électorale [1945-2001]," in *La Politisation*, ed. Jacques Lagroye [Paris: Belin, 2003], 425–43.

¹⁰ Elin Bjarnegård and Meryl Kenny, "Comparing Candidate Selection: A Feminist Institutional Approach," *Government and Opposition* 51, no. 03 [July 2016]: 370–92; Fiona Mackay, Meryl Kenny, and Louise Chappell, "New Institutionalism Through a Gender Lens: Towards a Feminist Institutionalism?," *International Political Science Review* 31, no. 5 [November 2010]: 573–88; Joni Lovenduski, "The Dynamics of Gender and Party," in *Women, Gender, and Politics: A Reader*, ed. Mona Lena Krook and Sarah Childs [Oxford; New York: Oxford University Press, 2010], 81–86; Meryl Kenny, "A Feminist Institutional Approach," *Politics & Gender* 10, no. 04 [December 2014]: 679–84; Elin Bjarnegård, "Clientelist Networks and Homosocial Capital," in *Gender, Informal Institutions and Political Recruitment* [London: Palgrave Macmillan UK, 2013], 151–181.

¹¹ TürkiyeEkonomiPolitikalarıAraştırmaVakfı – The Economic Policy Research Foundation of Turkey.

¹² Kavas Urul, *81 İl İçinToplumsalCinsiyetEşitliğiKarnesi - 2016*, 7.

¹³ HülyaDemirdirek and ÜlkerŞener, *81 İl İçinToplumsalCinsiyetEşitliğiKarnesi* [Ankara: TEPAV, 2014], 40.

¹⁴ Demirdirek and Şener, 47.

¹⁵ Asmin Kavas, "Comparative Gender Equality Scorecard for 81 Provinces in Turkey," *TEPAV* [blog], March 23, 2018, <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4324>.

the role that the liberal image of the city of Izmir can play in ensuring lasting improvement in gendered power relations. However, the TEPAV's report doesn't provide elements to explain Izmir's fluctuation in the ranking. It specifically notes that compared to health, education and employment situation, "the difference in the representation rates of women in the municipal council appears to be the indicator with the most significant impact"¹⁶ on city's change in the ranking. While the levels of women's representation increased between 2009 and 2014 and contributed to Izmir's rise to 6th position, between 2014 and 2018, the number of women in municipal councils in Izmir didn't change, which leaves us without clues to analyze the subsequent drop to 13th position in 2018.¹⁷ It is one of the flaws of the TEPAV report that the numbers are presented rather mechanically without deeper analysis of their significance.¹⁸

From the institutional standpoint, Izmir's panorama is rich and evolving. Historically, Izmir's Bornova district holds a notable primacy to be one of the first districts in Turkey to have created, in 1991, a Centre for Support and Solidarity of Women [*Kadın Danışma ve Dayanışma Merkezi*].¹⁹ Since then, several Women's assemblies [*Kadın Meclisleri*] were created, encouraged by the Women Friendly Cities project, be it at the level of metropolitan municipality [*büyükşehir*]²⁰ or the districts [*ilçeler*]. These assemblies are meant to act as a civil society body federating the NGOs and other relevant actors in the field of women's status. In Izmir, the first equality committee within the Special Provincial Assembly [*İl Özel Meclisi*] was created shortly after the committee was established in the Parliament in 2009. An attempt to make these committees permanent also came from Izmir [from one of the female members of the provincial council] and reached the Parliament in the form of a bill but wasn't accepted. Over time, the existence of the equality committees in Izmir's district councils became a rule rather than an exception, a development that is far from being granted in other provinces in Turkey. There are also women's departments within the municipal bureaucracies. They are mainly dealing with women's employment and fight with gender-based violence, for instance Izmir's metropolitan municipality operates a shelter for victims of violence.

Amid its dynamism and diversity, this web of actors displays a major flaw: the lack of institutionalized communication and cooperation. The word "institutionalized" is to be stressed. One could note [at least in 2015 and 2016] that the gender equality committee in metropolitan municipality met only sporadically and that the understanding

¹⁶ Kavas.

¹⁷ Asmin Kavas, "Karşılaştırmalarla 81 İl İçinToplumsalCinsiyetEşitliğiKarnesi - 2018," 81 İl İçinToplumsalCinsiyetEşitliğiKarnesi [Ankara: TEPAV, March 8, 2018].

¹⁸ Furthermore, the considerable difficulties related to any quantitative endeavour in Turkey are also not fully addressed in TEPAV's 2016 and 2018 reports.

¹⁹ "Bornova Kadın DayanışmaMerkezi 20 Yaşında," *Ege'de Son Söz*, June 1, 2011, <http://www.egedesonsoz.com/haber/bornova-kadin-dayanisma-merkezi-20-yasinda/794524>.

²⁰ Together with Istanbul and Ankara, Izmir was among the first three metropolitan municipalities [*büyükşehirbelediyeleri*] established in 1984.

about how this committee is meant to function varied substantially. For some, it was a pro-active body that could initiate municipal projects. For others, it was an idle grouping only to be reassembled when the council tasks it with a file – which in practice is almost never. However, the committee could theoretically have the competence to oversee the totality of municipal activities if “gender mainstreaming” was in place [this would allow for the generalization of gender-sensitive analysis of all policies]. Municipal councilor Alev gave the following comment while asked about the possibility of the gender equality committee reviewing every text: « *It could be done. But it would require that other committees transmit us their files. For this, someone needs to think that this is appropriate; someone needs to insist on it.* »²¹ Gender mainstreaming appeared out of horizon of possibilities at that time.

Izmir is also a politically polarized space where differences in political affiliation as well as personal antipathies render cooperation more difficult. However, in spite of this polarization, the Women’s assembly of the metropolitan municipality had a non-negligible federative function. In 2016, its working group “Women and Politics” was joined not only by women close to the party locally in power [CHP], but also by feminists and women from the pro-Kurdish HDP. In this, it was a space of dialogue. Other elements indicative of the lack of cooperation were the fact that the members of some district committees were awaiting directives from the hierarchically superior metropolitan gender equality committee, even though they could initiative projects independently from it. Members of women’s assembly [*Kadın Meclisi*] didn’t have any regular contacts with the metropolitan bureaucracy tasked with overseeing women-related policies. In addition, members of women’s assembly never attended the deliberation of the metropolitan council’s committee on gender equality.

Amid these observations, Izmir is a vibrant environment for women’s NGOs and is frequently involved in local, national and international projects. One of such projects was the “Local Monitoring Workshop” [*Yerel İzleme Atölyesi*], supervised by CEID, the Association for Monitoring Gender Equality [*Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği*], which took place in September 2018.

In the context of the lack of institutional cooperation between the atomized actors in the city of Izmir, individual efforts of several “exceptional” women stand out. Thanks to them, important precedence or innovative practices can see the light of the day, such as the adoption of statutes for the municipal equality committee in Gaziemir district. The existence of statutes allows the committee to conduct surveys about the gender composition of the municipality and to ask for financing for its projects. The instigator of the statutes, municipal councilor Zeynep²² was among those prominent women who initiate institutional change. However, often times, changes remain limited to these women’s period of office. This is where the lack of “institutionalized

cooperation” takes its full sense – if it was in place, it would ensure the existence of permanent mechanisms of cooperation between the diverse women’s institutions in Izmir.

2. Women Local Politicians: Between Muhtars and Mayors

There are several scales to be considered in local politics with regard to women’s representation. At the top of local hierarchy, there are women mayors. Before the 2014 local elections, ten women were elected mayors in the history of Izmir.²³ In 2014, three more women accessed this top elective office: in Konak, Urla and Kiraz. On the other side of the local hierarchy are women *muhtars*, elected neighborhood representatives who fall within the ambit of the Ministry of Interior. Izmir stands well in all-Turkey comparison with the second highest number [80] of women *muhtars* after Istanbul.²⁴ Even though *muhtarlık* is an intriguing institution also from a gendered perspective and I had a chance to interview almost two dozens of female *muhtars*, the topic is beyond the scope of this paper. The core of the following argument is about women municipal councilors [mostly on the district level] who happen to be situated hierarchically “between *muhtars* and mayors” as this section’s title suggests.

2.1. Women’s Descriptive Representation in Izmir

There were 16.8% of women councilors in Izmir’s metropolitan municipality after 2014 municipal elections.²⁵ The majority of elected members of the council [67%] were from the Republican People’s Party [*Cumhuriyet Halk Partisi*, CHP] and out of these, 19.8% were women. Women were systematically better represented in district councils rather than in metropolitan council. This is due to the nomination process to the metropolitan council: only the district mayors and a certain proportion of district councilors qualify for the membership. Thus, in all Izmir’s assemblies [including districts] the proportion of female politicians reaches a slightly higher level, 18.7%.²⁶ While this gap is telling about the position that women have on candidate lists, its relatively small size indicates that in Izmir, women are positioned on the lists in a rather balanced way [they are not all concentrated towards the end of the list which would impede their access to metropolitan municipality].

It is rare to encounter comparisons of women’s representation at the provincial level and it is even rarer to look into the district variations, which in case of Izmir are

²³ İzmir Büyükşehir Belediyesi, *Siyasette İzmir’in Kadınları, Milletvekilleri, Belediye Başkanları, Belediye Meclis Üyeleri (1930-2014)*, volume 1 [Izmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2014].

²⁴ “Türkiye Geneli Kadın Muhtar Sayısı”, *Muhtarlar Konfederasyonu*, <http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/tuzuk/19c3%A7erik/51-turkiye-geneli-kadin-muhtar-sayisi.html>. In 2014, 99 women muhtars were elected in Istanbul and 77 in Ankara.

²⁵ “İzmir Büyükşehir Belediyesi Meclis Üyeleri.”

²⁶ This trend was also true in previous years. For instance, in 2004, women accounted for 2.8% metropolitan councillors while they were 5% in districts. In TEPAV’s report, the levels of women’s representation are considered for all assemblies in the province: out of 600 council members, 138 were women. Erbay Arıkboğa, “Yerel Yönetimlerde Temsil ve Kadın Üyeleri: Kadın Adayların Önündeki Görünmez Engeller,” *Türk İdare Dergisi* 81, no. 463–464 [2009]: 37; Kavas, “Karşılaştırmalarla 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi - 2018,” 37.

²¹ Alev, municipal councillor in Izmir, interviewed on 7.7.2015. Her name has been changed.

²² Zeynep, municipal councillor in Izmir, interviewed on 23.6.2015. Her name has been changed.

significant. Firstly, I shall address the distribution of municipal seats based on political affiliation. In 2014, Republican People's Party [*Cumhuriyet Halk Partisi*, CHP] won half of elective offices in Izmir but its hold on the city has been decreasing: the party won 55.2% of seats in 2009 and 49.5% in 2014. The Justice and Development Party [*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP] on the other hand increased its vote share from 30.7% to 35.9%. Out of the 30 districts, 22 were won by the CHP and 6 by the AKP. The Nationalist Action Party [*Milliyetçi Hareket Partisi*, MHP] remained represented at a stable level between the two ballots [7.2% and 7.9%]. Finally, the Democratic Peoples' Party [*Halkların Demokratik Partisi*, HDP] increased its vote share from 0.6% in 2009 to 3.4% in 2014, a rise which didn't result in any mandate as the local elections are also subjected to the 10% electoral threshold.²⁷

In all, CHP elected 25% of women in Izmir not only in central but also in peripheral districts. It is indeed notable that the gap in women's representation between the urban and rural areas is rather small.²⁸ In total, eleven districts displayed a level of women's participation surpassing or neighboring the 20%²⁹. In absolute numbers, Bayraklı is at the top of the ranking [out of 10 elected women 8 were from CHP], followed by Balçova, Gaziemir, Karşıyaka, and Konak [with CHP electing over 80% of female members of the council]. There were also four districts in Izmir where women were less than the 10.72% national average [Bayındır, Kemalpaşa, Kınık and Selçuk].³⁰ In Beydağ, no female councilor was elected [8 councilors from the CHP were all men].³¹

The municipalities won by the governmental AKP displayed lower levels of women's representation with the exception of Torbalı [5 women from AKP in the council] and Ödemiş [3 women from AKP in the council]. Overall, the AKP elected 20% of women among its Izmir councilors, which is not significantly lower than the CHP. The issue of headscarf has been highly politicized in Turkey. However, in local governments, partly shed from the media spotlight concentrated on the Parliament, women with headscarves were less likely to face public confrontation.³² Partly remedying to

the exclusion of women with headscarf from politics, the AKP appears as the only party to have elected councilors with headscarf in Izmir even though the exact number is difficult to establish [I was able to identify 6 councilors with headscarf].³³ At the same time, the majority of AKP councilors were not wearing headscarf in Izmir.

The Nationalist Action Party [MHP] finished generally second or third in Izmir's ballots. The MHP appeared to have the lowest proportion of women in elective offices [13.2%] in the city. However, it is of interest to note that the only MHP member of municipal council of Gaziemir was a woman. To complete the picture, the case of the HDP, pro-Kurdish leftist party, is to be considered. The party implemented a 40% quota in its candidate lists. Also, in accordance with the co-chairing system [*eşbaşkanlık*], it presented one woman and one man as candidates to share the office of mayor may the party had won any municipality.³⁴ It is notable that almost a half, 13, of the "official" HDP's candidates were women.³⁵ The party received its lowest vote-share in Beydağ [0.19%], and its highest score in Menemen [7.23%] and Torbalı [6.44%]. Only in Konak district, the HDP vote exceeded the MHP.

2.2. Elected Women: At the Intersection of the Privilege

One of the main outcomes of the five dozens of semi-directed interviews I carried out in Izmir was the similarity of profiles and socio-economic backgrounds of female municipal councilors across parties. There was clearly one dominant group of highly educated professional women, university graduates with good economic standing, who were mostly married with two children. This has not always been the case. In the 1970s, Şirin Tekeli wrote about female local politicians that they were housewives who graduated from primary school, at best from high school.³⁶ The current dominant profile is thus an elite one. It corresponds to the general improvement in the socio-economic status of women but also to the rising importance of local governments because elite women consider local elected office appealing.

Ayten Alkan [analyzing the 2004 municipal elections] considered that the perceived technicality of the municipal work is one of the discriminating factors against women. It can be said that progressively women accommodated to this situation and their technical expertise became one of their resources in their bids for elected office.³⁷

²⁷ Rabia Bahar Üste, "Yerel Siyaset ve Yerel Demokrasinin 30 Mart Yerel Seçimlerine Etkileri," *Mahalli İdareler Dergisi* 2, no. 17 [2014]: 39.

²⁸ This is not the case in other provinces, notably in Trabzon, where women are missing in 10 out of 18 districts while in central Ortahisar district their proportion mirrors the national average.

²⁹ Among the central districts, it is the case of Balçova, Bayraklı, Karşıyaka and Konak. Among the peripheral districts, it is the case for Çeşme [26.7%], Dikili [26.7%], Foça [20%], Gaziemir [29%], Narlıdere [28%], Ödemiş [22.6%], and Torbalı [22.58%]. Statistics compiled based on official municipal websites.

³⁰ Bayındır [council majority of CHP, 6.7% of women], Kemalpaşa [council majority of AKP, 8% of women], Kınık [council majority of AKP, 6.7% of women], Selçuk [council majority of CHP, 6.7% of women].

³¹ "Beydağ Belediyesi Meclis Üyeleri," *Yerelnet*, https://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_meclisi_uyeleri.php?belediyeid=129790.

³² Paradoxically, in 2009, in Trabzon, one of the AKP council members faced criticism because she took away her headscarf before the council meeting even though she was wearing it on campaign posters. "Saadet Çoban Son Nokta'yı Koydu," *HABER61*, April 22, 2009, <https://www.haber61.net/bolgeles/saadet-coban-son-noktayi-koydu-h35420.html>.

³³ This number is to be taken with precaution as the method of identification of concerned municipal councillors relied on official municipal sources, local press and Internet. Several district websites do not feature the photos of the councillors, which complicated assembling of the data.

³⁴ Gülizar Aytekin, "İzmir'de Seçime Giderken," *Amargi Dergi*, special issue [March 1, 2014], <http://www.amargidergi.com/yeni/?p=346>.

³⁵ The co-chairing system was legalized for political parties in 2014, but remained illegal for the municipalities at the time of writing of this contribution. "Demokratikleşme Paketi Yasalaştı; Farklı Dillerde Propaganda Serbest," *T24*, March 2, 2014, <http://t24.com.tr/haber/demokratikleşme-paketi-yasalasti/252355>.

³⁶ Şirin Tekeli, "Women in Turkish Politics," in *Women in Turkish Society*, ed. Nermin Abadan-Unat [Leiden: Brill, 1981], 305.

³⁷ Ayten Alkan, "Gendered Structures of Local Politics in Turkey," *Digest of Middle East Studies* 18, no. 1 [Spring 2009]: 31–56.

Today, the professional environments of law, economics, architecture, engineering and entrepreneurship represent gendered recruitment pools for female local politicians and these are the occupations that correspond to the domains of municipal action. The case of Simge, municipal councillor elected in 2014, can help to illustrate who is nowadays the “typical” female municipal councillor in Izmir: Simge is a daughter of a small business owner and stay-at-home mother; her and her two siblings hold a university degree. Herself, she is an engineer. Married to a local manufacturer, she is a mother of two. In her early fifties, she retired from her job and opened her own business. She used to be active in the professional chamber and was also involved with KA-DER, Association to Support Women Candidates [Kadın Adayları Destekleme Derneği].³⁸

Several distinctions can be made about female councillors’ profiles based on their political party’s affiliation. On the one hand, in the CHP, women were more likely to hold public office and work in the education sector before being elected to the municipal hall. This has an impact on the age groups represented within the party with higher proportion of politicians aged over fifty as the political activity and party membership are forbidden for public employees. Couple of my interviewees even stated that they sought formal party affiliation on the day of their retirement.³⁹ Members of the CHP were also more likely to have experience from trade unions. Within the AKP and the MHP, the business circles were slightly better represented and women were mostly members to multiple charitable organizations.

The origin of female municipal councillors confirms the fact that Izmir is an immigration-receiving province. If the majority of my interviewees were originally from a different province, they are far from being new-comers to the city: Fatma was from Aydın, Sevim was from Kars but lives in Izmir since 1966, Demet is also from Kars, residing in Izmir for several decades, Alev was born in Diyarbakır but lives in Izmir since her early childhood, Zeynep is from Dersim but lives in Izmir for forty years, Begüm is from Manisa but lives in Izmir since 2005.⁴⁰ The geographical origin is a salient resource in politics given the importance of “*hemşehri*” associations [associations of descendants from the same city]; candidates are included to the lists because they can attract population based on their common belonging. However, I couldn’t identify the use of the *hemşehri* capital by my interviewees to advance their political careers. They appeared to rather mobilize their scholarly and professional achievements rather than the place of origin even though this appeared as important resource for male councillors.

Another feature through which the councillors’ backgrounds can be compared across parties is the presence or the absence of family political heritage. Interestingly, about half of my interviewees didn’t have politically active family members, contemporary or past. In spite of the political socialization theories that underline the importance of primary

socialization, secondary socialization that happens in teenage and adult life, in university campuses, work and other environments⁴¹, proved to be decisive in the entry into politics for about half of municipal councillors. In case of those who have family precedents in politics, several instances of conversion appeared on both sides of the political spectrum, mostly between the CHP and the AKP. Some of my interviewees affirmed that they managed to change the voting behavior of their parents.⁴² In other cases though, the political disagreements created a breach in the extended family, such as was witnessed by Alev, CHP municipal councillor, whose father is also a CHP supporter. Two of her aunts, however, hold intra-party function in the AKP and, according to Alev, political disputes are regular ingredient of the family reunions.⁴³ On the contrary, the nationalist party MHP and the pro-Kurdish parties witness much more stability in affiliation throughout the family lineage.

If there is a dominant “typical” profile of female councillor, there is also an “a-typical” profile. There are politicians who do not have a university degree or who do not come from a financially secured environment. They can mostly be found in the HDP, which is also a party where women are most likely to call themselves feminists. It is also where the highest proportion of human rights advocates and trade unionists are represented. Women who got involved in radical leftist groups before the 12 September 1980 military coup are also part of this “a-typical” group. Interestingly, their careers took a double turn: either they got more systemic and joined the CHP, or they eventually joined the HDP. It means that there is a slight overlap between these two parties in terms of political trajectories of female politicians but it is limited to this group of women socialized to politics in the pre-September 12 era.

2.3. Women’s Political Careers

A lot more can be said about profiles of female local politicians in Izmir, but for the account not to remain static, it is time to consider the evolution of women’s careers. It would be naïve to consider that one’s political career is reduced to her ambition and capacities. On the contrary, most female candidates are excluded by the process of the intra-party candidate selection. Even though the intra-party directives on women’s representation are often not respected, the situation in Izmir is somehow better than the national average. For instance, the CHP seemed to have placed at least 25% of women on candidate lists [even though the 2014 quota level was already at 33%]. Within the AKP, the informal rule that one in every three candidates should be a woman was sidestepped many times, but was much more respected in Izmir than in other provinces [such as Trabzon].

⁴¹ Anne Muxel, “Les jeunes et la politique : entre héritage et renouvellement,” *Empan* no50, no. 2 [2003]: 62–67; Lucie Bargel, “Socialisation Politique,” in *Dictionnaire Des Mouvements Sociaux*, ed. Olivier Fillieule, Lilian Mathieu, and Cécile Péchu, Références [Paris: Presses de Sciences Po, 2009], 510–17; Muriel Darmon, *La Socialisation*, 3rd ed., 128 : sociologie [Paris: Armand Colin, 2016].

⁴² The parent conversion was mentioned by municipal councillor Bahar, interviewed on 7.6.2016 and her name has been changed.

⁴³ I interviewed municipal councillor Alev on 7.7.2015. Her name has been changed.

³⁸ I interviewed municipal councillor Simge on 3.7.2015 in Izmir. Her name has been changed.

³⁹ This is the case of the municipal councillor Ceyda, interviewed 8.6.2016. Her name has been changed.

⁴⁰ All names have been changed.

According to one female politician, in order to succeed in politics, one needs “time, money and good fate” [summarized in Turkish in much more euphonious way as “*vakit, nakit, nasip*”].⁴⁴ My research largely confirms this premise: interviewed women come from contexts that allow for financial independence and some level of expenditures to finance their own campaign, they have “*nakit*”. They also tend to have liberal professions that give them flexible schedule – “*vakit*”. But what sense to give to the invoked “*nasip*”, fate, or the element of luck? I argue that even the “luck” is socially conditioned. It is not accidental that these women socialize with their political mentors in professional chambers or in charitable associations or football clubs’ executive boards – it is already a selective environment that they have access to. Their invitation or entry into politics is not “luck” in the sense of accidental.

Women who get included on the candidate lists often allow the list-makers to tick multiple boxes⁴⁵: being a woman, young and Alevi increases, in the eyes of party selectors, the amount of electorate that can self-identify with candidate’s characteristics. This seems to be the case in all considered political forces. Very illustrative is the case of the HDP, a coalition of political actors, where the selectors have multiple power equilibriums to respect between different ethnicities, religious affiliations, age groups, genders, and political backgrounds. The co-chairing system, bringing a woman and a man to jointly chair the local party unit helps to increase women’s visibility in politics and also ensures a balanced representation of both genders. However, it creates most often than not an imbalance between the two candidates for the co-chaired office. A young woman, relatively newcomer from one of the smaller parties that form the HDP coalition, finds herself to share power with an older politician with several decades of experience in Kurdish politics. This arrangement shifts the power balance closer towards the male co-chair and has the potential to negatively impact the modalities of the exercise of the mandate by the female co-chair.

Nevertheless, the visibility that women gain in these offices is much higher than in other political parties. Considering the selection procedure in the “other parties” [AKP, CHP, MHP], one gets the impression of women are being treated as objects of secondary importance that get too often traded away. Women seem to be included on the list in their inherent quality of being a woman, which at the same time [in line with the precepts of gender discrimination in a patriarchal society] operates as their main stigma in climbing the party ladder. However, the unfolding of the candidate nomination process is just one side of the story. The other is women’s agency that

they deploy in constructing their political careers. In Izmir, most women appear to enter politics on their own initiative. This is of importance because the modalities of access into politics also play a role in shaping women’s strategies with regard to their political careers.

My research uncovered that women are not passive in the face of the discriminating environment. On the contrary, they develop a set of strategies to remedy to their disadvantages. The political pathway of Fidan, municipal councilor in Izmir, is illustrative of the young woman’s capacity to seize opportunities during her time in politics. Representing third generation of politicians in her family, she was approached by a local party chief to join his list in 2014 municipal elections. Strong of her family capital, she was able to use it as a starting point and to put forward her other resources, such as being an engineer which was particularly salient as the head of her list comes from the same professional branch. Fidan appeared to command chiefly the development of career: she quickly became instructor in the CHP party academy. As such, she acquired intra-party notoriety and further legitimacy in her future steps. She also embraced a label of the “spokesperson on women’s issues” in her district by sponsoring a number of projects aiming at women’s empowerment. And even though becoming the “spokesperson of women” is potentially a risky role due to the secondary importance of gender equality-related agenda, it seemed rather clear that 2014 was Fidan’s first but not the last electoral mandate.⁴⁶

In Conclusion: Climbing a Broken Ladder

For women, success in politics is similar to climbing a broken ladder. Ascendant linear careers are almost inexistent. Municipal councilors who started as a simple party affiliates with no connections are very rare. Municipal councilors who later became deputies in the Parliament are rather rare as well. Women often start their political career with disadvantage because they lack access into “*kulis*” [the backstage of politics] where alliances are made and where the distribution of mandates is done. Being a woman appears to be one characteristic among others that the party list-makers seek in a candidate: women are included in the same quality as youth or as religious and ethnic minorities. Gender is perceived as one of the identity markers and not as cutting through all other markers. In Izmir, the representation of women borders the 30% at best but doesn’t reach parity levels [50:50] with the exception of the HDP, which made gender equal representation one of its priorities [but didn’t win any electoral mandates in 2014 local election].

This contribution offered a view on Izmir as a gendered environment where women engage with multiple actors around the issues of gender equality and women’s rights. It also focused on profiles and entry points of women into politics specifically in Izmir. It was, in a way, beginning of a story: a story of women becoming municipal councilors. Next come the experiences of limitations and obligations that are related

⁴⁴ This woman was interviewed by Mine Alparslan who compared in her doctoral thesis the national directions of the AKP and the CHP. Mine Alparslan, “Les modes de gouvernement des partis politiques en Turquie. L’exemple du Parti de la justice et du développement [AK Parti] et du Parti républicain du peuple [CHP] [2001-2010]” [PhD Diss., Université Paris I - Panthéon Sorbonne, 2014], 464.

⁴⁵ Chapter 2 of my thesis is dedicated to the candidate selection processes in different political parties in Turkey. Lucie Drechselová, “Femmes et Pouvoir Local : Processus d’engagement et Trajectoires Politiques Féminines En Turquie [Women and local power: processes of mobilization and female political pathways in Turkey]” [PhD diss, EHESS & Charles University, 2018].

⁴⁶ I interviewed municipal councillor Fidan on 17.6.2016. Her name has been changed.

to women's new electoral role. The rules on their public appearance are particularly tight with the risk of "dedikodu" [gossip] negatively impacting their political careers. The "role-learning" is not only that of women, who are encouraged towards accommodation and adaptation to existing party rules, there is also a learning process for men. Men are learning how to operate in a mixed environment, how to deal with female colleagues who are not their relatives. The accounts of my interviewees were rich in detail concerning the difficulties that they encounter in politics. Associating men to the process of change within the representative assemblies is key in order to create an environment where women can be ambitious and on equal terms with men without having to adopt dominant strategies and behaviors.

Bibliography

- "2014 Yerel Yönetim Seçim Sonuçları." *Kadın Koalisyonu*, June 22, 2014. <http://kadinkoalisyonu.org/2014-yerel-yonetim-secim-sonuclari/>.
- Alkan, Ayten. "Gendered Structures of Local Politics in Turkey." *Digest of Middle East Studies* 18, no. 1 [Spring 2009]: 31–56.
- Alparşlan, Mine. "Les modes de gouvernement des partis politiques en Turquie. L'exemple du Parti de la justice et du développement [AK Parti] et du Parti républicain du peuple [CHP][2001-2010]." PhD Diss, Université Paris I - Panthéon Sorbonne, 2014.
- Arikboğa, Erbay. "Yerel Yönetimlerde Temsil ve Kadın Üyeler: Kadın Adayların Önündeki Görünmez Engeller." *Türk İdare Dergisi* 81, no. 463–464 [2009]: 15–43.
- Aytekin, Gülizar. "İzmir'de Seçime Giderken." *Amargi Dergi*, special issue [March 1, 2014]. <http://www.amargidergi.com/yeni/?p=346>.
- Bargel, Lucie. "Socialisation Politique." In *Dictionnaire Des Mouvements Sociaux*, edited by Olivier Fillieule, Lilian Mathieu, and Cécile Péchu, 510–17. Références. Paris: Presses de Sciences Po, 2009.
- "Beydağ Belediyesi Meclis Üyeleri." *Yerelnet*. https://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_meclisi_uyeleri.php?belediyeid=129790.
- Bjarnegård, Elin. "Clientelist Networks and Homosocial Capital." In *Gender, Informal Institutions and Political Recruitment*, 151–81. London: Palgrave Macmillan UK, 2013.
- Bjarnegård, Elin, and Meryl Kenny. "Comparing Candidate Selection: A Feminist Institutional Approach." *Government and Opposition* 51, no. 03 [July 2016]: 370–92.
- "Bornova Kadın Dayanışma Merkezi 20 Yaşında." *Ege'de Son Söz*, June 1, 2011. <http://www.egedesonsoz.com/haber/bornova-kadin-dayanisma-merkezi-20-yasinda/794524>.
- Bourdieu, Pierre. "La représentation politique [Éléments pour une théorie du champ politique]." *Actes de la recherche en sciences sociales* 36, no. 1 [1981]: 3–24.
- "Charte Européenne Pour l'égalité Des Femmes et Des Hommes Dans La Vie Locale." Innsbruck: Conseil des Communes et Régions d'Europe, mai 2006.
- Darmon, Muriel. *La Socialisation*. 3rd ed. 128 : sociologie. Paris: Armand Colin, 2016.
- Demirdirek, Hülya, and Ülker Şener. *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi [Le Carnet de l'état d'égalité Des Genres Dans Les 81 Départements]*. Ankara: TEPAV, 2014.
- "Demokratikleşme Paketi Yasalaştı; Farklı Dillerde Propaganda Serbest." *T24*, March 2, 2014. <http://t24.com.tr/haber/demokratikleşme-paketi-yasalasti/252355>.
- Drechselová, Lucie. "Femmes et Pouvoir Local : Processus d'engagement et Trajectoires Politiques Féminins En Turquie [Women and local power: processes of mobilization and female political pathways in Turkey]" [PhD Diss, EHESS & Charles University, 2018].
- Dulong, Delphine. "Des Actes d'institution d'un genre particulier, les conditions de légitimation des femmes sur la scène électorale [1945-2001]." In *La Politisation*, edited by Jacques Lagroye, 425–43. Paris: Belin, 2003.
- Grey, Sandra. "Numbers and Beyond: The Relevance of Critical Mass in Gender Research." *Politics & Gender* 2, no. 4 [December 2006]: 492–502.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. *Siyasette İzmir'in Kadınları, Milletvekilleri, Belediye Başkanları, Belediye Meclis Üyeleri [1930-2014]. 1st volume*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2014.
- "İzmir Büyükşehir Belediyesi Meclis Üyeleri." izmir.bel.tr. <https://www.izmir.bel.tr/MeclisUyeleri/131/tr>.
- Kavas, Asmin. "Comparative Gender Equality Scorecard for 81 Provinces in Turkey." *TEPAV[blog]*, March 23, 2018. <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4324>.
- . "Karşılaştırmalarla 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi - 2018." 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi. Ankara: TEPAV, March 8, 2018.
- Kavas Urul, Asmin. *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi - 2016*. Ankara: TEPAV, 2016.
- Kenny, Meryl. "A Feminist Institutional Approach." *Politics & Gender* 10, no. 04 [December 2014]: 679–84.
- Lovenduski, Joni. "The Dynamics of Gender and Party." In *Women, Gender, and Politics: A Reader*, edited by Mona Lena Krook and Sarah Childs, 81–86. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2010.
- Mackay, Fiona, Meryl Kenny, and Louise Chappell. "New Institutionalism Through a Gender Lens: Towards a Feminist Institutionalism?" *International Political Science Review* 31, no. 5 [November 2010]: 573–88.
- Muxel, Anne. "Les jeunes et la politique : entre héritage et renouvellement." *Empan* 50, no. 2 [2003]: 62–67.
- Offerlé, Michel. "Le champ politique national." In *La Sociologie de la vie politique française*, 17–32. Repères. Paris: La Découverte, 2004.
- "Saadet Çoban Son Noktayı Koydu." *HABER61*, April 22, 2009. <https://www.haber61.net/bolge/saadet-coban-son-noktayi-koydu-h35420.html>.
- Sawicki, Frédéric. "Configuration sociale et genèse d'un milieu partisan. Le cas du parti socialiste en Ille-et-Vilaine." *Sociétés Contemporaines* 20, no. 1 [1994]: 83–110.
- Smith, Adrienne R., Beth Reingold, and Michael Leo Owens. "The Political Determinants of Women's Descriptive Representation in Cities." *Political Research Quarterly* 65, no. 2 [June 2012]: 315–29.
- Sumbas, Ahi, and Berrin Koyuncu. "Discussing Women's Representation in Local Politics in Turkey: The Case of Female Mayorship." *Women's Studies International Forum*, no. 58 [2016]: 41–50.
- Tekeli, Şirin. "Women in Turkish Politics." In *Women in Turkish Society*, edited by Nermin Abadan-Unat, 293–310. Leiden: Brill, 1981.
- "Türkiye Geneli Kadın Muhtar Sayısı." *Muhtarlar Konfederasyonu*. <http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/tuzuk/i%C3%A7erik/51-turkiye-geneli-kadin-muhtar-sayisi.html>.
- Ulbis, Stacy G. "Gendering Municipal Government: Female Descriptive Representation and Feelings of Political Trust." *Social Science Quarterly* 88, no. 5 [December 2007]: 1106–23.
- Üste, Rabia Bahar. "Yerel Siyaset ve Yerel Demokrasinin 30 Mart Yerel Seçimlerine Etkileri." *Mahalli İdareler Dergisi* 2, no. 17 [2014]: 32–44.

Toplumsal Hareketlerden Barselona Belediyesi'ne Uzanan Demokrasi Arayışı

Evin DENİZ

[Doktora Sonrası Araştırmacı,
Hong Kong Şehir Üniversitesi]

ÖZET

ABSTRACT

2008 yılından bu yana devam eden küresel kentsel ekonomik krizin en ağır yaşandığı ülkelerden biri İspanya iken, en çok etkilenen şehirlerin başında da Barselona geliyor. Konut sektörünün spekülasyonla gerçeküstü fiyatlara ulaşması ve konut kredilerinin doğrudan eşik altı fonları da içermesi bu durumu tetikleyen faktörler arasında sayılabilir. Ancak Barselona kentinin mega etkinlikler ve turizme dayalı ekonomisinin sürdürülemez olması da krizin bu kadar ağır hissedilmesinde etkili oldu. Bugün tüm ülkede mücadele eden İpotekten Etkilenmişler Platformu'nun [People Affected by Mortgages, PAH] 2009 yılında Barselona'da doğması da tesadüf değildi. Bankalar ev taksitlerini ödeyemeyenleri evlerinden atarken, devlet o bankaları kamu kaynaklarıyla kurtarmayı uygun gördü. PAH ev ev, mahalle mahalle örgütlenerek bankaların aileleri sokağa atmalarına karşı mücadele etti. Bu platform, kapsamı ve bakış açısıyla konut mücadelelerinde dünya çapında referans olmakla kalmadı aynı zamanda 15 Mayıs 2011'de Madrid kent meydanında başlayan ve birçok kente yayılan Öfkeliiler Hareketi'nin de her bir kent ve mahallede yapı taşlarını oluşturdu. 'Gerçek Demokrasi Hemen Şimdi!' şiarıyla haftalarca kent meydanlarını dolduran 'Öfkeliiler Hareketi', tüm toplumu politikleştiren çok önemli bir dönüm noktası oldu. Devamında yerel yönetimleri geleneksel iki partili sistemden kurtarmak üzere platformlar altında yerel seçimlere girdiler. Türkiye'de "Podemos kazandı" şeklinde yansıtılsa da aslında birçok toplumsal mücadelenin ve partinin bir araya gelerek oluşturdukları platformlar on yıllar sonra en önemli iki şehir olan Madrid ve Barselona'da seçimleri kazandılar. Her ikisinde de kadın belediye başkanları göreve geldiler. 2015'te bu yöntemle Barselona belediye başkanlığına gelen Ada Colau, PAH mücadelesinin önde gelen aktivistlerinden biriydi. Kentsel toplumsal hareketlerden gelen bir kadın belediye başkanın ve ekibinin, Barselona gibi yapısal önemli sorunları olan bir şehirde sokaktan kopmadan nasıl bir yol izlediklerini örnekler üzerinden ele alacağım. Ekonomik kentsel krizin nüfusun çoğunluğu için hala derinleşmeye devam ettiği bu yıllarda, hükümetin toplumsal hareketleri ceza yasası aracılığıyla kontrol etmeye çalıştığı bir dönemde, dahası Katalonya Bölgesi'nin bağımsızlığı için referandum yapılması ve bunun da suç sayılması nedeniyle hükümetin Katalonya Otonom Bölge Yönetimi'ne al koyduğu çok hassas bir anda Barselona Belediyesi'ndeki demokratik işleyiş çabalarının tartışılmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Türkiye'nin içinden geçtiği zorlu süreçte bu tür tartışmaların yol gösterici olacağı umuduyla İzmir yerel yönetimlerinin ve paydaşlarının yararlanabileceği bir çerçeveden Barselona örneğini masaya yatırmayı amaçlıyorum.

Anahtar Sözcükler: Barselona, Demokrasi, Yerel Yönetimler, Alternatif Politikalar, Kentsel-Toplumsal Hareketler.

IN SEARCH FOR DEMOCRACY: FROM SOCIAL MOVEMENTS TO THE MUNICIPALITY OF BARCELONA

Spain is one of the countries which severely experienced the global urban economic crisis that has been going on since 2008, and Barcelona is one of the most affected cities. Among the factors that triggered this condition are as follows: the housing sector has reached to surreal prices through speculation and mortgages include subprime loans. Nevertheless, the fact that Barcelona's mega-events and tourism-based economy is not sustainable made the effects of this crisis even more severe. It wasn't therefore a coincidence that People Affected by Mortgages (PAH by its Spanish acronym) that nowadays struggles all over the country was founded in Barcelona in 2009. While the banks were evicting the mortgagors who cannot pay their debt, the state sees it appropriate to rescue those banks with public funding. PAH struggled against the evictions of the entire families, mobilizing the people by going door to door and from neighbourhood to neighbourhood. This platform is not only converted into a reference across the world within the housing struggles due to its scope and perspective, it has also been the building stones of the Indignados Movement that commenced in Madrid's city square and then expanded to a good deal of cities of Spain. Indignados Movement occupied city squares for many weeks with the slogan; 'Real Democracy Right Now!'. This historic moment has become a milestone which politicized

the whole society. Afterwards, they participated in the municipal elections as platforms in order to get rid of the two-party system. In Turkey, it is announced as 'Podemos won the elections.', however the platforms composed of many social movements and political parties won the elections in Madrid and Barcelona after several decades. In both cities, women mayors took the office. Barcelona's mayor elected in 2015 was one of the founders and the leading activists of the PAH. I'm going to discuss how a woman mayor comes from the urban social movements and her team try to take a different tack in order not to lose contact with the street in a city with structural problems like Barcelona. In a period when the economic urban crisis has been deepening for the majority of the population on the one hand and the government tries to control the social movements by means of penal code on the other, furthermore in the critical moment that the Catalonia Autonomous Community's institutions have been taken over by the national government due to celebrating the referendum of independence which has been considered as a crime, I consider it relevant to discuss the efforts of the Barcelona Municipality for a democratic functioning. In the arduous process that Turkey has been through, I intend to put the example of Barcelona in a frame where the local authorities of İzmir and its stakeholders can benefit from.

Keywords: Barcelona, Democracy, Local Governments, Alternative Politics, Urban Social Movements.

Türkiye'de planlama okuduktan sonra, İspanya'da kent sosyolojisi okudum. Başlıkta arayış dedim çünkü demokrasi öyle gidilecek bir liman değil bir süreç ve onu, o sürecin başından itibaren yaşamak gerekiyor yani mutluluk gibi bir şey peşinden koştuğunuz zaman olmuyor, onu yaşamamız gerekiyor. Kısacası, burada benim anlatmaya çalıştığım şey bir süreç. Toplumsal hareketler çalışıyorum genel olarak İspanya ve Türkiye'de.

Bugün İspanya'da 2014 yılından beri içinde olduğumuz ve en çok konuştuğumuz toplumsal hareket belediyeçilik hareketi. Sadece 'belediyeçilik' diye söylemek yeterli olmuyor bu bir hareket! Nasıl doğdu ve nasıl ortaya çıktı onu anlatmak istiyorum. Aslında böyle başlamayacaktım ama Ada Colau'nun resmini koydum, Barcelona'nın ilk kadın belediye başkanıdır. Bir halk adaylığı diye çevirdim bunu ama yani toplumsal hareketlerin bir araya gelerek oluşturduğu bir adaylıktan aday olmuş ve kazanmış bir belediye başkanıdır.

İlk günkü konuşmasında Dilek Akyalçın Kaya, "Belediyelerden bahsediyoruz ama insanlardan bahsetmiyoruz" demişti. Gerçekten de haklı. O yüzden gözümüzde canlandıralım, aklımızda kalsın diye böyle başlamayı daha doğru buldum. Ada Colau kimdir? Biraz daha anlatırsam aslında siz de İspanya'da ne olduğunu daha net anlayacaksınız. Bu bastonu aldığı gün yani belediye başkanı seçtiğiniz zaman, siz şehrin bastonunu alıyorsunuz. Bu arada İspanya'da 2015 belediye seçimlerinde, altı büyük şehirde en yüksek oyu aldı. Bu belediyeçilik hareketi, onu baştan belirteyim. Daha sonra ayrıntılarını anlatacağım. Biliyorsunuz bir 'Öfkeliiler Hareketi' var İspanya'da, 2011 yılının 15 Mayıs'ında bir eylem gerçekleşti. Bu eylem, gerçekten çok büyük bir eylemdi ve bizim Gezi Hareketi'ne benziyordu. Ama çok daha önceydi. Hatta Tahrir'den esinlendi ve daha sonra Amerika'daki işgal hareketlerine esin kaynağı oldu. Onlardan çok önce 2009 yılında, 'İpotekten Etkilenmişler Platformu'nun [İspanyolca kısaltması PAH: Plataforma de Afectados por la Hipoteca] kurucularındandır Ada Colau. PAH'ı, 'Öfkeliiler Hareketi'nin en önemli öncülerinden biri olarak tanımlamak yanlış olmaz sanırım.

Bildiğiniz gibi İspanya'da, 2008 krizi çok ağır yaşandı. Çünkü İspanya'daki ipotek sistemi Amerika'yla doğrudan bağlantılı, yani eşikaltı [subprime] denilen ödeyemeyecek durumda olanlara verilen ipotekler aynı torbaya konuyor İspanya'dakiler

ve Amerika'dakiler. Dolayısıyla o krizden en çok etkilenen ülkelerden birisi Amerika, diğeri de İspanya. İpotekli evlerden tahliyeler nedeniyle, yüzbinlerce insan evinden oldu bu süreçte. Nedenini de şöyle anlatayım; siz İspanya'da bir ev aldığınız zaman ipotekli alıyorsunuz. Diyelim ki kriz sırasında işsiz kalıyorsunuz, bankaya borcunuzu ödeyemiyorsunuz. O zaman hem evinizi elinizden alıyorlar, hem de bütün borcunuz devam ediyor. Kısacası, aslında finansal olarak hayatınız sona ermiş oluyor. Bu çok ağır bir durumla beraber çok ağır şartları da yaşıyor. Bu şartlar, küçük küçük açıklanıyor. İpotek kontratlarını, insanlar okumadan imzalıyorlar. Bu süreçte bankaların çok ciddi usulsüzlükler yaptığı da mahkeme kararlarıyla ortaya çıktı. Dolayısıyla birçok insan, bu süreçte evinden edildi.

Tabii ki Avrupa'da ve İspanya'da, bu krizin nasıl yönetildiği de çok önemli. Tasarruf politikaları, yani sosyal harcamaların kesilmesi çok büyük tepkilere neden oldu. Dahası Avrupa Birliği'nden gelen parayla, bankalar kurtarıldı ama aileler kurtarılmadı. Dolayısıyla bu aileler hem işsiz hem evsiz kaldılar, hem de hala kurtarılmış bankalara borçlu olmaya devam ettiler.

2009 yılında, bu aileleri bir araya getiren bir mücadeleye başladılar. Barselona'da sadece altı kişinin bir araya gelip kurduğu bu hareketle; ne yapıyorlardı? Genelde işsiz kalmış ve ipotek borcunu ödeyemeyecek durumdaki insanlar bir araya geldiler. Bankayı ikna edip, borçlarını yeniden yapılandırmak istiyorlar ya da borçlarını sildirip, evde kiracı olarak kalmak istiyorlar. Banka işgal eylemleri yapıyorlar. Bir yandan da, yasa tasarıları önerileri verdiler. Yani hem kurumsal, hem de sokakta ciddi bir mücadele yürütüyorlar. Bu hareket aynı isimle, İspanya'nın hemen hemen bütün şehirlerine yayılmış bir hareket oldu. Şu anda Dünya'da konut hareketleri içinde referans haline gelmiş bir hareket, dolayısıyla bir yandan da daha önce belirttiğim gibi 'Öfkeli Hareketi'nin de öncülerinden sayabiliriz. Ancak tüm ülke-ye yayılmaları, 'Öfkeli Hareketi'nin etkisiyle gerçekleşti.

Peki, 15 Mayıs'ta ne oldu? O gün orada olma şansına erişenlerdenim ki ben bu tür konularda genelde olumsuz düşünen bir insanım. O kalabalığın içerisinde olduğunuz zaman bir şeylerin değişebileceğine inanıyorsunuz gerçekten. O gün, çok önemli bir gündü. Bir yandan da ilk gün Alp Yücel Kaya bahsetmişti, "krizlerle beraber mücadeleler artıyor" diye. İşte o mücadeleler, 2009'da artmaya başladı. 2008 yılının sonunda, kriz çok ciddi patladı. 2011 yılından bugüne kadar Mayıs'ın 15'ine kadar [2017] bu mücadeleler çok farklı boyutlarda artmaya devam etti. Bir taraftan da devlet, kesintilere gidiyor hastaneleri özelleştiriyor, eğitim sisteminden sürekli bir kesinti olurken bir yandan bankalar kurtarılıyor. Bu politikalar, büyük öfke yarattı. 'Öfkeli Hareketi'nden sonra ne olacak diye hepimiz bekledik. Çünkü hatta, kentlerin en önemli meydanları işgal edildi. Meydanlarda kamp kuruldu daha sonra herkes mahallelere dağıldı. Hani bizde de forumlar vardı; biraz oradan esinlenilmişti aslında orada da mahallelere dağıldı herkes. Castells'in de zamanında bize anlattığı bir hareket var aslında, Vatandaş Hareketi [Citizen Movement]. İspanya'da, Franco'nun Faşist Diktatörlüğü'nün son döneminde, mahallelerde ciddi örgütlenmeler oluyor ve bu örgütlenmeler daha sonra bu mahallelerin dönüşümünü

sağlıyorlar. O mücadeleden kalan, güçlü mahalle dernekleri var. Eskisi kadar güçlü olmasalar da önemli yerel aktörler olmaya devam ediyorlar. Meydanlardan, mahallelere dönüşün o döneme gönderme yapması bir yana, bir yandan da en yakınımızda, en gündelik mücadelelerimizde, örgütlenmenin önemi de vurgulanmak istendi.

Diğer taraftan, Podemos gibi bir parti ortaya çıktı biliyorsunuz. Podemos [*yes we can-yapabiliriz*] da bunu farklı yorumladı. 'Öfkeli Hareketi'nin sloganı neydi? Bir tane-si, 'Gerçek Demokrasi Hemen Şimdi!' idi. Diğeri, 'Bizi Temsil Etmiyorsunuz!' idi. Çünkü demokrasi değil, partiokrasi diyorlar artık. Partilere, politikacılara güven kalmamıştı ve farklı bir şekilde siyaset yapmak istiyorlardı. Dolayısıyla hedef, yeni bir parti değildi. Ancak 'Öfkeli Hareketi'ni, yeni bir parti talebi gibi yorumlayanlar, 2014 yılında Podemos'u kurdu. Podemos Avrupa Birliği seçimlerinde çok ciddi başarı kazandı.

Diğer taraftan, hareketin temel taleplerine daha iyi karşılık geldiğini düşünen diğerleri, belediyeleri kazanmayı ve onları dönüştürerek, demokrasiyi en yakınlarındaki kurumlarda deneyimlemeyi hedeflediler. Sosyal hareketler bir araya geldiler ve "Ne yapalım?" diye sordular. "Belediyeleri alalım" dediler. Neden belediyeleri almak istiyorlar? Çünkü onlara göre demokrasi, en yakından başlıyor. Demokrasi, en yakınımızdan başlıyor. Bir şekilde, "Biz bu kurumları ele geçirmeliyiz ve demokratikleştirmeliyiz çünkü bu kurumlar, demokratik bir şekilde işlemiyor" dediler. Böyle bir hedefle başladılar.

Kent ölçeği, neden çok önemli? Biliyorsunuz işte ulus devletin yaşadığı sorunlar bir yandan, bir yandan da kentlerin önem kazanmasıyla birlikte, kent ölçeğinde mücadelenin aslında çok etkili olabildiğini gördüler. Bu da çok önemli bir konu. Diğer taraftan, İspanya'da komşu hareketleri diyebileceğimiz hareketlerin bir geçmişi var. Ya da işte kentsel hareketlerin, bir geçmişi var kazanımları var. Ama o noktaya, bir parantez açmak istiyorum. 1979 yılında, ilk yerel demokratik seçimlerde partilerden aday gösterilen mahalle derneklerini, aktivistler kazandılar. Hemen hepsi belediyeye seçildi; belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri oldular. Onlar o zaman içinden çıktıkları mahalle derneklerine, "Tamam biz artık belediyedeyiz, siz evinize gidin, size ihtiyacımız yok. Biz belediyelerde gerekeni yaparız" dediler. Bu tutumları, o zamanki kentsel hareketlerin sönümlenmesine, mahalle derneklerinin güçlerini kaybetmesine neden oldu.

Bugün üzerinde konuştuğumuz belediyecilik hareketinin en çok dikkat ettiği şey, aynı hataya düşmemek. Bu konuda, ciddi bir özeleştiri var. Bizim görüşmelerimizde, bu özeleştiri ortaya çıktı. Bizim projemiz, belediyecilik hareketinin kazandığı dört kenti kapsıyor. Ancak size, Barselona'yı anlatmak istedim. Peki, neydi amaçları? Sadece kurumları [belediyeleri] demokratikleştirmek değil, bir taraftan da rantı değil, insanı merkeze alan politikalar geliştirmek. Nasıl bir şehir istediklerine, birlikte karar vermek ve bunu birlikte inşa etmek. Burada Mehmet'in [Penbecioğlu] söylediğine dikkat çekmek gerekiyor; bir şehrin kendisinin müşterek olması. Seçimlere girebilmek için enstrümantal bir parti kuruluyor, partinin adı; 'Barcelona En Comú' yani, 'Barselona Müştereğimiz'. Geleneksel anlamda bir parti değil, birçok sosyal hareketin ve partinin bir araya geldiği bir platform. Podemos

ve Birleşik Sol Partisi [Izquierda Unida] gibi partiler de bu platformun içinde seçime girdiler. Dolayısıyla bu bir platform, buna onlar daha çok ‘halk adaylığı’ diyorlar. Yani halkın seçtiği aday ve bu başka önemli bir şeyde dediğim gibi demokrasiyi bu süreçte de işletmeye çalışıyorlar. Öncelikle, otuz bin imza topluyorlar. Bu her şehirde böyleydi. Büyük şehirlerde, bizim tabanları var mı onu görüyorlardı. Devamında ‘etik kod’ yazıyorlar, bu ‘etik kod’da mesela Ada Colau geldiği zaman ilk yaptığı iş, kendi maaşını düşürmekti. Dolayısıyla belli ‘etik kodlar’ var; belli bir sınırın üzerinde maaş alamazsınız. Katılım süreçleri, şeffaf olmalı. Her şey şeffaf, hiç daha önce görülmemiş bir şey tabii bu. Onun dışında öncelikler belirleniyor. Kampanya, tamamen gönüllülük üzerinden yürüyor.

Belediyelerin işleyişini, demokratikleştirme çabaları da ilk günden itibaren başladı. Mahalle bazında meclisler düzenleyerek programlarını katılmak isteyen tüm kent sakinleriyle birlikte yaptılar. Çünkü seçilmeden önce bir programları vardı ve bu program da birlikte yapılmıştı. Seçildikten sonra kendi içlerinde bir ‘etik kod’ yazıyorlar. Bir model oluşturuyorlar; nasıl çalışacağız? Biz nasıl işleyeceğiz? Bu iş belediyenin seçilmişleri arasında yapılan bir şey değil sadece, halk katılıyor. Tabii bir de şöyle bir sorun var burada; sosyal hareketlerin çok iyi kadroları belediyeye gidiyor dolayısıyla sosyal hareketler biraz zayıflıyor. İlk başlarda bocalıyorlar. O konuda bir eleştiri var. Yaptığımız görüşmelerde de sosyal hareketlerden gelen; “Onlar bizim en iyi aktivistlerimizi, en uzun dönem işin içinde olmuş aktivistlerimizi aldılar” diye. Ama bir taraftan da bu ortak bir mücadele, buna aslında sosyal hareketlerin bir uzantısı diyebiliriz. Burada kendi içlerinde yine oy veriyorlar, kendi aralarında oylayarak kararlar alıyorlar. Bunu en son anlatacağım.

Sloganlarına baktığımız zaman da ne diyorlar? Somut politika neydi? Gündelik hayata dokunan, gündelik hayatımızı değiştiren politikalar. O yüzden zaten belediyeleri almak istediler. Yani biz, nerede gerçekten hayatımızı değiştirebiliriz? Nereden bunu yapabiliriz? Bir yandan konut konusu çok ciddi bir yara olmaya devam ediyor. Haliyle mücadele de devam ediyor. Konut hareketleriyle, belediyeyi sıkıştırıyorlar. Orada Ada Colau’nun her zaman söylediği bir şey var; “Belediyede bir şeyler yapabilmek için, sokakta güçlü bir mücadeleye ihtiyacımız var. Bize sokaktan sürekli baskı gelmesi gerekiyor ki, biz burada karar alabilelim.” Öyle işte biz yaptık oldu gibi bir şey yok çünkü seçimleri kazandılar diyoruz ama hiçbirinin salt çoğunluğu yoktu. Karar alabilmek için diğer partilerin desteklerine ihtiyaçları var. Dolayısıyla çok kritik bir yerdeler ve daha önce sağ partiler yönettiği için ve kurumların nasıl çalıştıklarını çok daha iyi bildikleri için bugün onları çalıştırmıyorlar.

İlber Ortaylı yaptığı konuşmasında, “Merkezi yönetimlerle ilişkiler çok önemli” demişti. İspanya’da durum daha karmaşık çünkü merkezi yönetimle belediyeler arasında bir de ‘Özerk Bölge Yönetimi’ konusu var. Dolayısıyla ‘Özerk Bölge Yönetimi’ Madrid’de olduğu gibi sağ partinin elindeyse, size hiç bir şey yaptırmıyorlar. Belediyeye girdik oldubitti değil, belediyede iş yapmak gerçekten çok zor ama işte bu mücadele alanı. Belediye artık mücadele alanına dönüştürülmüş durumda İspanya’da. Yani biz belediyede mücadele ediyoruz, demokrasiyi buradan getirmeye

çalışacağız. Çünkü genel seçimlerde bunu yapmak takdir edersiniz ki çok daha zor. Öte yandan Lucie’nin [Drechselova] dediğine değinmek istiyorum, yani burada sadece Ada Colau değil onun dışında pek çok kadın bu belediye meclisinde yer alıyor. Hem halktan, hem de seçilmişlerden birçok kadın da komisyonlarda görev alıyor. Politikanın feminizasyonu da çok önemli, mentalitenin değişmesi gerekiyor. Bu uzun bir süreç ve bunun için sürekli mücadele etmek gerekiyor. Bunların dışında yaptıkları birçok şey var; enerjiyi kamulaştırmak gibi sosyal ve dayanışma ekonomisini geliştirmek, katılımı özellikle interneti ve web sitelerini kullanarak geliştirmek gibi sosyal hareketlerle ilişkiler çok önemli bu bizim projelerimizin zaten konularından bir tanesi. Özellikle konutla ilgili çok ciddi adımlar atılıyor. Barselona, turizmden en çok çeken şehirlerden bir tanesi ve Airbnb konutlarıyla ilgili ciddi kararlar alındı. Bankalara ciddi baskılar yapılıyor.

Peki, biz bu deneyimden ne öğrenebiliriz diye baktığımızda, temel konu korku aslında. Ada Colau’nun dediği gibi, “Biz aslında, bizi inandırdıklarından daha çok şeyi başarabiliriz!” Ama evet, korkuyoruz, meşru bir korku, özellikle Türkiye ortamında bu çok meşru bir korku. Bunu anlamak çok önemli ama bir araya gelip gücümüzün de farkına varmamız gerekiyor. Mücadelenin ölçeğinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Planlama eğitiminden gelen bir ölçek takıntım olabilir ama bize böyle öğrettiler değil mi? Şimdi kent ölçeği çok önemli. Belediye çok önemli ve hangi ölçekte mücadele ettiğimize bakmamız gerekiyor. Parti kalıplarının dışına çıkmamız gerekiyor. Demokratikleşme mücadelesinin partilerin içinde de verilmesi gerekiyor, bu çok önemli. Türkiye’de özellikle başkan partileri, “onlar ne derse o olur” şeklinde işliyor. Siz demokratik değilsiniz, sizden demokrasi bekleyemeyiz zaten. Orada bir sıkıntı var. Daha kötüsü kutuplaşma, yine Mehmet’in [Penbecioğlu] de söylediği gibi kutuplaşma var. Burada da bir kitaba atıfta bulunmak istiyorum Özden Melis Uluğ ve Yasemin Gülsüm Acar’ın birlikte Gezi üzerine yazdıkları kitabın adı, *Bir Olmadan Biz Olmak*.* Bence bizim sıkıntımız bunu yapamamak, “biz olmak için aynı olmak zorundayız” diye düşünüyoruz. Öyle bir durum yok aslında.

Barselona örneğinde bahsettiğimiz insanların hepsi aynı şeyleri düşünmüyorlar, hepsi Katalan değil ya da hepsi Katalanca bilmiyor ya da hepsi aynı sosyal sınıftan gelmiyorlar. Önemli olan bir olmak zorunda değiliz, bizim öyle bir takıntımız var Türkiye’de, dışarıdan bakma şansı olan biri olarak bunu rahatlıkla söyleyebiliyorum. Dolayısıyla bir olmadan, biz olmayı öğrenmemiz gerekiyor. Son olarak yine Ada Colau’nun dediği gibi, “Barbarlığa alışmamamız gerekiyor!” İspanya’da yapmaya çalıştıkları bu, bizim de Türkiye’de bunu yapmamız gerekiyor. Unutmamız gereken bir şey de, tüm bu yaşadıklarımızın küresel sorunlar olduğu. Belki ülkeden ülkeye, barbarlığın derecesi değişiyor ancak hepimize dayatılmaya çalışılan şey aynı. Umarım barbarlığa alışmayız ve bunu yeneriz!

* *Bir Olmadan Biz Olmak-Farklı Gruplardan Aktivistlerin Gözüyle Gezi Direnişi*, Yasemin Gülsüm Acar ve Özden Melis Uluğ, Dipnot Yay., 2014, 486 s.

Değerlendirme Oturumu

MODERATÖR

Prof. Dr. Alp Yücel KAYA

[Ege Üniversitesi, İzmir Akdeniz Akademisi
Bilim Kurulu Üyesi ve Tarih Koordinatörü]

KONUŞMACI

İlhan TEKELİ

[Prof. Dr., ODTÜ, İzmir Akdeniz Akademisi Kurucu Onursal Başkanı]

Değerlendirme Konuşması

İlhan TEKELİ

[Prof. Dr., ODTÜ, İzmir Akdeniz
Akademisi Kurucu Onursal
Başkanı]

Üç günlük toplantının, sonuna geldik. Benim deneyimim gösteriyor ki, üç günlük toplantılar yorucu oluyor. Akademik toplantılarda, iki günden sonra yorgunluk etkilemeye başlıyor. Hele üç günün sonunda, bir toparlama konuşması yapacaksınız, bu yorulmuş insanlara bir konuşma yapacağınızı gözden kaçırmamanız gerekiyor. İlgiyi canlı tutmak, o kadar kolay değil. En yapılması gereken toplantıda konuşulanlara hapis olmaktır. Tabii ben, böyle bir şey yapmayacağım. Bu toplantılarda konuşulanları yeniden özetlemeyeceğim. Zaten dinlediniz, aklınızda kalanlar kaldı, kalmayanlar kalmadı.

Genel bir değerlendirme yapacağım. İki farklı perspektiften bakacağım. Bu toplantıyı düzenleyenleri sınırlayan temel parametre, 150 yıllık tarihi. Bu 150 yıllık tarihin anlatısını iki temel eksen boyutundaki değişim üzerinden kurmak, kavramak istiyorlardı. Birinci boyut, bu 150 yılda kentin nasıl büyüdüğü, nasıl bir yapısal değişiklik yaşadığı üzerinde durulacaktı. İkinci boyutuysa, bu kentin kamusal hizmet taleplerini karşılayabilmek ve gelişimini manipüle etmek için kurulan yönetimin; biçiminin, kapasiteleri, nitelikleri, kapasiteleri ve performansının nasıl değiştiği üzerinde durulacaktı.

Toplantıyı örgütleyen arkadaşlarımız, çok sayıda -çoğu akademisyen olan- araştırmacıyı bir araya getirerek, bu iki eksende 150 yıllık bir anlatının parçalarının bir araya getirilmesini sağlamaya çalıştılar. Unutulmamalı ki, bu ısmarlanmış bir proje değil. Onun için her araştırmacı, kendi ilgi alanındaki bazı konularda yaptıkları çalışmaları buraya getirip anlatıyorlar. Toplantının sonuna geldiğimizde, bu 150 yıllık tarihin iki eksenindeki, tarihi gelişmeler bir mozaik oluşturacak biçimde bize anlatılmış oluyor. Bize de bir görev düşüyor, bu parça parça aydınlanmış tarihe, zihinimizde bir bütünlük kazandırmak! Bu kavramsal çerçeve, her izleyicinin kafasında birbirinden biraz farklı şekilde oluşacak. Eğer Alp Hoca'nın [Yücel Kaya] söylediği gibi Erkan Serçe konuşmuş olsaydı, -Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi için bu 150 yıllık tarihi konusunda bir kitap yazmış olduğu için- belki dinleyicilerin bu bütünlüğü kurması daha kolay olurdu. Bu bütünlüğü kurmak, daha çok biz dinleyiciler kalmış oluyor. Bu bütünlük konusunda, çok sayıda konuşmacı yaptıkları konuşmalarla belirlirli bir aydınlık getirdiler.

Toplantının sonunda, tüm konuşmaları göze aldığımda bazı özellikler dikkatimi çekiyor. Yapılan konuşmalar, tarihin tümüne yayılmıyor. Belirli dönemlerde yığılıyor. Toplantının başlangıç bölümünde ilk günlerde toplanan, tarih çalışmalarının çok büyük kısmında, XIX. yüzyılın ikinci yarısından çok dışarı çıkmadık. Son günlerdeyse tarihçilerden çok plancılar, pratikte sosyal hareketçiler konuştu. Onlar da, günümüz etrafında kümelendi. Bir anlamda, bu yüz elli yıllık tarihin orta kısımları boş kaldı. Bilelim diye söylüyorum...

Çok daha genel bir değerlendirme yaptığımda, bazı konuların acil görüldüğü ve çok sayıda araştırma finanse edildiği için bu toplantıda da çok temsil edildiğini düşünüyorum. Örneğin; Suriye ve Suriyeli göçmenler konusu, 150 yıllık tarih bakımından önemine göre çok daha fazla yer aldı. Tarım, gıda gibi konularında da benzer bir durum var. Bence en ilginç oturum, bu seanstan önceki [Yerel Siyaset, Tarih ve Demokrasi-3] oturumuydu. Bu oturumda sunum yapanlar daha çok demokrasi problemi ve bugün Türkiye'nin çok derinden hissettiği demokrasinin tıkanmışlığı karşısında, “ne yapılabilir” sorusu için ümit olabilecek bazı arayışlar için kıvılcımlar verdiler. Bana öyle görünüyor ki, bu tür konularda artık Türkiye’de çok daha fazla konuşulması gerekiyor. Bu konularda ihtiyacımız, gittikçe daha çoğalıyor ve akut hale geliyor.

Bu genel değerlendirmeyi yaptıktan sonra, bir başka genel saptama daha yapmak istiyorum. Bu saptamayı, bir düşünce deneyiyle sunacağım. Eğer bu sempozyum, 1960'larda yapılsaydı o tarihte yapılacak sunumlarla günümüzde akademisyenlerin yaptığı sunumlar arasında bir farklılık ortaya çıkabileceği konusunda bir sezgim var. Her iki zamanda da yaşamış biri olarak yaptığım değerlendirme de, bugünün tarihçilerinin yaptıkları sunumlarının aşırı derecede belgeye hapsedildiğini olduğunu gözlemliyorum. Belge ne kadar gösteriyorsa, o kadar tarih... Bu tarih anlayışı, kanımca yetersiz kalıyor. Evet, o zaman bir gerçek yaşandı. O gerçeğin çok küçük bir kısmı yansıdı belgeye. Belge, taraflı bir şey. Devlet kaydını tutmuş ve kaydedilmemiş öteki gerçekler yok. Konuyu daha büyük çerçevede görmeyen analizler hakimdi. Halbuki, bu toplantı mesela 1960'larda yapılsaydı, daha çok belgenin dışındaki bilgileri de içine entegre etmeye çalışan, daha büyük bir gerçekliği yakalamaya çalışan bir tarih anlatısı olurdu.

Tabii bu sonuçta, akademik alanda terfi biçimlerinin aldığı biçimlerin de etkisi bulunuyor. Geçmişte akademik terfi için, doçentlik tezi yazmanız gerekirdi. Bugün gerekmiyor, yayın gerekiyor. Doçentlik tezi, kendi bütünlüğü olan bir ürün vermek anlamına gelirdi. Günümüzdeyse daha küçük ürünlerin toplamının oluşturduğu, bir performansla terfi yeterli görülüyor. İlginçtir, akademi dünyasının ürününü nasıl formüle edeceği, sonunda gelip bizim buradaki çalışmamızın vereceği ürünün niteliğini de belirlemiş oluyor. Burada bir ufak örnek vereceğim; bizim esas konumuz, bir belediyenin kuruluş meselesi. Çok değerli bildiriler verildi; belediye kavramına, Batı'daki ‘belediye’ kavramı üstünden buna yaklaşmamızın doğru olmayacağı çünkü belgelere baktığımız zaman, geçmişteki kentin hizmetlerinin görülmesi için bir belediye kurulmasından sonra bile, hizmetlerin görülme biçiminde bir süreklilik olduğunu belgelere dayanarak ortaya koydular. Olay böyle konulduğu zaman, belediyenin kurulması için pek de gerek yoktu gibi bir noktaya da gelebilir. Esas soru, büyük soru anlaşılmadığı zaman belgelerin verdiği cevabı yorumlamak da zor olmaktadır.

Şimdi yaptığım bu değerlendirmenin genel bir çerçevede kalmaması için size bir örnek daha vereceğim. XIX. yüzyılın ikinci yarısında özellikle 1867-1868’lerde, İzmir rıhtımının yapılmaya başlandığı yıllarda, belediye kuruldu. Bu bir tesadüf değil, bu dönüşüm çok önemli bir şey. Tabii daha önceki Osmanlı kentinde de, kent

hizmetleri görülüyordu ve bunu gören aktörler vardı. Kim vardı? Kadı vardı, ayrıca vakıflar vardı, üçüncü olarak büyük kentlerde merkezden atanan, şehir mimarı diye bir kişi vardı. Bir de ihtisap ağası gibi, bir adam vardı. Yahut onun yerine, pazarda, piyasada fiyat ve kalite denetimi yapan mekanizmalar bulunuyordu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, niye bunların sağladığı hizmet yetersiz kaldı? Neden belediye diye yeni bir sistem kuruldu? Bu belediyeye kadı da olan yargı yetkileri verilmedi de başka yetkiler verildi. Şehirde su, vakıflarca sağlanıyordu. Belediye döneminde su, bir Belçika şirketine sağlanmaya başladı. Geleneksel dönemde kente su dağıtan; Vezir Suyu, Osmanağa Suyu bulunuyordu. Şirket de, şehre su vermeye başladı. Bu ikisi arasındaki fark nedir? Tarihçi yalnız belgeye dayanarak yazarsa, bunu yazamaz. O iki suyun farklılığını bilirse, niye geçmişteki sistemin yetersiz olduğunu, yeni sistemin gerekli olduğunu kavramaya başlar. Bir kere vakıflar suyu, cazibeyle dağıtıyordu. Su yukarı çıkamaz, yukarıdan aşağı inecek. Bütün dağıtım sisteminin, mantığı değişiyor. İki, su kirlendi nasıl temizleyeceksin? Şimdi artık bu sistemde depolar var, klor basıyorsun, temizliyorsun. Üç, nasıl dağıtıyorsun? Vakıf sisteminde, suyun miktarını ölçmek için oraya bir delik koyuyorsun, ‘masura’ diyorsun ve o delikten geçen suya göre para ödüyorsun. Şimdi bakınız, evet iki durumda da dağıtılan bir su var, ama her iki halde de verilen suyun niteliği, kalitesi vesairesi değişiyor. Şimdi demek ki bizim bir belediye olayının doğuşunu kavramamız için, geçmişteki sistemde verilen hizmetlerle yeni sistemde verilen hizmetler arasındaki farkın bir anlamda, biraz mühendislik bilgisi sahibi olarak farkında olmamız gerekiyor. O zaman, yalnız belgelerin verdiği dünya dışında bir öykü yazabilirim; yani biraz önce sözünü ettiğim belge fetişizmine hapsedilmiş bir tarihin yetersizliği için bir örnek vermek istedim. Bunu uzatacak değilim, şimdi esas konuma gelmeye çalışıyorum...

Esas konum şu; eğer bu 150 yıllık tarihi, iki eksende bizim şimdi yaptığımız gibi parça parça orasından burasından değil de, belki Erkan'ın [Serçe] yaptığı gibi şöyle tümünü kapsayan bir şekilde yazsaydık ne olacaktı? İki bin sayfa, belki üç bin sayfa bir metin olacaktı. Şimdi o iki bin sayfalık, üç bin sayfalık metin tabii çok değerli bir tarihtir, ama insanlar okuyamayacaktır, vakti yok, neyi okuyacak... Yahut benim gibi sonuna kısıtlayıp, on beş dakikada şunun hepsini anlat dersiniz, on beş dakikada o iki bin sayfalık metin nasıl ele alınarak kısaltılarak anlatılır? Bunun çok önemli bir tarih yazıcılığı metodolojisi problemi olduğunu düşünüyorum. Günümüzde genellikle tarih yazıcılığına ilişkin teoriler, bu sorunu ele almazlar. Onların ele aldığı sorun, “gerçeğe daha ne kadar daha yaklaşılabiriz” sorusudur. Halbuki şu farklılığa dikkatinizi çekmek istiyorum ve bunun bir denemesini yapacağım. O zaman bu bütün yüz elli yıllık tarihi kapsamanın bir yolu hakkında da bir şeyler söylemiş olacağım. Eğer o mükemmel iki bin sayfalık tarihi yazarken kullandığım kavramları, on beş sayfalık tarihte kullanırsam, bu on beş sayfalık kısa tarih yazılamaz. On beş sayfalık tarih yazabilmek için o kavramları değil, yeni ölçekte, kısa tarih yazımı için gerekli yeni kavramları geliştirmiş olmam gerekir.

Bu soruyu ve önemini size layıkıyla aktarabildiysem, sizin bana bir soru sormanız gerekir diye düşünüyorum. Peki, bunu nasıl yapacağız? Bizim gerçek diye günlük

yaşamda kullandığımız kavramlarla, iki bin sayfa yazıyorsak bu kavramları, on beş sayfaya indirecek kavramları nasıl kurabilirim? Bu kavramlar, yüz elli yıllık değişmenin oturacağı iskeleti kuracak ama yalnız iskeleti kurmayacak o iki bin sayfada anlatılan olayların eklemeneceği tutamaklar bırakacak. Bir anlamda toplantıda tek tek birbirinden kopuk olan sunuşlar, o tutamaklarla büyük iskelete bağlandığı zaman, aranan bütünlük kurulmuş olacak. Bunun tarih yazıcılığı bakımından önemli bir sorun olduğunu düşünüyorum.

Şimdi İzmir tarihi bakımından, bu 150 yılın böyle kısa olarak nasıl yazılabileceğine ilişkin küçük bir deneme yapacağım. Şimdi 150 yıla şöyle bir baktığımız zaman, kentin yapılanmasının karakterini belirlemek bakımından, İzmir'in ve Türkiye'de pek pek çok şehrin üç büyük dönüşüm geçirdiğini söyleyeceğim ve o dönüşümleri anlatmaya çalışacağım. Kentin tarihsel anlatısının belkemiğini, yaşadığı dönüşümler oluşturacak.

Bu dönüşümlerin altında, Osmanlı'nın ya da Cumhuriyetin modernleşme süreci bulunuyor. Her dönemi belli bir kent için kullanılır hale getirmek için, o kentlerin formlarının oluşumları ve binalarının sunum/yapılma biçimleriyle ilişkilendirilmiş olması gerekiyor. Modernleşme türlerinin farklılaşmasına ilişkin meta anlatısı yapı/konut yapı süreçleriyle ilişkilendirilerek, kente özgü bir nitelik kazanmasının sağlanması gerekiyor. İzmir'e bu metodolojik çerçeveden baktığımızda, kentin üç farklı biçimlenme/yapılanma sürecinden geçtiğini görüyoruz. Şimdi size bu üç dönemi vereceğim. Sonra bu üç dönemden, ilkinin içinde bir ayırım yaparak bir alt dönem oluşturacağım. Birinci dönem, XIX. yüzyılın ikinci yarısında İzmir özelinde rıhtımın yapılmasıyla başlıyor. Belediye de, aynı tarihte doğuyor. Bu toplantının başında, Aziz Kocaoğlu konuşmasını yaparken, çok hayret ettiğim bir saptama yaptı. "İzmir, limandır" dedi. O bunu bir tarihçi olarak değil, bir İzmirli olarak söyledi.

Bu saptama çok önemli. Belediyenin öyküsü, modern limanın yapılmasıyla başlıyor. İşin başı 1868, bu dönem 1950'lere kadar uzanıyor. Bu dönemde, kentin yapılanmasının karakteri belirlemek bakımdan, hangi pratikler etkili olmuştur? Şehir tek tek binaların yapılmasıyla ve kente eklemelenmesiyle büyüyor. Bu pratik, kentin ana yollar boyunca bir yağ lekesi gibi büyümesi sonucunu yaratıyor. Bir önceki dönemde de öyle ama bu dönemde, iyi kötü bir planla fikri girmiş bulunuyor. Mevzi planlar yapılmaya başlıyor. Ben bu dönemi, 'utangaç modernite' diye adlandırıyorum. Modern limanın yapılması sonrasında artan ve denetlenen uluslararası ticaret kentte limana bitişik bir Merkezi İş Alanı'nın [MİA] oluşmasına yol açıyor. Bu merkezi iş alanının çevresinde, konutlar yer alıyor. Tabii belirli süre sonra İzmir'de sanayi ortaya çıkıyor ve bir sanayi bölgesi oluşuyor. Bu kentin içinde, toplu ulaşım gelişmeye başlıyor. Tramvay işlemeye, körfez vapurları çalışmaya başlıyor. Kent içi taşıma, şirketler eliyle yapılıyor. Havagazı üretilmeye başlıyor, kentte sokak aydınlanması başlıyor. Bu anayolları boyunca yağ lekesi gibi büyüyen bu kent, büyük bir sanayi yığılması olmamasına rağmen, yaşadığı büyüme dinamikleriyle bir tür sanayi kenti olma profiline dönüşüyor. Kentin yaşadığı bu dönüşme öyküsü içinde, 1968 yılında bir belediye

doğuyor. Bu belediye mali bakımdan güçsüz, geliri az, insan gücü yetersiz. Ama bu zayıf belediye, kentte yeni bir formun işleyişini sağlıyor.

Bu anlatının içinde, İzmir özelinde çok bir öykü yer alıyor. O öykü, nasıl bir öykü? Kurtuluş Savaşı var, bir mübadele var. Kentin yapısında büyük bir kesiklilik yaratıyor, büyük bir yangın alanı ortaya çıkıyor. Bu noktada bir şeye dikkatinizi çekmek isterim; XIX. yüzyılın ikinci yarısında, bütün Osmanlı kentlerinde dönüştürücü temel aktör yangın olmuştur. Yangınlar mevzi plana talep yaratmışlar, yangın yerleri harita mühendisleri tarafından planlanarak yeniden yerleşmeye açılmışlardır. Kentler de parça parça dönüşmüştür. İzmir yangını, bu tür yangınlarla karşılaştırılabilecek bir ölçekte değildir. Çok büyük bir alanı kapsamaktadır. Yangının paralelinde, kentin Müslüman olmayan nüfusu kentten ayrılmıştır. Kentin nüfusu çok küçülmüş nüfus yapısı değişmiştir. Şehir için bir Fransız plancısına, bir plan yaptırılmış yangın yerleri bu plana göre imar edilmeye başlamıştır. Tabii çok büyük bir sosyal kesiklilik yaratmıştır. Ama kentin tek yapıların eklenmesiyle gerçekleşen gelişme/yapılanma süreci sürmüştür. Onun için İzmir'in tarihini yazarken, o XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan şekillenme biçimini içinde bir kesiklilikle birlikte ortaya koyup, 1950'lere kadar getirmek gerekir.

Şimdi ikinci döneme geliyoruz. Bu dönem; II. Dünya Savaşı'yla, 1980'ler arasında uzanıyor. Cumhuriyet ilk radikal modernleşme yıllarında, kent planlamasına önem veriyor. 1930'larda çıkardığı, 'Belediye Umumi Hıfzıssıhha ve Yapı ve Yollar Kanunları'yla modern kentler oluşturmak için önemli adımlar atmıştı. Ama II. Dünya Savaşı sonrasında bu yolda ilerleyemiyor. Çünkü süreç değişiyor. Bu dönemde, değişen ne? Birden Türkiye'de kentleşme, hızı %6'ya yükseliyor. Kırdan büyük bir nüfus koparak, kent nüfusları %6 büyümeye başlayınca, kent yönetimleri iki büyük sorunla karşılaşmaya başladılar. Bunlardan biri; bu kente yeni gelenlerin, kentte insan onuruna yakışan bir yaşantı sürebilmeleri için bu yeni gelenlere bir yandan konut, kentsel alt-yapı ve kentsel hizmetler sağlanması gerekiyordu. Öte yandan, kent ekonomisinin yeterli istihdam sağlayacak bir büyüme göstermesi lazımdı. Ne belediyelerin bu yatırımları finanse edecek geliri vardı, ne de Türkiye'nin kapital birikim düzeyi gerekli istihdamı sağlamaya uygundu. O zaman ne oluyor? O zaman karşımıza, kentleşmeyi ucuzlatmak diye bir problematik ortaya çıkıyor. Biz bu dönemde kentleşmeyi ucuzlatamazsak, var olamayacaktık. Günümüzde, beka problemi diyorlar ya işte böyle bir beka problemi oluyor.

Yaşanacak kentleşmeyi ucuzlatmak, o kadar kolay değil. 1930'larda yasalar çıkarmışız, mimarlık okullarında modern bir şehircilik öğretmeye başlanmışız. Tüm kentlerde, plan yapılmaktadır. Türkiye'de ilgili kamu bürokrasisi yeni bir türdeki kentleşme sürecini benimsemiş, alternatif yolları meşru olarak görmemeye başlamışlardır. Bu bürokrasi, kentleşmeyi ucuzlatacak çözümlere kapalı kalmaktadır. Bu meşru kabul edilen kentleşmeyi, Türkiye artık ödeyememekte ve ilgili bürokrasya, bunun dışında bir kentleşme düşünemez haldedir. Peki çözüm nereden geliyor? Halktan geliyor: Gecekondu doğuyor. Gecekondu bürokrat için bir sorun, oysa ülke

için bir çözüm olarak doğuyor. Doğan yalnızca gecekondular değil, ülkenin kapital birikiminin yetersizliği, başka yenilikçi çözümleri zorluyor. Belediyelerin mali durumu, kentlerin artan yolculuk taleplerini karşılamak için toplu ulaşım sistemlerini geliştirmelerine olanak vermemektedir. Bu konuda ki çözüm, dolmuş olarak alanın küçük girişimcilerinden geliyor.

Bu dönemde doğan yeni konut sunum biçimi sadece gecekondular değil, aynı zamanda yapsatçı diye bir küçük girişimcilik biçimi ortaya çıkmıştır. O zamana kadar tek bir parsel üstünde, tek bina yapılabiliyordu. Hızlı kentleşme sonucu, kentlerde arsa fiyatları çok yükselmişti. Kentin orta sınıfların mensuplarının, bu arsa fiyatlarını ödeyerek konut sahibi olması olanağı kalmadı. Konut üretimi artırılmıyordu. Bu ortamda çözüm, yap-satçılık olarak gelişti. Yap-satçılığın ortaya çıkabilmesi için, tek parsel üzerinde çok sayıda mülkiyetin gerçekleşmesine olanak veren 'kat kanunu nizamı'nın kurulması gerekmiştir. Yap-satçılık pratiğinin gelişmesi üzerine kentlerin eski bölümlerinde, tek katlı binalar yıkılarak apartmanlara dönüştü. Yeni yapılan binalar, apartmanlar halinde gerçekleşti.

Kentlerin 1980'e kadar böyle bir yapılaşma sürecine girmesi, kentlerin merkezlerinin yıkılması sonucunu doğurdu. Kentlerde, büyük bir tarihi yıkım yaşandı. Bu yağ lekesi şeklinde büyüyen kent, terk merkezliydi. Merkez, sürekli olarak nüfusu artırıyordu. Kentin merkezine giden yollar, ortaya çıkan trafiği karşılayamadığı için sürekli olarak genişletilme talebi yaratıyordu. İşte bu büyüme biçimi, Adnan Menderes'e imar operasyonunu yaratmıştır. Bu operasyonlar, Menderes'in keyfi için doğmuyor, kent böyle büyüdüğü için doğuyordu. Şimdi bakınız, çözümlememiz birden ne hale geldi. Bir tarih anlatısı, tarihselin ötesine geçen bir nitelik kazanmaya başladı. Tabii bunun ayrıntısına girmeyeceğim, vaktim sınırlı.

Şimdi üçüncü döneme geldik. Bu dönemde, Türkiye'de kaynak kıtlığı içinde olan bir belediyecilikten kaynağı artan, kaynak bulması kolaylaşan bir belediyecilik dönemine geçiliyordu. Bu döneme girildiğinde, İzmir'in ne halde olduğunu kısaca hatırlatayım. Kentleşmenin ucuzlatıldığı ikinci dönemde, neler oluyordu? Bütün kanalizasyonlar, denize akıyordu. Yapılabilen atık suyu, kanallarla evden uzaklaştırmamanın ötesinde bir şey yapılamıyordu. Başka bir şey yapamıyorlardı, çünkü para yoktu. İkinci kentler, dibe vurdu. İzmir Körfezi kokuyordu. Kentin merkezi, bir minibüsler tarlası haline dönüşmüştü. Kentin çevresini, zaman içinde derinliği artan bir gecekondular sarıyordu. Kentin, Körfez etrafındaki konumu, iki odaklı [Konak ve Karşıyaka] bir yerleşmeden, Körfez'in çevresini kesiksiz olarak saran, o topografyaya oturmuş, 'İç Körfez'e bir amfiteyatroya gibi bakan bir yerleşme yapısına dönüşmüş oluyordu. Bu önemli ve sorunlar da yaratmış olan bir dönüşümdü. Ama bu süreç, 1980'lerde artık tıkanmış bulunuyordu. Kentin büyümesini, böyle sürdürmesine olanak yoktu.

1980'lerden sonra bu tıkanan süreç, aşama aşama değişmeye başlıyor. Değişmenin, belediyelerin gelirlerinin artırılmasıyla başladığı söylenebilir. Kentin birikmiş ve karşılanmamış altyapı ve hizmet talepleri karşılanmaya başlıyor. İşte bu bağlamda, İzmir'de 'Büyük Kanal Projesi' gündeme geliyor. Diğer taraftan, kentin gelişimini

tek tek binaların eklenmesiyle sürdürmesi artık olanaksız hale getirmiştir. Bu süreç içinde, orta sınıfların konut talebini karşılanamaz hale gelmiştir. Konut sağlamak, mümkün değildi. Çünkü yap-satçıların, arsa sahiplerine kat karşılığı ödedikleri pay %60'lara çıkmış bulunuyordu. Bu yapı yapım süreçlerinde, arsaya ödenen yüksek pay dolayısıyla üretim çok pahalılaşmıştı. Bu üretimi ucuzlatabilmek için, Türkiye'nin yeni bir konut sunum biçimine geçmesi gerekiyordu. 1974'den sonra Türk müteahhit sistemi, dışa açılmış ve güçlenmişti. Türkiye'nin konut yapımı girişimcisinin büyük miktarda parayı harekete geçirebileceği, gayrimenkul yatırım ortaklıklarını kurulması ve benzeri kurumsal düzenlemeler sonrasında, toplu konut sunum biçimi gelişti. Kent artık, yağ lekesi gibi büyümüyordu. Yeni bir şekilde; atlayarak, sıçrayarak büyük parçaların eklenmesiyle büyüyordu. Tek merkezli, sürekli olarak merkezi sıkıştıran bir gelişme biçiminin yerine, o atlayarak sıçrayarak büyümenin ortaya çıkarttığı bir şekilde yollar sistemini çevreye yollarını yapıyor, yayıyor ve merkez nüfus kaybetmeye başlıyordu. Eskisine göre daha desantralize bir gelişme yaşanmaya başladı.

Sürecin değişmesi, 1984 yılında 3030 sayılı yasanın çıkarılmasıyla başladı. Altyapı yatırımları çoğaldı, özel araba sahipliği arttı ve kentlilerin yaşam kalitesi talepleri yükseldi ve bu kent parçalanarak, çok odaklı hale geldi. Kentin merkezinde, çöküntü alanları oluşmaya başladı. Bir önceki dönemin yap-satçı tarzı sunum biçimi, kentte eski dokuların yıkılmasına neden olunca Türkiye'de kent dokularının korunmasına olanak verecek bir korumacılık hareketi ve bunun sonucu korumacılık mevzuatı gelişmişti. Kentlerin korunması istenilen eski tarihsel merkezleri için koruma imar planları hazırlanarak, uygulamaya konulmuştu. Uygulama, koruma imar planlarının İzmir'de de eski merkezin korunmasını sağlayamadığı, çöküntü sürecini engelleyemediğini ortaya koymuştu. İzmir Büyükşehir Belediyesi tek başına korumacılığın yetmediğini görerek, bu alanı soylulaştırmadan canlandıracak, 'İzmir Tarih Projesi'ni geliştirmeye uygulamaya koymuştur.

Üçüncü dönemde, İzmir Belediyesi'nin cevap bulmaya çalıştığı sorunlar, 1980 öncesinde bir belediyenin çözüm bulmayan çalıştığı sorunlardan çok farklı hale gelmiştir. Körfez diye bir sorun, merkezi önem kazanıyor. Çevre planının içine, Körfez'in nasıl oturtulacağı, yeni bir sorun haline geliyor. İzmir'in, denizle ilişkisini güçlendirecek 'İzmir Deniz Projesi' ortaya çıkıyor. Tüm bu projeler, İzmirliğin yeni yönetim biçimi taleplerine uygun olarak şekilleniyor. Yangından sonra 1925 yılında, İzmir'e plan yapılması gerektiğinde, 'bir adam çağırıp- René Danger'e planı yaptırıyorsun. Kentin biçimlenişini, ona emanet ediyorsun, sonra da ona da uyuyorsun. Bugün, bu mümkün değil. İzmirliğin demokrasi anlayışı, artık buna olanak vermez. İzmir'de artık böyle tepeden dayatılan bir plan yapılamaz, günümüzde planın katılımcı süreçlerle yapılması gerekiyor. O nedenle, 'İzmir Deniz Projesi', yüz yirmi kişinin katılımıyla kolektif olarak üretiliyor.

Bakınız, işte yirmi beş dakikada sizlere İzmir'in, 150 yıllık tarihini toparladım. Bu anlatının, bir bütünlüğü var. Bir ana iskelet oluşturuyor. Bu iskelet, gelen bilgiye göre

kolayca genişletilebilir. Buna Asfalt Osman'nın [Osman Kibar] uygulamaları gibi, EVKA Projesi de, İzmir Tarih Projesi de, asılabilir.

Türkiye'de belediyeçiliğin öyküsünün akışını değiştiren, '3030 Sayılı Yasa' yalnızca büyük şehir belediyelerinin gelirlerinin artışı getirmiyordu. Büyük kentlerde de belediyelerin yapısını iki kademeli hale getiriyordu. '3194 Sayılı İmar Yasası'yla da, belediyelerin yetkileri artırılıyordu. 2004-2018 dönemi İzmir'de belediyeçiliği öyküsünü anlatan, *İzmir Modeli*'nin birinci kitabının* ilk bölümünde, İzmir'in, '3030 Sayılı Yasa' sonrasındaki belediyeçilik tarihi ele alındığında, iki farklı dönem ortaya çıktı. İlk dönemin yetkileri ve gelirleri artmış büyükşehir belediye başkanları, katılımcı süreçlere kapalı kaldılar, kentlilere emrivaki haline gelen uygulamalara girdiler. Ben bu belediyeçiliğe, "yaptım oldu belediyeçiliği" diyorum. İzmir bu tür bir belediyeçiliği kabul etmedi, onunla mücadele etti. Bu belediyeçilikte, Ahmet Piriştina dönemi ve onu izleyen Aziz Kocaoglu dönemi, bir kırılma noktası oluşturdu. "Yaptım oldu belediyeçiliğinden", "katılımcı kolektif bir karar verme belediyeçiliği"ne geçiş yaşandı. Geliştirilmiş bulunan *İzmir Modeli* de, bu dönemin deneyimi üzerine oturmuş bulunuyor. İzmir kentinin/yönetiminin, 150 yıllık tarihsel anlatısı doğrusal bir gelişme olarak kurgulanamaz. Bu nedenle ben de 150 yılı kentin yapılanmasındaki dönüşümlerle tanımlanmış, üç döneme ayırdım. Eğer o dönüşümleri anlatınızın içine yerleştirmeszeniz, olayları kavrayamazsınız. Eğer böyle bir kurgu oluşturamadıysanız, ne kadar çok belgeye ulaşmış olsanız da kapsamlı bir gelişme perspektifini oluşturmaya katkısı sınırlı kalır.

İzmir şanslı, şansını biraz da kendisi yaratıyor. Son oturumda konuşan arkadaşlarımız, katılımcı daha demokratik bir belediyeçilik için nelerin yapılabileceği konusunda bazı ipuçları verdiler. Ama içinde bulunduğumuz durumda, konuyu çok daha bu işi ciddiye almamız gerekiyor. Yakın gelecekte, Türkiye'de kentlilerin önüne, belediye seçimleri gelecek. Bu bağlamda, iki şeyi düşünmemiz gerekiyor. Türkiye'nin, demokratik taleplerini inşa etmesi ve demokrasiden ne anladıklarını ortaya koyması gerekiyor. Türk halkı, birinci sınıfı bir demokrasiyi hak etmektedir. Birinci sınıf demokrasiler, hem çoğulculuk hem de katılımcılık süreçlerine açık kalması gerekmektedir. Bu iki süreci, karıştırmamak gerekir. Çoğulculuk süreci içinde demokratik olmak, müzakereye açık olmak demektir. İkincisindeyse, yaratıcı olmak demektir. Katılımcılık, yaratıcı olduğu zaman anlamlıdır. Yaratıcı değilseniz ve yarattığınız ürünün coşkusunu birlikte bölüşemiyorsanız, o katılımcılık sizin yaşam kalitenize katkı yapmaz. Bunun için, bizim daha çok demokrasiyi konuşmamız gerekiyor. Bu demokrasiyi konuşurken katılımcılığı, müzakere etme biçimlerini, katılımcılığın yaratıcılığını artırmanın yollarını aramalıyız. Tabii bu görüşmeler sırasında, katılımcılığı toplumun kararları karşısında bazı kesimlerin veto yetkisine sahip olması gibi gören anlayışlardan uzak durmak gerekecektir.

* *İzmir Belediyeçiliğinde 2004-2018 Döneminin Öyküsü*, İlhan Tekeli, İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi, 2018, 144 sy.

“Bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan uluslararası sempozyum, İzmir Belediyesi’nin kuruluşunun 150. yılı için düzenlenen etkinlikler kapsamı içinde yer aldı. İzmir Belediyesi’nin 150 yıllık tarihinin yazılması, bu 150 yıllık geçmişin bir sergiyle görselleştirilmesi ve gençlerin kent tarihiyle buluşmasını sağlayacak bir yarışma gibi etkinlikleri içinde sempozyumun, içeriğinin genişliğiyle farklılaştığı hemen fark edilecektir.”

DR. ERKAN SERÇE

“The international symposium, which enabled the creation of this book, was included in the activities organized for the 150th anniversary of the establishment of İzmir Municipality. It will be immediately noticed that the symposium is differentiated with its wide content in activities such as writing the history of İzmir Municipality, visualizing these 150 years with an exhibition and organizing a competition for the youth to meet with the history of the city.”

ISBN: 978-975-18-0287-3

 **Izmir
AKDENİZ
Akademisi**
İZMİR AKDENİZ AKADEMİSİ

 **İZMİR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ**